-1528-

Traité de la vénerie

par Guillaume BUDÉ (Paris 1467-1540)

secrétaire de François Ier

philologue

fondateur du Collège de France

[illegible] p. 679

[illegible] orig. est [illegible] 1515

DE ASSE

ET PARTIBVS EIVS, LIBRI Quinque, Gulielmi Budæi Parisiẽsis à secretis regis Franciæ, nuper recogniti & ampliores facti, à furto'que uindicati.

Eiusdem de Asse & partibus eius, BREVIARIVM.

Πολλὰ μωμήσασθαι ῥᾷόν ἐστιν ἢ μιμήσασθαι.
Multa cauillari promptius est quàm æmulari.

C O L O N I Æ.
Opera & impẽsa Ioãnis Soteris.
Anno M D XXVIII.
Mense Augusto.

GVLIELMVS BVDAEVS PARISIENSIS, REgius secretarius, ad optimũ quenq; & cãdidissimum uirum literarum & philosophiæ studiosum, præfatio in libros de Asse & partibus eius.

NATVRA COMPARATUM esse uidemus, ut qui aliquid efficere se posse confidãt: ij ad id aggrediẽdum, auspicandum, absoluendum, toto (ut dicitur) pectore, totáq; cogitatione incumbãt. Idq; nihilo secius etsi absq; rei familiaris detrimento, aut ualetudinis incommodo facere non posse intelligant, nedũ si nullum inde dignum operæ pretium expectent: tanta uis est naturæ ad ea impellentis ad quæ nos aptos fecit. Quum autem humanis animis nihil magis intelligentia ingenituum sit, quæ parens est ipsa omnis inuentionis: fit eiusdem naturæ instinctu, ut q̃ quisque ingenio maxime præstat, tam is ad comminiscendum semper aliquid maxime intẽtus sit & pronus. Quod uidens (ut arbitror) Homerus ingeniorũ uertex, homines alphestas interdum appellauit: quasi indagatores & inueniendi ui præditos. Interdum id uocabulũ pro hominibus usurpauit, quasi scilicet hoc hominis maxime proprium esse existimaret, indagare & inuenire. Inde artiũ omnium consummatio, quas Varro intra mille annos repertas & absolutas fuisse tradit, cum uarias scilicet usus meditãdo excuderet artes ut inquit Homerus Mantuanus. Verumenimuero res multæ præclaræ ab antiquis uel inuentæ, uel usurpatæ, & in eorum usu positæ,

Homines alphestæ.

ita

ita uel æui situ squalidæ, uel incuria temporum neglectæ, uel rerum inclinationibus diu desitæ fuerunt, ut iterum inueniendas in usum suum easdem posteritas habuerit. Quare uirorũ acrium doctorumq́; diligentia tantum una & altera ætate effectum est commentãdo, ut antiquitas propemodum interpollata in usum linguæ Latinæ ad nos peruenisse uideatur. Quum igitur ad ea quæ restabant inuestiganda, ita animatos æquales ætatis nostræ studiosos animaduerterẽ, ut certatim unusquisq; in cõmune negotium nauare operam contenderet, quasi è medio desumere sibi gloriæ argumentum: ausus sum & ipse cum ad hæc studia, nec parum nec leuiter incubuissem quæ comminisci potueram in medium afferre: si fortè ipsa quoq, placere, & adiuuare laborẽ inquirentium possent. Itaq; annotationes primum in Pandectas edidi. In quibus non pauca contra receptam in uulgus hominum opinionem, & multarum ætatum sententia præiudicatam, in iudicium deduxi: nõnulla etiã fortasse ne inter doctos quidem satis animaduersa. Qua in re utinam mihi nõ obfuerit quòd tumultuosius quàm decebat in medium attuli, quæ tumultuarie collegeram: ita enim incõsulto feruore me intuli in publicum, ut facilius culpam deprecari quàm nunc inficiari aut excusare possim: ausus ipse Mineruam (ut aiunt) Athenis uiolare, id est Accursii autoritatem inter iurisperitissimos obtrectare, quæ summa & optima pars est nostrorum magistratuum. Nunc alteram lucubrationẽ grandioris incœpti operosioriśq; profero: nõ in unum genus illam scriptorum editam: sed in uniuersum pertinentem ad antiquitatis interpretationem, & per omne propẽ genus autorum probiorum utraq; lingua patentẽ. Sed & illud interest quòd in illa commentatione cum ignorantiæ alumnis res mihi tatum fuit, quibus ferè ueritas retrorsum longius repetita persuaderi uix potest. Docti autem uiri nullum mihi negotium facessere uidebantur, qui uel ipsi ueritatem suapte intelligentia deprehendere solent, uel dociles ad optimam quanq; doctrinam se præbere non grauantur. At uero huius ea ratio est & conditio, minime

Annotationes.

quidem ipsa popularis: ut quas res in iudicium affero, ijs de rebus censuisse recte nō nisi solus & unus possim. Quo fit ut si in summa forte operis (ò præcipitem scribendi sortem non modo ancipitem) hallucinatus uidear, omnium scriptorū recentiorum præiudicijs, & præcipue doctissimi cuiusq; me damnatum iri necesse sit. Huius anxietatis unum solatiū habeo, quòd si secundū me (ut spero) doctorum qui nunc sunt superstites consensus pronuntiarit, in huius certaminis palma nullam sibi partem fortuna uendicabit, nullam inde frondem hominum quisquam præcerpturus est. Nam cum res attuli non forte fortuna repertas, ut legendo fit interdum, sed omnibus uestigijs indagatas, ijsq; partim exoletis, partim perplexe inuolutis: tum uero ita res nata tulit, ut enarratorū lites nullas uertere in meam rem potuerim, quum eodem errore (nisi fallor) cōcordes ad unum offenderim: sic fit ut nec repositū cibum nec frigidū attulerim, nec qui fastidiū mouere stomachis redundantibus possit. Primus enim (ut reor) instaurandam hanc partem uetustatis suscepi, ab alijs non neglectam, sed uel hactenus conclamatam, uel præuaricatione transmissam. Addidi etiam uocabula non è promptuaria penu sumpta, quum ipsum per se operis argumentum suopte gustu posset ad stomachos acriores facere, nulla etiam sermonis iucunditate conditum. Titulum operis enim elegi qui rem tractandam implere recte intelligentibus posset, nec tamen profiteri Archimedeū quoddam inuentū uideretur, aut auidā spem legentiū immani pollicitatione frustrari. Nam neq; eiusmodi librum condidisse glorior, qui in arce Mineruæ statim consecrandus sit: nec rursus cuiuslibet industriæ esse censeo pondera & mensuras priscorū, numismatis Græci Latiniq; rationē æstimationemq;, simul numerādi colligendiq; modum hoc tempore explicasse, ac priscā mundi opulentiā ad nummum perpendisse. Id quod nisi effecisse uidebor, propositi compos non ero. Mercimonij uero expositi explicatio docebit (ut est in sermone hominū) quid institor rerū nouarū uisendū attulerit. Neq; uero uitio mihi uertetur (ut arbitror) quòd adhuc unus inuentus

Titulus operis.
Argumentum.

sim

sim, qui res dēsissimo situ uetustatis obductas refricare nunc auderem, reiq; cōploratæ et ab alijs abiectæ explicationē ab longioribus seculis repetere, q̄ ut eorū nunc redire scientia postliminio posset, præsertim accedentibus tot memoriæ nostræ superiorisq; præiudicijs. Nō sum enim nescius quosdā de opere tantū fama cognito, nec adhuc absoluto sententiam eam tulisse, propè ut bidental mouisse à quibusdam existimarer, qui tanto interuallo hunc lapidem molirer ab omnibus intactū, aut certe inconcussum. Hoc aūt ea de causa libentius suscepi, ut æqualiū posterorumq; studia nostrorum præcipue, ad parem aut maiorem contentionem excitarē, & in eandem causam mecū q̄plurimi incūberent: simul otiosæ huius uitæ rationē, quam libēs amplexatus sum occasionē præbēte temporis cōditione, constare mihi apud patriā uolebam. Cuius rei indiciū hoc esse uolo quòd nemini uni hunc librū, sed genio Franciæ patriæq; dicare constitui. Nullum enim amplius præmiū laboris propè sesquiānui exoptaui, quàm ut gratiam uniuersim à Frācis & subinde à Parisiensibus municipibus meis inirem. Dolebam etiam uehemēter eam opinionē temere inualuisse, quasi ingenia Gallica à quinquatribus Mineruæ interdicto naturæ summouerētur. Qua de re in opere ipso quid sentirem explicui. Itaq; sub nomine iam dicto librum auspicate proditurū censui, ut uel genio uel Mineruæ Franciæ quasiq; in æde honoris publici dicatus esse uideatur. Nunc uiros doctos huius certaminis iudices, qui de captu nostro scriptis alijs cognito, coniecturā facturi sunt in huius operis summā, exorādos habeo, ut Areopagitarum more rem magis iudicandam q̄ reum animaduertāt: librum prius perlegant, relegantq; argumenta probationesq; expendant, ita quod uisum fuerit ad extremū pronuntiēt. Et quando ita necesse est, ut ex oratione nostra æstimatio nostri fiat, quum libris in publicum editis calculum ipse iudicibus iam porrexerim, monitos eos uelim ut specimen iudicij nō à musteo adhuc stilo nostro tyrocinijq; feruore exultanti, sed ab austeriore sumant, aut qui iam intepuisse et cōsedisse uideatur, nō aliter atq; si de uino iudiciū faciendum

dum habeant, de amphora potius aut certe de dolio quàm de lacu sumi par sit. Postremo autem hoc libens ab omnibus lectoribus arbitris & ipsis operis postularim, ut cum mihi leuiores culpas condonarint, cui Aristarcho nullo uti licuit: sicubi obscuriores fuimus, q̃ ut abs quolibet lectore planè aut facile intelligamur, (ut certe interdum de industria fuimus, quoniam ita referre decori arbitrabamur) ibi ut diẽ ipsi partim iudicij sui diffundant quoad alios acriores consuluerint, partim quasi sibi hæc inquirere non uacet, aut pigeat, de figuratis locis non liquere fateantur: potius quàm ut præpropere, aut inique quicquam de nobis pronuntient. Vale optime lector, et eandem in causam mecum primo quoque tẽpore incumbe. Parisiis Idibus Martij Anno domini.

M D XIIII.

RERVM

ET VOCVM INSIGNIVM

hoc opere explicatarum, Index.

chus

dynamis

excla-

offen

roma-

soli

τριτὺς

ura-

FINIS.

LOCORVM HOC
IN OPERE A' BVDAEO PASSIM
apud autores uel restitutorum in melius, uel scitius doctius'que explicatorum, Index.

DE ASSE

ET PARTIBVS EIVS, LIBER PRIMVS.

Assis partes.

ASSIS PARTES sunt quadrans, triens, semis, bes & dodrans, & aliæ enumeratæ in lege Seruũ, sub titulo, de hæredibus instituendis, libro duodetricesimo Pãdectarũ: quo in loco male sexcuns legitur per x, in priore syllaba, & per s, in posteriore, inuersa orthographia: quũ uiceuersa sescunx & sescũcia unciam significet et unciæ dimidiũ: qui error etiam in sescuplo inualuit, pro quo uocabulo sexcuplum per x plerunq; legitur in exẽplaribus, errore haud contemnendo. Est enim sexcuplum quod sexies id capit ad quod relationẽ habet, græce hexaplum appellatur: ut senarius sexcuplus est singularis numeri. At sescuplum per s scriptum, quod & sesquiplũ dicitur, numerũ hemiolium significat, qui latine etiam sesquialter dicitur: ut quum dicimus senariũ sesquiplũ esse quaternarij: continet enim eum totũ, & insuper dimidiã eius partẽ. Eadem ratione sescunx & sescuncia hemioliã rationẽ ad unciam habet: & sesquipes ad pedem. Hæc autẽ omnia uocabula ab uncia declinata, per x in fine scribenda sunt: ut quincunx, septũx, deunx, licet hoc perraro à librarijs obseruatũ sit. Hoc autem ex eo intelligimus, quòd x recti casus in genitiuũ per c exire solet, ut phœnix phœnicis, felix felicis. Sic igitur deuncis & septuncis genitiui, deunx & septunx rectos suos exposcunt. Porrò sesqui uocabulũ in appositione inuentũ

Sexcuns.

Sescunx.

Sexcuplũ.

Sescuplũ.

Sesqui.

pro hemiolio accipiendũ eſt: quod perinde eſt ac ſi dicas, tantundẽ & ſemis. Cicero *in libro de oratore perfecto.* Pes*(inquit) qui ad hibetur ad numeros partitur in tria: ut neceſſe ſit partẽ pedis, aũt æqualem eſſe alteri parti, aut altero tãto, aut ſeſquimaiorẽ: ita fit æqualis dactylus, duplus iãbus, ſeſqui pæon. Seſqui appellauit pæona: quia pes omnis pæon longa una ſyllaba & breuibus tribus cõſtat.* At *longa ſyllaba in temporũ metricorũ ratione duas breues æquare dicitur: ita fit, ut tres breues longã unam dimidio ſuperẽt: nam ternarius ad binariũ relatus, ſeſquialterã proportionẽ habet.* Quomodo *igitur dactylus æqualibus partibus conſtat, quia prima longa duabus breuibus æqualis eſt: ſic pæon alterã partem dimidio maiorẽ habet.* Iambus *etiã altero tanto maiorẽ, hoc eſt duplam: breuis enim ſyllaba longa eſt dimidiata.* Fortaſſe *aũt illa uerba* Ciceronis *ſic legerentur rectius: aut altero tanto maiorẽ, aut ſeſqui: hoc ſenſu, ut pes altero tanto maior, in ſecunda ſui parte ſit duplus: quẽ autẽ non altero tanto, ſed dimidio maior eſt, ſit ſeſqui, ad priorem partẽ poſteriore parte relata, non aũt ſeſqui maior: quia ſeſquiplũ minus eſt duplo.* Locus *autẽ* Ciceronis *præpoſtere lectus uiros doctos haud ita pridem in errorẽ pertraxit.* In *cõpoſitione aũt ſeſqui itidem dimidio maius ſignificat, quod græco uocabulo hemiolium à noſtris etiam appellatur: ut ſeſquipes, ſeſquicubitus, ſeſquidigitus, ſeſquijugerũ: unde ſeſquipedalia tigna apud* Cæſarẽ, *hoc eſt pedis unius & dimidiati, quod ad craſſitudinẽ referendũ eſt: & apud* Horatiũ, *ſeſquipedalia uerba: & ſeſquimẽſis, menſis & ſemis.* Hoc *autem ſeſqui ſignificat ſiue cum uocabulo componatur menſuram aut numeri aut temporis aut modi ſignificante: ſiue etiam cum alio quocunq; uocabulo, ut ſeſquiopera apud* Columellam, *& ſeſquiplaga apud* Plautũ *&* Tacitũ, *& ſeſculyxes in præfatiõe* Plinij: *quo uerbo ſi recte emendatũ eſt (nam eius uerbi ueſtigiũ nullũ in antiquis exemplaribus* Plinij *extat) ego hominẽ ſummè aſtutum & ueteratorẽ planè expolitũ intelligo.* Fit *eius uocabuli mẽtio apud* Nonium, Tacitus li. XV. *Et ille multũ tremẽs quum uix duobus ictibus*

Seſqui.

Seſculyxes

caput

caput amputauisset, sæuitiã apud Neronẽ iactauit, sesquiplaga interfectũ à se dicendo. Plautus in Captiuis. Inde porro ibis in latomias lapidarias: ibi quũ alij octonos lapides effodiunt, nisi quotidianus sesquiopus effeceris, sexcentoplago nomẽ indetur tibi: hoc est, nisi tu duodenos effoderis. Sesqui Græci non habent quo modo uno uocabulo significẽt: nec ideo minus eleganter id exprimũt, hoc modo loquentes, ut Demosthenes κατὰ Θεοκρίνου. Ἐν τῇ τοῦ Ἀριστομάχου οἰκίᾳ ἐδόθη τρία ἡμιμναῖα τούτῳ τῷ ἀδωροδοκήτῳ. Cũ sesquiminã dicere uellet, τρία ἡμιμναῖα dixit, hoc est, tres semiminas. Sic Xenophon τρία ἡμιδαρεικὰ pro sesqdarico dixit: τοῖς στρατιώταις ἐποίησεν ἡμιόλιον τὸν μισθὸν ἀντὶ δαρεικοῦ τρία ἡμιδαρεικά. Militibus sesquipendiũ dedit, uel sesquiplum stipendiũ: & pro darico sesquidaricũ pepẽdit. Et in Oeconomico, τὸ ἡμιπόδιον sesquipes, ut πενθημιπόδιον duo pedes & semis, hoc est, quinq; semisses. Cæterum sesquitertiũ, sesqquartũ, sesquioctauũ, & alia quæ in proportionibus significandis usurpantur, & antehac, non modo à mathematicis, sed etiam ab doctissimis uiris frequentata sunt & prolata, recte nec ne, & latine dicta sint an secus, alterius esse instituti nunc duximus: scio enim esse qui improbent. Verũ (ut diximus) ut sesquunx, sic etiam sesquuncia dicitur: & deunx, & deuncis in recto, & as & assis, & semis & semissis, bes & bessis. Varro libro primo de lingua latina assem ab ære dictũ esse putat: as enim & libra & pondo idem significant, unde assipondiũ & dupondius. Ab asse fiunt tressis, quadrassis, nonussis & decussis, pro tribus, quatuor, nouem & decẽ assibus: & rursus pro binis decussibus uicessis, & tricessis pro tribus, hoc est tricenis assibus: & centussis pro denis decussibus, quo maius æris apud antiquos uocabulum nullũ fuit. Persius: Et centũ Græcos curto cẽtusse licetur, id est centũ assibus. Decussem Vitruuius pro decade accipit li. tertio his uerbis: Platoni placuit denariũ numerũ ea re perfectum, quòd ex singularibus rebus, quæ monades apud Græcos dicuntur, perficitur decussis: quæ simul ac undecim aut duodecim sunt

As. Libra. Pondo. Centussis. Decussis.

factæ, quot superauerint non possunt esse perfectæ donec ad alterum decussim peruenerint. Alibi pro decussatiōe accipit libro X. quo in loco de cochlea, id est organo loquens, sic inquit. Ita quo loci describuntur lineæ, quæ sunt in longitudine spectantes, faciendæ decussationes, & in decussationibus finita puncta: his ita emēdate descriptis sumitur saligna tenuis, aut de uitice secta regula, quæ uncta liquida pice figitur in primo decussis pūcto, deinde traijcitur oblique ad incedentes longitudines & circuitiones decussium. Decusses & decussationes Vitruuius uocat rectas & exactas diuisiones complanatorū capitū tigni et exasceatorū: quæ decussatio fit ductis lineis quatuor ad centrū complanati tigni sese intersecātibus, ita ut lineæ areolas octo faciant trigonas, quas uulgo facies appellamus: ob id octantes ab eodē autore dicūtur. Hoc aūt facile est intelligere, si quis per ambitū teretis materiæ, & in duobus summis capitibus leuigatæ cōplanatæq;, ijsdem spatijs octo pūcta adnotet, & à pūcto ad pūctū obuersariū perpetuā lineā ducat, sic enim fit, ut omnes lineæ per cētrū planitiei transeāt, & similitudinem stellæ reddant. Plinius li. XVIII. de uentorū obseruatiōe loquens: Obseruato solis ortu quocūq; libeat die stantibus hora diei sexta, sic ut ortū eum à sinistro humero habeant, contra mediā faciem meridies, à uertice septentrio erit: qui ita limes per agrū currit, cardo appellatur. Circūagi deinde melius est, ut umbrā suam quisq; cernat, alioquin post hominē erit: ergo permutatis laterib⁹, ut ortus illius diei à dextro humero fiat, occasus à sinistro, tunc erit hora sexta quū minima umbra contra mediū fiat hominē. Per huius mediā lōgitudinē duci sarculo sulcū uel cinere lineā, uerbi gratia pedū uiginti cōueniet, mediāq; mensurā, hoc est in decimo pede circūscribi circulo paruo, qui uocetur umbilicus: per hunc medium transuersa currat alia linea: hæc erit ab exortu æquinoctiali ad occasum æquinoctialē: & limes qui ita secabit agrū, decumanus uocabitur. Ducantur deinde aliæ duæ lineæ in decusseis obliquæ, ita ut à septentrionis dextera læuāq; ad austri dexterā læuāq; de

scendat,

ſcendat, omnes per eundē currant umbilicū, omnes inter ſe pares ſint, omniū paria interualla: Qui hunc locū Plinij intelligit, quid ſit decuſſare optime nouit. Quod ſi quis Piniū eo in loco non facile intelligit, uideat Vitruuiū libro primo, & octogonum ſchema apud eum decuſſatū, quo in loco de colligendis uentorū flatibus loquitur. Verū quandoquidē eū in locū Plinij incidimus, obiter duo eius uerba emendanda duximus, id quod in hoc opere ſæpenumero faciemus, ſic enim fert inſtituti operis ratio, ut non cōtemnendum operæ pretiū facturi uideamur, ſi in huiuſmodi diuerticula caſtigationū modice euagemur: nec ſi id facere aut nolimus aut nequeamus, curſum inoffenſum tenere tractatus hic noſter poſſit. Quandoquidē igitur in eam neceſſitatē incurrimus nonnunq̄ librorū caſtigandi, & eodē legentiū utilitas non parua nec ſine quadā oblectatione cōpetitura uidetur: Age uideamus an ab hoc loco haud abſurde auſpicaturi uideamur, q̄ ut ſilētio præteriri potuit ſine præuaricationis nota, ſic ita obtuliſſe ſe uidetur, ut uitio uerti nobis nō poſſit, quaſi occaſionē eius quæſierimus: ſeqtur enim uerba Plinij ſupradicta cōtinuo hic uerſus: Quæ ratio ſemel in quoq; agro ineunda erit uel ſæpius ſi libeat, ita uitæ ligno facienda regulis paribus in tympanū exiguū ſed circinatū adactis. Sic in omnibus impreſſis libris legitur, cōniuente etiā Hermolao. Ego ex antiquis ſic reſtituendū puto: Vel ſæpius, ſi libeat uti, è ligno facienda regulis paribus: quorū uerborū apertus eſt ſenſus. Decuſſis ſignificationē Columella quoq; clare ſignificat li. V. de iugata uinea loquēs: Ferè aūt prædicta ætas læto ſolo truncoq; tres materias, raro quatuor deſiderat: quæ per totidē parteis ab alligatore diuidi debet: nihil enim refert iugum in ſtellā decuſſari atq; diduci, niſi in palmites adiungantur. Decuſſare proprie per mediū ſecare ſignificat, id quod oſtendit Cicero in libro de Vniuerſitate quū inquit: Hāc igitur omnē cōiunctionē duplicē in longitudinē diffidit, mediaēq; accōmodans mediā quaſi decuſſauit. Martianus de coluris loquēs in VIII. Alij à cardine meridiano incohamenta circuli perhiben-

Decuſſare

Plinij locus.

Decuſſare

tes, eundẽ per arcticũ verticẽ unde ortus est, denuo rettulerũt: quĩ quidẽ alium ab ortu circulũ decussantes, in quatuor quadras mun di ambitũ discreuerunt. Et decussatim apud eundẽ in primo. Hinc rosis decussatim uinculatis sertata contextio. Post unciã sequũtur partes unciæ, ut semuncia, id est dimidiũ unciæ, & sextula, sexta pars unciæ, uerbũ etiã in testamẽtis usurpatũ. Cicero pro Cecin na: Testamento facto mulier moritur: facit hæc hæredẽ ex deunce & semuncia Cecinnã, ex duabus sextulis M. Fulciniũ libertũ superioris uiri: Ebutio sextulã aspergit. Hæreditatẽ .i. assem his uerbis Cicero in deuncẽ, semunciã & tres sextulas diuisit: ex quo liquet sextulã tertiam esse partẽ semunciæ, & unciæ sextã. Duas sextulas dixit pro tertia parte unciæ, quũ tamen aliud uocabulũ la tinũ haberet, duellã scilicet: nam duæ sextulæ duellã faciunt, quæ tertia pars est unciæ, hoc est sexta & tricesima totius assis. Post hæc sequitur drachma octaua pars unciæ, quæ ipsa geminata sici liquũ efficit, assis duodequinquagesimã. Drachma in terna scrupu la distribuitur, quæ à Græcis grãmata .i. literæ ideo dicuntur, quòd quatuor et uiginti literas Græci in alphabeto suo habẽt, quot uncia scrupulos capit, & dies ciuilis horas. Scrupulũ rursus in bi nos obolos diuiditur, ut obolus in binos semiobolos: ultra has minu tias nullũ est uocabulũ facile Latinis usurpatũ. Itaq; mẽsores post mensuras maiores (de quibus ipsis satis late in Annotationibus no stris diximus) ad pedẽ descendentes & palmũ, nec habentes quo modo palmũ cõmode diuiderẽt (ut autor est Boëthius) id quod in ter palmũ & digitum mediũ erat, unciã uocare instituerunt: secũ do loco digitũ, tertio staterẽ, id est semiunciã, quarto quadrãtem, quinto drachmã, sexto scrupulũ, septimo obolũ, octauo semiobolũ, quẽ Græci ceratiũ uocant, nono siliquã, decimo loco punctũ, unde cimo minutũ, duodecimo momentũ posuerunt: alij siliquã latine pu tant esse id quod Græci ceratiũ dicũt, hoc est siliquæ fructus gra num. Siliqua in Italia nascitur hodie quoq;, longitudine digitali, latitudine pollicari, ut autor est Plinius: intus habet grana, quæ sena

Semuncia
Sextula.
Duella.
Drachma.
Siliquũ.
Scrupulũ
Gramma
Semiobolus
Vocabula
ensorũ.
Stater
Ceratiũ et
Siliqua.

sena singula scrupula pendent, hoc est, diobolũ. Pes igitur in duodenas uncias partitur: dicimusq; semissem pro sex pollicibus ut nostrates loquũtur .i. octo digitis. Spithame græco uocabulo dicitur mensura digitorũ duodecim: hanc nostri dodrantẽ appellare solẽt. Palmus quaternos digitos significat, & alio nomine quadrãs uocatur: eadẽq; ratio in reliquis seruatur, ut in triente & besse, quorũ ratio facilius pollicũ usu q̃ digitorũ iniri potest, ut triens quaternos pollices significet, & bes octonos, & inde in minutijs: est enim pollex medius inter palmũ & digitũ, quã unciã Boëthius à mensoribus uocitatã esse dicit. Varro libro primo rerũ rusticarũ. Iugeri (inquit) pars minima dicitur scrupulũ, id est decẽ pedes, & longitudine & latitudine quadratũ: ab hoc principio mensores nonnunq̃ dicunt in subsiciuũ esse unciã agri aut sextantẽ. Hoc pugnare uidebitur cum antedictis, nisi intelligamus unciã agri duodecimã partẽ iugeri intelligi, unciæ autem quartã & uicesimã scrupulum esse, hoc est drachmæ tertiã. Qua ratione fit, ut ducenta octogintaocto scrupula sint in iugero: quæ si centenario multiplicentur (hoc est denis quoquouersus pedibus, ex sententia Varronis supradicta) duodetriginta pedũ quadratorũ milia & octingenti pedes fient, quæ est mensura iugeri. Varronis igitur uerba ita intelligenda sunt, ut ab uncia agri ad ultimã minutiã descẽdatur: quam uult esse scrupulũ, hoc est ducentesimã & octogesimã octauã partẽ iugeri: & iugerũ ducentesimã partẽ centuriæ. Rursusq; à scrupulo quasi metiendi initio ad unciam perueniri & sextantem, & alia mensurarum maiorum uocabula. Subsiciuum autem uerbum est mensorum ut alia permulta, quorum Boëthius in geometria meminit: Columella uero libro sexto iugeri partitionem faciens, minutias à dimidiato scrupulo inchoandas esse censet. sic enim inquit: Vt à minima autem parte iugeri, id est ab dimidio scrupulo incipiam: pars CCLXXXVIII. pedes efficit quinquaginta, id est iugeri dimidium scrupulum. Verum numerus eo in loco corruptus est, non enim pars CCLXXXVIII. sed pars DLXXVI.

Pedis diuisio.

Iugerum.

Subsiciuum.

legendum est, sic enim recta calculatio exposcit, & facile est ex Varrone intelligere & ex ijs quæ apud eundē Columellā sequuntur: q̃q̃ et ipsa corruptissima sunt: sed hoc modo emendata totus locus ille sic legendus: Vt à minima parte .i. à dimidio scrupulo incipiamus, pars DLXXVI. pedes efficit L.i. iugeri dimidiū scrupulum: pars CCLXXXVIII. pedes C. hoc est, scrupulum: pars CXLIIII. pedes CC. hoc est scrupula duo: pars LXXII. pedes CCCC. hoc ē sextulā, ĩ qua sunt scrupula quatuor: pars XLVIII. pedes DC. hoc est siciliquū, in quo sunt scrupula sex. Reliqua quæ sequuntur eo in loco emendata ferè sunt. Columella igitur minutias à semiscrupulo incohādas esse censet: Nam ulteriores, inquit, persequi superuacuum est, pro quibus nihil dependitur mercedis, sed superiores tantum partes cadunt in æstimationem facti operis: de mercede fossorum & agricultorum intelligens. Ordo igitur huiusmodi est, ut à dimidio scrupuli ad scrupulum transeat, à scrupulo ad sextulam, in qua sunt scrupula quatuor: idem est enim scrupulum quod gramma, quarta & uicesima pars unciæ, et sextula, sexta pars. Porro à sextula transitum facit ad siciliquum, id est scrupula sena: nā drachma geminata siciliquū efficit: quare siciliquus quarta pars est unciæ: à siciliquo ad semunciā progreditur, in qua scrupula duodecim: ita ad unciam & ab ea ad sextantem, deinceps ad quadrantem trientemq; & quincuncem: usq; dum ad assem, id est iugerum perueniat. hic est eorum uerborum ordo sursum uersus, & uiceuersa deorsum, id est ab asse ad semiscrupulū. Vncia autem à Boëthio non pro duodecima iugeri parte, sed pro digito ac triente digiti accipitur, quem pollicem nostri uocant: huiusmodi autem uncia pedem habet pro asse, & eam non agricolæ sed messores et geodætæ secuti sunt, quorum olim apud Romanos ars fuit celebrata, & uocabula artis propria, q̃q̃ ea sit alioquin ratio horum uocabulorum, ut omne corpus & res omnis deniq; in assem eiusq; partes diuidi possit: siquidem Vitruuius libro tertio architecturæ senarium numerū in has partes diuisit, his uerbis: Mathema

De scrupulo & reliqs uocabulis.

Geodæsis

Res omnis in assē eiusq; partes diuiditur.

thematici uero cōtra disputātes, ea re perfectum esse dixerunt numerum qui sex dicitur, quod is numerus habet partitiones eorum rationibus sex numero conuenientes: sic sextantem unum, trientem duo, semissem tria, bessem, quem dimœron dicunt, quatuor, quintarium, quem pentamœron dicunt, quinq;, perfectum sex. Ne autē scrupulosa hæc magis q̄ necessaria horum uerborum enarratio uideatur, ueniamus ad exempla, ut ex ijs intelligatur citra huius rei explanationē autores linguæ latinæ perfecte intelligi nō posse. Columella libro decimotertio. *Ad prædictum autem modū musti adijci debēt hi odores, myrrhæ quincūx, calami pōdo libra, cassiæ selibra, amomi pondo quadrans, croci quincunx.* Plinius libro decicimotertio *de citrinis mensis loquens: Qua in re non omittendum uidetur* Tyberio *principi mensam quatuor pedes sextante & sicili quo excedentem, tota uero crassitudine sescunciali, operimento conchylij & laminæ per medium uestitam fuisse. Quibus uerbis* Plinius *mensam eam quatuor pedes lōgitudinis habuisse significauit, et duos præterea pollices, &* pollicis *quadrantem, crassitudine uero sesquipollicem æquauisse.* Idem *ibidē: Magnitudo amplissima adhuc fuit unius commissæ ex orbibus dimidiatis duobus à rege* Mauritaniæ Ptolemæo, *quatuor pedum & semipedis per medium ambitum, crassitudine quadrātali.* Maiusq; *miraculum in ea est artis latente iunctura q̄ potuisset esse natura solidæ: à* Nomio Tyberij *Cæsaris liberto cognomen trahētis, tribus siciliquis infra quatuor pedes totidemq; infra semipedem crassitudinis* Plinius *crassitudinem quadrantalem dixit, quæ quatuor esset digitorum: longitudini autem quaternū pedem tres pollicis partes, id est dodrātem pollicis defuisse significat, & tantūdem semipedali crassitudini.* Idem *libro uigesimoseptimo: Asplenum sunt qui Hermioniū uocant, folijs trientalibus multis, radice limosa: & rursus eodem libro: Inter omnes herbas litospermo nihil est mirabilius, alij ægonychon uocāt, alij diosporō: herba quincuncialis ferè, folijs duplo maioribus q̄ rutæ. Quincuncialem herbam appellauit minorem semi*

Quincūcialis herba.

pede, & septenum fermè digitorum, sequitur enim post paulo: iacere eam atq; humi serpere autores tradunt. Idem libro trigesimotertio de lapide lydio loquens. Sunt aũt modici quaternas uncias longitudinis: binasq́; latitudinis non excedẽtes. Vitruuius libro tertio. Crassitudines aũt graduũ ita finiẽdas cẽseo, ut neq; crassiores dextãte, neq; tenuiores dodrãte sint collocatæ, sic enim durus non erit ascẽsus. Dodrantẽ appellauit duodecim digitos, dextantẽ decẽ pollices. Idẽ libro quinto: Superq́; laterculis bessalibus pilæ struantur, ita dispositæ, uti bipedales tegulæ possint supra esse collocatæ. Bessales dixit tegulas quæ octo pollicũ lõgitudinẽ habẽt. Liuius libro quinto ab urbe cõdita: Terna iugera & septũces uiritim diuiserũt. Septũces dixit pro dimidiato iugero & duodecima parte iugeri. Tertij Regũ septimo: Crassitudo aũt luteris triũ unciarũ erat. Pro quo secũdi Paralipomenõ quarto legitur: Porro uastitas eius habebat mẽsurã palmi. Palmus aũt, ut alibi diximus, quatuor digitorũ est, & quadrãs appellatur, licet palmus pro dodrãte interdũ usurpetur. Hoc glossularij illorũ librorũ diuinasse magis q̃ intellexisse uidẽtur: quippe cũ diuus Hieronymus in præfatiõe libri Iob ita scripsisset: Habeãt qui uolũt ueteres libros uel in mẽbranis auro argẽtoq́; descriptos, uel uncialibus (ut uulgo aiũt) literis onera magis exarata q̃ codices. Hæc inquã cũ enarraret interpres, unciales literas esse dixit auri unciã appendẽtes, uel auri uncia constãtes: ignarus uidelicet horũ uocabulorũ significationis, unciales enim literas Hieronymus intelligi uoluit pollicis crassitudine exaratas. Pari ignorantia & illa eiusdem præfationis uerba imperiti trãsmittũt. Obliquus enim (inquit ille) etiam apud Hebræos liber hic fertur, & lubricus, & (quod Græci rhetores uocant) Eschematismenos, dum qui aliud loquitur aliud agit. Quod uerbum primæ literæ aphæresi acephalum factũ est: uulgo enim ẽ præcisa schematismenos in exẽplaribus lectitatur. Nicolaus Lyranus Huguitionis autoritate fretus, mirifice hoc uerbum enarrauit, ueritas tamen hoc habet, ut eschematismenos liber Iob ab eo autore elegãter dictus

Vnciales literæ.

Eschematismenos.

dictus sit, qui figuris uerborum sententiarũq; uariatus & quodam modo uelatus atq; adeo uestitus sit. Schemata enim id est figuræ duorum sunt generũ, id est dictionis & sententiæ: sed quæ sententiarum sunt maxime in oratorio sunt instrumento. Schemata enim à Græcis dicũtur quasi gestus quidam & cõfigurationes habitusq; orationis: quæ omnia propemodũ Cicero in tertio de oratore enumerauit, sed simplici cõtentus nomẽculatura, ut qui oratoris magis personã q̃ rhetoris & sophistæ in ijs libris suscepisset, quomodo & in libro de oratore perfecto: quapropter Fabius quasi Ciceronis enarrator, luculẽter & copiose ex Cicerõis præscripto de figuris disseruit. Ex cuius uerbis libro nono quid sit schema discere facile poterimus: sed si habitus quidã (inquit ille) & quasi gestus sic appellandi sunt, id demũ hoc loco schema dici oportebit, quod sit à simplici ac in promptu posito dicendi modo poëtice uel oratorie immutatũ: sic enim uerũ erit aliã eẽ orationẽ aschematiston id est carentẽ figuris (quod uitiũ nõ inter minima est) aliã eschematismenen id est figuratã. Hactenus Fabius. Ex cuius uerbis intelligimus diuũ Hieronymũ ut literarũ bonarũ nõ ignarũ sic plerũq; nõ dissimulatorẽ, librũ illũ Eschematismenon .i. figuratũ ideo appellasse, quòd nõ simplici ac uulgari sensu res diuinas et in uera germanaq; philosophia recõditas posteritati tradiderit, sed figurato stilo atq; à sensu cõmuni alieno et abhorrẽte, ut mirari nõ debeamus si arcanæ abditæq; doctrinæ sensum qlibet nõ capiat, quẽ Hier. obliquũ ac lubricũ appellat ob dialogorũ ambagẽ. Cũ aũt sint poëmatis genera tria (ut ferè autores tradũt) dramaticũ .i. actiuũ uel actuosum, exegematicũ .i. enunciatiuũ, & quod est inter utrũq; anceps mictũ .i. ex utroq; mixtũ: Dramaticũ est in quo personæ agũt solæ absq; ulla poëtæ ipsius & autoris interlocutione, cuiusmodi tragœdiæ sunt & comœdiæ & quædã Vergilij Bucolica. Exegematicũ autem genus est, in quo poëta omnia narrat sine ulla personarum interlocutione. In hoc omnia didascalico more & simplici traduntur, ut Georgica eiusdem Maronis. Is igitur liber qui Iob inscribitur,

Schemata. Aschematistos. Eschematismenos. Poëmatis genera tria. Dramaticũ opus. Exegematicum.

bitur, uel id poëma potius (ut autor est Hieronymus) dramatico et mimetico id est imitatiuo charactere conscriptus est: siquidem in eo personarum actus uidemus uelut in scenam quandam prodeuntium, non popularibus oculis sed philosophicis inseruientem. Porro cum schemata exornandis poëmatis & orationibus inuenta sint: eũ etiam præbent usum quod magis ijs multo afficimur & permouemur, quæ figurate nobis q̃ quæ simpliciter & communi sensu traduntur: propter quod Fabius de ui figuratæ orationis loquens: Nã si frons, inquit, oculi, manus multum ad motum animorum ualẽt, quanto plus orationis ipsius uultus ad id quod intendimus conficere compositus? Est enim figura sicut nomine ipso apparet, conformatio quædam orationis remota à communi & primum se offerente ratione. Tranquillus in Vespasiano: Amicorum libertatem, caussidicorum figuras, ac philosophorum contumaciam leuissime tulit. Figuras Tranquillus appellat obliqua dicta, quæ nõ recta & simplici sententia, sed obliqua prætextáq; imperatorẽ ipsum taxabãt. Idẽ in Domitiano: Hermogenẽ Tarsensem occidit propter quasdam in historia figuras, librarijs etiam qui eam descripserant crucifixis. Ruffinus contra Hieronymũ scribens: Nam & sanctum, inquit, Ambrosium episcopum qualibus figuris laceret, qualibus obtrectationibus secet, in ijs ipsis in quibus laudet Origenem, ex præfationibus eius edocebo. & Hieronymus ad Ruffinũ: Iam tuæ moderationis est & tuorum nullã occasionem impatientibus dare, ne non omnes similes mei inuenias qui possint figuratis laudibus delectari. Et apud eundem figuratæ controuersiæ in eundem sensum intelligendæ. Martialis libro tertio epigrammatum:

Figura.

Figuratæ laudes.

Schema.

> Schemate nec dubio, sed aperte nominat illam
> Quam recipit sexto mense superba Venus.

Vt ad rem longiuscule digressi redeamus: res omnis in assis partes facile diuiditur. Plinius libro secundo: Lunam haud dubium est lucere dodrantes semuncias horarum ab secunda adijcientem ad plenum orbem, detrahentẽq; in diminutionem. Cuius dicti subobscuri

Locus Plinij animaduersiõe dignus.

obſcuri huiuſcemodi ſenſus eſt. Lunam cum à coitu, quod interlunium dicitur, emergit, id quod fit ſecunda ſtatim die, lucere primum tres partes unius horæ nocturnæ, & inſuper quartam & uicesimam horæ partē, ſeu mauis undeuiginti uiceſimas quartas horæ: à ſecunda deinceps ad plenilunium die quolibet tantūdem incrementi lucēdo adijcere. Et rurſus à plenilunio eadem ratione eodemq́; modo decrementi lucere minus minusq́; quotidie uſq; ad intermeſtrem lunam, quo tempore cum ſole coit. Idem libro decimooctauo de eadem luna loquens: Supra terras autem erit quandiu & ſol interlunio & prima tota die: ſecūda, horæ noctis unius dextante ſiciliquo: ac deinde tertia, uſq; ad quintamdecimam multiplicatis horarū iiſdem portionibus. Quintadecima tota ſupra terras noctu erit, eademq́; ſub terris tota die: decimaſexta, ad primæ horæ nocturnæ dextantem ſiciliquum ſub terra aget, eaſdēq; portiones horarū per ſingulos dies adijcit uſq; ad interlunium: et quātum primis partibus noctis detraxerit, quod ſub terris agat, tantūdem nouiſſimis ex die adijciet ſuper terram. Dextantem & ſiciliquum decē eſſe uncias cum quarta parte unciæ nemo eſt qui ignoret. Ita quod Plinius libro ſecundo undeuiginti quartas & uiceſimas horæ dixerat creſcenti lunæ quotidie accreſcere amplius deinceps ampliusq́; lucendo, & uiceuerſa decreſcenti ratione eadē moduloq́; eodem decedere, ipſe libro decimooctauo quaſi eorum immemor quæ ſecundo uolumine dixerat, uiginti quartas & uiceſimas & ſemis præterea dixit, id eſt unam quadrageſimā octauā. Dextans enim uiginti uiceſimas quartas ualet, & ſiciliquus unam duodequinquageſimā: ut ſuſpicari ſubeat, Pliniū utrobiq; non eandem autorem eandemq́; obſeruationem ſecutū: q̄q̄ in nonnullis aliis quoq; locis uel amanuenſium culpa uel propria hallucinatione (ut fit in uaria ac multiplici lectione) lapſus eſt, tametſi id fidem excedere uidetur, uirum uſqueadeo & ingenio acrem, & induſtria accuratum apertis interdum in rebus lapſum eſſe: ac ne id quidē modo, ſed eidem etiam obliuionem antedictorum obrepſiſſe, præ-

Plini⁹ interdū memoriæ defectus eſt.

ſertim

sertim cũ ad principem scriberet, & obseruari præterea se acribus obtrectatorum oculis captariq; non nesciret, id quod facile intelligimus ex librorum præfationibus interdum amarulentis. Proinde *apologiam* Plinij *licet quis meditetur, qui hæc & huiuscemodi diluere se posse speret:* Ego*(quod ad me attinet)non usqueadeo sacrosanctam* Plinij *autoritatẽ (ac ne cuiusq̃ quidem antiquorũ)debere esse censeo, ut non præsentissimum ueritatis numẽ fuisse semper, foreq; apud æquos bonosq; iudices meminerimus: cuius ut sacerdotes multi olim fuerunt, sic* Plinius *ipse antistes mihi fuisse uidetur: non enim tantum maioribus ipse tribuisse comperietur, si quis animaduerterit, ut eorũ quaq; in parte culpam ullam obruẽdã silentio censuerit posteritati dispendioso, nedum ut cuiusq̃ errata quo iure quaq; iniuria tueri instit erit.* In *quo mihi nostræ memoriæ homines doctissimi absurdula quadam religione obstrinxisse æqualium suorum & posteriorum iudicia uidentur: qui quidẽ ipsi eorum exemplo antiquitatis nomen nudum, uenerandum esse numinis instar duxissent.* Ego *uero antiquos quoque illos homines ut nos fuisse puto, & aliqua etiam scripsisse quæ parum intelligerent: nec ita annosi æui prærogatiuã sequor, ut nõ in opus hoc* Plinianum *eximium omnino & rerum propè omniũ ut digestione consertum, sic uarietate distinctum, errores quosdam irrepsisse affirmare præfidenter ausim: quos nemo quantumuis acer, modo non impudens quoque sit, defendendos recipere sustineat: siquidem ut nunc mittam ea quæ in stirpibus, quæ in herbis, quæ in medicinis ex* Dioscoride *&* Theophrasto *docti quidam & diligentes harum rerum obseruatores adnotauerunt, in quibus sæpe* Plinius *nunc exẽplariũ uitio, nunc æquiuocatione falsus est, dum uel opus immensum lectionisq; multiplicis urgeret, uel iudicium ipse certum ijs rebus describendis adhibere nequiret, quæ aut oculis non subiecerat, aut non satis meminerat.* Vt *igitur illa mittam quæ culpæ magis quàm crimini dari possunt, neminem esse arbitror eorum, qui* Plinij *studiosi sunt, qui* Plinio *patrocinari in eo uelit quod li-*

Plinij erratum.

bro

bro quarto de Hyperboreis dixit: Ponè eos, inquit, montes ultráq; aquilonem gens felix (si credimus) quos hyperboreos appellauere, annoso degit æuo, fabulosis celebrata miraculis. Ibi creduntur esse cardines mundi, extremíq, siderum ambitus, semestri luce & una die solis auersi: non (ut imperiti dixere) ab æquinoctio uerno in autumnum: semel in anno solstitio oriuntur ijs soles, brumáq; semel occidunt. & libro secundo: In Britania lucidæ noctes haud dubie repromittunt id quod cogit ratio credi, solstitialibus diebus accedente sole propius uerticem mundi, angusto lucis ambitu subiectæ terræ, continuos dies haberi senis mensibus, noctesq; è diuerso ad brumam remoto, quod fieri in insula Thyle Pytheas Massiliensis prodidit. Quæro, quonammodo hoc dictum tueri possemus, etiam si ab Eudoxo dictum esset: cum ratio spherica haud dubie deprehendat eos qui polum arcticum pro uertice habent, etiã æquinoctialem habere pro circulo finitore? Atqui qui æquinoctialẽ pro finitore habẽt, eos necesse est nullam noctem habere, sed diem perpetuum quoad sol fertur per signa septentrionalia, id quod fit ab ariete ad libram id est ab æquinoctio uerno ad alterum æquinoctium, & uiceuersa perpetuam noctem quoad sol per signa australia uiam facit, id est à libra ad arietem, ita ut illis annus uertens semestri luce & æquali nocte transigatur, unico per annum ortu atque occasu solis. At hoc Plinius non ab æquinoctio uerno ad autumnũ, sed à solstitio ad brumã fieri locis illis contendit, qui rursus libro quarto quasi parum sibi in ea re constans ita inquit, Vltima omnium quæ memorantur Thyle, in qua solstitio nullas esse noctes indicauimus cancri signum sole trãseunte, nullosq; cõtra per brumam dies, hæc quidam senis mensibus continuis fieri arbitrantur. Ex quibus uerbis conijcio, quod Pytheas Massiliensis de solstitio & bruma dixerat, id est de duobus tantum diebus, id Plinium de senis mensibus dixisse, propterea quòd spherici autores rationibus id demonstrant: quare in hoc hallucinatus esse uidetur, qui quod ab æquinoctio in æquinoctium fit, à solstitio ad solstitium

fieri

fieri scripsit. Strabo libro septimo de Sauromatis loquēs, qui et Sarmatæ dicuntur, διὰ δὲ τὴν ἄγνοιαν τῶν τόπων οὗτοι τὰ ῥιπαῖα ὄρη καὶ τοὺς ὑπερβορίους μυθοποιοῦντες, λόγου ἠξίωνται. καὶ Πυθέας ὁ μασσαλιώτης κατεψεύσατο ταῦτα τὰ περὶ τὴν παρωκεανῖτιν, προσχήματι χρώμενος τῇ περὶ τὰ οὐράνια καὶ τὰ μαθηματικὰ ἱστορίᾳ. Propter horum autem, inquit, locorum ignorantiam, ij qui riphæos montes & populos Hyperboreos fabulati sunt, in hominum existimationem uenerunt. & ipse Pytheas Massiliensis mēdaciter hæc scripsit, quæ ad Oceani littus pertinent, illo usus prætextu quod cælestium & mathematicarum rerum historiam scriberet. Martianus (quod miror) Plinium in hoc sequutus est his uerbis in sexto: In Britania, inquit, noctes decem & septem horarum: solstitiali uero tempore cum cæli uerticem sol inuectus subiectas læuorsum terras perpetui diei continuatione collustrat. Itemq; brumali descensu semiannuam facit horrere noctem, quod in insula Thyle compertum Pytheas Massilien. asseruit. Pomponius Mella de his loquens libro tertio ita inquit: In Asiatico littore primi Hyperborei super aquilonem riphæosq; montes sub ipso siderum cardine iacent, ubi sol non quotidie ut nobis, sed primum uerno æquinoctio exortus, autumnali demum occidit: & ideo sex mēsibus dies, & totidem alijs nox usq; continua est. Si uerum est Plinij dictum, necesse est ut Mella autor probatissimus ignarus sphericæ rationis fuerit, & unus eorum quos Plinius imperitos appellauit. Enimuero in supradictis lapsum esse Plinium per rerum mathematicarū ignorantiam ut persuadere mihi nolim, sic nequeam, si uelim: non enim rudimenta tantum mathematicarum artiū perdidicisse Plinius uidetur, id est sphericæ disciplinæ rationem, quam necessariā esse de situ orbis scribentibus Strabo nobilis geographus libro primo docuit, sed etiam astronomiā ipsam non leuiter attigisse, eiusq; asseclam diopticam. nam absq; harum rerum peritia quonammodo stellarum erraticarum circulos, cursus, stationes, retrogressus, accessus terræ citimos, recessusq; ultimos, res omnino perplexas explicari

Plinij laus.

plicare inaudita breuitate quiret? Adde triplicem umbrarum rationem luculenter ab eo sciteq; expeditam: nam solis lunæq; magnitudinem & eorum deliquia ecquis enarrare expiditius aut docere potuit? anbages certe lunares, & desultorij sideris mirificas uicissitudines, nec elegantius quisquam priscorum, nec explanatius totidem uerbis complecti potuisset: tametsi rursus in magnitudine lunæ etiam suo sibi testimonio reprehenditur, quum mucrone umbræ terræ, luna in deliquio obscuretur eodem ipso autore, & ipse tamē lunam maiorem esse terra dixerit, quæ duo dicta colliduntur inuicem, sed sic sunt res mathematicæ. Neq; uero legitimam ipsam harum rerum scientiam nouisse tantum Plinius uidetur, sed etiam genethliologorum commēta non ignorasse, id quod ex libro eius septimo intelligere possumus, quo in loco de spatijs uitæ longissimis loquens, poscere, inquit, uidetur locus ipse sideralis scientiæ sententiā. Epigenes CXXII. annos impleri negauit posse: Berosus excedi CXVII. durat & ea ratio quam Petosyris et Mecepsos tradiderunt, & trimorion appellant à trium signorum portione, qua posse in Italiæ tractu CXXVI. annos uitæ contingere apparet. Negauere illi quenquam nonaginta partium exortiuam mensurā, quod anaphoras uocant, transgredi, et eas ipsas incidi occursu maleficorum siderum. Quo in loco non trimorion ut male emendatū est, sed tetartemorion lego, ex antiquis exemplaribus in quibus artemorion legitur. Est autem tetartemorion græce qui latine quadrās dicitur, id est quarta pars signiferi circuli, hoc est tria signa. Ad cuius rei intelligētiam sciendum, quòd numerus duodenarius & astronomicis, & genethliacis familiaris & accommodatus est, unde & aspectus quadrantales obseruāt et trientales sextantesq;: hos duos extremos trinos & sextiles uulgo uocant. Quadrantalis aspectus, qui quadratus etiam appellatur, fit per trium signorum interstitiū, & gradus nonaginta, ob id nonagenarius appellatus. Plinius libro secundo: Martis, inquit, stella ut propior, etiā ex quadrato sentit radios ab nonaginta partibus, unde & nomen accepit.

Plinij locus.

Tetartemorion.

Aspect' quadrantalis.

Nonagenarius aspect'.

Is motus primus & secūdus nonagenarius dictus ab utroq; exortu. Triētalis est aspectus qui in quatuor fit signis, hoc est in tertia parte signiferi quæ constat centū & uiginti gradibus. Hūc triquetrū Plinius uocat. Sextans aūt fit in sexta parte signiferi, hoc est LX. gradibus & signis duob⁹, ob id sexagenarius dictus. Semissis aspectus est q fit per diametrū, id est per lineā circuli dimetiētē. Hāc radiationē mathematici, id est Chaldæi, minacē malignāq; esse dicunt: hæc fit à signo uno ad aliud signū quod ab eo ordine sit septimū, ut ab ariete ad librā. Triquetrus aspectus id est trigonus, qui trientē signiferi capit, quinto signo fit: ut, uerbi gratia, in duobus signis quæ tantū inter se distent, quantum aries & leo: huiusmodi radiatio læta felixq; esse dictitatur. Tetragonus id est quadrat⁹, fit in quarto ab eo à quo incohatur signo, id est ab horoscopo, ut ab leone in scorpium. Hanc radiationē tristem putāt. Hexagona est quam sextantē diximus, quæ fit in tertio signo, eadem benignitate cum trigona prædita. Propterea Plinius de sexagenario aspectu loquens, hic numerus (inquit) sexāgulas mundi efficit formas. Antedictis quatuor genethliaci etiam cardines quatuor addunt, ortū scilicet & occasum, & mesuranium quod & mesuranema dicitur (uocabulum ubiq; in Firmico deprauatum) hoc est locus medij cæli, & huic oppositum locū quod hypogeon dicitur, hoc est punctum subterraneum inter ortum occasumq, mediū. Vt autem as ipse mathematicus impleatur, & omneis suas partes habeat, addunt & alia quatuor loca, quæ pigra deiectaq; esse dicūt, quod nullo fermè radiationis fœdere cum ortu, id est cum horoscopo coniungātur. Hæc sunt in II. VI. VIII. & XII. ab horoscopo signo. Horoscopus est ea pars cæli quæ geniture tēpore ab orientali parte cæli emergit in hemisphærium nostrum, & ortus appellatur: quam ex Cicerone natalem horā appellare possumus: ex cuius obseruatione natalitia prædicta fiunt, ut ipse loquitur. Possumus etiam ex Plinio exortiuam horam uocare. Græci horoscopum ab horæ natalis notatione appellauerunt. Huic pars per diametrum opposita in VII.

(ut di-

Triētalis aspectus qui et Triquetrus.

Sextās aspectus.

Semissis aspectus.

Quadrat⁹ et Tetragonus aspectus.

Hexagon⁹ et Sexagēarius

Cardīes mathematici.

Mesuraniū.

Hypogeon.

Horoscopus.

(ut diximus) signo in occidua cæli parte, occasus appellatur. Ea aũt pars cæli quæ triginta partibus ab horoscopo distat, in secũdo signo existens ab eo in quo horoscopus incohatur, anaphora appellatur, & interdũ epanaphora, quasi pars iãiã emersura. Quæ aũt pars signiferi totidem partibus in demersu occiduũ punctũ signiferi præcesserit, quot partib⁹ in emersu anaphora ab horoscopo relinquitur, ea pars cæli à mathematicis epicataphora dicitur: quod significat præcipuè locũ cæli in VIII. ab horoscopo signo: reliqua duo loca nomina habent malæ fortunæ & cacodæmonis. Hæc tãetsi uanissime à mathematicis disputãtur, ideo tamen utilia sunt cognitu, quòd & aspectuũ radiationũq; adnotatio, astronomiæ etiã cum genethlologia cõmunis est. Vt autẽ ex ante dictis apparet, non trimorion, quod nihil (ut arbitror) apud græcos significat, (trimœron enim græcũ est, nõ trimoriõ) sed tetartemoriũ legẽdũ est: ita uerba illa Plinij supradicta intelligere me nõ potuisse fateor: Negauere illi quenq̃ nonaginta partiũ exortiuã mensurã quod anaphoras uocãt, trãsgredi. Her. Bar. neutrũ huic⁹ attigit. Proinde cũ Plinius huiuscemodi multa & scite & cõcinne de rebus mathematicis scripserit, nec cãdidi ꝓfecto est nec recti iudicij, ob unũ & alterũ incõmodius dictũ, dicã ipsi imperitiæ uelut ad tribunal Rhadamãti scribere, aut q̃uis aliã formã intẽdere quæ tãtæ autoritati ignominiosa esse possit: petita tamẽ uenia cũ eo agere præscriptis, ut ita dicã, uerbis, honorẽ præfantib⁹ licet: ne iure nostro cedamus asserẽdæ ueritatis, cui nec tẽporis spatio, nec autoritate cuiusq̃ nõis præscribitur. Nec.n. ætati huic nostræ literarũ interpolatrici hãc legẽ ꝓmulgauerĩ: Quod Plinius, quod prisci, quod primi meriti scriptores dixerint, scripserint, quã rẽ cũq; inter monumenta sua reliquerint, eiusce rei æterna ac sacrosancta autoritas esto: qui huic uelut consecratæ sentẽtiæ derogauerit, abrogauerit, obrogauerit, is ob eã rẽ intestabilis & sacer esto: eũ literati oẽs ex conuentu certatim exiguntο. Illam enim potius legem ipse suaserim: Qui discendi cupidi sint, iuratissimi cuiusque scriptoris

Anaphora et epanaphora.

Epicataphora.

maiestatē comiter conseruanto: quod secus (ut sunt humana) dictū in eorum cuiusq; libros irrepserit, obrepserit, fefellerit, qui de eo dicto indagandæ ueritatis ergo addubitet, addubitauerit, quæstionem referat, rettulerit, quod eorum absq; dolo malo aut liuore animi factum sit, eius rei multa ne sit, nec bonorum offensio, quod instar est extremi supplicij. Proinde adnotatis locis hærendum esse censeo: ut eorum more philosophorum qui Ephectici dicuntur (nos cūctatores appellare possumus) iudiciū sustineamus, potiusquam ut quicquā arrogantia critica statuamus de classicis autoribus, citraq; controuersiam receptæ autoritatis. Sunt qui Plinium multa in mathematicis non intellexisse affirmant, quæ quidem ex græcis transcripserit, quale est illud quod de signifero dicit capite decimosexto secūdi libri quod omnino explanatius dici debuit, etiam si uere dictum esse uidetur et acute: id quod uix mihi persuaserim.

Ephectici.

Entelechia.

Eiusdem notæ cum superioribus est illa entelechia Cicerōis, cuius hæc sunt uerba in primo Tusculanarū. Aristoteles longe omnibus (Platonem semper excipio) præstans & ingenio & diligentia, cū quatuor illa genera principiorū esset complexus, è quibus omnia orirentur: quintam quandā naturam censet esse è qua sit mens: cogitare enim & prouidere, & discere, & docere, & inuenire aliquid, & tam multa meminisse, amare, odisse, cupere, timere, angi, lætari: hæc et similia eorū in horum quatuor generum nullo inesse putat. Quintū genus adhibet uacans nomine, & sic ipsum animū entelechiam appellat, nouo nomine quasi quandam continuatā motionem & perennem. Entelechiā Cicero continuum motum intellexit, quasi Aristoteles endelechiam per d literā scripserit, id est continuationem, & non entelechiā potius, quam actum & perfectionem doctissimi græcorum interpretātur, ob id Ciceronem à græcis accusatum non magnopere miror, utpote quos & orationibus suis exagitare non desinit, quanquam ab ipsis præclara illa ingenij ornamenta, philosophiam & oratoriam facultatē accepisse se non dissimulat. Quare si uerum fateri uolumus, eloquentiæ latinæ prim-

Cicero merito à græcis accusatus.

næ princeps parensq; à Plinio iure ac merito dictus, diserti non-nũquam magis uiri quàm oratoris officio functus esse iudicandus est. Si quidem eius ipsius autoritati credimus oratorẽ eum esse nõ posse, qui non idem uir bonus sit: Viri aũt boni esse persuadere mihi nequeo, non modo græcos uiros, sed etiam græcã ipsam linguã latinæ eloquentiæ autorem, ut inopem & ieiunã conuiciose uocitare, & latinæ linguæ ueluti exuberantẽ copiam præ illius inopia admirari: nisi uero credimus Ciceronẽ recta fretum conscientia, & ex animi sui sententia id dixisse, & non plane auræ populari Romanorum suorũ inseruijsse, cuius populi gratia nullum unquã numen præsentius esse credidit. Calumniæ igitur Cicero excusari non potest, quasi ita existimauerit: nam præterquã quòd græcã omnem facundiã pernouerat, ut uel eo nomine græcis ipsis æqualibus admirãdus esset: Si cui etiam eloquentiæ græcæ elogia ex eius scriptis colligere uacet, & libeat, eum aliter censuisse haud dubie iudicabit. Fabius libro decimo de cõparatione Demosthenis & Ciceronis loquens: Cedendum uero in hoc, inquit, quòd & ille prior fuit, & ex magna parte Ciceronẽ quantus est, fecit. Nam mihi uidetur M. Tullius cum se totum ad imitationẽ græcorũ contulisset, effinxisse uim Demosthenis, copiã Platonis, iucunditatem Isocratis. Idem libro duodecimo. Latina mihi facundia, ut inuentione, dispositione, consilio, cæterisq; huius generis artibus similis græcæ ac prorsus discipula eius uidetur: ita circa rationem eloquẽdi uix habere imitationis locum. Si igitur teste Fabio, id est altero Cicerone, lingua latina discipula & imitatrix linguæ græcæ, cum se totam ad præscriptum parentis suæ componere effingereq; instituisset, in ea parte artis oratoriæ, à qua eloquentia nomen accepit, imitationem implere non potuit, id est in eloquendi magnificẽtia, & sublimitate, quonam modo præferendam hanc illi M. Tullius utriusq; peritissimus existimare potuit? Ceu uero si quam Protogenes tabulam ex nobili illa Apellis Anadyomene effingere statuisset, omniaq; liniamenta ad præscriptum ducere, tuq; id apogra

Latina lĩgua discipula linguæ græcæ.

phum præstantius esse exemplari suo contenderes: non aut impro bus esse aut ridiculus uiderere? At enim Venere nos græci & uerborũ suauitate non etiã copia superauerunt. Hoc rursus iudicandũ ad Fabiũ reijciamus, apud quẽ libro eodẽ sic legitur: Itaq; tãto est sermo græcus latino iucundior, ut nostri poëtæ quoties dulce carmen esse uoluerũt, illorũ id nominibus exornent. His illa potentiora, quod res plurimæ carẽt appellationibus, ut eas necesse sit trãsferre aut circũire, & iam in ijs quæ denominata sunt, summa paupertas in eadẽ nos frequẽtissime reuoluit: at illis non uerborũ modo, sed linguarum etiã inter se differentiũ copia. Quare qui à latinis exigit illã gratiã sermonis Attici, det mihi in loquendo eandem iucunditatẽ, & parẽ copiã: quod si negatũ est, sentẽtias aptabimus ijs uocibus quas habemus. Quàm pugnantia sint hæc uerba Fabij cũ uerbis Ciceronis, nemo non uidet: qui etiã (si dijs placet) alibi uociferatur omnia per se melius Romanos & sapiẽtius quàm græcos inuenisse, aut ab eis accepta meliora fecisse. Et rursus: Vt omnia, inquit, græcorũ perquiras, quid sit ineptus non inuenies: & innocentiæ uerbum græce dici non potest. Equidem ἀπειρόκαλον apud illos tam significans esse puto q̃ apud nos ineptum: nec minus fortasse ἀπίθανον, καὶ σκαιὸν, καὶ μάταιον: & innocentẽ nõ meliorẽ acaco esse iudico, quo uerbo Areopagita & literæ sacræ utũtur. Atq; etiã Demosthenes in oratione κατ' Εὐέργου. his uerbis: καὶ προσποιούμενος ἄκακος εἶναι ἐξηπάτησε τοὺς δικαστάς. Et rursus: εἴ τις ἀγνοήσας ζεῦξιν, ἀκάκους ἡγήσατο καὶ ἀπράγμονας εἶναι. et κατ' Νεαίρας. Ελεήσασα αὐτὸν ἡ βουλὴ διὰ τὴν ἀκακίαν τοῦ τρόπου. Nisi si scrupulose ita discernentes dicamus ἄκακον simplicem, & fraudis nescium significare: innocentem autem eum qui cum secus agere possit, intra fines tamen æquitatis se continuerit. Nam ἄκακος apud Demosthenem circumscribendi ignarum significat, & cui impostura non ægre fieri possit. Verum esto ut acacos ad uerbum magis innocenti quàm ad significationẽ respõdeat: εὐγνώμων, ἐπιεικὴς, ὅσιος, καθαρεύων, inocẽtis significationẽ nõ implebunt

Ineptus græce & innocens.

Acacus.

plebunt? atqui ego hæc plenius aliquid & exuperantius innocentia significare puto. Meliora etiam his alia Cicero apud græcos inuenisset, si græcorum partes tuendas suscepisset. Has ob causas & alias huiuscemodi, uiuus adhuc (ut autor est Fabius) obtrectatorũ sermonibus sæpe exagitatus fuit. Ingrati profecto est animi cum græcia latinos non modo disciplinis, sed etiam suis uerbis locupletauerit, eaq; adhuc teneant, nec beneficium nos, nec debitum agnoscere. Præsertim cum græcia id nunquam repetitura sit mutuum, quod usu nostrum fecimus. Mihi autem uidetur (ingenue enim proloquar) lingua græca ad latinam relata, poëtæ, id est tragici autoris aut comici rationem habere. Latina autem actoris tantũ scenici, qui fabulam à poëta inuentam & emodulate scriptam, artifici ac numerosa pronuntiatione in theatralem consessum profert. Quid enim aliud & poëtæ & oratores nostri quàm poesi & orationi ciuitatem (ut ita dicam) Romanã dederunt, latinæq; linguæ suffragio ornauerunt? A græcis igitur neotericis entelechiæ interpretatio Ciceroni criminose obiecta est, idq; meritissimo, cuius defensionem Politianus ad sui magis ostentationem suscepisse mihi uidetur, quàm diluendi criminis fidutiam habuisse. Nam ut in omnia sese uerset Politianus, causam haud dicere poterit, quin si Cicero ita uerba scripta reliquit, ut nũc in exemplaribus legũtur, non ille longe ab Aristotelis sententia aberrauerit: id quod ut intelligatur, age Aristotelem ipsum autorem entelechiæ, testem dicti nostri laudemus: hic autem in principio statim secundi uoluminis de anima ita inquit: Λέγομεν δὴ ἕν τι γένος τῶν ὄντων τὴν οὐσίαν. ταύτης δὲ τὸ μὲν ὡς ὕλην ὃ καθ᾽ αὑτὸ μὲν οὐκ ἔστι τόδε τι. ἕτερον δὲ μορφὴν καὶ εἶδος. καθ᾽ ἣν ἤδη λέγεται τόδε τι. καὶ τρίτον, τὸ ἐκ τούτων. ἔστι δ᾽ ἡ μὲν ὕλη δύναμις, τὸ δὲ εἶδος ἐντελέχεια. id est. Dicimus igitur unum genus entium esse substantiam: hæc autem partim materia est, quæ per se quidem ipsa non est hoc aliquid: altera pars eius forma & species, secundum quam iam dicitur hoc aliqd: ab his tertiũ est quod ex ambob⁹ cõsit: porrò

> Græca quid latinæ præstet.

> Politiani conatus.

materia potentia est, forma autem entelechia. Idem libro eodem ostēdere clarius uolens quid sit anima: διὸ ψυχή ἐστιν ἐντελέχεια ἡ πρώτη σώματος φυσικοῦ ζωὴν ἔχοντος δυνάμει. τοιοῦτον δὲ ὃ ἂν ᾖ ὀργανικόν. Ideo anima est entelechia prima corporis naturalis uitam habentis potestate: tale autem est quodcunq; organicum est. Potestate uitā habens appellat, quod actu uitam non habet, qualis est dormiens, qui habitum tantū habet: plus est enim actu habere, qualis est uigilās: & paulo inferius: εἰ δέ τι κοινὸν ἐπὶ πάσης ψυχῆς δεῖ λέγειν, εἴη ἂν ἡ πρώτη ἐντελέχεια σώματος φυσικοῦ ὀργανικοῦ. Quòd si cōmune aliquid in omni anima dicere oportet, erit quidem prima corporis entelechia corporis naturalis organici. Entelechiam ubiq; pro perfectione & actu ponit: duo enim sunt in rebus: actus, id est entelechia, quæ etiā interdū ab eo energia appellatur: & dynamis id est potentia. Organicū appellat corpus quod ad aliquid conditum est, ut oculus ad uisum, & auris ad auditum: naturale autem dixit ad differentiam opificialis & manu facti. Summa igitur antedictorum hæc est, ut ex Themistio Aristotelis clarissimo paraphraste intelligi facile potest: Animam primā esse perfectionem corporis, id est entelechiā: quod quidem corpus potestate in actū prodeunte uitam habeat: atq; id quod ex duobus cōditum est et concretū, iam integrū factū, animal est: forma enim, id est entelechia, licet in materia edatur, non tamen materiæ forma est, sed ei⁹ forma est quod græce σύνολον dicitur, id est ex ambobus concretū: omne enim tale simul atq; in aliquā speciē formatum est, hoc aliquid esse cœpit: id ut facilius intelligeretur, hoc (inquit Aristoteles) speculari partium exēplo conuenit. Esto igitur ut oculus sit animal, animam eius esse, id est entelechiā, aspectū oportebit, cum sit uisus sua oculis substantiæ ratio, id est forma & perfectio, sic enim appellare solent rationē substātiæ. εἰ γὰρ ἦν ὁ ὀφθαλμὸς ζῶον, ψυχὴ ἂν αὐτοῦ ἦν ἡ ὄψις, αὕτη γὰρ οὐσία ὀφθαλμοῦ ἡ κατὰ λόγον. At uero oculus materia est uisus: quo defectus oculus, iā non est oculus nisi æquiuoce, quomodo oculus lapideus aut pictus. ὁ δ' ὀφθαλ-

Entelechia.

Dynamis.

Organicum corpus.

ὀφθαλμὸς ὕλη ὄψεως. ἧς ἀπολειπούσης οὐκ ἔστιν ὀφθαλμὸς πλὴν ὁμωνύμως. Proinde Aristotelis entelechia perfectio est et forma, cum corpus naturale à potestate, id est à materia nuda in actum prodijt, & animal esse cœpit, uel uiuum esse: quare entelechia etiam brutorum est & etiam stirpium, & eorum corporũ quæ uegetabilia sunt: estq; entelechia non continua motio, sed perfecti corporis comprehensio, id est τοῦ ἐντελοῦς συνοχή. Hoc enim etymum eius uerbi significat. Quare liquido (ut arbitror) constat uerba illa Ciceronis de animo humano non esse cõsentanea cum entelechia Aristotelis. Quid illa quæ alio loco eiusdem libri subdidit, diuinitatẽ animis humanis asserere uolens: Sinautem est, inquit, quinta quædam natura ab Aristotele inducta, primum hæc & deorũ est & animorum. Hanc nos sententiam secuti, his uerbis in consolatione hæc expressimus. Animorũ nulla in terris origo inueniri potest: nihil est enim in animis mixtum atq; cõcretum, aut quod ex terra natum atq; fictũ esse uideatur, nihil'ue aut humidum quidẽ aut flabile aut igneum. His enim in naturis nihil inest quod uim memoriæ, mentis, cogitationis habeat, quod & præterita teneat, & complecti possit præsentia, quæ sola diuina sint: nec inuenietur unq̃ unde ad hominẽ uenire possit nisi à deo. Singularis est igitur quædam natura atque uis animi seiuncta ab his usitatis notisq; naturis. Ita quicquid est illud quod sentit, quod sapit, quod uult, quod uiget, cæleste & diuinũ est: ob eãq; rem æternũ sit necesse est. Hæc ut præclare dicta sunt à Cicerone de immortalitate animæ, ita referri nequeunt ad ea quæ Aristoteles de anima dixit quam entelechiam appellat, sed ad ea potius quæ de intellectu uel mente Aristoteles mirifice differit in tertio de anima, quæ mens ab eo non entelechia sed Νοῦς dicitur. Entelechiam enim suam, id est animam Aristoteles interituram esse credidit. Quapropter Iustinus philosophus idem & martyr in parænetico loquens de placitis philosophorum, ita inquit. καὶ ὁ μὲν Πλάτων, ψυχὴ πᾶσα ἀθάνατος κέκραγε λέγων. Ἀριστοτέλης δὲ ἐντελέχειαν αὐτὴν ὀνομάζων, οὐκ ἀθάνατον ἀλλὰ

Entelechia.

Νοῦς.

θνητὴν αὐτὴν εἶναι βούλεται. καὶ ὁ μὲν ἀεικίνητον αὐτὴν εἶναι λέγει. Ἀριστοτέλης δὲ ἀκίνητον αὐτὴν εἶναι φησὶ, ἁπάσης κινήσεως προηγουμένην. Et Plato quidẽ animam omnẽ immortalẽ esse nõ tam dicit q̃ clamitat. Aristoteles aũt entelechiã ipsam nominans, non immortalẽ, sed mortalem ipsam esse uult. Rursus ille nunquã non mobilem eam esse tradit. Aristoteles etiã immobilẽ, licet ad omnẽ motum præeuntẽ. Plutarchus in quarto placitorũ. Πλάτων ἀεικίνητον τὴν ψυχὴν, τὸν δὲ νοῦν ἀκίνητον τῆς μεταβατικῆς κινήσεως. Ἀριστοτέλης ἀκίνητον τὴν ψυχὴν, πάσης κινήσεως προηγουμένην. τῆς δὲ κατὰ συμβεβηκὸς μετέχειν καθάπερ τὰ εἴδη τῶν σωμάτων. Plato (inquit) nunquam non mouẽtem animam existimauit: intellectum autem immotum duntaxat transgressili motu. Aristoteles immobilem animam esse censuit, & eandem motus omnis autorem, & motionis tamen accidẽtariæ non exortẽ, quomodo et formas corporũ. Eum librũ cũ uerteremus, aliter hunc locũ traduximus, aliud exemplar secuti. Verum his autoribus planũ fit, illud Ciceronis dictum nõ posse ad Aristotelẽ referri, qui entelechiã pro anima et forma, non pro mente & animo intellexit, nec entelechiã perpetẽ quandã motionem significare, cum Aristoteles immobilem entelechiam esse dixerit motu suo et proprio. Idem Plutarchus eodem in libro hoc uerbũ exponens ab Aristotele de anima prolatũ, ita subdit: τὴν δὲ ἐντελέχειαν ἀκουστέον ἀντὶ τῆς ἐνεργείας. Entelechiam autẽ pro actu exaudire oportet. De quinta autẽ natura ab Aristotele inducta, Laërtius ita inquit. εἶναι δὲ παρὰ τὰ τέσσαρα στοιχεῖα καὶ ἄλλο πέμπτον ἐξ οὗ τὰ αἰθέρια συνεστάναι, ἀλλοίαν δ᾽ αὐτοῦ τὴν κίνησιν εἶναι, κυκλοφορικὴν γάρ. καὶ τὴν ψυχὴν δὲ ἀσώματον, ἐντελέχειαν οὖσαν τὴν πρώτην σώματος φυσικοῦ καὶ ὀργανικοῦ δυνάμει ζωὴν ἔχοντος. Esse aũt præter quatuor elemẽta & aliud quintũ cẽsuit, ex quo ætheria omnia cõstituta sint. Sed & eius alium esse motum utpote circularem. Animam etiam incorpoream esse uoluit, & entelechiam primam corporis naturalis organici potestate uitam habentis. Ex quibus uerbis apparet entelechiam non esse ab Aristotele

in quin-

in quinta natura positam. Id autem de intellectu & mēte cēsuisse Aristotelem melius dici posset: de quo cum multifarie ac subtiliter Aristoteles & Themistius disseruerint, unum ex utroq; locū assumam qui id planum fieri possit, ne si iusta disputatione id probare conemur, in tædium abeat longior hæc multo digressio q̃ initio destinaueramus. ἐπεὶ δ' ὥσπερ ἐν ἁπάσῃ τῇ φύσει ἐστί τι, τὸ μὲν ὕλη ἑκάστῳ γένει· τοῦτο δ' ὅτι πάντα δυνάμει ἐκεῖνα. ἕτερον δὲ τὸ αἴτιον καὶ ποιητικὸν, τῷ ποιεῖν πάντα, οἷον ἡ τέχνη πρὸς τὴν ὕλην πέπονθεν, ἀνάγκη καὶ ἐν τῇ ψυχῇ ὑπάρχειν ταύτας τὰς διαφοράς. καὶ ἔστιν ὁ μὲν τοιοῦτος νοῦς, τῷ πάντα γίνεσθαι, ὁ δὲ τῷ πάντα ποιεῖν, ὡς ἕξις τις, οἷον τὸ φῶς, τρόπον γάρ τινα καὶ τὸ φῶς ποιεῖ τὰ δυνάμει ὄντα χρώματα, ἐνεργείᾳ χρώματα. καὶ οὕτως ὁ νοῦς χωριστὸς, καὶ ἀμιγὴς, καὶ ἀπαθὴς, τῇ οὐσίᾳ ὢν ἐνέργεια. *Locus hic un⁹ est eorū quos Aristoteles offusa caligine obscurasse dictus est, ut à suis tantū intelligi posset: nos tamen q̃ poterimus explanatissime uertemus: Quoniā uero (inquit ille) ut in uniuersitate naturæ est aliquid, cuius altera pars unicuiq; generi materia sit: eáq; idcirco sic est, quòd oīa illa est duntaxat potentia. Altera pars est, quæ causa est & effectrix, ut quæ oīa faciat, cuiusmodi ratione ars ad materiā obtinet, necesse est in anima quoq; has differētias esse, estq; intellectus quidam huiusmodi ut omnia sit: aliter uero ut omnia faciat, qui uelut habitus aliquis est, perinde ac lumen. Siquidē modo quodā lumen actu colores efficit, qui potētia colores sunt: & sic intellectus abstractus, & nulla cōcretione permixtus impatibilisq;, substātia sua actus existens. & paulo inferius.* ἀλλ' οὐχ ὅτε μὲν νοεῖ, ὅτε δ' οὐ νοεῖ. χωρισθεὶς δ' ἐστὶ μόνον τοῦθ' ὅπερ ἐστί· καὶ τοῦτο μόνον ἀθάνατον καὶ ἀΐδιον. *Sed nec interdum intelligit, & interdum non intelligit. Separatus uero id est demum quod est, & hoc solū immortale est & æternū. Hæc uerba paraphrastice enarrans Themistius libro eodē ita inquit: Quum enim statuisset Aristoteles in omni natura alterum pro materia haberi, alterum pro forma mouēte perficienteq;, necesse, inquit, est easdem differentias in anima reperiri,*

viri, & talem aliquem intellectũ adesse qui pars animæ rationalis præstantissima sit. Atq; hoc quoq; ex illis uerbis clarissime innotescit quorũ pauloante mentionem fecimus. De intellectu, inquit, et ui ea quæ cõmentatur contemplatur'q;, nihil adhuc liquet: Sed uidetur diuersum animæ genus esse, solum'q; id abiungi & separari cõtingere, tanquã perpetuũ à morticino caduco'q;. Hactenus Themistius. Hoc ultimũ dictũ ideo addidimus, primũ ut planũ fieret, id qđ Cicero entelechiæ tribuit, Aristotelẽ non animæ, quã formã, id est substantiæ rationẽ esse uult, sed intellectui tribuisse, duntaxat agenti, qui ab intellectu potentiæ differt, ut ars à materia: & hunc impatibilẽ esse immortalẽ'q;, animã aũt mortalẽ, siue Aristoteles intellectũ & mentẽ, partẽ esse animæ diuinam præstantissimam'q; intellexerit, siue aliud ab anima formalẽ rationẽ obtinẽte, quã entelechiã uocat. Prisci enim differentiã inter animum & animã posuerũt: Animus est (inquit Nonius) quo sapimus, anima qua uiuimus. Sine animo anima est debilis. Varro. In reliquo corpore ab hoc fonte diffusa est anima, huic animus ad intelligentiã tributus. Plinius lib. XXII. de iracũdia loquẽs: Ergo & animi asperitas, seu potius animæ, dulciore succo mitigatur. Sed inde maior illa quæstio existit utrũ intellectũ illũ singulorũ esse hominũ ita existimauerit, ut homo post obitum suum immortalis futurus sit, an unũ uniuersorũ. Ita enim hoc implicuisse disputationũ ambage existimatur, ut ingenia sui studiosorũ torserit potius q̃ certũ aliquid fixũ'q; reliquerit. Sunt tamẽ nihilo secius qui existimẽt entelechiam duplicẽ esse: unã illã quã diximus ex sententia Themistij, Laërtij & Plutarchi, quæ nomẽ est animæ nõ modo irrationalis, sed etiã physicæ, & hæc à corpore naturali organico inseparabilis est. Alterã dixerũt corpore ita separabilẽ, ut à naui nautã, animã scilicet rationalẽ, quæ cum aliud sit à corpore, nec corporis forma, corpus ipsum, id est subiectũ, cõponit, & moderatur, perficit'q;, & ita regit ut nauẽ nauta. ἡ τις ἐντελέχεια ἔξωθεν οὖσα συντάττει καὶ διακοσμεῖ καὶ τελειοῖ τὸ ὑποκείμενον. ὅταν οὖν λέγῃ τις τὴν λογικὴν τῶν

χῶν

Animus. Anima.

Entelechia duplex.

χλῶ ὠντιλέχθαν, τὸ κεχωρισμένον εἶδος τοῦ σώματος λέγει. Secundum hoc nõnulla ex parte Ciceronis dictũ defendi posset, qui fortasse quod apud aliquẽ philosophũ legerat de entelechia, hoc Aristoteli tribuit eius nominis autori, ut surrepere solet scribentibus obliuio: utcunq;, quiduis potius cõminisci par est, q̃ ut inter reos eius nomẽ autoris à nobis recipiatur, qui extra omnẽ ingenij aleã, id est extra omne discrimẽ iudiciorũ Plinij sentẽtia positus est, iudicis ingeniorũ summi. Addã et aliũ locũ admonẽdi gratia. Idẽ Cicero in secũdo de natura deorũ, fabricã humani corporis nõ modo felicĩ & perspicua, sed etiã accurata & artifici facũdia describẽs: Ex intestinis aũt, inquit, & aluo secretus à reliquo cibo succus is quo alimur, permeat ad iecur per uenas quasdã à medio intestino usq; ad portas iecoris. Sic enim appellant ductas & directas uias quæ pertinent ad iecur, eiq; adhærent. Mediũ intestinũ Cicero dixit, quod græci mesenterion appellauerunt, & in primis Aristoteles quod tamen intestinũ non est, ut ex Aristotele apparet, qui de ea parte ita inquit. ὑπὲρ δὲ τῶν ἐντέρων τὸ μεσεντέριόν ἐστιν, ὑμενῶδες δ' ἐστι καὶ πλατὺ, καὶ πῖον γίνεται. Supra intestina autem mesenterium est, mẽbranaceũ latũq; & pinguescens. Mesenteriũ ad uerbum Cicero mediũ intestinũ trãstulisse uidetur, cum græce ex eo (ut puto) dicatur, quòd media intestina complectitur. Ab eo autẽ uenæ & fibræ permultæ sursũm deorsumq; ad intestinorũ positu ram ferunt, cũ ipsum principibus uenis maiori & aortæ adnexum sit, ut Aristoteles tradidit, id quod Cicero significare haud dubie uoluit. Nam portarum iecoris appellationem Cicero ab eodem autore mutuatus est, qui pylas hepatos uocat his uerbis: προσπέφυκε δὲ τῇ μεγάλῃ φλεβὶ τὸ ἧπαρ. τῇ δ' ἀορτῇ οὐ κοινωνεῖ. διὰ γὰρ τοῦ ἥπατος διέχει ἡ ἀπὸ τῆς μεγάλης φλεβὸς φλέψ, ᾗ αἱ καλούμεναι πύλαι εἰσὶ τοῦ ἥπατος. Adhæret enim magnæ uenæ iecur nulla parte aortæ communicans. Siquidem uena illa quæ à magna proficiscitur, per medium iecur pertendit ea parte qua portæ iecoris situm habent. Proinde Cicero medium intestinum pro mesenterio dixit, in ea

Medium intestinum.

in ea etiam parte elegantissimi libri in qua Aristotelem ipsum exquisita descriptione superasse uidetur. Theodorus Gaza uir non modo latine doctissimus, sed etiam medicus, lactes pro mesenterio dixit: quo nomine ab Hermolao Babaro & alijs reprehẽsus est, quasi eo in loco hallucinatus uel in eo potius uerbo. At ego consulto eũ id fecisse censeo, ut qui in eo uerbo Plinij autoritatem sequi nollet. Lactes enim non tã intestina significant quàm pingue illud quod ambit intestina. Tranquillus de patina Vitelliana: In hac, inquit, scarorum iecinora, phasianorum & pauonum cerebella, linguas phœnicopterorum, murenarum lactes commiscuit. Quare immerito Hermolaus hoc uerbum ut licẽter usurpatum in Spartiano notauit. Nostrates in piscibus lactantias appellant. Verum ut notæ & Ciceronem & Plinium eximimus, idq; meritissimo, sic humana Minerua scripsisse eos meminisse debemus, nõ numine instinctos: ne musas insectatus esse uideatur, qui eius notæ autores semel, atque iterum ad disquisitionem doctrinæ consultorum candido proposito reuocauerit. Nec mihi ob id uideor litem meam facere, quòd controuersiam tanto autori intentatam ueritatis indagandæ studio commemoraui: cum mihi Angelus Politianus uir egregie doctus obtulisse se huic liti haud magna causæ fidutia uisus esset. Sed redeamus tandem ad institutum opus. His nominibus antiqui non solum usq; ad assem, sed etiam ultra usi sunt. Columella libro quarto: Auarius quidam dipondio & dodrante altum sulcum, latum pedum quinq; faciunt. Dipondium & dodrantem dixit, pro pedibus duobus & digitis duodecim. Et libro tertio. Ab ipso arboris crure pedale spatium intermittito, deinde sulcum in quatuor pedes longum, in tres altum, in dipondium semissem latum cum feceris, patiere minime duobus mensibus eum tempestatibus uerberari. Vtuntur etiam historici, ut Liuius libro octauo ab urbe condita. Latinus ager & Falernus, qui populi Campani fuerat usq; ad Vulturnum flumen, plebi Romanæ diuiduntur, bina in Latio iugera, ita ut dodrãtem ex Priuernati complerent data, terna in Falerno, quadrã-

Lactes.

Cicero et Plinius humana scripsere Minerua.

tibus

tibus etiã pro lõginquitate adiectis. Columel.lib.II.Sed iugerũ talis agri quatuor operis expeditur:nã cõmode proſcinditur duabus, una iteratur, tertiatur dodrante, in lirã ſtatim redigitur quadrãte operæ. Dodrãtē opere pro tribus partibus diei artificialis dixit, ut quadrantē pro quarta, hoc eſt pro nouē horis & pro tribus. Plinius lib.XVIII. Iuſtũ eſt proſcindi ſulco dodrãtali iugerũ uno die, iterari ſeſquijugerũ, ſi ſit facultas ſoli:ſi min⁹, proſcindi ſemiſſem, iterari aſſem, quãdo & animaliũ labori natura leges ſtatuit. Quadrantē græci τεταρτημόριον dicũt, & τριτημόριον trientē, διμοιρον beſſem, dodrantē διμοιρον, ſextantē ἑκτημόριον. Sunt & hæc uocabula ſignatæ pecuniæ nomina, ut docet Varro. As nummus erat libralis, dupondius nũmus bilibris, ſeſtertius nũmus duarũ et ſemis librarũ, dictus quaſi ſemiſtertius, græcorũ imitatione, qui τρίτον ἡμίδραχμον dicũt duas drachmas & ſemis, & ἕβδομον ἡμιτάλαντον, pro talentis ſex et ſemis. Herodotus in I. ἕλκων σαθμὸν ἕβδομον ἡμιτάλαντον. Pollux. τρίτον ἡμίδραχμον αἱ δύο ἡμισέαι δραχμαὶ, id eſt pendens ſex talenta & ſemiſſem:et apud eundē, τέταρτον ἡμιτάλαντον, id eſt quartũ ſemitalentũ, pro eo quod eſt, tria et ſemis talēta. Denarius decē librarũ nũmus erat, cuius quarta pars ſeſtertius, eo tēpore ſcilicet quo denarius decuſſi ualebat: erat aũt denarius argenteus nũmus quatuor & uiginti ſiliquas pēdens. Apud Priſcianum ita legitur:Siliquæ tres, obolũ faciũt:duo autem oboli ſcrupulũ, tria ſcrupula drachmã: ita duodeuiginti ſiliquæ in drachma, ſic quatuor drachmæ in tribus denarijs, hoc eſt duæ et ſeptuaginta ſiliquæ. Hactenus apud Priſcianum legitur. Quadrans etiam nummus erat, ut apud Iuuuenalem.

Τεταρτημόριον. Τριτημόριον. Δίμοιρον. Τρίμοιρον. Τρίτον. ἡμίδραχμον. Signatæ pecuniæ uocabula. As dupõdi⁹. Seſtertius. Denarius. Seſtertius. Siliqua. Quadrans nummus.

Cædere Syluano porcum, quadrante lauare.

Et centum quadrantes ſæpe apud Martialem. Sic etiam ſextans nummus erat, cum populus Romanus in funere Menenij ſextãtes contuliſſe dicatur à Valerio et Plinio. Sunt et uaſorum nomina, ut apud Perſium:

Sextans.

— Calidumq; trientem Excutit è manibus. —

Sunt

Sunt & põderum. Plin. li. XXVII. Bibitur ad dolorẽ uuluæ & uitia: macerari oportet in sextarijs tribus quadrantẽ radicis tusæ per noctẽ & diem. & li. XXVIII. Ad tussim ueterẽ recens deco quitur quadrantis põdere, in uini sextarijs tribus. Idẽ. Ad hoc uitium immittitur butyrũ heminis quatuor cũ rhesinæ terebinthinæ sextante. Nec mirũ est tam late uerborũ istorũ significationẽ pate re, cum cognata sit & cõnexa ponderũ ratio cũ mensurarũ ac numerorũ rationibus: & ut aiunt illa carmina quæ Fauini esse dicũ tur, si pondus mensuræ cõponimus, eadẽ est pars cyathi in sextario quæ est in libra unciæ: & ut in ponderũ minutijs ad scrupulũ per uenimus, sic in mensuris ad cochlear. Quinquuncialis aũt ordinũ ratio in arbustis & uineis, & in quinquũcẽ arbores dispositæ cur dicantur, cõminisci non potui: quid tamẽ sit ex Fabio facile intelli gimus, apud quẽ hæc uerba libro VIII. legũtur: Nullus' ne etiam frugiferis adhibendus decor? Quis negat? nam & in ordinẽ certaq; interualla redigam eas arbores. Quid illo quinquũce speciosi us? qui in quãcunq; partẽ spectaueris, rectus est. Sed protinus in id quoq; prodest, ut terræ succũ æqualiter trahãt. Cicero in Catone: Cum aũt miraretur Lysander & proceritatẽ arborũ & directos in quinquuncẽ ordines, & humũ subactã atq; puram & suaui tatem odorũ qui afflarẽtur è floribus, tum eũ dixisse, mirari se nõ modo diligentiã, sed etiam solertiã eius. Colu. li. IIII. Hæc in qn quuncẽ uinearũ metatio expeditissima ratione conficitur. Hoc Demosthenes in ea oratione quæ πρὸς Νικόστρατον inscribitur, ita expressit: καὶ τὰς ἀναδενδράδας ἐξέκοψε, καὶ φυτευτήρια ἐλαιῶν περιστοίχων κατέκλασε. Arbustiuas uites excidit, et olīueta in uer sus quoquouersum digesta confregit. Quod uerbũ Suidas assequi non potuit. Xenophon ipse ex quo Cicero transtulit, ita scripsit. ἐπεὶ δ' ἐθαύμαζεν αὐτὸν ὁ Λύσανδρος, ὡς καλὰ μὲν τὰ δένδρα εἴη, δι' ἴσου δὲ τὰ πεφυτευμένα, ὀρθοὶ δ' οἱ στίχοι τῶν δένδρων, εὐγώνια δὲ πάντα καλῶς εἴη. Cum aũt locum cositũ miraretur Lysander, quòd decoræ essent arbores, & stirpiũ consitarũ æquabilis series,

Quinquuncialis ordinũ ratio.

Arbores in quinquũcem digestæ.

rar 3·

series, ita in uersus directos configurata uideretur, ut ad angulos rectos pulchre exacta essent omnia. Ex quibus uerbis cum Ciceronis collatis cōijcere statim possumus quid sit quinquuncialis ordo, etiam si nondum intelligimus, cur ita appellatus sit. Fortasse autē antiqui sic quincuncem appellauerunt exactam plantarum metationem, ut decussem exactam spatij diuisionem. Theodorus Gazes Ciceronis interpres, directos in quincuncem ordines græce ita expressit. καὶ τοὺς ὀρθοὺς εἰς πεντάδα ἐυγώνιον στίχους, obseruato scilicet Xenophonte Ciceronis uerba uertēs. Eo anno quo hæc scripsi, uineam habebam sterilem & multis iam annis decoctricem. Huic cum auctionem diu (ut fit) minitatus essem nisi in posterum saltem paria cum expensorum ratione faceret, nec impensiorē ipsa culturam sentire uideretur, propscripta etiam emptorem non inueniret (male enim iam audire cœperat, quasi non damnosam uineam, nūquam emancipaturus essem) ad extremum eousq; damnatæ succensui, ut in hortum eam transformare meditarer arboribus consitum, nondum tamen extirpatam. Hoc cum primum in mentem mihi uenisset, arboribusq́; eam ad soli naturam accomodatis conseruissem, frugi me hominem existimabam, omniq́; religione ac superstitione solutum: Nam ultimi anni calamitate perculsus, tot superiorum annorum sterilitatem excipiente, temperare mihi non potueram quin præcipiti iureiurando negarem unquam me postea teruncium in eius uineæ culturam impensurum. Quo iure iurando satis me defungi posse interpretabar, si hortum eam magis factam quàm adhuc uineam colerem, præsertim cum nullus inueniretur tam diuerso Mercurio natus, qui sibi eam indicari peteret. Sic autem rationem impensæ subduxeram uix ut uiginti francicis eam mihi rem staturam existimarē: sed consitoris solertia quæstuosa eò me sensim perduxit noua indies cōminiscendo, uisendumq́; operis absoluti decorem speciemq́; pollicendo, ut à tenui illo & simplici primordio iustum tandem pomarium instituerim, iugerū paulo minus quatuor. In quo mihi ita euenit ut qui auctionem

facere prius prædij mei meditabar, & nummo propè modum addi cere paratus eram, idem subinde liceri magno cogerer particulas cõfinium agrorum, ne instituti pomarij modulatio ambulationũq; metatio aliquo loco non quadraret. Intra id uillã ædificabam simul & ipsum muro undenum plus minus pedũ cingebam, crassitudine in summo sesquipedali, in medio atq; imo proportione emodulata. Hoc *sammaurianũ prædium mihi futurum instar amœni cuiuspiã tusculani sperabã, quarto ab urbe lapide situm, in quo liberiores so lutioresq́; cõgressus cum dilectissima mihi philosophia exercens me cum ipse sæpius commodiusq; uiuerẽ. Hoc faciens, didici duplicem quinquuncialis ordinis rationẽ esse, alterã nostrates scacariã, qua si alueolatam appellant: Sumpsit enim formã à postica parte aluei in quo scrupos hodie lusitantes promouent & reducunt: altera ratio reticulata dici potest: non in quadras ut prior, sed in* Rhombos *conformata, ea forma qua specularia apud nos plerunq; uidentur, in fenestris lumen uitro transmittentibus.* Ego *quadris usus sum pe dum quoquouersus quaternũdenum.* Huius*modi ordinũ obseruatio* Normannis *solennis est instituẽdis pomarijs, quorũ arboratores è seminarijs plantulas transferentes, ita stellatim decussare norunt ordines, ut in quamcunq; partem te uerses, rectam semper seriem uideas, nusquam obliquante prospectu in longinquum. Hæc habui de his uocabulis quæ strictim primum dicerem, quæq́; uelut prooemium huius operis esse uellẽ. Itaq; quando de integro sermonẽ instauraturi hac eadem de re sumus, ut eorũ uocabulorum usum magna ex parte obsoletum latinitati reddamus (sic enim futurum spero) facturum me operæpretium existimaui, si non modo rem hanc totam, latis per se satis finibus patentem prosequerer & absoluerem, sed etiam si disputationem aliam ad hunc locum non nihil pertinẽtem, & ueluti cognatã adiungerẽ, tãetsi iã alto situ obscuritatis erroris q́; squalentẽ, uix ut nitorem pristinum lingua latina hac in parte receptura uideretur. Cum enim de asse & libra pondoq; & rei nũmariæ uocabulis multa ab enarratoribus neotericis dicta*

Sammauria nũ Budæi.

sint

ſint, antiquorumq́; monumēta iiſdem uocabulis ſcateant, nondum (quod ſciam) à quoquam ſcriptorum noſtræ aut auorum longeq́; ſuperioris memoriæ deprehendi potuit, quem modum pecuniæ his uerbis ſtatuere debeamus. Proinde ita tulit animus, ut rem per ſe ſubobſcuram, & cum multa ambage autoritatum implicitam, tum uero gloſſulariorum errore perplexiorem factam, ſimul corruptis exemplaribus propemodum comploratam, explicare nihilo ſecius improbo inſanoq́; (ut dicitur) labore aggrederer: ſiquidē ſcitum illud comici poëtæ meminerā, nihil tam difficile eſſe quin quærendo inueſtigari poſſit: & dignā rem prorſus exiſtimabā, in quā toto pectore incumberē. Atqui cum ad hanc ætatē ex quo poſt tenebricoſa ſecula literis ſenſim lux effulgere cœpit, eò iam profectus labores eruditorum hominum euaſerint, ut ad linguæ latinæ inſtaurationem perpauca deſiderentur, nemo tamen (ut ſpero) inficiabĕtur hanc operam adhuc deſideratam eſſe. Planum enim facturum me confido, neminem intra octingentos annos, ac plures fortaſſe recte hæc uocabula intellexiſſe, duntaxat eorum qui commētarios ediderunt, qui in uulgus emanarint. An aūt id aſſecutus ſim quod anxie perquiſiui, lectorum erit iudicium. Verum enimuero eam à me ſuſpicionem longe amoliri uelim, quaſi aut ingenii ſingulari quodam acumine fretus, aut reconditæ doctrinæ fidutia eam rem totam ſuſceperim, quam uiri tot doctiſſimi ne primoribus quidem digitis ſine noxa tractauerunt, id quod mox apparebit. Iure autem meritoq́; facturum me arbitror, ſi in ordinem lautiorem literis ſtudētium admittendum me cenſeam, quibus aliquando ipſis liceat poſt emerita audiendi uel legendi potius ſtipendia: (non enim tam fortunatus fui, ut in hac diſciplina uocalem præceptorē haberem) ſtilo ſpecimen ſui facere. Proinde cum aliorum ſcriptis his in rebis adiutus ſim, quas ipſe per me aſſequi non potuiſſem, & in id uideam literatos ferè conſpiraſſe, ut uelut ſymbolā quiſq; q̄ poſſet lautiſſimam in medium conferret, quaſiq́; in muſæo donarium aliquod poſteritati uiſendum conſecraret: commotus & ipſe

sum & æmulationis stimulis usqueadeo exagitatus (neq; nũc primũ)ut impensiore studio eum locũ inter scribentes tenere posse nõ diffiderẽ,quem multi aut ingenij præstantia freti,aut ingenti ali quo studiorũ adminiculo subnixi, certatim sibi asserere quotidie ui debantur. Itaq; alterã iam aleam iacimus, quandoquidẽ prior illa (de Annotationibus nostris loquor quas in Pandectas edidimus) non incõmodissime cecidit, tametsi incursura ipsa in primorum ordinũ offensionẽ uidebatur. Quippe rem per se inuidiosam,fero cius q̃ par erat in iudiciũ, quasi in theatrum adduximus scribendi tyrocinio,id quod tum demũ sensimus,cum iam opere edito (quod domi simul nostræ, & in officina chalcographaria cudebatur) q inferbuerat animus,paulatim deflagrauit:et hactenus tamẽ ĩpune ferre nobis cõtigit ab ijs etiã ad quos ea res maxime p̃tinebat,nedũ ab illis hominibus quiscũ necessitudo nobis humaniorũ literarũ nomine intercedit: quanq̃ impunitatẽ mihi stolide fortasse promitte rem,nisi etiam gratiã me inisse ijsdẽ ab ipsis iuris peritissimis experimento didicissem:usqueadeo quòd cãdido atq; ingenuo proposito susceperis,etiã si in eo transigendo(ut est humana conditio)secus nonnihil imprudens admiseris, nõ solet id ferè non bene tandẽ uertere: nisi si forsan id est ueritatis numen, ut rem principio inuisam,aduersóq; rumore explosam,ad extremũ etiã popularẽ reddere plausibilẽq; potuerit. Quorũ enim hominũ odium inexpiabile contraxisse musteo adhuc opere uidebar,eorum nunc occursum uix fero,de pollicitatione me reliqui uoluminis conuiciose appellãtium. Quorũ autoritati tantũ tribuo,ut rem depositam, nescio an abiectã retractare denuo coactus sim. In qua ipsa cum occupatus essem,animi causa(ut fit)auocamentũ quærentis,parergon hoc ar ripui,initio quidẽ modulis diuerticuli destimatũ : rerum autẽ serie perpetua aliam atq; aliã deinceps cõmentationẽ ingerente eò usq; progressum me esse sensi,ut ex parergo,id est operis instituti diuerticulo plenũ opus factũ sit,ut græci dicũt, ὥς τι καὶ τὸ πάρεργον ἔργον γέγονεν. Hæc satis ad exteros,Italos & alios ubicunq; gen-

tium

tium literatos, quibuscũ sacris ijsdem initiati sumus, quibus quidẽ ipsis in musei cella contigit incubare, non etiam qui ex pronao (ut aiunt) musas salutauere. Eorũ *enim nullũ ex albo reijcimus, quando id fieri nõ posse putamus, ut qui literarũ humaniorũ studio sint expoliti, non ijdẽ quoq; sint iudices nobis æqui.* Ab *nostris aũt metuendũ nihil erat, nisi quosdã homines primariæ autoritatis aut dictitare aut mussitare cõperissem, cũ unũ tantũ genus hominũ literarũ bonarũ studio aptũ atq; etiã natum esse, tum uero nos operã & oleum perdere qui in eo uitæ instituto ingenia exerceamus, nõ aliter ac lienosos qui instituantur ad cursum.* Hoc *quũ nostratium quidam resciissent, primũ mirari autores, deinde eo magis succensere, postrẽo re planè intellecta fremere. Sed reliqua, ut arbitror, silentio nunc premẽda, ut omnia in potestate habeamus si fortè illi æquiores esse cœperint. Nisi uero obscurũ esse potest, cur homines* Franci *externa ingenia sese exosculari dictitent, nec stomachi sui doctos in* Gallia *uidisse. Quos si ueritati inseruire potius q̃ animo suo indulgere existimarẽ, aut ea esse eruditiõe, ut latine loquẽtes intelligere sine magistri opa & præitoris possent, facilè (nisi fallor) ostenderẽ cur adhuc factũ sit, ut dicendi facultas olim uernacula* Galliarũ, *literis iãdiu in* Italia *illustratis, in* Galliã *nõ reuersa sit, transalpinarũ ipsam rerũ plus q̃ & par est & utile, cupidã.* Qua *(malũ) opinione fallere se in re tam clara hominũ iudicium credunt, qui ne in ijs quidẽ fefellerũt, quæ integumẽtis oĩbus cõpositi uultus speciosi'q; sermonis egerũt? Vsqueadeo enim oẽs hominũ sensus iã innotuere in uulgus, ut fidẽ quidã non faciant, uel si arã utraq; manu tenẽtes, ausi sint sanctissime deierare. Ita'ne uero si* Frãci *quidã hoĩes aut male obsequiosi, aut ex ingenio suo uiuẽtes, nec per istorũ geniũ iurare didicerũt, nec solitis hac ætate lenocinijs eorũ se potentiæ uenditare: satis digna causa fuit quã ob rem calcata charitate patriæ, odio trãsuersi aut liuore raperẽtur? mihi certe non uidetur.* Atqui *si ingeniorũ ipsi & doctrinæ (quæ nos quoque in externis mirifice agnoscimus) admiratores ueros credẽ*

Dicẽdi facultas Gallis olim uernacula.

ſeſe uolebãt, benigne igitur uel externis faceret, idq; eo noĩe, ut intelligeretur, cur uiros ipſi doctos præmijs aſciſceret. Sic enim eloquẽtiã & poẽticã et literas elegãtiores patriæ diceretur uel dediſſe uel reddidiſſe. Nũc cũ id non faciũt, uideant quæſo ne externis uerba dare potius q̃ nobis facundiã optare uideãtur: imò (ut planẽ loquar) ne ſubdolã mentẽ pdãt, aut certe maleuolã, qui priuato uel ſtudio uel odio inſtincti (nã quã aliã cauſam cõijcere quiſquã poſſet?) ſuggillationẽ patriæ inurere nõ timeãt. De qua q̃ bene alioq; ſint meriti publica fama uiderit. Sed criticã ſeueritatẽ cognoſcere in hoĩbus impitis prætiũ eſt operæ, Galli oĩno hoĩes nec ad poẽticã artẽ nec ad oratoriã nati. Quis hoc iudiciũ facit? hoĩes germana in Frãcia nati, in ſinu Franciæ aliti & educati, & nũc in gremio eiuſdẽ hcc dctitãtes. Qua igitur tandẽ fidutia hoc iudicare præſumũt? age quid tũ poſtea? Qui à patria honeſtiſſimũ quodq; decus meriti immeriti tulerũt, egregios ciues & patriæ amãtiſſimos. Audiamus porrò, ſolis hominũ Italis hæc ſtudia capeſſere iure ac moribus licet. Sic enim fert cæli ſoliq; natura, ut infantes etiã illic diſerte numeroſeq; uagiãt. O acre iudicũ hominũ, quibus tamẽ ipſis inter claſſica recitãteis Italos exaudire tãtũ uacauit. Siccine Frãcos hoĩes pituitoſum fel habere ad iracundiã putãt, ut craſſa quoq; ad ſtudia præcordia, eorũ ut ſtomachũ improbitate tãta prouocare gaudeãt? q̃q̃ latius patet hæc contumelia, q̃ ut in literarũ ſtudioſis cõſumatur. Ad eos enim etiã pertinet qui literarũ ipſi imperiti, ingenioſos tamen liberos & ſpei magnæ genuiſſe ſe arbitrãtur. Porro etiã patet. Solis enim Italis doctos eſſe licet ac diſertos per iudices iſtos noſtros, muſarũ (credo) & Apollinis ſanctiſſimos antiſtites. Qui ea fidutia utriuſq; facultatis, atq; etiã linguæ utriuſq; iudiciũ præſumũt, quòd ut Aſcræus olim poeta ex tempore factus ad fontẽ pegaſeiũ creditur, ſic ſe anno uno aut altero cũ doctis ſup mẽſam loquitãdo ul erem harũ rerum ſcientiã hauſiſſe credi uolũt. Quippe qui naſci in Italia doctos, non ſtudio annorũ triginta & amplius fieri putẽt. En quibus te approbes, ſi Mineruæ ſuffragio

doctus

doctus haberi uelis. Heu miserā cōditionē nostrā, qui intabescimus literis, hasq́; indignitates exorbere ac uorare cogimur, cōcoctu sanè difficiles stomachis æstuantibus et biliosis: idq́; eo magis, qđ ius nobis non est ad primores aut principē prouocādi, quorū isti ignorantiæ imposturā ex animi sui sentētia factitant. Illa autē illa singularis est temeritas uel amentia, obtrectationis (ut ita dicā) tragulas in uniuersos intorquere, si quosdam fortè priuatim incōmodos atq; inuisos obstinarit ferire. Illi'ne ut irato animo tantum indulgendū putent esse, ut propter unum aut alterū expungendos à caluo (ut dicitur) ad caluū è numeris eximant? uel quod quidam eorum huius calumniæ architecti dctitant, se cum omnia studiosorum diuersoria lustrauerint, adhuc tamen quod quærunt extra gētem Italā desiderare. Ecquod igitur capitalius uerbum ullum hoc uerbo esse potest? Quasi uero quisquam ignoret, sic eos bonos doctosq́; cis alpes inquirere, ut qui diuersissima uia congredi cum hostibus festinant. Deus te perdat simultas, quæ oculis clausis in hominū obtrectationē impingis, & uelut mēte capta propositū malevolū tuum prodis. Tu ut tuorū ingenia damnes, quorū partim nec periculum feceris, nec alium fecisse quenquàm noris? partim ne facere quidem tu animo offirmaris, nec faciendum curare, cum tu id si uelis, facere fortasse non possis? tum deinde exteros (si dijs placet) commendatione inani quassáq; prosequâre, ut licentiore calumnia possis in quos uelis deseuire? Hic hic nigræ succus loliginis, ut perlepide inquit Poëta. Cedo igitur cui unquàm doctrinæ nomine benigne feceris, aut cui tu omnino non tua causa bene tantum cupiueris? Heu candor Mecœnatum eorum, quos & uidere nobis, & obseruare contigit: qui simul & studiosis sunt & reipublicæ desiderati, insigni ad posteros inclinatione rerum. Superi immortales, quantum inter animos hominum interesse dicemus? Illos ut heroicis annis editos, nihil appositius quàm uiscera charitatis appelles. Ita uniuersas cogitationes suas ad homines nostros iuuandos contulerant. Isti huiusmodi ani-

Hora. 1. Ser.

mum rebus nostris exhibent, ut ad delendum Francici nominis splē dorem incubuisse uideantur: quos tamen & ipsos non adeo liuidos esse crediderim, ut nisi transalpinis rebus oculos cupidius adiecissent, premendi nostros gratia in cælum laudibus ferrent exteros. Quid enim consilij eos cepisse dicas? an ut eloquētiæ ac literarum gloriam desperare nos cogant? quid id eorū refert? quandoquidem huius ætatis decreto, nihil cū literis aulico comitatui: an ut gratiā ab Italis ineant? Sed quo inter Gallos ab Italis gratiā? Restat igitur ut aut priuatis studijs indulserint, aut non modo proterui, sed etiā propè modū amentes iudicentur. Equidē libens ab ipsis audierim, utrū'ne studia literarū bonarū hodie flagrantissima quālibet iniquo tēpore, restinguere illa sua obtrectatione sperarint, an oblectandi sui gratia potius ingenia prouocarint. Illud certe obtinere nulla autoritate possunt, ut oratorū uel poëtarū & historicorum libros nobis è manibus ut prophanis excutiāt, quas bonis iamdudum autoribus contrectādis inauguratas habemus. Nam qui famæ dudum per ora hominū iure uel iniuria obstrepenti moderari nequierunt, quominus in circulis, in ambulationibus et sobrijs & basilicanis, pro castris, pro concione, deniq; nusquā non actus eorū obtrectaret, non cauillabunde modo sed etiā tumultuose: ecquid se illi iuris habituros putant in eorū Mineruā qui literas dedicerunt? scilicet hoc illud est, hominibus uenustis cupido incessit Gallicū stilū prouocandi, à quo sibi metuendum nihil putant, ut quē hebetē esse & plumbeū dictitent. Nēpe hac fiducia illudunt, Francicamq; Mineruam ut infantē & inermē despicantur, nec ægide terribilē. At ego ut Italos Francis ingeniorū acumine præstare nunc inficiari nolim, sic non facile concesserim ut præstent etiā docilitate. Quippe ut primis omniū latinorū Italis post annos centū licuit stilū suū ad cotem priscæ uenæ exacutū, scribendo dicendoq; explorare: sic nostris obuiū est, ut omnibus & antiquos & recentiores scribendo autores emulari. Nam salē eodē nobis pretio quo Italis præberi, docere istos potuerunt actores theatrici, qui satyricis eos salibus to

tos sæpe perfricant, queis acriores non puto ultra alpem aut pyrenen inueniri. At enim innocentia succinctis omniũ rerum securis esse licet. Equidẽ hoc fatebor, si intra uallũ innocẽtiæ statiua se semper habuisse rebus gerendis administrandisq; contẽderint. Dicere igitur hoc audeant, & ego illis ordines omneis iudices ferã, ni constantis famæ testimonio reuincuntur, ut ne ad populũ quidẽ prouocare audeant. Quare ego suaserim eis potius (si me autorẽ nõ respuant) ut infenso animo uel alioqui male affecto usqueadeo ne obsequantur, quin sese suũq; etiã fastigiũ respiciãt, rationẽ anteactæ uitæ habeant, nec in extremo summoq; actu sub persona primarũ partiũ indecorũ aliquid aut proloquantur, aut agant. Etenim quũ sint eorũ nõnulli præteriti tẽporis continentia & grauitate ita obstricti, ut peccare ne tantulũ quidẽ sine crimine maximo nequeãt: ij meminisse debẽt uitæ suæ cursum non ad amussim popularẽ exigi, sed ad eam quã sibi ipsi in mediocri fortuna præstituisse credũtur, ut si à pristinæ probitatis et integritatis orbita ingressum quoquo modo detorquere uideantur, quicquid recte ac præclare ante fecerunt, protinus non uirtutis fuisse sed ambitionis existimetur. Nam qui alijs moribus uiuere prouecta iam ætate & ad instituta transire uidentur utilitati seruientium, ultimũ utiq; salutasse recta consilia atq; honesta dicuntur, perinde atq; ij solent qui ad temporariam modestiam bellissime compositi simul ac se euasisse ad res secundas sentiunt, tanquã emeritis simulationis stipendijs, ambitũ & cupiditatẽ profiteri perfricta fronte obdurataq; non uerentur. Aut igitur sibi post hac imperent studiosos Galliæ nõ odisse, procul ambitione summotos: aut si male loqui pergant, & utcunq; doctis incõmodare, quosdam etiam expectent iusto dolori tandẽ obsecuturos: nec sibi eo nomine blandiantur quasi in sinu Iouis positi male audire nequeant, aut quasi dolorẽ animo quantũuis iniustum Gallica ingenia stilo exigere nõ possint. Qui enim quasi Aristarchos se oratiõis latinæ aut etiã architectos intulerũt, quũ minime ipsi esse didicissent artifices dicendi Gallicæ fortasse doctrinæ.

Italicæ discipulæ, extremam propediem manum accessisse sentiēt: quum ex atrio libertatis, suis ipsi maledictis respondentes audiēt. Neq; enim ex uno aut altero opere debuerunt omne genus structuræ omniumq; æstimare. Sed quid hoc crimen persequor, quū ijdem ipsi qui literas Gallis adimunt non iam scientiā nobis elegantiorū artium, sed etiam prudentiā omnino quasi sensum cōmunē abstulerint? Quæ contumelia non ad unū tantum eundēq; neglectū ordinē, sed ad singulos uniuersosq; pertinet. Notū est enim quòd eius societatis mancipes, quā minime decebat, nihil pensi habere dicuntur, quo minus errata sua luculenta clauo ductitādo admissa, ignominia patriæ oblinerare nitantur. Proh supreme seruator! nonne satius erat nos culpā agnoscere quæ negari nō potest, q̃ clauū (ut dicitur) clauo protrudere, et culpā crimine expūgere? Antiqui Romani dixerūt maiestatē in populo, autoritatem in senatu esse: inde crimina maiestatis appellata læsæ aut imminutæ: at nunc inuenti esse dicūtur, qui non cōtenti rempublicam nō iuuisse, imminuere etiā maiestatē clarissimæ gētis cupiāt: & qui doctos posse Gallos fieri cum negauerint, insuper prudētes in Gallia nec reperiri cōtendant nec inueniri. Qui quū hæc dicunt, inexpiabili se inuidia flagrare nō animaduertūt. Quasi uero cuiquam persuaderi possit quæstionē decretā de uiris bonis & prudentibus hoc tēpore fuisse, quos uelut optiones sibi in rebus transigēdis constituendisq; cooptarent. Verū hos paulisper mittamus quibuscū ex æquo non licet hāc iniuriā expostulare: ac uideamus cuiusmodi Homerus poëtarum sapientissimus, Achillē suū finxerit, ut ex eo scire possimus an res nostra publica recte atq; ordine hoc tempore cōstituta sit: & mirari homines desinant, quòd per hosce annos primū hominibus Francis animus cū re simul concidisse uisus est. Ille igitur rerum humanarum perspicacissimus æstimator, quū sub Achillis persona fortem ac strenuum militē eundemq; ducē formare statuisset, deā illi Mineruā instantē identidē finxit, quasiq; cōdocefacientē monitiōe postica, nōnunq̃ cæsarie reprehensantē cum præcipitē eum ferri atq; ira

Achilles Homericus.

ira excandescere sensit. Achillem aũt inducit inter iram & ratiocinationem alternantes, Mineruæ tãdem monitis obtemperãtem, strictum ensem in uaginã ira suppressa edomitaq; condentẽ. Videre est illã quidem imperiose uetantẽ, hunc aũt iram obsequiose prementem. Illa ni pareat ipse numini, uindictã interminatur: hic ponit uim animi, ne non paruisse dicatur. Memorabile figmẽtum, ac memoria etiam atq; etiam tenendum, quo quid aliud poëtã significasse arbitremur, q̃ animæ duas partes irã & rationem? siquidem ille furorem iræ ac ferociã animi ratus circa præcordia grassari, rationis principatum ac moderamen animi parte summa capitis sedere censuit & uigere, uelut speculatorẽ à natura præfectũ, qui omnia circũspectaret, atq; ut auriga quadrigis, sic feruori ipse animi atq; alacritati moderaretur. Proinde quũ ille poëta fons ingeniorum dictus, talem strenuum militem, eundemq́; ducẽ fortissimũ inducat, ut nusquam ita destitutus, ita deprehẽsus sit, quin præsto cõsilium & rationem habeat, (hoc est enim Mineruã uelut præstitem habere uel antistitem) planũ fit utiq; qui sapientia & prudentia careant, res ab eis maximas nec bello nec pace geri posse. Porrò prudentia ipsa aut summa dote naturæ datur, aut literarum cognitione cum sapiẽtia cõparatur: at utrunq; nobis adimunt qui nobis nec natura imbui nec studio institui concedunt. Caput uero erroris est, quòd nobilium natio indecoram esse literarum cognitionem claris penatibus ortis semper existimauit. Hac enim opinione effectum est, ut rerum nostrarum summa in tenebris plerũq; densissimis hallucinetur. Nam quũ primores procerũ ignorantiã literarũ percupide sibi uendicent, ac nihil sui muneris esse in pacis artibus credant, euenit ut plurima aulæ consulta ex paucorũ commodo fiant, qui in rem ipsi suam suarũq; necessitudinũ concipere edicta principis consultaq; didicerunt. Sic fit ut regio nomine paucorũ regimẽ obũbretur, nomen olim inuisum apud eos qui respublicas in populis et ciuitatibus cõdiderũt. At enim quosdã regibus subseruire necesse est, q ijs muneribus fungãtur q̃ p se reges obire iã nequeunt.

queunt.

queunt, quis negat? Sed si eo amplius legitimum iam & regiũ esse cœpit illis omnia credere ac delegare, quibus ab latere & auribus principibus esse contigit, sint sane omniũ potentes, quando eò deliciarum uentũ est & inertiæ immunis & feriatæ: sed sint eiusmodi qui optimates uocari & cupiant & debeant, quiq; latus principis cingentes maiestatẽ eius augustiorẽ faciant. Nec dicatur unũ omniũ regem maximũ solo corporũ stipatu, quasi adminiculo subnixum, non animi uirtute ac scientia niti. Delectũ modo hominum principes habere instituant, literisq; & ingenijs & industriæ fauere: sic fiet ut nec doctorũ Francia nec prudentiũ inops reperiatur. Sed enim eo tẽpore doctos & sapientes necesse est latere et secedere, quo tẽpore dissimiles ijs homines in lucem prodiere. Huius igitur mali causa est nobiliũ institutũ qui res consentaneas & mutua ope nixas, generis claritatẽ literarũq; peritiam, collidi inter se & dissidere putant: quo errore factũ, ut disciplinæ olim ingenuæ appellatæ ad plebẽ iamdiu transierint, non tantũ à nobilibus, sed etiã (o mores perditos) à sacricolis repudiatæ, ne non satis generosus esse & lautus antistitũ ordo præsulumq; putaretur. Inde autẽ illa extitit indignitas non tantũ incõmoda, sed memoria nostra etiã ferè dira quòd principes natura boni, sed blandimẽtis in curiæ capti atq; immunitatis cui à pueris insueuerunt, autoritatẽ regiam recte perperam, digne indigne factis accõmodant, quãdo semel omnia amicis permisere. Qui si literas scirent ipsi, gẽtilesq; sceptrorũ, nec sacrosancta utiq; nomina inuidiæ opponerẽtur, nec tam licenter ob oculos principales cercopum præstigiæ ludificari pergerent, quarum semper impunitas moribus nostris fuit uel à iurisdictione summa. Adde quòd senatus ille selectorũ prætorianus et castrensis interpres principis placitorũ, paucissimis sæpe uiris, hominibus haud ita multis cõstat partim literarum nescijs, partim iuris sui magis quàm publici consultis: unde uisi sunt aliquando turbines ex caligine densa consiliorũ oborti, late spes populariũ fortunasq; percellere, nequicquam superũ hominumq; fidem populo implorante.

Nobiliũ culpa iacent literæ.

plorante. Quid illud quale est? quod cũ omnia pro potestate arbi trentur, cũ ita comitijs nostris præsint, ut sine eorũ auspicijs pauci renuntientur: non satis eorũ quidam habuisse dicũtur, meritos & graues permultos, & secundo rumore cõmendatos, aut aliquo uirtutis specimine cognitos præterire, nisi etiam proterua cõniuentia transmissos aut ignominia afficere conarentur, aut huiusmodi esse omnino scire se inficiari? Præterijsse dico? Quid si etiã obnũtiasse cõstat, quasi latẽs aliquod uitiũ obuenisset? siue id simultati datum est, siue ut ij tantũ præficerẽtur quos eis commodũ fuit. Qui si de cælo seruassent, ut existimari uolũt, perniciosas sæpe renuntiationes disturbare potuissent. Quantã aũt indignitatẽ homines hauri re cogũtur, cũ certo certius sit nihil sapere principi posse quod his prægustatoribus non ante placitũ sit & probatũ? Quin igitur urgemus ut confessionẽ ab inuitis exprimamus? Necesse est enim ut uel stupentia linguã palatumq́; se habere fateantur, uel certe amori odioq́; seruientia, qui insulsos à sapiẽtibus internoscere uel nolint uel nequeant, tametsi huiusmodi hominũ conatum non magis improbum esse q̃ irritum puto: siquidẽ studij ardorẽ restinguere premendo, aut secundæ famæ splendorem obscurare nituntur. Nam ut palma arbor in põdus attolli dictitatur, sic uirtus suppressa studio maiore erigitur. Opinionem aũt nõ uanis rumusculis collectã, sed claris industriæ documentis emanantem quis inhibere potest? Splendet enim splendet solidæ & expressæ uirtutis existimatio, etiam relictæ in umbraculis, aut procul ab ambitu remotæ: ut uice uersa in quibusdã fulgor adumbratæ uirtutis aut sapientiæ obruitur plena luce, cũ summo magistratu gerendo tanq̃ ad radios solis ipsi aut ad fasces admouẽtur. Equidẽ (ut ad eos redeã quos interim omiserã) libẽs ipse suaserim aut etiã postularim, si qui sunt ex ea secta Philoxeni superstites, qui rerũ Gallicarum transactores ideo in Italiã petendos esse duxit, ut nostrates homines rerũ actu summoueret, nõ quod eorũ solertiã præ nostrorũ admiraretur, cõmodis ipsi ut immodicis comiter ornamentisq́; perfruentes quæ no-

strarum

ſtrarum rerum clade quæſita nullus eſt qui non norit, externos uâ ſuauientur ſi placent, ut Francos non deſpuant, ſatius id eſſe cenſeo q̃ offirmata iniquitate eorũ abrumpere patientiã qui res tacendas effari ſtentorea uoce poſſint. Neq; uero negauerim ſæpe è re Gallica fuiſſe, in rebus tranſalpinis externorũ operam experiri. Quoſdã enim aſcititios nouimus nõ modo induſtrios, ſed & exploratæ fidei, qui egregiã & ſingularẽ operam & quietis cõſilijs & bellicis rebus nauauiſſe dicũtur. Sed ſi in rebus domeſticis non modo externo milite ut iam fieri cœpit, ſed etiã in omni parte reipublicæ externorũ operã aſciſcendã cenſebimus, magis id adeo ut paucorũ cõmodis ſeruiãt, q̃ ut publice proſint, quæ tandẽ noſtrorũ erit functio, aut quãdo ſuæ tutelæ Francia reſtituenda dicetur? O tempora? o mores? Francia quæ olim ſibi, alijsq; & ſummæ rei chriſtianæ ſupereſſe uiſa eſt, nunc degener & infans, ne ſuis quidẽ rebus ſatis eſt uel agendis uel eloquẽdis. Rem ſuapte natura indignam, autores eius etiam fecerunt atrocem, indigni omnino ipſi qui uel intra uerba peccarent, nedum ut uiris ſtudioſis omni ope incommodarent, quos ſuffragio ſuo (ut ſcimus) prærogatiuo benigne ſubleuare debebãt. Quòd ſi hoĩes innocenter induſtrios teſtimonio ſuo fraudaſſe uiri boni exiſtimatur officio nõ cõuenire, q̃d cauſæ ẽ q̃n magnũ in ſeſe dedecus admiſiſſe uideãtur, q etiã cupide fecerũt ut odiſſe crederẽtur? Vtinã aũt fieri poſſet, ut ſeſe noſtræ querelæ in eos tantũ impingerent, qui culpæ autores ipſi aut affines eſſe dicuntur liberius omnino nobis deſtomachari liceret: nũc aũt uereri ſubinde mihi ſuccurrit, ne aberrante hominũ coniectura in eos uis doloris incũbat in quos minime uellẽ. Sunt enim in quibus ne guttã quidem criminis huius hærere uelim, q̃q̃ eorũ culpa tolerabilior eſſet: ſed & eiuſmodi nonnulli feruntur, ut ſi ſtomachũ rurſus mouerint, patientiã omnino tibi imperare non poſſis. Quo fit ut rem ſpinoſam tractare uix innoxie queas, & tamen tanta uis eſt numinis ad ſtilum manum urgentis, ut periclitari malis quàm rumpi degeneri patiẽtia. Næ ego ſatis admirari nequeo quorũdã hominum

amen-

amentiam, qui in rebus ipsi secundis famæ suæ consulere uel negligunt uel nesciunt. Nos tres uiros uidimus, qui ad magnos honores assumpti cælũ nostrũ impleuerunt nominũ suorũ celebritate. Quorum duo tũ æquales, tũ simul in actu summo rerũ Francicarũ fuerunt. Hos ita inter se iunctos diceres ut aërem & etherẽ. Quicquid enim potẽtiæ alterutri accedebat, alteri id omnino decessisse uidebatur, ut inter illa duo elementa ea est uicissitudo, quicquid alteri deperit, in alterũ ut infernè superneq; transeat. Verum ætherem ille tum summa quæq; sibi uendicans, tum ad cælũ hominum uoce obseruantiáq; elatus, tã proxime etiã olympũ euaserat, ut quicquid Iunoni Iupiter inter suauia diceret, latere eum uulgo non putaretur. Quũ aũt ille alter fastigio fortunæ inferior libramento tantũ suo staret, doctrina scilicet industria & maiestate summo paribus magistratui, hic ui maiore fati supra omniũ aspectũ sublime ferebatur. Qui cum uotis tantũ non suis parcarũ fusos conuolui existimaret ac confideret, arrectissimã quanq; ceruicẽ submitti sibi uolebat. Cũ aũt ille alter eruditione Varro, animo irrequieto & uersatili Porcius, libertate nõ obnoxia Cato, superioris magis illius succũberet impotẽtiæ q̃ animo satis æquo cedere uideretur, id ad huius felicitatẽ fortunæ deesse tandẽ uideri cœpit, ut ille uelut obex è medio tolleretur. Id quod decimo magistratus anno obitu eius fortuito quũ contigisset, fatis iam haud dubie nobis male cogitatibus, ibi ille Seianus, ut uidebatur, gaudio immodico perfusus (quod alacritate futili & gestiente prodebat cũ suo comitatu) oĩa iam infra, supra, nutu uerti suo uolẽs suffecit statim in locum demortui, quẽ iamdiu designatũ habebat, siquid illi contigisset, ex cohorte obseruãtiũ: quo facto cũ in oẽis sese partes libere uersare cœpisset: (nullũ enim Catonẽ esse superstitẽ sciebat cuius superciliũ suprema sors aulæ uereretur) inde iam aperte domus eius cupiditatis, ambitionis obseruãtiæ clientelaris diuersoriũ fuit. Cernere erat omnium ordinum non colluuiem (nam id tolerabile esset) sed quicquid penè in quoque ordine decoris esse uidebatur, certatim

sese

sese addicẽtes aut spei alicuius certæ, aut repræsentati præmij au toramẽto, aut postremo noxæ metu, si minus ipse cultus cõtemni ui deretur: quæ ut minima numero, ita potissima pars erat. Nã qui oĩa in potestate habebat quæ tũc erãt amplissima, is unus oĩbus suf ficere posse merito credebatur. Quẽ aũt plus iure ac legibus hoĩes posse non dubie uidebant, extra eius præsidia agẽti securo uix esse hominũ opinione fas erat. Quin eousq; inualuit hominũ opinio, huius ut impotentia atq; illius obitu, aculei seueritatis, summæ etiã iurisdictioni excussi esse uiderentur. Habuit pro cohorte prætoria non modo candidatos principis, sed etiã miniatos, quorum stipatu se maxime uir clarus mirabatur, fremente ipso Ioue Tarpeio homi num eorũ miniatore, qui sibi eas opas exprimi ægerrime ferebat, id quod eum ipse uidi audiuiq; in Vrbe dictitantẽ fremebunde, cũ apud eum essem: quæ res in exitiũ penè uertit dominicæ familiæ, euentu primordijs congruo. Quis enim nescit uelamẽta illa beata non tam cocco imbuta q̃ cruore fuisse? O caram semper Franciæ mercẽ, & bellorũ pretijs comparatã: & sic quoq; (si dijs placet) nunc licemur? Verũ in eo eius in reliquoq; comitatu literatũ nullũ hominẽ agnouisses: nisi si quis erat forte unus inter externas cliẽ telas, tam procul enim id genus hominũ ab eius uestibulo summoue batur, q̃ ipse longe aberat ab eruditione iusta & liberali. Et alio quin nullus ei fermè eorum cordi erat, quos ille uir egregius de me dio sublatus fouisse uisus erat. Quippe ut ille uirtutis et doctrinæ columen ijs fauerat præcipue, qui aut ceruicẽ non obnoxiã, aut in dolẽ ingenij præ se ferre uidebantur: ita hic interioris aulæ man ceps & dictator in comitatu regio, in delicijs nunq̃ uisus est eos ha bere, quos meritorũ prærogatiua magis q̃ suffragio aulicæ obser uantiæ fretos esse ac cõmendatos suspicabatur. Etenim cũ prosti tutæ frontis homines in fidẽ ferè lubẽs recipiebat, sicut amare & scortari à lenone sunt qui iucũdius esse putant, tum omnia benefi centiæ suæ accepta ferri uolebat, uir cætera egregius (ne meritis eũ laudibus fraudẽ) & in primis cõmendabilis animi sublimitate.

sordibus

sordibus auaritiæ, atq; omni obscœna uoluptate maiore: dignusq; qui uiam ueram intelligeret assequendæ gloriæ tantiq; fastigij sustinendi et perferendi, quod regium pene æquauit arbitrium. Cæterum *soliuagus accipiter (ut est in hominũ prouerbio) nec in prædatu sociabilis: ut qui in rerum actu collegam ferre non posset: nã qui genesim summam habere se arbitrabatur, nullũ non fastigium sibi secundũ esse censuit.* Hic *cum fortunam perpeti sibi fauore aspirantem multum iam fatigasset, tandem grãdioribus inceptis obrutus, q̃ quibus par esse posset (ut neminẽ solitarius rerũ arbiter, ut dictũ est, in consortiũ admittebat) ipse quoq; fato concessit.* Vnus *(ut arbitror) omniũ quos ætas nostra meminit, æstu perpetuo iactatus, inusitatæ ante se felicitatis, ut præter omniũ fermè opinionem acciderit quòd ei fortuna summã manũ negauit, fauorisq; sui colophonẽ, destituta tot hominũ spe, & præsertim cohortis miniatulæ iam ad comitia honorũ fastigij uerticisq; properantis, quæ longius i psa expectatione hominũ protracta sunt.* Tantæ aũt potentiæ *non unum aut alterũ, sed cõplureis successores reliquit ex sinu tamẽ suo ante mortẽ productos.* Nullus *enim adhuc posthumus successor mortuus agnatus est, tãetsi eorũ unus fortunæ se litasse confidens cuius alũnus erat, uelut solus summi rerũ arbitrij creuisset hæreditatẽ, tãtos repẽte spũs sustulisse uisus est, ut præter insolentiam in uultu eminentẽ ferociã quoq; terrítatẽ loquẽdo exhalaret. Is in summo magistratu dissimillimus sui factus, usqueadeo oĩa sibi suscipere permisit: & ad extremũ tueri quicquid ipse suscepisset fouẽdũ, ut dignos indignos, quos sibi morigeros semel expertus eẽt, in omni parte reipu. præficiẽdos curarit: moratos uero perinde ac morosos inutiles repub. existimãs q̃ potuit lõgissime in secessus ablegauit: utrisq; enim iratos superos esse credebat.* Videlicet *fortunæ indulgentia corruptus, atq; immemor personæ quam gerebat, quòd uirtuti debebatur, illiberali obsequio dãdũ esse cẽsuit.* Ex quo *factũ est, ut quã existimationẽ primis et secũdis uitæ actibus collegerat, eã ipse in ultimo eodẽq; summo actu totã effudisse uideatur.*

Aliquandiu aũt autoritate grassatus asseclis suis promouẽdis, quũ orbis formã nouam mũdo stupẽte cœpisset architectari, subita manus iniectione uim parcarũ expertus est, uir(ut omnes arbitrantur)summo magistratu dignus, si summũ semper magistratũ sperauisset ac nunquã adeptus esset: usqueadeo in secũda ei sorte consenuisse & uita perfunctũ esse præstabat. Sed qui fortunæ oĩa tribueret, ut cuius præsentissimũ numẽ in reb⁹ humanis esse existimabat, ne extremũ quidẽ fortunæ obsequiũ remittendum esse censuit. Hic est ferè eorũ exitus qui modũ nõ nouerũt adhibere felicitati: Verũ ille quoq; mortuus est, cũ summi honoris cõuulsa maiestate, tũ uero summæ curiæ lacessita seueritate: seminibus earũ rerũ iactis quæ insigni nostrarũ rerũ clade postea expiatæ sunt, & ea tamẽ morte felix existimatus. Horũ uero omniũ obitus ut successorũ gaudio: ita secũdi & ultimi risu & cauillis omniũ exceptus est, ueluti ludos sibi fortuna nobisq; factitãte. Nã primus ille & summus uita suo nõ etiã nostro tẽpore excedẽs, orbã nõ dubie rẽpublicã nostrã reliquit & destitutã: alios uix statuas, utrũ ex rebus ipsorum prosperis raptos, an potius dedecori impẽdenti exẽptos esse dicas. Tãetsi secũdus eo nomine desideriũ sui nõ modicum reliquit, quod eã rerũ inclinationẽ quæ secuta est morari uidebatur, etiã si ipsum eius fundamẽta primũ iecisse cõcusso orbe nostro oẽs opinabãtur, Sed tamẽ utcũq; intererat superstitẽ eũ esse: eo enim ueluti tibicine fultas res nostras creditũ ẽ quãuis inclinatas impulsasq;, tamẽ nondũ sic collapsuras fuisse. Accedit quod grãdiora incepta sic reliquisse uidebatur, ut Apelles Venerẽ, quæ manũ nõ inuenit operis incohati præscriptũ excepturã. Verũ, o fluxã rerũ humanarũ memoriã, hic cũ totũ occidentẽ nominis sui uel gloria uel strepitu uel elatis spiritibus impleuisset, sic anima repẽte concidit exhalata, ut nullius propè modũ nunc in ore ac ne in memoria quidẽ uersetur. In quo mihi post hoc regnũ conditũ homo maxime falsus esse opinione uisus est. Nam qui cedrina familiæ suæ stẽmata quæsiuisse sperabat & confidebat, ne sui quidẽ memoriã nisi exilẽ atq; fugacẽ reliquit

Cedrina stemmata.

reliquit posteritati, sed scilicet cõmuni principum primorũq; Galliæ errore in quærẽdæ ueræ gloriæ circulo ipse lapsus est. Nã quẽ beneficẽtia & suffragatione ingenia literatorũ excitare debebat, atq; ad oĩa publice cõmoda honestaq; toto pectore incũbere, ut rerũ præclare gestarũ ueluti quibusdã gradibus in cælũ (id quod exoptabat) hominũ ore ferretur, monumentisq; æternis scriptorũ post mortem cõderetur, is ut Aspẽdius ille cithariſtes, qui oĩa sibi intus cecinisse dicitur, in libera penus amplissimæ dispẽsatione sibi suisq; prolixissime frãgẽs, publicæ opulẽtiæ dispẽdio se suosq; augẽdos eẽ cũ cohorte amicorũ assectarũq; ratus est. Atq; etiã (o stultum hominem) libẽs fecit, ut ornandis assentatoribus, ac supprimẽdis doctis & grauibus, autoritatẽ, & extruẽdis insanis ac portẽtosis prætorijs opulentiã uanissime cõsumeret: illã quidẽ (si superis placet) ex donatiuis uenialibus exuberantẽ, uacationibusq; diuenditis sacrosanctorũ munerũ. Eorũ nõ absimilis qui ex materia cariosa & uermiculãte statuas sibi erigẽtes, prorogare eis sese in æuũ suisq; memoriã arbitrãtur. Sic Bagoarũ apud Persas immodica potẽtia, nihil post obitũ eorũ præter memoriã solã eunuchorum relinquebat. Deus immortalis quantũ interest inter hominũ cogitationes actus & instituta? Primus ille tot ingenij dotibus instructus, in muneribus obeundis remissus & cõpositus (nisi si iracũda seueritas uitio ei data est) ita se in magistratu gessit, ut in ei⁹ funere summi honoris maiestas, Frãciciq; noĩs splẽdor & claritas, elata fuisse uideantur, cuius rei opinionẽ auxit secuta rerũ inclinatio. At cõtra secundus incitatus & uibrãs. Tertius eo amplius præceps, eo maxime nomine memoriã sui rebus Gallicis inussere, quod felicitati et gloriæ Frãcicæ funus indixisse existimãtur. Hæc est enim omniũ opinio, hic sermo, quem fama tumultuose his annis circũtulit. Cui opinioni etsi iudicium meum non interpono, me tamen ipsorum miseret, qui cum essent in loco præcelso conspicuoq; positi: in sese nõ inquisiuerũt ipsi, nec obseruari se oĩm oculis tũc meminisse potuerũt. Viri alioqn cõmẽdabiles, si ferẽdo ipsi oneri maioris fati fuissent. Cer-

Aspẽdius citharistes.

Donatiua uenialia.

te alter eorum qua erat animi præſtãtia errore magis q̃ propoſito lapſus uideri poteſt. Præclarũ enim ſibi eſſe uir literarum neſcius exiſtimauit, cohorte millenaria futilium hominũ ſtipato, ultro per alpas citroq; cõmeare, quos partim annuis cõgiarÿs à rationario publico principisq́, donare inſtituerat, partim optimo quoq; præmio uirtutis teſtatiſſimæ ſacro profanoq́; ornare. Qui ſi memoriã ſui perpetuã cupiebat, monumentis utiq; præclare rerũ geſtarum eam fulcire debebat & ſtabilire. Ad eiuſmodi autẽ monumẽta cõdenda architectorũ manus adhibendas eſſe intellexiſſet, niſi planè neſcius liberalis doctrinæ atq; elegantis fuiſſet. Heu uana hominũ opinio, qui eorũ ſortẽ ſuſpiciunt ut beatã qui rerũ potiuntur in aula ſtrepitu plauſibili, quũ nullã aut exilẽ ipſi ſui relinquant memoriã poſt unũ aut alterũ q̃ moriũtur diẽ. Ego quidẽ uel miſerabiles eſſe puto, præſertim quũ inclinationes temporũ & momenta rerum uelut Tantali ſaxũ capiti principũ ac fortunis eorũ impendeant. Quin & imperiũ ipſum quid eſt quod tãtopere admiremur, ut numeris omnibus felicitatis ac beatæ uitæ coagmẽtatũ, niſi principes ipſi ſibi memoriæ poſteritatis inſeruiendũ eſſe cenſeant? Quũ poſtridie funeris inter regẽ uerũ perpetuũq; & diurnum ludicrũq; nihil intereſſe putẽ, quales ſunt aut pſonati reges in theatro, aut q̃ in peruigilio epiphaniæ, quũ regalia agimus, regnũ ad ſeſquihorã fabæ luſu ſortiuntur. Refert igitur non quantum quiſq; potentiæ aſſecutus ſit, aut quàm numeroſis hominum cultus ſit cliẽtelis, ſed quid in uita memorabile geſſiſſe, quos mores, quos homines fouiſſe ac promouiſſe prodatur. Enimuero ſi & principes & rerũ potientes hoc intelligerẽt, tantũ intereſſe inter utrũq; fungendi uel principatus uel honoris inſtitutũ, atq; ſi per uitæ agendæ curriculũ hos quadrigis albis ſublimes atq; ingenti plauſu trãſuectos fuiſſe, illos plebeia & humili rheda nec ſecundo populo curſum peregiſſe diceremus, credo, ut eſt Gallorũ animus gloriæ cupidiſſimus, nihil utique antiquius habituros fuiſſe, q̃ ut bonorũ & grauiũ exiſtimatiõi approbare ſe poſſent, & poſteritati in alia atq; alia ſecula oſtentare, quæ

re,quæ hominũ ipsa iudiciũ nec per sordes facere nec per ambitio nem solet. Ecquẽ enim esse uel principẽ uel à principe proximum aut secundũ putamus,qui si germanæ gloriæ speciẽ intueri ac per spicere posse,eamq́; regni uel potentiæ præmiũ unicum in hac uita ꝓpositũ esse intelligeret, in flexu uel ætatis uel inclinationũ rerũ quoquo modo hæreret,ac non ad extremã usq; metã sibi semper in staret? Equidẽ nullũ nec regũ esse arbitror, nec ĩ aula præpotẽtiũ, duntaxat eorũ qui similes sunt animo antedictorũ. Age uero si id quoq; scirent,rerũ gestarũ præmiũ solidũ perpetuũq́; esse non pos se,nisi ab ijs decretũ constitutũq́; qui dicẽdi præconio laudes ducũ clarissimorũ pronuntiare didicerũt:num etiã tum Galliã literatis & facũdis fuisse cariturã putamus? Certe ita existimo nostros ut alios quoq; nihil non assequi posse,simul ut cœperint assequi uelle. Et rerũ suarũ præcones Franciã non quoslibet,sed etiã Talthybia das editurã,si modo hoc principes intellexerint,priscorũ regũ cla rissima gesta ideo in obscuro iacere, quòd rite initiatos eloquẽtiæ scriptores non inuenerint ipsi nec æqualeis nec posteros. Quũ aũt per literarũ ignorantiã incuriãq́; hoc principibus scire uel intelli gere non liceat,fit ut q̃libet sublimes ipsi & erecti,hoc præstare ne queant,quin à recto cursu felicitatis gloriæq́; exorbitẽt. Etenim cũ habenas ferè ignaris rectoribus cõmittant, illiq́; in temonẽ peritos admittere raro in animũ inducant,qui fieri tandẽ potest,ut inof fenso cursu plaudẽdoq́; ad metã perueniãt? Simul illa res alioquin illustres infuscat deformatq́; indignitas,quod ĩ currũ sæpe assum ptos huiusmodi uidemus,qui si res recte atq; ordine procederẽt,pe dites ipsi quidẽ ad frenos adambulare deberent. Vtinã aũt ex eius officina quẽ superius diximus ut ex equo quodã Troiano primores omnes uiri heroicis animis uisendi prodijssent. Quidã enim eorum arduos eius spiritus & liuore auaritiaq́; maiores,aliasq́; eius uirtu tes non æmulati, ut est natura humana docilis in sinistra, uitium illud eiusdem imitati sunt. Etenim uir ille animi nimius,admirati one summi apicis captus, quũ externarum tribuum suffragia im-

Thalthybia dæ.

mensis pollicitationibus liceri instituisset, irudines illas bellorũ æra rio nostro admouisse compertus est, quæ exanguem ipsæ rei Francicæ opulentiã suctu iugi sorptuq; reddiderunt. Olim autẽ elusus cum peteret ut Cæ*saris cãdidatus, didicit uti foro ut tempora tũ ferebant.* Q*uam cupiditatẽ nulli non notam, ut tamen prætextu aliquo obtegeret uel perlucente, quũ emissarios emerendis obsequio centurijs ad capita classium dimittere statuisset, tum demũ externos admirari, & præmijs ascitos præferre nostris omni ope institit.* Ex *quibus internuntios, & sponsionũ sequestres præpopere delegit, quosdã ita futileis, ut qui strophis maxime inclaruissent, eos ipse appositissimos transigendis negotijs arbitraretur.* Nec *nunc fando audita narramus.* Oculis *enim hanc indignitatẽ in* Italia *et in* Vrbe *haurire mihi contigit: cum minime uidere putaremur qđ nulli non oculato patebat, & præterea irridenteis uidebam Gallicam simplicitatem homines peracutos: qui hominum delectum habere non nossemus, tum etiã quũ copia ingeniorũ domestica nõ careremus: & nos miramur iterum nos repulsam uerticis honorũ sacræq; dictaturæ tulisse?* Ex *eo iam tempore motorios omneis actus atq; etiam turbulentos uidimus in theatro ditionis Francicæ.* O *beatam futuram te Francia, si intra te tantum felix esse uoluisses.* Nam *ex quo tempore extra fines auitos prosilire tibi uisum est, cũ charissima pignora longissime amandasti ad te nunq̃ reditura, tũ uelut abdicatis tuis, alienis sinũ pãdere destinasti.* Q*uod si in rẽ atq; existimationem tuam futurũ uidebatur, ut ad te aut gẽte aut cognatione potentatus pertinenteis omni ope reposceres: idq; quando nisi* Marte *disceptante atq; arbitro consequi nullo modo posses: uirium tuarũ specimen facere extra fines oportebat: oportuerit sanè, quandoquidẽ arduum est rebus temperare prosperis. Sed quis te superũ infensus ita præposteram egit: ut choragis pastophoris pyrricham saltare præclarũ esse duceres? uidelicet nondum intelligebas nec rei nec famæ tuæ ita rationem habituros: quin, quo iure quaq; iniuria corollariũ illud belli assequi connit erentur: primũ*

uenerandissimũ (ut uocant) & ad extremũ beatissimũ, nulliusq; cã cellis iudiciorum ambitionẽ perditã coërceri in ijs hominibus posse: quos fretos uertice sacrosancto uidemus iudices prouocare digitis argutulis. Verum ille primore impetu retro actus quũ ui maiore rem aggredi statuisset, omnesq; iam tribus aut laturus aut ablaturus uideretur, (& erat tum Argyraspidũ cohorte succinctus, præter alas obequitãteis) ibi tũ repente (o lubricũ gradũ felicitatis) à fortuna destitutus, uel ijs potius plagis indutus (ut est mens cæca mortaliũ) quas ipse texuerat, anxietati animi par esse nõ potuit ut multi opinantur: deprehensa enim felicitas cito curis grauioribus angẽtibusq; succubuit quarũ insolens erat. Hic & alter immatura morte rapti hoc lucri fecisse dicũtur, ne actuũ suorũ catastrophen uiderẽt patriæ luctuosam. Vtinã aũt eius sequaces, quorũ ad stomachũ Gallica nõ facit oratio, nõ magis Italiã q̃ Italos adamarẽt, aut certe Italicã doctrinã cum Italia, literæ (ut opinor) bonæ ex Italia non modo ad nos uenissent, sed etiã propè modum in Franciã cõmigrassent, & iã Franci homines essent capaces eloquẽtiæ. Sed quoto cuiq; unq̃ in Francia stipendiũ datum est dũtaxat non pudendũ? Amicos ipse ex Italia habui, à quibus non sine lachrymis diuulsus sum, quum prouincia paucorum crimine ingrata facessere se dicerent. Neq; uero neq; inquam Gallorum ingenia ad literas perdiscendas sint inepta: sed quia literæ lautiores nihil ad rem ampliandã patrimoniaq; factitanda hodie pertinere noscuntur, elegantiæ suæ frugẽ hominibus quæstuarijs atq; ambitiosis approbare nequeũt. Rem aũt facere q̃ gerere aut gestas res scribere maioris multo artificij magisq; expetendi apud nos esse creditur. Quo igitur tãtope Italos si nõ ad eruditionẽ Gallorũ? At res ipsa clamitare uidetur nõ Italicã doctrinã ex Italia, sed cõmoda, sed ornamẽta, sed qđ dicere nũc mussito paucis hoĩbus queri, quorũ hiãti cupiditati fortuna q̃uis ꝓfusa satisfacere neqt. Habeãt illi sanè sibi oĩa, qđ absq; captiõe nostra fiat: abstineant modo uerborũ cõtumelia, et aliũ prætextũ cõsilijs suis inueniãt. Sed q̃ præclare natura,

quæ ſimulationi ſedem in fronte, ſermoni in ore dedit? conſpicuo ut in loco diu fallere non poſſent: fit enim perraro frons ut ita ſermoni ſubſeruiat, aut uerba fronti congruant, quin male tandẽ conſcia mens quoquo modo prodatur. Scitũ etiã illud aiunt, diu neminem perſonam ferre poſſe. Verumenimuero quãdo ad cardinem huius cauſæ perueniſſe me ſentio, atq; ad id aperiendũ quod in aliud tẽpus reſeruandum eſſe duxi, uela iam querelæ mihi contrahenda ſunt. Qua de re enim agitur explicare amplius non ſtatui. Ignoſci autem dolori noſtro (cui nonnihil datũ eſſe non nego,) ab omnibus æquum eſt, qui uel patriæ iuſta charitate ducũtur, uel quos omnino nõ pœnitet quantum in literis diſcendo profecerint, uel certe qui ingenioſos liberos ſperant ſeſe genuiſſe olimq́; gẽtem illuſtraturos. Ego ne ut patriæ quæ me genuit, quæ me aluit, quæ me utcunq; docuit, deniq; cui obſides liberos dedi, ignominia affectæ nõ condoleſcerem? non ijs natalibus ortus ſum. Calumniã paſſæ nõ patrocinium qualecunq; præſtarẽ? haud ita ad hæc ſtudia incubuiſſe uiſus ſum. Immo uero quum in patria literas didicerim, non actione populari potiſſimũ experirer, an uſui patriæ et ciuibus eſſe poſſem? Ecquæ autẽ tandem popularior eſſe poteſt actio q̃ quæ ſuum populi ius tuetur? quæ ignominiã popularẽ ſingulorũq; propulſat? Equidẽ ſic contendo, qui ingenuis ipſe parentibus natus ſit, auũq; ac proauum ciere non ignobiliſſimos poſſit, nec ſe in ſeruitutẽ aliquãdo abduci à plagiarijs hominibus paſſus ſit, ut inter uenalitios in cataſta illiberalis obſeruãtiæ ſeruili pretio indicaretur, idẽq; ijs ornamẽtis quæ nec uirtute nec ingenio, ſed potentibus in aula ſup paraſitando quæruntur, literarũ ſtudium antiquius duxerit, ſi nec aduerſa Minerua hoc ſe facere confidat, dicẽdiq; ſtipendia nõ grauetur implere, illuſtrandi quoquo modo nominis ſui ius ei eſſe debere, ſi quid ipſe fortaſſe in medium commiſci & proſequi ſtilo poſſit, neq; ea ſpe illum prohiberi citra iniuriam poſſe. Hos ius ſit ſane Italorum ciuile aut propriũ, modo nobis eo uelut translatitio liceat uti: quãquam reliquæ ferè gentes melius de ſe meritæ, id ius
non

non magis Italicũ esse q̃ prouinciale cõtendunt. At Italorũ extant opera quæ priscã literarũ elegãtiam instaurasse nobis ac retulisse iure creduntur. Quid tum? num per eos qui iam scripserũt cõsumptum omne argumentũ ostentãdi ingeniorũ putamus? aut num Itali quia primi hoc certamẽ instituerũt, ideo solis eis gloriã hanc sperare iure occupationis licet? Ego uero quod ad hoc pertinet sic propemodũ censeo, Italos hactenus meruisse ut iure (ut ita dicã) suo literis lautioribus studere uideantur: neq; inuitus fecerim ut Italiæ alũnis uelut maiorũ gẽtiũ scriptorib9 sedẽdi in orchestra hui9 theatri ius tribuã. Sed qs iã omni gradu atq; in quintã classẽ deiectos aut summotos Gallos esse patiatur? aut qs nã est eorũ qui edicto quidẽ ignauioris metus nõ prohibeãtur postulare, quiq; iniuriarũ possint reos uel in tyrocinio quoquo modo insimulare, qui libens hoc cõmittat, ut ad se delatã certis autoribus contumeliam transmittens silẽtio, socordi etiã animo remisisse uideatur? tametsi quod ad me pertinet, absit ut quenquã ea de re reum deferre uelim aut postulare, eorum quidem quos alijs nominibus & ueneror & probo, si tamen secum agi ciuili animo pati sibi persuaserint, nec nunc eos mihi uideor postulare, sed insignem iniuriam apud eos ipsos expostulare si quidem audire ipsis uacat, & exaudire nos possunt. Verum esto (quod tamen pace dictum aliarum prouinciarum uelim) Itali hominum soli hactenus hoc nomine in cælo esse dicuntur aliarum gẽtium opinione: hoc est enim Italos hodie omnium ore celebrari. Sed si Herculem & Liberum & Castores in cælum ingentia merita subuexisse traduntur, cur non possint olim & alij scribendi industria, parem & similem Italis laudem mereri, atq; adeo ius ipsum sperare Quiritium? Neq; enim maiorum illi dij gentium quos etiã selectos antiqui uocauere, conscriptos illos deos meritorum suffragijs in cælum admisere, Itali in doctorum ordinem laudemq; adoptare grauabũtur, qui ingenij aut doctrinæ cõmendatione uidebũtur inclaruisse: sed etiam mediusfidius etiamq; uereor ne ineptire uidear, qui tanq̃ ad palum magno sudore depugnem. Quis

enim aut Italus alius quenquam unquam aut Gallum aut aliũ ex in re manu cõsertũ uocauit ob id quod hanc spem laudis usurpasse diceretur, quasi in alienã possessionẽ temerarius inuasisset? Nostrũ est hoc crimen, qui etiã nullo uindicante, ius omnibus cõmune Frãcis abiudicamus, etenim externis q̃ nostris iustioribus utimur: quos tamẽ ut iudices iniquos, ita minime infestos aduersarios in re ipsa disceptanda experiemur, ut spero. Nam quibus ingenia nostra probare non possumus, si in certamen dicendi ueniretur, ij ne uelitari quidẽ & lacessere pugnã latino more nedum pugnare iusto marte possent ac certamine. Nisi si eorũ fortasse quispiã hastas (ut dicitur) amentatas à comitatu suo mutuaretur, quo minus nobis anxie hæc causa agenda fuit. Apud hos enim si quid uel scitũ dixeris uel non insulsum, stupida id aure ut fatuũ deuorant & transmittunt. Enimuero hæc actio etsi ita mihi cõpetit, quasi caput & fortunas meas ut & omniũ Gallorũ in ea agi putem, tamẽ ita occupaui nõ ut cupide anteuerterim, sed ita res nata tulit primæ ut essent meæ partes, nõ etiã ut breui amplissimæ futuræ. Erat & alioquin si cuiusq̃, certe meũ, in hanc causam quoquo modo descẽdere, qui in his studijs bonã partẽ ætatis iã cõtriuissem, nullius spe aucupij lucriq; ꝓuocatus. Proinde ita existimari ab oĩbus uelim tantũ nõ integrã à me causam relictã esse successoribus, ut ne libatu quidẽ magnope præflorata uideatur. Nã neq; mihi ipsi ita præscribi põt quasi oẽm aquã meã dicendo cõsumpserim: ut si reos eosdẽ aut alios repetere olim in mẽtẽ ipsi uenerit, nõ multæ hercule horæ indulgeri mihi debeant. Cũ enim sic agendũ duxi ne rei cardinẽ attingerẽ, tum uero sic temperandũ ne iugulũ causæ quoquo modo peterẽ: nam quos et merita & fasces alioquin reuerẽdos faciunt, eorũ sartã (ut aiũt) & tectam esse existimationẽ decebat. Tametsi qui fieri potest ut stili modũ teneas? qui etiã hominũ patiẽtia irritati, nihil sibi uideãtur reliqui fecisse (in hac re quidẽ) quo nocẽtiores fiant? Quotus aũt quisq; faceret, ut à quib⁹ alioquin læsus publico etiam nomine iniuria affectus esset, nec se hilum profecisse modestia ac silentio intelle-

intellexiſſet, ab eis gratiã inire turpi patientia cuperet? atq; iniuriam propulſare cum poſſet, commodis ipſe ſuis potius quàm exiſtimationi patriæ conſulendum eſſe duceret? equidẽ ipſe eouſq; Ariſtippeus eſſe nõ poſſim: Proinde ut ſit penes eos arbitriũ quo quiſq; in numero in Francia *eſſe debeat, malim tamẽ non neſcios literarũ oderint quàm deſpiciant. Quid enim agas ubi tute aquã fluere tibi noris, & aut crimẽ agnoſcere aut reſpondere cogaris?* Atq; equidem *prope eſt ut dicam tanti eſſe in* Gyarũ *ablegari, aut in* Sery*phum, dum aculeo dimiſſo libertas intereat. Qui ſi indignatione iuſta orationis meæ uela implere uoluiſſem, rerum dicendarũ copia facundũ me fortaſſe ut quẽlibet, indignitas etiam reddere uehementẽ potuiſſet. Quin & libertatis fines bono & populari principe tã late patere ꝙ ueritatis puto.* Intra quos tãꝙ intra liberi⁹ *præſcriptũ expatiari licebat, niſi reorũ magis ꝙ rei rationẽ mihi habendam eſſe meminiſſem.* Nec *uero fortuna ꝗlibet improba tãta ſe flagrare inuidia diutius ſuſtinebit, tantã ut in magnis uiris iniquitatem fauore immodico proſequi non deſinat, ſi illi in poſterum incõmodi ac moleſti eſſe pergant: aderit enim aderit uotis euocata* Ne*meſis.* Cui *animaduerſionem eorum qui conſecrãtes, qui rebus ſecũdis inſolcſcunt,* Adraſtiam *cognomento quaſi ineuitabilem uocauerunt.* Interim *nos æquitate animi fretos ſuaui ſecundarum rerum aduerſarumq; condimento, deuoratas omneis indignitates concoquere oportebit, nec à laudabili uitæ inſtituto hominum iniquitate aut temporum abſiſtere.* Huiuſmodi *enim ſtomacho eos eſſe conuenit, qui ad literarum ſtudia amore ſapientiæ non quæſtus gratia incubuiſſe ſe dicunt. Quippe huius uitæ in ſeipſo uerſatur inſtitutũ, nec aliud extra ſe iuuamẽtum maius habere poteſt, quod quidem ab hominibus pẽdeat aut à fortuna.* Is *quidem certe ſtudioſi nomine indignus eſt, qui ſeſe frui in ſtudio non arbitratur optabilius eſſe, ꝙ ſe in ius ditionẽq; fortunæ atq; iſtorum per ambitum permittere.* Proinde *hæc & huiuſcemodi nõ* Catonis *aĩo (ut aiũt) ſed* Ciceronis *ſtomacho ferenda ſunt.* Ita *autem mihi ſuperos oẽis* propi-

Nemeſis.

Adraſtia.

propitios esse uelim (nulla enim religione maiore astringere fidem meam possum) ut rerum indignitate, non cuiusquam odio incisus hactenus stilo indulsi. Quare in primis eam mentē potentibus atq; autoritate præditis dari opto, ut in uniuersum prodesse uelint, ac singulis nō obesse. Nihil enim nec generosius uelle nec innocentius possunt. Sin (quod absit) id fieri nequit, id nobis diuinitus dari ut aut ne possint studijs nostris incommodare, aut certe incommodando ne possint nos ab æquanimitatis gradu quoquo modo deturbare, in quo hactenus securitate felices acquieuimus. Erit tamē aliquando (interim enim ariolari iuuat) principū prouidentiæ cauere, ne eorū nomina factiose supprimantur, qui publice aut honorifici aut utiles esse possunt: & prudentiæ uidere, si quæ familiæ ciuile fastigium præpetes excesserint, ut in classes circuncisis (ut dicunt) alis in ordinesq; redigantur. Nunc perorationis loco ingenia Gallorū qualia sint, antiquitatis autoritate docebim⁹, solertis æstimatricis ingeniorū gentiū. ne gallomastiges Franci nimiū posthac sibi placeāt, quasi soli inter nescios iudicio prædici. Quo cuius aūt hoc documēto perfungar, unum tantū eius rei autorē laudabo nec Italum ipsum nec Gallū, & classicum alioqui testem, ne à quoquā refelli tantū elogium possit, is erit potissimū Strabo, genere Cappadox, eruditione græcus, iudicio priscus, cōuersatione incolatuq; Romanus, terrarū multarū peragrator ut ex geographia eius patet. In cuius libro quarto de Gallis loquēs ita inquit: τὸ δὲ σύμπαν φῦλον ὃ νῦν γαλλικόν τε καὶ γαλατικὸν καλοῦσιν, ἀρειμάνιόν τε ἐστὶ καὶ θυμικὸν καὶ ταχὺ πρὸς μάχην, ἄλλως δὲ ἁπλοῦν καὶ οὐ κακόηθες, διὰ τοῦτο ἐρεθισθέντες μὲν ἀθρόοι συνίασι πρὸς τοὺς ἀγῶνας, καὶ φανερῶς, καὶ οὐ μετὰ σκέψεως. Vniuersa autem, inquit, natio eorum hominum qui Galli nunc & Galatæ appellantur, Martis studio flagrans, animo est strenuo & celeri ad conferēda prælia. Alioqui mente candida & simplici, & ab improbis moribus aborrēte. Itaq; iniuria lacessiti conferti coēunt in certamina aperte nulloq; periculi adeundi respectu, eam ob rem tractabiles se moderatuq;

Strabo.

Gallorum elogium.

tuq́; faciles præbent primo cuiq;, ducem se eorum imperatoremq́; professo. Idem inferius: πλὴν βίας καὶ τόλμης οὐδὲν ἔχοντες τὸ συναγωνιζόμενον. παραπεισθέντες δὲ εὐμαρῶς ἐνδιδόασι πρὸς τὸ χρήσιμον. ὥστε καὶ παιδείας ἅπτεσθαι καὶ λόγων. Præter uim et præsentiam animi nihil ad certamina adhibentes. Quòd si quid temere susceperint, facile utilitati cedunt: ob quod et doctrinæ institutionē, et literarū studia, capessunt. Et rursus de gymnasio Massiliensi: ἐν δὲ τῷ παρόντι καὶ τοὺς γνωριμωτάτους ῥωμαίων ἀντὶ τῆς εἰς ἀθήνας ἀποδημίας ἐκεῖσε φοιτᾶν φιλομαθεῖς ὄντας. ὁρῶντες δὲ τούτους οἱ γαλάται καὶ ἅμα εἰρήνην ἄγοντες, τὴν σχολὴν ἄσμενοι πρὸς τοὺς τοιούτους διατίθενται βίους, οὐ κατ᾽ ἄνδρα μόνον, ἀλλὰ καὶ δημοσίᾳ, σοφιστὰς γοῦν ἀποδέχονται τοὺς μὲν ἰδίᾳ, τοὺς δὲ πόλεις κοινῇ μισθούμεναι καθάπερ καὶ ἰατρούς. Hæc autem Massiliēsium institutio, Romanorū hodie nobilissimū quenq; pellexit, adeo ut pro peregrinatione quam studiorū causa Athenas pridē suscipiebant disciplinarū cupidi, nunc illuc se conferant: quorū æmulatio Gallos quoq; excitauit ut pace per Galliam cōposita, ipsi ociū à rebus bellicis amplectentes ad discendi institutū animū appellerent, non uiritim modo, sed etiā uniuersim per urbes: Quippe quī dicendi magistros (quos sophistas appellant) priuato publicoq; impēdio oppidatim suscipiant, salarium illis statuentes perinde ac medicis. Nec literas Gallis Strabo, nec animum studijs liberalibus aptum promptumq́; negat, etiam si eis ad prælia animos gestientes tribuat. Quanto igitur nostri maligniores, qui Francos præcipuam Gallorum partem in orbem Barbariæ redigentes, studiosōrum industriæ summussim obloquuntur? Fidem apud uulgus comitatus regij facientes, quod ne nomina quidē disciplinarum unquā suspicari potuit. Quòd si olim Galli literis apti fuerunt, quæ tandem inuidia est, nunc quoq; in Gallia literarū bonarū studiū cum successu excitari: siquidem publice nunc honos facundiæ ut quondam habeatur? nisi uero Strabonis ætate, quo tēpore hominē deus induit, fieri id potuit Gallis adhuc semiferis, id nunc non poterit,

quo tempore gens nulla moribus aut mansuetioribus aut elegantioribus uiuit. Quibus si ipsis disciplinarum expolitio & naturæ præstantis condimentum adderetur, undiq; certe & lauti Franci & perpoliti fuissent. Ex illo autem prisco Galliarum instituto emanauit illud Satyrici poëtæ:

Galli olim facũdiæ studiosi.

Gallia causidicos docuit facunda Britannos.

Notum est etiam certamen græcæ latinæq; facundiæ Lugduni olim institutũ ad arã diuo Augusto cõsecratã: ad quã idem Satyricus alludens in prima Satyra inquit:

Aut Lugdunensem rhetor dicturus ad aram.

Proinde nunc quum totus graias latiasq; habet orbis Athenas, digna tantum merces artibus statuatur: & spondebo non modo oratoriam & poëticam in Galliam, sed etiam Gallogræciã postliminio reddituram, & istos futuros ridiculos qui nullum exemplum esse contendunt hominis Franci in literis latinis priscisq; eruditi. Qui, si quando quis existat utraq; lingua se scire profitentes, Anacharsin (ut opinor) in Scythia esse dicent, aut etiam prodigiosum indictisq; supplicationibus procurandum & expiandum. Hos uix statuas utrum ignorantiæ damnes aut potius temeritatis, qui se nobis Aristarchos tam fidẽter ingerant. Quis enim præter eos ignorat linguæ olim græcæ studiũ tam solenne in Gallia fuisse, q̃ nũc est linguæ latinæ? Cuius rei iterum eũdem autorem citabimus, his uerbis de Massilia scribentem: καὶ φιλέλληνας κατεσκεύαζε τοὺς γαλάτας ὥστε καὶ τὰ συμβόλαια ἑλληνιστὶ γράφειν. Eadem urbs Massilia Gallos linguæ græcæ studiosos fecit, & eousq; amãtes, ut contractus & conuenta apud eos græco sermone concipiantur. Hæc Strabo autor grauissimus de maiorib⁹ nostris scripsit. Quòd igitur nec eloquẽtia nec studia elegantiora atq; humaniora in Gallia hactenus celebrata magnopere fuerunt, nec cælo imputari clementissimo, nec naturæ omnino gallicæ eidemq; humanissimæ debet, sed quorundam hominum rusticitati aut potius iniquitati, qui primos ordines in rerum nostrarum administratione duxerunt,

Philhellenes Galli.

eorũq;

eorumq́; qui hoc dicunt ignorantiæ, uel (ut græci appellant) apirocaliæ, quod uitiũ est eorũ qui nec bona sua nouerũt, nec eorum usu acquiescunt qui serijs in rebus operã bonã ac strenuã nauare didicerunt. Neq; uero quo nomine appellẽ nũc habeo, quibus nihil non accersitũ placet, nisi si mirari nõ debemus ijs oĩa uernacula sordere, quos transalpina cõmercia nimiũ iuuare fama est, nec iuuare tantũ sed etiã adiuuare. Habet nimirũ quippiã externorũ admiratio, quod nec fronti promi uidetur, nec ore ab istis laudando fascinantibus: quod utinã in rem tandẽ nostrã atq; existimationẽ exeat. Cæterũ illi mihi uehemẽter falli uidẽtur opinione, qui cordatos uiros in Gallia ideo desiderari putãt, quòd innata in arma alacritas parũ prudẽtiæ in cõsilijs agũdis habeat. Hoc quũ uulgo nostrates homines dicũt, euẽta rerũ considerãtes, tũ dogma iã esse cœpit ab eadẽ secta cum superiore constitutum. Vtrunq; enim astruere maxime refert eorum. Quasi uero natura dissidium inter cor & manus ingenerarit. Ego uero in utranq; partem uiros animorum ualere puto quum recte animi ipsi formantur doctrina & institutis, & præsertim in ijs gentibus quæ naturæ plena dote præditæ, & corpora & mentes ad omnia uersatiles habent: cuius rei quũ Gallis Strabo testimonium præbet, tum usus ipse docet. Argumentum huius rei ualidissimũ afferre possem ex Græcorum Romanorũq́; imperio: nam & Macedones inter græcos adnumero: Vtrunq; autem imperium non minus animis excolendis, q̃ corporibus exercendis quæsitũ est, & retentũ: quippe idem numẽ Palladis & Mineruæ, & Martios animos loricatis pectoribus, et togatis præcordijs aut palliatis uim iudicandi censendiq́; inspirare creditũ est, neq; id quidem modo, sed etiam studiosis uim illam numerosa, solutaq́; oratione dicendi. Quare antiqui Enthusiasmum appellauerũt uim dicendi scribendiq́; diuinitus inseruefactam. Eodem id pertinet quod à Catullo & Virgilio dictũ est, ciuitatum arces Palladi eẽ sacratas. Vrbes enim prisci tam prudentia & literarum scientia, quàm robore & fortitudine capi retineriq́; hoc figmento significare uo-

Apirocalia.

Enthusiasmos.

re uoluerunt. Aegyptij uero in ijs quæ Hieroglyphica apud eos di
cebantur,(id est sacra quædam monumenta,non literis uocabula,
sed scalptis rerũ animaliũq́; figuris significãtia)Mineruam hemi-
sphærio cæli superiore,Iunonẽ inferiore intellexisse dicuntur. Ma
crobius etiã autor est priscos summã ætheris partẽ,quam ætherem
dicimus,Mineruã appellasse,ex qua mundi parte solari uirtute ho
mini prudẽtia ingenerari putatur,propter quod Palladẽ Iouis ca
pite editã poëtæ fabulati sunt. Ex quo intelligimus prudentiã &
sapientiã ueluti iure suo cæteris uel rebus uel hominibus eminere.
Qui igitur fieri potest ut ampla imperia quæ supra modũ ulnarũ
quibusdã nos complecti uidemur nec manibus satis consertis quæri
& retineri sine prudentia possint? Prudentia porrò(ut Græci di
cunt) est ἀκρίβεια νοῦ, mentis cõsumatio, seu mentis exacta cõsti
tutio. Aristoteles: ἡ μὲν γὰρ σοφία ἐστὶ περὶ τὰ μετ᾽ ἀποδείξεως, καὶ
ἀεὶ ὡσαύτως ὄντα. ἡ δὲ φρόνησις οὐ περὶ ταῦτα, ἀλλὰ περὶ τὰ ἐν
μεταβολῇ ὄντα. Sapientia,inquit, uersatur in ijs quæ demonstra
tione constant,& semper eodẽ statu manent. Prudentia nõ item,
sed in ijs quæ uicissitudinẽ admittunt. Et rursus: ἐστι δὲ χείρων φρό
νησις τῆς σοφίας, περὶ χείρω γάρ ἐστιν. ἡ μὲν γὰρ σοφία περὶ τὸ ἀΐδιον
καὶ τὸ θεῖον. ἡ δὲ φρόνησις περὶ τὸ συμφέρον ἀνθρώπῳ. Sapiẽtia autẽ
(inquit)præstantior est prudentia, utpote quæ circa æterna diui
naq́; uersetur,quũ prudentia circa deteriora occupata sit, scilicet
circa ea cotẽplanda quæ homini cõmoda sunt. Et rursus: αἱ μὲν ἀρε
ταὶ πᾶσαι πρακτικαί εἰσιν. ἡ δὲ φρόνησις ὥσπερ ἀρχιτέκτων αὐτῶν
ἐστίν. ὅπως γὰρ αὕτη προστάσσει, οὕτως αἱ ἀρεταὶ καὶ οἱ κατ᾽ αὐτὰς
πράττουσιν. Cũ aũt uirtutes omnes sint administratiuæ,prudẽtia
illis architecti uicẽ præbet: nam quo modo illa agendum iussit, sic
ipsæ administrant,& qui secundũ eas agunt. Ex dictis satis liq̃t,
sapientiã & prudentiã cognatas esse uirtutes, prudentiãq́; aliarũ
uirtutũ moderamen tenere: quo fit ut omnia nobis tollant,qui ciui-
liũ disciplinarũ scientiã nobis cũ iudicio utilitatis negant. Hoc est
enim tollere sapientiã & prudentiã, quas ciuitatũ conditores uno
nomine

nomine complexi sunt eloquẽtiæ. Nisi uero nobiscum eos agere benigne ob id putemus, quòd uelut uæcordi Galliæ strenuã manum gestientemq́; cum gladio relinquant. Quid enim est aliud Gallos ad prælia promptos dictitare, bellis autem gerendis aut opportune suscipiendis consilium ipsis non suppetere? Quod ipsum quid est aliud, quàm hominem (ut dicitur) ex homine tollere? Nonne si animæ principem partem à corpore humano sustuleris, quæ remanebunt, cõmunia cum simijs nobis erunt? Equidem ut heroum olim gesta memorabilia non sine Theseo facta fuisse dicuntur, id etiam apud Græcos prouerbio attestante: ita sine sapientia & literarũ peritia contendere & asserere nõ dubitauerim nullos unquã populos rerũ potitos eẽ. Siquidẽ nec Assyrij Chaldæis, nec Persæ Magis, nec Macedones literis græcis, nec Alexander Aristotele præceptore caruisse memorantur. Qui etiam ipse Homero quasi puluino indormire gaudebat, capiteq́; incumbere eius poësi, eiusq́; Iliadem gloriæ armis assequendæ instrumentũ esse dictitabat & uiaticum. Eant igitur illi quouis gentiũ, nec patriæ sese posthac imputent: qui humanarũ rerum intelligentiã earum dicendo explicationem regno Franciæ explodunt, ultra alpes & pyrenen proterue summouẽtes, tanquam ferre cælũ nostrum eximiæ dotes humanæ mentis nequeant sacrarũ literarũ tantum studio iurisq́; accommodatum, utrunq; enim studium nobis homines benigni religiosiq́; largiuntur. Atqui si uerum fateri licet, huiusmodi elogia Gallorũ paucorũ hominũ crimine inualuerũt, quorũ maxime interfuit pauca consulto ac ciuiliter agi, quibus ut quidq; uisum est ipsis, ita pro disceptato, consulto, decreto, atq; etiam transacto habitum est plerunq;. Est artis aulicæ inuentum, in ijs quæ paucis placita sunt, imperiosa placita principum adumbrare. Ita fit ut quæ priuatim paucis conducunt, ea regni totius ceruicibus capitali licentia iniungantur, ut ne gemere quidẽ populo oneri succumbenti liceat. Hoc cum nunc omnes & sciant & obscure non ferant (ut mos enim iam noster & nostris & exteris innotescit) ridiculum est quòd acuti qui-

Alexander Magnus Homeri studiosus.

dam homines fucũ se facere perinde ordinibus ut plebi arbitrãtur. Ego autẽ sic contendo, si acreis rerum consultos decretis aulicis faciendis adhiberi moris fuisset, & quidem bona fide adhiberi, nõ ut arbitri tantũ oculati & spectatores essent rerum præiudicio sanctiore transactarũ, (id enim iã diu translatitiũ esse constat) haud dubie nõ magnopere consilio pegrino accersitoq́; egeremus. Quod genus nonnulli homines graues festiue amplecti feruntur, rei magis suæ (ut dicitur) q̃ publicæ prouidentes: quod tamen ipsa uiderit prouidentia, nunc enim earum rerũ iudicium libens sustinuerim. Quanto uero deteriores priscis Gallis nunc sumus, quorũ tantum fuisse studium audiendi attente quicquid in medium consuleretur, autor est idem Strabo: ut si quis censente alio cõmitteret, ut interfari uel aliter obturbare uideretur, uiator ilico magistratus minitabundus ense stricto in eum insurgeret: ἴδιον δὲ τὸ ἐν τοῖς συνεδρίοις συμβαῖνον. ἂν γάρ τις θορυβῇ τὸν λέγοντα καὶ ὑποκρούσῃ. προσιὼν ὁ ὑπηρέτης ἐσπασμένος τὸ ξίφος κελεύει σιγᾶν μετ' ἀπειλῆς. *Sed tunc apud Gallos in medium consilia agitabãtur, sicut et non ita pridem homines consulti censere in consessu libere iubebãtur: nunc mos inoleuisse fertur ita publica scita faciẽdi, ut in potẽtiorum sententiã omnes pedibus eant. Consilij (ut fertur) est una mens & eadem sententia, tanta est inter homines cõcordia & charitas, quãdo in collegiũ nẽo assumitur nisi à collegis adoptatus, in uerbaq́; collegarum adactus, uel salutator ferẽtarius (ut utar nũc uerbo comico) uel ui fati cuiusdam mirifici admissus. Hoc siue uerum fortasse, siue (quod malim uideri) mendacio permixtum est, indignum certe est, quòd famam id circunferentem ultra alpes et pyrenen cõpescere negligimus, id enim referre rerum nostrarum puto. Sed enim illud (ut aiunt) miro præconio dignũ, omniq́; memoria prædicandum, quòd paludatos duces uidimus rerum bellicarum callentissimos imperia à togatis accipere coactos, qui nunquã castra ante uidissent. Togatis dico: quid si etiã ab infulatis? adeo martios oẽs spiritus hoĩes Frãci gerimus. Euge memorabile exem*

Mẽorabilia Gallorũ priscorũ cõsilia.

plum

plum,& insignẽ in omne æuum memoriã huius seculi facturũ:sed infensum Martis numen(ut exitu tandẽ patuit)præposterũ ordinem rerũ auersatum est, & tantã indignitatem secutæ e uestigio clades expiauerunt. Ecquonã unq̃ tempore post uiuorũ memoriam congruentius rerũ euenta cœptis respõdere uisa sunt? Vt enim nil non præpostere gestũ est, ita nihil non exitũ dirum habuit, unde æterna nota(quod refero mœrens)patriæ est inusta. Fatis certe non nostris moribus imputanda, ut intemperijs actos tũ fuisse nos putem,qui nec ius nec fas respiceremus, dirasq; imprecanteis oppressos obaudiremus. Eorũ fortasse uicẽ dolere nos debemus, siquẽ sunt qui in cõmuni crimine insontes,aliena inuidia uel flagrarint uel afflati sint. Sunt enim & mortui & superstites quos uarie fama premit eodem in reatu, ad posteros etiam non dubie transitura. Quo magis mirũ esse potest, quòd oẽs nunc uultus nostri uelut sordibus excussis ferocem etiã præferunt securitatẽ:nec de ore famæ componendo laborare quoquomodo uidemur. Verum hoc tempus mittamus quod tragicos penè euentus omneis habuit, & humana fortasse prouidentia maiores, quod utinam ipsum eximi hominum memoriæ posset, ne tragœdias excitare libẽs rebus iam lætioribus uidear. Quod enim bene cœptum est agi,spero deum approbaturum,quo hilarius etiam nunc uelut in portu naufragiũ cõmemoro,ut naufragi rasi ac pileati solẽt, præterito facti periculo loquaciores. Vtinã igitur fatalibus minis semel defuncti simus,nec uersuram fecerimus(quod ominari nolim)mutato creditore. Qua in re si spes non fefellerit,& bene omnia eueniant, nullas mortalium partes cõsilijq; nostri omnino fuisse credã, sed oĩa prouidentiæ supernæ accepta referenda censebo,quæ priuata(ut arbitror) pietate nõ publica exorata, luxatã rerũ nostrarũ summã,molli(ut aiunt)& facili articulo tractatã, nec opinãtibus nobis reposuit in sedem,admoto tẽpestiui laxamẽti fomẽto,ut tantisper utrisq; partibus respirare, quietisq; consilijs animum intendere apellareq́ue liceret. Hic sunt qui obnixe & refractarie fortasse contendant res

Frãcicas nõ posse in eodẽ cardine uersari gloriæ atq; felicitatis, si ijsdẽ manibus usura sit resurgẽs, quibus è gradu deiecta esse dicti tatur. Quod si omnibus itidẽ persuasum esset, adiurãdos per charissima pignora quosdã esse dixissem, ut paulisper istinc facessentes, ualidiores manus ne dicã tersiores, habenas rerũ tenere paterẽtur, præsertim quũ quorundã aut ætas aut ratio uitæ, receptui canere iãdiu uideatur. Sed si eodẽ capite (ut speramus) ijsdẽq; manibus dominus in gradũ nos reponat, erit omninò cur diuinũ beneficium grãdius existimare possimus. Quare in eã spem sigillatim concipere uota debemus, quandoquidẽ ea publice nũcupare non solemus: & fortasse præstat (quod aiebat Augustus) contentos esse hoc Catone, quandoquidẽ spes iam hilarior affulsit diuina benignitate. Tãta est enim contagio in illo cercopũ conuẽticulo, uix ut inuenias qui fidem bonam illuc adoptatus agnoscat: alios confestim eosdẽ esse credas, ita sui dissimiles fiunt homines triduo uersipelles, & quasi ad fluuium lethen biberint pristinæ suæ sortis omnino obliuiscũtur: immo uero humanitatis ipsius atq; mortalitatis. O ueneficorum atq; fascinatorũ conciliabulũ cauendum auersandumq;: Vsqueadeo sensus omneis humanos afficere aulica illa delinimenta cernuntur, quasi uenena Circeia ac magica, partim ut honestatis & officij, partim ut actus omnis liberalis obliti esse uideantur. Quotus enim quisq; eorũ qui in adytũ semel illud beatũ ascenderit, ad familiaris postea & ciuilis amicitiæ officia, aut omnino ad æqui boniq; intelligentiam descẽdit, priusq̃ præceps ruit, aut inde depulsus est? Tum demũ aũt placidos eos uideas & mãsuetos, uitã execrãtes aulicã, seq; ipsos deuouẽteis inferis, si unq̃ impostrici pellaci crediderint tenaciq; remoræ, cui⁹ olim uisendæ cupido ignaris incesserat: uidelicet quasi ab aula sibi exiliũ cõsciscere præoptarint, q̃ in ea cõsenescere morũ atq; animorũ certissima internicione: quũ sciamus neminẽ adhuc eorũ quibus in eam nassam ambitionis penitus insinuasse contigit, ad quietem municipalem ciuiliaq; instituta nisi retrogradũ atq; itidem restitantem reuertisse. Vnde ioci basili-

cani, unde circulares, conuiuialesq; in oppidis excitantur fabulæ, quum ij quos excuriatos uocant, uelut ciuitate donati inter municipes cœpere profiteri. Hos cernere est aulæ relictæ desiderio uultuosos, animosq; conspicue despõdenteis, ut qui tabifico dolore ægrescentes, ad extremã maciem lenta tabe desiderij perarescant. Vtinam igitur ij magistratus qui rebus iam accisis in id tẽpus protracti sunt, quo pacificatoriæ legationis & pronubæ mentio, auspice (ut spero) prouidentia excitata est: (cordi enim id superis quoque fœdus esse credendum est, qui omnia in unum cõgruentia tempus apposite temperarunt) utinam inquam ijs magistratibus instinctu quoq; diuino ueniat in mentem, nunc nobis omnia esse prona si ad pristinam concupimus & contendimus reuolui felicitatem, hoc modo meminerint futuris benefactis præterita errata esse oblíterandа, ut uelut in telephio uulnere fabulantur, sic in nostrarum rerũ clade eadẽ manus uulnifica medicaq; dicatur fuisse. Sic enim per me licebit eis coronam quoq; gramineam sperare quo nullum honorificentius præmium esse potest. Est in antiquorum prouerbio, sero Phryges sapere: nos igitur ab ijs (ut fertur) oriundi, sero saltẽ resipiscamus. Sed per deum superosq; omneis inter cæsa (ut solemus) & porrecta, alias res agere, aut nugari desinamus. Quisnam autem nostrũ nouit an diuinæ satis misericordiæ ijs cladibus litatum sit? at nos rei uoti tanti pariter et dãnati existimatione nostra sumus, nec exoluere animos religione in præteritũ magnopere laboramus: tum hoc gallicum semper fuit eritq;, accinctos statim ut discinctos gloriari, ut est in prouerbio sacro. Hic me interdũ meticulus securum esse non sinit, ut qui sciam ex propugnatoribus oppugnatores futuros. Verum ne odiosus esse uidear religione nimia et ominosa præsertim quum maioribus auspicijs (ut fama est) & lustratiore exercitu res gesturi posthac simus: Tandem ad institutũ cum spe noua reuertar. Iuuenalis Satyra quarta. Mullum sex millibus emit: Aequantem sanè paribus sestertia libris, id est, inquit, Merula pendentem libras sex pro numero sestertiorum: nam mille

nummos sestertius ualebat. Scribit enim Plinius Asinium celerem sestertijs octo mullum emisse, quod pretium fuisse octo milliū num mûm Macrobius tradit: Comprobari etiam hoc ab Horatio potest illo in loco:

Si quadringentis sex septem millia desunt
Plebs eris.—

Erat enim legitimus census equestris quadringentorū milliū. Merula in hoc lapsus, singulos sestertios mille nūmos esse dixit. Tranquillus in Cæsare: Annuam etiā habitationem Romæ usq; ad bina millia nummûm. In Italia non ultra quingenos sestertios remisit. Sestertios quingenos pro quingentis nummis posuit, Quo in loco Philippus Beroaldus: Interdum, inquit, hæc obseruatio apud eruditos custoditur, ut sestertios genere masculino usurpent significantes minutulam summam, Sestertia uero neutro genere pro maioribus summis, ut quadringenta sestertia pro quadringentis capiantur, quæ summa est census equestris. Sed hæc non semper ad regulam, inquit, sunt exigenda. Antonius uero Sabellicus quātum eo in loco addubitauerit facile intelliget qui eius commentarios legerit. Idem: Tranquillus in Augusto: Senatorum censum ampliauit, ac pro octingentorum millium summa duodecies sestertium taxauit, suppleuitq; non habētibus. Quo loco idem Sabellicus sic omnes, inquit, Tranquilliani codices quos uidimus habent: sed minuere id fuisset censum nō augere, si ex octingentis millibus nummûm ad duodecies sestertium contraxisset. Quare aut hæc nostra, aut nulla, quod uideā, alia quadrare poterit lectio. Erit igitur uera lectio non duodecies sestertiū, sed duodecies cēties sestertium, ut ex parte tertia auctus sit census, quod idem ualet acsi dicas: uoluit Augustus ut singuli senatores qui octingenta possederant sestertia, mille & ducenta possiderent. Habuit enim sestertium mille nummos: hactenus ille. Cuius uerba Beroaldus dissimulans duodecies cēties legit, et itidem ut Sabellicus interpretatur: ut sit sestertiū pro mille nūmis. Hæc eius emēdatio cuiusmodi sit, postea uiderimus: nunc

ad r

ad reliquas autoritates pergamus. Idem Tranquillus in Cæsare: Ludis Decius Laberius eques Romanus mimum suum egit, donatusq́; quingentis sestertijs & annulo aureo sessum in quatuordecim ex scena per Orchestram transiit: quingenta sestertia haud dubie pro equestri censu posuit, sed qui iam auctus esset. Sallustius in Catilina: Ad hoc si quis indicauisset de coniuratione quæ cōtra rempublicam facta erat, præmia decreuerunt seruo centum sestertia & libertatem: libero impunitatem eius rei, et ducenta millia sestertium. Vbi interpres Laurentius (ut arbitror) Vallensis sestertium duas libras & semis significare dixit, & nihil præterea addidit. Plinius libro IX. Duo fuere maximi uniones per omne æuum: utrunq; possedit Cleopatra Aegypti reginarū nouissima, per manus orientis regum sibi traditos. Hæc cum exquisitis quotidie Antonius saginaretur epulis, superbo simul ac procaci fastu, ut regina meretrix, lautitiā eius omnem apparatumq́; obtrectans, quærēte eo quid astrui magnificētiæ posset: respondit una se cœna cēties sestertiū absumpturā, cupiebat discere Antonius, sed fieri nō posse arbitrabatur. Et paulo inferius: At illa absumpturā se ea in cœna taxationem confirmans, solāq; se cēties sestertiū cœnaturā, inferri mēsam secundā iussit. Ex præcepto, ministri unū tantū uas posuere ante eā aceti, cuius asperitas uisq; in tabē margaritas resoluit: gerebat auribus tum maxime singulare illud & uere unicū naturæ opus. Itaq; spectante Antonio quidnā esset actura, detractū alterum mersit, ac liquefactum absorbuit. Sic in omnibus exēplaribus legitur. Iamprimum Plinius his uerbis significat cēties sestertiū immēsam esse summā: ut quā imperator prodigētissimus Antonius una cœna absumi posse non crederet, & quanti unio æstimatus sit toto orbe nobilissimus. Quō igitur credibile illud Trāquilli in Vitellio: Indicebat aūt aliud alij prandiū eadē die, nec cuiq̄ minus singuli apparatus quadringentis millibus nūmū cōstiterūt. Sic enim ibi legitur non quadragenis: ut in Nerone. Quadringentis in punctum sestertijs aleam lusit. Plinius eodem libro Lolliam

Paulinā quæ fuit Caij principis matrona, nec serio quidē aut solē ni cerimoniarū aliquo apparatu, sed mediocriū etiā spōsaliū cœna uidi smaragdis margaritisq́; opertā alterno textu: fulgētibus toto capite crinibus spiris collo monilib⁹ digitisq́;, quæ summa quadrin genties sestertiū colligebat, ipsam confestim paratam nuncupatio nem tabulis probare: nec dona prodigi principis fuerant, sed auitæ opes, prouinciarū scilicet spolijs partæ. Hic est rapinarum exitus: hoc fuit quare M. Lollius infamatus regum muneribus in toto oriente, interdicta amicitia à C. Cæsare Augusti filio uenenū biberet, ut neptis eius quadringenties sestertio operta spectaretur ad lucernas. Ego ex antiquis exemplaribus non nuncupationē sed aucupationē lego, hoc sensu: Lolliam paratam ex tabulis domesticæ rationis aui sui probare, quo titulo Lollius unumquēq; lapillorū unionumq́; comparasset. Aucupatio enim lucrum significat. In antiquis etiam libris non spiris, sed spira legitur, id est crinium conuolutorum orbe. Cicero in prætura Vrbana. Dixi in prima actione me planum esse facturū C. Verrem sestertiū quadringenties contra legem abstulisse. Atrocia autē furta Verris fuisse in Sicilia, quam rapinis propemodū exhausit, ex actionibus ipsis Verrinis licet planè conijcere. Quorū tamen summā Cicero non ultra quadringenties taxauit, cū omnia oratorie augeret, quāti scilicet Plinius rapinas orientis in M. Lollio æstimatas dixit: quod omnino dissentaneū est ab eo quod Tranquillus de cœnis Vitellianis dixit & alea Neronis, si sestertiū quadringenties & sestertia quadringenta idem esse intelligamus, ut Tranquilli enarratores uoluerūt. Tranquillus de Claudio loquens antequàm ad principatum assumeretur: Postremo etiam sestertium octogies pro introitu noui sacerdotij coactus impendere, ad eas rei familiaris angustias decidit, ut cum obligatam ærario fidem liberare nō posset, in uacuum lege prædiatoria uenalis penderit. Vix hoc conuenire potest cū eo quod Salustius dicit de centum sestertijs quæ ex præmio indicij seruo decreta sunt publice, ut ducenta libero. Quid illud eiusdē Plinij

Plinij locus.

Furta Verris.

Plinij libro XXIX. *ubi de medicorum stipendijs loquitur: Quintus uero Stertinius imputauit principibus, quod sestertijs quingenis annuis contentus esset: sexcena enim sibi quæstu urbis fuisse numeratis domibus ostendebat: par & fratri eius merces à Claudio Cæsare infusa est. Quingena sestertia annuam mercedem fuisse dicit medicis sub Romanis principibus, & quadringẽties sestertium, ut immensas rapinas in Lollium criminose extulit. Quid illud Trãquilli de testamento Augusti, quonam modo explicari poterit? aut quid animi tandem eo in loco interpretes habuerunt? Legauit (inquit) populo Romano quadringenties, tribubus tricies quinquies sestertium, prætorianis militibus singula millia nũmûm. Cohortibus urbanis quingénos, legionarijs trecenos nummos. Ex hoc certe loco admoneri illi debuerunt: quomodo enim populo Romano satisfacere quadringenta sestertia potuissent, id est tertia pars census senatorij, præsertim cum in singulos legionarios trecenos sestertios legaret? Magnum autem militum numerum tunc fuisse ex eiusdem autoris lectione nouimus, qui in eodem Augusto quodam loco sic inquit: Ex militaribus copijs legiones & auxilia prouinciatim distribuit: classem Miseni & alteram Rauennæ ad tutelam superi & inferi maris collocauit. Hunc principem Orosius libro* VI. *scribit quatuor & quadraginta legiones habuisse ad tutamen orbis, id est imperij Romani. Eusebius aũt autor est cẽsu sub Augusto acto Romanorum capitum, quadragies semel centena millia censa fuisse. Age transeamus ad reliqua quæ sequũtur in eodem loco Tranquilli: Reliqua inquit legata uarie dedit, produxitq; quædam ad uicena sestertia: quibus soluendis annuam diem finijt excusata rei familiaris mediocritate: nec plus peruẽturum ad hæredes suos quàm millies & quingenties professus, quamuis uiginti proximis annis quaterdecies millies ex testamentis amicorum percepisset: quod penè omne cum duobus paternis patrimonijs, cæterisq; hæreditatibus in rempublicam absumpsisset. O dignũ etiam atq; etiam locum qui planè enarretur, quod hactenus factũ*

Copiæ Romanorum.

non est. Idem de Nerone: Diuitiarum & pecuniæ fructum non alium putabat quàm profusionẽ, sordidos ac deparcos esse quibus ratio impensarum constaret. Laudabat mirabaturq́; auunculum Caium nullo magis nomine, quàm quòd ingentes à Tyberio relictas opes in breui spatio prodegisset. Quare nec largiendi nec absumendi modum tenuit. In Tiridatem, quod uix credibile uideatur, octingenta nummûm millia diurna erogauit, abeuntiq́; super sestertium millies contulit. Quæro, quonam modo consentaneum fuit Neronem principem profusissimum Tiridati Armeniorum regi non plus quàm mille sestertia dono dedisse, cum manenti diu in Vrbe octingenta diurna pensitaret? Idem de Caligula loquẽs: Nepotinis sumptibus omnium prodigiorum ingenia superauit: in extructionibus prætoriorum atq; uillarum omni ratione posthabita nihil tam efficere concupiscebat, quàm quod effici posse negaretur. Et paulo infra: Ac ne singula enumerẽ, immensas opes totũque illud Tyberij Cæsaris uicies ac septies millies sestertiũ, nõ toto uertente anno absumpsit. Quo autem intelligere possimus immensam quãdam pecuniæ congeriem his uerbis significari, addemus id quod idem de Tyberio in uita eius scripsit: Procedente (inquit) demum tempore ad rapinas cõuertit animum: Galliarũ & Hispaniarum Syriæq́; & Græciæ principes confiscatos constat, ob tam impudens calumniarum genus, ut quibusdam non aliud sit obiectum, quàm quòd partem rei familiaris in pecunia haberent. Quantæ uero pecuniæ ex ijs confiscationibus exaggerari potuerint, uno patebit exemplo apud eundem in Caligula qui Tyberij successor fuit, de quo in initio principatus cum optimum principem simularet, ita inquit: Si quibus regna restituit, adiecit & fructum omnium uectigaliorum & redditUum medij temporis, ut Antiocho Comageno sestertium millies confiscatum. Quæ quanta sit summa mox fortasse constabit. Age uero porro etiam etiãq́; pergamus, et autores alios linguæ latinæ percenseamus, ut & rei difficultas appareat, & huius suscepti laboris necessitas ac preti

operæ

operæ, si diuina tandem benignitate propositi compos euaserim, & huius ærumnæ (ut ita dicam) umbratilis Hercules. Imprimum Tacitus libro duodecimo: Fixum est ære publico senatuscon sultũ quo libertinus sestertij ter millies possessor, antiquæ parsimo niæ laudibus cumulabatur: de Pallãte liberto Claudij principis lo quẽs: Cuius immodicas opes intelligimus ex illo satyrici loco saty. 1. Ego possideo plus Pallante & Licinis. & ex Tranquilli uer bis in Claudio: Libertorum ante omnes suspexit Narcissum ab epi stolis & Pallantem à rationibus: quos decreto quoq; senatus non præmijs modo ingentibus, sed & quæstorijs prætorijsq; ornamen tis ornari libenter passus est. Tantum prætera acquirere & rape re, ut querente eo quondam de fisci exiguitate, non absurde sit di ctum, abundaturum si à duobus libertis in consortium reciperetur. Eius autem senatusconsulti in Pallantis gratiam à senatu expressi meminit Plinus iunior, ad Montanum scribens his uerbis indignabundus: Videbis, deinde indignaberis si legeris:, quod nisi legeris, non potes credere. Est uia Tyburtina intra primum lapidem, proxime adnotaui monumentum Pallantis ita scriptum: Huic senatus ob fidem pietatemq; erga patronos ornamenta prætoria decreuit, & sestertium centies quinquagies, cuius honore contentus fuit. Equidem nunquam sum miratus quæ sæpius à for tuna quàm à iudicio proficiscerentur: maxime tamen hic me titulus admonuit, quàm essent mimica & inepta quæ interdum in cœ num, in has sordes abijcerentur. Quæ denique ille furcifer & recipere ausus est & recusare. Tranquillus rursus in Othone: Nec quicquam prius pro potestate subscripsit quàm quingenties sestertium ad peragendam auream domum. De aurea domo Neronis loquens qui iam sese interemerat. Et in Galba: Ad Neronis medium principatum in secessu plurimum uixit: ne ad gestandum quidem unquam aliter iter ingressus, quàm ut secum uehiculo proximo decies sestertium in auro offerret. Idem Tacitus libro itidem supradicto: Eodem Nerone oratore,

Bononiensi

Bononiensi coloniæ igni haustæ subuentum centies sestertij largitione. Cicero in Philippica illa nobili: Vbi est septies millies sestertium quod in tabulis quæ sunt ad Opis petebatur? Funestæ quidẽ illius pecuniæ: sed tamen si ijs quorũ erat non redderetur, quæ nos à tributis posset uendicare. Tu autem sestertium quadringenties quod Idibus Martijs debuisti, quomodo ante calendas Aprilis debere desiisti? Et rursus: Syngrapha sestertij centies per legatos uiros bonos, sed timidos & imperitos sine sua, sine reliquorum hospitum regis sententia facta in gynæceo: ex syngrapha quid sis acturus meditere censeo, & pro Flacco: Vel quod ait Luceius Lucium Flaccum sibi dare cupisse, ut fide se abduceret, sestertium uicies, & eum tu accusas auaritiæ quẽ dicis uicies uoluisse perdere? Tacitus libro decimotertio de Nerone loquẽs: Sed nobili familiæ honor auctus est, oblatis in singulos annos quingenis sestertijs, quibus Messala paupertatẽ innoxiã sustentaret. Aureo quoq; Cottæ & Aethereo Antonio annuam pecuniã statuit princeps, quanquã per luxum habitas opes dissipassent. Quo in loco ne quinquagenis legẽdum putetur: Tranquillus de eodem: Senatorũ, inquit, nobilissimo cuiq;, & à re familiari destituto annua salaria, & quibusdam quingena constituit. & de Vespa. Expleuit censum senatorũ: consulares inopes quingenis sestertijs annuis sustentauit. Et rursus in Nerone: Pompeium Paulinũ uectigalibus publicis præposuit cum insectatione priorum principũ, qui grauitate sumptuũ iustos redditus anteissent, se annuum sexcenties sestertiũ reipublicæ largiri. Et rursus: Cladem Lugdunensem quadragies sestertio solatus est princeps, ut amissa urbi reponerent, & iterũ: Bis & uicies mille sestertium donationibus Nero effuderat. ubi non mille, sed millies contra fidem exemplarium lego. Verũenimuero quandoquidẽ immensa ac caliginosa autoritatũm sylua restat, apud iuratissimum quenq; autorum linguæ latinæ sparsarũ, tempus iam uersandi cardinem ipsum obscuritatis esse duco, et illud fortasse præfandi per parodiam: Pandite nunc helicona deæ: ne si in densiores sensim tenebras

Sueto. Io.

nebras insinuemus, nulla(ut sic dicam)face explicationis prælucẽte, interim lectores magis in hallucinationem inducere, quàm lucem aliquam afferre tenebricosis locis uidear. Proinde ut rem obscuram illustrare quoquo modo possim, lucẽ ab ipso capite rei accersendam habeo. As igitur qui & assis dicitur ut antea dictũ est, libralis nummulus erat: quod nomen inditũ est nummo, iam inde ab eo tempore, quo Romanus populus ære graui pro nummo utebatur. Plinius libro uigesimoprimo de Scipione cognomento Suarione loquens: Nec ei fuit in bonis funeris impensa: asses ergo contulit populus ac funus elocauit: quáq; parte ferebatur, flores è prospectu omni sparsit. Tranquillus in Augusto: Ex nocturno uisu stipem quotannis die certo emendicabat à populo, cauam manum asses porrigentibus præbens. Idem nummus libella dicitur per diminutionem à libra, quanquam libella argentea esset, ut autor est Varro. Cicero in Verrẽ actione tertia: Ecquis Volcatio si sua spõte uenisset, unam libellã dedisset. Libellam pro asse posuit, ex eo dictam quòd libra æris ualebat, id est asse: cũ aũt minimã pecuniolã significare uolebant, assem & libellam dicebant. Idem pro Roscio comœdo de pœna plus petẽtium loquens: Si petierit sestertia quinquagintatria hic: nisi planũ facit sestertia quinquagintatria ad libellam sibi deberi, causam perdit, id est, si minimo quidem nummo minus debitum fuit, ex formula plus petitionis causa cadit. Plautus in Pseudulo: Si quidem hercle etiam supremi promptas thesauros Iouis: tibi libellam argenti nũquam credam. Simile illud Ciceronis in Verrem actione tertia: Ecquis Volcatio si sua sponte uenisset, unam libellam dedisset? Libella autem argenti ideo dicitur quòd nummulus erat argenteus ut prædiximus. Quin & signata statim argentea pecunia constitutum, ut denarius nummus libris decem æris ualeret, & sestertius dipondio & semisse: qua ratione quaterni sestertij denariũ unum æquabãt, ut autor est Festus. Diu aũt populus Romanus æreo nummo usus est, cuius rei testis Plinius libro trigesimotertio his uerbis: Argentum signatum est anno

As nũmulus.

Libella.

Denarius sestertius.

Vrbis quingẽtesimo octogesimoquinto, Q. Fabio consule, quinq; annis ante primũ Punicũ bellũ, et placuit denarius pro decem libris, quinarius pro quinq;, sestertiũ pro dipõdio ac semisse. Idẽ Populus Romanus ne argẽto quidẽ signato ante Pyrrhũ regẽ deuictũ usus est. Libralis unde etiam nũc libella dicitur, & dipondius appendebatur assis. Quare æris grauis pœna dicta, et adhuc expẽsa in rationibus dicũtur: itẽ impẽdia & põdera: quin & militũ stipendiorũ, hoc est stipis ponderãdæ pẽsatores libripẽdes dicũtur: qua consuetudine in ijs emptionibus quæ mãcupi sunt, etiã nũc libra interponitur. Hactenus Plinius. Ego in uerbis supradictis ex antiquis exẽplaribus duo uerba emẽdanda cẽseo, ut pro põdera depẽdere legatur, & pro mãcupi mãcipij, quid aũt sit dare & uẽdere mancipio, nos primi ut arbitror docuimus in annotationibus in pãdectas editis. Fuit aũt hic ordo rei nũmariæ, ut primũ Romani ære graui, id est nummo rudi et informi usi sint: postea ære signato, quod fuit sub sexto demũ rege: deinde argẽto signato anno Vrbis quingentesimo octogesimoquinto autore Plinio, his uerbis: Seruius rex primus signauit æs: antea rudi usos Romæ Remeus tradit. Signatum est nota pecudũ, unde & pecunia appellata: Maximus census centũ decẽ millia assiũ fuit illo rege, et ideo hæc prima classis. Nũmũ aũt & sestertiũ idẽ fuisse notius propè erat, ꝙ ut probari deberet, nisi in hoc Merula uir doctus falsus esset, ut supra admonuimus: & Calderinus uir ingeniosus nũmũ apud Iuuenalẽ Satyra sexta denariũ esse dixisset. Cicero in Verrẽ actiõe IIII. Facta est spõsio sestertijs quinq;: coẽgit Scãdilius recuperatores aut iudicem postulare, & paulo post: Coẽgit enim, inquit, Scãdiliũ quinq; illa millia nũmũ dare, ac nũerare Apronio. Et rursus inferius: Cogit Scãdiliũ Apronio ob singularẽ improbitatẽ, atq; audaciã prædationemq́; nefariæ societatis se sestertia quinq; millia mercedis nomine, ac præmij dare: quinq; sestertia, quinq; millia sestertiũ, & quinq; millia nũmũ pro eodẽ dixit. Vitruuius libro primo: Ab senatu Popoloq; Romano petijt, ut liceret trãsferre oppidũ, cõstituitq; mœnia,

Argentũ signatũ.

Libripẽdes.

Plinij locus.

Idẽ nũmus et sestertius.

mœnia,& areas diuisit,nūmoq́;sestertio singulis municipib' māci pio dedit.i. sestertijs singulis areas ædificaturis ciuibus uēdidit, q̃ res instar donatiōis,imaginē uēditiōis habet:quō & nūmo addice rere Suetonio in Cæsa.& Valerio lib.v.M.(inq̃t)Cornuto prætore funus Hircij & Pāsæ iussu senatus locāte, q̃ tūc libitinā exercebāt, tum rerū suarū usum, tum ministeriū suū gratuitū polliciti sunt:perseuerātiáq́; postulatiōe extuderūt, ut exequiarū apparatus sestertio nūmo ipsis præbētibus addiceretur. Ab huiusmodi cōsuetudine emanauit illud Vlpia.in l.si q̃s,de acq̃rēda poss. Si q̃s cōduxerit,& rogauerit præcario uti possideret,si q̃dē nūmo uno cōduxit,nulla dubitatio ē q̃n & præcariū solū teneat. Col.li.IIII.Vinitor licet sit emptus sex uel potius sestertijs octo millibus, cū ipsum solū septē iugerū totidē millibus nūmorū partū,uineasq́;cū sua dote.i.cū pedamētis et uiminibus binis millibus in singula iugera positas duco,fit tū in assem cōsummatū pretiū sestertiorum XXIX. milliū. Huc accedūt semisses usurarū sestertia tria millia & quadringēti octuaginta nūmmi biēnij tēporis: quo uelut infantia uinearū cessat à fructu:fit in assem summa sortis XXXII. millium quadringētorū octoginta nūmorū, q̃d quasi nomē si ut fœnerator cū debitore ita rusticus cū uineis fecerit,eius summæ ut in perpetuū prædictā usurā semissiū dominus cōstituat,percipere debet in annos singulos MDCCCCL. sestertios. Mirū uideri nō debebat p̃ septē iugerū,octo iugerū apud Col. lectitari:nisi & apud Hermolaū in altera editiōe itidē legeretur, ea parte in qua castigationes cōdidit in librū decimūquartū Plinij, ubi hic locus citatur ad comprobationē eorum quæ de usuris semissibus triētibusq́; & cētesimis ipse doctissime scripsit:Ita ut primus errorē non modo iurisperitorū,sed et omniū neotericorū ostēderit: quē locū si ad calculū exigire uoluit, facile fuit animaduertere errorem exemplarium. Quonam modo enim ex octo millibus (quod pretium serui uinitoris Columella statuit) & altero tanto, id est octo iugerum pretio, & octies binis millibus (quæ summa pro pedanda uincienda'que

Nūmo sestertio mancipio dare.

Addicere nūmo.

Locus Hermolai de usuris.

uite iugerum octo taxatur) confieri summa undetriginta millium possit? Quod si solum septem iugerum legatur, conueniet ratio. Id enim in promptu est, uel in digitos calculum deducenti. Porro cum in semissibus usuris millenarius quilibet sexagenarium pariat, et quin genarius tricenarium, ex uiginti millibus summa fit usuræ mille ducenti nummi, & ex decem millibus sexcenti: ex quibus sexaginta ideo deducuntur, quod sors non triginta, sed undetriginta sit millium: quare semissis usuræ summa erit annua mille septingenti quadraginta nummi, quæ in biennio duplicata tria millia qudringentos octoginta nummos sestertios efficit. Sic fit as sortis et usurarum triginta duo millia quadringenti octuaginta nummi. Rursus si hanc summam sub semissibus usuris occupatam esse statuas, cum triginta millia ratione antedicta mille octingentos pariant, & duo millia centum & uiginti, id est mille & nongentos uiginti: & si quadringentos octuaginta pro quingentis intelligas, ut ex ijs triceni nummi annui pariantur, fiet summa usurarum mille nongenti quinquaginta numi: alioquin si scrupulose exigas (quod Columella neglexit) tot numi huic summæ deerunt quot uiginti in anno pariunt, id est unus & circiter quadrans unius, id quod ideo explicare uoluimus, quia Hermolaus inexplicitum reliquit, contentus admonuisse loci: nec aliquid præterea addidit, quàm id quod sequitur: Ex his uerbis (inquit ille) euidentissime colligitur ex usuris semissibus non quinquagenos de centenis, sed senos duntaxat in annum redire creditoribus: sicuti quaternos ex trientibus. Hoc quoq; ut arbitror addere debuit, si in mentem ei uenit, cur centesima usura diceretur, quando id plurimum ualet ad fidem faciendam erroris deprehensi, qui per diu fefellerat. Atqui cum hæc ratio centesimæ duodenos numos annuos in singulos centenarios pariat, & menstruos singulos, facile patet ideo centesimam dictam, quod centesimo mense sortem æquet: usurarum enim dies olim in singulos menses cedere existimabantur, ut hodie moribus huius urbis tertio quoq; mense cedunt earum pensitationum dies quæ pretio legitimo accepto prædijs imponuntur,

Centesima usura.

Menstruæ olim usuræ.

& mã

& mancipio dantur, & citra uitium fœnoris instar habent. Dicitur etiam centesima usura, ideo (nisi fallor) quia centesimus nūmus pro fœnore statuitur. Centū enim nummi sortis, pariunt singulos nummos menstruos: A Græcis ἑκατοστὴ dicitur. Plutarchus in Lucullo: πρῶτον μὲν τὴν ἑκατοστὴν ἐκέλευσε καὶ μὴ πλέον εἰς τοὺς τόκους λογίζεσθαι. Vbi τὴν μηνίδα subintelligo. Quod autem menstruæ esse censerentur usuræ calendariū uocabulū docet, quo iurisconsulti utuntur. Proinde cum centesima usura pro asse intelligatur, dimidiata semissis dicitur, & semis rursus dimidiatus, quadrans. Similisq; ratio in trientario fœnore statuitur, quod Antoninus Pius Romanorum princeps tanq̄ minimum exercuisse dicitur: ut patrimonio suo plurimos adiuuaret. Vidi homines iurisperitissimos qui adhuc centesimam usurā cum Accursio intelligerent, nec Hermolao assentirentur, & ijs iurisconsultis qui cum eo sentiunt, calculo (ut arbitror) offensi, quem non facile expediunt homines eius artis ignari: quæ causa fuit, ut eū locū explanādum ducerē. Verū ne de hoc posthac dubitetur, locus est apud Pliniū in epistolis ad Traianum his uerbis rem manifestans: Pecuniæ publicæ domine prouidentia tua & ministerio nostro etiā exactæ sunt, & exiguntur, quæ uereor ne ociosæ iaceant: nam & prædiorū comparandorum aut nulla aut rarissima occasio est, nec inueniuntur qui uelint debere reipublicæ præsertim duodenis assibus, quanti à priuatis inueniantur. Despice ergo domine nunquid minuendā usurā, ac per hoc idoneos debitores inuitandos putes: etsi nec sic reperiūtur, distribuendam inter Decuriones pecuniā ita, ut recte reipublicæ caueāt: quod quanquā inuitis & recusantibus minus acerbum erit, leuiore usura cōstituta. Duodenos asses appellat plenā centesimā, eo modo loquendi quo nūc in ea re utimur, duodecimū denariū uel decimūquintum dicentes. Cicero in prætura urbana obijcit Verri quod pecuniam sibi attributā ad coēmptionē frumēti publici, apud publicanos relictā unde erat attributa, duabus cētesimis fœneratus sit. duas cētesimas Cicero quatuor & uiginti asses in centenarios

Calendariū.

rios singulos dixit. Demosthenes orator in ea oratione quā contra Aphobum unum ex tutoribus suis habuit, hoc apertissime docet: ait enim patrem suum Demosthenē Aphobo quem tutorem sibi dederat, in testamēto octoginta minas reliquisse dotis nomine, ut uxorem suam Demosthenis matrē, uxorem duceret, quas cū ille accepisset, matrē tamen uxorē nō habuit. sic igitur inquit: τὴν μὲν τοίνυν προῖκα τοῦτον τὸν τρόπον εἶχε λαβών. μὴ γήμαντος δὲ αὐτοῦ τὴν μητέρα τὴν ἐμὴν, ὁ μὲν νόμος κελεύει τὴν προῖκα ὀφείλειν ἐπ' ἐννέα ὀβολοῖς. ἐγὼ δ' ἐπὶ δραχμῇ μόνον τίθημι. γίνεται δὲ ἄν τις συνθῇ τό, τε ἀρχαῖον καὶ τὸ ἔργον τῶν δώδεκα ἐτῶν, μάλιστα τρία τάλαντα. Verum iste dotem huiuscemodi pacto habuit: quare cum matrem meam uxorem non duxerit, lege quidem iubente debet dotem cum usuris nouenūm obolūm restituere. Sed fac drachmales tātum usuras eum debere, has si cum sorte aliquis supputauerit, duodecim annorū spatio tria large talenta inueniet. Ego cū hanc rationē inirē, sic colligebam: octoginta minæ cētenariæ octo millia drachmarū ualent, siue octogies centenas. Cū aūt in centesimis usuris quilibet centenarius siue quælibet mina in anno duodenariū pariat, si octogies duodenas drachmas ducerem, futuras in summa drachmas nōgētas sexaginta, quæ summa si duodecies ducatur, fiet undecim millia drachmarū & quingentæ præterea & uiginti, ex quibus cētum & quindecim minæ fiunt, & uiginti drachmæ superāt. Quibus si octoginta minas, id est sortem addas, fiunt cētum nonaginta quinque minæ: ita tria talenta fiunt & quindecim minæ, cum LX. minæ talentū faciant, ut infra uidebimus. Propter quod Demosthenes exacte summam colligere nolens, large uel prolixe tria talenta dixit pro tribus talentis & quadrante, nouem autem obolos pro sesquidrachma posuit. Qua ratione sesquicentesima usura procederet, quam ipse, ut omnino aduersario defensionis ansam præcideret, ad centesimā retraxit. Vsuræ sesquicētesimæ taxatæ erāt ex lege decem tabularum in rei uxoriæ actione, eodē autore in oratione κατὰ Νεαίρας, ita enim inquit. Νόμος κελεύει ἐὰν ἀποπέμπῃ

Vsura sesquicentesima.

πέμπῃ τὴν γυναῖκα, ἀποδιδόναι τὴν προῖκα. ἐὰν δὲ μὴ, ἐπ' ἐννέα ὀβολοῖς τοκοφορεῖν. Lex iubet eum qui uxorem repudiarit, dotem restituere, alioquin moræ tempore interusurium pendere sesquidrachmale. Ea autē actio σίτου δίκη uocata est à Solone, ut ex eodem oratore nouimus. Itidē alio loco, ταύτας τοίνυν ἔχει τὰς τριάκοντα μνᾶς ἀπὸ τοῦ ἐργαστηρίου, καὶ τὸ ἔργον αὐτῶν ὀκτὼ ἐτῶν. ὃ ἐὰν ἐπὶ δραχμῇ τις τιθῇ μόνον, ἄλλας ὁμοῦ τριάκοντα μνᾶς εὑρήσει. Has igitur (inquit) triginta minas habet officina, & partum eorum octo annorū, quē si quis drachmali usura occupatū esse ponat, alteras pariter triginta minas inueniet. Triginta minæ quotānis tricies duodenas drachmas pariunt, id est trecentas et sexaginta, quæ octies ductæ, duo millia & octingentas octoginta drachmas ualent. Hoc in loco orator numerū auxit mina una & quinta parte minæ, superiore autem exemplo numerū diminuit, uel quia exacti calculi tædium uitare uolebat, uel ut summas potius rotūdas faceret: utrobiq; tamen clarum est eum drachmalem usuram dixisse quam latini centesimā dicunt. Est enim drachma centesima pars minæ. Sic fit ut cētesima usura æquare sortē dicatur, qa cētesimo mēse drachma in minā euadit. Vt enim Rōani ab assibus, sic Græci à drachmis usuras denoīarūt, ut nos hodie à denarijs. Quòd aūt mēstruæ essent usuræ, aptius etiā ex oratiōe Aeschinis cōtra Ctesiphōtē ostēdetur. Criminose enī obijciēs Dēostheni quòd ꝑ quodā Atheniensiū plebiscito (qđ Græci ψήφισμα appellāt) cuius ipse autor fuerat, à tribus ciuitatibus, in quarū gratiā id ꝓmulgatū erat, talēta tria dari sibi stipulatus esset: Cū Oritæ (inqt) bello exhausti id dissoluere nō possent, fœnus ei talēti spopōderūt quoad talētū soluissent: ἀναγκαζόμενοι δ' οἱ ὠρεῖται καὶ οὐκ εὐποροῦντες, ὑπέθεσαν αὐτῷ τοῦ ταλάντου τὰς δημοσίας προσόδους. καὶ τόκον ἤνεγκαν δημοσθένει τοῦ δωροδοκήματος δραχμὴν τοῦ μηνὸς τῆς μνᾶς, ἕως τὸ κεφάλαιον ἀπέδοσαν .i. Coacti aūt Oritæ cū pecuniæ inopia premerētur, uectigalia publica in talēti summā ipsi oppignerauere, et fœnus Dēostheni sceleratæ mercedis interim pepēderūt,

drachmas mẽstruas in singulas minas, quoad sortem reddiderũt. Hoc unum exemplũ maius est q̃ ut altero adminiculo egeat, quanq̃ & alijs exemplis non caremus. Cicero ad Atticũ li. VI. *Ei tamen sic nunc soluitur: tricesimo quoq; die talenta Attica XXXIII. & hoc ex tributis, nec id satis efficitur in usurã menstruã.* Simile est illud apud Athenæũ circa finẽ libri XIII. ex oratiõe Lysiæ. οὗτος ὦ ἄνδρες δικασταὶ ὀφείλων ἀργύριον ἐπὶ τρισὶ δραχμαῖς σωσίμῳ τῷ τραπεζίτῃ, προσελθὼν πρὸς ἐμὲ, ἐδεῖτο μὴ περιιδεῖν αὐτὸν διὰ τοὺς τόκους ἐκ τῶν ὄντων ἐκπεσόντα. κατασκευάζομαι δ᾽ ἔφη τέχνην μυρεψικήν. ἀφορμῆς δὲ δέομαι. καὶ οἴσω δέ σοι ἐννέα ὀβολοὺς τῆς μνᾶς τόκους. Hic est iudices, qui cum uersurã fecisset à Sosimo trapezita ternis drachmis, ad me uenit, orãs ut se fœnore obrutum & facultatibus lapsum ne despicerem. Est mihi (inquit) in animo unguentariã factitare, sed facultas nõ suppetit. Si mihi mutuam pecuniã dederis, nouenos tibi obolos in singulas minas pensitabo. Hæc uerba ita intelligẽda esse dico, ut ternas drachmas prius pro tribus centesimis, & nouenos obolos pro sesquicentesima accipiamus. Qui enim q̃rebatur se graui fœnore ad inopiã redactũ, & ad pignorũ distractionem, ab amico postulat, ut dimidio leuiore usura pecuniã sibi mutuet: ut cum officinã unguentariã instituerit, liberare se eo quæstu ære alieno possit. Siquidẽ singulæ drachmæ in singulas minas, ac singulos menses pensitatæ centesimam unã faciũt, quæ centesimo mense sortẽ æquat. Ita ternæ drachmæ ternas centesimas faciunt. Noueni autẽ oboli sesquidrachmã tantũ ualent, cum drachma sex obolos penderet. Fœnoris autem nautici exemplũ est apud Demosthenem in oratione, quæ πρὸς Λακρίτου παραγραφὴν dicitur, his uerbis: ἐδάνεισαν ἀνδροκλῆς καὶ ναυκράτης ἀρτέμωνι καὶ ἀπολλοδώρῳ φασηλίταις ἀργυρίου τρισχιλίας δραχμάς. ἀθήνηθεν εἰς μένδην, καὶ ἐντεῦθεν εἰς βόσπορον. ἐὰν δὲ βούλωνται τὴν ἐπ᾽ ἀριστερὰ μέχρι βορυσθένους, καὶ πάλιν ἀθήναζε, ἐπὶ διακοσίαις εἰκοσιπέντε τὰς χιλίας. ἐὰν δὲ μετ᾽ ἀρκτοῦρον ἐκπλεύσωσιν ἐκ τοῦ πόντου ἐφ᾽ ἱερόν, ἐπὶ τριακοσίαις τὰς χιλίας. Id est: Androcles &

Drachma.

drocles & Naucrates pecuniā fœnerati sunt Artemoni & Apollodoro Phaselitis ad tria millia drachmarū, hoc ē triginta minas: cōuenitq́, ut Athenis pecuniā Mēdan exportarēt, indeq; ī Bosphoron, aut etiā si placeret sinistrorsum nauigare ad Borysthenē usq;, & rursus Athenas cū mercibus redire. Statutus aūt modus fœnoris in millenas drachmas ducētæuicenæquinæ drachmæ. Quòd si post arcturū portū exeāt è ponto ad sacrū promontoriū nauigaturi, tricenæ in millenas. Hoc perinde est ac si diceret, in denas minas ternæ minæ uel binæ cū quadrante minæ: quæ ratio longe abest ab illa centesima Accursianorū. Hoc enim conuento fœnus non in mensem statutū intelligo, sed semel in maris cōmeatum remeatumq́;, & in eius negotiationis exitū. Hæc autē quæ rettuli, uerba sunt syngraphæ nauticæ. Ipse Demosthenes in oratiōe, quæ παραγραφὴ πρὸς παρμένοντα inscripta est, centū et quinq; minarū totidē drachmas mēstruas τὸν γιγνόμενον τόκον esse dicit, hoc est iustam & legitimā usuram: μισθοῦται δ' παρ' ὑμῶν τὸν γιγνόμενον τόκον τοῦ ἀργυρίου, πέντε καὶ ἑκατὸν δραχμῶν τοῦ μηνὸς ἑκάστου. Quibus uerbis circa principium eius orationis positis significat, cōtractum illum nomine quidem conductionē fuisse, sed reuera mutuū usurarium. Quem contractum ne quis improbandum censeret, addidit usuræ loco pensitationē menstruā se stipulatū, quantā scilicet usurā stipulari per leges liceret. Eā autē esse in singulas minas drachmas singulas. Idem ἐν τῷ πρὸς Νικόστρατον. τίθημι οὖν τὴν συνοικίαν ἑκκαίδεκα μνῶν παμβωτάδῃ, ὃς αὐτοῖς οὗτος προξένησεν, ἐπὶ ὀκτὼ ὀβολοῖς τὴν μνᾶν δανείσαντι τοῦ μηνὸς ἑκάστου. Oppigneraui igitur diuersorium meum in sedecim minas Pambotadæ qui eam pecuniam repræsentauit, in singulas minas octonis obolis quolibet mense creditori fœnoris nomine constitutis, atq; hæc & hoc ipso interprete & proxeneta facta est constitutio. Hæc usura centesimā triente excedit. Vsura autē apud antiquos duplex fuit, terrestris & nautica: Terrestris menstrua erat: nautica uerū duplex fuit, una quæ in alterā tātum nauigationē statuebatur, (hæc

Vsuræ species.

à Græcis heteroplus dicitur) altera ita contrahebatur, ut non aliter deberetur, nec ipsa, nec sors eius, q̃ si nauis cum mercibus sospes domũ rediisset. Hanc amphoteroplũ dicũt, quasi in cõmeatum remeatumq; taxatam: de quo locutus est Modestinus in l. prima de nautico fœnore. Demosthenes πρὸς Φορμίωνα. καὶ οὗτος μὲν ἐδάνεισεν αὐτῷ δισχιλίας δραχμὰς ἀμφοτερόπλουν, ὡς ἀπολαβεῖν ἀθήνησι δισχιλίας ἑξακοσίας δραχμάς. Et hic quidem (inquit) mutuo dedit duo millia drachmarũ pecuniæ utrobiq; traiectitiæ, ut Athenis duo millia drachmarũ & eo amplius sexcentas reciperet. His uerbis liquet id quod supra diximus, usurã nauticã non mẽstruam fuisse, sed una in omne tẽpus nauigationis, & negotiatiõis cõstitutione taxatam. Fuit enim pecunia à Lãpide nauclero Phormioni fœnerato mutuata Athenis in Pontũ, & à Ponto Athenas. Et hæc ratio maior est sesquiquarta, & iure pandectarũ non admissa. Nam legitima usura traiectitiæ pecuniæ non potest duplã centesimã excedere, ut autor est Papinianus in lege, nihil interest. A Græcis ἐφεκτος τόκος uocatur, id est supersexta usura. Cuius exemplũ luculentũ est in supradicta Demosthenis oratiõe: Nouissimũ exemplũ addemus ex Isæo in oratione περὶ τοῦ ἀγνίου κλήρου, in qua bona cuiusdam defuncti recensens & nomina, ita inquit: χρέα δὲ ὑπὲρ τόκοις ὀφειλόμενα περὶ τετρακισχιλίας, ὧν τὸ ἔργον ἐπ' ἐννέα ὀβολοῖς ἑπτακόσιαι καὶ εἴκοσι δραχμαὶ γίνονται τοῦ ἐνιαυτοῦ. Nõia autẽ usuraria ad quatuor millia drachmarũ, cuius quæstus singulis annis septingentæ uiginti drachmæ fiunt fœnore nouenum obolorũ. Post hæc uerba quis controuersiã referre audeat eorũ quæ diximus? Cum enim centesima in singulos millenarios centũ & uiginti annuas pariat, sequitur ut sesquicentesima centũ & octoginta pariat: qui numerus quadruplicatus septingentas et uiginti efficit. Nostra autem ratio hodie in pensitationibus & uectigalibus, quæ prædiis imponuntur, bessales usuras referre quodammodo uidetur: sed qui innocentius stipulari uolunt religione obstricti, aut ciuili fœnori detrahere aliquid, aut pretio addere solent.

Amphoteroplus.

lent. Vnciaria usura est cum centenarius singulos parit, ut in lege Titium, de administratione tutorum. Qui autem religione soluti sunt, & hodie Epidecatum probant, nos uectigal decimarum appellare possumus: quod nec boni uiri probant, & inciuile iam existimatur, ex quo scilicet tẽpore idem Hermolaus rem usurariam male esse intellectam à iuris enarratoribus docuit. Quandoquidẽ autem Pauli responsum in capitulo si hæres ad legem Falcidiam, uideo à iuris enarratoribus absurde esse intellectum, de eoq́; ipse à uiris nõ mediocriter in eo studio eruditis, interrogatus, Pauli sententiam penè ænigmaticam, Hermolai uero interpretationem sensi planè uideri ieiunam, ipsoq́; Pauli dicto illis obscuriorẽ, licet ipse aliter existimem, idcirco mei muneris esse duxi, instítutoq́; operi & proposito conuenire, eius responsi uerba enarratius explanare. Item si reipublicæ (inquit Paulus) in annos singulos legatum sit: cum de lege Falcidia quæratur, Marcellus putat tantum uideri legatum, quantum sufficiat sorti ad usuras triẽtes eius summæ quæ legata est, colligendas. Hic primum hoc præfandum habeo, Quod cum ad Falcidiam exercendam legatorum ratio initur, ut constare inde possit, an ultra dodrãtem à testatore legata producta fuerint, ea legata quæ certã summam nõ habent, legitimo pretio æstimantur. Esto igitur exempli gratia ut seni aurei reipublicæ relicti sint annui in perpetuũ: notũ est eius summæ redditũ ab hærede alicũde cõparandũ reiq́; publicæ ab eo mãcipandũ, unde stabilẽ obuẽtionẽ eius summæ habere quotãnis possit, aut pro eo pretiũ dãdum. Nũc igitur si ratione legatorũ ineũda quæratur quantũ hæres eo nomine imputare in rationem debeat, respondere possis ex Marcelli opinione & Pauli sentẽtia, non tantũ imputandũ quanti sex aurei annui emi possunt trãslatitio et plerũq́; usitato pretio: uel quãta est pecuniæ summa quæ si fœnerato collocetur, senos aureos quotannis parere potest ciuili & legitimo fœnore: Sed uberius ac plenius huius legati æstimationẽ ideo esse faciẽdã, quod reipublicæ relictũ est. Nã cum per legẽ eos in tractatu de usuris Iustinianus

Vnciaria usura

Epidecatum fœnus.

Augustus sanxerit, legitimam & ciuilem usuram esse semissem: si priuato ipse homini ponas aureos senos quotannis esse relictos à testatore, hæres tum non ultra centum aureos pro eo legato deducere in eam rationem poterit. Siquidē centenarius sortis (ut ex prædictis apparet) duodenariū quotannis parit fœnoris tum quidem cum usura procedit centesima: quare in usura semisse quæ dimidia est centesimæ, senarius anniuersarius è cētenario conficitur. Sic fit ut legatū senum aureorū priuato homini relictū, non ultra centum aureos æstimari debeat, cum ea summa fœnori data, uulgo senos aureos pariat iuris concessione. At nunc cū reipublicæ huiusmodi legatum esse relictū positum sit, opinione Marcelli æstimatio erit superioris sesquipla: quippe cū usura trietalis subsesquipla sit & hemiolia semissis, hoc est tertia parte minor, ut quaternarius subsesquiplus est senarij: senarius enim tertia sui parte superat quaternarium, hoc est binario: quod perinde est ac si dicas, senariū continere quaternarium & quaternarij semissem, propter quod hemiolius eius dicitur et sesquiplus. In hac igitur specie aureos senos legatos, cētum & quinquaginta aureis æstimabit hæres, tantūq; legatarijs eo nomine expēsum feret. Quanto enim usuræ modus à testatore taxatus minor est unde legatum annuū percipiendū, tanto est summa maior quæ pretiū est aut æstimatio legati. Hic aūt licet testator non cōstituerit summā, tamen iuris interpretatione taxasse existimatur, Marcelli & Pauli opinione: ita enim constitui legatum annuum fundariq; testatorē uoluisse ipsi interpretātur, nō ut plerunq; percipi posset, sed ut quouis tēpore: id quod tum euenit, cum pecunia leuissimo fœnore collocatur, uerbi gratia trientali. Siquidem ex ea prōptum est quouis tēpore nomen facere, mutuūq; eam accepturū inuenire, ita ut inde conditionē suam longe meliorē efficiat, si frugi est debitor: idq; omnino est quod responsum Marcelli Pauliq; significat. Capitol. in Antonino Pio. Ipse fœn⁹, inquit, triētariū hoc est minimis usuris exercuit, ut patrimonio suo plurimos adiuuaret. Hodie aūt cū aut edicto aut lege municipali in hac urbe ma-

be maximus pecuniæ fructus partusq;, in emptitijs pẽsitationibus, quas rentas quasi redditus aut reddẽtes lingua uernacula uocat, ratione bessalis usuræ habeat aut plusculo pleniorẽ, (octoni enim cum triente è cẽtenario conficiuntur) tantiq, municipali priuilegio redimi quãdocunq; possunt pensiones in urbis ædificia uẽditæ, quanticunq; emptæ sint. Verũ, ut dixi, hodie ubi legatũ reipublicæ factum esset, ipse ex sententia Pauli censerẽ si sententiã rogarer, octonorũ aureorũ legatum paulominus centũ & quinquaginta aureis æstimandũ in ratione Falcidiæ aut alia consimili: quippe hæc summa sesquipla est sortis ex qua municipali lege octoni aurei ferè annui percipiũtur, in ijs cõtractibus quibus pẽsiones in prædia urbana aut rustica uendũtur: ita ut redhiberi possint ac relui, dũtaxat cum ita cõmodum est & libitũ uenditori, non etiã emptori. Sestertius igitur & nũmus idem apud autores significant: quoniã quaterni denariũ ualent. Itaq; Cicero in Verrẽ actione quarta cũ ita dixisset: Nam cũ ex Sicilia legibus frumentũ in cellã sumere liceret, idq; frumentũ senatus ita æstimasset, quaternis sestertijs tritici modiũ, binis ordei: iste nũero ad summã tritici adiecto, tritici modios singulos cũ aratoribus denarijs trinis æstimauit. Hæc uerba uelut exponẽs paulo post ita subdidit: Verũenimuero cũ eẽt frumẽtũ sestertijs binis aut etiã trinis qbusuis in locis prouinciæ, duodenos sestertios exegisti. Et uidẽ hoc declarat multis alijs in locis eiusdẽ actiõis. At uero denarius drachmæ põdus habebat dũtaxat Atticæ. Pli. li. XXI. Drachma Attica (ferè enim Attica obseruatione medici utũtur) denarij argentei habet põdus. Plutar. in Sylla: Potiᵒ rerũ Sylla cũ multos occideret, et libertini generis homo quendã ex proscriptis occultare conaretur, & proinde à saxo præcipitandus esset, obiecit Syllæ, quòd una simul in domo uitã egissent: cũ interim ipse quidẽ pro superiore habitaculo duo millia nummûm, ille aũt pro inferiore tria millia mercedẽ penderet. Itaq; inter utriusq; fortunã mille nummos interfuisse, qui drachmas Atticas ducentas et quinquaginta ualebant. ὥστε τῆς τύχης αὐτῶν τὸ μεταξὺ

Denarius quaternis sestertijs ualuit.

Denarius drachmalis erat.

τάξυ χιλίους νούμμους εἶναι, οἱ πεντήκοντα καὶ διακοσίας δραχμὰς ἀττικὰς δύναιτο. Idē in Bruto: Testamēto cū legasset Cæsar ciui cuilibet septuagintaquinq; drachmas: præterea reliquisset hortos qui trās Tyberim erant, ingēs beneuolētia & admirabile desiderium omnes tenuit: de hoc apud Tranquillū in Cæsare ita legimus: Populo hortos circa Tyberim publice & uiritim trecenos sestertios legauit: si septuagintaquinq; quater multiplices, trecentos efficies: qua ratione quinq; & uiginti drachmæ cētenos sestertios ualent. Idem Plutarchus in Antonio: Caius Cæsar adolescens hæres à Cæsare scriptus ex Appollonia rediit, debebat Romanorum cuiq; drachmas quinq; & septuaginta ex testamento patris. Apud Appianum tamen in secundo bellorum ciuilium ita legitur. Populo horti trās Tyberim præbiti, singulis Romanorum ciuibus qui in urbe aderant quinq; & octuaginta drachmæ Atticæ collatæ. sed errorē esse numeri nō dubie affirmauerim: q̄ppe idē Appianus septuaginta quinq; drachmas pro tricenis nūmis dixit, ubi de Cæsaris liberalitate loquens: Singulis, inquit, ex populo minam unam Atticam dedit: de quo Tranquillus: Trecenos quoq; nūmos, quos pollicitus olim erat uiritim diuisit. Quo ex loco probari uidetur minam Atticam quinq; & septuaginta drachmarum fuisse, id quod apud Priscianum legitur, quod tamē postea explicabimus: Sed interim cētenariam minam intelligere oportet. Nunc igitur causam tenemus cur sestertia singula mille nummos sestertios significent: nam duæ libræ & selibra, seu (quod idem est) mnæ duæ & hemimnæon ducentas et quinquaginta drachmas ualent, quæ si quaternario multiplicentur, mille nūmos efficiunt. Quō igitur sestertii dicti sunt nūmi, quod duos asses & semissem singuli ualerent, id est dipondiū & semissem, ita sestertia ex eo dicta sunt, quòd duas libras singula et selibram argenti ualerent. Ita factum ut quadringēta sestertia, & quadringenta millia sestertiū nummorū antiqui pro eodē, ac sine discrimine significatus dicerent. Verum id adnotandum quòd librā nunc & minā centenarias intelligimus, indifferen

Sestertia singula millia singula nummorū significant.

Hemimnæon idē quod selibra.

Quadringēta sestertia et quadringēta millia.

ferenter utẽtes, quod põdo etiã idẽtidem appellatur. Plinius libro uigesimoprimo: Mna quã nostri minã uocãt, pẽdet drachmas Atticas cẽtũ. quo in loco Hermola. mnã, inquit, librã, minã, põdo, pro eodem nostri dicũt: ut græci μνᾶν, λίτραν, ὁλκήν. quod dictum ut non usquequaque uerum est, ita in re nummaria libram & minam pro eodem ferè usurpari deprehendimus: uix ut differentiam animaduertere possis quamlibet obserues accurate & latinos & græcos: idq́, cũ ex eo uidetur quod de sestertijs diximus: tum uero ex sequẽtibus magis comprobatur. ὁλκὴ aũt interdum pondus significat, ut cum Dioscorides dicit, ὁλκὴ τριωβόλου, pondus trium denariorum: aliquando drachmã, ut apud eundem Dioscoridẽ idẽtidem. Drachma igitur nõ modo pondus denarij Romani, sed etiam nummum significat eodem pondere percussum ab Atheniensibus, quod præter autorum exempla etiam uersus illi significant:

Libra, mina & põdo pro eodem ponũtur.

ὁλκή.

Drachma.

In scrupulis ternis drachmam, quo pondere doctis
Argenti facilis signatur pondus Athenis.

Ventũ iam esse ad locũ præcipitẽ, horrore quodã animi sentio, instãtis & proximi periculi magnitudinẽ reputãtis: hoc est enim caput eius rei quã agimus, hic cardo totius operis, hæc deniq; alea ancipitis incœpti, ut ostẽdere aggrediamur uel demonstrare potius quid inter sestertia cẽtum et sestertiũ cẽties intersit: trãsitus omnino & lubricus & abruptus, ut aut in baratrũ quoddã errorũ præcipitaturus sim, si in eo quicq̃ titubauerim, aut tenorẽ inoffensum seruare cõmẽtatio hæc nequeat, si inibi uel tãtulũ à ueritate deflexerim. Cũ alioquin ita sit hoc opus coagmẽtatũ, ita ex sese tractatus hic aptus, nulla ut ferè pars cõuelli citra cõpaginis ipsius dissolutionẽ possit. Ac mihi quidẽ audẽdũ omnino erat, & eorũ exemplo periclitãdum, qui res magni discriminis antea susceperũt, si nõ etiã ea esset huius libri ratio, ut genium nullum (ut dicitur) habiturus sit, nisi superioris æui scriptorum placita deleuerit, ut si (quod abominor) propositi compos non euaserim, designatoris ridiculi atq; temerarij opinionem subiturus sim. Sed quid agas ubi eò iam perui-

Quid inter sestertia cẽtum et cẽties sestertiũ intersit.

peruicaciæ uentũ est, ut et moderari tibi nequeas, & consulere integrum non sit? Quum eorũ occursum uitare nõ possis, quibus hoc facturum te receperis, nisi si tibi publico interdixeris, id est nisi domesticum tibi cõsciueris exilium, aut abstrusum secessum & lucifugum? Agedum ab stupore animi rursus inferuescamus, et stilũ iam languentem ad reliqua suscitemus. Audeamus deniq; (quando eò uētum est) affirmare homines doctissimos quibus omnia propè modum debemus, toto (ut aiunt) cælo, id est cẽtuplicato errasse. Iam primum Cicero in prætura urbana: Dio quidam fuit Calesinus, qui cum eius filio prætore sacerdote hæreditas à propinquo permagna uenisset, nihil habuit tum neq; negotij, neq; cõtrouersiæ. Verres simulac tetigit prouinciã, statim Messanã literas dedit, Dionem euocauit, calũniatores ex sinu suo apposuit qui illam hæreditatem Veneri Erycinæ cõmissam esse dicerent. Hac de re ostẽdit sei psum cogniturũ: possum deinceps totã rem expedire, deinde ad extremum id quod accidit dicere: Dionẽ sestertiũ decies centena millia numerasse ut causam certissimã obtineret. Hoc cũ dicat Cicero in prætura urbana quæ secunda est in Verrẽ actio, idem in tertia actiõe hoc crimẽ repetẽs ita inquit: Simul atq; è naui egressus est, dedit operã ut Calesinus ad se Dio cõtinuo ueniret. Hic est Dio iudices nunc beneficio Quinti Metelli ciuis Romanus factus: de quo multis uiris primarijs testibus, multorũq; tabulis uobis priore actione satisfactũ est, sestertiũ undecies numeratũ esse, ut eam causam in qua ne tenuissima quidẽ dubitatio esset, isto cognoscente obtineret: ita sestertiũ undecies Q. Dionem, quod hæreditas ei obuenisset, nullamq; aliam ob causam, perdidisse. Ex horũ locorum collatione intelligimus quod decies centena millia sestertium dixerat in secunda actione, hoc in tertio undecies sestertium dixisse: q̃q̃ in illa non decies cẽtena, sed undecies legendũ est, uel utrobiq; decies. Quare decies sestertiũ nõ decẽ sestertia significat, sed mille potius, hoc est decies centena millia, summa scilicet centuplicata. Quod autẽ undecies sestertiũ amplior sit summa q̃ quadringẽta sestertia

ſtertia, ex eadem oratione liquet: Sequitur enim ſtatim poſt illud Dionis crimẽ & aliud, quod his uerbis proſequitur: Accipite aliã in minore pecunia nõ minus impudentẽ calumniã. Soſippus et Epi crates fratres ſunt Agrigentẽſes: horũ pater ab hinc duo & uigin ti annos mortuus eſt. In cuius teſtamẽto quodã loco ſi commiſſum quid eſſet, multa erat Veneri: ipſos xx. annos cũ tot interea prætores, tot quæſtores, tot calumniatores in prouincia fuiſſent, hære ditas ab ijs Veneris nomine petita non eſt: cauſam Verres cognoſcit: per Volcatium pecunias accepit ferè ad ſeſtertia quadringenta millia ab duobus fratribus. Quadringenta ſeſtertia Cicero minorem pecuniam decies uel undecies ſeſtertio appellauit. Quare iam ferè planum factum eſt decies ſeſtertium quadraginta partibus plus eſſe decem millibus ſeſtertium. Et rurſus ſtatim infra: Quæ uis erat Volcatio tanta, ut ſeſtertia quadringenta millia duobus hominibus auferret? Ecquis Volcatio ſi ſua ſponte ueniſſet unam libellam dediſſet? at ego amplius dico: ſeſtertium quadringenties accepiſſe te arguo contra leges. Ex his uerbis liquido apparere poteſt quadringenties ſeſtertium longe ampliorẽ ſummam eſſe quàm ſeſtertia quadringenta: cum omnia Verris furta quadringenties ſeſtertium æſtimauerit, quæ innumera et incredibilia ab eo recenſentur: ab uno enim homine, uno nomine, uno furto decies centena ſeſtertia accepiſſe dicit: à tota aũt Sicilia triẽnio & uarijs furtorũ, expilationũ, rapinarũq; nominibus quadringenties ſeſtertiũ (tanq̃ rem fidẽ excedentẽ) abſtuliſſe oratorie uociferatur: tanti enim æſtimari uoluit litem repetundarũ Verri ob iuriſdictionis furta, ob negotia faceſſita, ob improbas dinundinationes, ob interuerſas pecunias in frumẽto imperãdo, in locãdis decimis frumẽti, & ob expilationes publicas priuataſq; ſignorũ æreorũ, et uaſorũ argẽteorũ: quæ crimina inuſitata eſſe uidẽtur, & fidẽ excedẽtia ijs qui accuſationes illas perlegũt. Quare ipſe Cicero primũ accuſationẽ ita claudit: Dicimus C. Verrẽ cũ multa libidinoſe, multa crudeliter in ciues Romanos atq; ſocios, multa in

deos hominesq; nefarie fecerit, tũ præterea quadringẽties sester-tiũ ex Sicilia cõtra leges abstulisse. Sic enim legit Asconius Pedianus, q̃q̃ in exẽplaribus CCCC. *sestertia legatur etiã manu scriptis.* Quapropter *admirari hic subijt id quod* Plutarchus *de hoc scripsit his uerbis:* οὕτω δὲ τοῦ Βέῤῥου καταδικασθέντος, ἑβδομήκοντα πέντε μυριάδων τιμησάμενος τὴν δίκην ὁ κικέρων, διαβολὴν ἔσχεν ὡς ἐπ' ἀργυρίῳ τὸ τίμημα καθυφειμένος. Hac ratiõe Verre dãnato, *crimini datum est* Ciceroni *quòd in litis æstimatione præuaricatus esset pecunia corruptus, ut qui quinq; & septuaginta myriadibus litem eam æstimasset: id perinde est ac si tricies sestertiũ dixisset.* Et *hic myriades drachmarũ intelligendum quæ tricies centena millia sestertia ualent.* Quare *coniicio diu post exilium* Verris Ciceronem *orationes emendauisse: ut interdum moris erat, domi orationes limare & conficere, ut ex* Cicerone *eodẽ intelligimus in* Catone, *apud quẽ* Cato *ipse ita inquit: Septimus mihi liber originum est in manibus, omnia antiquitatis monumẽta colligo, causarũ illustrium quascunq; defendi, nunc q̃ maxime conficio orationes.* Et *ex* Plinio Iuniore *in epistolis.* Existimo *tamẽ potius apud* Plutarchũ *ita legendũ:* διακοσίων ἑβδομήκοντα πέντε μυριάδων. *ut sit centies quinquagies sestertium: fortasse etiã maior summa errore librariorum deest.* Quod *aũt in diuinatiõe legitur: Sicilia tota si una uoce loqueretur, hoc diceret, quod argenti, quod auri, quod ornamentorum, in meis urbibus, sedibus, delubris fuit: quod in unaquaq; re beneficio senatus populiq;* Romani *iuris habui: id mihi tu* C. Verres *eripuisti atq; abstulisti. quo nomine abs te sestertium millies ex lege repeto.* Hoc *(inquit* Asconius*) per auxesim dictum est.* Cicero *enim postea hanc summã ad quadringẽties cõtraxit, ut in multis locis repetit.* Idem Cicero *in eundẽ actione tertia.* Heraclius *est* Hieronis *filius* Syracusanus: *homo in primis domi suæ nobilis, et ante hunc prætorẽ uel pecuniosissimus* Syracusanorum: *nunc nulla alia calamitate nisi istius auaritia atque iniuria pauperrimus,* Huic *hæreditas facile ad sestertiũ tricies uenit te-*

nit testamento propinqui sui Heraclij: plena domus celati argentī optimi, multæq; stragulæ uestis, pretiosissimorūq; mācipiorū: erat in sermone magnā Heraclio pecuniā uenisse: non solū Heracliū diuitem, sed etiā ornatū supellectile, argēto, ueste, mācipijs, futurū: & inferius: Posteaquam, inquit, damnatus est absens Heraclius, non solum illius hæreditatis de qua ambigebatur, quæ erat tricies sestertium, sed omniū bonorū paternorū ipsius Heraclij: (quæ non minor erat pecunia) palestræ Syracusanorum, hoc est Syracusanis possessio traditur. Et rursus inferius: Verum est illud præclarum. Syracusani qui præfuerāt his Heraclij bonis uerbo redigendis, re dispertiēdis, reddebāt eorū negotiorū rationē in senatu: dicebāt scyphorū paria cōplura, hydrias agēteas, pretiosam uestem stragulā, multa mācipia pretiosa Verri data esse: dicebāt quantum cuiq; eius iussu nummorū esset datū: gemebant Syracusani, sed tamen patiebantur. Repēte recitatur uno nomine sestertiûm CCL. millia iussu prætoris data: fit maxim⁹ clamor oīm. Et paulo post de pecunia illa reddita à Verre loquens: Numerantur illa ducenta quinquaginta sestertia Syracusanis. Nonne ex hoc loco patet clarissime ducenta quinquaginta sestertia, hoc est ducenta quinquaginta millia sestertium nummorum particulam unam esse tricies sestertij? Quippe tricies sestertium significat tricies centena millia sestertium nummorum. Quomodo & illud Suetonij Tranquilli in Augusto. Senatorum censum ampliauit, ac pro octingentorum millium summa duodecies sestertium taxauit, id est duodecies centena millia sestertium. Quod cum in omnibus exemplaribus legeretur: Antonius Sabellicus uir alioquin diligens & doctus, emendasse se gloriatur, ut supradictum est, & pro duodecies sestertium duodecies centies legendum esse contendit: cui etiā astipulatus est Philippus Beroaldus itidem ipse doctus ac multæ lectionis, ambo nihil in ea re uidentes. Hoc et ex eodem autore alio loco ostendi potest in Othone: Sperauerat (inquit) fore ut adoptaretur à Galba; id'que indies expectabat. Sed postquam Pisone

Duodecies sestertiū cēsus senatorius.

prælato

prælato ſpe decidit, ad uim cõuerſus eſt, inſtigante ſuper eũ dolo-rẽ etiã magnitudine æris alieni: neq; enim diſſimulabat, niſi principem ſe ſtare non poſſe, nihilq; referre ab hoſte in acie, an in foro ſub creditoribus caderet: Ante paucos dies ſeruo Cæſaris pro impetrata diſpenſatione decies ſeſtertiũ expreſſerat: hoc ſubſidiũ tãti cœpti fuit, ac primo qnq; ſpiculatoribus cõmiſſa ẽ res, deinde decẽ alijs, quos ſinguli binos produxerãt, omnibus dena ſeſtertia repræſentata, & quinquagena promiſſa, per hos ſolicitati reliqui. Inſignis erat ille locus ad aĩaduertendã differentiã inter dena ſeſtertia & decies ſeſtertiũ, & tamẽ ibi quoq; Sabellicus decies ſeſtertiũ dena ſeſtertia interpretatus eſt, conniuente Beroaldo. Si enim qndecim ſpiculatoribus dena ſeſtertia repræſentata, hoc eſt ſingulis decem, iam centũ quinquaginta ſeſtertia fiunt: & ſi quinquagena promiſſa, hoc eſt ſingulis quinquaginta, ſeptingentaquinquaginta in ſumma fiũt, quæ ſimul iuncta nongẽta millia ſeſtertia faciũt. At Tranquillus dicit decies ſeſtertiũ ſubſidium tãti cœpti fuiſſe, id eſt inuaſionis imperij Romani. Iã igitur effectũ habemus, decies ſeſtertiũ nõ minus eſſe nõgentis ſeſtertijs. Martial. in 1. epi.

Decies ſeſtertium et dena ſeſtertia.

Millia pro puero centum me mango popoſcit.
Riſi ego, ſed Phœbus protinus illa dedit.
Hoc dolet & queritur: dolet hoc mea mentula mecũ,
Laudaturq; meam Phœbus in inuidiam.
Sed ſeſtertiolum donauit mentula Phœbo.
Bis decies, hoc da tu mihi, pluris emam.

Calderinus uir ingenioſus bis decies ſeſtertiũ xx. ſeſtertia interpretatur, corrupto ſenſu epigrãmatis, cuius dubio ꝓcul huiuſmodi ſenſus eſt: Non mirũ eſſe ſi Phœbus puerũ centum ſeſtertijs licitatus eſſet, quanti Martialis emere nõ potuerat: quippe qui uicies cẽtena millia ſeſtertiûm ex quæſtu collegiſſet, hoc eſt uicies tantum quanti puerum mercatus erat: alioquin ſenſus erit abſurdiſſimus. Cicero XIII. epiſt. ad filiũ ſcribens: Titi Pinnij filio mire erudito, ſtudioſo & modeſto, pecuniam Nicæenſes grandem debent, ad

ſeſter-

sestertium octogies, & ut audio in primis uolunt ei soluere. Ibi interpres epistolarum, sestertium, inquit, pro sestertiorum ponitur & subauditur millia, id est ad octoginta millia sestertium. Eleganter autē in his sermonibus ponunt oratores & poëtæ aduerbia pro nominibus: ut debes decies sestertium, quadragies sestertium, et sic in cæteris, & utūtur genitiuo syncopato in nominibus nummorū. Dicimus etiā hoc sestertiū & hic sestertius: Hactenus ille. Ego aūt octogies sestertium, octogies centena millia sestertium significare affirmo, & grādem ob id pecuniā à Cicerone dictā. Hoc etsi ex prædictis satis confirmatū uidetur, non tamen scrupulo carebit ut uideo: si enim hoc uerū est (dicet aliquis circūspectus obseruator) quonam modo intelligi illud potest quod apud Tranquillū in Vespasiano legitur: Sed & in funere Fauo archimimus personā eius ferens, imitansq́; (ut est mos) facta ac dicta uiri, interrogatis palàm procuratoribus quanti funus & pompa constaret, ut audiuit sestertium centies, exclamauit centū sibi sestertia darent, ac se uel in Tyberim proijcerent. Hic locus (ut arbitror) Tranquilli interpretes fefellit, ut idem esse putarent sestertiū centies & sestertia centum, quē tamen corruptū esse necesse est intelligere ex ijs quæ ante demōstrauimus. Vtrobiq; aūt sestertiū centies legendū esse argumentis probari nō leuissimis potest. Nam præterq̄ quod ueritati non cōgruit, ut funus imperatorū centū sestertijs æstimaretur: quum Nero imperatorū omnium flagitiosissimus, qui destitutione conterritus, pugione sese interemerat, furtim raptimq́; à libertis sepultus: bis tantidē funeratus sit: de quo idem Trāquillus. Funeratus est, inquit, impēsa ducentorū milliū: stragulis albis auro intextis quibus usus calēdis Ianuarijs fuerat, reliquias Ecloge & Alexandria nutrices cū Acte concubina gentili Domitiorū monumento cōdiderunt. Cum igitur id simile ueri non est, ut poëta mimographus Vespasiani funus, ut de parci principis ita optimi, centum millibus nummorū æstimarit, cum princeps nequissimus ante eum Nero ducētis funeratus fuisset, tum uero sapiētis poëtæ nō fuisset,

Tranquilli locus.

tam licenter illudere fastigio principali, ut ob paruam pecuniam eousq; commotum fingeret, ut uel in Tyberim se abijci præoptaret q̃ tantula pecunia funerari. Eodẽ igitur errore apud Trãquillum centum pro centies scriptũ est librariorũ tẽporumq; uitio, quomodo apud Ciceronẽ in actione prima in Verrem quadringẽta pro quadringẽties, ut supra diximus, & apud Pliniũ nõ semel idẽ error deprehẽditur, ut infra ostẽdetur. Maioris est illud anxietatis quod apud Plutarchũ in Antonio legitur his uerbis: Antonij munificẽtiæ unũ exẽplũ narrabo: cuidã ex amicis dari iusserat millia uigintiquinq;: hoc Romani decies appellãt. Procuratore aũt admirãte, & ut magnitudinẽ donatiõis ostẽderet, in cõspectu eius pecuniã depromẽte, rogauit Antonius quid hoc esset? illo aũt respõdente eã esse pecuniã quã dono dari iussisset: cõspicatus hominis improbitatẽ, equidẽ, inquit, arbitrabar ampliorẽ pecuniã decies sestertiûm cõtinere: hoc uero parũ est, itaq; tãtundẽ superadde: sic in Plutarcho latino facto legitur, & ille locus uno in loco ab Antonio Sabellico citatur, & ab Roberto Vulturio in libro de re militari, & ab alijs itidem qui de re nummaria scribentes locum eum uerè traductum existimauerunt, cuius tamen sensus pugnat cum eo quod omnes de sestertijs censuerunt: nam cum illi omnes concordi errore decies sestertiûm decem sestertia significare dixerint, Plutarchus si loc⁹ ille nõ mẽdosus est, uigintiquinq; significare dixit. Ego cũ in eo quod tuẽdum suscepi, pertinaciter hæreã, possim fortasse si alium exitum rei nõ inueniã, uel in hanc præcipitẽ defensionem erumpere, ut dicam Plutarchum hominem græcum in Romanorũ consuetudine falli non nihil potuisse. Sed cum ueritatem tueri alia uia possim, temerarium omnino esset et inscitiæ plenum, futili uti umbone, & è medio sumpto, autoris tanti eleuata autoritate, præsertim cum eius testimonio ut graui & irrefutabili usurus sim in sequẽtibus. Proinde eum Plutarchi locum accurate mihi anxieq; uersanti, hoc etiam in mentem uenit, posse me & hoc quoq; eius dicto uti ad confirmandũ id quod dixerã, & id quod mihi obijci potest

In meā rem uertere. Primum igitur hoc dico, consentaneum ueritati non esse uigintiquinq; millia nummûm magnificam donationem à Plutarcho dictā esse præsertim eius imperatoris qui bonam partē imperij Ro. *teneret et in suos usus uerteret, ut infra ostēdemus: paruā aūt esse eam summā interim saltē ex eo liquebit, quòd Martialis puerū amasium centū millibus emptū esse in eo epigrāmate scribit, quod supra retulimus. Deinde hoc dico hūc errorē ex eo inualuisse, quòd hæc uerba q̃uis mēdosa, ueritati tamē magnopere alludunt: quō enim sestertius duos & semis asses ualet, & sestertia singulas duas libras & selibrā, ut antea docuimus: sic illud genus tertiū sestertij duo millia & quingētos nūmos ualere posse uidebatur. Quare pulchre ratio quadrare uidebatur, ut decies sestertiûm uicena quina millia ualeret. Ego aūt cū dixerim eius generis sestertiûm centū millia ualere, quod alij singula millia ualere dixerunt, sed apud Plutarchū tamē pro binis millibus & quingētis legi, sic enim inquit Sabellicus: inueniēda ratio est, & quidē huic loco cōsentanea, quæ hūc scrupulū lectori eximere planè possit: Vt aūt hoc fiat necesse est accedere in singulas sestertij huius unitates nonaginta septē millia & quingētos nūmos: hoc uero pulchre fiet si ita apud Plutarchū legamus: Cuidā ex amico dari iusserat uigintiquinque myriadas drachmarum: singulæ myriades dena millia drachmarū, id est denariorū ualēt: quæ quinquies & uicies multiplicata, ducēta quinquaginta millia denariorū faciūt: quæ summa rursus quater ducta (cum quilibet denarius quaternos sestertios ualeat) mille sestertia efficit, id est decies centena millia sestertiûm. Sic à Plutarcho græce scriptum esse aliquando ne dubitarem, antequàm scilicet Plutarchi historiæ æreis formis editæ essent, fecit mos aliorum Græcorū ipsiusq; Plutarchi, atq; ipsa rei ueritas, quæ cōsertis manibus retētanti mihi nec mendæ librariorū eripere, nec errores interpretationū possunt. Argumēto erit ille locus eiusdē Plutarchi in Galba:* Δοκεῖ δὲ μηδ' ἂν ἐπὶ τοῖς ἰδίοις μόνον ἑλέσθαι τὸν ὄθωνα κληρονόμον, ἀκόλαστον ἰδὼν καὶ πολυτελῆ πεντακισχιλίων

Locus Plutarchi.

μυριάδων ὀφλήμασι βεβαπτισμένον. Videtur autē Galba Othonem ne in priuato quidem patrimonio successorē sibi destinasse, ut quem sciret & uitæ incontinentia luxuq; præditū & insuper ære alieno mersum ad quinq; millia myriadum. Hoc ut recte interpres quinquagies decies centena millia colligit: sic ego latinè & usitate quingenties sestertiū uerterem, quod genus loquendi assequi nemo recentiorum potuit: quæ causa est ut in libris è græco uersis alias prorsus summas legamus q̃ in libris antiquis latinorū, ut apud Appianū identidē, & apud Orosium uno in loco mox uidebimus: qui cum supra mille annos fuerit, priscū tamen morē non tenuit. Eum aūt morem Græcorū fuisse ut non per numerū nummorū, nec per sestertia, sed per myriadas drachmarum omnes summas pecuniæ memoriæ traderent, duntaxat de Romanis scribētes, ex dicendis constabit cum eorū autoritatibus utemur: sed & de hoc more loquēdi libro tertio uidebimus ex Demosthene. Cum autē post primam huius libri editionē legere mihi historiā græcam eiusdē Plutarchi cōtigit, recens ex officinis transalpinis publicatā, certā iam fidem habere cœpi eius quod coniectura exacta antea collegerā: sic enim eo in loco historiæ legitur: τῶν φίλων τινὶ μυριάδας ἐκέλευσε πέντε καὶ εἴκοσι δοθῆναι· τοῦτο ῥωμαῖοι δεκίης καλοῦσι. amicorū cuidam myriadas quinq; & uiginti dari iusserat: hoc Romani decies appellāt. Quanq̃ autē per ea quæ hactenus dicta sunt satis demōstrasse uideri possim, quid sestertium decies à sestertijs decē differat, & ea quæ occurrere poterāt dubia dissoluisse: iamq; (ut arbitror) lectores cum ad hunc locū accurata intentione legendo peruenerint, fidem dictis nostris accōmodare non dubitaturi sint, ulterioremq; nobis probationē remissuri, quod ad hoc quidē attinet, hanc tamen in me legem ultro ferre planeq; sancire hoc in opere statui, ut nunq̃ perfunctus pollicitatione uidear, nisi ita omnia perspicua fecero, ut negare omnino quisq̃ ea quæ demōstrauero citra improbitatem nequeat. Vt hoc aūt efficere possim utar rursus Ciceronis autoritate, qui in actione tertia in Verrē, cū multa Verri furta

Quingēties sestertiûm.

furta obiecisset per totã eam orationẽ, ad extremũ, uelut summam criminum exaggerans unius tantũ oppidi furta ac paucorũ mensium colligere statuit, ut de uniuersis pecunijs per iniuriã ablatis documẽtum coniecturãq; daret: ait igitur se publicanorum tabulas conquisitas obsignasse, & ad iudicium illud Verris attulisse, ut ex praescriptis sub nomine praetoris nauiũ cõmeatibus cõstare iudicibus ratio posset earũ mercium quas Verres tũc Siciliae praetor in Italiã deportãdas curasset. Eius igitur haec uerba sunt circa finem orationis. Cũ haec paucorũ mensiũ ratio in his libellis sit, facite, ut uobis triennij totius ueniat in mentem: sic contendo, ex his paruis libellis apud unum magistrum societatis repertis, uos iam coniectura assequi posse cuiusmodi praedo iste in illa prouincia fuit, quàm multas cupiditates, q̃ uarias, q̃ infinitas habuerit, quantã pecuniã non solum numeratam, uerum etiam in huiuscemodi rebus positam confecerit, quae uobis alio loco planius explicabuntur: nunc hoc attendite: His exportatiõibus quae recitatae sunt, scribit sestertia LX. socios perdidisse, ex uicesima portorij Syracusis. Pauculis igitur mensibus ut hi pusilli & contempti libelli indicant, furta praetoris quae essent sestertiûm duodecies, ex uno oppido solo exportata sunt. Nego quenquam esse acutum ac perspicacem lectorem qui post haec uerba Ciceronis dubitare potuerit de eo quod astruimus. Quod ut omnibus etiam crassioris Mineruae lectoribus planũ fiat, paucis uerbis rem explicabo. Cum enim affirmet Cicero societatem publicanorum ex uicesima portorij sexaginta sestertia, id est sexaginta nummorum millia ideo perdidisse, quod Verres immunes merces tanquam praetorias nec tamen improfessas transportabat, & ex eo colligat furtiuas merces ad sestertium duodecies ex uno oppido abstulisse: certo iam certius habeo sestertiûm duodecies mille ac ducenta sestertia significare. Si enim sexagenariũ uicenario multiplicaueris, mille & ducẽta fient in summa: atqui Cicero furtorũ summã à portorio uicesimae probare facile potuit. Si ergo uicesima pars sestertij duodecies sexaginta sestertia esse ab

Locus verrinae tertiae ciceronis.

eo dicitur, necessario sestertiûm duodecies mille ac ducenta sestertia eodem autore erit. Hoc etiam post Ciceronem Martialis libro primo epigrammatum, docere his uerbis potuit:

Si dederint superi decies mihi millia centum,
Dicebas nondum Scæuola factus eques:
Qualiter o uiuam, quàm large, quámq; beate?
Riserunt faciles & tribuere dei.
In ius o fallax atque inficiator eamus:
Aut uiue, aut decies Scæuola redde deis.

Sic enim et ipse & alij poëtæ loqui solent sine adiectione sestertij, ut idem ad Calenum:

Non plenum modo uicies habebas,
Sed tam prodigus atq; liberalis
Et tam lautus eras Calene, ut omnes
Optarent tibi centies amici.

Vbiq; enim sestertiûm subintelligendum. & in tertio.

Empta domus fuerat tibi Tongiliane ducentis:
Abstulit hanc nimium casus in urbe frequens.
Collatum est decies: rogo non potes ipse uideri
Incendisse tuam Tongiliane domum?

Nec poëtas modo decies absolute, sed etiam prosa oratione loquentes solitos esse dicere, Plutarchus in loco supradicto docet: ἐγὼ πλεῖον ὤμην ἔφη τὸ δεκάκις εἶναι. Docebũt et autoritates priscæ quæ à nobis sparsim in sequẽtibus citãdæ sunt. Verũ Martialis aperte docet decies sestertiũm maiorẽ multo pecuniã esse sestertijs ducentis: quo in loco Calderinus nõ ducẽta sestertia, sed ducentos nummos ridiculo errore intellexit: sic enim ducenta absolute dicuntur à Martiale ut à Iuuenale quadringenta in prima Satyra.

— Sed quinq; tabernæ
Quadringenta parant, —

id est censum equestrem. Et in quartadecima:

Sume duos equites, fac tertia quadringenta,

Orato-

Oratores plerunque adijciunt sestertiûm. Rursus Martialis:

> Dederas Apici bis trecenties uentri:
> Sed adhuc supererat centies tibi laxum.

quo in loco Calderinus, Apicius, inquit, habebat septingenta millia: sex cõsumpserat luxu: & cum adhuc centũ superessent, ueritus ne nõ posset explere gulã ea pecunia, uenenũ bibit. Cẽties ille pro centum millibus intellexit, cẽtuplicato scilicet (ut alij oẽs) falsus. Martialis enim cẽties cẽtena millia intellexit, id est cẽties sestertiûm: ortus est enim apud antiquos ille loquẽdi modus ex cõpendio sermonis. Nam cũ primũ dicerent cẽties centena millia sestertiûm nummûm: postea usus obtinuit, ut cõpendiose cẽties sestertiûm dicerent, quem loquendi modũ nonnulli recentiores memoriæ scriptores non percipientes, centies talentũ protulerunt: quasi sestertiûm rectus aut accusandi casus sit, & non potius genitiui. Poëtæ autẽ & alij interdum scriptores compendium illud uerum contrahentes, non centies sestertiûm, sed centies tantum dicunt: ut in exemplis suprascriptis: subintelligi uolentes centena millia sestertiûm, ut in illo Martialis epigrammate in secundo libro:

Cẽties sestertiûm compẽdiosa locutio

> Illa illa diues mortua est Secundilla,
> Centena decies quæ tibi dedit dotis.

Decies enim centena millia intelligendum: ut apud Iuuenalem:

> — Et ritu decies centena dabuntur
> Antiquo. —

quam magnam esse pecuniam ex Horatio in primo sermonum intelligimus:

> — Decies centena dedisses
> Huic parco, paucis contento quinq; diebus,
> Nil erat in loculis. —

Asconius quodã in loco: Luscius notus cẽturio Syllanus diues ẽ uictoria factus, nam amplius cẽties possederat. Cæterũ ex obseruatione antiquorũ didici, nũq̃ infra denariũ nũerũ sic eẽ eos locutos, ut dicerẽt septies uel octies uel nouies sestertiûm, sed intra dena-

Mos loquẽdi priscorum.

rium per millia uel sestertia loqui solitos. Cicero li. I. Episto. ad Atticũ: Lucio Cincio sestertia nongẽta pro signis Megaricis ut tu ad me scripseras curauit. & pro Cluẽtio: Initio permagnã pecuniã poposcit, post ad id peruenit quòd cõfici potuit, & sester. sexcenta quadraginta millia deferri ad se domũ iussit. Idẽ: Sedecim dico iudices ut Oppianicus absolueretur corrumpendos fuisse, ad Stalenũ sexcenta & quadraginta millia nummûm esse delata. Et ad Ruffum scribens in V. epist. Nam de sestertijs nõgentis millibus certe ita relatũ est ut tu siue frater tuus referri uoluit. Supra decem per aduerbiũ & genitiuũ antiqui ferè locuti sunt, ut in exemplis omnibus superius adnotatis. Non me latet apud Pliniũ lib. XXXVI. ad sestertia mille legi, & sestertijs mille ducẽtis, sed uetusta lectio non astipulatur impressis libris. Tranquil. in Cæsare. Seruiliã Bruti matrẽ ante alias dilexit, cui & proximo suo consulatu sexagies sestertiûm margaritã mercatus est. Sic Pli. li. IX. de Lollio. Vt neptis eius quadringẽties sestertiûm operta spectaretur ad lucernas: in quibusdã tamen exemplaribus sestertio legitur. Tranqul. in Calig. Nota res est Aponio Saturnino inter subsellia dormitante, monitũ præconẽ ne prætoriũ uirum crebro capitis motu nutantẽ sibi, præteriret: nec dicendi finẽ factũ quoad XIII. gladiatores sestertiûm nonagies ignoranti addicerẽtur. Quo tamen in loco non dicendi sed licẽdi lego contra fidẽ exemplariũ, id est licitandi in auctione. Verũ sestertiûm in superioribus exẽplis gignendi casu dicitur, ut apud Ciceronẽ in Verrẽ acti. I. Cognosceret ex me populus Ro. quid sit quòd iudicijs ad senatoriũ ordinem translatis, sublatáq; populi Ro. in unũquenq; nostrũ potestate, Quintus Calidius damnatus dixerit, minoris sestertiûm tritíes prætoriũ hominẽ honeste non posse damnari. Quæ uerba licet notis scripta sint in libris impressis, Asconius tamen ita legit: In quo more loquendi (ut supra dixi) aliquid subaudiendũ facile inelligimus, ut sit integrũ: Hominẽ prætoriũ damnari minoris tricies cẽtenis millibus sestertiûm: &, quoad XIII. gladiatores nonagies cẽ

Suetonij locus.

tenis

tenis millibus sestertiûm addiceretur Saturnino dormitanti. Sestertiûm enim per syncopam pro sestertiorũ dicitur, ut autor est Cicero in oratore perfecto: frequẽtius tamen per ablatiuum legitur, ut Tacitus libro decimosexto: Cladem Lugdunensem quadragies sestertio solatus est princeps, ut amissa urbi reponerẽt. Plinius ad Caluisium libro tertio epistolarum: Vt scias quãti uideantur posse emi, sestertio tricies, non quia non aliquando quinguagies fuerint. Verũ ex hac penuria colonorũ & temporis iniquitate, ut reditus agrorũ sic etiã pretiũ retro abijt. Tricies sestertio pro tricies centenis millibus dixit Plinius: tametsi uir alioquin & doctus & diligens opinione inueterata omnium enarratorum ductus, triginta millibus id uerbum interpretatus est. Valerius libro nono de Cnæo Domitio et L. Crasso loquẽs: Quem cum continuo Crassus quanti ipse domum suam æstimaret, interrogaret, atque ut respondit sexagies sestertio: quo ergo eam, inquit, minoris fore æstimas si decẽ arbusculas inde succidero? ipse tricies sestertio inquit Domitius. Apud Ciceronem in Philippica secunda sestertij in genitiuo legitur. Syngrapha sestertij centies per legatos uiros bonos, sed timidos & imperitos facta in gynæceo. Sic apud Tacitum libro duodecimo: Fixum est ære publico senatusconsul. quo libertinus sestertij ter millies possessor antiquæ persimoniæ laudibus cumulabatur. Idem: Eodem oratore Bononiensi coloniæ igni haustæ subuẽtum est centies sestertij largitione. In Tranquillo semel omnino legi, ubi in Tyberio sic inquit: Publice munificentiam bis omnino exhibuit, proposito millies sestertio gratuito in triennij tempus. Illud apud Tacitum aut mendosum est aut insolens: bis & uicies mille sestertiũ donationibus Nero effuderat, millies enim lego non mille. Liuius poëtarum more absolutè dixit libro octauo de bello Macedonico: In L. (inquit) Scipione malim equidem mendum quàm mendacium scriptoris esse in summa auri atque argenti, & potius quadragies quàm ducenties quadragies litem æstimatam: eo magis quòd tantæ summæ rationem etiam ab ipso requisitam P. Scipione

Sestertio.

Sestertij.

Taciti locus.

pione in senatu tradunt, librumq́; rationis eius cum L. fratrem afferre iussisset, inspectante senatu suis ipsum manibus compressisse, indignatum quod cum bis millies in ærarium retulisset, quadragies ratio ab se posceretur: ubi tamen non compressisse sed concerpsisse lego. Sic Cicero in frumentaria: Sic per triennium ad hanc frumenti emptionem centies & tricies erogatum est. Illud Plinij ad Caluisium in quinto epistolarum: An cui de meo sedecies contuli, ita lego: An cui de meo sestertiûm decies contuli: huic CCCC. millium paulo amplius tertiã partem ex aduentitio denegem? quadringenta enim sestertia tertia pars est duodecies sestertiûm: & paulo amplior tertia parte decies sestertiûm: id est mille sestertiorum. Fuit autem cum existimarem omnino ita loquendum esse ut post aduerbiũ semper genitiuum pluralẽ subiungeremus: hoc modo qui supra relatus est, hominẽ prætoriũ minoris sestertiûm tricies dãnari non posse: & sexagies sestertiûm margaritã mercatus est. Et apud Corneliũ Nepo. in uita Põpo. Tãtaq́; fuit moderatione, ut neq; in sestertiûm uicies quod à patre acceperat, parũ se splendide gesserit, neq; in sestertiûm centies affluentius uixerit. Aliquandiu igitur ita loquẽdũ arbitratus sum, quoniam sermo integer hoc poscere uidetur, in quẽ contracta oratio sic resoluitur: sexagies centenis millibus sestertiûm nũmorũ margaritã mercatus est. Quare illũ loquẽdi modũ quadragies sestertio solatus est: & , Libertinus sestertij ter millies possessor: iudicabã errore legentiũ librariorũq́; ignorantia in exẽplaribus inualuisse. Aliter tamẽ nũc cẽseo: Quũ huiusmodi locutione etsi cõtra rationem recepta, tamẽ libri magnorum autorũ scateãt, Quale illud Ciceronis in Salustiũ simile supradictis: Ne causam diceret sestertio duodecies cũ Cẽsore paciscitur. uel cũ Cæsare potius, ut in antiquo legimus. Vnũ in prætura urbana locũ notaui pluraliter enuntiatũ, hoc modo: Hinc sestertiûm quaterdecies P. Tadio numerata Athenis, testibus planum faciam. Quod sic resoluitur: Quaterdecies cẽtena millia sestertiûm numerata, quæ autoritas omni refutatione maior mihi uisa est. Contra tot

Liuij locus.

Plinij locus.

Sestertio quadragies.

tra tot tantorumq́; scriptorum autoritatem mouere nos nō potest Lampridij dictum in Heliogabalo. *Nunquā minus sestertijs centū cœnauit, hoc est argenti libris triginta: aliquādo aūt tribus millibus sestertijs cœnauit, omnibus supputatis quæ impendit. Antiqui enim scriptores nō tria millia sestertia sed tricies sestertiûm dicebant. Inter classicos aūt scriptores nec Lāpridius, nec Spartianus, nec Capitolinus numerari meruerūt. Ausim enim affirmare raro antiquos ultra mille sestertia scripsisse: ac nescio etiā an rarissime mille dixerint: quomodo nunq̄ aduerbijs usi sunt infra denariū numerum, alioquin ambiget sermo inter singulos millenosq́; nūmos: qui enim minus intelligas his Lampridij uerbis Heliogabalum tribus millibus nummûm cœnauisse q̄ ter millies millibus, id est tricies centenis millibus? & tamen Lampridius plus omnino centenis millibus dicere uoluit, id est centenis sestertijs: alioquin etiam parum latine dicitur tria millia sestertia, et tribus millibus sestertijs: etiam si apud Ciceronem ita legatur pro Cluentio uel in libris mēbranaceis: Stalenus sestertia sexcenta quadraginta millia deferri ad se domum iussit. Et sæpe alibi apud Columellā Pliniū. Et alios, quæ mendosa esse facile conijcimus: nam & apud Ciceronem post alteram ab eo loco chartam sequitur: Sexcenta & quadraginta nūmûm millia ad Stalenum esse delata. sic pro Fonteio: Quid uociferabere decem millia talenta Gabinio esse promissa? ubi talentûm gignendi casu lego, quomodo legendum esse apud Curtium ex mēbranaceo codice admonitus sum: hic enim error uolumina passim iam olim occupauit errore librariorum, qui ea uerba numerorum quæ notis scripta erāt, uel una aut altera syllaba dimidiata: integra transcripserunt, nec numerandi rationem antiquam, nec latine loquendi tenentes: & alioquin sestertius nummus & sestertium genere neutro caliginē multam legētibus offuderunt. Nam ut pro nummo sestertium in recto dictum sit mihi persuadere nō possum, etiam si apud Festum Pliniūq́; semel legatur: sed ex collatione antiquorum uoluminum suspectum locum Plinij animaduerti. Vt*

Sestertium.

autem usquequaque priscam elegantiam, multa iam rubigine ignorantiæ exesam: ita reddamus interpollem, ut ex pristino nitore desiderari nihil possit, unum tantum locum Ciceronis ex prætura urbana citabimus, qui ad hoc ostendendum cum præcedentibus satis erit: in qua oratione de rationibus quæsturæ prouincialis relatis à Verre loquens sic inquit, uerba ipsa rationum referens: Accepi uicies ducenta XXXV. millia quadringentos XVI. nummos: dedi stipendio, frumento, legatis, proquæstori, cohorti prætoriæ sester. Mille sexcenta XXXV. mil. quadringentos decem & septẽ nummos: reliqui Arimini sestertiũm sexcenta millia: hoc est rationes referre? Hoc modo aut ego, aut tu Hortensi aut quisquam hominum rettulit? Quæ uerba ex collatione Asconij contra fidẽ exemplarium emendauimus: & nisi hoc modo legantur, ratio expensi accepti'q; non quadrabit, quam necesse est quadrare si sensum Ciceronis percipere uolumus. Siquidem ille Verrem Carbonis quæstorem pecuniam publicam auertisse criminatur, falsis ac commentitijs rationibus ad ærarium relatis: eas autem commentitias hoc argumento probat, quòd acceptorum expensorum'q; paginæ ad nummum quadrarint, ita ut nihil superfuerit reliquamenti: quod fieri uix potuit nisi in confictis rationibus. Cum igitur pagina accepti uicies centena millia & ducenta trigintaquinq; millia & quadringentos decem & septem nummos habuisset, Verres sestertia (ut ita dicam) mille & sexcenta XXXV. quadringentos XVII. nummos uarijs nominibus expensa reipublicæ tulit, & sexcenta sestertia Arimini deposuisse sese ascripsit, ne de residuis pecunijs teneri uideretur. Notandus est ergo loquendi modus antiquorum: accepi uicies & ducenta, hoc est bis & uicies sestertiũm: quod Cicero uel Verres potius dixisset, nisi minores illas summas addendas habuisset, id est XXXV. millia quadringentos nummos. Notandum tamen quod sestertia mille sexcenta dixit Verris uerba referens, quod rarum est. Cæterum illum Lampridij locum alioquin mendosum esse ex sequentibus apparebit, ut pro triginta libris CCL. legi de-

Cic.lo.

gi de-

beat: nisi fateri malim Lampridij tempore priscum illum morem loquendi iam obsoletum fuisse, ut et ipsam linguam propè latinam. Interim tamen hoc uelim lectores sibi persuadeant, ita me omnia percepta, probata, comprehensa, perspicua, indubitata, demonstrata denique ac planè non controuersa relicturum, ut posthac referri earum rerum quæstio ex ijs scriptoribus non possit qui secula sua stilo nobilitarunt. Verum eò iam progressa est commẽtatio, ut primus hic liber finem accipere commode possit. Assis enim partiumq; eius significatus, atque eorum uerborum usum quàm latissime patentem apud antiquos exposuimus, ita ut nihil addi ad prædicta (ut existimo) possit, quin à nobis in sequentibus expectandum sit. Diximus quid sit sestertius, quid sestertia, quid sestertium cum aduerbijs numeralibus iunctum, usum'que eorum uerborum oratoribus & poëtis multipliciter usurpatũ addidimus: omnia'que (ut opinor) eodem pertinentia, citatis, enarratis interdum'que emendatis scriptorum autoritatibus, quæ in ordinem dicendorum incurrere uidebantur: hac igitur fine librũ primum claudemus, ut hoc uelut interspiratu recolligere impetum ad secundum actum non minus argumentosum possimus.

PRIMI LIBRI FINIS.

GVLIELMI

BVDAEI PARISIENSIS A' SECRE tis regis Franciæ, de Asse & partibus eius, liber SECVNDVS.

RESTAT PARS IMmẽsi laboris in hoc libro explicanda: etenim prima illa opera quasiq; ærumna exantlata, demum quod actum erat parum uideri cœpit, nisi & altera lucubratio ei haud dubie cõnexa et uelut è uestigio sequẽs instauraretur. Siquidẽ existimaui, (ut est animus humanus nullo inuento nisi suis numeris omnibus cumulato explebilis) qui à nobis hactenus dicta probassent, haud tamen ipsos ijsdem acquieturos, nisi ut antiqui pecuniæ calculi deprehensa uocabula tenerẽ: sic etiã eorũ æstimationẽ colligerẽ. Etenim quonã tandẽ pacto cõmercium iustũ plenumq; cum ætatis priscæ monimentis habebimus, si eorũ numismatis indicatio exactaq; æstimatio nos fugerit? Perinde atq; si qui negotiatores in gentẽ exterã & incognitã merces petant, quæ quanti ab ea gente indicẽtur non percipiant, sed pro suo quisq; captu pretiũ ijs statuant. Quare omnino faciendũ nobis est in hoc opere, ut nihil posthac memorabile aut apud quenq̃ Latinorum, aut apud Græcos historicos de rerum pretijs, aut de publicis priuatisq; opibus legatur, q̃n id à nobis ad nummũ ære nobis æquali æstimetur: ac ne id quidẽ modo, sed etiã ut Atticũ argentũ Rõano permutemus, ac porro etiã cõmentantes eousq; pergamus, ut uel corollariũ pronuntiatæ dicendarũ rerũ summæ addidisse iudicemur,

mur. Quod cum effecerimus, (facturum enim omnino me recipio) quid iam causæ erit quin omnes libri Græci in latinã linguã aut latini ĩ uernaculã uersi, hac oĩno parte illustrati uideãtur? Hoc aũt ut assequamur, ab integro rursus ordiendã rem habemus. Itaq; ut antea dictũ est, Seruius rex prim⁹ æs signauit: signatũ est aũt nota pecudũ, unde & pecunia appellata: Maximus aũt census (inqt Plinius) centũ et decẽ millia assiũ illo rege fuit, & ideo hæc prima classis. Cum igitur apud antiquos millia æris legimus, millia assiũ intelligere debemus. Liuius li. v. ab urbe cõdita de Camilli exilio loquẽs: Absens (inquit) quindecim millib⁹ grauis æris dãnatur. De hoc loquens Plutar. in eodẽ Camillo, ita inquit: ἐκεῖνος μὲν οὖν μεταστὰς ὦφλε τὴν δίκην ἐρήμην, τίμημα μυρίων καὶ πεντακισχιλίων ἀσσαρίων ἔχουσαν, ὃ γίνεται πρὸς ἀργυρίου λόγον, χίλιαι δραχμαὶ καὶ πεντακόσιαι. ἀσσάριον γὰρ ἦν τὸ ἀργύριον. καὶ τὸ δεκάχαλκον οὕτως ἐκαλεῖτο δηνάριον. Ille igitur cũ solũ iam uertisset, indicta causa desertoq; iudicio damnatus est, cuius multa xv. millium assiũ fuit: quæ summa ad argẽti supputationẽ relata fiunt mille & quingentæ drachmæ: as enim tũc erat pecunia, & ita decussis denarius uocabatur: ex quo intelligimus denariũ fuisse argenteũ, & denis assib⁹ ualuisse: assis aũt à Plutar. pro æreo nũmo ponitur: nã latini assẽ nunq̃ argenteũ numisma appellauerũt. Iam igitur habemus ex Plutar. autoritate, centũ & decẽ millia æris, quæ olim prima classis .i. summus cẽsus fuit: undecim millia drachmarũ ualuisse. Et supra ꝓbatũ ẽ autoritate Plinij drachmã & denariũ eodẽ põdere fuisse. ita iã cõstat, centũ millia æris quadraginta sestertiũm millia ualere, cũ quaterni sestertij denos æris asses ualeãt. Sic Camillus cũ xv. æris millia dissoluere nequiret .i. sex millia nummũ n, exilij causa solũ uertit. Apellatiõe aũt æris assẽ intelligi constat ex Trãqllo in Augusto. Caiũ (inqt) & Luciũ adoptauit domi per assẽ et librã emptos à patre Agrippa. Quod Trãql. assẽ et librã dixit, lex xii. tabularũ per æs & libram dicebat. Quæ uerba in ii. libro Institu. Iustiniani legũtur sub titulo de testamentis.

Millia æris.

Denarius.

Cẽtum æris millia.

Gel. li. XIIII. Tertiũ (inquit testamentorũ genus fiebat per familiæ emãcipationẽ cui æs & libra adhibebatur. Sed de hoc nos copiose disseruimus in Annotationibus in Pandectas editis. As igitur æreus erat & paruæ æstimationis, ut supra demonstrauimus, & ex Catullo patet illis uersibus:

Viuamus mea Lesbia atq; amemus,
Rumoresq; senum seueriorum
Omnes unius æstimemus assis.

Quinarius. Sestertius. Quadrans. Triuncis.

Denarius aũt argenteus decem libris æris, id est assibus decẽ ualebat. Et quinarius quinq;, hoc est denarij dimidio: ut, sestertius quinarium dimidiatũ ualebat, hoc est duos asses & semissem. Erat & quadrans (autore Plinio) nũmulus, qui & triuncis uel triunx uocatus est, à tribus uncijs: ut enim sestertius quarta pars est denarij, ita quadrãs quarta pars assis, hoc est libræ æreæ: quæ cũ erat argentea, non assis argenteus, sed libella dicebatur, ut supra docuimus. Fuit etiã triens nũmus tertia pars assis. Cæterũ quẽ quadrãtẽ Plinius & triuncẽ appellat, Cicero teronciũ appellauit li. III. de finibus, his uerbis: Interit enim magnitudine maris Aegæi stilla maris, et in diuitijs Crœsi terũcij accessio. Et ad Atticũ li. V. Spero toto anno imperij nostri teronciũ sumptus in prouincia nullum fore. Varro: Teruncius (inquit) à tribus uncijs dictus, quòd sit libellæ quarta pars, quomodo & quadrãs assis. Iã antea ostendimus librã & minã centũ drachmarũ ac totidem denariorũ fuisse: qua ratione patet quadringentos sestertios in libra fuisse: Nunc centum sestertios uno aureo ualuisse docebo. Tranquillus in Othone: Nullo igitur officij aut ambitionis in quenq̃ genere omisso, quoties cœna principẽ acciperet, aureos excubanti cohorti uiritim diuidebat. Plutarchus in eodẽ: χρυσοῦν ἑκάστῳ διανέμων dixit, id est, aureũ singulis distribuens. Tacitus de eodẽ lib. XVII. Flagrantibus iam militũ animis uelut faces addiderat Meuius Pudẽs è proximis Tigillini: is nobilissimũ quenq; ingenio aut pecuniæ indigũ & in nouas cupiditates præcipuẽ, alliciẽdo, eò paulatim progres-

Teruncius.

Sestertijs cẽtenis aureus æstimatus.

us.

sus est, ut per speciē cōuiuij quotiēs Galba apud Othonem epularetur, cohorti excubias agenti uiritim centenos nūmos diuideret: quā uelut publicā largitionē Otho secretioribus apud singulos præmijs intendebat. Aureū Trāquil. et Plutarchus dixerūt, quod Tacitus cētenos nūmos dixit: Ita tamē ut intelligamus Othonem nō manu sua (ne in suspicionē affectati imperij ueniret apud Galbam) Sed per Meuiū Pudentē militibus dedisse. Sed quòd aureus centū nummis ualuerit, facile ex sequētibus cōstabit. Cū hoc dicto pugnat id quod à Iustiniano principe dicitur in institutiōe iuris sub titulo de successiōe libertorū, his uerbis: Sed nostra cōstitutio ita causam definiuit, ut si quidē libertus uel liberta minores cētenarijs sint, id est minus centū aureis habeāt substantiā (Sic enim legis Papiæ summā interpretati sumus, ac si pro mille sestertijs unus aureus computetur) nullū locū habeat patronus in eorū successione. Nos unū aureū centū sestertijs æstimamus, Iustinian⁹ mille. Sed huic obiectiōi ita respōdeo, æstimationē hoc in loco nō iustā, et ut græci appellāt, argyrognomonicā esse, hoc est à collybo uel nūmulariorū taberna petitam, sed pro arbitrio legem condētis factam: cui hoc placitum est de centenarijs libertis sancire, quod pridem lex Papia de millenarijs statuerat. Id quod mihi satis indicare uidetur hæc particula, ac si. Si quis enim totum illum locum diligenter animaduertat, facile (ut opinor) iudicabit Iustinianū legi Papiæ non in eo tātum derogasse, quod patronus olim liberto etiā liberis intra numerum ternarium extantibus in quadrantem succedebat, sed etiam in eo quòd qui liberti olim cētenarij dicebantur à centum sestertijs, nūc centenarij dicūtur à centum aureis, quæ multo minor est summa. Potuit & numerus corrumpi, ut mille pro centum legatur errore ex notulis orto, ut infra uidebimus. Leges Papiæ multæ fuerunt, uel una fuit multiplex. Meminit Cicero pro Archia legis Papiæ. Tranquillus in Claudio, Tertullianus & Lactantius libro primo. Mouere igitur dictum illud Iustiniani neminē debet cōtra tot tantorumq́; scriptorum autoritates; sestertius enim nūquam æreus

Sestertius. fuit. Sed ab initio statim duos asses & semissem ualuit. Assis uero æreus erat. Plinius de Ladano libro duodecimo: Pretia sunt laudatissimo in libras asses XL. & de Hāmoniaco. Pretiū optimi in libras asses XL. In antiquissimis tamē utrobiq; asses XXX. legitur: quādo aūt nō addit nomē nūmi, quisnam intelligēdus sit hæsito. Vt de Casia ibidē: Pretia nulli diuersiora: optimæ ī libras XL. cæteris XV. Sic enim in antiquis omnibus legitur. Vtrū'ne igitur asses, an sestertios, an denarios intelligamus? Et rursus ibidē de Myrobolano: Pretiū in libras X. Sic enim in antiqs legitur, licet in impressis libras binas legatur. Sed obiter locus ille de Casia emēdādus est, q sic in impressis libris legitur: Frutex et casia est, iuxtaq; cinnami cāpos nascitur: sed in montibus crassiore sarmēto, tenui cute: quem conteri atq; in cinnamomo leuari et exinaniri pretium est. Ego ex antiquorum obseruatione lego, quē contra atq; in cinnamomo labare & exinaniri pretiū est: supra enim de cinnamomo loquens Plinius: Vilissimū uirgulti quod radicibus proximū: quoniam ibi minimum corticis in quo summa gratia. Illud leuius erratū de Ladano supradicto: sunt qui herbam in cypro ex qua id fiat, Ladam appellent: etenim illi Ladanum uocant. In eo loco sæpe hæsi, antequam ex antiquis Ledam & ledanum legendum esse deprehendi. Eodē in libro de Bdellio: Pretiū syncero in libras decem tātum. In antiquis non tantum sed terni legitur: fortasse pro sestertij. notum est enim sestertium duabus uirgulis erectis & semisse scribi solitū, ut hodie in Verrinis Ciceronis legitur: quod notam ternarij numeri librarij esse putauerunt, quantum conijcere possum. Verum asses XL. Plinius pro quatuor denarijs dixit: asses enim Plinius æreos nummos intelligit æris grauis libra ualentes. Cornelius Nepos de frugalitate Pomponij Attici loquens: Nec id, inquit, præteribo, q̄q̄ nonnullis leue uisum iri putem: Cum imprimis lautus esset eques Romanus & non parum liberaliter domū suam omnium ordinum homines inuitaret, scimus nō amplius quàm terna millia æris peræque in singulos mēses ex ephemeride eum expensum sumptui ferre so-

Plinij locus.

re solutum: atq; hoc nō auditum sed cognitum prædicamus. Millia *æris dixit ad differētiam millium nummûm uel sestertiûm.* Liuius *libro ultimo, de secundo bello* Punico, *de Scipione loquens:* Argen*ti tulit in ærarium pondo cētum millia: militibus ex præda quadra genos æris diuisit.* Et *libro secundo de bello* Macedonico *de trium pho* Quintij: Duceni *quinquageni æris in pedites diuisi.* Et *rursus libro prædicto belli* Punici: Legatis *in singulos dona ne minus quinum millium, comitibus eorum mille æris.* Mille *æris dixit pro centum drachmis, id est argenti libra. Sed genus nummi dati exprimere uoluit.* Et *libro nono de bello Macedonico: Senatusconsultum factū est ut singulis centena millia æris quæstores urbani ex ærario darent.* Hoc *in loco quadragena millia sestertiûm intelligēdum dico: quod nisi æris addidisset, ego centum sestertia intelligerem, quanquā si exempla in medium afferā, uix cōtrouersias expediā.* Plinius *libro* XV. *de copia olei loquēs: Vrbis quidē anno quingentesimo quinto* Appio Claudio *Cæci nepote,* L. *Iunio cōsulibus, olei libræ duodenæ assibus uæniere.* Et *mox anno sexcētesimo octogesimo,* M. *Seruius ædilis curulis olei denas libras singulis assibus præstitit populo* Romano *per totum annū.* Idē *libro decimooctauo de arborū frugiferarū pretijs loquēs:* Nec *minus miraculū in pomo est, multarū circa suburbana fructu annuo addicto binis millibus nummûm, maiore singularū reddetu q̄ erat apud antiquos prædiorū.* Fidē *hoc dictū excedet si uera sunt quæ diximus, ut nummi appellatione sestertiûm intelligere oporteat, & sic arboris unius usumfructū credamus in annos singulos duobus millib⁹ sestertiûm cōductū à propola, ut in eo quæstū faceret, & in eadē urbe denas olei libras aut etiā duodenas singulis assibus aliquādo uænūdatas, cū singuli sestertij dipondiū & semissem ualuerint.* Primū *hoc respōdeo uilitatē illā olei semel aut iterū cōtigisse, q̄q̄ nō tā negotiationem aut uenditionem fuisse puto quàm largitionem ædilitiam ad plebeium fauorem emerendum, ut alibi dicetur.* Potest *etiam numerus deesse in superiori loco* Plinij: *cū assibus tantū legatur,*

Mille æris

nõ singulis assibus ut in sequẽti. Potest etiã uilitas tanta fuisse ali quo anno, eo liquore exuberante qui ultra annũ non seruabatur, id quod Plinius ipse his uerbis significat: Vetustas oleo tædiũ affert non itẽ ut uino, plurimũq; ætatis annuo est, prouida si libeat intelligere natura: quippe temulẽtiæ nascẽtibus uinis uti necesse nõ est: quinimmo inuitat ad seruandũ blãda inueterati caries, oleo noluit parci, fecitq; ea necessitate promiscuũ & uulgo. Memoria nostra Parisiis uno anno tanta fuit uilitas uini, ut inopia uasorũ quidam donare uel effundere cogerẽtur, quidã qui grãdioribus cuppis cõdiderunt, anno sequẽte magno uendiderũt. Quod aũt ad mercedem annuã singularũ arborũ attinet, non tam mirari id cõuenit q̃ id quod ab eodẽ li. XV. de persicis duracinis dicitur, quod genus ætate Plinij insitione repertũ est: Aestate (inquit ille) præcocia intra XXX. annos reperta, & primo denarijs singulis uænũdata. & paulo inferius: Pretiũ (inquit) singulis iam triceni nũmi fuere, nullius maiore, quod miremur, quia non aliud fugacius: Lõgissima năq; decerpto bidui mora est, cogitq; se uænundari. His uerbis planè significat singula persica sestertijs primũ quaternis uænũdata: postea augescente gratia (ut fit) aliquando pretiũ ad tricenos nummos euasisse: quare non mirũ est singulas arbores bina millia nummûm annuo redditu meruisse, cum septem et sexaginta poma hanc summã conficere potuerint tricenis nũmis singula uænundata. Causam autẽ assignãs tãti pretij subdit Plinius: Vndiq; pomũ innocuũ expetitur ægris, uel agris ut in antiquis legitur. Huiusmodi hodie duracina (ut opinor) nomen retinẽt in Britãnia Aremorica. Transeamus ad reliqua. Idẽ Plinius li. VIII. Asinũ quadringentis nummis emptum Quinto Asio senatori, autor est. M. Varro: Haud scio an omnium pretio animalium uicto, opera sine dubio geruli mirifica arando quoque. Sed mularum maxime progeneratione, patria etiam spectatur in ijs: Arcadibus in Achaia, in Italia Reatinis. Sic omnia habent exemplaria etiã antiquissima. Plinius admiratur asinam Reatinam quadringentis nummis emptã, tam-

Mira pretia pomorũ Romæ.

Duracina persica.

Memorabilis asinus.

Asina Reatina.

tametsi gerulam & aratricem & prolificam: existimatq; hoc pretium maius esse omnium animalium pretio nedum ueterinorum, et pluris tamen Romæ persica XIIII. *uænisse eodem autore affirmauimus.* Vereor ne hæc Plinij salebra huius inuenti nostri cursum hactenus (ut arbitror) inoffensum aut moretur aut planè interpellet, etsi quod sequitur addam, ne commentarij nostri processus hæreat: Quæstus (inqt) ex ijs opima prædia exuperat: notũ est in Celtiberia singula quadragenis millibus nummorum emi ad mularũ maxime partus. Si nummi semper sestertij intelliguntur, quonam modo hæc loca duo conuenire possunt? Hic si dixero locũ mendosum esse, transultare utique confragosá loca, non æquabili gressu pertransire dicar. Quod tamen quia & alibi necessario mihi faciendum est, hic à lectoribus impetrare illud habeo, mihi quidem non iniquis, ut si hoc institutũ meũ hoc in loco haud dubie insigni, approbauero: ualeat in futura quoq; si qua fortè autorum interitu destituentur testimonio. Audiamus igitur Varronem ipsum li. III. Rerũ rust. quẽ Plinius dicti sui autorẽ locupletissimũ esse censuit: in cuius dialogis Appius Claudius augur ad Axium senatorem ita inquit: Quòd si ea ædificia uillæ non sunt, quæ asinũ tuũ quem mihi quadraginta millibus emptum ostendebas, apud te non habent, metuo ne pro uilla emam Ostiæ in littore Seianas ædes. Apud Pliniũ quadringẽtis nummis legitur, apud Varronẽ ipsum quadraginta millibus, utrobiq; corrupte: ut enim nummis pro millibus illic legitur, sic quadraginta hic pro quadringentis, tãetsi uix intra fidẽ id stabit cum ad æstimationẽ millium nummorũ uenerimus. Hoc tamen cum ex Plinio uidetur, qui prius hoc pretiũ Romæ admiratus, mox translatitium in Celtiberia esse tradidit, tum uero ex eodem Varrone libro II. eiusdem operis his uerbis: Qui non habent eum asinum quem supposuerunt equæ, & asinum admissarium habere uolunt, de asinis quenq; amplissimum & formosissimũ q̃ possunt eligũt, quiq; seminio natus sit bono, Arcadico, ut antiqui dicebãt, ut nos experti sumus, Reatino, ubi tricenis ac qua

dringentis millibus admissarij aliquot uænierũt: quo in loco trecenis et quadringenis millibus lego: quanq̃ hic rursus æstuare necesse est. Idem enim Varro alibi de eligendo pecore loquens: Primũ (inquit) ut bonũ pares pecus, scire oportet qua ætate quanq; pecudem parare habereq; expediat: altera pars cognitio formæ: tertia pars est quo seminio quærendum: hoc enim nomine asini Arcadici in Græcia nobilitati, in Italia Reatini, usqueò ut mea memoria asinus uænierit sestertijs millib⁹ sexaginta, & unæ quadrigæ Romæ constiterint quadringentis millibus. Semel iam testati sumus, ubicunq; apud antiquos sestertijs & millibus cõiunctim dicitur, nõ sestertijs sed sestertiûm legendũ. Quare hic sestertiûm nõ sestertijs lego. Sed loca sic citare necesse est, ut apud autores leguntur, quod in uniuersum dictũ esse uelim. Sed quod ad rẽ pertinet: Varro in persona Scrophæ miratur asinũ memoria sua emptum sexaginta millibus, & asinos quatuor iugales quadringentis. Quare dubius maneat hic locus Plinij necesse est, ita tamen ut lotos quidem pedes ex maculoso loco conflictatione non multa expedierim. Quanquam quis dubitet quadraginta millibus apud Plinium asserere, & tricenis quadragenis millibus apud Varronem: ne fidem alioquin abnegare antiquis monumentis cogamur? Atque eadem opera locum Plinij inibi restituemus. Quod enim in omnibus impressis libris legitur, Nec nisi spatiose incubant alias atteruntur: uaria nanque somnio uisa concipiunt: ictu pedum crebro, qui nisi per inane emicuerit, repulsu durioris materiæ clauditatem ilico affert. Id ego ex antiquis exemplaribus lego: Nec nisi spatiosa incubitant laxitate: uaria nanq;, & cætera. Illa enim duo uerba alias atteruntur, temere ab emẽdatoribus sunt addita: quæ supernacanea esse satis ex eo apparet, quod sequitur, claudos ilico fieri. Et hic Hermolaus Barbarus uir ingeniosissimus gloriabitur se Plinium emendasse, altera etiam castigatione repetitum. Sed pergamus porro. Idem Plinius libro x. Maxime tamen insignis est in hac memoria Clodij Aesopi tragici histrionis patina, sexcentis sestertijs

Plinij locus.

stertijs taxata. In qua posuit aues cãtu aliquo aut sermone uocales, nũmis sex singulas coëmptas: nulla alia inductus suauitate, nisi ut in ijs imitationẽ hoĩs mãderet, ne quæstus quidẽ suos reueritus illos opimos & uoce meritos: dignus prorsus filio à quo diximus deuoratas margaritas. Ego antiquissimũ exẽplar habeo, in quo hoc uerbũ nũmis deletitio loco scriptũ erat, ut cõijciã nõ nũmis sed millibus prius scriptũ fuisse, omnino enim sic legendũ est. Cẽtenariam enim patinã Aesopi fuisse intelligimus, id est cẽtenis auibus structã, millibus senis coëmptis, ut in summa sexcẽta fierent sestertia: de qua idẽ Plinius lib. XXXV. Nã nos, inquit, cũ unã patinã Aesopi tragœdiarũ histriõis in natura auiũ diceremus sestertijs sexcentis stetisse, nõ dubito indignatos legẽtes. Hæc & huiuscemodi alia incredibilia omnino primore sensu uidebũtur, sed cũ oĩa in discussionẽ uenerint, inuicẽ sibi fidẽ ut faciãt peruincem⁹: opulẽtia enim Romana simul & luxuria intelligentur, quæ instar (ut arbitror) habebũt historiæ cuiusdã uariæ et admirãdæ. Sic enim rẽ tẽperatã oportuit, ut non magis in abaculo manus occuparetur, q̃ animus rerũ intelligẽtia interim oblectaretur. Sed iã uideamus de columbis apud eundẽ Pliniũ lib. decimo: Harũ, inquit, amore insaniunt multi, ac super tecta exædificãt turres ijs, nobilitatẽq; singularum & origines narrant uetere iã exẽplo. Laxius eques Ro. ante bellũ ciuile Põpeianũ denarijs quadringẽtis singula paria uẽdicauit, ut M. Varro tradit. licet in oĩbus exẽplaribus et Laxius et uẽdicauit legatur, tamen & L. Axius & uẽditauit lego, cũ Varro de pullis earũ loquẽs, ita dicat: Romæ si sunt formosi, bono colore integri, boni seminis: paria singula uulgo uæneũt ducenis nummis, nec non eximia singulis millibus nummûm: quas nuper cum mercator tanti emere uellet à L. Axio equite Ro. minoris quadringẽtis denarijs daturũ negauit. Hactenus Varro. Si ergo paria singula colũbarũ nõ semel sed sæpe mille sestertijs nũmis uẽdita sunt, aliquãdo etiã mille & sexcẽtis id est quadringẽtis denarijs: cur non & aues humano sermone uocales sex millibus eadẽ in urbe uendi potuerunt?

Patina Aesopi.

Hui⁹ libri lectio uicem præbet historiæ.

Colũbarũ pretia.

Plinij locus.

quas tamẽ apud Pliniũ ſex nũmis emptas legimus: errore eorũ ſeculorũ quæ in rei nũmariæ uerbis prorſus nihil uiderũt. Huius rei irrefutabile argumentũ ex eodẽ ipſo autore referemus, qui libro eo dem de luſcinijs loquẽs ita inquit: Certant inter ſe, palamq́; animo ſa contẽtio eſt: uicta morte finit ſæpe uitã: ſpiritu prius deficiẽte q̃ cantu. Meditãtur aliæ iuniores, uerſusq́; quos imitentur, accipiũt. Audit diſcipula intẽtione magna ac reddit, uicibusq́; reticẽt. Intelligitur emẽdatæ correctio, & in docẽte quædam reprehẽſio. Ergo ſeruorũ illis pretia ſunt, & quidẽ ampliora q̃ quibus olim armigeri parabãtur. Ex his uerbis ſignificatur luſciniarũ magna pretia fuiſſe: cũ apud Columellam uinitor ſeruus octo millibus æſtimatus ſit: & pluris armiger uænire uinitore ſolitus ſit: ut qui præſidium uitæ domino afferre poſſet. Quòd ſi id quod ſequitur ſtatim apud Pliniũ emendari à nobis potuiſſet, memorabile aliquod pretium in mediũ attuliſſemus eius luſciniæ albæ quæ Agrippinæ dono data eſt. Id quoniã fieri nõ potuit, in uicẽ eius locũ aliũ eiuſdẽ capitis in principio ſtatim reſtituemus: Noctuarũ genus in Creta inſula nõ eſt, & etiã ſi qua inuecta ſit, emoritur: Nam hæc quoq; mira naturæ differẽtia: alia alijs locis negat, tãq̃ genera frugũ fruticũ' ue, ſic & animaliũ nõ naſci, trãslatitiorũq́; inuecta, mori. Mirũ quidẽ eſt illud unius generis aliti aduerſum: quænam eſt ijs naturæ inuidia. Sic in omnibus impreſſis legitur, cõniuente Hermolao, & hoc totũ caput intactũ trãſmittente. Quæ uerba cũ mihi corrupta inter legendũ uiderẽtur, tandẽ aditis antiquis exẽplaribus ita reſtituenda duxi, ut poſt uerbũ animaliũ diſtinctio fiat uelut ſenſu finito: deinde ita inferamus: nõ naſci, trãslatitium: inuecta mori, mirum. Quid eſt enim unius generis ſaluti aduerſum? Trãslatitium hic pro ſolito & in multis uſitato et cõmuni inter multos ponitur, quod uerbũ maxime Plinianũ eſt. Ita patet in uno uerſu Plinij quatuor errata à caſtigatoribus relicta. De auiculis uocalibus Plinius alibi: Agrippina coniunx Claudij Cæſaris turdum habuit (quod nunq̃ ante) imitantẽ ſermones hominũ. Cum hæc proderẽ, habebãt

Plinij locus reſtitutus.

Trãslatitiũ.

Turdus uocalis.

& Cæsares iuuenes sturnũ, itẽ luscinias græco atq; latino sermo ne dociles: præterea meditantes in diẽ, & assidue noua loquentes longiore etiã contextu. In diẽ aũt non in dies in omnibus libris legi tur: ex quo intelligimus doceri solitas ut diebus diuersis non eadẽ, sed subinde nouũ aliquid loquerẽtur. Summa igitur supradictorũ est, mille sestertiûm & mille nũmûm, duo millia ac quingẽtos æris ualere: & mille drachmas decem millia assium, & quatuor M. sestertiûm. Porro centũ drachmas unã minã argenti efficere, quæ & libra & pondo dicitur. At uero libras duas argẽti et semissem, seu ut ueteres dixerunt duapondo & semissem mille nummûm ualuisse. Hoc etsi satis antea confirmatũ est, tamẽ & auctarium hoc addemus, ne cuiq̃ nõ satisfaciamus in ea re, in qua ab omnibus dissentimus. Liuius libro secundo de bello Punico: In permutandis captiuis cõuenerat inter duces Romanorũ Pœnũq;, ut quæ pars plus reciperet quàm daret, argenti pondo bina & selibras in militem præstaret: de quo conuento Plutarchus in Fabio loquẽs, Conuenerat, inquit, inter Romanũ Pœnũq; ducem, ex captiuis, uirũ pro uiro cõmutare: & qui plureis reciperet quàm redderet, pro quolibet drachmas ducentas et quinquaginta solueret. Plutarchus quinquaginta drachmas pro semipõdio dixit. Hic libẽs omiserim si possim errorẽ Nicolai Perotti hominis de lingua latina ut illa ætate bene meriti, qui in cõmmentarijs suis de hac re loquẽs ita inquit: Põdo licet aliquãdo pro libra inueniatur, proprie tamen significat põdus duodecim librarũ: huiusq; dicti autorẽ citat Liuiũ in loco supradicto: quasi Liuius pondo bina et sex libras nõ selibras uocabulo cõposito dixerit, quasiq; in capita statuerint imperatores illi tricenas libras argẽti, quod longe abest à uero: quanquam Perottus homo elegantiarũ obseruãtissimus uidere illud debuit, Liuiũ nõ põdo bina & sex libras dicturũ unquã fuisse, sed senas potius libras. Hic nominare eos necesse non habui qui eius errorẽ totidẽ uerbis in suos ipsi cõmentarios rettulerunt. Idem Liuius libro nono de bello Macedonico de censura Catoniana loquens: In censibus quoque

Nicolai Perotti erratũ.

accipiendis tristis & aspera in oẽs ordines censura fuit: ornamẽta & uestẽ muliebrẽ & uehicula quæ pluris q̃ xv. milliũ æris essent, in censum referre uiatores iussit. Itẽ mancipia minora annis uiginti, quæ post proximũ lustrum decem millibus æris aut eo pluris uænissẽt, ut ea quoq; decies pluris q̃ quanti essent æstimarẽtur. De hac item censura Plutarchus in eodẽ Catone: Vt igitur (inquit) in omnes animaduerteret, coëgit uestis, carpenti, mundi muliebris & domesticæ supellectilis decuplũ amplius in cẽsum referri, q̃ earũ rerũ pretiũ sineret, si mille & quingentas drachmas excessisset. His autoritatibus fidẽ omnino facio centũ drachmas mille æris ualere, & pondo id est librã centũ drachmis, & mille æris par fuisse: at denariũ & drachmã eundẽ fuisse nũmũ, aut eiusdẽ certe ponderis & æstimationis autore Plinio demonstratũ est, & denariũ quaternos ualuisse sestertios. Quare in singula pondo et in singulas libras minasq; quadringẽtos sestertios intelligere necesse est. Proinde operis instituti partem profligatã habemus, uel materiẽ potius (ut Plautino uerbo loquar) exasceatã: quã si coagmentare in instar operis absoluti uolumus, omnia scriptorũ dicta accõmodare rebus iam explicatis necesse est, ita ut in opere tot autoritatibus cõpactili nullus locus hiulcus, nulla cõmissura sit conspicua. Quod quãta uigilantia, quàm acri intentione, quanto labore sit effectũ, quanto deniq; literarũ amore susceptũ (nihil enim maius dicere de me possum) ex operis ipsius compage apparebit. Ego cùm hæc proderẽ, quo magis exacte omnia perpenderẽ, libellã & ponduscula in conspectu habui, numismataq́; antiqua aurea argenteaq́; satis multa iam pridem, ut minime in hunc usum parata, sic admiratione uisendæ antiquitatis in delicijs habita: eorum lectissimũ quodq; expensare institi diligentia, ut arbitror, nummulariorum æmula. Quippe adulterata quædã uisuntur, & ad exẽplar archetyporũ fusim cusimq; ita efficta, ut pro archetypis fallãt, cuiusdam (ut aiunt) pigmenti affrictu uetustatẽ ementientia. Vt igitur unumquodq; certissimã prisci æui notã habere uidebatur chara-

Libra nũmaria centum drachmas ualet.

ctere

ctere uel collybo detrito, uel uetustate fugienti et æui situ obscuro ita in libella à me statuebatur. Inter argẽtea (ut auspicato exordiar) unũ erat Ciceronis, una parte integrũ, in qua caput galeatũ, decora facie plenaq́;, promissa cæsarie, & erecta è ceruice pendula. Pone caput unicũ hoc uerbũ, ROMA, scriptũ erat, nihil in ambitu: ex altera ꝑte quæ semesa erat, currus triũphalis quadrigis trahebatur, subter quẽ inscripta hæc duo uerba, M. TVLLI. supra hæc uerba X. litera maiuscula, quã denariũ significare arbitrabar ex Val. Probo. Alterũ fuit Cæsaris Dictatoris, in quo caput collecto ac redimito capillo, facie lõgiore, naso decore prominẽti, oblongaq́; ceruice. A tergo sub charactere quodam obscuro CAESARIS nomẽ scriptum erat prænomine nullo, sed Dictatoris faciẽ ex scalptura antiqua noscitare didici, quam Romæ uidi, cuius etiã exemplum scite effictũ habebam in gemma. Erat etiam Augusti, ea facie quæ à Suetonio describitur, crispo capillo solutoq́;, inscriptione, CAESARIS AVGVSTI: à tergo simulacrũ uestibuli ædis sacræ ternis altrinsecus his literis, MAR. VLT. uidelicet ob Martis Vltoris ædem ab eo extructã. Fuit & aliud eiusdem eadem inscriptione iisdemq́; liniamentis formæ, similiq́; capillo. In quo adnotaui faciem læua prominentẽ contra aliorum numismatũ morẽ etiam eiusdem principis: ab altera parte erat stella radiis ad marginẽ usq́; numismatis expassis, crinito uno radio, trãsuersaria inscriptiõe DIVI IVLII: quod intelligimus percussũ ab eo fuisse post ludos funebres Cæsari consecratos in honorẽ stellæ crinitæ quæ septẽ diebus apparuit. Tertii generis fuit etiã eiusdẽ, iisdẽ liniamẽtis habituq́; eodẽ capitis, nisi quod oculus dexter eminebat cõtra q̃ in secundo: à tergo animal erat hircinis cornibus ac uilloso mẽto, duobus tãtũ cruribus iisdẽq́; bisulcis, qbus quasi brachiis orbẽ amplexabatur, oĩno armorũ tenus hircus, cætera piscis, cuidam rei incũbens quã agnoscere non potui, inscriptiõe unius nominis AVGVSTI. Id fuit genus nũmi quod Augustus syderis capricorni nota percutere instituit ob geniture suæ honorem, quam ei olim

Theogenes

Recensio numismatũ priscorum.

Numisma ciceronis.

Theogenes mathematicus Apolloniæ existēte uiuo adhuc Iulio Cæsare, prædixerat imperatoriū esse. Quare cū thema suū, id est horoscopi configuratione inuulgari uellet, huiusmodi nummum percussit, ut autor est Suetonius. Habebā unum à M. Agrippa ob consulatum percussum, facie nec Iulij nec Augusti, hac inscriptione, CAESAR DIVI IVLII. F. *altera pars pura erat, in qua media hæc erant uerba scripta,* M. AGRIPPA COS. DESIG. *Vnū insigne notaui Augusti & Antonij in triumuiratu reipublicæ constituendæ: ex altera parte Augusti facies male expressa, hoc lemmate:* CAESAR IMP. IIIVIR. R. P. C. *in auersa parte facies M. Antonij ea plenitudine oris quæ à Plutarcho describitur, & ex Cicerone intelligitur in secunda Antoniana, crispo solutóq; capillo, ea ceruicis crassitudine ex qua illā firmitatē corporis cōijcere posses quā ei Cicero in ea oratione obijcit, hoc lēmate.* MAR. ANTONIVS IIIVIR. R. P. C. *reliqua legere non potui, nec coniectura assequi quæ notis significabātur. Cæterū sciue expressa facies, & pulchrioribus literis circūscripta q̃ ea pars quæ Augusto dicata erat. Verū (ut quod nunc agitur agamus) cū horū aliorū́q; nūmorū pōdus ad libellā exigerē, id esse uerū deprehendi quod autore Plinio diximus, & ex Plutarcho & Appiano cōprobatur, drachmam scilicet Atticā denarij Romani pondus habere. Quod ut docere possim, rem ad pōdera nostra examinabo: sed ita ut à nemine nō intelligar. Librā nostrates duplicē habēt. Zygostatica libra est quæ regia dicitur, qua negotiatores & pigmentarij aromatarij́q; utuntur, omnesq; omnino qui appensas merces uenditant: hæc senumdenū unciarū est: Eius semissem monetarij & aurifices & uascularij librā sibi fecerūt, marcā eā uocantes. Hac libra nunc utemur ad id docendū quod suscepimus. Librā igitur Romani in duodecim uncias distribuebant, & unciā in octo drachmas. Huius libræ bessem, selibrā nostram regiā esse dico, cuius modus à zygostate publico statuitur Parisiis. Huius muneris fit mētio in lege altera de ponderatoribus libro decimo Codicis: hoc besse nunc utemur*

Libra Parisina.
Libra Zygostatica.
Libra nummularia.

utemur pro libra quam marcam uocitamus, eamq; in uncias octonas distribuemus, unciamq; rursus in totidem drachmas, & drachmas singulas in terna scrupula, ita ut hemidrachmium sesquiscrupulum ualeat. Primũ hoc dico drachmã Romanã & Atticam à nostris uocitari grossum, & scrupulũ denariũ, & semigrossum esse nobis semidrachmã Atticam, quã drachmam nostri sterlinos duos & dimidiatum dictitãt: qua ratione pondus nostrũ facile congruet cum antiquo: Hoc modo teneamus libram nostrã cum latina libra comparatam subsesquiplam proportionẽ habere, quã habet bes ad assem: quippe cũ libra nostra (de octonaria semper loquor quã marcam uocitari diximus) quatuor & sexaginta grossos capiat, id est octies octo: si trientẽ addideris bessi, id est duos et triginta grossos seu quaternas uncias, librã utiq; efficies plenã antiquã, sex & nonaginta drachmis constantẽ, ut antea dictũ est: qui numerus exit ex unciarũ numero per drachmarũ numerũ multiplicato, hoc est ex duodenario in octonarium ducto. Hæc est exacta libræ ratio, tamen semunciam addere nos oportet, cum libra in ratione nũmaria cum mina græca exæquata sit, & planè sit centenaria. Erit ergo libra latina non modo sesquialtera nostræ libræ id est sesquilibra nostra, sed etiã præterea quatuor drachmas habuisse intelligetur. Sed nihil hoc conturbare nos debet. Satis est enim ad facilem huius rei explicationem quòd grossus noster cum drachma Attica conuenit, & denarius cum scrupulo: grosso autem uocabulo utar non uerecunde, cum latinum uerbum sit, licet alio significatu antiquis usurpatum. Non me latet apud Plinium aliud de numero denariorum in libra lectitari, sed illud mox uiderimus: nullam enim omnino aut præuaricationis suspicionem, aut conniuentiæ lectori relinquemus: omnia in disquisitionem uocabuntur, cum omnia dissoluere possimus, uel Herculis nodo perplexa, sustineant tantum lectores iudicia quoad omnia perlegerint. Interim tamen hoc affirmamus, in singulas libras centenas drachmas statuendas esse: alioqui singula sestertia contra omniũ scriptorum autoritatẽ denarijs denis

Grossus pro drachma Attica.

Scrupulus pro denario gallico.

Libra Romana eadẽ cum mina græca.

denis deficerentur, et singula millia quadragenis sestertijs nūmis cum luce clarius ostēsum sit quaternos sestertios in singulis denarijs drachmisq́; Atticis fuisse. Verū enimuero cū numismata iā dicta cū alijs permultis exquisita libra pensitarē, deprehēdi Tullianum illud & illud Augusti capricorno signatū aliaq́; nōnulla, ita pēdere drachmā id est grossum nostrū, ut lanx ex æquilibrio facile cū numismate uergeret: cōtra aūt duo illa quorū alterum Cæsaris dictatoris & alterū Augusti stellatū erat, tam maligne grossum pendere q̄ illa priora prolixe: ut tātundē illis percussorū auaritia decessisse diceres, quantū illis accessisse benignitate seculorū. Triūuirale æquilibriū faciebat quasi seueris magis q̄ benignis autoribus. In Marci Agrippæ nūmo bilanx raptim sidebat à pondusculo: quæ in iusto numismate etiā surrigi debet. In eo quarta et uicesima pars (ut minimū) nō detrita sed detracta uidebatur, in alijs uidē permultis par ferè decessio: ut in eo Augusti qui à postica facie hāc inscriptionē habet, OB CIVES SERVATOS: quā ambit corona graminea: sed tamen ut quiuis facile iudicaret, drachmæ pondere institutas eorum formas fuisse, eaq́; ipsa tantidem oblocabilia. Habebam & recentiorum temporum ut Maximini imperatoris & aliorum principum, in quis & matris Alexādri hoc lemmate: IVLIA MAMEA AVG. literis iam à Romanis degenerantibus ac semibarbaris, cæterū argento & pondere supradictis deteriora. Hæc sufficere arbitratus sum ad examinationē ponderis quod non in meis tantum sed etiam in alienis nummis exegi: quæ plurima & omniū propè consulum atq; principum uidi. Confectum igitur iam habemus, libram Romanam centum grossos nostros habuisse. Quare si huius temporis æstimationem sequi uolumus, in singula pondo Romana decem & septem francicos, tres solidos turoneos, & nouem denariolos statuere necesse est: æstimationem nunc legitimam sequor & edictalem, non negotiatoriam & uulgarem: edicto enim principali libra argenti undecim francicis æstimata est, licet passim duodecim iam uæneat. Cū enim, ut diximus, libra antiqua sesquili-

Aestimatio prædictorū numismatū.

quadriplex fuerit nostræ, & præterea semunciam habeat, pro duodecim uncijs sedecim fräcicos & decẽ solidos numerabimus: pro semũcia decẽ & tres solidos & nouẽ denarios. Ita fit ut mille nummi, id est singula sestertia, æstimari à nobis duobus & quadraginta fräcicis, undeuiginti solidis, et quatuor denarijs debeãt: uel (ut summa rotũdetur, & minutiarũ tædio liberemur) tribus et quadraginta francicis, hi ducatos duos & uiginti, et triginta quinq; solidos turoneos faciunt: quibus si duos solidos & semissem addas, fiẽt ducati tres & uiginti. Ducatos legitima æstimatione accipio, ut XXX. solidis Parisinis ualeant, id est solidis turoneis triginta septem & semisse. Hactenus igitur legitimam iustamq; æstimationẽ in singula millia nũmûm habemus, nisi quòd octo denariolos addidimus .i. bessem solidi. Huic summæ ad uulgarem æstimationem argenti paulo minus quatuor francici desunt: nam cum argenti libra octonaria uulgo duodenis francicis permutetur propter argẽti inopiam & numismatis ieiunitatem, in singulas uncias ad legitimum pretiũ bini solidi & semis accedunt, quas uncias in sestertijs singulis tricenas singulas esse liquet ex ijs quæ supra diximus, atq; eo amplius quadrantem unciæ, id est binos grossos, hi solidi paulo plus duobus ducatis ualẽt æstimatione antedicta. Qua ratione fit, ut in singula sestertia, si extendere pretium uelis uulgari iudicio, quinq; et uiginti ducatos statuere, aut certe totidem nostros solatos aureos possis. Ego tamen ad legitimam æstimationẽ nihil adderem, si commodum aliquem numerum in eo nactus essem, quo ueluti radice uti ad maiorum summarum cumulationem possem: id quoniam fieri nequit, quindecim tantum solidos adijciam, ut mille nummûm quinq; & uiginti aureis coronatis æstimetur, id est quadraginta tribus francicis & dodrãte, ita ut coronatũ quinq; et triginta solidis esse intelligamus, quãti scilicet locabatur ubere re nũmaria: solidos aũt semper appello qui duodenarij nunc dicũtur, in Italia nõ ignoti. Proinde tandẽ accedamus ad exẽpla, quasiq; pedẽ cũ rerũ explicatione cõferamus: et primũ illud uideamus Trãquil.

Quãti mille nũmûm æstimari debeat.

in Au-

in Aug. quod corruptũ esse non emendatũ ab enarratoribus diximus. Senatorũ censum ampliauit, ac pro octingentorũ milliũ summa duodecies sestertiûm taxauit. Sic enim legit Blõdus in Roma triũphante. Tametsi hoc tẽpore ea uerba intelligi non posse existimauit. Nos duodecies sestertiûm docuimus significare duodecies cẽtena millia sestertiûm nũmûm: & in singula millia quinq; & uiginti coronatos taxandos cõstituimus. Si igitur mille ac ducentos quinquies et uicies numeraueris, triginta millia coronatorũ cẽsum senatoriũ fuisse cõperies: & ex Tranquillo hoc noueris, Augustũ censum senatoriũ ex uiginti millib⁹ ad xxx. millia auxisse. Quò aũt expeditius lector rationẽ eorũ quæ dicenda sunt ineat, hoc tenere oportet, centũ sestertia duo millia & quingentos aureos coronatos ualere, hoc est centies uicenos quinos. Vt aũt ad hunc locũ ægre & suspiriose atq; anhelabũde euasimus, ita ab hoc loco iã per prona eadẽq; amœna aliquandiu euagari licebit. Idẽ Tranquil. in Cæsare: Ludis Decius Laberius eques Ro. mimũ suũ egit: donatusq; quingentis sestertijs & annulo: sessum in quatuordecim ex scena per orchestrã trãsiit. Laberius poëta donatus est censu equestri, id est coronatorũ nostrorũ xII. millibus & quingentis: sic enim loq mihi per anticipationẽ p̃mittã, quasi iã tũc aurei nostri fuerint, quo expeditius hoc munere defungar. Macrob. li. II. Sat. Laberiũ asperæ libertatis equitẽ Ro. Cæsar quingẽtis millibus inuitauit ut prodiret in scenam, & ipse ageret mimos quos scriptitabat: sed potestas nõ solũ si inuitet, sed etiã si supplicet, cogit: unde se Laberius à Cæsare coactũ in prologo testatur his uersibus:

Necessitas cuius cursus transuersi impetum
Voluerunt multi effugere, pauci potuerunt. & reliqua.

Idẽ: Publius mimographus Romæ productus per Cæsaris ludos, oẽs qui tũc scripta et operas suas in scenã locauerant, prouocauit, ut singuli secũ posita inuicẽ materia pro tẽpore contenderent: nec ullo recusante, superauit oẽs, in quîs & Laberiũ: unde Cæsar arridens hoc modo pronuntiauit; Fauente tibi me, uictus es Laberi à

Syro:

Syro: statimq; Publio palmam, & Laberio annulum aureum cum quingentis sestertijs dedit. Simile est apud eundẽ Trãquil. in Tyberio: Munus gladiatoriũ in memoriã patris, et alterũ in aui Drusi dedit diuersis tẽporibus ac locis: primũ in foro, secundũ in amphitheatro: rudiarijs quoq; quibusdã reuocatis autoramento centum millium. Non mirũ Cæsarem mimographo poëtæ duodecim millia & quingentos aureos nostros dedisse, si Tyberius gladiatoribus qui iam immunitatem & missionẽ gladiaturæ uel meruerant uel impetrarant, duo millia & quingẽtos dedit in singulos, ut iterum depugnarent spectante populo. De censu equestri Plinius libro tricesimotertio: Tyberij demũ principatus nono anno in unitatem uenit equester ordo, annulorumq́; autoritati forma constituta est. Et paulo inferius: Hac de causa constitutum, ne cui ius annuli esset, nisi cui ingenuo ipsi patri auoq; paterno sestertia quadringẽta census fuissent, & lege Iulia theatrali in quatuordecim ordinibus sedendi. Ex hoc dicto Trãquilli patet censum equestrẽ à quingentis sestertijs ad quadringenta contractũ, id est ad pristinã formam redactũ. Recenseamus exẽpla. Cladem Lugdunensem (inquit Tacitus) quadragies sestertio solatus est princeps, ut amissa urbi reponerẽt. Ego quadragies sestertiûm ære nostro cẽtũ millia aureorũ fuisse dico, quã pecuniã Nero ad reparandũ Lugdunum oppidum cõtulit, & apud Pliniũ: Aesopi tragici histrionis patina sexcentis sestertijs taxata est, id est quindecim millibus coronatorũ. Quo in loco ne incredibile sit quod supra diximus, aues centũ canoras, aut hominis sermone uocales senis millibus singulas emptas, fidem faciet Macrobius qui libro primo Saturnaliũ de liberalitate Augusti loquens: Sublimis, inquit, Actiaca uictoria reuertebatur: occurrit ei inter gratulantes coruũ tenens, quẽ instituerat hoc dicere: Aue Cæsar uictor imperator: miratus Cæsar officiosam auem uiginti millibus nũmûm emit. Socius opificis ad quẽ nihil ex illa liberalitate prouenerat, affirmauit Cæsari, habere illũ & alium coruũ, quẽ ut afferre cogeret rogauit, allatus uerba quæ

Cẽsus equester.

Quadragies sestertiûm.

i didi-

didicerat expressit, aue victor imperator Antoni: nihil exasperatus, satis duxit iubere illum diuidere donatiuum cum cōtubernali. Coruum ergo loquacē Augustus uiginti sestertijs emit, id est quingentis aureis nostris. Et Cleopatra Aegypti reginarū nouissima lautitiā epularū Antonij omnēq; eius apparatum obtrectans, quærente eo quid astrui magnificentiæ posset: respondit una se cœna centies sestertiûm absumpturam. Cupiebat discere Antonius, sed fieri posse non arbitrabatur. Centies sestertiûm æstimatione prædicta ducenta quinquaginta millia aureorum coronatorum ualet, et quadringenties sestertiûm decies centena millia aureorum, quanti idem Plinius æstimauit ornatum Lolliæ Paulinæ, de qua supra diximus, et Cicero furta Verris in prouincia. Quoniam uero multa dicturi sumus fidem propemodum excedentia, lectores præmonitos uelim, ne Romanas priscasq; diuitias, huius temporis opulentia publica priuataq; metiantur. Vrbem enim Romam totius propè orbis spolijs locupletem fuisse historica fide planū fieri potest, ijs quidem certe qui latinos græcosq; scriptores rerum gestarū lectitarint: non modo enim duces imperatoresq; Romani ui aperta & bellica in hostico, sed etiam proconsules prouinciarumq; præsides in pacato furtis rapinisq; & expilationibus grassabantur quà sacrum, quà prophanum domum suam quisque auertentes. Inde illud Satyrographi poëtæ.

Cleopatræ unio.

Centies sestertiûm.

De opulētia Romanorū.

Inde Dolobella est atq; inde Antonius, inde
Sacrilegus Verres, referebant nauibus altis
Occulta spolia & plures de pace triumphos.

Equidē (quod ad me attinet) cū hæc quæ in hoc opusculū congessi animo reputarē, ea mihi species urbis Romæ animo obuersabatur quasi arcē quandā expilatorū orbis terrarū uiderē, & uelut cōmune gentiū omniū cimeliarchiū (ut uerbo Iustiniani principis utar) .i. sanctius cōditorium rerū toto orbe eximiarū. Vidimus iā de Lollio uerba hæc Plinij. Nec dona prodigi principis fuerāt, sed auitæ opes, prouinciarum scilicet spolijs partæ: hic est rapinarum exitus,

Cimeliarchium.

hoc

hoc fuit quare M. Lollius *infamatus regũ muneribus in toto oriente, interdicta amicitia à* C. *Cæsare Augusti filio, uenenum biberet, ut neptis eius quadringenties sestertiûm operta spectaretur ad lucernas.* Hactenus *ille.* Quãtam *igitur summam rapinarum* Lollij *fuisse existimamus, cum decies centenis millibus aureorum æstimarentur gemmæ, quæ ad neptem eius peruenerunt?* Vidimus *&* *de* Caio *Verre cui* Cicero *quadringẽties sestertiûm litẽ æstimandam esse contẽdit.* Ingentia *aũt commoda* Romanorũ *magistratuũ etiam urbana fuisse, ex hoc conijcere licet, quòd moris fuit, ut finito magistratu ludos ederent magnificos, & uenationes, ac munera darent, id est gladiatorũ multa paria ad uulgi oculos oblectandos depugnatura: quam ueluti mercedem populus & pretium accipiebat collatorũ suffragio suo magistratuum.* Quem *morẽ cõmemorãs* Cicero *in secũdo officiorum ita inquit:* Quanq̃ *intelligo in nostra ciuitate inueterasse iam bonis tẽporibus ut splendor ædilitatum ab optimis uiris postuletur:* Itaq; *et* Publius Crassus *tũ cognomine diues tũ copijs, functus est ædilitio maximo munere.* Et *paulum infra:* Hũc *est* Scaurus *imitatus.* Munificẽtissima *uero nostri* Pompeij *munera secundo consulatu, in quibus omnibus quid mihi placeat uides: uitãda tamẽ est suspicio auaritiæ: nam* Mamerco *homini ditissimo prætermissio ædilitatis cõsulatus repulsam attulit.* Quare *etsi postulatur à populo, bonis uiris si non desiderantibus, attamen approbantibus, faciendum est, modo pro facultatibus, ut nos ipsi fecimus.* Etsi *aliquando res aliqua maior atq; utilior popula ri largitione acquiritur, ut* Horesti *nuper prandia in semitis nomine decimæ magno decori fuerunt.* Ne M. *quidem* Seio *id uitio datum est, quòd in caritate annonæ asse modiũ populo dedit.* Magna *enim se & inueterata inuidia nec turpi iactura (quando erat ædilis) nec maxima liberauit.* Plinius *libro octauo de hoc loquens:* Leonum *simul plurium pugnam* Romæ *princeps dedit* Q. Scæuola P. *filius in curuli ædilitate, cẽtũ aũt iubatorũ primus oĩm* L. Sylla *qui postea dictator fuit, in prætura.* Post *eum* Pompeius

De muneribus ædilitijs & uenationibus.

magnus in circo DC.*ac in ijs iubatorum* CCCXV.*Cæsar dictator quadringentos,quanquam in antiquis libris uerbum* DC. *non legitur:ex quorũ obseruatione locus ille mẽdosus esse uidetur.Idem de uarijs id est pantheris loquens:Senatusconsultũ fuit uetus, ne liceret* Aphricanas in Italiam aduehere: contra hoc tulit ad populum Gn.Aufidius tribunus ple.permisitq; circensiũ gratia importare: *primus aũt Scaurus ædilitate sua uarias* CL. *uniuersas misit,deinde* Pompeius Magnus *quadringentas decem,diuus* Augustus *quadringentas uiginti:ibidem emendandũ unum uerbũ censeo quanq̃ refragante antiquorũ exemplariũ fide: Ferunt(inquit* Plinius*)colore earũ mire solicitari quadrupedes cunctas,sed capitis toruitate terreri:quãobrem occultato eo reliqua dulcedine inuitatas corripiunt.* Hoc *Plinij dictũ cũ ex Aristotele trãslatitiũ esse liqueat, nimirũ ex eo emendari debet.Is enim libro nono de historia animalium :* λέγουσι δὲ καὶ κατανενοηκυῖαν τὴν πάρδαλιν ὅτι τῇ ὀσμῇ αὐτῆς χαίρουσι τὰ θηρία, ἀποκρύπτουσαν ἑαυτὴν θηρεύειν, προσιέναι δ' ἐγγὺς καὶ λαμβάνειν, οὕτω καὶ τὰς ἐλάφους. *Aiunt autem (inquit)ętherã intelligentẽ quòd odore sui animãtes gaudeãt, occultare sese & ita eas captare:quippe accedẽtes propius rapere, in quibus & ceruã.*Odore *igitur nõ colore apud* Pliniũ *legẽdum: quod ne à quoq̃ refelli possit,uel* Plinio *ipso iudice uincam, qui libro uigesimoprimo de odoramentis loquens:Animaliũ,inquit, nullum odoratũ, nisi de pantheris quicq̃ dictum est,si credimus.Idem* Plinius: Annalibus notatũ est. M. Pisone M. Messala consulibus Domitium Aenobarbũ ædilẽ curulẽ ursos Numidicos centũ,& totidem *uenatores* Aethiopas *in circo dedisse.* Idem libro tricesimoquarto:In M.*Scauri ædilitate tria millia signorũ in scena tantum fuere tẽporario theatro.*Et rursus *libro tricesimosexto* CCCLX.*columnas* M.*Scauri ædilitate ad scenam temporarij theatri,& uix uno mense futuri in usu , uiderunt portari silentio legũ.* Et rursus *alibi:Scaurus fecit in ædilitate sua opus maximũ omnium quæ unquam fuẽre humana manu facta: non temporaria mora, uerũ etiã æterni-*

Plinij locus.

aeternitatis destinatione. Quibus uerbis significat Scaurũ in aedili tate sua ad populi oblectationem scenam tẽporariam & statim lu dis factis diruendã, fecisse: sed quae uinceret magnificẽtia clarissimum opus omniũ quae unquam facta sunt, etiam eo animo ut perpetua essent. Vitruuius in praefatione decimi libri ludorũ et mune rum huiuscemodi meminit qui priuato sumptu fiebant, qui etiã eorum summa industria et machinatione apparãdorum, praetoribus aedilibusq; necessitatẽ iniungit. Quanti aũt stetisse Marco Seio liberalitatẽ putamus, q in caritate annonae modiũ frumẽti asse popu lo uẽdidauit? quod Cicero dixit in loco supradicto: asses deni in de nario fuerũt, & sestertij quaterni. Hic aestimatione à nobis institu ta tribus duodenarijs & semisse ualuisse deprehẽditur, cũ libra de cem aureis aestimetur: qua ratione sestertius nummus decem denariolis & semisse, id est obolo nostro ualet, sic asses singuli quaternis denariolis aestimabuntur. Quãti aũt frumentum esset Romae ex Cicerone conijcere possumus, qui in frumentaria actione ita in quit: Frumentũ emere in Sicilia debuit Verres ex senatuscõsulto, & ex lege Terentia & Cassia frumentaria. Emundi duo genera fuerunt, unum caeterarum decimarũ, alterum quod praeterea ciui tatibus aequaliter esset distributũ. Illius decumani tantum quãtum ex primis decumis fuisset: tritici modiûm DCCC. millia: pretiũ autem cõstitutum decumano in modios singulos sestertijs ternis, duo detricies: imperato, sestertijs quaternis. Ita ut frumentum imperatum sestertiûm duodecies in annos singulos Verri decernebatur quod aratoribus solueret: in alteras decimas fermè ad nonagies. Sic per trienniũ ad hanc frumẽti emptionẽ Siciliensem propè cen ties & tricies erogatum est: hanc pecuniam tantam tibi ex aerario inopi atq; exhausto, datam ad frumentũ: datam ut Siculis aratori bus, quibus tanta onera respublica imponeret, solueretur: abs te laceratum sic esse dico, ut possim illud probare si uelim, omnem hanc pecuniam domũ tuam reuertisse. Hunc locũ Ciceronis qui lõge ali ter in exẽplaribus legitur, sic emendandũ esse censui, quoad emen

Aestimatio denarij & sestertij.

datiora reperiantur exemplaria, & eius hunc sensum esse, ut intelligamus triplicem frumentationem Siciliẽsem fuisse: Primam uectigalem, quæ decumana erat: alterã itidem decumanã non etiam gratuitam, sed ut aratores Siculi alteram decumam darẽt, ternis sestertijs in modios taxatã. Has duas certas statiq; numeri frumenti fuisse, id est octingenũ millũ modiûm in singulas: tertiã non decumanam sed incertã & pro necessitate reipublicæ indici solitam æqualiter ciuitatibus. Propterea igitur decumani nomine Cicero quotãnis duodetricies sestertiûm imputauit Verri, quippe cum frumenti modius trinis sestertijs æstimatus esset, si ter octingẽta millia numeres, fiẽt uicies quater cẽtena millia nũmûm quotãnis: quare potius DCCCC. millia legẽdum uidetur, ut fiãt septies & uicies cẽtena millia nũmûm: quæ si ter rursus numeres: fiãt semel & octogies cẽtena millia nũmûm in triẽnio, ut sit, quod Cicero dixit, fermè ad nonagies: omnia augens oratorie. Malim tamẽ locum mẽdosum relinquere, q̃ hanc sententiã asserere, præsertim cũ duodetricies nõ quadret in annos singulos. Non nihil tamẽ adminiculatur hic locus ad id quod de sestertijs diximus, quũ cẽties & tricies sestertiûm pro tãta pecunia dixerit. Verũ cũ publica & æterna frumẽti æstimatio quaternũ esset sestertiûm in Sicilia frumenti feracissima, quãti putamus fuisse Romæ in caritate annonæ? Et quantũ lucrũ cõtẽpsisse eũ qui assibus uẽdiderit si domi repositũ habuit: aut iacturã fecisse si in Siciliã aut Carthaginẽ petierit? Nã ut in capita ciuiũ singulis modijs defunctus sit, quod credibile nõ est, ut postea intelligetur, nõ minus q̃ trecẽta mllia hominũ plebeiorũ fuerunt. Legimus apud Eusebiũ quo tẽpore Cicero Quintiũ reũ patrocinio suo defendit, cẽsu Romæ acto inuẽta esse hominũ millia quadringenta sexagintatria: ut ergo trecenta millia hominũ fuerint tantum, & Seius tot modijs defunctus sit, nec pluris Romæ frumentum in annonæ inopia quàm apud Siculos in solita ubertate fuerit: Seius in populum mille ac ducenta milla nummûm, id est duodecies sestertiûm dilargitus est, nisi quòd in singulos modios

assem

assem seruauit. Quod si ad uerisimile exigere hoc uelis, minimum hæc summa duplicabitur. Itaq; merito Lactãti⁹ libro sexto ita scribit: Quid enim dicẽdum est de ijs qui populari leuitate ducti, uel magnis urbibus suffecturas opes exhibẽdis muneribus impendunt: nisi eos demẽtes ac furiosos qui præstẽt id populo quod & ipsi perdãt: et nemo eorũ quibus præstatur accipiat. Et rursus alibi: Quid prodest perditæ nequitiæ bestiarios facere locupletes et instruere ad flagitia? Plinius libro tricesimotertio. Non erat apud antiquos numerus ultra centũ millia: itaq; hic & hodie multiplicatur, ut decies cẽtena millia aut sæpius dicantur. Fœnus hoc fecit nummusq; percussus, & sic quoq; æs alienũ etiãnũ appellatur: postea diuites cognominati, dũmodo notũ sit eũ qui primus acceperit hoc nomen, decoxisse creditoribus suis. Ex eadem gente M. Crassus negabat diuitem esse nisi qui redditu annuo legionem tueri posset. In agris suis sestertiûm uiginti millia possedit, Quiritiũ post Syllam ditissimus: nec fuit satis nisi totum Parthorũ esurisset aurum, atq; ut nomen quidem optimum occupauerit (iuuat enim insectari inexplebilem istam habendi cupiditatem) Multos postea cognouimus seruitute liberatos opulentiores, pariterq; tres Claudij principatu, Pallantem, Callistum, & Narcissum. Atque ut hi omittantur tãquam adhuc rerum potiantur. C. Asinio Gallo C. Martio Cyrino consulibus ad sextas calendas Februarias C. Cæcilius Claudius Isidorus testamento suo dixit, quamuis multa ciuili bello perdidisset, tamen relinquere seruorum quatuor millia centum sedecim. Iuga boum tria millia sexcenta: reliqui pecoris CCL. septem millia: in numerato pondo sexcenta millia: qui funerari se iussit sestertijs undecim millibus. Hæc uerba Plinij non modo sic in impressis exemplaribus, sed etiam in antiquis quibusdam leguntur: quæ si uere leguntur, nugatoria sunt quæ diximus, tametsi testatissima: in antiquissimo exẽplari legimus: in agris HS. M.M. possedit: ita ut duæ M.M. similitudinem haberent literæ postremæ in græcorum alphabeto, sed inuersæ, cuiusmodi & alibi in antiquis libris legimus.

Claudius Isidorus.

Diuitiæ Crassi.

Lego igitur, in agris sestertiûm bis millies possedit, hoc est aere nostro quinquagies centena millia aureorũ coronatorũ. Huius si uicesimã partẽ pro reditu annuo statuamus (siue in agris eum redditũ, siue in mãcipijs artificibus, siue in foenore fuisse intelligimus) fient ducenta quinquaginta millia: quae si ita dispensemus, ut gregarius miles quaternos in mensem aureos accipiat duodequinquagenos in annũ, decem cohortiũ quinquagenariarũ legio ali potuit. Restabunt decẽ millia, quorũ quinq; millia in quinquaginta centuriones statuimus pro duplicando stipendio, et quinq; altera pro ijs qui à Graecis ὑκτακῶι, id est supordinati dicũtur, ut cornicines, signiferi, caduceatores, & fabri qui machinas faciunt. Quòd si apud Plinium uiginti millia sestertiûm legamus, significabuntur quingenti aurei: si uicies sestertiûm, quinquaginta millia: si uicies millies, immensa summa. Errore igitur librariorũ lubrico quidem ipso in notis numerorũ uel summarũ, ut postea uidebimus, factum est ut pro sestertiûm bis millies, sestertiûm uiginti mil. legeretur: astipulante scilicet tot aetatum ignorantia, praesertim quod ad haec uerba perinet. Cum hoc dicto pugnare uidetur id quod Seneca libro de uita beata his uerbis inquit: M. Cato cũ laudaret Curium & Coruncanũ, & seculũ illud in quo crimen erat paucae argenti armillae, possidebat ipse quadragies sestertiûm: minus sine dubio q̃ Crassus, plus q̃ censorius Cato: maiore spatio proauum uicerat, q̃ à Crasso uinceretur. Si igitur quadragies hic recte legitur, oportet M. Porciũ minus octoginta sestertijs, hoc est duobus millibus aureûm nostrorũ in cẽsu habuisse, quũ quinquaginta partibus Crassus maiorẽ censum quadragies sestertio habuisse legatur, & tamen pluribus partibus quadragies sestertiûm maius fuisse censu Porciano dicatur à Seneca. Verum hoc esse falsum facile ex Plutarcho intelligimus, qui quaestu & parsimonia patrimoniũ auxisse Catonem seniorẽ testatur. Ideóq; iuniorẽ Catonẽ haereditatibus locupletatũ esse narrat. Hoc ideo diximus ne quid praeterijsse cõsulto aut oscitanter uideremur: Sed & in sequentibus nonnihil de Crassi diuitijs

uitijs dicetur. Quòd autē sequitur de Cæcilio: In numerato pondo sexcenta millia, in antiquissimo libro HS. DC. legitur. Obseruaui autem in antiquis, H & S cum apice, significare sestertium. Apicē aūt porrectū super quemcūq; numerū, millia significare, ut DC. cum apice sexcenta millia. Sexcenta autē millia pondo argēti æstimantur à nobis sexagies centena millia aureorū. Quæ cum immensa sit pecunia et maior censu Crassi, qui Quiritiū post Syllā ditissimus ab eodē Plinio fuisse dicitur, legēdū puto sestertiûm sexcenties, quod signat quindecies centena millia coronatorū. Non enim memini me legisse ut latini pondo aut libras de numerata pecunia dicerent, etiam si minus Græci in hac significatione utūtur. Nam quòd Liuius argenti pondo bina et selibras in militē præstaret, dixit: ad argentū infectū retulisse mihi uidetur, quo etiam loquēdi modo nūc utimur cū argenti marcā uel auri dicimus, tātam pecuniā significātes quanti edicto principis æstimātur. Nec tamē me latet quòd Plinius in mētione citrinarū dixit, qui locus in ordinem tandē incurret & explicabitur à nobis. Illud quod sequitur, q funerari se iussit sestertijs XI. lego sestertiûm undecies. Ne aūt fide careat quod de Crasso diximus, citetur locus Plinij li. XVIII. apud quē de positione uillæ et modo agri colēdi loquentē, sic in oībus libris impressis legitur: Modū agri in primis seruandū antiqui putauere, quippe ita censebant, satius esse minus serere & melius arare. Qua in sentētia & Vergiliū fuisse uideo: uerūq; cōfitentibus latifundia prodidere Italiā. Iā uero et ꝓuincias sex & semissē domini Aphricæ possidebāt cū interfecit eos Nero princeps. Nō fraudabo magnitudine hac quoq; sua Gn. Pōpeiū, qui nunq̄ agrū mercatus est conterminū. Miror quid his uerbis significari Plinij emendatores intellexerint. Ego ita restituendū locū affirmo: Verūq; cōfitentibus latifundia perdidere Italiā, iam uero & prouincias: deinde post distinctionē inferēdū, Sex domini semissē Aphricæ possidebant, cū interfecit eos Nero princeps. Non fraudando magnitudine hac quoq; sua Gn. Pōpeio, & reliqua. Iam uero pro

Plinij locus restitutus.

Vero' p etiã.

iã etiã, q etiã, locutio ẽ Pliniana: ut, illa uero, p immo etiã, uel q immo illa, li. XVI. cap. XXXIIII. et lib. XIIII. cap. XXII. illi uero & ueniente, pro immo etiã. Sic apud Ciceronẽ aut uero, pro aut etiã: & nec uero, pro nec etiã: apud Græcos ἤδη δὲ, & οὐ μὴν δὲ sic dicitur, hoc est iã uero, & neq; uero. Sẽsus est igitur, latifundia perdidisse nõ modo Italiã sed etiã puincias, hoc est steriles reddidisse, cũ solũ frugiferũ male cultũ maligne quoq; fruges redderet, & Aphricæ propè dimidiũ ab hominibus sex opulẽtis obtinebatur: quo noĩe à Nerone principe rapacissimo cõfiscati, insuper etiã capite pœnas luerũt. Hoc aũt tũ cõtigisse existimo, cũ Nero spe destitutus, quã de gaza antiqua Didonis cõceperat in Aphrica eruẽda, ad rapinas improbissimas et delationes excitãdas animũ cõsceleratũ intẽdit, ut autor est Tranquillus. Vt aũt sciamus q̃ sint numeri apud Pliniũ mendosi, age conferamus Pliniũ cũ reliquis autoribus, atq; etiã ipsum secũ. Iãprimũ libro supradicto ubi de ærario Po. Ro. ut copioso loquitur & opulento: Auri (inquit) in ærario populi Romani fuere Sex. Iulio L. Aurelio COSS. septẽ annis ante bellum Punicum III. pondo DCCXXVI. argenti nonaginta duo millia, & extra numerum CCC & LXXV. Si priuatus homo Cæcilius Isidorus sexcenta millia põdo argenti habuit, quonam modo ærarium locuples existimabitur, quod cẽtum millia nõ habuit? Idem paulo post: Intulit & Aemylius Paulus Perseo rege Macedonico deuicto prædã pondo trium milliũ: à quo tempore populus Romanus tributum pendere desiit. Plutarchus de triumpho Pauli loquens: Post armorum currus tria uirorum millia sequebãtur, qui numismata ferebant argentea uasis trecentis quinquaginta: uas erat quodlibet trium talentorũ: quatuor uiri singula uasa portabant: alij crateras argẽteas & phialas calicesq; ornatissimos & ingentes certo ordine deferebãt. Et paulo inferius: Postea sequebantur qui aurea numismata gerebãt in uasis trium talentorũ, ut supra de argẽteis dictum est: numerus uasorũ fuit tria & octoginta. His uerbis Plutarchus autor est, mille & quinquaginta talenta

Mẽdosi nũeri apud Pli.

lenta argenti, & ducenta undequinquaginta auri in ærariũ illata esse, præter uasa aurea argenteáq;. Plinius tria millia pondo non addito auri argenti' ue: at ego dico uicies maiorem numerum apud Plutarchum esse quàm apud Plinium, id quod ex dicendis apparebit. Alioqui quonam pacto populus Romanus tributa pendere propter ærarij opulentiã desiisset? Sequitur rursus eodẽ Plinij loco: Sex. Iulio L. Martio COSS. hoc est belli socialis initio, octingẽta quadraginta sex auri pondo fuere in ærario. Cæsar primo introitu urbis in ciuili bello suo ex ærario protulit laterum aureorũ XXVI. millia & numero pondo trecenta: nec fuit alijs tẽporibus respublica locupletior. Hactenus ille. Quomodo memorabile Plinius existimauit in ærario Romano octingẽta tunc auri pondo fuisse, cũ Cæsar postea sex & uiginti aureorũ laterũ millia ex ærario abstulerit? de quo loquẽs Orosius li. VI. ita inqt: Cæsar Romã uenit, negatáq; sibi ex ærario pecuniã fractis foribus inuasit, ptulitq; ex eo auri pondera IIII. MC. XXXV. argẽti pondera propè DCCCC. Orosii nũerus multo minor est Pliniano, ut utrobiq; corruptũ esse appeat. Ego in antiquissimo exẽplari ita primũ illũ locũ legi: Auri in ærario Po. Ro. fuere Sex. Iulio L. Aurelio COSS. septẽ annis ante Punicũ bellũ III. pondo XVI. DCCCX. argenti XXII. LXX. & in numerato LXII. LXXXV. CCCC. Sex. Iulio Martio COSS. hoc ẽ belli socialis initio auri XVI. XX. DCCC. XXIX. C. Cæsar primo introitu urbis ciuili bello suo ex ærario protulit laterũ aureorũ XV. argenteorum XXXV. & in numero HS. CCCC. nec fuit alijs temporibus resp. locupletior. Intulit & Aemylius Paulus Perseo rege uicto è Macedonica præda HS. II. III. à quo tẽpore Po. Ro. tributũ pẽdere desiit. Hæc uerba inserẽda huic operi duxi, ut legẽtibus iudiciũ integrũ seruaretur. Si qd tamẽ cõminisci licet, hũc locũ sic restituere possumus ex uetusti exemplaris & aliorũ obseruatione. Auri in ærario populi Ro. fuere septẽ annis ante bellũ Punicũ III. pondo septingenta millia uiginti sex: argẽti nonaginta duo millia, & in numerato trecenties

Copiæ ærarij Romani.

&

& septuagies quinquies. Item Sexto Iulio L. Martio conss. hoc est belli socialis initio auri pondo octingēta millia XLVI. *Et inferius: Intulit &* Aemylius Paulus *Perseo rege uicto è* Macedonica *praeda sestertiûm ter millies*. In *Caesaris autē mentione locus mutilatus sic restituendus:* Protulit *laterū aureorū quindecim, argenteorum* XXXV. *mil. & in numerato sestertiûm quadringēties*. In *harum summarū aestimatione ineunda in singula pondo centenos aureos solatos statuendos esse arbitror, quia in tanta copia auri necesse est partem fuisse mediocris notae, utpote quod esset cōflatum è uasis & supellectili, sic fit ut singula centena millia cēties centena millia aureorū ualuerint: ita septingenta millia, septingenties centena millia ualuerunt*. Argēti aūt *nonaginta duo millia denario multiplicata, nongentis uiginti millibus coronatorū aestimātur, & trecēties & septuagies quinquies sestertiûm, nongētis quadraginta circiter millibus. Sed uix uerisimile est septies plus auri q̃ argenti fuisse*. Quòd *si uetustū exemplar uerū esse aliquis existimauerit, sic legendū erit fortasse:* Pondo *sedecies septingēta, argēti nonagies bis octoginta quinq; millia (quanquā in uetusto, uicies bis* LXX. CCCC. *legatur) et in numerato sexagies bis octuaginta quinq;*. Haec *summa immensa est omnino, quippe sedecies centena millia & septingēta pondo intelligo, quae centies multiplicata millies & sexcēties cētena millia aureorū ualent*. Argenti *aūt summa nonagies bis, decies multiplicata, noningēties uicies centena, praeter numeratā pecuniā*. Quae *utrū ad sestertia, an ad aureos referenda sit, mihi non liquet, quare nihil statuo. Si tamē uetusti numeros sequi placeat, nō uideo quomodo* XXII. LXX. CCCC. *aliter legere possumus quàm uicies bis septuaginta millia quadringenta, quae summa argēti ad nūmum relata ducenties uicies septies centena, & quatuor millia coronatorū efficit*. Idem'q; *censeo de eo quod seqtur:* Belli *socialis initio auri pondo* XVI. XX. DCCC. XXIX. *quod si non mēdose legitur, utiq; sic interpretandum est. Sedecies uiginti millia octingenta undetriginta, hoc est sedecies cētena uiginti*

ginti millia. Centena enim antiqui subintelligenda relinquere solebãt, eo modo quo in his uerbis quadringẽties sestertiûm pro quadringenties cẽtena millia sestertiûm, ut docuimus, & debere ducenties. Hoc more sæpe locutũ Pliniũ docebimus libro quarto cum locus occurrerit. Cicero in prætura urbana: Accepi (inquit Verres) uicies ducenta triginta quinq; millia quadringentos quindecim nummos: hoc perinde est ac si dixisset Cicero, uicies bis centena XXXV. millia: ut manifeste ex sequẽtibus patet, & ex Asconio Pædiano. Vt autem legamus XVI. millia pondo, ut in eo uetusto legitur, ridiculũ est, cum apud Suetoniũ legamus Augustum una donatione in Cellam capitolini Iouis sedecim millia pondo auri, et quingenties sestertiûm contulisse. Quare lectionis fides sit penes uetusta exemplaria, si usquam esse potest hodie: uerborũ aũt interpretatio, sit penes antiquitatis studiosos. Admirari nunc Plinium subit, sæpeq́; in hoc opere subibit, q res tot memorabiles omnis æui memoriæ prodere cõcupiuit, si per tot seculorũ cariem, incuriam, ignorantiam, & cõpendiariæ scriptionis discrimina pertinax exẽplarium fides ad nos euadere potuisset: ut siquando nullis adnitentibus, & inuentis uetustioribus libris restitui potuerit, unum eum autorem studiosi harũ literarum habeãt, cui totius propè uetustatis cognitionem explicatã acceptam referre possint: utiq; quod ad eas res pertinet, quis inter scribẽdam rerum gestarũ historiã locus esse nõ solet. Cuius rei reputatio magnũ mihi negotiũ in hac cõmentatione exhibuit, cũ res partim conclamatas, partim etiã elatas, tot doctorũ hominũ præiudicio semianimes à rogo referri posse atq; etiam à tumulo nõ diffiderem. Ne quid autẽ cõminisci uidear, penes me futura antiqua exemplaria profiteor ut nulli non adire liceat quẽ quidem initiatũ his sacris esse sensero. Credibiles fortasse has summas atq; etiã omnino credibiles facit locus Suetonij in Vespasiano his uerbis: Sunt contra qui opinẽtur ad manubias et rapinas necessitate cõpulsum summa ærarij fisciq; inopia, de qua testificatus sit initio statim principatus, professus quadringẽties millies

Plinij historia.

lies opus esse ut respublica stare posset. Si enim Vespasianus sperauit se quadringenties millies sestertiûm cogere posse ad instaurandam dignitatem imperij Romani quæ à Nerone & successoribus per luxus inusitatos exhausto ærario, cõciderat: simillimum ueri esse potest eo tempore quo imperium Romanum in senatus autoritate & populi potestate situm erat, potuisse ex oriẽtis Aphricæq; spolijs & uectigalium residuis, quartam eius summæ partẽ in ærario coactam esse: maxima enim superiorum summa non excedit centies millies sestertiûm, id est bis millies & quingenties centena millia aureorũ nostrorum. Hæc adnotauisse non ab re fuit ut arbitror, & si nihil habui quod hoc loco statuerem. Existet enim fortasse aliquis qui uetustis exemplaribus diligenter euolutis, uel ueri similiora inueniet uel commentationi nostræ fastigium imponet, admonitione hac nostra extimulatus. Magnam autem esse summã pecuniæ quam Cæsar ex ærario protulit ex calculo intelligere licet. Si enim XV. mil. laterum aureorum, fuerunt, nõ dubito cẽtum & quinquaginta millia pondo auri fuisse, cum quilibet laterculus decem pondo minimum fuerit: qua ratione fiunt aureorum solatorum centies quinquagies centena millia. Si autem huic summæ argenti æstimatio addatur, cũ eo quod in numerato fuit, immẽsa fiet summa. Quod uero in uulgatis exemplaribus & quibusdam antiquis legitur, & numero pondo trecenta, omnino corruptũ est: numeratam enim pecuniam non libris sed sestertijs significabant antiqui. Appianus in secundo bellorum ciuilium: Thesauros (inquit) à nemine contactos usq; in illum diem militibus rapere concessit, quos olim execratione proposita conditos fuisse memorant, ut nisi in tumultu belli Celtici non promerentur: Ex quibus uerbis intelligimus Cæsarem usq; ad fecem ærarium exhausisse: quanquam Plinius dicat tunc ærarium locupletissimum fuisse, sed intelligimus prælibatum à Pompeio & senatu. Tranquillus & Plutarchus de hoc siluerunt, ut & ipse Cæsar in commentarijs suis. Lucanus in tertio Pharsaliæ de hoc loquens, ita inquit:

Sãctius ærariũ à Cæsare expilatũ.

– Tunc

— *Tunc conditus imo*
Eruitur templo multis intactus ab annis
Romani census populi, quem Punica bella,
Quem dederat Perses, quem uicti præda Philippi:
Quicquid parcorum mores seruastis auorum,
Quod dites Asiæ populi misere tributum,
Victoriq́; dedit Minoia Creta Metello,
Quod Cato longinqua uexit super æquora Cypro.
Tunc orientis opes, captorumq́; ultima regum,
Quæ Pompeianis prælata est gaza triumphis
Egeritur, tristi spoliantur templa rapina,
Pauperiorq́, fuit tunc primum Cæsare Roma.

Quibus uerbis magna uis auri argentiq́; significatur. Sic autē hic Pliniū locutū esse credo, coniecturā ex alijs autoribus faciens, & ex alijs ipsius locis: argumēto erūt etiam ea quæ postea dicentur à nobis, si quis diligēter animaduertat. Hanc aūt deprauationē exēplarium induxit antiquorum librariorum institutum, qui numeros & summas sua quanq; notula scribebant: aliter enim sestertios nummos, aliter sestertia, aliter sestertiûm gignendi casu notabant, aliter libram, & talentum: aliter & denarium, & mille & millies non eodem modo. Quare per tot secula ueri rerū numeri alijs atq; alijs subinde traducibus exemplariū inserti, ad nostrā auorūq́; memoriā peruenire nō potuerūt, præsertim accedēte librariorum culpa, qui pleraq; oculis solis, pauca etiā mente trāsigunt. Age quis illud libri octaui tueri possit? Metellus Scipioni triclinaria Babylonica octingētis millibus uænisse iam tunc posuit in capitalibus criminibus, quæ Neroni principi quadringētis millibus sestertiûm nuper stetere. Si stragula Babylonica octingētis millibus ab homine priuato cōparata sunt, quonā modo memorabile est Neroni principi profusissimo quadringentis millibus stetisse? In antiquis duobus exemplaribus quadringenties sestertiûm legimus, in uno antiquissimo quadringētis, sed ita ut conspicue deletilem mēbranæ locum

Numerorū deprauatorū ratio.

Insigne pretiū triclinariū Babylonicorum.

cum cerneres,& quadringenties principio fuisse intelligeres. Est alioquin locus non uno aut altero uerbo corruptus, in antiquorum enim nullo capitalibus criminibus legitur, sed uel in Catonis, uel in Capitonis: nec posuit, sed ponit: nec Scipioni, sed Scipio in recto. Locus igitur sic restituendus: Metellus Scipio triclinaria Babylonica sestertiûm octingentis millibus uænisse iam tunc, ponit in Capitonis criminibus, quæ Neroni principi quadringenties sester tiûm nuper stetere: hoc sensu, ut Metellus Scipio Capitonem accu sauerit, & ei obiecerit quòd triclinares tapetas quibus triclinia uel sternebantur, uel obtendebantur, uiginti millibus aureorũ nostrorum parare ausus esset: quæ tamen postea Nero decies cẽtenis millibus parauisset ad ornatũ aureæ domus. Capitonis Cossutiani meminit Tacitus libro decimosexto. Crimina, inquit, obliterari nõ sinebat Capito Cossutianus, præter animã ad flagitia præcipitem inimicus Thraseæ, quòd autoritate eius concidisset, iuuantis Cilicum legatos dum Capitonem repetundarũ interrogant: cuius accusationis meminit etiam Iuuenalis Satyra octaua, Capitonẽ Cilicum piratam uocans: sed de hoc Capitone intelligi dictũ Plinianum non potest, quia & is Thraseam Petum reum peregit sub Nerone, quo nomine quinquagies sestertiûm præmij loco tulit: Accusatoribus (inquit Tacitus) Eprio & Cossutiano quinquagies sestertiûm singulis, Ostorio duodecies & quæstoria insignia tribuũ tur. Quo ex loco intelligere possumus, q̃ ille sceleratissimus princeps etiã perditus luxu & prodigentia fuerit, qui duobus calũniatoribus ad accusandum uirũ egregiũ subornatis, ducenta quinquaginta millia coronatorũ dederit, id est centies sestertiûm. Semel in uniuersum testatus sum, me ita in hoc tempore locuturũ, quasi iam olim coronati nostri percussi fuerint, ut expeditius transigere hoc negotium possim. Capitonis Fonteij meminit Horatius in primo Sermonum æqualis Mecœnatis. Hunc igitur uel patrem eius Metellus hoc nomine accusasse uidetur. Capitalem aũt luxum Romæ fuisse non comperimus ne exilio quidem multatum, tãetsi probrose obijc

Capito.

obijci solitum, ut de Lucio Crasso uidebimus. Quare Tranquillus de Cæsare adhuc priuato loquens: Tabulas operis antiqui semper animosissime cõparasse eum multi prodiderunt: seruitia recẽtiora politioraq́; immenso pretio, & cuius etiã ipsum puderet, sic ut rationibus uetaret inferri. Quo modo igitur capitalibus uerbũ apud Plinium cõgruere potest? Vtinã autẽ eo in loco Plinius per omnia emendari posset, ut in eo quod sequitur in eodẽ capite: Vidimus iã & bidẽtium uellera purpura, cocco, cõchylio, sesquipedalibus libris infecta, uelut illa sic nasci cogẽte luxuria. Ego ut uiuentiũ non bidentium lego, sic sensu exposcẽte, ita sesquipedales libras nõ intelligo. Quòd si labris legamus, tamẽ sesquipedalibus nõ cõgruit. Potius igitur sesquipondialibus legendũ censuerim, eo sensu fortasse, ut libræ purpuræ & conchylij centenis & quinquagenis drachmis cõstarẽt. Nam de pretio purpuræ loquẽs libro nono ita inquit: Nepos Cornelius qui diui Augusti principatu obijt: Me, inquit, iuuene uiolacea purpura uigebat, cuius libra denarijs centũ uænibat: nec multo post rubra Tarẽtina: huic successit dibapha Tyria, quæ in libras denarijs mille nõ poterat emi: hac Lẽtulus Spinter ædilis curulis primus in prætexta usus improbabatur: qua purpura qs non iam, inquit, triclinaria facit? Spinter ædilis fuit Cicerone cõsule. Dibapha tũc dicebatur quæ bis tincta esset, ueluti magnifico impendio, qualiter nũc omnes penè cõmodiores purpuræ tinguntur. Quod sequitur corruptũ est: In cõchyliata ueste cætera eadẽ sine buccino, præterq́; ius tẽperaturæ æque pro indiuiso humani potius excremẽto dimidia, & medicamina addũtur. Vbi sic legendum censeo: Vis tẽperatur aqua. Sed ex uerbis Plinij purpuræ et conchylij pretia magna apparet fuisse. Coccus aũt quo hodie utimur in laneis uestibus, nõ excedit in libras singulas nostras binos aureos: quod uero in serica ueste cramesinũ appellant, non absimile est cocco, radicibus adhærens cuiusdã herbæ in Germania: nec excedit quaternos ducatos in libras, ut negotiatores nostri aiunt. Ex quo apparet multo pretiosiores, et maioris luxus uestes antiquorum

Purpuræ pretium.

Dibapha.

Cocci pretium.

Purpura ignota.

rum fuisse. Purpura hodie negotiatoribus ignota est, etiamsi Damasci in usu esse quidã affirmant, sed pretiũ antiquis pretijs non respondet. Athenæus libro duodecimo dipnosophiston, de luxu Ionum loquẽs: Theopompus aũt, inquit, libro decimoquinto autor est mille uiros Colophoniorũ per urbem errãtes uideri solitos in ueste purpurea, quod regibus tum rarum erat, et magno studio affectatum: purpura enim argento rependebatur. ὅπερ καὶ βασιλεῦσι σπάνιον τότ' ἦν καὶ περισπούδαστον. ἰσοστάσιος γὰρ ἦν ἡ πορφύρα πρὸς ἀργύριον ἐξεταζομένη. Cicero in Philippica secũda. Cõchyliatis Cn. Põpeij peristromatis seruorũ in cellis lectos stratos uideres. Quã obrem desinite mirari hæc tam celeriter esse consumpta: non modo unius patrimonium quãuis amplum, ut illud fuit, sed & urbes & regna tanta nequitia deuorare potuisset. Tranquillus in Nerone: Et cum interdixisset usum amethystini ac tyrij coloris, summisissetq́;, qui nundinarum die pauculas uncias uẽderet, præclusit cunctos negotiatores. Quo in loco perculit lego, id est fortunis euertit. De hac Plinius ita inquit libro supradicto: Non est satis abstulisse gemmæ nomen amethystum: rursum absolutus inebriatur tyrio ut sit ex utroq; nomẽ improbum tyriamethystus. Olim etiã purpura, id est sanguis pisciculi cum cocco quo nunc utimur, miscebatur, id quod idem autor testatur his uerbis: Quin et terrena miscere, coccoq́; tinctum tyrio tingere ut fieret his bissinum. ubi prisca

Plinij locus.

his schymũ habent: quare hysginũ lego, ex eodẽ Plinio libro tricesimoquinto in mentione purpurissi, & ex Vitruuio libro octauo his uerbis: Fiunt etiam purpurei colores infecta creta rubiæ radice et hysgino.

Purpura insigne imperatorũ Romanorum.

Purpura insigne Romanorũ imperatorum fuit. Plutarchus in Crasso: Fertur eo die Crassum nõ purpureum (ut Romanorum imperatorum mos erat) sed atrũ paludamẽtum indutũ ad milites processisse. Quapropter purpura pro summo magistratu

Purpura p magistratu summo.

ponitur à Plinio libro decimo, capite uigesimoprimo de gallis loquẽte: Vt planè dignæ aliti tantũ honoris tribuat Romana purpura. Et ideo imperio Romano ad monarchiã deducto principes ipsi

qui

qui etiã, ut olim, imperatores dicebãtur, quoniã regium nomen Romæ infaustũ inuisumq́; erat, purpurã pro insigni imperatorio seruauerunt, ut autor est Capitolinus in Maximinis & in Gordiano. Plinius libro uigesimosecundo. Paludamentũ imperatoriũ cocco tinctũ fuisse dicit his uerbis: Iam uero infici uestes scimus admirabili succo: atq; ut sileamus Galatiæ, Aphricæ, Lusitaniæ granis coccũ imperatoris dicatũ paludamẽtis, transalpina Gallia herbis tyrium ac cõchyliũ tingit, omnisq́; alios colores, nec quærit in profundis murices, sese obijciendo dum præripit escã beluis marinis. In titulo de uestibus holobryzis, uel holoseris nunc murex nũc conchylium nũc purpura uocatur, qua solus princeps utitur. Hæc obiter dicta sint propter uerbũ sesquipedalibus, quod in Plinio corruptũ esse apparet. Sesquipondiũ aũt sic latinũ est, ut dipondium & centipondium, seu centũpondium apud M. Catonẽ & Plautũ. Est & aliud ibidem ulcus quod quia persanare non poteram, ne attingere quidẽ potius esse duxi. Cæterum quod de censu senatorio & equestri diximus non mirũ uideri debet, ut Romæ senator esse non potuerit, qui minorem censum triginta millibus coronatorũ in censu habuerit: hoc enim statutũ eo demũ tẽpore fuisse uidetur in quo imperium Romanũ in Asiam transiit, aut certe extra Italiã promotum est. Quare Plinius libro decimoquarto luxuriã posteriorũ temporũ & rerum honestarũ incuriam insectans: Reges, inquit, innumeri honore artiũ colebãtur, & in ostentatione has præferebant, opem & immortalitatẽ sibi per illas prorogari arbitrantes. Quare abundabant & præmia & operæ uitæ: posteris laxitas mundi, & rerum amplitudo damno fuit, postq̃ senator censu legi cœptus, iudex fieri censu, magistratũ ducemq́; nil magis exornare q̃ census: postquã cœpere orbitas in autoritate summa & potentia esse, captatio in quæstu fertilissimo, ac sola gaudia in possidendo, pessum iere uitæ prætia, omnesq́; à maximo bono liberales dictæ artes in contrariũ concidere, ac seruitute sola profici cœptũ, eodẽ tamen habendi quo eat spes omniũ tendente uoto. Sic enim legen-

Sesquipondium.

Census equestris senatoriumq́;.

Luxus Romanorum.

dum cẽseo ex uetustæ lectionis obseruatione, licet in exemplaribus quæ circunferuntur, aliter extremum membrum legatur. Iudicem autem fieri censu Plinius *ideo dixit, quòd equites etiã iudices uocabantur, propter equitum decurias quæ ex equestri ordine erant. Idem libro tricesimotertio. Laquearia quæ nunc & in priuatis domibus auro teguntur, post Carthaginem euersam primo inaurata sunt in capitolio censura* L. Nummij. *Inde transiere in cameras, parietes quoq;, qui iam & ipsi tanq̃ uasa inaurantur, cum sua ætas uaria de* Catulo *existimauerit, quòd tegulas æreas capitolij inaurasset primus. Idem paulo superius. Et nos fecimus quæ posteri fabulosa arbitrentur.* Cæsar *qui postea dictator fuit, primus in ædilitate munere patris funebri, omni apparatu arenæ argenteo usus est, ferasq́; argenteis uasis incessere tum primũ uisum: mox (quod etiam in municipijs æmulantur)* C. Antonius *ludos scena argentea fecit. Idem* L. Murena. *Item paulo inferius:* Claudij *successor* Nero Pompeij *theatrum operuit auro in unum diem, quo* Tiridati Armeniæ *regi ostenderet: & quota pars ea apparatus fuit aureæ domus ambientis urbem? Idem* Plinius *libro uicesimonono de medicis loquens:* Multos *prætereo medicos, celeberrimosq́; ex ijs* Cassios, Carpetanos, Aruncios, Albutios, Rubrios. *CCL. sestertia annua mercede ijs fuere apud Principes. Q. uero* Stertinius *imputauit principibus, quòd sestertijs quingenis annuis contentus esset. Sexcena enim sibi quæstu urbis numeratis domibus ostẽdebat. Ducenta et quinquaginta sestertia, id est sex millia ducentos quinquaginta aureos annua mercede celebres multos medicos* Romæ *à principibus habuisse dicit. Stertiniũ uero etiã summam altero tanto maiorem, hoc est duodena millia quingẽtenos, cum priuato quæstu & urbico denaquina millia cogere posset. Quapropter hoc etiã imputabat principibus, quòd centum sestertia quæstus eorũ gratia cõtineret. Sequitur apud* Plin. *Par & fratri eius merces, à* Claudio Cæsare *infusa est: censusq́; quanquam exhaustis opibus* Neapoli *exornata ita auctus, ut hæredi sestertia* CCC, *relinqueret: quadrin-*

Stipendium medicorum Romæ.

dringena Aruncius solus. Sic locum legit Hermolaus Barbarus quibusdam uerbis contra fidem exemplarium additis, quod diuinare est non emẽdare. Ego ex uetustæ lectionis obseruatione sic legendum censeo: Censusq́; quanq̃ exhausti operibus Neapoli exornata hæredi serstertiûm trecenties reliquere: quantũ Athena id est Aruncius solus, ut intelligamus Aruncium cognomento Athenã dictum. Sensus est autẽ non qualis ab Hermolao ponitur, ut trecẽta duo fratres reliquerint hæredi, quod Plinius pro re prædicanda posuit, sed trecenties, quæ cẽtuplicato maior est pecunia, hoc est septingenta quinquagintaquinq; millia. In quo insignis fuit & cõcors nostra auorũq; memoria omniũ hallucinatio, ut antea dictum est, qui nescio quo fato uelut iure quodã sic errore recepto, omnes uniuersiq́; pedibus ierunt in eius sententiã quẽ primũ horũ uerborũ intelligentiã fefellit: quanq̃ partim eorũ rem egregie latinã multis in partibus gesserint, partim græcorum penetralia, atq; etiã adyta reserarint, ut acriore ui animi atq; ingenij q̃ ego, sic maiore operæ pretio. Quo nomine simul eorũ memoriam & colo & ueneror, simul eorũ monumentis propemodũ acceptum fero quicquid literarum studio doctrinæ (quantula in me est cunq;) assecutus sum: id quod eò magis ex animi sentẽtia dico, quòd nullius docti uiri quicq̃ eo nomine uoci debeo, quod quidẽ à prælegente acceperim, ut Phemius ille Homericus qui sese αὐτοδίδακτον uocat. Alioquin & doctorum obseruantissimus, & omnia eorũ causa cupiẽs. Sed sic fuit fatũ meũ, ut mihi tantũ & libris operã satis multã, præceptoribus longe rariorẽ q̃ tõsoribus dederim. Cuius sortis etsi magnopere me pœnitet, interdũ etiã suppudet, quod tamẽ celare plerosq; nõ possum, palàm omnibus fateri non erubesco, utiq; cum ea re cõmemoranda argumentũ mihi ueniæ præstruere uidear. Iuuat igitur doctissimorum hominũ luculentã culpam in rebus arduis meminisse, non quòd uendibilius inuentũ meum ea re fieri sperem, sed quo mihi, iure etiam optimo, ueniam erratorũ haud dubiam spondeã, præsertim si nec inauspicato conatu nec irrito in communẽ studiosorũ

Plinij locus.

causam incubuisse inueniar. Sequitur eodē loco Plinij: Tum Crinas Massiliensis arte geminata ut cautior religiosiorq́;, ad siderũ motus ex ephemeride mathematica cibos dando horasq́; obseruando, autoritate eum præcessit, nuperq́, sestertia C. reliquit muris patriæ, mœnibus quoq; alijs penè nõ minori summa extructis. Lego sestertiûm centies, non sine uetustæ lectionis astipulatu, alioquin quonãmodo cẽtum sestertia sufficere mœnibus Massiliæ possent? aut cur Plinius magnã hãc summã esse diceret? Sequitur ex eodem capite: Per quæ effectum est, ut nihil magis prodesse uideretur q̃ multitudo grassantiũ: neq; enim pudoris æmuli pretia summittũt. Notum est ab eodẽ Charmide unum ægrum ex prouincialibus sestertijs ducentis conductum: Archontio uulnerum medico sestertijs centum cõdemnato ademisse Claudiũ principẽ, eidẽq; in Gallia exulanti & deinde restituto, acquisitũ non minus intra paucos annos. Lego: Neque enim pudor sed æmuli pretia summittunt, & Archontio uulnerũ medico sestertiûm cẽties Claudiũ ademisse: bonis eius confiscatis. Sententia enim Plinij hæc est, q̃q̃ medici Romæ multa nefarie admitterẽt artis suæ licentia, potius tamen esse cœpisse, ut plures essent q̃ pauci: quia olim cũ pauci essent, pretia immodica aut stipulabãtur ab ægris aut quouis modo exprimebãt, nullo enim pudore deterrebãtur, ut immensis mercedibus abstinerent, sed mutua (ut fit) æmulatione minoris operas suas addicere tunc cœperũt, cum multi extitere medici. Cum aũt uellet Plinius impudẽtiam flagitantium docere, Charmidis facinus tanq̃ exemplum improbitatis medicæ cõmemorauit, qui ægrũ unũ prouincialem sanandũ, quinq;(ut ita dicã) millibus coronatorũ conduxit. Vt aũt doceret q̃ quæstuosa tunc medicina esset, uulnerariũ Archontiũ dixit ducẽtis quinquaginta millibus aureorũ cõfiscatione amissis, intra paucos annos totidẽ in exilio quæsiuisse. Huius dicti firmamentũ erit, id quod ab eodẽ autore libro XXVI. dicitur, ubi de lichenibus loquitur: Siquidẽ, inquit, certũ est Manilium Cornutũ ex prætorijs, legatũ Aquitanicæ prouinciæ sester. ducẽtis elocasse

in eo

in eo morbo curandũ ſeſe. Sic enim legi debet ille locus etiãſi aliter in chartaceis libris legatur. Præter loca ſupradicta etiã aliũ eodẽ cap. in trãſitu emẽdabimus, ubi enim legitur: Itaq; Hercule in hac artiũ ſola euenit, ut cuicũq; medicũ ſe profitẽti ſtatim credatur, cũ ſit periculũ in nullo mẽdacio maius: nõ tamẽ illud intuemur, adeo blanda eſt ſpirãdi per ſe cuiq; dulcedo. Lego ſperandi pro ſe, non ſpirandi per ſe. Hæc de medicorũ mercede ex hoc Plinij loco dicta ſunt à me, fide fortaſſe maiora nõnullis uidebuntur, utpote ab hodierno nõ modo cenſu, ſed etiã ſenſu aborrẽtia. Itaq; cũ hæc ſcribere cœpiſſem, in mentẽ mihi uenit, eã me rationẽ in his cõmentarijs ſequi eſſe neceſſe, quã geometræ & mathematici in demõſtrandis ſpeculamẽtis ſuis inſtituerũt. Quomodo enim illi ex primis ꝓbãt ordine ſequẽtia, et ſimul atq; theorema quoddã compererũt, illi ſtatim ut cõfecto adnectũt aſſuũtq; aliud, & illi rurſus aliud atq; aliud ſerie perpetua, cũ ſequẽtia cõſiſtere ſine antegreſſis nequeãt. Nã abſq; hoc foret, res ipſi in cõmunẽ ſenſum haud incurrẽtes rudibus adhuc animis approbare demõſtrareq; nõ poſſent, minutisq; eos aſſenſionibus uſqueadeo obſtringere, ut cũ prægreſſa pro cõptis habere ſe fateãtur, ſubeũtia quoq; inficiari nequeant, cũ hæc ex illis neceſſario cõfiant. Vt igitur Mathematicis neceſſe eſt primũ quodq; deinceps theorema, ita ei quicum diſputant approbare, ut omnẽ fatendi tergiuerſationẽ atq; etiam dubitationẽ eximant: ſic nos præcedentia (ut arbitror) ueluti propoſitiones quaſdam planè demonſtratas tenemus, ex quibus hæc quæ nũc agimus, ratione nõ ſolum probabili, ſed etiam propemodum neceſſaria, aſtruere poſſumus. Verumenimuero quando in lectorum animis quamlibet perſuaſis (de meo enim coniecturam facio) identidem (ut ita loquar) rebellaturam hæſitationem uideo, non committam ut hactenus cõteſtatis acquieſcens, non omnino compos propoſiti euadam. Spe enim decidiſſe uidebor, ſi re in iudicium hominum deducta, non protinus ſecundum nos ab omnibus pronuntietur. Equidem ut Caſtor & Pollux iudiciorum præſides obſtare mihi omni ope numineq;

Mos mathematicorũ in demonſtrationibus.

mineq; contẽdant, plures tamẽ ego tribus ingeniorũ ferã. Proinde libens facio, ut re quanq̃ probata, rursus autoribus amplissimis denuntiem testimoniũ, atq; interim argumentis ualidissimis causam meã ita affirmẽ, ut omnẽ ambigentibus animis dubitationẽ abstergeam. Interea exẽpla ad id quod agebamus citabũtur. Tacitus lib. XIII. de Nerone nondũ deterrimo principe loquens: Sed nobili familiæ honor auctus est, oblatis in singulos annos quingenis sestertijs, quibus Messala paupertatẽ innoxiã sustentaret. Aureo quoq; Cottæ & Atherio Antonino annuã pecuniã statuit princeps, q̃q̃ per luxũ habitas opes dissipassent. De eodẽ Trãquil. Nobilissimo (inqt) cuiq; sed à re familiari destituto, annua salaria & quibusdam quingena cõstituit. Et de Vespasiano: Expleuit cẽsum senariũ, cõsulares inopes quingenis sestertijs annuis sustentauit. Si ergo senatores quidã Romani iam cõsulares facti duodecim millia & quingentos aureos annuo stipendio à principibus habuerũt, cur incredibile sit id quod de medicis dictũ est? Artes aũt hoc tẽpore penè dixerim damnosas, olim non modo Romæ sed etiam in Asia quæstuosas uel locupletatrices potius fuisse autoritatibus docebo. Iamprimũ idem Tranq. de Vespasiano principe auaritia infami, etsi cætera penè optimo: Ingenia (inquit) & artes uel maxime fouit: primus è fisco latinis græcisq; rhetoribus annua centena cõstituit: præstantes poëtas necnon artifices coëmit. Annua cẽtena nõ minus duobus millibus & quingentis aureis fuerũt: quæ si nũc in breuiario principis anniuersario legerentur, non dico uni nomini expẽsa, sed in uniuersum literatorũ genus, ꝓdigij instar eẽ crederetur, portẽtiq; prima quaq; occasione procurãdi ab ijs quidem magnis uiris, qui ærariũ nostrum libero penè arbitrio expensant. Ex quo intelligere licet unde Fabius Quintilianus saltus illos coëmerit qui à Satyrico celebrantur. Primus enim Romæ ex Hispania ueniens stipendiũ è fisco accepisse dicitur ab Eusebio sub Domitiano, quod tamẽ non essẽ uerũ ex dicto loco Trãquilli deprehẽditur. Huius ætatis aliud est iudiciũ, præsertim in Gallia, suo sibi suffragio

Adnotãda senatoribus salaria cõstituta.

Artes olim ĩ pretio habitæ

Rhetorũ annua salaria.

gio à ludo poëtico oratorioq; explosa, ut antea dictũ est. Viginti talentis unã orationẽ Isocrates uẽdidit ut autor est Plinius in VI. id est aureorũ nostrorũ duodecim millibus. Idẽ libro XXXIIJ. Hominũ primus & aureã statuã & solidam Gorgias Leontinus Delphis in tẽplo sibi posuit, septuagesima circiter olympiade. Tantus erat docẽdæ oratoriæ artis quæstus. O tẽpora, o mores. Isocrates Athenis, id est in urbe eruditissima, orationẽ unã tãti uẽdere olim potuit, quãti nũc Gallia prouinciarũ locupletissima eadẽ & doctorũ hominũ egentissima, nec Latias nec Græcas Athenas æstimandas esse putat: & nos mirabimur ab omnibus nobis uerba dari quibuscũ negotiũ habemus, cũ nec literas ipsi sciamus, nec imperio eas obtinendo tuendoq; conferre quicq̃ aut cõducere putemus? Thucydidẽ imperatorẽ Atheniẽses (inquit idẽ Pli.) in exiliũ egere, rerũ conditorẽ reuocauere: eloquentiam mirati, cuius uirtutẽ damnauerant. Thucydides ab exilio publico decreto reuocatus est, ut historiã scriberet quæ nunc extat. Nũc uero quis dabit historico quantũ daret acta legenti? ut inquit ille Satyrographus. Vnde fit ut res à maioribus nostris gestas tam cõmemorare non possimus, q̃ qui terra editi auos citare nequeunt. Quanq̃ non magnopere fortasse refert nostri tẽporis res gestas obliuione trãsmitti, qui nihil aut pauca literis celebrãda gessimus: certe multa silẽtio potius mandanda sunt. Quominus mirũ est summos rerũ nostrarũ arbitros nullo in numero beneficiariorũ habere instituisse literatos homines, ut qui res gestas prodere æternæ memoriæ gaudeãt. Alexãder Magnus inter spolia Darij Persarũ regis unguentorũ scrinio capto, quod erat auro gẽmisq; ac margaritis pretiosum, uarios eius usus amicis demõstrantibus, quãdo tædebat unguenti bellatorẽ & militia sordidũ: immo Hercule (inquit) librorũ Homeri custodiæ detur, ut pretiosissimũ hũani animi opus q̃ maxime diuiti opere seruaretur. Idẽ Pindari uatis familiæ penatibusq; iussit parci cũ Thebas caperet. Aristotelis philosophi patriã condidit, tãtæq; rerũ claritati tã benignũ testimoniũ miscuit: autor idẽ Plinius. Diu addubitaui an

Thucydides ab exilio reuocatus ob historiã quã cõdidit.

Alexãder Homeri Pindariq; cultor.

id quod ſequitur adderē. Veritus ſum enim ne temporũ noſtrorũ iniquitas fidē hiſtoriæ derogaret, in cachinnosq́; tandē res memorabiles abirent: ad extremũ tamen literarũ amor, & ueri admiratio peruicit ut ſubſcriberē. Apud Athenæũ libro IX. Dipnoſophiſtarũ Laurentius uir Romanus unus eorum ita inquit, de tetrace aue loquēs: νομίζων δὲ καὶ περὶ τούτου ἀριστοτέλη μνήμης ἠξιῶσθαι τὸ ζῶον ἐν τῇ πολυταλάντῳ πραγματείᾳ (ὀκτακόσια γὰρ εἰληφέναι τάλαντα παρ᾽ ἀλεξάνδρου τὸν σταγειρίτην λόγος ἔχει εἰς τὴν περὶ τῶν ζώων ἱστορίαν) οὐδὲν εὗρον περὶ αὐτοῦ λεγόμενον. Ego autem exiſtimans uirũ doctiſſimũ Ariſtotelem dignã hãc auem putaſſe, de qua mentionē faceret, cũ tractatũ illũ eius tot talentis æſtimatũ adijſſem: (nam Stagiriten ipſum octingenta talenta ab Alexãdro accepiſſe fama eſt ob hiſtoriã animaliũ) nihil quicq̃ in eo de ea aue inueni. His Athenæi uerbis elogiũ habemus ſummi regis Alexãdri in doctrinæ literarũ indicaturã, qui unũ tractatũ Ariſtotelis præceptoris ſui quadringentis & octoginta millibus aureorum noſtri tēporis æſtimauit ac redemit. De hoc loquens Plinius lib. octauo ita inquit: Ariſtotelē in his magna ſecuturus in parte, præfandũ reor, Alexãdro magno rege inflãmato cupidine animaliũ naturas noſcendi, delegatáq́; cõmentatione Ariſtoteli ſummo in omni ſciētia uiro, aliquot millia hominũ in totius Aſiæ Græciæq́; tractu parêre iuſſa omniũ quos uenatus, aucupia, piſcatusq́; alebãt, quibusq́; uiuaria, armēta, aluearia in cura erant, nequid uſquã genitũ ignoraretur ab eo: quos percontando quinquaginta fermè uolumina illa præclara de animalibus condidit. Si quinquaginta uolumina recte legitur apud Plinium, non omnia ad nos peruenerunt: noſtræ tamen ætati gratulandum, quòd libri de anima eorũ præſtantiſſimi nõ interciderunt, nã innumera propemodũ uolumina eum ſcripſiſſe ex Laërtio nouimus. Quàm male autem cum promis condis ærarij noſtri ageretur, ſi eius regis æmulos principes haberemus? q̃ lõge aũt abigerētur ab aula ſorices illi prætoriani diuiſorũ aſſeclæ, qui nobis ſericati ob oculos incurrunt arroſo argento princi-

Præmiũ qđ ariſtoteles ab Alexãdro accepit pro hiſtoria animalium.

pali tumidi. O mirificā officinā, quæ q̃uis sordidos homines, sesquimense politos ad unguem nobis reddat. O inania, o ingrata, o pudenda deniq; literarū studia, quibus aduersis fatis nequicq̃ intabescimus, quos isti non sapiētiæ amore captos sed mente potius putāt. Verū ut qđ instat agamus, idē Plinius libro supradicto: *Medicinæ scientiā (inqt) in* Theombroto Ptolemæus rex Megalensibus sacris donauit centū talentis, seruato Antiocho rege. Et libro XXIX. Erasistratus Chrysippi discipulus Aristotelis filia genitus Antiocho rege sanato, centū talentis donatus est à rege Ptolemæo filio eius: ut incipiamus & præmia artis ostendere. Erasistratū & Theombrotū uel eundē fuisse intelligimus, uel Pliniū nō eundē autorē utrobiq; secutū. Cētū talēta LX. millia aureorū ualuisse post paulo docebimus. Idē li. VII. Aristidis Thebani pictoris unā tabulam centū talentis rex Attalus licitatus est. Octoginta emit duas Cæsar Dictator, Medeam & Aiacem Timomachi, in templo Veneris genitricis dicaturus. Candaules rex Bularchi picturā Magnetum exitij haud mediocris pari rependit auro. In antiquis legitur, medio crispanti, quare sic legendū censeo: mediocris spatij rependit auro. Nā rependere pari auro nunquā à Plinio dictū est: & alioqui Plinius mediocri magnitudine tabulæ, pretij magnitudinē significare uoluit. Rependere auro plena est locutio. Cicero de Orato. Cui pro Gracchi capite aurū erat repensum: quod Pli. ipse li. XXXIII. imitatus est his uerbis: Hæc paulatim exarsit rabie quadā non iā auaritia, sed fames auri, utpote cū Septimuleius C. Gracchi familiaris auro repensum caput eius excisum ad Opimiū tulerit, id est πρὸς χρυσὸν ἀντισταθμιζομένην, uel τὴν κεφαλὴν πρὸς χρυσὸν ἰσοστάσιον. Quāta aūt autoritas artibus olim fuerit, etiā ex eo cōijcere possumus quod idē libro XXXV. inquit de Pāphilo pictore loquēs: Docuit neminē minoris talento annis X. quā mercedē Apelles & Melanthius ei dedere, & huius autoritate effectū est Sicyone primū, deinde & in tota Græcia, ut pueri ingenui ante omnia graphicē, hoc est picturā in buxo docerētur, reci-

Præmia medicorum memorabilia.

Pretia pictarū tabularū.

De honore picturæ.

reciperetur'q; ars ea in primum gradum liberalium. In uetustis ta men penè omnibus legitur, ut pueri ingenui omnia antigraphicen: licet hoc Hermol. ex uetustis restituisse se dicat. Quare sic suspicor Plinium scriptū reliquisse: Ingenui omnia ante graphicē: quasi hæc fastigium doctrinæ puerili imponeret: quod tamen admonēdi animo dictum à me existimari uelim, non enim facile mutandam esse structuram ueterē censeo. Non nihil hanc opinionē meā intendit id quod sequitur: Semper quidē honos ei fuit, ut ingenui eam exer cerent, mox ut honesti, perpetuò interdicto ne seruitia docerētur. Cæterū quod hic dicitur neminē docuisse minoris talēto annis decem, non cōsentaneū mihi uisum est, ut cum tāta pretia tabularum legeremus apud Pliniū, idem tamen docēdi pretiū tam paruū poneret, atq; ita poneret, ut admirari nos uellet. Quare cum exēplaria antiqua adirē, repperi nō annis sed annuis legendū, nec decem sed XL. ut sit: docuit neminē minoris talētis annuis quadraginta, quanq̃ in antiquissimo scriptū erat quingēta, in pagella quidē, sed in margine quadraginta. Vt minimū aūt annuis decē legendum, hoc est aureorū sex millibus, quod longissime abest ab eo sensu qui ex impressis percipitur, absurdissimo illo quidē, cum etiā pluris ho die pictores instituantur. Atqui ne decoxisse doctrinā eam Apelli putemus, qui tanti picturam didicit, idem autor de eo loquens ali quanto post ita inquit: Pinxit & Alexandrū Magnum fulmen te nentem in tēplo Ephesiæ Dianæ uiginti talētis auri: digiti emine re uidētur, & fulmē extra tabulā esse. Immane tabulæ pretiū, acce pit aureos mensura nō numero. Vel ut ex uetustissimo lego tabulæ pretium in nūmo accepit aureo, mēsura non numero. Viginti auri talenta ut minimū centū ac uiginti millia aureorū coronatorū ualent: quod tamen exquisitius postea uiderimus. Strabo libro decimo quarto de Co insula loquēs, & urbe eius cognomini: In suburbano est Aesculapij tēplum ualde nobile, simulachris multis refertū, in quîs est Apellis Antigonus: fuit etiā pridem Venus è mari emergens, quæ nūc diuo Iulio Cæsari dicata est Romæ, quā Augustus hono-

honori patris cõſecrauit, ut generis autorẽ. Fama eſt Cois pro tabula centum talenta ex imperato tributo remiſſa eſſe: φασὶ δὲ ὅτι κώοις ἀντὶ τῆς γραφῆς ἑκατὸν ταλάντων ἄφεσιν γενέσθαι τοῦ προσαχθέντος φόρου. Interpres eo in loco lapſus Anadyomenen id eſt emergentem Venerem: nudam tranſtulit, quaſi apodyomenen. Eſt enim ἀνάδυσις emerſus, cui opponitur κατάδυσις, quanquam & aliud ſignificat. Homerus:

Anadyomene Apellis.

καρπαλίμως δ' ἀνέδυ πολιῆς ἁλὸς ἠύτ' ὀμίχλη.

Plinius libro ſupradicto: Venerẽ exeuntẽ è mari diuus Auguſtus dicauit in delubro patris Cæſaris, quæ anadyomene uocatur, uerſibus Græcis tali opere dum laudatur uicto ſed illuſtrato. Huius enim inferiorẽ partem qui reficeret non poterat inueniri. Ego tamẽ ex uetuſtis melius poſſe legi puto, uerſibus græcis tali opere dũ laudatur uicto. Sed per tot luſtra huius inferiorẽ partẽ corruptã qui reficeret non potuit inueniri. Per luſtra aũt cenſores olim ſarta tecta ædium ſacrarũ tuẽda locare ſolitos eſſe notũ eſt. Romanorũ igitur res nummaria ita propemodum cõſtituta fuit. Græci drachmis, minis, & talẽtis uſi ſunt. Talentũ multiplex fuit autore Feſto: Atticũ aũt ſex milliũ denariorũ fuiſſe dicit. τάλαντον (inqt Suidas) μνῶν ἐστὶν ἑξήκοντα. ἡ δὲ μνᾶ δραχμῶν ἑκατόν. Talẽtum inquit minarum eſt ſexaginta, mina autem drachmarum centum: hoc etiam legimus in uerſibus illis qui apud Priſcianum legũtur, & Fauini eſſe dictitantur:

Talentũ.

Cecropium ſupereſt poſt hæc docuiſſe talentum:
Sexaginta minas, ſeu uis, ſex millia drachmas,
Quod ſummum doctis perhibetur pondus Athenis.

Priſcianus de põderibus: Scrupulus, inquit, ſex ſiliquæ. Drachma ſcrupuli tres. Vncia drachmæ octo, ſcrupuli XXIIII. unciæ XII. libra. Libra uel mina Attica drachmæ LXXV. Libra uel mina graia drachmæ XCVI. Talentum Athenienſe paruũ, minæ ſexaginta: magnũ minæ LXXXIII. & unciæ quatuor. Ad hoc probandum citat Liuiũ: ſed quoniã uerba Liuij apud Priſcianũ corrupta legun-

legũtur, ab autore ipso repetẽda sunt, qui libro quarto de bello Macedonico de Tito Quintio loquens Græciæ liberatore: Ingens, inquit, numerus erat bello Punico captorũ: Quos Annibal cũ à suis nõ redimerẽtur, uænũdederat. Multitudinis eorũ argumentũ est, quòd Polybius scribit centũ talẽtis eam rẽ Achæis stetisse: cũ quingẽtos denarios pretiũ in capita quod redderetur dominis statuissent: mille enim ducẽtos Achaia ea regione habuit. Hactenus Liuius. Ex cuius uerbis intelligimus in cẽtum talentis millies ac ducenties quingẽtos denarios esse, hoc est sexcẽties mille: quod perinde est ac si dicas, cẽties sex millia denariorũ. Ita planũ fit in quolibet talẽto sex millia denariorum fuisse: cũ centesima pars eius summæ sint sex millia. Rem per se odiosam q̃ potui facillime explicui, sicq; ubiq; factur ũ me cõparaui, ne qui hũc librũ in manus sumpserint, idẽtidẽ necesse habeãt eo tãtisper deposito palimpsestũ sumere: Sic appellãt tabellã deletilẽ qua calculatores utũtur, quãq; Cicero pro charta utitur deletitia. Addit hoc Priscianus, denarios eo tempore nũmos argẽteos fuisse siliquarũ pondere uicenarũ quaternarũ, id quod Liui⁹ in eo libro ostẽdit de triũpho eiusdẽ Quintij loquẽs his uerbis: Signati argenti octoginta quatuor millia fuere Atticorũ, tetrarchiã uocãt, triũ ferè denariorũ in singulis argenti est põdus: quo in loco Liuij nõ tetrarchiã sed tetradrachmũ lego: non ex Prisciano apud quẽ inanis areola pro hoc uerbo relicta est, sed ex Cicerone & Polluce libro nono de uocabulis rerũ ad Cõmodum Cæsarem: qui autor didrachmum, tridrachmũ, & tetradrachmũ numismata olim fuisse tradit, eumq; nũmum ab Athenienſibus bouem appellatũ esse ab eius pecudis nota, indeq; ficta ab Homero arma hecatombœa & enneabœa. Id etiã ex Prisciano satis intelligi potest qui nummos illos Atticos fuisse scribit duarũ & septuaginta siliquarũ. Idem Liuius (inquit ille) ostẽdit libro XXXVII. ab urbe condita, magnũ talentum Atticũ octoginta habere libras et paulo plus: cũ supradictorũ cõputatio manifestet octoginta tres libras & quatuor uncias habere talentũ, quod est denariorũ sex millium.

Palimpsestos.

Didrachmũ. Tetradrachmum. Arma Hecatombœa Homero.

Liuij uerba hæc citat: Talentũ ne minus pondo LXXX. Romanis ponderibus pendat: uel sic decreuit senatus, ut nõ plus q̃ ternæ libræ & quaternæ unciæ singulis talẽtis desint. Hactenus Priscianus. Cuius cõputationẽ sic accipio: (nihil enim aliud addidit.) Cũ unũquodq; talentũ sex millia denariorũ penderet, octo quoq; millia drachmarũ pepẽdisse ratione prædicta. Hæc octo millia si in cẽtenarios partiaris, octoginta utiq; libras cẽtenarias habebis. Atqui cũ libra antiqua quã Liuius secutus est, drachmarũ fuerit sex et nonaginta, supererunt quater octoginta drachmæ, id est trecentæ & uiginti: ex quibus ratione dicta tres libræ conficiũtur, & insuper tertia pars libræ, id est duæ & triginta drachmæ. Ita in talenta singula ternæ libræ cum triente tribuuntur ultra octoginta libras. Sciendũ aũt (inquit ille) quód secundũ Liuij cõputatiõe centum minæ Atticæ, quarũ singulæ LXXV. drachmas habent, faciunt talentum magnũ. Minus aũt talentũ sexaginta minæ secundũ Dardanũ faciunt. Maius aũt & minus fuisse docet Terentius in Phormione cum inquit: Si quis daret talẽtum magnũ. Italica autẽ mina drachmas habet (ut supra dictum est) nonaginta sex, quæ libra est XII. unciarũ, hoc ẽ denarij LXXII. Qua cõputatione LXXXIII. libræ Romanæ & quatuor unciæ, quod magnũ talentũ esse diximus, cẽtum minas Atticas faciũt. Seneca in decimo epistolarũ ad Nouatũ: XXIIII. sestertia, inquit, id est talentũ Atticum paruum XXIIII. enim sestertia sexaginta libras habent. Hactenus apud Priscianũ legitur. Quo dicto Priscian⁹ ipse sibi cõtrarius est. Hac enim ratione talẽtũ magnũ septẽ millia & quingẽtas tantũ drachmas habuisse probatur, quod Liuij supradicta ratione octo millia habebat, quippe cũ singula tetradrachma, id est quaternarũ drachmarũ nũmos ternis denarijs æstimauerit, sena quoq; millia denariorum octonis millibus drachmarũ æstimauit: at hoc quàm sit consentaneum cum postremo dicto uideamus. In promptu est enim unicuiq; uidere, cũ centũ libræ cẽtenariæ decem millia drachmarũ ualeant, si inde quartam partem eximamus, ut libræ iam sint septuaginta

ginta quinq; drachmarum, non plus q̃ septem millia & quingẽta drachmas talentũ ualiturũ: quod tamẽ Liuiana computatione octo millia ualuit. Iã uero octoginta tres libras per numerũ drachmarum, id est nonagies sexies multiplicemus, fiet in summa septẽ millia nõgentæ sexaginta octo drachmæ: his si trientẽ supradictũ, id est duas & triginta drachmas addiderimus, quæ ex quaternis illis exuberãtibus uncijs fiunt, numerũ omnino octo milliũ habebimus. Quare manifesta est hallucinatio in calculo prædicto, quẽ Prisciani esse ideo nõ credo, quòd in tribus libris antiquis quos uidi, tractatus ille nõ uisitur, uno etiã antiquissimo. Centũ igitur minæ Atticæ talentũ magnũ ut fecerint, non id talentũ erit cuius Liuius loco supradicto meminit, sed Euboicũ fortasse, de quo idẽ Liuius li. eodẽ sic inquit, de pace loquens cũ Antiocho facta: Europa abstinete Asiaq; omni quæ cis Taurũ montẽ est decedite. Pro impẽsis deinde in bellũ factis, XV. millia talentũ Euboicũ dabitis, quingẽta præsentia, duo millia & quingenta cũ senatus populusq; Ro. pacẽ cõprobauerit, mille deinde talenta per duodecim annos. Quid sit aũt Euboicũ talentũ docet Festus his uerbis: Euboicũ talentũ nũmo Græco septẽ milliũ & quingentorũ cistophorûm est: nostro, quatuor milliũ denariorũ. Cistophororũ aũt crebra est mentio apud Liuiũ, ut li. eodẽ in triumpho L. Scipionis: Tulit in triũpho argẽti pondo CXXXVII. millia. & paulo superius de nauali triũpho L. Aemylij: Pecunia trãslata nequaq̃ tãta pro specie regij triumphi tetracina Attica CCXXXIII. millia, cistophori CCCXXXII. mil. In superiore exẽplo nõ tetracinũ & cistophori lego, sed tetradrachmûm et cistophorûm genitiuo casu. In hoc aũt tetradrachma & cistophori, & ubiq; apud Liuiũ sic emendandũ censeo. Tetracinum enim quid sit nemo ut arbitror nouit. Nec tamen dictũ Festi cõuenit cũ ratione Liuiana, quæ talentũ sex milliũ denariûm facit, nisi etiã corruptũ numerũ apud Festũ aliquis suspicari malit: quanq̃ alioquin Festus ipse sibi non cõstat, qui alibi talentũ Atticũ sex milliũ denariûm facit: Rhodiũ cistophorûm quatuor millium, alia

Euboicum talentum.

Cistophori.

Liuij locus.

alia etiam genera ponēs nihil ad rem pertinētia. Quare potius adducor ut talētum apud Liuiū *sit octogenariū & proportionē epitritō habeat, id est sesquitertiā, uel ut alij loquūtur tertiariā, ad talētum* Atticū *minus, quod sexagenarium est. Sic enim ratio quadrabit, ut quam proportionē denarius ad drachmā habuisse dicitur: eādem Liuianū talētum ad uulgare, id est ad* Atticū *habeat. Libras nunc cētenarias intelligi uolo: nam quod apud* Priscianū *legitur, ut talētum minus sexagenariū sit, et libræ eius septuaginta quinq; drachmarū, nullo autore cōfirmari potest. Cum enim* Suidas, Pollux, Festus, *græci & latini talētum* Atticū *sex millium drachmarum esse dicāt & sexaginta minarū, necesse est ut* LX. *minas non* Atticas *sed græcas intelligamus & cētenarias, quæ* Atticas *octoginta faciūt.* Talēti *magni meminit* Plautus *in* Mostel. *his uerbis:*

Talentum magnum.

— Si hercle nunc ferat
Sex talenta magna argenti pro istis præsentaria,
Nunquam accipiet. —

Locus *aūt ille* Liuij *qui apud* Priscianū *citatur, nō libro tricesimo septimo legitur, sed tricesimooctauo, his uerbis:* Argēti *probi* XII. *millia* Attica *talēta dato intra* XII. *annos pēsionibus æquis. Talētum ne minus pondo* LXXX. Romanis *ponderibus pendeat.* Vbi *tamen ordinē uerborū peruersum esse credo: nō enim latine* XII. *millia talēta, sed talentū dicitur, quomodo & alibi & in loco supradicto locutus est* Liuius. *Quare hic* Liuiū *scripsisse puto, argēti probi* Attica *talēta* XII. *millia, uel* Atticū *talētum. Quod si de talēto dicere ulterius pergam, exitum res nō inueniet, usqueadeo de talēto diuersa produntur & uaria ab autoribus.* Suidas *&* Hesychius *talētum apud quosdā centum & uiginti quinq; librarū fuisse tradūt, apud nōnullos genus fuisse numismatis.* Non *omittēdum id quod* Pollux *inquit:* Talētum Atticū *apud* Athen *ēses* Atticas *drachmas capere numero sex millia: apud alios eundē numerum, sed suarū cuiusq; loci drachmarū. Id quod eò pertinere potest quod de talēto* Liuiano *dictū est, siue* Euboicū *siue aliud fuerit: ut quo-*

modo Athenis & alibi taletum sex millia drachmarum habuit uernacularum cuiusq; loci, sic Romæ sex millia denariorũ habuerit, quæ tamen æquauerint pondere octo millia drachmarum. Vitruuius libro decimo de testudine Agetoris Byzantij loquens: Erigebatur autem machina in altitudinem ad disiiciendum murum circiter pedes centum. Item à latere dextra ac sinistra procurrendo perstringebat non minus pedes cẽtum. Gubernabãt eam homines centum, habentem pondus talentûm quatuor millium, quod fit quadringenta octoginta millia pondo. His uerbis si emendate leguntur, autor est Vitruuius talentum cẽtum & uiginti pondo Romana continere, quod genus proxime accedit ad illud talentum quod Suidas & Hesychius posuerunt. In alijs libris quadringenta nonaginta mil. legitur: qua ratione talentum centum & uiginti pondo & semissis fuit: quod ipsum ego non argenti talentum fuisse, sed negotiatorium & mercimoniale puto, quod duplicem fortasse ad talentum argenti proportionem habebat, ut hodie libra argentaria & aurificum subdupla est zygostaticæ: & sic singuli homines quina paulominus millia pondo Romana mouebant machinali libramento, nostra circiter tria millia & sexcenta, usqueadeo diuersa autores de talento scripserunt. Nihilo tamen secius constituere omnino habeo quid sit talentum, quantumq; sit ad Romanum nummum relatum, siquidem ad ulteriora progredi ordine instituto cõtendo. Obseruaui igitur Romanos nõ ante talẽti uocabulo uti cœpisse, q̃ imperij fines ad eas usq; gẽtes prorogauerũt, quæ hoc uocabulo signati argẽti utebantur. Tunc aũt eos uerisimile est eodẽ genere talenti uti solitos, quo genere utebantur ij quibuscum commercia aut belli aut pacis habuerũt, nisi si quãdo certis uerbis cõcepta fœdera aliud genus induxerunt, ut in Antiochi fœdere prædicto factũ est, quo cautũ est de talẽti quantitate. Ferè aũt talentorũ uocabulo usi sunt in rebus Græciæ & Asiæ. Quare cum Græci & Asiatici populi sena millia drachmarũ et sexagenas minas tribuãt, ego in colligẽdis summis hanc rationẽ ut potissimam sequar: malo

Talentum secundum Vitruuium.

Talenti mentio apud Romanos.

enim extenuasse res uideri quàm in maius auxisse. Aqui nemo talentum apud scriptores rerum in Græcia aut Asia à Romanis gestarum minus fuisse libris sexaginta contẽderit, ut arbitror. Denarij autẽ & drachmæ promiscuã appellationem habebo, autoritate fretus Plutarchi et Plinij & scribẽtium concordia. Nec me deterrebit locus ille Liuianus in quo pro trium fortasse quatuor legendum est, quanquam & inter antiquũ denarium & drachmã Atheniensem potuit aliqua esse differentia, quod tamen non probo. Habeo enim antiquissimum in honorem Romuli et Remi percussum, quibus infantibus lupa sub ficu ubera præbet. Literæ exesæ uetustatẽ præferunt. Pondus idem quod reliquis, qui drachmales sunt: ab altera parte x litera denariũ significare uidetur: sed potuit tetradrachmus nummus maligne percussus esse in difficultate reipublicæ Atheniensium, ut aliquando Romæ factum esse docebimus, ita ut quatuor drachmarũ nũmus non multo plus tridrachmo ualeret: id est denarijs tribus. τάλαντον (inquit Suidas) μνῶν ἐστὶ ξ΄. ἡ δὲ μνᾶ δραχμῶν ρ΄. ἡ δὲ δραχμὴ ὀβολῶν ἕξ. Talentũ (inquit ille) minarũ est sexaginta, mina aũt drachmarũ centũ, drachma obolorũ sex. Sed de minutis postea uiderimus, ne quid addubitatũ relinquatur: Nunc talentum æstimabimus sexcentis coronatis nostris, hoc est sexagies denis: denos enim aureos in libras cõstituimus. Hac ratione cẽtum talẽta centies sexcẽtos aureos ualent, hoc est sexaginta millia: quod prõptum est colligere, in digitos tantũ calculum deducẽti: cẽties enim quingẽti quinquaginta millia efficiunt, & cẽties centũ decẽ millia. Eadẽ ratione decẽ talẽta sex millia coronatorũ ualẽt, & uiginti duodecim, triginta decẽ & octo, quadraginta quatuor et uiginti, quinquaginta aũt triginta et mille sexcẽta millia. Quod semel dicẽdũ duxi ne lectores posthac æstimãdis summis hæreant. Ita fit ut quod græci L. talẽta argenti dicũt, Romani duo decies sestertiũm dicãt, quæ summa census est senatorij, qđ ita postea probabimus ut nemo in posterũ ambigat. Veniamus ad historicorũ loca, Plutar. in Cæs. Circa Pharmacusam

Aestmatio talenti ære nostro.

insulam à piratis capitur, qui per idem tēpus nauibus magnis et im mensis classibus mare occupauerant: à quibus cum pro eo redimen do uiginti poscerētur talēta, derisit, quòd qualē cepissent uirum, ignorarent. Proinde quinquaginta se daturū pollicitus est. Tranquillus in eodem Cæsare: Numeratis deinde quinquaginta talentis expositis in litore, nō distulit quin euestigio classe deducta persequeretur abeuntes. Quinquaginta talēta triginta millibus coronatorum æstimo. Idem Plutarchus: Cæsar ex prætura prouinciam sortitus Hispaniam, cum proficiscenti creditores magnis clamoribus impedimento essent, cōfugit ad Crassum, qui Romanorū ditissimus, aduersus Pompeij in republica potentiā acri Cæsaris ingenio ac feruore simul egebat. Crasso igitur contra inexorabiles maxime ac importunos creditores octingētorum & triginta talētorū sponsione interueniente, Cæsar in prouinciā abijt. Hoc perinde est ac si dicā, CCCC. & nonaginta octo millia aureorum quæ Cæsar debebat, Crassum fide sua esse iussisse. De quo Idem Tranquillus: Ex prætura ulteriorē sortitus Hispaniā, retinentes creditores interuētu sponsorū remouit. Appius in secundo bello ciuilium: Cæsar deinde in Hiberiā delectus prætor, cum magnā facultatū partem ob ambitū ære alieno deuinxisset, huiusmodi uerbis usus esse dicitur: Bis millies & quingēties cētena millia sibi adesse oportere, ut nihil haberet. Quæ summa ære nostro maior est bis et sexagies cētenis millibus aureorū. Huius dicti fides ab exēplari Græco petēda mihi uidetur. Nam latinis libris de græcis traductis fidem post hac nō habere cōstitui, luculētis exemplis cōmonefactus: sed mox hoc uiderimus. Græci hunc numerum sexcētas & uiginti myriadas appellant. Lingua nostra millionē uocat decies centena millia. Hoc si imitari uolumus, chiliada chiliadum, ut græci, dicere poterimus, hoc est mille millenarios, uel millies mille. Græci rursus myriadem uocāt decem millia: ergo decies cētena millia cētum myriadas dicūt, & mille myriadas centies centena millia. Quod ideo præfandum duximus, ne legētes cōturbentur si uel ijs uocabulis

Aes alienum Cæsaris dictatoris.

Numerorum uocabula.

Chiliades et myriades.

bulis aliquādo utamur, uel eos autores citemus qui ea usurparunt. Plutarchus in Crasso: Apud Romanos omnes constat uirtutes quas plurimas Crassus habuit, unius auaritiæ sordibus obscuratas fuisse. Cuius uitijs clarissimū testimoniū præbet magnitudo diuitiarum quas breui admodū tempore sibi cōparauit: nam cum trecēta solum talenta ex paterna hæreditate accepisset, priusquam aduersus Parthos exercitum duceret, septē millium & centū talentorum summam coëgisse traditur, cum etiam decimā facultatū suarum partem Herculi cōsecrasset, & publicū epulum dedisset populo, ac tres minas in singula ciuiū capita cōtulisset. Harum diuitiarum maximam partem (si uerum proferre licet) ex ciuilibus bellis atq; incēdijs comparauit, calamitatibus publicis ad priuatas utilitates abutens. Et paulo post enumeratis prædijs quæ & in urbe et ruri sectionibus quæsiuerat: Seruos præterea, inquit, circiter quingentos emit fabrilis artis & architecturæ peritos, nec ijs tantū ad propriæ domus extructionē usus est, sed ciuibus ædificare uolentibus eorum operas mercede locabat, ac simul areæ spatium cuicunq; pro arbitrio suo ad ædificādum uēdebat. Cumq; signati argenti maximā copiā & agros mirifice cultos, in ijsq; cultorū ingētem numerū possideret, minimi tamen hæc omnia faciēda uidebantur præ maxima turba seruorū quos uarijs artibus instructos habebat: lectores, scribas, pictores, argētarios, procuratores, mēsarios quos ipsemet summa diligētia curare, discētibus assistere, plerosq; etiā docere cōsueuerat. Aiebat enim præcipuā domini curam circa seruos esse oportere, cū sint rei familiaris tanquā animata instrumenta. Septē millia & centū talēta bis & quadragies cētena millia aureorū nostrorū ualent, & sexaginta præterea: quā summā si Crassus post decimatas facultates suas, & largitionē popularem habuit, quid existimamus eū integris facultatibus habuisse? quod si uerū est eū in singula capita ciuiū Romanorum ternas minas dedisse, ut cētū millia ciuiū fuerint ad donatiuū nomina sua dantiū, minoris trecētis myriadibus, id est tricies cētenis millibus defungi

Crassi diuitiæ male partæ.

largitione non potuit. Quare hũc locum suspectum habebã, quod ad minas pertinet anteq̃ græcum exemplar uidissem, præsertim cum circa hæc tempora censu Romæ acto inuenta sint quadringẽta sexaginta millia paulo ante proscriptionẽ Syllanam. Postea uero q̃ græcum librũ legi, interpretis errorem intellexi. Plutarchus aũt ita græce scribit: τριακοσίων γὰρ οὐ πλείω κεκτημένος ἐν ἀρχῇ ταλάντων, εἶτα παρὰ τὴν πολιτείαν ἀποθύσας μὲν τῷ ἡρακλεῖ τὴν δεκάτην, καὶ τὸν δῆμον ἑστιάσας, τρεῖς δὲ μῆνας ἑκάστῳ ῥωμαίων σιτηρέσιον ἐκ τῶν αὐτοῦ παρασχών, ὅμως πρὸ τῆς ἐπὶ πάρθους στρατείας, αὐτὸς αὐτῷ θέμενος ἐκλογισμὸν τῆς οὐσίας, εὗρεν ἑκατὸν ταλάντων τίμημα πρὸς ἑπτάκις χιλίοις. Cum enim ab initio non plus trecenta talẽta possedisset, postea cũ ad rempublicã administrandã se contulisset, interim decimã facultatum suarũ Herculi polluxit, epulũ priuatim fecit, singulis ciuibus Romanis tesseram annonariã trium mensium dedit: quibus peractis, tamen anteq̃ in Parthos expeditionem susceperit cũ rationẽ census sui inisset, septem millia centũq; talentorũ æstimationẽ comperit. Interpres exemplari deceptus minas pro mensibus transtulit. Diximus supra apud Pliniũ legendũ esse de eodem Crasso in agris sestertiũm bis millies possedit, Quiritiũ post Syllam ditissimus. Siquidem bis millies quinquagies centena millia aureorũ ualet. Quare Claudij libertus Pallas, qui à Cornelio Tacito sestertij ter millies possessor dicitur, uicies & quinquies centenis millibus Crasso fuisse ditior perhibetur, quod etiã Plinius satis significauit his uerbis: Multos postea cognouimus seruitute liberatos opulentiores, pariterq; tres Claudij principatu, Pallantẽ, Callistum & Narcissum. Diuitiæ aũt Narcissi in prouerbiũ uenisse uidẽtur, cũ Iuuenalis dicat:

Pallas Crasso ditior.

Diuitiæ Narcissi.

Nec Crœsi fortuna unquam nec Persica regna
Sufficient animo, nec diuitiæ Narcissi
Indulsit Cæsar cui Claudius omnia. —

Magis id mirum forsitan uideri possit quonam modo Demetrius Pompeij libertus unius ciuis Romani qui priuatum fastigium, aut

certe

certe ciuile non excessit, tantas opes parare potuerit, de quo Plutarchus in Pompeio ita inquit: Demetrij coniugem qui Pompeij libertus plurimũ apud ipsum potuerat, quiq; censum trium milliũ talẽtorum reliquerat, Pompeius præter naturæ suæ mores, nec humane nec liberaliter habuit. De eius liberti insolẽtia & fastu et opibus multa ab eodẽ autore alio loco dicuntur. Sed quod de Cæsare ex Appiano dixeram, id uero uidendũ est, fidem enim excedere uideretur, ut ciuis Romanus, id est ante dictaturam bis millies & quingenties æris alieni habuerit. Iam primũ Plutarchus de eo ita inquit: Ad impensas aũt profusior, breuẽ ac momentaneã sibi gloriã tã magnis opibus permutare uidebatur, cũ tamẽ re uera paruis amplissima cõpararet. Antea uero q̃ ullũ inijsset magistratũ, mille ac trecentorũ talentûm cõflasse æs alienũ dicitur: mãdata deinde illi Appiæ uiæ cura, ingẽtes prodegit pecunias. Aedilis CCC. et XX. paria gladiatorũ exhibuit: circa spectacula, põpas atq; epulas profusissimis sumptibus usus, uniuersas superiorũ munificẽtias obliterauit. Quas ob res affectã sibi plebẽ reddidit, ut certatim honores excogitarẽt, qbus paria cũ illo facerẽt. Trãq. de eo loquẽs: Deposita prouinciæ spe pontificatũ maximũ petijt nõ sine profusissima largitione. In qua reputãs magnitudinẽ æris alieni cũ mane ad comitia descẽderet, prædixisse matri osculãti fertur, domũ se nisi pontificẽ non reuersurũ. Plutar. aũt autor est dixisse eũ matri, aut põtificẽ hodie uidebis filiũ, aut exulẽ. Quãta aũt summi põtificatus esset dignatio, & q̃ opimus eius redditus, ex eo conijci potest quòd Trãquillus in Claudio inquit: Postremo etiã sestertiûm octogies pro introitu noui sacerdotij coactus impẽdere, ad eas rei familiaris angustias decidit, ut quũ obligatã ærario fidẽ liberare non posset, in uacuũ lege prædiatoria uænalis pepẽderit. Si enim pro sacerdotio uno Claudius tantum conferre non dubitauit, quid existimamus de pontificatu maximo qui caput erat omnium, ut est hodie, & quem principes ipsi assumere solebant, ut ex numismatis apparet. Idẽ Trãquillus in Cæsare: Crassum Pompeiũq; in urbẽ

Aes alienũ Cæsaris dictatoris.

Pontificatus maximus.

prouinciæ suæ extractos cōpulit, ut detrudendi Domitij causa cō sulatū alterū peterent: perfecitq́; per utrūq;, ut in quinquenniū sibi imperiū prorogaretur. Qua fidutia ad legiones quas à republica acceperat, alias priuato alias publico sumptu addidit. Idē alibi: Egit cū tribunis plebis collegā se Pōpeio destinātibus, id potius ad populū ferrēt, ut absenti sibi & quandocūq; imperij tempus expleri cœpisset, petitio secūdi cōsulatus daretur, ne ea causa maturius & imperfecto adhuc bello decederet. Quod ut adeptus est, altiora iam meditans, & spei plenus, nullū largitionis aut officiorū in quenquā genus publice priuatimq́; omisit: forū de manubijs incohauit, cuius area super sestertiûm millies cōstitit: munus populo epulūq́; pronuntiauit in filiæ memoriā, quod ante eum nemo fecit. Quorū ut q̄ maxima expectatio esset, ea quæ ad epulum pertinerēt, q̄uis macellarijs oblocata, etiam domesticatim apparabat. Et paulo inferius: Legionibus stipendiū in perpetuū duplicauit: frumentū quotiens copia esset, etiā sine modo copiaq́; præbuit: ac singula interdū mancipia & prædia uiritim dedit. & rursus inferius: Tum reorū obæratorū aut prodigæ iuuentutis subsidiū unicum ac potētissimū erat. Hæc & huiuscemodi alia etiā si post præturā Hispaniēsem cōtigerunt, tamen eò pertinēt, ut intelligamus Cæsarē ingenio admodū profuso ac magnifico fuisse, & quòd nō nisi summa appeteret. Eiusdē generis sunt quæ sequuntur apud eundē autorē: Munditiarū lautitiarūq́; studiosissimū multi prodiderūt: uillā in Nemorensi à fundamentis incohatā, quòd non tota ad animū ei respōderet, totā diruisse, quanq̄ tenuē adhuc & obæratū. & iterū alibi: Ante alias dilexit M. Bruti matrē Seruiliā, cui et priō suo consulatu sexagies sestertiûm margaritā mercatus est. Quod hic dicitur de margarita sexagies sestertiûm empta, fidem facit dicto Pliniano de margarita Cleopatræ cētis sestertiûm æstimata, id est aureis ducentis quinquaginta millibus. Ego cū inquirerē an id uerū esse potuerit, sic rationē ducebā: Dotē omnē margaritarum (ut Plinius inquit, & gēmarij nostri confirmant) in candore, in

Margarita Cleopatræ & altera Seruiliæ.

De uniōibus.

re, in magnitudine, in orbiculari forma, in læuore & põdere esse scimus, candorẽ nostri nitorẽ Indicũ intelligũt: Quare in unionũ indicatione oĩa hæc obseruãt. Cũ hæc proderẽ, percõtatus sum à gẽmario quodã primi nominis mihi familiari, quẽ uidisset unq̃ pretiosissimũ unionẽ, quantũ pendere meminisset. Cũ de hoc uerba faceremus, & ille tricenarios se uidisse respõdisset, idq; ut memorabile in præcipua bonitate cõmemoraret, super sermonẽ aduenit gẽmarius alter qui dixit pridie se unũ tenuisse quadraginta ceratia pendentẽ: hoc enim uerbo in gẽmis appendendis utũtur, quod infra à nobis exponetur. Is igitur cum rei pernoscendi cupidũ me uideret, ait se postridie mihi eum ostẽsurũ in manibus inclusoris aut uascularij, qui illigandũ eum monili conduxerat. Ea die ad constitutam horã non affui: tertio die cum uenissem ad eum, comperi ab inclusore redditũ, cæterũ eum esse in dactylotheca principali, tribus aureorũ millibus emptum: auellanæ magnitudine, orbiculatũ, eximiæ pulchritudinis, pondere, ut dixi, quadragenariũ. Ab alio gẽmario audiui, quo etiã familiariter utebar, unã se margaritã tenuisse exquisita bonitate, pondere tricenariã quatuor millibus aureorũ emptã à duce Borboniana Ludouici regis XI. filia, uiragine cordatissima eadẽ & magnificentissima, socru ducis Borboniani qui hodie in eo genere principum multorũ opinione censetur, quos sapientissime Homerus amymonas appellabat, significare uolens ita omni reprehensione maiores, ut ne nasuti quidem homines rhoncos liuoris improbi plenos exhalare soliti, & ipse deniq; Momus aliquid in eis improbarent. Sed Plinius de unionibus loquẽs: Pondus (inquit) ad hoc æui semunciæ pauci singulis scrupulis excessere: hoc pondus sex & octoginta ceratia, & bessem ceratij æquat, cum in uncia centũ & sexaginta sint ceratia, & uiginti in drachma. Non mirũ est igitur si unio omnis æui maximus et omni dote bonitatis præstãtissimus, tanti ea ætate æstimatus est quo mũdus auro & argento exuberabat, ut ex sequentibus liquido docebitur. Plinius lib. XXXVII. de adamante loquẽs ita inquit: Proximum

Amymones.

Ordo gemmarũ autoritatis.

mum apud nos Indicis Arabicisq; margaritis pretiũ est, tertia autoritas smaragdis perhibetur, pluribꝰ de causis. Hactenus Pliniꝰ. Ex cuius uerbis intelligimus margaritã in ordine gẽmarũ adamãti tantũ cedere, licet hoc tẽpore uix quartæ sit autoritatis. Idem tamen libro nono: Principiũ ergo, inquit, culmẽq; omniũ rerũ pretij margaritæ tenẽt, Indicus has mittit oceanus. Ergo cũ eo tẽpe unionũ inter gẽmas prima aut certe secũda esset indicatura, tuncq; rerũ pretia ad summũ licitationis exercuissent, & ille Cleopatræ unio põdere altero tãto præstaret quẽ pretiosissimum memoriæ nostræ unionẽ gẽmarũ institores meminerũt, atq; eo amplius scrupulo nõ abhorrere à fide puto tãti æstimatũ esse, simul quòd omnibus nũeris cõmendationis absolutus erat, simul quòd ad culmen probationis & primatũ peruenerat, & ita inclaruerat fama, ut natura specimen sui fecisse in duabus margaritis existimaretur, ut ex Plinio apparet. Huius pretij ratio sic arbitror iniri potest. Quũ ex illo gẽmario quærerẽ quãti ex formula æstimaretur plurimo margarita quæ põdere quaternaria, & bonitate prima esset, triginta, inquit, aureis eiusmodi emptã uidimꝰ. Quid octonariã, inquã, eiusdem notæ quãti æstimares? ait minimũ ducẽtis. Cũ ulterius rogitãdo per accessiões pergerẽ, ita respõdit, ut intelligerẽ accessionẽ pretij deinceps ex põdere nõ numero, sed proportione fieri, ut qũo duplicãdo põdere supradicto octonaria margarita paulominus septuplex quaternariæ æstimatiõe facta esset, sic in duodenaria & uicenaria et ulterioribus maiore deinceps maioreq; sursum uersus incremento pretiũ augesceret. Qua ratione si pretiũ Plinianæ illi statuamus, in immẽsum quoddã pretiũ abibit taxatio. Maius fortasse miraculũ sit Cæsarẽ centũ quinquaginta millibus unionem unũ emisse, ut adulteræ donaret: de quo Trãquillus ita scribit (ut ad rẽ redeamus:) In primo cõsulatu tria millia põdo auri furatꝰ è capitolio, tantundẽ inaurati æris reposuit, societates ac regna pretio dedit, ut q uni Ptolemæo propè sex millia talẽtorũ suo Põpeijq; nõie abstulerit. Hæc Trãquilli autoritas fidẽ facere potest ijs quæ à no-

Animaduertenda ratiocinatio

Vnio Seruiliæ datus.

à nobis paulo ante dicta sunt. Plutar. de eodē loquens: Inter hæc (inquit) res Gallica maxime Cæsarē extulit, qui in remotissimis locis cū esset, bellaq́; aduersus Belgas Britānosq́; consereret, aurū argentūq́;, spolia, cæterasq́; diuitias ex hostibus partas (tanta horū aderat copia) magno numero Romā misit, horū deinde largitiōibus animos ciuiū tentans, ædilibusq́; ad spectacula tribuens, prætoribusq́; atq; consulibus eorumq́; uxoribus donās, multos sibi allexit. Quare in reditu supatis alpib⁹ cū ad ciuitatē Lucanā hibernaret, uirorū & matronarū magnū numerū eò accessisse memorāt, cum plausu lætitiaq́; ingenti sese offerentiū. Consulares uiri eò profecti sunt ducenti, inter quos Pōpeius & Crassus fuere: proconsulū quoq; ac prætorū centū et uiginti fasces ante Cæsaris fores inspecti: alios aūt oēs spe donisq; repletos Cæsar dimisit, cū Crasso autē & Pōpeio fœdus iniijt. Idē in Pompeio de initijs ciuilis belli loquens: Cæsar (inqt) ualidius tū rebus imminebat. Qui cū nondū lōge Italiā attigisset, sedulo ad urbē destinabat milites, ut comitijs adesset: multos illic tū ciues pecunijs alliciēs, multos etiā primorū muneribus demulcēs, inter quos Paulus cōsul ob mille et quingēta talēta mutatus est, & Curio tribunusplebis ingēti ære alieno liberatus est. Hactenus ille. Ecqs est igitur qui animo cōcipere possit tantā corruptoris munificentiā, qui alterius tantū cōsulis fauorem nōgētis millibus aureorū redimere nō dubitarit: q̄q̄ maior illa fuit Curiōis merces, q sexcēties sestertiûm æris alieni habuit, ut autor est Val. li. IX. Ob illas rapinas Gallicas emanauit illd trimetrū (iābicū Catulli:

Animosissimus corruptor.

Curionis æs alienum.

Quis hoc potest uidere, qs potest pati,
Mamurram habere, quod comata Gallia
Habebat, & cuncta ultima Britannia?
Eo'ne nomine imperator unice
Fuisti in ultima occidentis insula,
Vt ista uestra diffututa mentula
Ducenties comesset aut trecenties?

Quo ex loco satis conijcere est, ingentem esse summam trecenties

Mamurra. sestertiûm, quo Catullus Mamurrã præfectum fabrum Cæsaris locupletatũ esse à Cæsare spoliata Gallia & Brãtania conqueritur: de quo Plinius libro tricesimosexto sic inquit: Primum Romæ parietes crusta marmoris operuisse totius domus suæ in Cælio mõte, Cornelius Nepos tradit Mamurrã Formijs natũ præfectũ fabrum Caij Cæsaris in Gallia: neq; indignatio sit tali autore inuẽta re. Hic nanq; est Mamurra Catulli Veronẽsis carminibus proscissus, quẽ, ut res est, domus ipsius clarius quàm Catullus dixit habere quicquid habuisset Comata Gallia. Quibus uerbis Plinius ingentem luxum ædificij significauit quod Cæsaris et Mamurræ rapinas non modo præ se ferre, sed etiã clamitare uidebatur uoce la

Lucullus. te exaudibili. Age quid de Luculli diuitijs existimare possum⁹, qui cum reipublicæ infensus priuatæ uitæ se dedisset, ædibus & prætorijs extruendis, hortis & cœnationibus amœnissimis incredibili

Bibliotheca Luculli. sumptu paratis, et bibliotheca insigni utriusq; linguæ libris referta, atq; omnibus obuia & patẽti, opes bello quæsitas cõterere nõ potuit, cum interim quotidiano epularũ apparatu in prouerbiũ propè uenerit? Vnũ de eo dictũ Plutarchi referemus quod est in hãc fermè sentẽtiam: Quodã die, inquit, cum Cicero et Pompeius Lucullũ in foro sedentẽ ociosumq; offendissent, eo salutato dixerunt sese apud eũ eo die cœnaturos, ea demũ cõditione, ut nihil ad solitã cœnam eorũ causa adderet: quo primũ recusante, cœnãq; in diem posterum reijciẽte, illi sese dicere neq; diem alium cõstituturos, ac ne potestatẽ quidem illi facturos, ut seruis aliquid in aurẽ impera

Memorabilis luxus Luculli. ret. Hic Lucullus deprehẽsum se uidẽs, id tandẽ orare eos instituit, ut uel eorũ uenia sibi liceret palàm uni ex seruis dicere, ad Apollinis eo die se cœnaturũ: erat aũt Apollo triclinij aut cœnationis nomen, & ordinatas ille ita cœnationes habebat, ut taxata cœnarum summa unicuiq; loco esset. Eo igitur audito famuli quid agi ille uellet gnari, cœnã continuo appararunt impẽdio quinquaginta millium, tanta celeritate & lautitia epularũ, ut Pompeius & Cicero constupescerent. Quinquginta millia, mille ac ducentos quinquaginta

ginta aureos ualent. In Plutarcho tamen Græco hæc uerba leguntur: εἰώθει δὲ δειπνεῖν ἐν τῷ ἀπόλλωνι πέντε μυριάδων. *Solebat autẽ cœnare in* Appolline *quinq; myriadibus: hoc est quinquaginta millibus drachmarũ, quæ quinq; millibus aureorũ à nobis æstimãtur & ducentis sestertijs.* Huiusmodi *multa à* Plutarcho *referuntur fidẽ omnino excedẽtia, si ex præsenti seculo æstimentur.* Athenæus *libro duodecimo de ijs loquens qui luxu & delitijs olim celebres fuerũt:* Νικόλαος δὲ ὁ περιπατητικὸς ἐν τῇ δεκάτῃ καὶ εἰκοστῇ τῶν ἱστοριῶν, λεύκολλόν φησιν ἀφικόμενον εἰς ῥώμην καὶ θριαμβεύσαντα, λόγον τε ἀποδόντα τοῦ πρὸς μιθριδάτην πολέμου, ἐξοκεῖλαι εἰς πολυτελῆ δίαιταν ἐκ τῆς παλαιᾶς σωφροσύνης. τρυφῆς τε πρῶτον εἰς ἅπαν ῥωμαίοις ἡγεμόνα γενέσθαι, καρπωσάμενον δυοῖν βασιλέοιν πλοῦτον μιθριδάτου καὶ τιγράνου. Nicolaus, *inquit,* peripateticus *in decimo & in uicesimo historiarũ tradit,* Lucullũ *cum* Romam *post expeditionẽ* Ponticã *redijsset & ex eo bello triumphasset, rationes ad ærariũ rettulisse ob eius pecuniæ administrationem.* Quo *facto se abrupta licentia ad uitã sumptuosam & elegantem ex ciuili & prisca frugalitate* Romanorũ *contulisse, idq; exẽplum* Romanis *prodidisse, utpote qui duorũ regum opulẽtiam in cẽsum suum uertisset, publica uictoria ex* Mithridate *ac* Tigrane *parta, ad priuata cõmoda usus.* Ex *quibus uerbis intelligimus ut & ex locis pluribus* Ciceronis *orationũ, imperatores* Romanos *rationes quidẽ speciosas ad ærariũ referre solitos, sed ita tamen ut reliquorum luculẽta fragmenta apud se retinerent.* Ne *minimum igitur* Gallicarum *rerum dispẽsatoribus tanquam uiris ingeniosis & solertibus, publica fama plaudat: semper enim huiuscemodi fuerunt qui ex publicis actibus immodice crescerent, ut* Athenis Pericles & Phalereus. Varro *libro tertio de re rustica de piscinis* Luculli *loquẽs:* Contra ad Neapolim L. Lucullus *postq̃ perfodisset montem, ac maritimũ flumen immisisset in piscinas quæ reciprocæ fuere, ipse* Neptuno *non cederet de piscatu.* In *baiano aut* Ardeæ *tanta ardebat cura, ut architecto permiserit, ut suam pecuniã consu-*

Piſcinæ. consumeret, dummodo produceret ſpecus è piſcinis in mare, obie-ctaculo quo æſtus quotidie ab ortu lunæ ad nonam proximã introi re ac redire rurſus in mare poſſet, ac refrigerare piſcinas. Columella libro nono: Attamen ijſdẽ tẽporibus quibus hanc memorabat Varro luxuriem, maxime laudatur ſeueritas Catonis, qui nihilominus & ipſe tutor Luculli, grandi ære ſeſtertiûm millium quadringentorum piſcinas pupilli ſui uenditabat. Tum enim celebres erãt deliciæ popinales, cum ad mare deferebantur uiuaria: quorũ ſtudioſiſſimi uelut ante deuictarũ gentium Numantinus & Iſauri cus, ita Sergius Aurata & Licinius Murena captorũ piſciũ læta bantur uocabulis. Macrobius libro tertio Saturnaliũ: Piſcinas autẽ ꝙ refertas habuerint pretioſiſſimis piſcibus Romani illi nobiliſſimi

Piſcinarij. principes L. Philippus & Hortenſius, quos Cicero piſcinarios ap pellat, etiam illud indiciũ eſt, quod M. Varro in libro de agricultu ra refert M. Catonẽ qui poſt Vticæ perijt, cum hæres teſtamento Luculli eſſet relictus, piſces de piſcina eius quadraginta millibus uendidiſſe. Locus aũt Ciceronis à Macrobio ſignificatus legitur li bro primo ad Atticũ his uerbis: Sed poſteaꝙ primũ Clodij abſolutione leuitatẽ infirmitatẽq; iudiciorũ perſpexi, tũ autẽ beatos hoĩes (hos piſcinarios dico tuos) non obſcure nobis inuidere, putaui mihi maiores quaſdã opes & firmiora præſidia eẽ quærẽda. Plin. libro nono: Eadẽ ætate prior L. Murena reliquorũ piſciũ uiuaria inuenit: cuius deinde exẽplũ nobilitas ſecuta eſt, Philippus, Hortẽſius, Lucullus, exciſo etiã mõte iuxta Neapolim maiore impẽdio ꝙ uillã ædificauerat: Euripũ & maria admiſit: qua de cauſa Magnus Põpeius Xerxem togatũ eum appellabat: quadraginta ipſius piſcinæ à defuncto illo uænière piſces. Ex antiquo tamẽ meli⁹ legitur XL. ſeſtertijs è piſcina defuncto illo uænière piſces. Quare apud Columellam nõ millium quadringentorum, ſed quadraginta legendum uidetur, quod tamen idem autor grande æs appellauit: nos mille aureis eam ſummã taxamus. Idem Plinius libro eodẽ: Murenarũ uiuariũ priuatim excogitauit C. Hirius ante alios, qui cœnis

trium-

triumphalibus Cæsaris dictatoris sex millia numero murenarum mutua appendit, nam permutare quidē pretio noluit, alia'ue merce. Huius uillā inter q̄ modicum XL. millibus piscinæ uēdiderunt. Hoc dictū Plinij eo pertinet quod supra diximus de magnificētia Cæsaris: quantū enim æstimamus reliquarum epularū apparatum fuisse, cum murenæ sex millia numero fuerint, q̄uis uenales tot reperiri nō possent? Verū ille locus Plinij emēdandus est, partim ex uetustis in quibus ita legitur: Huius uillā intra q̄ modicū XL. piscinæ uendiderunt (mille aūt adiectitiū uerbū est) partim ex Varrone et Macrobio. Varro libro supradicto. Illæ autē maritimæ piscinæ nobiliū potius exinaniūt marsupium quàm replent. Primum enim ædificātur magno, secūdo implētur magno, tertio alūtur magno. Hirius circū piscinas suas ex ædificijs duodena millia sestertiûm capiebat: eam omnē mercedē escis, quas dabat piscibus consumebat. Nec mirū: uno tēpore enim memini hunc Cæsari sex millia murenarum mutua dedisse in pōdus, & propter pisciū multitudinem quadragies sestertio uillam uænisse. Duodena sestertia Varro magnum sumptum uocauit, nos trecentis aureis æstimamus. Sic igitur locum Plinij lego: Huius uillam intra quàm modicam quadragies piscinæ uendiderunt, id centum aureorum millibus. Villā intra quàm modicam intelligo minorem etiam mediocri. Hoc enim modica significat quod notius est quàm ut exempla requirātur. Verum huius emendationis Macrobium autorem habeo, cuius hæc uerba trāscribēda duxi ex libro supradicto: Autor est Plinius C. Cæsarem dictatorem cum triumphales cœnas populo daret, sex millia murenarum à Caio Hirio ad pondus accepisse. Huius Hirij uillam quamuis non amplam aut latam, constat propter uiuaria quæ habuit, quadragies sestertiûm uænūdatam. Sic autem intra quàm à Plinio dictum est, ut supra q̄ & extra quàm dicuntur ab autoribus, et infra q̄. Cicero: Stomachi aūt partes quæ sunt infra q̄ cibus deuoratur, dilatātur: & arteria aspera ostiū habet adiūctū linguæ radicibus paulo supra quàm ad linguā stomachus adnectitur. Hic locus

Plinij locus.

Intra quàm.

Infra quàm.

Supra quàm.

locus admonere nos debet q̃ Plinius corruptus sit in huiusmodi rerum descriptione ut antea diximus. Subiungã nũc aliqua eodẽ pertinentia quo illa præcedentia. Plinius libro decimo: Pauonem cibi gratia Romæ primus occidit orator Hortensius adijciali cœna sacerdotij. Saginare primus instituit circa nouissimũ Piraticũ bellũ M. Aufidius Lurcho, exq́; eo quæstu redditus is sexagena millia sestertiûm habuit. Varro libro supradicto: Ex pauonibus M. Aufidius Lurcho supra sexagena millia nummûm in anno dicitur capere. Quod Varro nũmûm Plini⁹ sestertiûm dixit, ne de hoc postea dubitetur quod antea diximus, nummum & sestertium idem fuisse Romanis. Quonãmodo aũt uillatica pastio sexagena millia quotãnis reddere uno nomine, id est pauonũ sagina potuerit, docet Varro his uerbis: Primus hos Quintus Hortensius augurali adijciali cœna posuisse dicitur: quẽ multi secuti cito pretia eorũ extulerũt, ita ut oua eorũ denarijs quinis uæneãt, ipsi facile quinquagenis, grex cẽtenari⁹ facile quadragena millia sestertiûm reddat, ut quidem Albutius aiebat, si in singulos ternos exigeret pullos, perfici sexagena posse. Idem paulo superius: Hi ad cõstituẽdos greges parantur bona ætate & bona forma: pascuntur omne genus obiecto frumẽto, maxime hordeo. Itaq; Seius his dat in mẽses singulos hordei modios singulos, ita ut fœtura det uberius & anteq̃ salire incipiãt: hic à procuratore ternos pullos exigit, eosq́; cum creuerint quinquagenis denarijs uẽdit, ut nulla ouis hũc assequatur fructũ. Sexagena sestertia quinadena millia denariorũ ualẽt ut diximus: si ergo in singula capita cẽtenarij gregis ternos pauones redditus annui statuas, trecentos pullos habebis: quos si grãdiores factos et saginatos quinquagenis denarijs uænũdatos intelligas, quina dena millia denariorũ in summa erunt, id est quinquagies trecẽtena. Rursus sexagena millia sestertiûm æstimatione nostra mille ac quingentos aureos ualent, et quinquaginta denarios id est selibrã argenti quinq; coronatis æstimare solemus. Si igitur trecẽties quinos uel quinquies trecentenos aureos multiplices, mille ac quingẽtos in

Plinij locus.

Pauorum pretia.

Nummus & sestertium idem Romanis.

tos in summa inuenies, ita ad nũmum cõuenit quod de nũmo ac denario sestertijsq; diximus. Apud Varronẽ mẽdose legitur: itaq; senis his dant: pro Seius his dat. Seianæ enim uillæ apud eũ fit mentio & alioquin modius sex pauonibus in mẽsem non sufficeret, quũ uix uni sufficit, ut postea docebimus. Idẽ alibi de uillatica pastione Seij loquẽs: Certe inquit Merula ibi uidi greges magnos anserũ, gallinarũ, columbarũ, gruũ, pauonũ, necnon gliriũ, pisciũ, aprorũ, cæteræq; uenationis, ex quibus rebus scriba librarius eius in annos singulos plus quinquaginta mil. à uilla capere dicebat. Axio admirãte: certe nosti, inqt, materteræ meæ fundũ in Sabinis, q̃ est ad uigesimũquartũ lapidẽ uia Salaria à Roma. Quid ni inquit? atquĩ in hac uilla qui est ornithon, ex eo uno quinq; millia scio uænisse turdorũ denarijs ternis: ut LX. millia ea pars reddiderit eo anno uillæ: bis tantũ q̃ tuus fundus CC. iugerũ Reate reddit. Quid LX. inquit Axius? LX. LX. derides? LX. inquã. Sed ut ad hũc bolũ peruenias opus erit tibi aut epulũ aut triũphus alicui⁹, ut tũc fuit Scipionis Metelli, aut collegiorũ cœnæ q̃ nunc innumerabiles excandefaciunt annonam macelli. Reliquis annis omnibus & hãc expectabis summam. Quotus enim quisq; est annus quo nõ uideas epulum aut triumphũ, aut collegia coẽpulari? quæ nũc innumerabiles intendũt annonã. Nõne itẽ L. Albutius homo (ut scitis) apprime doctus: dicebat in Albano fundũ suũ pastionibus semper uinci à uilla? agrum enim minus dena millia reddere, uillã plus uicena. Idem secundum mare quo loco uellet si parasset uillã, se supra cẽtum millia è uilla recepturũ. Age nõ Mar. Cato nuper cũ Luculli accepisset tutelã, è piscinis eius XL. millibus sestertiûm uẽdidit pisces? Ternis denarijs, id est duodenis nũmis turdos uænisse ad epulũ adijciale dicit: id est ære nostro denis solidis turonicis & semisse. Si igitur quinquies duodena millia uel duodecies quina numeres cum quinq; turdorum millia fuerint, LX. millia nũmorum efficies. Turdi apud nos hyeme non altiles sed aucupio capti & continuo occisi, uæneũt summum senis denariolis, id est solidi semisse. Florentiæ altiles auiculas

m

culas comedi adipe omnino obesas, magnitudine alaudæ, sapore admodum suaui, quæ tribus solidis nostris emptitari dicebantur, sæpe etiam pluris. Verum hoc adnotandum, quòd ager ducentorũ iugerum triginta millia reddere non poterat, cum uillatica pastio XL. millia uno nomine redderet. Triginta millia ære nostro septingentos quinquaginta aureos ualent. Romanæ luxuriæ rationem inire in uniuersum ex Plinij uerbis possumus, qui libro octauo de suibus loquens ita inquit: Et adhibetur ars iecori fœminarum sicut anserum: inuentũ Marci Apitij fico arida saginatis, uel (ut in recẽtioribus libris) carica à satietate necatis, repente mulsi potu dato. Neq; alio ex animali numerosior materia ganeæ: quinquaginta propè sapores, quum cæteris singuli. Hinc censoriarum legum paginæ, interdictáq; cœnis abdomina, glandia, testiculi, uuluæ, sincipita uerrina. Placuere autẽ & feri uesicæ. Catonis censoris orationes aprinũ exprobrãt callum: in tres tamẽ partes diuiso apro, media ponebant lumbos aprinos appellata. Solidum aprum Romanorũ primus in epulis apposuit P. Seruilius Rullus, pater eius Rulli qui Ciceronis in consulatu legem agrariam promulgauit: tam propinqua origo nunc quotidianæ rei est, & hoc annales notarũt. Ex his uerbis intelligimus Plinij tẽpore solitũ fuisse solidos apros inter fercula epularum apponere, etiam in quotidianis luxuriosorum epulis, quod etiã Seneca attestatur. Sed nihil maius est quàm ficis aridis sues saginare, & mulsum ijs obijcere. Huiusmodi sues ex uiuarijs petebantur, quæ theriotrophia dicuntur, quale fuisse in Laurentina uilla Hortensii oratoris apud Varronem legimus. Eodem pertinet porcus Troianus cuius in lege Fannia sumptuaria mentio facta est, qui mensis inferebatur alijs animalibus farctus, ut olim equus ille Troianus armatis inclusis grauidus in urbẽ Troianam illatus esse dicitur. Sed in uerbis Plinij suprascriptis ego duo uerba emendanda sic censeo, ut legamus, placuere autem & feri sues. Iam Catõis &c. ex uetusti obseruatione in quo legitur, & feris uesicam: nullibi enim ut arbitror, uesicæ aprinæ sit mẽtio

Luxuriæ Romanorum.

Theriotrophium.

Porcus Troianus.

Plinij locus.

inter

inter fercula antiquæ luxuriæ. Videamus de mancipijs Romanis. Plinius libro septimo: Pretium hominis in seruitio geniti maximum ad hanc diem (quod equidem compererim) fuit grammaticæ artis Daphnidis Gn. Pisaurense uēdente, & M. Scauro principe ciuitatis III. M. DCC. *sestertijs licente. Excessere hoc in nostro æuo, nec modice histriones, sed libertatem suam mercati, quippe cum iam apud maiores Roscius histrio* III. M. D. *Anniā mercasse prodatur. Sic in omnibus impressis exēplaribus legitur, in ijs etiā quos Hermolaus castigando Plinio obseruasse se dicit: quo magis mirum est Hermolaum conniuentibus oculis hæc uerba prætermisisse, cum tamen eodem capite unum uerbum mutauerit contra fidem uetustæ lectionis, in quo ego ei non assentior. Quomodo autē summum pretium hominis serui esse potest tria millia & septingēti sestertij, cum Columella libro quarto dicat, de uinitore seruo loquens: Sed ego plurimorum opinioni dissentiens pretiosum uinitorem in primis esse censeo: is' que licet sit emptus sex uel potius sestertiûm octo millibus, cum ipsum solum septem iugerûm totidem millibus nummorum partum sit. Quod si apud Plinium sestertia genere neutro intelligas, immane erit pretium, etiam præterquam quòd latine loquentium consuetudo refragatur, ut alibi diximus. Plutarchus in Catone maiore: Cum Babylonia supellex hæreditate ei obuenisset, ut quàm primum uænundaretur curauit: nullam eius uillam tectorium habuisse, nec ullum mancipium ultra mille et quingentas drachmas emisse dicit: quasi non delicatis & formosis, sed colonis ac robustis stabularijs & bubulcis sibi opus esset. Mille & quingentæ drachmæ sex millia nūmorū ualent. Quod cōuenit cū dicto Columellæ, q sex uel potius octo millibus uult emi uinitorem, quem pretiosum uocat, id est centum quinquaginta uel ducentis aureis nostris emptum. Liuius libro nono de bello Macedonico de censura eiusdem Catonis loquens: In censibus quoque accipiēdis tristis & aspera in omnes ordines censura fuit: ornamēta & uestem muliebrem, et uehicula quæ pluris q̄ quindecim millium*

Pretia mancipiorum.

Plinij locus

æris essent, in censum referre uiatores iussit. Item mancipia mino ra annis XX. quæ post proximũ lustrum decẽ millibus æris aut eo pluris uænissent: uti ea quoq; decies pluris q̃ quãti essent æstimarẽ tur, & his rebus oĩbus terni in millia æris attribuerentur: hæc æsti matio maior est tribus millibus septingẽtis sestertijs: Verũ ex Liuij loco intelligimus non impune olim id est censuræ tẽpore fuisse ijs qui pretia rerũ ultra modũ intẽdissent: propter quod emanauit dictũ illud Plinij in loco supradicto eodẽ capite statim post uerba prædicta: Nisi siquis in hoc loco desiderat Armeniaci belli paulo ante propter Tyridatẽ gesti dispensatorẽ, quẽ Nero III.C.XXX. manumisit: sed hoc pretiũ belli non hominis fuit, tam Hercules q̃ libidinis non formæ Paronetemi Spadonis Seiano III. M.D. mercãte à sutorio prisco: quam quidem iniuriam lucrifecit ille, mercatus in luctu ciuitatis, quoniam arguere nulli uacabat. Quo in loco Peronetomi libentius legerim quàm paronetemi: quod quid significare possit non uideo: περιονύτωμος fortasse nomen Spadoni accõmodatũ quasi exectis genitalibus etiam infibulatus. Legimus apud Senecam in epistola ad Lucillium libro quarto seruos anagnostas id est lectores literarũ peritos cẽtum millibus nũmorũ emptos, quod tum maximũ habebatur pretium. Caluisius (inquit) Sabinus memoria nostra fuit diues: hic eruditus uideri uolebat. Hanc itaq; cõpendiariam doctrinam excogitauit: magna summa emit seruos, unũ qui Homerum teneret, alterum qui Hesiodum: nouem præterea lyricis singulos assignauit. Postq̃ hæc familia illi cõparata est, suasit illi Satellius stultorũ diuitum arrosor & quod sequitur arrisor, ut grãmaticos haberet analectos, cum dixisset Sabinus cẽtenis millibus sibi constare singulos seruos: minoris (inquit) totidem scrinia emisses. Quin & apud Plinium ipsum eodẽ in libro de exemplis similitudinum loquentem ita legitur: Toranius M. Antonio iam triumuiro eximios forma pueros, alterum in Asia genitum, alterum trans alpes, ut geminos uendidit: tãta unitas erat. Postquam deinde sermone puerorũ detecta fraude à furente increpitus Antonio

Anagnostæ.

tonio est, inter alia magnitudinem pretij requirente: (nam ducentis mercatus erat sestertijs) respondit uersutus ingenij mango ob id ipsum se tanti uendidisse: quoniã non esset mira similitudo in ullis eodem utero editis. Tranquillus de Cæsare: *Seruitia recentiora politioraq́; immenso pretio cõparauit, & cuius etiam ipsum puderet, sic ut rationibus uetaret inferri.* Proinde *uel refragãte exẽplarium fide, hunc locum ita lego:* Mar. *Scauro principe ciuitatis* CCC. *millibus* DCC. *sestertijs licente.* Excessere *hoc in nostro æuo nec modice histriones, sed libertatẽ suam mercati, quippe cum iam apud maiores* Roscius *histrio* CCC. L. *annua meritasse prodatur: uel potius, sestertia quingenta annua meritasse.* Nota *enim sestertij potuit immutari in aliam notam, ut alibi sæpe, sicut tria* III. *in locum triũ* CCC. *irrepserant.* Meri*tasse aũt uerbum nõ sine admonitione uetusti unius exẽplaris lego.* Quod *aũt sequitur: nisi siquis in hoc loco desiderat* Armeniaci *belli paulo ante propter* Tyridatem *gesti dispẽsatorẽ, quẽ* Nero III. CXXX. *manumisit: suspectũ mẽdi habeo, ut fortasse cẽties uicies legendũ sit hoc modo:* Quem Nero *sester. cẽties uicies manumisit: nam in uetusto* III. C. XX. *legitur.* Sest*ertium enim antiqui lõguriolis binis & semisse notabãt, quã notã facile fuit in tria iota decidere.* Omnino *statuendum est nõnulla etiã cõtra fidẽ quantũuis uetustæ lectionis emẽdare cũ argumẽtis ad hoc ualidis impellimur, ut alibi in eodẽ libro, ubi* Plini⁹ *exẽpla numerosæ sobolis ponit:* Extat, *inquit, in monumẽtis etiã medicorũ, & quibus talia cõsectari curæ fuit, uno abortu duo puerperia egesta.* In *omnibus libris sic legi, præterq̃ in uno uetustissimo ubi duo dicit puerperia legitur, cũ anxie obseruarẽ propter* Aristotelem *qui duodecim dicit lib.* VII. *de histo. animaliũ.* ἤδη δὲ γινομένης διαφθορᾶς καὶ δέκα συνέβη καὶ δώδεκα ἐκπεσεῖν τὰ ἐπικυηθέντα. Iam *cõtigit corruptione in locis muliebribus facta, et decem et duodecim superfœtatos partus egeri.* Quare *hic duodecim puerperia lego.* Illud *eodem in loco magis suspectum habeo q̃ emendare ausim:* Quarto *partu* Dacorũ *nota in brachio redditur.* Ari-

Plinij locus.

Sestertij nota.

ſtotelem: ἤδη δὲ ἀπέδωκε τῶν τοιούτων τι καὶ διὰ τριῶν. οἷον ἔχοντός τινος στίγμα ἐν τῷ βραχίονι, ὁ μὲν υἱὸς οὐκ ἐγένετο, ὁ δὲ υἱιδοῦς ἔχων ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ συγκεχυμένον μέλαν. Iã tale quod aliquãdo & in tertiã prolem rediјt: ſiquidem habẽtis inuſti puncti notã in brachio, filius ſine ea nota natus eſt: ex eo uero nepos eodem in loco brachiј nigritiẽ quandã confuſam rettulit. Pliniũ aũt eo in loco Ariſtotelẽ eſſe ſecutũ facile eſt utriuſq; autoris collatiõe iudicare: ut fortaſſe non Dacorũ ſed uel decorum uel dedecorũ legendũ ſit, pro eo quod Ariſtoteles ſtigma dixit. Veruntamen emendationem illam ſuperiorem inſigni aliqua autoritate confirmare oportet ne dubitandi argumentũ cuiquam relinquamus. Audiamus igitur Macrobium libro tertio Saturnalium de ſaltatione hiſtrionica & hiſtrionibus ita loquentem: Cæterum hiſtriones non inter turpes habitos Cicero teſtimonio eſt. Quem nullus ignorat Roſcio & Aeſopo hiſtrionibus tam familiariter uſum, ut res rationesq; eorum ſua ſolertia tueretur: & certe ſatis conſtat contendere eum cũ ipſo hiſtrione ſolitum, utrum ille ſæpius eandem ſententiam uariјs geſtibus efficeret, an ipſe per eloquentiæ copiam ſermone diuerſo pronuntiaret. Is eſt Roſcius qui etiã Lucio Syllæ chariſſimus fuit, & annulo aureo ab eodem dictatore donatus eſt. Tanta autẽ fuit gratia & gloria, ut mercedem diurnam de publico mille denarios ſine gregalibus ſolus acceperit. Aeſopum uero ex pari arte ducenties ſeſtertiûm reliquiſſe filio conſtat. Hactenus ille. Mille denariј quatuor millia nummûm ualent, id eſt centum aureos noſtros: quã mercedem ſi per ſingulos dies anni accepiſſe Roſcium intelligeremus, fieret ſumma annuæ mercedis triginta ſex millia & quingẽti, quæ computatione Romana ſeſtertiûm quater decies et ſexaginta millia dicitur. At ea ſumma tribus partibus maior eſt ea quam Plinius poſuit, id eſt trecentis & quinquagenis millibus. Quare mille denarios diurnos ſuſpicari poſſumus Macrobium intellexiſſe, ludorum tantum diebus accepiſſe Roſcium. Cicero in ea oratione quam pro Roſcio habuit, mercedem publicam Roſciũ reſpuiſſe

Roſcius & Aeſopus.

Salarium

dicit

dicit his uerbis: Roscio cur tanti fuerit ut sociũ fraudaret, causam requiro. Egebat? immo locuples erat. Debebat? immo in suis summis uersabatur. Auarus erat? immo etiã anteq̃ locuples, semper liberalissimus munificentissimusq; fuit. Proh deûm hominũq; fidem qui LLS. CCCLIII. CCCLIII. CCCLIII. quæstus facere noluit: nam certe LLS. CCCLIII. CCCLIII. CCCLIII. merere & potuit & debuit: is per summã fraudem & malitiã & perfidiam LLS. LIII. appetit? & illa fuit pecunia immanis, hæc paruula: illa honesta, hæc sordida: illa iucunda, hæc acerba. Cur hi numeri ter legantur nõ intelligo: sed CCCL.M. legendũ puto, ut ex tribus III. fiat M. Est aũt alioquin oratio illa uel orationis fragmentũ potius & mutilatũ & in numeris suspectũ: magnã tamẽ fuisse mercedẽ Roscij ex eo intelligimus, quod eodẽ in loco orationis sequitur: X. his annis proximis (inquit) sestertiûm sexagies honestissime cõsequi potuit, noluit: laborẽ quæstus recepit, quæstũ laboris reiecit: populo Romano adhuc seruire non destitit: sibi seruire iampridẽ destitit. Hoc tu unq̃ Fãni faceres? sed si hos quæstus recipere posses, non eodẽ tempore & gestũ & animã ageres? Dic nunc te ab Roscio LLS. L.III. tribus circunscriptũ esse, qui tantas & tam infinitas pecunias nõ propter inertiã laboris, sed propter magnificentiã liberalitatis repudiarit. Infinitas pecunias Cicero sexagies sestertiûm appellat: nec mirum, cum centum & quinquaginta aureorũ nostrorum millia esse iam docuerimus. Ergo singulis annis sexcenta sestertia, hoc est quindecim aureorum millia Roscius merere recusauit. Quod tum intelligimus factum fuisse, cum diues esse cœpit, cum etiam ad extremum annulo aureo, id est equestri ordine donatus sit à Sylla. Re autem acrius pensitata, Plinij dictum de annuis trecentis & quinquaginta sestertijs, uel de quingentis potius, intelligo de Roscij mercede in seruitute existente: siquidẽ in eadẽ oratione Ciceronis legimus Panurgũ seruũ comœdũ tanti operas suas locasse, qui Panurgus Roscij fuerat seruus. Sunt hæc uerba ex oratione transcripta. Panurgũ tu Saturi propriũ Fannij

Roscianum Romæ.

dicis fuisse, at ego totũ Roscij fuisse contẽdo: quod erat enim Fannij, corpus est: quod erat Roscij, disciplina. Facies non erat, ars erat pretiosa: nẽc enim illũ ex trũco corporis spectabat, sed ex artificio comico æstimabat. Illa mẽbra merere per se nõ amplius poterant XII. *æris: disciplina quæ erat ab hoc tradita, locabat se non minus* LLL. CCCLIII. *Nihil aũt certi constitui potest ex illa oratione quã nõ nisi impressam uidimus. In uolumine aũt antiquo orationũ Ciceronis quod legere nobis cõtigit, illa oratio cũ duabus aliis deerat. Quantũ tamẽ ex illo fragmẽto colligi potest, Panurgus ille comœdus qui cõmunis inter Rosciũ & Fanniũ erat, à Flauio quodam interfectus fuit: qui iudicio damni iniuriæ cõuentus, lite transactione decisa,* CCCL. *sestertia Roscio dedit pro parte sua: quare cũ Fãnius partẽ à Roscio auferre uellet tanq̃ in rem cõmunem Roscius transegisset, Cicero primã actionẽ Fannij depellere uolens, Rosciũ ait pro media tantũ parte decidisse, quippe qui amplius neminẽ eo nomine petiturũ non spopondisset: deinde etiã cõtendit Fanniũ alterũ tantũ à Flauio abstulisse eodem nomine: propter quod Plinius non frustra dixit: Excessere hoc in nostro æuo nec modice histriones, sed libertatẽ suã mercati: aucto enim in immẽsum peculio histrionicis mercedibus, facile libertatẽ quãtumuis magno emebant. Quòd si quis apud Macrobiũ non mille denarios sed mille nummos legat, erit summa annuæ mercedis paulo, id est quindecim tantũ millibus maior q̃ apud Pliniũ. Vt autẽ denarios mille etiã quotidianos per annũ totũ meruisse Rosciũ credã, & nihil in Macrobio mutandũ censeã, facit id quod sequitur: Aesopum ex pari arte ducenties sestertiûm reliquisse filio. Vt enim triginta tantũ annua aureorũ nostrorũ millia mereret, oportuit eum duodeuiginti annis ut minimũ artẽ exercuisse, ut ducenties sestertiûm hæredi relinqueret. Plus autẽ quotannis meruisse ex eo cõiecturã facio, quòd uix annis duodeuiginti uox perdurare potuit ad actus fabularũ: deinde (quod maius est argumentũ) inusitato luxu uitam transegisse dicitur: quare ut tantũ luxuriæ restaret, oportuit*

eum

eum maiora multo stipendia ac magis opima fecisse: de quo elogiũ illud extat Plinij li. x. his uerbis: Maxime tamen insignis est in hac memoria Clodij Aesopi tragici histriõis patina sexcẽtis sester tijs taxata, in qua posuit aues cãtu aliquo aut humano sermone uocales, nũmûm sex millibus singulas coëmptas: dignus prorsus filio à quo diximus deuoratas margaritas. De filio autẽ li. IX. locutus est his uerbis, cũ Antonij & Cleopatræ mentionẽ faceret: Nõ ferent tamen, inquit, hanc palmã, spoliabũturq́; etiã luxuriæ gloria. Prior id fecerat Romæ in unionibus magnæ taxationis Clodius Aesopi tragœdi filius, relictus ab eo in amplis opibus hæres: (Ne triumphatu suo nimis superbiat Antonius penè histrioni comparatus) et quidẽ nulla sponsione ad hoc productus, quo id magis regiũ erat, sed ut experiretur in gloria palati quid saperet margaritæ: atq; ut mire placuere, ne solus hoc sciret, singulos uniones conuiuis ad sorbendũ dedit. Quo in loco non triumphatu sed triumuiratu lego ex uetusto libro. Docuimus supra hanc patinã Aesopi patris quindecim millibus coronatorũ nostrorũ stetisse. Plinius dicit uniones magnæ taxationis filium conuiuis singulis sorbendos dedisse. Quod si ducenties sestertiûm ad id sufficere potuit, cõiectura assequi possumus immanẽ esse summã ducenties sestertiûm, præsertim cũ Cicero sexagies sestertiûm infinitã pecuniã appellauerit. Athenæus li. XIIII. de quodã Amœbeo citharœdo loquẽs, ita inquit: Mihi uero nihilo inferior esse uidetur antiquo illo Amœbeo, quẽ Aristeas in li. de citharœdis scribit Athenis habitasse, domũq́; prope theatrũ habuisse: cũq́; in theatrũ cãtaturus prodiret, talentũ unum Atticum in dies singulos merere solitum esse. ὅν φησιν ἀριστέας ἐν τῷ περὶ κιθαρῳδῶν, ἐν ἀθήναις κατοικοῦντα, καὶ πλησίον τοῦ θεάτρου οἰκοῦντα, ὅτι ἐξίλθοι ἀσάμενος τάλαντον ἀττικὸν τῆς ἡμέρας λαμβάνειν. *Qui hoc de citharœdo Athenis merente credere sibi persuaserit, quid de Aesopo et Roscio Romæ credere hæsitabit? cũ talentũ Atticũ* DC. *aureis nostris ualuerit. Restat igitur ut credamus Rosciũ non minus sex & triginta millibus aureorum*

Plinij locus.

rũ nostrorũ meruisse annua mercede, dũtaxat publica, ut in ludis Romanis & Megalẽsibus, cõpitalitijs, secularibus, & alijs qui publico sumptu fiebãt. Nã & priuatis ludis, ut funebribus, & alijs q̃ à magistratibus priuato apparatu fiebant, multas etiã pecunias meruisse eos intelligimus. De publicis meminit Iuue. satyra VI.

Si gaudet cantu nullius fibula durat
Vocem uendentis prætoribus. —

Exemplũ priuatorũ est apud Trãquillũ in Cæsare: Edidit spectacula uarij generis: munus gladiatoriũ & ludos etiã regionatim urbe tota, & quidẽ per omnes linguarũ histriones. Ludis Decius Laberius eques Romanus mimũ egit, donatusq; est quingentis sestertijs & annulo aureo. Inde illud Iuuenalis VIII. satyra:

Consumptis opibus uocem Damasippe locasti
Sippario, clamosum ageres ut phasma Catulli.

Idẽ Trãquil. in Aug. Fecisse ludos se ait suo noïe quater: p alijs magistratib⁹ qui aut abessent aut nõ sufficerẽt, ter & uicies: feciťq; nõnunq̃ uicatim ac pluribus scenis per oĩm linguarũ histriones. Et post paulũ: Ad scenicas quoq; & gladiatorias operas & equitibus Ro. aliquãdo usus est: spectãdi uoluptate teneri se neq; dissimulauit unq̃ & sæpe & ingenue professus ẽ. Itaq; corollaria et præmia alienis quoq; mũeribus ac ludis, et crebra & grãdia de suo offerebat. Idẽ in Vespa. Ludis per quos scena Marcelliani theatrĩ restituta dedicabatur, uetera quoq; acroamata reuocauerat, Apollinari tragœdo CCCC. Tarpeio Diodoroq; citharœdis CC. nonnullis cẽtena, q̃bus minimũ, quadragena sestertia super plurĩas coronas aureas dedit. Ex dictis liq̃do apparet unde Aesopus tãtæ luxuriæ sufficere potuerit, q̃q̃ ante hæc tẽpora fuerit: sed quib⁹ erat nõ minus studiũ artis histrionicæ, & maius fortasse, quo magis primores urbis Romæ populũ huiusmodi spectaculis cõciliare sibi conabãtur eo tẽpore quo oĩa in populi erãt potestate. Quãtã enim esse eã munificentiã putamus, quæ unico histrioni una donatione decẽ millia aureorũ dederit? Quanq̃ Cæsar Laberio quarta parte plus dedit.

Hanc

Hanc tamen Aesopi prodigentiã Apitius nepotinis helluationibus exuperasse dicitur, ob quod in prouerbium Apitianæ cœnæ uenerunt: de quo Martialis in v. Epigram.

Apitij luxus perditissimi.

> *Dederas Apiti bis trecenties uentri:*
> *Sed adhuc supererat centies tibi laxum.*
> *Hoc tu grauatus, ne famam & sitim ferres,*
> *Summa uenenum potione duxisti.*

Quod perinde est ac si diceret: Apiti sexcenties sestertiûm, id est quindecies centena aureorũ millia (de nostris semper loquor, ijsq́; coronatis) inexplebili illa ingluuie helluatus, cũ posses adhuc ducẽtis quinquaginta millibus (quod cẽties laxũ appellat) uitã lauto et elegãti uictu ꝑducere, tamẽ uenenũ miser hausisti, ne patrimonio tãto superesses, quod iamiã te deserturũ uidebatur. Lõge aũt falsus est in hoc Calderinus, qui bis trecẽties pro sex millibus, uel sex centis millibus intellexit, cum septingenties centena millia Martialis significauerit, quomodo & alibi in 11. Epigram.

> *Illa illa diues mortua est Secundilla,*
> *Centena decies quæ tibi dedit dotis.*

Millia enim subaudiendum, ut apud Iuuenalem:

> *— Et ritu decies centena dabuntur*
> *Antiquo. —* *Quomodo idem alibi:*
> *Optima sed quare Cæsonia teste marito?*
> *Bis quingenta dedit: tanti uocat ille pudicam.*

Id est, decies centena millia, quod decies sestertiûm dicitur. Plinius propterea Apitium nepotum omnium altissimũ gurgitem appellat lib. x. Phœnicopteri linguã præcipui saporis esse Apitius docuit, nepotum omniũ altissimus gurges. Et in IX. M. Apitius ad omne luxus ingeniũ mirus. Suidas: ἀπίκιος μάρκος ὂν διαρκεῖ μυρίον ὄνομα ἐπί τε ἀσωτίᾳ καὶ πολυτελείᾳ, ἱκανὰς μυριάδας ἀργυρίου καταναλώσας εἰς τὴν γαστέρα. *Apitius M. cuius adhuc nomen perdurat in luxum & in usitatos sumptus insigne, multas argenti myriadas in uentrẽ absumpsit. Martialis ex Seneca sumpsisse*

Decies centena.

Apitius popinæ pfessor.

psisse id uidetur, qui libro de consolatione ad matrē Albinā ita inquit: Apitius nostra memoria uixit, qui in ea urbe ex qua aliquādo philosophi uelut corruptores iuuentutis abire iussi sunt: scientiam popinæ professus, disciplina sua seculum infecit, cuius exitū nosse operæpretium est: Cum sestertiûm millies in culinā congessisset, cum tot congiaria principū et ingens capitolij uectigal singulis comesatiōibus hausisset, ære alieno oppressus, ratiōes suas tūc primū coactus, inspexit: superfuturū sibi sestertiûm cēties cōputauit, et uelut in ultima fame uicturus in sestertio centies si uixisset, ueneno uitā finiuit. Quāta luxuria erat cui sestertiûm cēties egestas fuit, immo cum putat pecuniæ modū ad rē pertinere? (Sic enim lego) Sestertiûm cēties aliqs extimuit: et quod alij uoto petūt, ueneno fugit. Hactenus Seneca: quē si secutus est Martialis ut mihi uidetur, apud Martialē nō bis trecēties, sed ter trecēties legi debet. Is Apitius Tyberij tpe fuit ut ex XC. epistola eiusdē Senecæ ad Lucilliū patet his uerbis: Mullū ingētis formæ Tyberi⁹ Cæsar missum sibi cū in macellū deferri et uænire iussisset, amici, inqt, oīa me fallūt nisi istū mullū aut Apitius emerit aut Publius Octauius. Vltra spē illi cōiectura processit: licitati sunt, uicit Octauius: et ingētē cōsecutus est inter suos gloriā, cū V. sestertijs emisset piscē quē Cæsar uēdiderat, ne Apitius quidē emerat. Idē Martialis in eodem V.

Infusum sibi nuper à patrono
Plenum maxime cēties Syriscus,
In cellariolis uagus popinis
Circa balnea quatuor peregit.
O quanta est gula centies comesse?

Admiratur gulā quæ CC. & L. millia aureorum uorare potuerit. Nō omittēdū uidetur id quod à Plinio eodē loco dicitur: sed qa locus ille uulgo corrupte legitur, ideo eū ex animi mei sentētia obseruatis ueteribus libris referā: Asinius, inqt, Celer è cōsularibus hoc pisce prodigus Claudio principe, unū mercatus sester. octo millibus: quæ reputatio aufert trāuersum animū ad cōtemplationē eorū

Plinij locus. Pretiū mulli piscis.

qui

qui in cõquestiõe luxus coquos emi singulos pluris q̃ equos quiritabãt. At nũc coci triũphorũ pretijs parãtur, et cocorũ pisces: nullúsque propè iã mortalis æstimatur pluris, q̃ qui peritissime censum domini mergit. Meminit Liuius lib. IX. *de bel. Maced. de triumpho Manilij loquẽs: Epulæ quoq; ipsæ et cura et sumptu maiori apparari cœptæ: tũ cocus uilissimũ antiquis mãcipiũ et æstimatione & usu, in pretio esse: & quod ministeriũ fuerat ars haberi cœpta. Vix tamẽ illa quæ tũ cõspiciebãtur, semina erãt futuræ luxuriæ. Hæc uerba cõgruũt cũ Pliniano dicto, qui triũphorũ pretijs cocos emptitatos principũ Romanorũ tẽporibus admiratur, cũ olim Cato & alij seueriores urbis magistratus cõciones queribũdas ad populũ haberẽt: (quod quiritare à crebra Quiritiũ appellatione uocatur) ob id quod ineunte luxuria coci iam equorũ pretijs pararẽtur. Octo millia nũmûm ducẽtos aureos æstimare solemus: uerũ apud Macrobiũ nõ octo millia legitur, sed septẽ. Asinius, inqt, Celer uir cõsularis ut Samonicus refert, mullum unum septẽ millibus nummûm mercatus est. In qua re luxuriã illius seculi licet æstimare, quòd Plinius secundus temporibus suis negabat facile mullũ repertum qui duas põdo libras excederet: at nunc & maioris ponderis passim uidemus, & pretia hæc insana nescimus. Hactenus Macrobius. Iuuenalis de hoc dubitans Satyra quarta ita inquit:*

> *— Mullum sex millibus emit*
> *Aequãtem sanè paribus sestertia libris:*
> *Vt perhibent qui de magnis maiora loquuntur.*

Ita in cõtrouersia apud autores duo millia manẽt. Cocũ igitur Plinius antiqua æstimatione nõ pluris æstimauit q̃ ducẽtis aureis, quãti Columella uinitorẽ uult emi: nõ igitur pretiũ hominis maximũ tria millia & septingẽti sunt sestertij ut supra docuimus, sed trecẽta millia. Multa huiusce generis restabant, nisi hic liber iusta iam magnitudine excreuisset. Quare hactenus de nũmo æreo argenteoq; dictũ sit, quorũ explicationẽ aurea (ut ita dicã) cõmẽtatio excipiet, ampliore ipsa orsu ac teretiore filo supradictis attexenda.

Quirito.

LIBRI SECVNDI FINIS.

GVLIELMI

BVDAEI PARISIENSIS A' SECRE *tis regis Franciæ, de Asse & partibus eius, liber* TERTIVS.

LONGVM IAM ITER *emensis partim remigio, partim uelificatu, cum scopulos omneis præteruecti uideremur:* Plinius *nobis manus improuisus iniecit: ac cõsistere coactos, etiam propemodum retro cõuersis uelis inhibuit, apud quem libro trigesimotertio sic legitur:* Aureus nũ*mus post annos* LXII. *percussus est quàm argẽteus: ita ut scrupulum ualeret sestertios uicenos: quod efficit in libras ratione sestertij qui tunc erat, sestertios nongentos.* Post *hæc placuit* XL. *millia signari ex auri libris: paulatimq; principes imminuere pondus: minutissime uero ad* XLV *millia. Si enim hæc uerba emendata sunt, causam haud dico quin stilum uertere cogar: omniaq; retexere quæ magno cum labore adhuc comprobasse uideor.* Etenim *cum duodenæ sint unciæ in libra* Romana: & *in uncia, quaterna et uicena scrupula, fiunt in asse scrupula ducenta octoginta octo: est enim scrupulum ducentesima octogesima octaua pars assis, ut inquit* Columella: *si ergo scrupulum auri uicenos sestertios ualet, et uicenario numerum illum multiplicemus: fiet summa quinq; millia septingẽti sexaginta sestertij: quibus si semunciã addamus, ut sit libra cẽtenaria quã ante instituimus, fiet sex millia sestertiûm: siquidem*

Aureus.

dem quatuor drachmæ, id est semuncia XII. *scrupula ualent: quæ uicies multiplicata ducẽtos quadraginta efficiunt: ita fiunt sestertij sex millia, uel denarij mille & quingẽti in auri libra: quæ ratio prorsus cũ Pliniano dicto discrepat.* Deinde quod sequitur. *Post hæc placuit* XL. *millia signari ex auri libris: quonãmodo explicari potest? nã si nongẽti sestertij in libra, quonãmodo* XL. *millia? quòd si millia æris intelligere libeat, nõ ideo magis negotiũ procedet, cũ* XL. *millia æris sedecim millia nũmûm ualeãt: & ea ratio quam sequimur* XV. *millia æris auri librã ualere deprehẽdit siquidem auri scrupulũ uicenis sestertijs ualet.* In hoc nodo dissoluẽdo *cũ diu æstuarim nihil cõminisci potui quo locũ hunc certo restituerẽ.* Mo*rem aũt antiquis fuisse nouimus, ut nõ modo numeros notulis significarent exarandi cõpendia sectãtes, ut nos quoq; facimus: sed etiã ut denarios & sestertios & sestertia proprijs quodq; notis scriberẽt.* Priscianus *etiã illas in* Verrinis Ciceronis *ad tẽpora sua extitisse testatur, q̃q̃* Prisciani *opusculũ illud de numeris & põderibus esse nõ putẽ ut antea dixi.* Lubricã *aũt scribendi rationẽ illã notulariã fuisse ex eo cõijcere possumus: quòd mille per* M. *purã scribebant: & per eandẽ literã singulis apostrophis hinc & hinc circunscriptã, decẽ millia: eaq; rursus sic multiplicabãt per apostrophos, ut centũ millia significare uolẽtes, I. literam unitatis notam ternis utrinq; apostrophis cingerẽt.* Apostrophus *aũt dextera, similis est omnino literæ* C. *quæ tertia est in alphabeto, qua numerus cẽtenarius, ut nũc, sic olim notabatur.* Ita *facile fuit uel duas uel tres apostrophos pro duobus aut tribus* C. *fallere, id est pro ducẽtis & trecẽtis, apud eos quidẽ qui rationẽ numerorũ antiquariã ignorarẽt: quanq̃ et is autor siue* Priscianus *siue alius fuit, parũ sibi constare uideatur in ijs notulis declarãdis. Iã apud* Valeriũ Probũ X. *litera quæ tertia est à fine alphabeti nostri, nota est denarij nũmi, addita tamẽ à dextro latere uirgula trãsuersa eadẽq; litera pura, id est sine uirgula, nota est decẽ milliũ: apud* Priscianum *aũt utrinq; apostropho circũscripta.* Idẽ Probus *addit quãlibet numerorũ figurã, si ei*

Notæ numerorum antiquæ.

si ei præponatur linea ex transuerso directa, tot significare millenarios, quot per se ac pura unitatũ nota est: ut uerbi gratia, $\overline{\text{I}}$. mille, & $\overline{\text{V}}$. quinq; millia, & $\overline{\text{X}}$. decẽ millia, & itidẽ alias literas: Id quod mihi tractũ à Græcorũ more uidetur. Quare simile ueri est numeros antiquorũ autorũ ad nostrã ætatẽ magna ex parte corruptos peruenisse, qui quidem notis scripti fuerunt. Librariorũ enim ignorãtiæ et sæpius incuriæ accessit emendatorũ uel temeritas uel hallucinatio, qualis est illa apud Tranquillum de censu senatorio quã antea adnotauimus. Multos apud Pliniũ locos huiusmodi deprehendimus, quorũ partim expliciti sunt, partim post explicabuntur. De asino uidimus quadringentis sestertijs empto apud Varronẽ, apud Pliniũ nũmis totidẽ: & itidẽ de auiculis uocalibus. Notabo nunc etiã alios duos interea dum & alij in ordinẽ suũ reijciuntur. Apud Pliniũ igitur lib. XIII. de citrinis mẽsis ita legitur: Extant hodie M. Ciceronis in illa paupertate, & quod magis mirum est illo æuo, emptæ libris XI. Cum his memorantur et Galli Asinij, quæ libris XI. uænundatæ sunt: et duæ à Iuba rege uendẽte, quarũ alteri pretiũ fuit libris XV. alteri paulo minus. Interijt nuper incendio quã Cethegus decedens libris XIIII. permutauerat: lati fundi taxatione si quis prædia tãti mercari malit. Sic quidem legitur in codicibus Venetæ impressionis etiã antiquæ, quam Hermolaus secutũ se esse testatus est: qui tantũ ipse admonito latifundij pro lati fundi legendum esse, nihil præterea dixit. Ego impressos codices cũ antiquis conferens, ita in duobus legi: Et quod magis mirũ est illo æuo emptæ his memoratur, et Galli Asinij XI. uænundatæ. & rursus: Incendio ac tegus descendens his permutati lati fundi taxatione. his aũt pro sestertijs legi facile est conijcere, quod uerbũ antiqui interdũ per aspirationẽ & S. literã sic scribebant $\overline{\text{HS}}$. quod duas libras & semis significabat, aspiratio aũt ex duplici LL. constat. Hunc locũ igitur sic restituendũ puto ex uetustæ lectionis obseruatione: Extant hodie M. Ciceronis in illa paupertate, et quod magis mirũ est, illo æuo, emptæ sestertijs XI. memorantur

Plinij loc.

morantur & Galli Asinij sestertijs XI. uænundatæ: sunt & duæ à Iuba rege pendentes, quarum alteri pretium fuit sester. XII. alteri paulo minus: interijt nuper incendio attegijs descẽdens sestertijs XIIII. permutata latifundij taxatione. In mentione aũt Ciceronis antiqui codices sestertijs tantũ habent sine numeri adiectione. Cæterũ uidere est pauculis in uersibus quot errata fuerint: attegijs autẽ legendum puto pro Maurorũ casulis, quod nõ sine stomacho à Plinio dictũ est, ut ex supellectili rusticæ domũculæ mẽsa sestertijs XIIII. parata sit, id est trecẽtis quinquaginta aureis, quod Plinius pretium appellat latifundij, id est agri late patẽtis. Iuuenalis Satyra decimaquarta:

Dirue Maurorum attegias.—

Apud eundẽ Plinium li. decimonono in prædictis exẽplaribus ita legitur, ubi hortorum meminit: Etiam ne in herbis discrimen inuentũ est? olusq; differentiã facere, in cibo etiã uno asse uænali? & in his aliqua quoq; sibi nasci tribus negant, caule in tantũ signato, ut pauperis mensa non capiat: syluestres fecerat natura horridos ut quisq; demeteret passim. Ecce altiles spectãtur asparagi, & Rauenna ternis libris rependit. Hæc uerba Hermolaus, et qui ante eũ Pliniũ emendauêre, pari conniuẽtia trãsmiserunt: cum tamẽ quædam ex antiquis exemplaribus emendari potuerint, quibus obseruatis sic legere locũ hunc institui: Etiam ne in herbis discrimen inuẽtum est? opesq; differentiã fecẽre in cibo etiã uno asse uænali? & in his aliqua quoq; sibi nasci tribus negãt: caule in tantũ saginato, ut pauperis mensa nõ capiat. Syluestres fecerat natura corrudas, ut quisq; demeteret passim, ecce altiles spectãtur asparagi. Saginatum caulẽ dixit Plinius non signatũ, ut altiles uerbum satis significat. Antiqua aũt exemplaria horridas nõ horridos habent: & opus non olus, & fecẽre nõ facere, in uetustissimo legimus. Plinius ipse alio loco eodẽ in libro: Hortorũ iudicamus corrudã: hunc intelligimus syluestrẽ asparagũ. Ex his uerbis satis apparet Pliniũ loco superiore corrudas non horridos scripsisse. Idem: Omnium hortensio

Plinij locus.

n rum

rũ laudatiſſima cura aſparagis:de origine eorũ in ſylueſtribus curis abũde dictũ. Eſt et aliud genus incultius aſparago,mitius corruda,paſſim etiã in mõtibus naſcens, refertis ſuperioris Germaniæ campis,non inſcito Tyberij Cæſaris dicto,herbam ibi quandã naſci ſimillimam aſparago, uel(ut in antiquis codicibus)non inficeto Ty. Cæſaris dicto. Cæterum quod ſequitur in ſuperiore loco:& Rauenna ternis libris rependit, haud ſcio an ternis ſeſtertijs repẽdit legi debeat, uel ternis nummis. Plinius alibi:Nullũ gratius ijs ſolum q̃ Rauennatiũ.Quòd ſi ternis libris legamus,ad põdus referendum eſt, propterea quòd ſaginatos & altiles appellauit:ſed illud non cõuenit propter uerba quæ ſequuntur: Heu prodigia uentris,mirum eſſet non licere carduis pecori ueſci,non licet plebi. Vt autẽ libris pro aſſibus intelligã adduci nõ poſſum, cum legiſſe me non meminerim,nec id pretium eſſet quod plebem à macello arceret. Eiuſdẽ aũt annonæ fuit duracina perſica tricenis nummis aut uicenis uænire, & aſparagos ſingulos ternis nũmis.In eodem capite obiter & alia emendabimus:Aues ultra Phaſidem amnem peti, nec fabuloſo quidẽ terrore tutas,immo ſic pretioſiores,alias in Numidia atq; Aethiopia in ſepulchris aucupari,aut pugnare cũ feris, mandi ab eo cupientem quod mãdat alius:Lego ex antiquis: Alias in Numidiæ atq; Aethiopiæ ſepulchra , aut depugnare cum feris mandiq; capientem quod mãdat alius: ſic enim ſenſus argutior & magis Plinianus.Ibidem:Hortorũ Cato prædicat caules: hinc primum agricolæ exiſtimabantur priſci, & ſic ſtatim faciebant iudicium num quæ eſſet in domo materfamiliâs (etenim hæc cura fœminæ dicebatur)ubi indiligens eſſet hortus. Lego ex antiquis:& ſic ſtatim faciebant iudiciũ nequã eſſe in domo matrẽfamiliâs , id eſt parũ frugi,nec ad rem augendã acrem,hoc enim nequã ſignificat:ut ſeruos nequã dicebant qui bonæ frugi nõ eſſent. Et paulo inferius : Nam carnis deſideria etiam erãt in exprobratione: legendum gari, id eſt liquaminis:Reſpõdet enim præcedẽti mẽbro:Damnantes pulmẽtaria quæ alio egerent pulmẽtario.Et rurſus inferius:

Plinij locus:

Nequam.

rius: Hortos uillæ iungendos non est dubiũ, riuosq; maxime haben dos si cõtingat profluuio amne. Si minus è puteo pertica organis' ue pneumaticis tollendo non haustu rigãdo. Lego: *Si cõtingat præ fluuio amne: si minus è puteo pertica organis' ue pneumaticis uel tollenonum haustu rigando.* Liuius libro octauo de bello Macedonico circa principiũ: *Collectis rursus animis in arietes tollenonibus librameta plumbi aut saxorũ stipites robustos incutiebant.* Huiusmodi tollenonũ meminit Vegetius libro quarto: *Dicuntur et tollones à quibusdam à tollendis rebus uel hominibus: hic aũt à Plinio pro eo haustorio accipitur, quod à græcis celoneũ dicitur.* In uetusto codice tollon nouũ legitur: in alijs uel tollẽdo nõ: ex quibus facile erat cõijcere tollenonũ esse legẽdum. Sunt et alia in eodẽ capite mẽdosa, quæ intacta ideo relinquẽdo duxi, quia cõminisci nihil potui, aliqua etiã uix digna q̃ attingãtur, ut illud in quo Hermolaus conflictatus est: *In remedio Saturnica signa:* ubi saturica ex uetustissimo lego pro Satyrica, more antiquo. Quod autẽ sequitur: *Tot generibus usq; ad infimã plebẽ descẽdente anima:* legẽdũ mihi uidetur annona, etiã si nulla autoritate exẽplaris ducar. Hæc aũt ideo cõmemoranda duxi, ut labefactatã esse exẽplariũ Plinianorũ fidẽ lectores merito iudicare possint: qui hæc & huiuscemodi alia toto hoc opere sparsa, accurate perpẽderint, nec unius aut alterius loci autoritate rebus cõtestatissimis fidẽ derogandã esse: quanq̃ dictum Plinij supradictũ huiusmodi est, ut res ipsa & mutilatũ & corruptum esse locũ clamitet, cum eius loci mẽbra mutuo collidantur. Si enim auri scrupulũ uicenis sestertijs ualuit, quonã tãdem modo in libra sestertij tantum nongenti? sed sint sanè nongenti in libra sestertij, qui igitur fieri potest ut à noningentis ad XL. millia peruẽtum sit? Quare relinquetur, ut Plinius hoc in loco suo sibi testimonio refellatur & concidat. In uno uenerandæ uetustatis libro ita legebatur: *quod efficit in libras ratione sestertij q̃ tũc erãt D. nongẽti: post hæc placuit X. XL. signari ex auri libris:* ex quo cõijcio non millia XL. sed nũmos Pli. reliquisse scriptũ: et locũ mutilatum post

Tollenones.

uerbum sestertij. In omnibus enim libris antiquis erant pluraliter legitur: & XL. signari non XL. millia: q̃ autem ancipites notæ fuerint inter nũmos & millia patuit ex supradictis. Nec eò tamẽ pertinet longa hæc disputatio ut ueritatis assertionem in hoc loco positam putẽ, aleáq; huius operis in hoc uno cardine uerti. Nec enim usqueadeo exilibus argumẽtis nixus sum, ut si Plinius ipse reuiuiscat, & hunc locũ agnoscere uelit ita ut lectitatur, aut si dies olim forte autographum Plinij, aut eius ætatis uolumen æquale protulerit (ut id fieri posse credamus) non ipsi etiã Plinio iudicem ferre ausim uniuersam antiquitatẽ ni hoc perperam, ac falso scriptũ sit, ut & alia quædã quæ postea dicetur. Dixi supra argentea me numismata Romanorũ diligenter expendisse, ut id quod ratiocinatione & autoritate uetusta colligebã, reapse quoq; cõprobarem: in auro itidem faciendũ quum statuissem, quatuor & uiginti numismata (tot enim aurea eóq; plura habebã) in altera lãce posui, & ex aduerso sex uncias nostras statui. Quo facto cum leuius aurũ esse inuenirem, grossulorũ duorum additamento cum pauculis minutijs rem ad æquilibrium perduxi. Has minutias nostrates grana uocant. Nos momẽta latine appellare possumus. Hæc quatuor & uiginti sunt in denario nostro, quod scrupulum latine uocitatur. Quomodo enim in uncia latina quatuor & uiginti sunt scrupula, sic in nostra quatuor & uiginti denarij: & ut drachma tria scrupula pendet, sic grossus tres denarios. Verũ hæc numismata cũ singillatim pensitarem in ijs fuerunt Tyberij Augusti duo, in quibus effigies parũ iconicæ uidebãtur, unũ hac inscriptiõe TYB. CAESAR DIVI AVGV. AVGVSTVS, *et in auersa facie* PONTIF. MAXI. *ubi simulachrum sedens. Alterũ utrinq; effigiem habebat, ut eodẽ habitu, sic sibi dissimilẽ, cum hoc elogio notis scripto. Tyberius Cæsar Augustus tribunitiæ potestatis quindecies, & in altera parte: Tyberius Cæsar diui filius. Singulorũ pondus erat didrachmũ, id est denarij bini argentei quadrigati, de quibus ante diximus. Alterum fuit male imitatũ, sed quod Augusti fuisse ex in-*

Aurea numismata expensa.

Augu.

ex indice cognouimus, qui fuit eiusmodi quatenus legi per uetustatem potuit. Cæsar Augustus pater patriæ, et in postica facie: Cæsari Augusto: hoc quanquam attritũ, grauissimũ tamẽ inuenimus, ut bina argentea traheret. Aliud eiusdẽ principis erat iconica effigie qualis uulgo agnoscitur, à postica parte quadrigatũ: lemmate tetragrãmato in infimo margine S.P.Q.R *significante senatũ populumq; Romanũ, et in auersa parte nomen principis ipsius erat. Hoc iusto pondere leuius erat circiter granulis duobus, sed ita ut detritũ diceres quod ponderi deerat. Erat enim eiusdẽ Augusti et & Antonij in triũuiratu percussum, utrinq; effigiatũ, ijsdem elogijs qbus & argẽteũ illud cuius inter argẽtea meminimus, nec decoris characteribus, & cætera inscite assimilatũ, põdere nõ detrito sed iniquo, imminuto sex momētis. Incidit in man⁹ meas et aliud in quo erat Augusti effigies pulchre expressa, hoc titulo* S. P. Q. R. *Cæsari Augusto* COS. XI. TRIB. POT. VI. *et in tergo:* CIVIB. ET SIGN. MILIT. A PART. RECVP. *Percussum in memoriam signorum quæ cum Crasso amissa erant, & postea Augusto à Parthis remissa sunt. Appendi & aliorũ principum in quĩs & Tyberij Claudij Augusti, elegãter percussum hoc lemmate:* TY. CLAVD. CAES. GER. IM. TR. P. *iconicum, cuius imaginem ex Trãquillo agnosceres, à tergo hoc elogio:* CONSTANTIAE AVGVSTI, *qd' q̃q̃ detritũ, põdus tamẽ iustũ asseruauerat. Appendi & Neronis Cæsaris et iconica & scite percussa hoc indice:* NERO CAESAR AVG. IMP. *In postica facie spicea erat corona, intus quatuor habens literas ex* S. C. *significãtes decretam ei coronam, ambiẽte extrorsus hoc elogio:* PONTIF. MAX. TR. PO. VI. COS. IIII. *iusto põdere aliquãto leuiora. Vnũ præterea Galbæ Neronis successoris iconice effictũ, cum corona spicea ambiente marginem: in auersa facie octo literarũ elogio hoc significãte: Senatus populusq; Ro. ob ciues seruatos: leuius etiã aliquãto Neronianis. Habui tũ & Vespasiani superciliosa fronte, & nictis uultu. Habui & Neruæ & Traiani*

Aurea numismata.

Numismata prisca.

Hadrianiq; principũ, elegãter quidẽ expressa, sed põdere leuiuscu la, octonis circiter detractis minutijs: suus unicuique index erat, prædictis titulosior: ut in Neruæ. IMP. CAESAR, NERVA TRAIAN. AVG. GERM. P. M. TR. PO. COS. II. P. P. *Imperator* Cæsar *Nerua* Traianus. *Augustus, Germanicus.* Põtifex *maximus. Tribunitiæ potestatis. Consul iterum. Pater patriæ.* Et *in* Traiani *itidem, nisi quòd Dacici titulus accesserat. In cuius postica facie statua equestris erat hastam intorquens, accurate expressa, equo uehens incitato, cum honorifico hoc elogio:* S.P.Q.R. *optimo principi. Hoc numisma omnium quæ uidi pulcherrimum erat, & facie augustissima: secundũ quod Hadriani successoris eius numisma principalem dignationẽ atq; autoritatem augustã præferre maxime uidebatur: quod etiam ipsum equestrem statuã habebat, equo non pugnaci, sed uiatorio insidentem. Cernere erat asturconem tollutim gradientẽ, & uelut à lõgis itineribus strigosum: credo ut princeps terrarũ peragrator intelligeretur: sic enim appellatus est. Appẽdi etiã* Antonini *Pij,* M. *Antonini cognomẽto philosophi,* Aurelij *&* Seueri, *imminutiore sensim pondere. In quibusdã à tergo est pro elogio: liberalitas Augusti. In Aureliano, hilaritas. In Seueriano, æternitas imperij: et ĩ Lucij* ve*ri,* Victoria *Augusti alata.* M. *Antonini philosophi huiusmodi lemma habebat:* M. *Aurelius* Cæsar *Aug. Pij filius. tribunitiæ potestatis tertiũ, cõsul iterũ. et in auersa facie cõcordiæ simulachrum, brachijs leniter expassis, cuius latera altrinsecus cingebãt chamæteræ pusillæ singulæ, inuicem auersantes: quibus utraq; manu lacinias stolæ porrigere cõcordia uisebatur. Hic* M. *philosophus qui* ve*rus ab* Eusebio *appellatur et ab* Eutropio, *Aurelius etiã dictus est,* Antonini Pij *adoptione, ut autor est Capitolinus, qui etiã* Faustinæ *uxoris nõie nũmũ percussit hoc indice:* Faustina Augusta, Pij Augusti *filia. Hæc ideo enarraui uerbose fortasse quòd hodie huiusmodi multa circũferũtur numismata, ex qbus iudiciũ fieri uolo si qd aut falsò aut temere cẽsuisse uisus sim: neq;.n. de meis tãtummõ*

iudicio

iudicio facto acquieui. Aureum aũt Romanum Attici nũmi instar percussum fuisse existimare debemus cõiectura ab argẽteo nummo sumpta, de quo ante dictum est: ut aureus Atticus qui stater ab eis appellatur, põdere didrachmus erat, ut autor est Pollux libro quarto de uocabulis rerũ. ὁ δ' χρυσοῦς στατὴρ δύο εἶχε δραχμὰς ἀττικάς. Aure⁹, inquit, nũmus duas drachmas Atticas habebat, de quo etiã infra nõnihil dicetur. Quare cũ denariũ Romanũ didrachmali pondere fuisse cõstet, aureũ quoq; Romanũ didrachmũ. i. duorũ denariorũ põdere percussum fuisse merito iudicare debem⁹, q̃q̃ qd opus est argumẽtis cũ nũmi ipsi extẽt, uetustatis symbola asseruantes, ne imponere nobis nouitij ꝓ ueteranis possint? proinde cũ libra Romana sex & nonaginta drachmarũ fuerit, duodequinquaginta nummi drachmi ex ea factitati sunt à principio: quibus si semũciã addideris. i. quatuor drachmas, ut ex libra fiat plena mina (Cum librã & minã in re nũmaria idẽ fuisse docuerimus) erunt in libra quinquaginta omnino numismata: ut apud Plinium quinquaginta potius q̃ quadraginta legendũ sit. Siquidẽ (ut dixi) cum illa numismata uniuersa quatuor & uiginti expensarẽ, & unius nũmi loco põdusculũ didrachmũ (grossum nũc appellamus) adderẽ, minimo minus sex uncias in æquilibrio tenebã, hoc est libræ nostræ argẽtariæ dodrãtẽ: ex quo intelligimus quinquagenos olim aureos in singulis libris fuisse, duntaxat iusti ac legitimi numismatis. Vetustos aũt nũmos extare præter ea q̃ dicta sunt, etiã Põponius iuriscõsultus admonere nos potest, q lib. VII. Digestorũ in titulo de usufructu sic inqt: Numismatũ aureorũ uel argẽteorũ ueterũ qbus ꝓ gẽmis uti solẽt, usufruct⁹ legari potest. Auaritia aũt principũ uel tẽporũ iniqtate imminutio põderis postea inualuit: id qđ hodie apud nos q̃q̃ obmurmurante hoĩm sermone nihilominus factitatur. In aureis enim nostris binum ternumq; momentorum intertrimentum lege quoque admittitur: remedium uiri monetales appellãt id quod primum clemẽtia edictali nummulariorum mancipibus indultum, ne cui fraudi esset si quis nummus ex multis leuiusculus fefellisset,

Aureus Atticus stater.

De re nummaria.

auaritia pro iure suo sumpsit, ita ut nulli iam iusto priscoq; pōdere signentur, & qui priscorū extant, aut ostentationis gratia in delici is habeātur, aut prius accisi demū in cōmercia & ad collybū prodeant: hinc fit ut coronati qui cruciati cognominatur, iam cōmerciales non sint, ut superpondiales. Quòd si tam animose principes imminutæ monetæ crimina exercerēt, q̄ imminutæ maiestatis exercent, melius cū rebus humanis ageretur, et minus fallerent adul teratores nūmi, quorū iam ipsorum crimen multitudine reorū, & interdū potentia atrox esse desiit. Sed sic est ferè in omni parte sui respublica nostra, ut primorū arbitrio (ne dicā libidine) nō legum præscripto gubernetur: quarū legū nulla tot, tātis, tamq; ter rificis uinculis astricta unquā memoria nostra fuit sanctio, ut non quilibet in aula ordines ductantiū, aut resoluere, aut rescindere, aut abrumpere non toto anno uertente potuerit. Romani aūt num mi imminutiōnē sic colligo. In uncia (ut dixi) nostrates grossulos octo ponunt, ut Romani octo drachmas, & ternos in grossulo denarios qui latine scrupuli dicūtur. In singulis aūt denarijs uicena quaterna grana momenta'ue, pro quibus & ulterioribus minutijs uerbū latinū assignare non possumus. In uncia igitur quatuor & uiginti denarios ponimus, & granula seu momenta quingenta septuaginta sex, id est quater & uicies quatuor & uiginti. Atqui Romani quaternos aureos in uncias signabāt, et argēteos octonos, siquidē argentei bini singulos aureos æquāt pōdere. Ita quater duodenos in libras signasse deprehendūtur, id est in duodecim uncias, & binos ex semūcia, quæ minæ, id est libræ argentariæ accēdit. Sic numerus quinquagenarius in librā impleri deprehēditur. Agedū igitur fac ex quolibet nummo in argyrocopio, id est in offi cina argentaria detracta esse octo granula (quandoquidē hāc de cessionē in recētioribus ferè deprehendimus) detrimenti scrupulū unū in ternis nummis inuenies, & in denis octonis scrupula sex, id est aureū unū, & duos aureos in tricenis senis, & in quadrage nis quinis, duos aureos & semissem, & in quinquagenis eo amplius

us auri quadrantē. Quòd si sesquiplā huius detractionē posueris, ut in singulos nūmos duodena granula decesserint, in libras quinquageni quaterni nūmi signari potuerūt, ita ut eo amplius sextantes lucrifierent. Huiusmodi autē ætate Plinij signatos fuisse affirmare non dubitē, quippe cū Tyberianis & Claudianis ut grauissimis aliorū principū nummos opponerē, nō anteq̄ decimū granum addidi, prægrauare illi Vespasiani nummū destiterūt, cū interim collybo detritus non uideretur. Quod ne cōminisci uidear, à tergo in eo nūmo annonā esse dico: quanq̄ in nummo Domitiani nihil didrachmo, id est ponderi iusto deerat, scite quidē ipso assimilato, & in quo uultuosam faciē agnosceres, Vespasianū genitorē liniamentis omnibus referentē. Illud Augustale ob Parthica signa percussum, duo amplius grana auctarij habebat. In Neruæ & Aurelij leuiter quidē detritis undecimi demū pōdusculi additamēto examen neutrò propensum stabat. Hadrianici autē octo circiter granorū detractionē habebant: sunt enim huiuscemodi qui in posteriore parte non equestrē statuā, sed salutē Augusti habent, in II. consulatu eius signati: in antica parte imago est liniamēta prioris illius male referēs. Fortasse igitur apud Plinium legi posset: Post hæc placuit L. nūmos signari ex auri libris, paulatimq; principes imminuêre pondus: minutissime uero ad LV. nummos: nā ne millia legatur, ratio oīno refragatur, ut antea diximus. Sed eo maxime quòd millia argenti signari ex auro non potuerūt, nec auri pondere imminuto ex XL. millibus XLV. millia fieri, nisi argentei nūmi pondus imminutū intelligamus, quod consentaneū huic loco nō uidetur. Vtcūq;, locus ille corruptissime legitur: nec nos in eo fallimur quod dictū est, re enim comprobatur. Romanis numismatibus pares omnino pondere sunt Anglici nummi qui nobiles appellantur, dūtaxat Eduardei et rosati, pōdere senum scrupulorū. Hoc cum exactis uirorū monetaliū & ex nummulariorū monumentis cōperimus, tum uero examinali experimēto probare uoluimus, hoc tantū interest, quòd rosati pondere pares, auri bonitate cedunt.

Eduardei instar omnifariũ habent, in prima enim nota auri bonitatis censentur: quæ tamen ipsa à puritate exacta & obryza quadrante scrupuli distat: aiunt enim nullũ nummũ ad plenã puritatẽ exactũ esse. Sed iam illud uidendũ, quonãmodo auri scrupulus uicenos sestertios ualere potuerit: quod anteq̃ explico hoc præfandũ habeo, me Plinij locũ ita legere instituisse quoad aliud inuenero: Ita ut scrupulũ ualeret sestertios duodenos, uel bissenos potius: qđ efficit in libras ratione sestertiorũ qui tũc erant, denarios nongentos. Et inferius: Paulatimq; principes imminuêre pondus, minutissime Nero ad quinquagintaquinq; nũmos, ut intelligamus Neronẽ numisma extenuasse eo tẽpore quo donationibus immodicis et prodigis impẽdijs exhaustus, à senatu cẽties sestertiûm annuũ exigere cœpit. Verũ esto, ut recte apud Pliniũ sestertijs uicenis legatur: Auri nũc uncia ad puritatẽ excocti æstimatione principali sedecim frãcicis, et quadrãte et eo amplius denarijs quinq; ualet: hãc æstimationẽ finitimarũ gentiũ cõmercia intenderũt, pluris enim aurei nostri permutãtur q̃ per edictũ liceat, cõniuentia tamẽ principali approbante, quod temporum difficultate constitui uix potest, id quod experimẽto uno & altero cognitũ est: fremẽte neq̃quã homine uno primario qui id se effecturũ per oĩa numina deierarat, præconialibus interdictis alijs super alia personãtibus, quæ q̃libet minacia, & ab hoĩe iræ impotẽtissimæ manãtia (cuius tunc ferociæ recta & utilia consilia cedebant) publicũ tamẽ cõsensum peruincere non potuerũt. Nos autẽ ratione in argento instituta, neutrã harũ æstimationũ sequemur, sed mediocrẽ, & eã quã Mercuriali (ut ita dicã) arbitratu approbare, id est negotiatorũ opinione possimus: id enim genus hominũ auri argẽtiq; rationẽ callere maxime mihi uidetur, uidelicet cõmercijs id assequentes. Etenim quãti unũquodq; sit numisma externarũ gentiũ iudicio cõdiscunt, q̃ppe quæ aurũ argentũq; nostrũ nullo respectu characteris, exploratũ tantũ appẽsumq; æstimãt: & ut auri argẽtiq; grauis ratione euariare cũ nũmularia et cõsistere necesse est, sic æquandæ rei arbitramen-

Plinij locus.

Auri pretiũ.

liramentũ, in cõciliabulis & emptorijs recte atq; ordine fieri ex i stimatur. Auri igitur unciæ sedecim francicos, & octo solidos cũ semisse pretiũ statuemus, & pro ea summa nouẽ nostros solatos ta xabimus, ratione ducta quasi singuli solati sex & triginta solidis & semisse ualeant: etsi cum hæc proderẽ duodequaginta solidis ob locarentur. Qua ratione libra Romana centũ & duodecim aure os solatos & semissem ualebit, tantidẽ enim nec pluris singula pon do æstimabimus Romanis & Asiaticis opibus æstimandis, ut exte nuasse magis rerũ miracula q̃ auxisse uideamur. Tametsi potera mus citra reprehensionẽ aurũ argentũq; ex tẽporis huius cõditione æstimare: præsertim cum Italia & omnes penè prouinciæ prolixi us ista æstimare q̃ Gallia solitæ sint. Cuius rei luculenta testimo nia proferre possem, si quorundã nostratiũ è ministerio quæstorio quæstus immodicos cõmemorare uellem ex collybo factitatos: dum in Italia res gessimus, aureis tunc nostris uice mercis exportatis. Tanti igitur numismata Romana æstimare poterã, quanti aurum argentũq; infectum nũc permutatur: modo ne nota uetustatis in pretiũ cederet. Sit igitur auri uncia primæ indicaturæ sedecim francicis, & octo duodenarijs & semisse, quali nota percussi sunt Eduardei prædicti, & Galliæ quondã uernaculi, qui pecude uillo sa signati sunt, nunc inuentu rari: ut pleriq; antiqui aiunt eos nũ mularij nulli nummo bonitate secundos esse. Quod ut intelligatur scire hoc oportet, auri bonitatem in quatuor & uiginti caractis indicaturæ consummari, ultra id nihil exquiri posse. Indicatura est quam lingua nostra legem uocat, id est notam gradumq; boni tatis: eadem lingua caractas à ceratio uerbo græco uulgari in scitia deflexit. Est enim ceratium minuti ponderis uocabulum, à grano siliquæ ductũ, qui fructus est arboris Italicæ prædulcis, di gitorum hominis longitudine, & pollicis latitudine: nos in hac ur be importatum uidimus: intus sunt grana quæ ceratia dicuntur no mine cũ fructu cõmunicato. Theophrastus tamen aliter appellat: propterea Columel. li. III. Siliquã, inquit, græcã quidã ceratium uocant.

Quãti auri libra Romana æstimatur.

Vncia auri.

Auri indicaturæ.

Ceratium.

uocant. Vtitur eo uocabulo Dioscorides. Aiunt Genuæ carubam uocitari. Ex quo factum esse arbitror, ut nostri pondusculi certam minutiam eo nomine appellét. Tradunt enim nummulariorũ placita quatuor & uiginti ceratia in auri libra esse, & in singulis ceratijs uicena quaterna grana, et in his rursus singulis uicenas quaternas carubas, et postremo in carubis totidem minutula. Sed hic ceratium nõ ad pondus sed ad indicaturã referendum est. Ceratio enim ponderali gẽmarij tantũ utuntur, non aurifices, nec nummularij. Antiqui scrupuli appellatione in ea re utebãtur. Pli. lib. XXXIII. *de lapide Lydio loquens: His coticulis periti cum è lima rapuerint experimẽtum, protinus dicũt quãtũ auri sit: in ea, quãtũ argẽti, uel æris, scrupulari differẽtia mirabili ratione non fallẽte. Scrupulũ dixit quod caractã nostri dicũt. Aurum itaq; nummariũ iam dictum, licet non sit exacta probitate, in primã tamen notam cedet, quod quadrante tantũ ceratij à primario absit, q̃q̃ rarissimũ sit primariũ inuenire. Huius semuncia octonis erit francicis et quaternis solidis & quadrãte solidi æstimatione nostra, & quadrans unciæ, id est binæ drachmæ, quaternis francicis & binis solidis, id est duodenarijs. Qua ratione scrupulũ, id est tertia pars drachmæ quod denarium à nostris dicitur, ternis denis solidis & besse ualet. Est aũt ea ratio argẽti, ut quo purius inueniri non possit: id cineraceum & Parisinũ uocetur, Parisijs ad summã bonitatẽ excoctum. Apud nos enim non pridẽ uir quidam obscuræ sortis chrysoplysium instituit, id est lauãdi auri officinã, rem omnino quæstuosam, sed paucissimis hominibus cognitã: huius est id artificium, ut ui aquæ medicatæ quam chrysulcã appellant quantulamcũq; auri partem argẽto aut cuiuis metallo illitam aut confusam, nullo dispẽdio adimat, ita ut inauraturis nihil iam depereat mundo, nisi quod usu interteritur. Res omnino stupẽda, auri argentiq; quotãcunq; portionẽ ex ære eximere, etiã (quod magis mireris) manẽte uasculi forma quassa interdũ & inani, ueluti quadã idea à materia abstracta. Is moriens filio artem cum patrimonio non mediocri reli-*

Argentũ Parisinũ & cineraceum.
Chrysoplysium.

quit, qui nūc unus Chrysoplytæ appellatione dignus esse existimatur, usqueadeo ea in arte præstat, alioquin à paucis tentata, cæterum ualetudini noxia, fumus enim bulliētis eius aquæ haustus uitalia tabefacere dictitatur, et eum artificem magna uigilātia satagare circa aquā necesse est, occasionesq; horarū identidem obseruare, et temperaturæ modū nosse, quapropter in ea functione alieno sæpe ministerio utitur eminus ipse respectans. Imprimis iam locuples eo artificio factus, ac secunda etiā fama celeber: Cointius appellatur. Quæ aūt aqua uim habet chrysulcā (id est auri ab argēto abstrahendi) in ea aurū sidit cum aqua deferbuit, argētum aūt aquæ confusum uisitur, & demū auro exempto alio artificio ab aqua elicitur & eluitur. Argentū igitur cineraceū et Parisinum in prima indicatione censetur. Tametsi à summa puritate sex granis absit, id est quadrante denarij. Hoc argentū uulgo granalliū dictum in frusta formatur similia ramētis ligni à terebra cōuolutis, quā formam accipere dicitur cum excoctū & feruēs in aquā demittitur, sensim enim casitando & pessum eundo, in lemniscos plerunq; uel in clauiculas configuratur, quanq̃ & alias temerarias accipit formas. Est etiā cineraceum è Germania aduentitiū quod in pastillos grandiores uel in quadras formatur leuiter pustulosas, & nostro bonitate secundū est. Huiusmodi ab antiquis pustulatū ut arbitror dictum est. Est aūt ea ratio indicaturæ in auro argentoq; communis, ut quod excoctissimū sit uel aurū, uel argentū, in eo alieni metalli pars omnino decoqui non possit: ut uerbi gratia in auro sexta & nonagesima pars cuiuscunq; massæ, in argēto octaua & quadragesima. Siquidē non eadē est formula in auri, argentiq; exploratione: nam omne corpus aureū in quatuor & uiginti ceratia partiuntur, & pro modo tēperaturæ uarias notas auri faciunt. Summa autē nota auri in quarto & uigesimo est ceratio ad quadrantē absoluto, id est ut quadrans tantum ceratij in tota massa æreus sit aut argenteus. Argenteā aūt massam in duodena denaria partiuntur, quæ latine duodena sunt scrupula. Culmen igitur bonitatis in

Chrysoplytes Parisiensis.

Vis aquæ chrysulcæ.

Pustulatū.

Summa aurī nota.

XI.*scrupulis & duodeuiginti granulis esse aiunt.* Hæ *igitur notæ non reapse primæ sunt, sed pro prima nota cedunt: quandoquidem experimento cognitum esse fertur chrysurgicam diligentiam progredi porro non posse, etiam si uulgo aurum & argẽtum omnibus numeris absolutũ appelletur. Præfecti tamen nummulariorũ quos pro uiris monetalibus habemus, affirmãt aurum non ad ultimũ modo quadrantem excoqui posse, sed etiam eo amplius ad ultimi quadrantis quadrãtem, ita ut ad bonitatem numeris omnibus absolutã nihil præter quadrantis quadrãtem desit, quem ipsi appellant sextamdecimam caractæ: eum enim quadrantem qui deest exquisitæ auri uel argenti probati, quartã ceratij appellantes, in octauas binas partiuntur, & octauam rursus unam in binas sextasdecimas.* Decoqui *igitur aiunt octauam et alteram sextamdecimam summa industria posse, alteram sextamdecimam non posse.* Argentum *uero ita decoqui posse ut nihil præter merum argentum supersit: & huiusmodi in hac urbe fuisse dicebãt cum hæc scriberem: uerum lege cautũ olim fuisse, ne cui argyrocopij mãcipi fraudi esset qui nũmum percuteret, si auri quod primæ notæ ascriberetur ultimi ceratij dodrans tantũ aureus esset: uidelicet id prouidente legislatore, ne auri excoquendi difficultate nũmulariorũ mancipes in multã inciderent, & nummi ipsi sæpe in publicum cõmitterentur: eam tamen mentem fuisse, ut pleriq; nummi exacta indicatura signarentur. Sed auaritia hominum factum, ut omnibus omnino nummis quadrans ille decederet, dum passim remissione summi iuris mancipes quasi iure suo uti cœperũt: & id quod intra spem ueniæ relictum erat, ab omnibus & semper pro iure usurpatũ est.* Huius *rei argumentum esse quod quadrãtale illud subsidiũ non lucro redemptorum cedere, sed principũ solitũ sit, quibus hoc lucrum refundere monetarij redẽptores, hoc est argyrocopiorũ mancipes, publico nomine sæpissime coacti sunt uirorum monetalium seueritate: hodieq; ita factitari aiebãt, licet in alio genere: ut si argyrocopiorum conductores (quos magistros nummulariorũ uocant) relatis pyxidibus*

dibus deteriora aliquãto fecisse numismata iudicentur: quod notæ præstitutæ deest, id resarcire principi populi nomine cogantur. Pyxidas appellant uascula in quibus numismatis cuiusq; officinæ specimina conduntur. Reliquũ est ut colligamus qualis fuerit argẽti ad aurum analogia. Diximus in uncia octonas esse drachmas, et in drachma terna scrupula: hac ratiõe scrupulus sestertium unum & trientẽ capit, cum drachma & denarius quaternis sestertijs ualeant. Si igitur scrupulũ auri uicenos sestertios ualuit ut ex Plinio didicim⁹, auri ad argentũ ea fuit proportio quæ est quindecim ad unũ, cũ uiginti sestertios quindecim argẽti scrupula ualuerit, quot scilicet unũ auri scrupulũ ualuit. Hoc aũt tempore ea ferè est auri ad argẽtum analogia, quæ est duodecim ad unũ, paululo tantũ minor: siquidẽ cum uncia auri edicto regio sedecim francicis & quadrante taxata sit, & argenti uiginti septem solidis et semisse: si undecies hãc summã solidorũ numeres, fiet quindecim frãcici & duo solidi et semis, et minor erit summa: quòd si duodecies multiplices, fient sedecim frãcici & semis, et paulo summa exuberabit. Quòd si æstimationẽ à me institutã spectes, eadẽ erit ratio: hoc est si analogiam duodetriginta solidorũ (tanti enim unciã argenti æstimaui) & sedecim francicorũ & octo solidorũ spectaueris, quanti aurum primariũ æstimandum censui: sex enim solidis tantũ exuberabit summa, ut prior illa quinq;. Vt aũt quindecuplex esset auri ad argentũ olim analogia, fieri potuit propter auri penuriã, quã Romæ tũc fuisse Plinio autori credẽdũ est, q lib. XXXIII. sic inquit: Romæ quidẽ non fuit aurũ nisi admodũ exiguũ lõgo tpe: certe cũ à Gallis capta Vrbe pax emeretur, nõ plus q̃ mille pondo effici potuêre. Nec ignoro M. Crassum duo millia põdo auri rapuisse suo et Põpeij tertio cõsulatu è capitolini Iouis solio, à Camillo ibi cõdita: & ideo à plerisq; existimari duo millia põdo collata. Sed quod accessit, ex Gallorũ præda fuit. Et paulo inferius: Ergo (ut maxime) duo tãtũ M. põdo cũ capta est Roma anno CCC.LXIIII. fuere, cum iam capitũ liberorũ cẽsa essent CLII. Mil. et rursus infra: Frequen-

Pyxides argyrocopiorũ

Auri ad argentum analogia.

Frequentior autẽ usus annulorũ non ante Gn. Flauiũ Annij filiũ deprehenditur: hic nãq; publicatis diebus fastis tantã gratiã plebis adeptus est, alioquin libertino patre genitus, ut aedilis curulis crearetur, praeteritis C. Petilio & Domitio, quorũ patres cõsules fuerant: quo facto tanta senatus indignatione exarsit, ut annulos ab eo abiectos fuisse in antiqssimis reperiatur annalibus. Hoc primũ annulorũ uestigiũ extat. Promiscui autẽ usus alterũ secundo Punico bello, neq; enim aliter potuissent trimodia illa annulorum Carthaginẽ ab Annibale mitti. Idẽ inferius: Nullosq; omnino annulos maior pars gentiũ hominumq; etiam qui sub imperio nostro degũt hodie habẽt: nec signat oriens aut Aegyptus etiã nunc, literis cõtenta solis. Multis hoc modis ut caetera omnia luxuria uariauit: gemmas addendo exquisiti fulgoris, censuq; opimo digitos onerãdo, mox etiã effigies uarias celãdo, ut alibi ars, alibi materia esset in pretio: alias deinde gemmas uiolari nefas putauit. Ac nequis signandi causa in annulis esse intelligeret, solidas induit: contra uero multi nullas admittunt gemmas, auroq; ipso signant, ut Claudij Caesaris principatu repertũ. Ex his uerbis Plinij intelligimus annulos aureos non ornamenti causa sed signandi institutos, siue aurea pala siue gemmea: id quòd satis ex libris iuris ciuilis intelligitur in mentione obsignandorũ testamentorũ. De iure autẽ annulorum aureorũ nos alibi diximus. Tyberio autẽ principe (inquit idem autor) anno ab urbe condita DCCLXXV. annulorũ autoritati forma cõstituta est: quo tempore statutũ ne cui ius esset annuli aurei gestandi, nisi cui ingenuo ipsi patri auoq; paterno sestertia CCCC. census fuissent, & lege Iulia theatrali in quatuordecim ordinibus sedendi. Romae autẽ argentũ magis q̃ aurum olim abundasse ex eo conijcere possumus, quòd idem autor alibi eodem libro inquit his uerbis: Sed praeter alia quidẽ miror populũ RO. uictis gentibus in tributo semper argentũ imperasse, nõ aurũ: sicut Carthagini cum Annibale uictae argenti pondo annua in L. annos, nihil auri. Nec potest uideri penuria mundi id euenisse, nam Midas

Rarum olim aurũ Romae.

&

& Crœsus in infinitum possederat. Quo in loco numerus pondo deest in omnibus libris, ex Liuio restituẽdus, qui pacem factam ea conditione inquit, ut decem millia talentûm descripta pensionibus æquis in annos quinquaginta soluerent. Aut igitur Pliniũ numerum omisisse calculi exigendi tædio dicendũ est, aut locũ sic restituendum: Argẽti pondo annua sedecim millia in quinquaginta annos. Hoc aũt sic colligo. Si decẽ millia talẽtûm in quinquaginta annos pensionibus æquis distributa sunt, oportuit ducenta singulis annis pẽsitari: at talẽtum octogenariũ accipio, id est uel Euboicũ uel Aegyptiũ: quare ex ducenario numero per octogenariũ ducto summam sedecim milliũ pondo colligo. Non me latet Hermolaũ Barbarum in loco Plinij supradicto pro illis uerbis: sed præter alia: legere, sed spartaci: ita ut ad præcedẽtia referatur. Cui lectioni antiqua exemplaria astipulantur. Quod siquis sequi malit, sententia à uerbo equidẽ incipienda erit: & illa duo uerba, sed spartaci, in superiore sententia includẽda. Plinius: Talentũ autẽ Aegyptiũ pondo octoginta patere Varro tradit: Vbi fortasse capere Plini⁹ scripsit, qđ postea literis trãspositis corruptũ est. De Euboico testimoniũ est apud Liuiũ lib. VII. de bello Maced. de pace cũ Antiocho facta loquentẽ: Pro impẽsis in bellũ factis XV. millia talẽtûm Euboicorũ dabitis: quingẽta præsentia, duo millia & quingẽta cũ senatus Populusq; Roman⁹ pacẽ cõprobauerint: mille deinde talẽta in XII. annos. Vbi non mille sed millena lego. Et libro sequẽti ubi de confirmatione eius pacis loquitur: Argẽti probi XII. millia Attica talenta dato intra XII. annos pensionibus æquis: talentum ne minus pondo octoginta Romanis ponderibus pendat: Quo in loco non Attica talenta, sed Euboicorum talẽtûm lego. Nisi intelligamus Atticum magnũ & Euboicum idem fuisse, ut utrunq; Liuius pro eodem usurpauerit. Penuria igitur auri fieri potuit, ut auri ad argentum quindecuplex proportio priscis temporibus fuerit: ideo scilicet quòd Romani studiosiores argẽti quàm auri tunc fuerunt. Pollux libro nono de uocabulis ad Commodũ Cæsarem, aurũ ad

Liuij locus.

argentum decuplam proportionem habuisse his uerbis affirmat: ὅτι δὲ χρυσίον ὅτι τοῦ ἀργυρίου δεκαπλάσιον ἦν, σαφῶς ἄν τις ἐκ τῆς μενάνδρου παρακαταθήκης μάθοι. Quòd autẽ aurum decuplum argẽti esset, non obscure ex Menandri comœdia quæ sponsio uel pignus dicitur, uel depositũ apud argẽtarium potius, intelligere quiuis possit. Cum enim quodã in loco talenti aurei pondus dixisset, alio loco de eodẽ loquẽs, decatalãtum dixit, id est talẽtis decẽ æstimabile. Herodotus aurũ τρισκαιδεκαστάσιον dixit, id est terdecies argento æstimabile uel terdecies argẽto rependendum, ut infra dicetur. Ecce autem rursus aliud aliudq́; occursaculum. Si enim ea fuit auri analogia ad argẽtum quam diximus, quonammodo stare illud Tranquilli dictũ poterit in Cæsare: In Gallia fana templaq́; deûm donis referta expilauit, Vrbes diruit sæpius ob prædã q̃ ob delictũ: unde factum ut auro abũdaret, ternisq́; millibus nummûm in libras promercale in Italia prouincijsq́; diuenderet. Multis iam testimonijs docuimus absoluta nũmi appellatiõe sestertium nũmum intelligi, sestertiumq́; quartã tantũ partẽ denarij fuisse: quare etiã drachmæ, cum denarius drachmali pondere fuerit. Porrò etiã ratione & experimẽto .i. libra docẽte didicimus binos denarios aureis singulis repẽdi: & cẽtenos in librã (quæ duodenarũ unciarũ est et semunciæ) signari solitos. Cui consequens est ut in libras singulas quadringentos nummos adnumerare debeamus. Qua ratione tria nummûm millia septem libras et selibrã conficiunt. Ita apud Tranquillum auri ad argẽtum analogia dimidio minor est q̃ esse ex Plinij lectione collegerim: & quarta parte minor q̃ Pollux esse dixerit. Ita quicquid hactenus astruximus, corruat in sese necesse est. Age nonne Plinius quodã loco libri tricesimitertij ita inquit: Miscuit denario triumuir Antonius ferrũ, miscuit æri falsæ monetæ. Alij è pondere subtrahunt, cum sit iustum LXXXIIII. è libris signari. Quo in loco notãdum quòd idem autor inquit, legem latam à Mario Gratidiano, ut ludus .i. schola Romæ institueretur probãdi numismatis, ut ægre fallere possent adulteratores nũmi. Igitur (in

Auri ad argentum proportio.

Ludus probãdi numismatis.

(inquit Plinius) ars facta denarios probare: tam iucũda è lege plebe uti Mario Gratidiano uicatim totas statuas dicauerit: mirũq; in hac artiũ sola uitia discũtur & falsum denarij spectatur exemplar, pluribusq; ueris denarijs adulterinus emitur: vbi tamẽ non iucũda è lege plebe, sed iucunda lege plebi lego: admonitus ab antiq̃s exẽplaribus. Alioqn absurda erit locutio. Sic supra: Nõ miscuit æri falsæ monetæ, sed miscẽtur æra. Verũ si hoc uerũ est q̃d Plin. dixit, nos lucule͂to errore lapsi sumus, uel Plutar. potius et Appian⁹ cæteriq;, qui cẽtenos denarios in libra statuũt, cũ Plin. eo minus sedecim statuerit: qui etiã libro sexto de publicano rubri maris loquẽs qui ad Taprobanẽ tẽpestate delatus percõtãti regi enarrauit Romanos & Cæsarẽ: Rex aũt, inquit, mirũ in modũ inter audita iustitiã Romanã suspexit: quòd pares põdere denarij essent in captiua pecunia, cum diuersæ imagines indicarẽt à pluribus factos: & hoc maxime solicitatus, ad amicitiã legatos misit. Hoc dictũ Plinij pugnare uidetur cũ eo quòd Plinius libro XXXIII. dixit de imminutione ponderis. Sed hoc Claudij tempore cõtigisse à Plinio dicitur: et de denario dictũ est, non de nummo aureo. Quare prius ad illud Tranquilli respõdeo: & olim id potuisse & hodie fieri posse ut libra auri nõ pluris q̃ septẽ libris & semisse argenti uæneat: fac ut aurũ obryzum decuplex q̃ argentũ fuerit purũ, id quod Pollux inquit, potuit Cæsar aurũ ex donarijs tẽplorum & priuatis expilationibus congestum ita conflandum temperandumq; curasse, immo ut non hoc affectauerit Cæsar, potuit aurum ex omnibus notis conflatum simul & colliquefactum in eam indicaturam rediisse quæ uno quadrante à primaria distat. Id hodie nostri duodeuicenarium uocant. Vasa enim raro ex auro tenuissimo et mollissimo fiunt: ideo quòd illud aurum usuram non fert atq; attrectationem sine magno intertrimento. Quare aurũ uascularium et usuale: ferè uicenariũ aurifices e͂Te dicũt: q̃q̃ & deterius multo reperitur cõsulto etiã tẽperatũ nõ mõ fortuitũ. Plerũq, tamẽ Parisijs celatores et inclusores ĩ sigillis et catellis spirisq; et mũdo muliebri duoetuicena

Plinij locus.

Aurũ duodeuicenarium.

Aurum uicenarium.

Aurum duo-

etuicenariũ. Aurũ undeuicenariũ.

rio utuntur, quod duodecima parte à purissimo distat. Est etiam in usu undeuicenarium quod coticularium uulgo uocant. Qui aũt splẽdidiora gestamina habere uolunt auro numismatico utuntur, quo aurei nostri percussi sunt: quorũ legitima & iusta nota uno tantum ceratio indicaturæ deficiunt. Nõ pridẽ aurifices in aureolis gestaminibus solo undeuicenario utebantur: quod coticulariũ ideo uocatur quòd infra eam notã aurũ celare lege municipali uetitum est. Superiores aũt notæ nunc passim in officinarũ usu sunt usq; ad numismaticam. Extant hodie nũmi in Germania signati ex auro dodrantali, id est duodeuicenario: in quo quarta pars æris uel argẽti mixta est: uisuntur etiam hodie Philippei & Gulielmei Hollãdini ex auro ferè septunciali, id est cui sesquiquadrãs æris mixtus est, quos quindecim ceratijs temperatos appellãt. Aurũ primariũ æstimatione quã nunc sequimur, ualet in uncias senis denis libris et octonis solidis & semisse: qua ratione ceratiũ XIII. solidis & octo denariolis ualet. Esto igitur (uerbi gratia) proportio auri ad argentum quæ est duodecim ad unum: hac ratione libra auri Romana duntaxat summæ notæ quaternis millibus & octogenis nũmis uænalis esse debuit, & auri uicenarij quaternis millibus, & duodeuicenarij ternis millibus & sexcenis. Eadẽq; ratio est in cæteris tẽperaturis, accedẽte decedenteq; semper auri portione pro eo quantum est æris quod in auro remansit. Fieri igitur potuit, ut Cæsar aurum promercale tribus nũmûm millibus in libras habuerit, tũ ob auri abundantiã, tum ob crassitudinẽ, etiã ut maiorẽ decupla proportionem auri ad argentũ statuas. Chrysurgorũ tamen placita auri appellatione non dignãtur quod infra dodrantem descendit. Fortasse etiã ternis millibus pro quaternis apud Suetoniũ legitur, mihi enim antiquũ uidere non cõtigit: sed eo suspectos numeros habeo quòd in Tyberio ita legitur: Corinthiorũ autem uasorum prætia in immẽsum excreuisse, tresq; mullos XXX. millibus nummûm uænisse grauiter conquestus est. Si enim hoc uerũ esset, quonãmodo aut Plinius hoc tacuisset, qui prodigum appellat Asinium Celerem

rem quòd mullũ unũ Claudio principe octo millibus nũmûm emerit? Aut Iuuenalis qui sex millibus emptũ mullũ satyrice exclamauit? Præterea quis credat tres pisces decẽ auri libris emptos? (Tanti enim empti sunt si aurum tribus millibus uænijt:) & pisces eos qui Plinio autore binas libras põderis raro admodum exuperãt. Restat nunc ille scrupulus uel scopulus potius de denariorũ numero in libra testimonio Plinij, contraquã toto hoc opere censuimus: quem si eximere uel amoliri quoquo modo possim, rursus ille alter existet de millenis sestertijs quæ libro tertio de institutione iuris à Iustiniano principe pro uno aureo accipiuntur, ut antea diximus. Equidem tot difficultatibus offensus hãc nostrã cõmentationẽ subinde interpellãtibus, marinũ illum deũ Protei nomine à poëtis decantatũ, retẽtare mihi uisus sum. Protei aũt nomine uetustatẽ esse à priscis adumbratã in præsentia interpretabor. Etenim senex ille fingitur, ad id etiã nomine accõmodato. Is cũ oĩa nouerit quæ sint, quæ fuerint, quæ mox uentura trahãtur, siquãdo è specu emergẽs & in littore apricans de rerum ueritate cõsulitur, omnia transformat sese in miracula rerũ: nec prius in sese redire dicitur, q̃ omni ope omnibusq́; (ut aiunt) ungulis correptus, manibus uinclisq́; tenetur. Nam sine ui nõ ulla præcepta dabit: neq; illũ orãdo flectes: uim duram ac uincula capto inijcias necesse est, si ueritatis documentum ab eo elicere uelis. Hunc Proteum non modo ego nunc captare, sed etiã uincire iã uideor, necdũ tamẽ satis arctis nexibus retinere. Siquidem ueritatem rerum nunc in uasto quodam sinu uetustatis abstrusam, nunc in mendis exemplarium uelut in alto quodam gurgite obscuritatis obrutam in lucẽ ac solem elicere conor, haud intempestiue ut arbitror: quippe eo demum tempore quo lingua Romana maiorum æqualiumq́; nostrorum diligentia propemodum reddita sibi creditur: ut si hæc ætas paucarum adhuc rerum caliginem dispulerit, prisca omnino lux oborta nobis existimari possit. Veritatem igitur adhuc attigisse magis, atque etiam nunc palpare, quàm in potestate habere ipse mihi uideor: idq́; adeo

Proteus.

o magis quod numerosa quædã cohors antiquorũ scriptorũ enarratrix ex aduerso stare mihi uidetur, & Proteũ ipsum altrinsecus retẽtare. Proinde instaurato cõmentãdi impetu rursus eodẽ incũbendum: quandoquidẽ forte (ut spero) fortuna ex alterius operis diuerticulo quod in manibus erat, in parergon huiuscemodi transuersum me rapuit impetus animi fortasse incõsultus. Verũ multitudine rerũ obuiam sese ingerẽte lõgissime digressus, institutum cursum quẽ magnopere urgebã, nõ modo differre, (ut sperauerã) sed etiã destituere atq; obliuisci coactus sum. Excreuit enim opus, quadruplo iam amplius q̃ pro destinatis modulis. In quo iam ipse in altũ iterũ iterũq; raptus sum, haud sine quadã utiq; culpa: ut qui expassis uelis peruicaciæ in altũ magis ac magis quo res cunq; tulisset, q̃ in littus quoddã certũ meditatus uela facerẽ. Quare ultro cĩtroq; iactatus emansisse tandẽ me sensi, cũ cœlũ undiq; et undiq; põtus esset: uidelicet in eo culpa fuit, quod inexplorata improuisaque rei absoluẽdæ difficultate strenue magis q̃ cõsiderate has mihi uices depoposci. Cum enim hoc opus (ut ita loquar) menses abhinc circiter decem locaretur, digito præcupide sublato me obstrinxi. Itaq; cũ renũtiare eam redẽptionem nequeã, & prædes annotationes meas, & omnẽ industriã meam atq; etiã existimationem dederim, & identidem appeller ab ijs ad quos res emanauit, quasi iam dies & cesserit & uenerit, omnino uetustati ipsi ut uenerãdæ quidem, sic maligne ueritatẽ promenti, nec mihi unquam ueritatis dispendio sacrosanctæ, manus inijcienda nobis est. Quam enim interdum ueritatem ipsa ad manum etiam aspiciẽdam porrexit, rursus in tenebras ac caliginẽ condit: & cum rẽ profligatam speramus et ad lucem nos peruenisse, tum uariæ illudunt species: adeo nunc in summa manu imponenda operisq; ardui colophone labor propè oĩs effusus. Atqui certũ est nobis nihil eorũ quæ dicta sunt antea interlinire, cũ satis animaduersa sint, & cõprobata. Quid igitur? Proteo uim adhibere cum flecti oratione nõ poterit: & planè affirmare corrupta esse exemplaria aut siquid eo facinorosius erit atq; con

fiden-

fidentius, cuius tamen inuidiam laudatis autoribus summis amoliri à me possim, Liuiq; oppositis. Neq; enim cum hoc cōmiserimus, nostrum id exēplum erit: & magnos in hoc uiros crimineq; maiores imitabimur. Iamprimum ad Iustiniani dictum satis iam responsum est: Cētenarij etiam olim dicti sunt non qui centum sestertia possidebāt, sed qui centum millibus æris censi erant, ut ex Liuio appa ret in classium descriptione, & ex Plinio libro tricesimotertio his uerbis: Maximus census CX. millia assiū fuit illo rege, & ideo hæc prima classis. Quod si lex Papia post nūmum argēteum signatū lata sit, centenarij etiam dici potuerunt qui sestertia centum in cē su habebant, quomodo ducenarij iudices dicti sunt equites Romani, qui dimidiatū censum equestrem habebant, de quibus Tranquil lus in Augusto: Ad tres inquit iudicum decurias quartā addidit, quæ ducenariorum uocaretur, iudicarentq; de leuioribus summis: ij autem ius annulorum non habebant, autore Plinio his uerbis: Di uo Augusto decurias ordinante maior pars iudicum in ferreo an nulo fuit: ijq; non equites sed iudices uocabātur. Vt autem pro mil le sestertijs unus aureus haberetur, nulla autoritate antiqua defen di potest. Etenim docuimus supra aureum unum pro cētum sestertijs cessisse Galbæ tēpore: qua ratione quinq; millia sestertiûm in auri libra fuerūt, et auri ad argētū proportio ea fuit quæ est duodecim & semissis ad unum. Restat locus ille Plinij de quatuor & octoginta denarijs. Et alter libro tricesimoquinto longe nos retro agens, quo in loco sic legitur: Timomachus Byzātinus Cæsaris di ctatoris ætate Aiacem ei pinxit & Medeam, ab eo in ueneris ge nitricis æde positas, octoginta talentis uænundatas. Talentū aūt Atticum ut ait Varro, XVI. sestertijs taxatur: nos talentū Atticū sexcētis coronatis taxauimus, & singula sestertia quinis et uicenis. Qua ratione fit ut talentum quatuor & uiginti sestertia ualeat, quod Plinius sedecim ualuisse dicit. Ita fit ut aut in his uadis hære re necesse sit atque consenescere, aut aliquid non uulgare, nec me diocre cōminisci, quādoquidem certū est retro actu non defungi.

Centenarij.

Ducenarij iudices.

Quod ad prius igitur illud pertinet: Alij è pōdere subtrahūt, cum sit iustū LXXXIIII. è libris signari: Hoc affirmare non dubitauerim qđ Hermolaus in glossematis suis suspicatus est eo loco, ubi talenti meminit, Pliniū nō LXXXIIII. sed LXXXVI. scriptū reliqsse. Ita enim fateri scriptorū autoritas cogit: cui ut astipulatur id qđ apud Priscianū legitur, librā duodenarū unciarū sex et nonaginta drachmas habere, ita Plinianæ lectioni refragatur, in libra eadē Romana denarios duos & LXX. fuisse, id enim ibidē legitur. Alioquin piaculi instar esse nō putē Plinio in hoc non assentiri, qui de re nummaria & auri argentiq; temperatura parum accurate scripsit, nec pro eo quanta eius esse solet cæteris in rebus tradendis diligentia. Quod non magnopere mirandum est: quotus enim quisq; hodie eorum qui literas didicerunt, disertus in ea re inuenitur? ut uel numerum nummorum in libram nostram statuere certò possit, nedum rationem indicaturæ tenere? Nihil tamē de Plinio, id est de ingenio rerum omniū capaci, temere affirmare uelim, nisi aut eum non semper idem de eodem dixisse, aut (quod uerius est) corruptū eius permultis in locis librum esse. Iam primum libro XXI. Drachma, inquit, Attica (ferè enim Attica obseruatione medici utuntur) denarij argentei habet pondus: eademq; sex obolos pondere efficit. Nos aūt supra docuimus in scrupulo binos esse obolos, & in drachma terna scrupula, quod cū Plinij dicto congruit. Docuimus ex Plutarcho idem esse denariū & drachmam. Si Plutarchi testimonium nō satis est, audiamus Strabonem qui libro quinto Geographiæ circa finē sic inquit: Casilinū oppidū situm est ad flumen Vulturnū. In eo Prænestini uiri quingenti et quadraginta cum Annibale tunc florente usqueadeo restitere, ut urgente fame medimnus frumenti ducentis drachmis uæniret, eo euentu ut uenditor fame mortuus sit, emptor incolumis euaserit: ὥς θ' ὑπὸ λιμοῦ διακοσίων δραχμῶν πραθέντος μεδίμνου, ὁ μὲν πωλήσας ἀπέθανεν, ἐσώθη δ' ὁ πριάμενος. Valerius de hoc loquens libro VII. non medimnū sed murem fuisse dicit his

uerbis:

uerbis: In illa obsidione & fide cum trecenti Prænestini permanerent, euenit ut quidam murem captum ducentis potius denarijs uendere q̃ ipse leniendæ famis gratia consumere mallet. Sed credo deorum prouidentia effectum, ut & uenditori & emptori quẽ uterq; merebatur exitũ attribuerint. Valerius denarios latine dixit, quod Strabo græce drachmas. Plinius libro VIII. nũmos ducentos dixit non denarios. Vænisse murẽ ducentis nũmis Casilinũ obsidente Annibale, eumq; qui uẽdiderat fame interijsse, emptorẽ uixisse, annales tradũt. Vsqueadeo uel uaria antiqui de re eadem tradiderunt, uel nũmis apud Pliniũ pro denarijs legitur. Rursus Plinius eodem in loco libri XXI. Mna quam nostri minam uocãt, pendet drachmas Atticas centũ. Idẽ libro XII. de thure loquens: Micas cõcussu elisas mannã uocamus: etiã tamen inueniuntur guttæ quæ tertiã partem minæ, hoc est XXXIX. denariorũ pondus æquent. In uetusto exemplari non XXXIX. sed XXIX. id est undetriginta legitur: in duob[9] alijs manuscriptis XXVIII. legitur. Si XXXIX. probamus ut omnia impressa habent exemplaria, mina centũ & decem & septem denarios habet: si XXIX. septẽ & octoginta: si XXVIII. quatuor & octoginta: & conuenit cum dicto Plinij libro XXXIII. nisi quòd illic de libra dicitur, hic de mina: id quod si admittamus, Plinius secum ipse pugnabit. Ad illud alterum de talento Attico quod ex Varronis autoritate à Plinio sedecim sestertijs taxatur, id est quadraginta libris, dico in antiquis omnibus codicibus non XVI. sestertijs legi, sed sedecim alijs: quod quomodo restituendum sit nescio. Sed q̃ dubia sit fides numemerorum summarumq; in Plinio & pecuniæ uocabulorũ multis iã exemplis docuimus: quibus tamen & unum aut alterum addemus ex eodem XXXV. libro: quo enim in loco de parethonio loquitur, sic habent impressi codices: Pretium optimo in põdo sex librarum, ubi manuscripti habent: Pretium optimo in pondo C.XI. denarij. Vnus uetustissimus sic: In põdo C.XI. & denarij uerbum additũ erat lectoris manu: & C. loco deletili scriptum. Et paulo inferi-

Locus Pli.

Pliniani numeri corruptissimi.

us de usta in impressis libris: Optima nunc Asiatica habetur, pretium eius in libras æris quini: in manu aūt scriptis: Pretiū eius in libras XVI. denarij. Et paulo superius de L. Nūmio: Nam cū in præda uendenda rex Attalus sex millibus sestertiûm emisset Aristidis tabulam Liberum patrē continentē, pretium miratus, suspicatus aliquid in ea uirtutis quod ipse nesciret, reuocauit tabulā, Attalo multum querente. In reliquis non sex millibus sester. sed sedecim libris legitur, pro sedecim talentis, ut arbitror. Græci enim sestertij uocabulū non nouerunt: et alioquin sex millia sestertiûm nō erat pretium quod Nummius Corintho expugnata miraretur, & ob id addictā tabulā reuocaret. Strabo lib. VIII. de Corinthi euersiōe loquēs, hāc tabulā Romæ se uidisse affirmat ī æde Cereris cōsecratā, opus omnino speciosum, propter quod etiā emanauit prouerbium apud Græcos, οὐδὲν πρὸς τὸν Διόνυσον, id est nihil ad Liberum patrē, hoc est, nihil hoc præ Aristidis Libero patre: Quod prouerbiū usurpari solet quoties res impares cōponūtur. Talentū aūt Atticū nēo minus dixit esse LX. minis centenarū drachmarū, ut supra docuimus. Suidas omnino LX. minarū esse affirmat, & minas centenarias esse. Quare apud Pliniū sic fortasse legendū est: Talentū autem Atticum, ut ait Varro, denariorum VI. millibus taxatur: antiqui enim denarium X. nota significabāt ut supra dictum est à nobis: quod cum VI. iūctum pro XVI. exaudītū est, & millibus pro sestertijs: quorum uerborū eadem sæpe significatio est, ut precedētibus apparet. Hæc etsi abunde sufficiunt cum ijs quæ antea tot autoritatibus autorum comprobata sunt, hæsitatiunculā tamen manere scrupulosis mentibus nolo, Protogenisq́; pictoris exemplo tabulas identidem respectans, tollere manum nequeo: urgeo memet ipse, scriptorumq́; meorum calumniator fio, nec mihi satisfacio nisi omnia tam clara quàm lucem reddo. Itaque ut semel hanc disputationem finiam, recitanda sunt ea testimonia quæ controuersiam quamlibet ambiguam decernere ita possint, ut ultra referri quæstio nequeat. Iam primum (ut mittam quod apud Priscia

Οὐδὲν πρὸς τὸν Διόνυσον.

Priscianum legitur, Senecam ad Nouatum scribentem, talentum paruum Atticum dixisse quatuor & uiginti sestertiorum fuisse, quae sexaginta libras ualent.) Plutarchus in Fabio: Progressus, inquit, dictator ad plebem uouit dijs omnia eius anni caprarum, ouium, suum, atque boum foeta, quae Italiae montes planitiesq́; ac flumina prataq́; ea in regione educarent, se mactaturum fore, & trecentos trigintatria sestertia totidem'que denarios pro Megalesiacis spectaculis faciendis in impensam se collaturum, tertiamq́; partem additurum. Hoc caput est octo myriades, & tria millia quingentae octoginta tres drachmae, & oboli duo. Haec uerba Plutarchi prius quàm exemplar Graecum legissem, quum calculo prosequerer, nec numerus responderet ad rationem quam hactenus tenendam affirmaui, errore id factum Interpretis intellexi, qui quod transtulit non percepit, id quod facile calculo explanabitur. Trecenta sestertia septingentas ac quinquaginta libras ualent: & trigintatria sestertia, octoginta duas libras & selibram, quum in singula sestertia dipondium & semissem intelligamus, fiunt haec in summa octingenta triginta duo põdo et selibra. Si igitur in singula pondo centenas drachmas numeres ideo'que eum numerum centenario multiplices, facile drachmas octoginta tria millia & ducentas in summa inuenies, & praeterea pro selibra quinquaginta: huic summae si pro trecentis triginta tribus denarijs totidem drachmas adieceris, fient in assem octoginta tria millia quingentae octoginta tres drachmae. Huic iterum summae si tertiam partem addideris nescio quid summae habiturus sis: non enim id conuenit ut tertiam partem addas huius ingentis summae, cum duo oboli tantum restent ex summa à Plutarcho posita. Si autem trientem adieceris, id est duos obolos (denarius enim senis obolis constat) summa ad amussim quadrabit. Interpres Plutarchi tritemorion, id est trientem pro tritomorio, id est tertia parte, errore ductus accepit. Triẽtẽ enim Plutarchus pro triente denarij intelligi uoluit, non pro tertia parte summae:

Plutarchi locus.

θεὰς δὲ μουσικὰς καὶ θυμελικὰς ἄξειν ἀπὸ σηστερτίων τριάκοντα τριῶν, καὶ δηναρίων τριακοσίων τριάκοντα τριῶν, ἔτι τριτημορίου προσόντος. Hoc ex Liuio probari poteſt libro ſecundo de bello Punico: qui de Fabiano uoto loquens (in quo omnia ternario numero nuncupata ſunt) ita poſt alia uerba ſubdit: Eiuſdẽ rei cauſa ludi magni uoti, æris CCCXXXIII. millibus triente: præterea bubus trecẽtis: niſi tamen error eſt apud Liuiũ. Plutarchus alium autorẽ ſecutus eſt. Liuius enim pro CCC. millibus nummûm, id eſt totidem ſeſtertijs, millia æris dicit, et de denarijs tacuit. Trietẽ aũt tertiã partẽ aſſis intellexit, qui genus nũmi fuit ut poſtea uidebitur: ſatis tamẽ patet ex uerbis Plutarchi denariũ & drachmã pro eodẽ accipi, & centenos fuiſſe in libris. Suſpicari quis poſſet apud Liuiũ locũ eſſe mutilatũ poſt uerbũ millibus, itaq; reſtituẽdũ: CCCXXXIII. mil. trecẽtis triginta tribus aſſibus triente. Idẽ Liuius libro octauo de bello Macedonico de L. Scipione loquẽs, qui poſt triumphũ Aſiati cum accuſantibus tribunis peculatus damnatus eſſe dicitur ob ſuppreſſam manubiarũ partẽ: De Scipione (inquit ille) iudiciũ factũ, quo cõmodior pax Antiocho daretur, Scipionẽ ſex millia pondo auri, quadringenta octoginta argẽti plus accepiſſe q̃ in ærariũ rettulerat. Et paulo inferius de ſumma dãnationis loquẽs: In L. Scipione malim equidẽ librarij mẽdum q̃ mendaciũ ſcriptoris eſſe in ſumma auri atq; argenti: ſimilius enim ueri eſt argẽti q̃ auri maius põdus fuiſſe, & potius quadragies, quàm ducẽties quadragies litem æſtimatam, eo magis, quòd tãtæ ſummæ rationẽ etiam ab ipſo requiſitam Publio Scipione in ſenatu tradunt, librumq́; rationis eius cum L. fratrẽ afferre iuſſiſſet, inſpectãte ſenatu ſuis ipſum manibus concerpſiſſe, indignatũ quòd cum bis millies in ærarium rettuliſſet, quadragies ab ſe ratio poſceretur. Hactenus Liuius. Sex millia pondo auri æſtimatione à nobis inſtituta ſexcenta ſeptuaginta quinq; millia ſolatorũ ualent, cũ in ſingula pondo centũ & duodecim aureos & ſemiſſem numerus, id eſt nouenos in uncias & quadringenta octoginta argẽti pondo, quatuor millia octingẽtos coronatos

natos. Porrò si aureos solatos ad coronatos redigere uolum⁹, in singulos solatos deducere solidũ & semissem oportebit, sic enim singulas auri libras centum & duodecim solatis & semisse taxauimus: ut solati singuli triginta sex solidis et semisse ualeret: quare ex sexcentis septuagintaquinq; millibus decies centena & XII. millia quingẽti solidi decedant necesse est, quæ summa ad quinquaginta millia & sexcẽtos uigintiquinq; francicos cõtracta, circiter unde triginta millia aureorũ coronatorũ ualet. Nihil enim refert exacte hoc colligere. Fit summa septingẽta & octo millia octingenti aurei, tanti æstimamus peculatũ L. Scipioni obiectũ, & tamen lis ei æstimata fuit ducẽties quadragies sestertiũm, quod nos æstimare solemus sexcẽta millia coronatorũ: ita centũ & octo millia octingẽti exuberant in priore summa, si tanti dãnatus est quãta fuit petitio. Sed si decuplex tantũ fuit auri ad argentũ proportio, ut Polluci credere nunc uelimus, sexta ferè pars hinc decedere debet. Ego enim hoc aurũ ita æstimaui, ut auri libra paulominus duodecim libris argẽti ualuerit: Hæc sexta pars centũ decem & octo millia & paulo aliquid amplius efficit. Ad amussim aũt quadrare numerus non potest propter auri ad argẽtum analogiã hodiernã, quæ paulo minor est duodenaria, ut antea docuimus, & ego ita nũc deduxi, quasi planè duodecuplex esset. Non dubito aũt tanti Scipioni litem æstimatã esse, quãtum iudicatũ fuit eũ auri atq; argẽti interuertisse, id est in lite æstimãda nihil rei remissum esse, sed iudices decuplicem æstimationẽ secutos, quæ communis erat præsertim in auro nõ planè obryzo. Hæc ratio etsi odiosa est propter supputãdi tædium, eò tamen pertinet ut intelligatur ducẽties & quadragies sestertiũm ingẽtem pecuniã fuisse, nec absurdã me rationẽ iniuisse, in auri atq; argẽti æstimatione faciẽda. Nunc uero compendiariam rationẽ ineamus. Cẽties sestertiũm significat centies centena millia nũmũm, id est centies ducenas & quinquagenas libras, quæ sunt quinq; & uiginti millia põdo argenti. Sic ducẽties & quadragies sestertiũm sexaginta millia argẽti pondo ualet. Huius decima pars

Animaduertẽdus locus.

pars eſt ſex millia, & illa eſt proportio auri ad argẽtum ex Polluce. Quare ad nũmum ratio quadrabit, ut ducẽties & quadragies ſeſtertiũm, & ſexaginta millia põdo argenti, uel auri ſex millia, ſexcẽtis millibus aureorũ noſtrorũ æſtimari debeãt: id tantũ excurret quod pro quadringẽtis octoginta libris argenti taxauimus, id eſt quatuor millia et octingenti aurei. Intelligere aũt debemus, uel argenti in lite æſtimãda nullã habitã eſſe rationẽ præut erat auri ſumma, uel annaliũ ſcriptores eam ſummã prætermiſiſſe, quæ extra rotundũ numerũ excurrebat. Parum enim expeditũ erat ſic loqui, ut dicerent ducẽties & quadragies ſemel & aliquot præterea ſeſtertijs litẽ ei æſtimatã. Hoc aũt ex eodem libro Liuij cõfirmare poteſt, qui de cõditionibus pacis Aetolis datæ ita inquit: De pecuniæ ſumma quã penderẽt pẽſionibusq; eius, nihil de eo quod cũ conſule cõuenerat mutatũ: pro argẽto ſi aurũ dare mallent, dare cõuenit, dum pro argẽteis decem, aureus unus ualeret. Et intellige de nũmis Aſiaticis nõ Romanis, quia aurei Romani duplici pondere q̃ argẽtei erãt, ut antea dictũ eſt, utpote didrachmi. Hæc ratio etſi pulchre quadrare mihi uiſa eſt, ſola tamẽ nequit ita hoĩm arbitriũ aſtringere, ut non libere negare poſſint nos ad ueritatis ipſius (ut ita dicã) cubile perueniſſe, etiã ſi multa eius ueſtigia luculẽta atq; expreſſa deprehẽdimus. Vlteriore igitur indagine lectorẽ eò perducemus, ubi uel ab inuito cõfeſſio exprimatur ſe iam ueritatẽ non modo uidere ſed etiã palpare. Primus locus eſt apud Demoſth. in oratione quæ κατὰ ἀφόβου inſcribitur, in qua orator enumerans fraudes tutorũ ſuorum et oſtendere uolens tribus propemodum talentis uno nomine ſe ab eis circũſcriptum ita inquit: σκέψασθε τοίνυν ὅσον ἀργύριον ὄντων περὶ τοὺς κλινοποιοὺς κλέπτουσι. τετταράκοντα μὲν μνᾶς αὐτὸ τὸ ἀρχαῖον· δέκα δὲ ἐτῶν τὸ ἔργον αὐτῶν δύο τάλαντα· δώδεκα γὰρ μνᾶς ἑκάστου τοῦ ἐνιαυτοῦ τὴν πρόσοδον αὐτῶν ἐλάμβανον. Conſiderate igitur quantam iſti pecuniam ex lectarijs fabris interuertunt. Primum pro ſorte quadraginta minas pono, deinde pro quæſtu decennij eorum opificij duo talenta: ſi qui-

siquidem duodenas minas quotannis accipiebant eius mercedis nomine quam serui meruerunt. His uerbis apparet decies duodenas minas duo talenta ualere. Qua ratione sexaginta minæ centenariæ talẽtum Atticum faciunt. Eodem pertinet locus à nobis in primo libro citatus, cum de usuris cẽtesimis loqueretur. His enim exẽplis & alijs permultis eiusdem orationis, quæ citare nunc longum esset, planum fit quicquid aliqui scripserint de mina Attica: minã tamen Atticam semper centenariam intelligi, & huiusmodi minas sexaginta talentum efficere. Demosthenes enim non modo Athenis & ad Athenienses orationem illam habuit, sed etiam atticissime locutus est, ut alibi in eadẽ. ὅστις γὰρ ἐκ τεττάρων ταλάντων καὶ τρισχιλίων, τοῖς μὲν τρία τάλαντα καὶ δισχιλίας προῖκα δίδωκε, τῷ δ' ἑβδομήκοντα μνᾶς καρποῦσθαι. φανερὸν δή που πᾶσιν ὅτι οὐκ ἀπὸ μικρᾶς οὐσίας, ἀλλὰ πλέον ἢ διπλασίας, ἧς ἐμοὶ κατέλιπε, ταῦτα ἀφεῖλεν. Verba Demosthenis argumentantis ex uerbis testamenti patris sui, quæ uerba sic uerti latine possunt: Qui enim ex quatuor talentis & tribus millibus, his quidem tria talenta & bis millena doti dedit, illi uero septuaginta minarum usumfructum reliquit: nimirum hunc clarum est apud omnes non à tenuibus fortunis ea legata decerpsisse, sed à summa altero tanto maiore, atque eo etiam pleniore quam mihi reliquerat. Quam autem summam his uerbis orator intellexerit, ex narratione eius orationis apparet his uerbis: Θηριππίδῃ μὲν ἔδωκεν ἐκ τῶν ἐμῶν ἑβδομήκοντα μνᾶς καρπώσασθαι τοσοῦτον χρόνον ἕως ἂν ἐγὼ ἀνὴρ εἶναι δοκιμασθείην, Δημοφῶντι δὲ τὴν ἐμὴν ἀδελφὴν, καὶ δύο τάλαντα εὐθὺς ἔδωκεν ἔχειν. αὐτῷ δὲ τούτῳ τὴν μητέρα καὶ προῖκα ὀγδοήκοντα μνᾶς. Therippidæ quidem usumfructum ex bonis meis septuaginta minarum dedit, quoad ego inter uiros censerer, id est quoad tutelæ meæ factus essem. Demophontem autẽ uoluit apud se sororem meam habere cum duobus talentis. Huic autẽ ipsi quicum ago matrẽ meam uxorẽ ducendam cum dote octoginta minarum reliquit. Hactenus Demosthenes. Ex cuius uerbis intelligimus

mus duo talenta octoginta minas & septuaginta, id est centũ & quinquaginta minas, tantũ ualere quantũ quatuor talenta & ter millenas: ubi subintelligendũ drachmas, ut ex græco apparet, propter quod millenas pro mille transtuli. Sic fit ut talentũ sexaginta sit minarũ, & mina centũ drachmarũ: minã enim Atticã ad cẽtum drachmas auxisse Solonẽ Plutarch⁹ in eius uita tradidit: utq́; ubi Græci millia dicunt ex sua persona, drachmarũ semper intelligere debeamus. Quod eò pertinet quod legitur apud Plutarchum in Pompeio de uectigalibus Romani imperij, & in Antonio de decies sestertio: ubi Interpretes male sestertios intellexerũt, ut supra adnotauimus. Quàm multus aũt Demosthénes in eo loquendi modo fuerit, licet ex eadẽ oratione perlecta intelligere, cuius loca uertere necesse nunc non habui. Alter est locus Cicerõis, ubi uelut cubile esse ipsius ueritatis quã quærimus existimaui: is est aũt in oratione pro Rabyrio, in qua oratione de Gabinio loquens, qui ob Ptolemæi reductionẽ in Aegyptũ, & peculatũ insignem in ea re admissum, decem millibus talentûm damnatus est, ita inquit: Redeo igitur ad crimen & accusationẽ tuã. Quid uociferabâre decẽ millia talenta Gabinio esse promissa? huic uidelicet perblandus repe riundus fuit qui hominẽ ut tu uis auarissimũ exoraret: sestertiûm bis millies, sed quadringenties magnopere cõtemneret. Ad intelligentiã horũ uerborũ hoc præfari habemus, Gabiniũ decẽ millibus talentûm damnatũ esse: nec prædes tantæ summæ dare, nec ex bonis eius auctiõe addictis eam summã seruari potuisse. Quare cum Rabyrius Posthumus eius criminis affinis uideretur, accusatus et ipse fuit, quasi impulsu eius Gabinius Ptolemæũ in regnum reduxisset, & quasi pars peculatus ad eũ peruenisset, ut quod eius pecuniæ à Gabinio seruari nõ potuerat, à Rabyrio dãnato exigeretur. Hunc igitur Cicero patrocinio suo defendit, cuius oratio & corrupta & mutilata lectitatur, nec eam in uetusto libro orationũ Ciceronis repperi. Ea aũt uerba sic legenda censeo: Quid uociferabâre decẽ millia talentûm Gabinio esse promissa? huic uidelicet per blandus

Locus Ciceronis.

blandus reperiendus fuit, qui hominem ut tu uis auarissimum exoraret, sestertiûm bis millies scilicet & quadringẽties magnopere contemneret. Hoc sensu, pugnat secum accusatio tua: tu Gabinium auarissimũ hominem fuisse criminabâris, & ut regem reduceret, talẽtis decem millibus conductũ esse: nunc Rabyrij impulsu fecisse dicis ut regem deduceret, & ob id Rabyriũ in crimen uocas. Quonammodo cõuenit hominẽ auarissimum (ut tu dicis) Gabiniũ pollicitatione bis millies & quadringenties sestertiûm adduci ad facinus non potuisse, nisi & suasore Rabyrio impelleretur? Cæterum nos singula talẽta sexcentis coronatis aureis, & sexaginta libris cẽtenarijs æstimare instituimus, singulas autem libras denis aureis: sexagies enim deni aurei sexcenti in summa fiunt. Hac ratione cẽtum talẽta sexaginta millia aureorum ualent, id est centies sexcẽtos. Hæc summa decies multiplicata sexcẽta millia aureorũ efficit, tot enim coronatorũ millia mille talẽtûm ualet. Sic fit ut decẽ millia talentûm sexagies cẽtena millia aureorũ ualeant, hoc est decies sexcentena millia. Rursus æstimatione nostra quadringenties sestertiûm millies mille aureos nostros ualet, hoc est decies centena millia. Qua ratione bis millies & quadringẽties sexagies centena millia ualet: & ita ad nummum summa latina cum summa græca conuenit, & est ea quã græci apartilogiam uocãt. Lingua nostra uernacula latinæ linguæ imitatione rotundam rationem uocat. Horatius libro primo epistolarum:

Apartilogia.

Mille talenta rotũdentur totidem altera porrò,
Tertia succedant.—

De Gabinio & Ptolemæo Plutarchus in Antonio sic inquit circa principiũ: μετὰ ταῦτα γαβίνιον ἐπὶ μυρίοις ταλάντοις πτολεμαίου πείθοντος εἰς αἴγυπτον ἅμα συνεμβάλλειν αὐτῷ, *id est Deinde cum Ptolemæus suadere cœpisset Gabinio, ut in Aegyptũ secum expeditionem susciperet, pacta mercede talẽtorum decẽ millium. Qui locus latine nõ est conuersus in exẽplaribus quæ uidi. Ex quibus uerbis liquet id quod dictum est de decem millibus talentorum.*

Nego igitur quenq̃ esse tam hæsitatorem, qui modo hæc uerba & supputationẽ intellexerit (quotus aũt quisq; etiã citra calculũ non intelliget?) ut de hoc quod hactenus egimus ultra addubitare possit, id est de sestertiûm & talentorũ, & reliquorũ uerborũ intellectu, & summarũ auri argentiq́; æstimatione: nam de auri proportione ad argentũ nondũ planè statuo. Ita Proteus ille Logodædalus, id est uerborũ uarietate fallax, & diu exẽplariũ mẽdis ueluti formarũ desultoria uicissitudine ludificatus, in sese tandẽ rediјt, peruicaci nostro proposito uictus ueritatis inuestigãdæ. Exoratum aũt unũquenq; lectorẽ uelim aut certe candidissimũ quẽq;, mihi ut uitio ne uertatur quòd monumẽta antiqtatis hactenus sancta, atq; intacta temerare ausus sim, homo ut inter literatos nouus nullisq; maiorũ imaginibus fretus atq; subnixus. A quo enim tandẽ literariũ stẽma ingenijq; cõmendationẽ Francus homo duceret? tãetsi in hodierna literarũ claritate nihil obstat quo minus in posterũ nonnulli ubiq; gẽtiũ, imagines sibi gẽtilitatesq; cõparẽt, à quibus posteritas fiduciam autoritatẽq; uẽdicet. Quos etsi ipsos ingenio & doctrina lõge me superaturos nõ dubito, magni tamen meriti instar erit unũ me ex ijs esse qui rei cõmendabilis exemplũ patriæ prodiderũt. Cedere aũt mihi in cõpensationem postulo, quòd immutata haud ita pridẽ quædã loca nũc sibi restituerim, ut paria fecisse iudicari possim cũ eo quod magnorũ autorũ laudatione fretus atq; testimonio, cõmouere quædã nõ dubitaui trabali (ut aiunt) clauo fixa. Hæc & alia cõtra ius receptũ nõ sine exẽplo admissa, per Philologiæ numẽ multis hodie mortalibus uenerandũ ignosci ita mihi postulo, si etiã spõsione perfunctus corollariũ nõ unũ aut alterum, sed multiplex addidero. Gellius libro v. noctium Atticarũ. Equus Alexandri regis, & capite & nomine Bucephalus fuit. Emptum Chares scripsit talẽtis XIII. & regi Philippo donatũ, æris nostri summa est sestertia trecẽta & XII. Hactenus Gellius. Talẽta decem sex millia aureorũ ualent, & tria talenta mille & octingentos: fiũt septẽ millia octingẽti aurei. Cẽtũ sestertia duobus millibus

Logodædalus Proteus.

Gellij locus.

&

& quingentis ualent ea ratione qua in singula pondo denos aureos taxamus, sic trecenta sestertia septē millia & quingentos coronatos ualent, & XII. trecētos hoc est triginta libras argenti. Quare ad nūmum cōuenit inter utranq; summā. De hoc Plinius: Eidem Alexādro & equi magna raritas cōtigit. Bucephalū eum uocauerunt siue ab aspectu toruo, siue ab insigni taurini capitis armo impressi: sedecim talētis ferūt ex Philonici Pharsalij grege emptum etiam tū puero capto eius decore. Recte tamē apud Gelliū XIII. legi ex Plutarcho patet in Alexandrū qui tredecim talētis à Philonico Thessalo emptū dicit, ut forte apud Pliniū XVI. pro XIII. legatur. Idē Gel. lib. III. Aristotelē quoq; traditū est libros paucu los Speusippi philosophi post mortē eius emisse talentis Atticis tribus, ea summa fit nūmi nostri duo & septuaginta millia. Hactenus Gel. Nos diximus talentū LX. librarū esse, qua ratione tria talēta centū, ac nonaginta libras ualēt, qui numerus ex duobus & septuaginta millibus cōfit, si in singula millia, bina pōdo et selibrā numeremus. Rursus tria talēta mille et octingētis aureis æstimatiōe nostra taxātur, et eadē summa cōficitur ex septuaginta duobus sestertijs si sestertia singula quinq; et uiginti aureis æstimētur. Quare planū facimus et talēta nos et sestertia iusta æstimatiōe taxasse. Apud eundē Gelliū libro I. emendandū unū uerbū huic dicto cōtrariū, ubi de Laide scorto Corinthio loquitur: Ad hæc, inquit, Demosthenes clanculū adit, et ut sui copiam faceret petit: at Lais myrias drachmas id est decē drachmarū millia poscit: hoc facit nūmi nostratis denariûm decem millia. Tali petulantia mulieris, atq; pecuniæ magnitudine ictus expauidusq; Demosthenes auertitur, & discedens: ego, inquit, pœnitere tanti non emo. Sed græca ipsa quæ fertur dixisse lepidiora sunt: ὀυκ ὠνοῦμαι, inquit, μυρίων δραχμῶν μεταμέλειαν. id est, non emo centum sestertijs pœnitentiam. Ex his uerbis testimonium locupletissimum habemus autoris antiqui, qui Hadriani principis temporibus scripsit, drachmam & denarium eodem pondere fuisse, sed quòd decem millia de-

Gellij locus.

nariorum cētum sestertijs ualuerint, falsum est, tantum enim quadraginta ualent, minis ergo pro sestertijs legendū est. Athenæus libro quarto dipnosophistarum: ὁ δὲ μέγας ἀλέξανδρος δειπνῶν ἑκάστοτε μετὰ τῶν φίλων ὡς ἱστορεῖ ἔφιππος ὁ ὀλύνθιος ἐν τῷ περὶ τῆς ἀλεξάνδρου καὶ ἡφαιστίωνος μεταλλατῆς, ἀνήλισκε τῆς ἡμέρας μνᾶς ἑκατὸν, δειπνούντων ἴσως ἑξήκοντα ἢ ἑβδομήκοντα φίλων. ὁ δὲ περσῶν βασιλεὺς ὥς φησι κτησίας καὶ δίνων ἐν τοῖς περσικοῖς, ἐδείπνει μὲν ἀνδρῶν μυρίων πεντακισχιλίων, καὶ ἀνηλίσκετο εἰς τὸ δεῖπνον τάλαντα τετρακόσια. γίνεται δὲ ταῦτα ἰταλικοῦ νομίσματος ἐν μυριάσι διακοσίαις τεσσαράκοντα. αὗται δὲ εἰς μυρίους πεντακισχιλίους μεριζόμεναι, ἑκάστῳ ἀνδρὶ γίνονται ἀνὰ ἑκατὸν ἑξήκοντα ἰταλικοῦ νομίσματος. ὡς εἰς ἴσον καθίστασθαι τῷ τοῦ ἀλεξάνδρου ἀναλώματι, ἑκατὸν γὰρ μνᾶς ἀνήλισκεν ὡς ἔφιππος ἱστόρησεν. Magnus autem, inquit, Alexander cœnās semper & ubiq; cū amicis, ut Ephippus Olynthius in eo uolumine prodidit quod de Alexandri obitu & Ephæstionis scripsit: centenas minas in dies expensas cœnæ ferebat, cum ad sexagenos, aut summū septuagenos ad cœnam adhiberet. At uero Persarū rex, ut autores sunt Ctesias et Dinon in historijs Persicis, ad cœnā suam quindecim hominū millia accipiebat, in easq; cœnas quadringena talenta expensabat. Fiunt hæc Italico numismate myriades ducentæ & quadraginta. Porrò hæ in quindecim millia hominum distributæ, fiunt in singulos centum & sexaginta Italici numismatis. Quare hic sumptus superiorem illum Alexandrinū æquat: quippe cum Alexāder centenas minas in dies expenderet. Hæc uerba Athenæi cum ad calculum reuocarē, sic rationē inibam. Ducētæ & quadraginta myriades, id est ducenties & quadragies dena millia, more Romano uicies quater centena millia dicūtur. Cum igitur cōpendio sermonis quater & uicies sestertiûm dici soleat ab antiquis, ut nos in superioribus docuimus, si nummos hic sestertios intelligamus, & ad aureos nostros redigamus, fient sexaginta millia coronatorū, id est duplex census senatorius. At quadringenta talenta more à nobis instiu-

Cōuiuæ Alexādri et Persarū regū.

instituto æstimata fiunt ducenta & quadraginta millia coronato rum, cum centum talenta sexagenis millibus semper antea æstima uerim. Quare talentorum æstimatio quadruplex erit numismatis Italici contra sententiam Athenæi qui ignorare hoc non potuit, cum Romæ sub Hadriano scripserit, ut ex lectione eius intelligimus. Quòd si ut antea apud Plutarchũ fecim⁹, nõ sestertios nũmos sed denarios, id est drachmas intelligamus, ut mos græcorũ postulat, summa ad nũmum quadrabit. Sexaginta enim aureorũ millia qua ter multiplicata ducenta & quadraginta millia fient, & quater et uicies sestertiûm nonagies sexies sestertiûm fiet, cũ singuli denarij quaternos nũmos ualeãt. Græci enim uidẽtes denarios Romanos æquales esse suis drachmis, cũ myriadas dicerẽt, denariorũ intel ligi uolebant, quandoquidẽ sic Attici numerabant: quos alij omnes secuti sunt scriptores. Hic locus colophonẽ (ut aiunt) disputationi nostræ demõstrationibusq; imponit. Age exigamus rem ad calcu lum. Ducẽtæ et quadraginta myriades drachmarũ uel denariorũ, id est uicies quater centena millia, ad minas cõtracta centenarias quatuor & uiginti millia fiunt, id est quadringẽties sexagenæ mi næ, at eãdem summã quadringenta talẽta sexagenaria efficiunt: ita ratio cõgenit. alioquin si nũmos sestertios aliqs improbior Athe næum intellexisse dixerit, talentũ Atticũ quindecim necessario mi narum erit, quod nemo unq̃ scripsit. Nunc pergamus porro, et qua tuor & uiginti millia minarũ in quindecim millia conuiuarũ diui damus, fiẽt in capita sesquimina & denæ drachmæ, utpote cũ quin decies millies sesquimina, uicena bina millia & quingenas effici at: ita restãt mille & quingẽtæ minæ ex numero supradicto, quæ centena quinquagena millia denariorũ ualẽt, in quindecim partes diuidẽda propter quindecim cœnãtium millia. Atqui numerus hic partiens denarius est numerus, cum in cẽtum et quinquaginta mil libus decies quindecim millia inueniãtur, & decies quinquies decẽ millia, ita fit ut in singula millia conuiuarũ dena millia denariorũ accedant, & in singula capita denarij deni: sic fiunt cẽteni, et sexa

geni denarij in capita, id quod Athenæus dixit. Et totidẽ denarios nos sedecim aureis nostris æstimare instituimus: qui numer⁹ si per numerum conuiuarũ multiplicetur, ut quindecies senadena millia uel sedecies quina dena millia multiplicemus, fient ducenta quadragena aureorum millia quanti quadringena talenta æstimanda contẽdimus. Porrò cum Alexãder in sexaginta cõuiuas centenas minas impẽderet, id est dena denariorum millia, hac ratione in capita sesquiminã & sextantem minæ consumebat, hoc est centũ & sexaginta sex denarios & bessem: quæ summa sex denarijs in capita excedit. Quòd si in septuaginta cõuiuas rationẽ ineamus, in capita singula minus erit sesquimina. Ita obiter locum Athenæi explicuimus, & extremã manum operi addidimus, quod ad hoc quidem pertinet. Plutarchus in Antonio, de Curione & Antonio loquẽs sic inquit: Ex quibus sumptibus grande æs alienũ ei, maiusq; q̃ pro ætate conflatũ est, ducẽtũm quinquaginta talẽtorũ. Hæc summa ad numisma nostrũ reducta æstimatione à me instituta, cẽtum et quinquaginta millia aureorũ nostrorũ efficit, cũ talentũ aureos sexcẽtos, & centũ talẽta centies sexcẽtos ualeant, hoc est sexaginta millia. Audiamus igitur nũc Ciceronẽ Philippica secũda, qui Antonium increpãs cõtumeliosa oratione, ita inquit: Tenes' ne memoria prætextatũ te decoxisse? Et paulo post: Recordare tẽpus illud cũ pater Curio mœrẽs iacebat in lecto, filius se ad pedes meos prosternẽs, lacrhymãs te mihi cõmendabat: orabat ut te contra suũ patrẽ si sexagies sestertiûm peteret, defenderẽ. Tantũ enim pro te intercessisse dicebat. Hactenus Cicero. De hac intercessione Plutarchus ibidẽ meminit his uerbis: Pro quibus CCL. talẽtis cũ intercessisset Curio, pater id ægre ferẽs, domo sua expulit Antonium. Cum decies sestertiûm à me, quinq; & uiginti millibus aureorum sæpe sit æstimatũ, in prõptu est sexagies sestertiûm centũ & quinquaginta millia ualere, et ita utrãq; summã ad nummum cõgruere apud Ciceronẽ & Plutarchum. Idẽ Plutarchus in Antonio, Calphurniam Cæsaris uxorem tradit apud Antonium bonam partem

pecu-

pecuniarum deposuisse, quarum summa fuit ad quatuor millia ta lentorũ. At in uita Ciceronis idem autor scribit inimicitias inter Antonium & Octauiũ ortas ob pecuniam Cæsaris auunculi eius ab Antonio interuersam: Ab eo enim repetebat (inqt) Cæsar iunior ducentas quinquaginta myriadas. Hoc latine dici debet ducenties quinquagies centena millia drachmarũ, hoc est millies centena millia nummûm, uel loquendi compendio, millies sestertiûm, quod nos æstimare solemus uiciesquinquies cẽtenis millibus aureorum coronatorũ. At mille talenta, sexcentis millibus aureorũ à nobis taxata sunt. Quo fit ut quatuor millia, quater & uicies cẽtenis millibus aureorũ ualeant. Quare summæ ambæ quadrabũt, si tantũ hoc animaduertamus Plutarchũ excurrentẽ numerũ talentorũ (qui sunt ferè centũ & quinquaginta sex) addere quatuor millibus neglexisse. Sed ne mirũ aut incredibile potius uideatur tãti cœnas Persicas constare regibus potuisse, hic mihi in mentẽ uenit ut adderẽ id quod memoriæ proditũ est de uasis et supellectile et instrumẽto (ut ita dicã) luxuriæ Persicæ. Post uictũ igitur Dariũ apud Issum in Cilicia, cũ Alexander Darium fugientẽ secuturus Pamenionẽ Damascum misisset, ubi ueluti sedem eius belli Darius esse statuerat, comportatis illuc pecuniis omniq; splendore instrumenti uiatorij tam regij q̃ procerum: Damasco iam in potestatẽ redacta Parmenio ad regem Alexandrum scribens de thesauris repertis, & impedimentorum copias enumerans, inter alia luxus castrẽsis ministeriũ hoc catalogo recẽsuit: παλλακίδας εὗρον μουσουργοὺς τοῦ βασιλέως, τριακοσίας εἰκοσιεννέα· ἄνδρας στεφανοπλόκους ἓξ καὶ τεσσαράκοντα· ὀψοποιοὺς διακοσίους ἑβδομήκοντα ἑπτά· χυτρεψοὺς εἰκοσιεννέα· γαλακτουργοὺς τρεῖς καὶ δέκα· ποτιματοποιοὺς ἑπτὰ καὶ δέκα· οἰνοηθητὰς ἑβδομήκοντα· μυροποιοὺς τεσσαράκοντα. Pallacas, inquit, inueni canẽdi peritas, et musicæ uariæ artifices, ad regis oblectationẽ intentas numero trecẽtas undetriginta: uiros coronamentorũ artifices sex & quadraginta: coquos ducẽtos & septuaginta septem, Figulos ad culinariũ instrumen-

Luxus Darij Persarũ regis.

tum in castris fingedũ, undetriginta: lactarios pistores tredecim: potionũ temperatores cõcinnatoresq́; liquorũ, decem & septẽ: & præter hos homines septuaginta qui à facellãdis uinis erãt regi, et colo condiẽdis: unguentarios insuper quadraginta. Si tãtus igitur splendor fuit tamq́; copiosus in statiuis apparatus, quantũ concipe re animo possumus eum fuisse apparatũ qui Babylõe aut Susis aut Persepoli fuit? Hoc igitur tandẽ cõfecto qđ uix absolui posse sperabamus, uideamus quonammodo intelligi possit id quod apud Plutarchum legitur de tertio Põpeij triumpho loquentẽ, quẽ de Asia subacta egisse dicitur: Ex prænotatis (inqt) literis clare cognoscebatur ex quo genere gentiũ triũpharet. Erant quippe regiones hæ: Põtus, Armenia, Cappadocia, Paphlagonia, Media, Colchis, Iberia, Albania, Syria, Cilicia, Mesopotamia. Præterea ij qui circa Phœniciã & Palæstinen incolunt, Iudæi, Arabes, piratarũ etiam quotquot genera terra mariq́; debellata erant. Inter hæc notabãtur castella haud pauciora q̃ mille capta, ciuitates fermè noningentæ, piraticæ naues octingentæ, urbes colonijs Romanis habitatas esse undequadraginta: his quoq; addebatur uniuersa Romanæ urbis tributa ante id bellũ quinquagies decies centena millia fuisse. Cũ ijs uero quæ populo Romano ipse quæsiuit octuagies quinquies decies centena millia. In ærariũ præterea uasa aurũ argentumq́; signatũ ad uiginti millia talentorũ præter ea quæ militibus diuisa sunt: quorũ qui minimũ accepit, mille et quingẽtos æris tulit. Hæc uerba significant tributa Po. Ro. ante Mithridatẽ uictũ, quingẽties sestertiũm fuisse, & ex tertia expeditione Pompeij trecenties quinquagies accessionis factũ esse. Hæc summa ære nostro uicies semel centena & uigintiquinq; millia aureorũ ualet. Intra quam summã si coartare uelimus impij Rõani redditũ, ridebimur ab ijs qui nouerũt regni nostri tributa. Quo anno hæc prodidi princeps noster tantã fermè pecuniã ex ditione Gallica percepit. Quod ne cõminisci uidear, scire licet apud nos tria esse pẽsitationũ genera ex quibus ærariũ nostrũ constat, canonẽ, oblationẽ, & indictionẽ.

Sũma tributorũ Po. Ro. ex Plutar.

Redditus regni Franciæ

In Ca-

In Canone censentur ea quæ sceptris ita hærent, ut cũ sceptris na ta,nec sine ijs interitura uideantur,qualia sunt portoria & isagogica uel exagogica quæ in introitu uel exitu urbiũ uel locorũ alio rum pensitãtur,& in uniuersum uectigalia quæ multis nominibus accepta ferũtur in ratiocinijs principalibus & possessiones prædiaq́;,quorũ etiã mancipiũ propriũ est diadematis Francici,nec in cõmercio hominũ esse putatur, duntaxat ut perpetuo emancipari possessiones possint.Huc accedunt regaliorũ clientelarũq́; iura,id est iura quædam certarũ perceptionũ in eas possessiones ascripta quæ in fide sunt diadematis:accedunt & cõmissa omnia & aduen titia quæ assertorẽ non habent: Albana uulgo dicũtur. Adespota à Græcis appellantur,quæ assertorẽ nullum atq; uindicẽ habent, ob idq́; in fiscũ cedunt. Strabo li. XVII. de Aegypto loquẽs: ἄλλος δ' ἐστιν ὁ προσαγορευόμενος ἴδιος λόγος, ὃς τῶν ἀδεσπότων καὶ τῶν εἰς καίσαρα πίπτειν ὀφειλόντων ἐξέτασις ἐστιν. Eodẽ pertinẽt uno uerbo omnia in fiscũ cedentia, ut caducorũ iura in externorũ hominũ hæreditates qui ius ciuilitatis aut prouinciæ à principe nõ impetrarunt. In secundo genere sunt quæ oblationes dicũtur, uice sima & octaua & quarta in quibusdã locis in res promercales sta tutæ: & salariũ uectigal,& exoticum, omnia à popularibus olim principibus delata,unde nomen oblatio apud priscos accepit. Ho rum duorũ generũ ut æstimationẽ certam facere nequo, sic ad sex centa aureorũ millia hoc nomine accepta referri haud incerta ratiocinatione colligo. Tertiũ genus indictio appellatur. Hoc caput statam plerunq; habet summã paulo plus octingena & quinquage na aureorũ millia,ita ut urbes insignes stipendiariæ non sint. Indi ctio ob id appellata, quòd anniuersarijs diplomatis indicitur: ex quo tamen trans alpes res gessimus, accessionibus quas superindictiones appellãt identidẽ aucta est. Sic enim sunt Galli homines, ut prout quidq; principi aut collibuit aut collibuisse dictitetur, id perinde ius fasq́; esse credatur, omniũ haud dubie mortalium qui quidẽ barbari non sint,maxime (ut græce dicitur) pitharchici, id

Canon.

Oblatione.

Indictio.

Pitharchici Franci.

est principalibus edictis æquo animo obsequentes: nec ideo tamen minus libertatẽ loquendi uiuẽdiq́; usurpãtes principibus etiã haud inuitis. Sic enim fert huius regni genius nobis à deo omnipotente christianissimi nominis (ut arbitror) cõmendatione cõcessus, ut & obsequiosa alacritate seruiamus, & qui nobis imperant, liberos nos esse non nolint. Verũ quo anno hæc prodidi, uno edicto princeps ter & tricies centena millia francicorũ imperauit. Quibus accedit haud contemnenda summa quã cuiusuis non est intelligere: Neoterico enim inuento hominũ in æraria officina perpolitorum factum est, ut dies pensitationũ ita cedant, ut insequentis anni quadrans primus in ultimũ præcedentis incurrat. Sicq́; quinq; quadrantes in uno asse reperiantur, nouo etiã aucupio trientes ex quadrantibus facti, quo perplexioribus inuolucris res argentaria intricaretur. Hoc nomine dicere possem quantũ accessionis hoc biennio factum sit, populo ita deuorante strophas argentarias ut nihil non concoxerit: id quod eò pertinet quod dixi de æquanimitate populi in accipiẽdis obeũdisq́; imperijs. In quo utinã etiã felicitatẽ suã ac benignitatẽ diuinã principes agnoscerent, nec fallere nos ij homines existimarent qui huiuscemodi commentis deum & superos omneis aut accommodare conniuentiam aut arridere credunt. Verum ut ad rem redeamus, hoc affirmare ausim, Indictionũ capiti principem quo anno hæc prodidi non minus acceptũ retulisse, supputata cum sorte supradicta repræsentatione, q̃ quanta sit æstimatio illa octingenties sestertij. Quare apud Plutarchũ legendũ antea putabã quinquagies decies centena millia drachmarũ: Græci enim nunq̃ per sestertiûm millia numeros colligere solent, sed per myriadas chiliadasq́; drachmarũ ut paulo ante diximus: nunc aũt quod antea conijciebã, certò opinor, ut paulo post ostendã: hac ratione summa illa redditus Romani quadruplicato augetur, & fit ter millies & quadringenties sestertiûm, id est octuagies quinquies cẽtena millia aureorũ nostrorũ. Summa aũt pecuniæ in ærariũ relatæ ab eodẽ Pompeio centies & uicies centena millia aureorũ,

Sũma pecuniæ à Põpeio

quod

quod nos duodecies millies mille aureos lingua uernacula dicimus Græci mille ac ducentas myriadas appellant: myrias enim numerum decies millenariũ significat. Si præter hoc æstimemus in capita singula militũ sesquilibrã argenti, id ẽ mille et quingentos æris, æstimatio in immẽsum abibit: et tamen corruptũ id esse apud Plutarchũ Interpretis culpa facile ostendemus ex Appiano, qui in eo libro qui Mithridaticus dicitur de hoc loquens ita inquit: Finiẽte hyeme Pompeius præmia militibus exhibuit, uiritim mille & quingentas drachmas Atticas: ducibus eorũ cõdigna pariter impẽdit, quorũ summa decies sexagies mille talenta attigisse creditur. Hoc membrũ extremũ quid significet non intelligo, nec emẽdari certò potest nisi uiso Appiano Græco. Huiusmodi corruptos nũeros nõ semel apud eum autorẽ latinũ factũ offendi. Sed ex his uerbis intelligimus non mille & quingentos æris, ut Interpres existimauit, sed mille & quingẽtas drachmas, id est denas quinas libras argẽti, hoc est centenos quinquagenos aureos singulis militibus datos. Ex Plutarcho aũt ipso Græco, qui post alterã etiã libri huius editionẽ ad nos peruenit, error Interpretis manifestus est, sic enim in eo loco historiæ legitur: πρὸς δὲ τούτοις ἔφραζε διὰ τῶν γραμμάτων ὅτι πεντακισχίλιαι μὲν μυριάδες ἐκ τῶν τελῶν ὑπῆρχον. ἐκ δὲ ὧν αὐτὸς προσεκτίσατο τῇ πόλει, μυριάδας ὀκτακισχιλίας πεντακοσίας λαμβάνουσιν. *Et paulo post:* τῶν δὲ στρατιωτῶν ὁ τοὐλάχιστον αἴρων κατὰ λόγον, δραχμὰς εἴληφε χιλίας πεντακοσίας. *Ex quibus apparet Interpretẽ nũmos sestertios uel asses pro drachmis intellexisse errore luculẽto. Qui etiã tributa pro uectigalibus trãstulit. Plutarchus enim ijs summis uectigalia .i.* τέλη, *nõ tributa .i.* φόρους *significasse mihi uidetur. Quòd aũt Plutarchus quinq; millia myriadũ scripsit, quingẽties cẽtena millia latine uerti debuit, uel qngenties sestertiûm, siquidem sestertios nũmmos intelligi uolebat: & secundo loco octingenties quinquagies. Verum quoniam Plutarchus more Græcorũ scripsit, summa quadruplicato excrescit, & fit ter millies & quadringenties centena millia nummûm: uel ter*

in ærariũ illatæ triũpho Mithridatico.

uel ter millies quadringenties sestertiûm. Plutarchi autẽ uerba sic uerti ad uerbum possunt: Ex ijs uero quæ ipse ciuitati Romanæ iã quæsitis addidit, Romanos capere quotannis octo millia et qu in gentas myriadas drachmarũ. Quæ summa quaternario multiplica ta, efficit ter millies & quadringẽties cẽtena millia. Plinius libro tricesimoseptimo hũc triũphum magnifice descripsit. Sed adeo cor ruptus ad nos peruenit, ut satis habuerim locũ notare quẽ trãscri bere nõ poteram. Qui tamẽ locũ illũ legerit, Plutarchũ mirabitur uiginti tãtum millibus talẽtûm æstimasse prædã in ærariũ illatã. Apud Pliniũ in eius triumphi descriptione ad ultimum ita legitur in codicibus omnibus impressis: Cætera triumphi eiusdẽ q̃ uerissi me subijciã. Reipublicæ datũ mille talẽtûm, legatis & quæstoribus qui oras maris defendissent sestertia bina millia: cum militibus sin gulis quinquaginta. Hoc prorsus non conuenit nec cum Appiano nec cum Plutarcho: bina enim millia sestertiûm quinas libras argẽ ti ualent: & quinquaginta sestertij uiginti drachmas. Præterea quis credat Plinium post bina millia dixisse quinquaginta? saltem quinquagena emẽdatores scriberẽt. In antiqs quos uidi sic legitur: Cætera triumphi eiusdẽ q̃ uirilia reipublicæ & quæstoribus qui oras maris defendissent datum mille talẽtûm: militibus singulis se na millia sestertiûm. Et hactenus legitur. Fortasse autem sic legi de bet: Cætera triumphi eiusdẽ quàm uirilia (ut hoc referatur ad su periora in quibus Plinius mollitiem & delicias reprehendit) præ fectis & quæstoribus qui oras maris defendissent, datũ mille talẽ tûm, militibus singulis sena millia sestertiûm, comitibus singulis qn quagena: ut intelligamus comites, eos qui sponte Pompeium secuti sunt. Sena millia sestertiûm millenas & quinquagenas drachmas significant, quod conuenit cum supradictis. Quapropter admira ri subit uel emendatorum licentiam uel librariorum incuriam, qui hunc locum ita corruperunt: ex quo coniecturam in uniuersam Pli nij emendationem facere licet. Appianus autor est in exercitu Põ peij ab initio statim peditũ uiginti millia, & equitũ quatuor fuisse, & le-

& legatos ei quinq; & uiginti à senatu decretos. Vt ergo in singu los pedites mille & quingentas drachmas dederit et tria millia in equites, sic enim fieri solitum ut equites uel duplex uel triplex donatiuum acciperent & duplex centuriones, Pompeius ultra mille talenta legatis & præfectis data non potuit minoris quadringen tis & uiginti millibus argenti libris defungi, fiunt in summa cum mille talentis quadringenta octoginta millia pondo, quæ ære nostro duodequinquagies centenis millibus aureorum æstimatur: in singula enim pondo denos aureos numeramus: atq; in hoc ratione nullam habeo centurionatus, nec auxiliaris militis & euocati, & prouinciatim collecti. Appianus *latinus(ut diximus) summas argenti non modo incredibiles sed etiam absurdas refert, apud quē legitur, in eam largitionem Pompeium decies sexagies mille talen ta impēdisse.* Ego *autem sexdecies interpretem scripsisse puto pro sedecim talentorum millibus, quæ ære nostro sexies & nonagies centena millia aureorum dici possunt.* Hoc donatiuum Pompeia*num non modo credibile, sed etiam contemnendum nec memorabi le fecerunt illa quæ postea secuta sunt donatiua, ad bella ciuilia le giones autorantia, ut posthac ostendemus.* Nunc *uero si* Romani *imperij magnitudinem non dico ostendere sed argumentis tātum coijciendum relinquere uelim, longus de integro instaurādus erit sermo. Plinius libro septimo de trophæis triumphisq; Pompeianis loquēs, ita inquit:* Triumphi *uero quem deduxit* Pompeius *ad ter tium* Calendas *octobris, præfatio hæc fuit:* Cum *oram maritimā à prædonibus liberasset, & imperiū maris* Populo Romano *restituisset ex* Asia, Ponto, Armenia, Paphlagonia, Cappadocia, Cilicia, Syria, Scythis, Iudæis, Albanis, Iberia *insula,* Creta, Basternis*, et super hæc de regibus* Mithridate *atq;* Tigrane *triūphauit: summa summarum in illo gloria fuit, ut ipse in concione dixit cum de rebus suis dissereret,* Asiam *ultimam prouinciarū accepisse, eādemq; mediam patriæ reddidisse.* Si *quis è contrario simili modo uelit percensere* Cæsaris *res, qui maior illo apparuit, totū profecto ter-*

Appiani locus.

Magnitudo Romani imperij.

cto terrarum orbem enumeret, quod infinitũ esse cõueniet. Asiam hoc in loco Plinius pro peninsula Asiæ accipit, quod regnum olim Lydiorum dictũ est. Trãquillus in Cæsare: Gessit aũt nouem annis quibus cum imperio fuit hæc ferè: Omnem Galliã quæ à saltu pyrenæo alpibusq́; & monte Gebenna, fluminibus Rheno & Rhodano cõtinetur, patetq́, circuitu ad bis & tricies centũ millia passuum, præter socias ac bene meritas ciuitates in prouinciæ formã redegit, eiq́; in singulos annos stipẽdij nomen imposuit. Ab his duobus ducibus Romana res magnopere creuit. Quãta aũt peninsulæ Asiæ fuerit accessio quæ Asia proprio ac priuato nomine dicta est, ut autor est Plinius, ex eo cõijcere datur, quòd Plutarchus in Lucullo scribit Syllã quũ fœdere icto cũ Mithridate Asiam recepisset, uiginti millia talentûm multæ nomine Asiæ imperasse, eiq́; pecuniæ colligẽdæ Lucullũ qui secũ militauerat præfecisse, ut inde pecuniam signaret. Quãta aũt sit pecunia nos supra docuimus. σύλλας δὲ τὴν ἀσίαν δισμυρίοις ταλάντοις ἐζημίωσε. Appianus in II. de bellis ciuilibus, de Cæsare dictatore loquens: Statim post triũphũ quæcũq; exercitui pollicitꝰ fuerat ampliore adhuc pecunia exoluit: militi drachmas Atticas quinq; millia, turmæ ductori bis totidẽ, tribunis militum equitibusq́; duplo maius, ad hæc singulis ex populo minã unã Atticã. Apud Tranquillũ locus mutilatus est: veteranis, inquit, legiõibus prædæ nomine in pedites singulos super bina sestertia quæ initio ciuilis tumultus numerauerat, in equites uicena quaterna millia nũmûm dedit: populo præter frumenti denos modios ac totidẽ olei libras, trecenos quoq; nũmos quos pollicitus olim erat, uiritim diuisit, & hoc amplius cẽtenos pro mora: annuam etiã habitationẽ Romæ usq; ad bina millia nũmûm: in Italia nõ ultra quingenos sestertios. Quadringẽtos sestertios dedisse uiritim populo Trãquillus dicit, & Appianus minã Atticã, quod idẽ est: quo cõprobatur id quod semper diximus, libram fuisse centenorum denariorum, et soluitur obiectum superius factum ex Prisciano. Sed hic quina millia drachmarũ data dicit in singulos milites,

Viginti millia talentûm Asiæ imperata à Sylla.

Donatiuum Cæsaris & congiarium memorabile.

& in equites singulos multo maiorem summam: ille in equites uicena quaterna millia nummûm, id est sena millia drachmarũ: quare locum mutilatum esse oportet. Eusebius autor est eo tẽpore quo Sylla dictaturam inuasit, censu Romæ acto, inuenta esse hominũ quadringenta sexaginta tria millia. Appius autem tradit censu post triumphum Cæsaris acto inuentum esse dimidio penè minorem numerum ciuium quàm quãtus ante bellum ciuile fuisset. Esto igitur ut Romæ ducẽta & uiginti millia hominum fuerint eo tempore quo Cæsar centenas drachmas in populum diuisit, id congiarium bis & uicies centenis millibus aureorum nostrorum æstimabitur. Age esto ut uiginti millia ueteranorum fuerint (tot enim minimum esse oportuit ut ex Hircio nouimus in commentario de bello Aphrico:) si quina millia drachmarum, id est quinquaginta argenti pondo in singulos diuisit, decies millies mille aureis nostris id donatiuum constitit, id est cẽties centenis millibus. Adde nunc augmentũ pro cẽturione & equite & tribuno, & habitationes illas gratuitas Romæ & in Italia datas, certe in immẽsum res abibit si omnia æstimẽtur. Appianus de triumphis eius loquens quos diebus quatuor instaurauit post omnia bella confecta: Pecuniarũ, inquit, in triumphis illatarum summã ad sexaginta quinq; talẽtûm millia fuisse ferunt, & coronas ex auro fuisse addit duo millia & octingenta, quæ põdo amplius uiginti millia penderent. Ex quibus exercitui promissa præmia cum fœnore propemodum exoluit. Summa talentorũ æstimatione nostra undequadragiẽs millies mille aureos nostros ualet. Viginti millia pondo auri (ut minimũ) uicies cẽtena millia superiori addit summæ, ut sint semel & quadragies millies mille aureorum coronatorum, hoc est quadringenties semel centena millia. Cuius summæ bonã partem Cæsar ex Gallorum spolijs coëgit. Præter ea quæ impendit in emerendo fauore plebis et potentium Romæ ut Pauli & Curionis et aliorũ ut supra dictũ est. Omnia enim illa ante bellum ciuile cõtigerant. Sed triũphi ducti sunt post bella ciuilia confecta. Antonius autẽ triũuir post mortem Cæsaris

Cæsaris bellũ Philippẽse pariter cũ Cæsare qui postea Augustus dictus est, gessit cũ Cæsaris interfectoribus: quo confecto morte Cassii & Bruti, cũ Cæsar Octauius Romã rediisset, ipse Antonius in Græciã se contulit, ut illic de donatiuo statueret quod militi antea pollicitus fuerat, quodq; (ut Plutarchus inquit) quinum milliũ drachmarũ in singula capita fuerat, id est uicenûm milliũ nũmûm. Quãtus aũt fuerit exercitus eius ex eodẽ autore alio loco nouimus, qui de altero dissidio Cæsaris et Antonij loquẽs, et de bello Mutinensi, quo tẽpore Antonius Lepidi castra ingressus esse dicitur, Munatiũq; sibi adiũxisse: His rebus (inquit ille) elatus Antonius castra Lepidi ingressus, quodã ex cõpotoribus suis cum sex legiõibus in præsidio Galliæ relicto, ipse in Italiã rediit, decẽ millia equitũ & decẽ & septem legiones peditũ secũ agens: quo tẽpore Cicero à Cæsare destitutus cum Antonio iterũ in gratiã rediit. Vt autẽ omnia extenuare potius q̃ augere uideamur, ponamus equitũ peditumq; octoginta millia capitũ fuisse, plenæ enim raro legiones erant, equites etiã & centuriones in ordinẽ redigemus, ut in singula militũ capita simplex donatiuũ procedat, id est quingẽti aurei: ad eam largitionẽ quadringenties cẽtena millia aureorũ nostrorũ taxanda sunt æstimatione iam dicta, ut promptũ est colligere. Quod an credibile sit ex ijs quæ infra dicentur apparebit. Eodẽ tẽpore Antonius cum Ephesum in Asiã ex Græcia uenisset, & eò reges reginæq; orientis ad eum salutandum confluerẽt, sese suaq; ultro illi offerentes (ut autor est Plutarchus) diu illic per luxũ inusitatũ debacchatus, cum de primoribus uiris pro arbitrio suo statuisset, prædictarũ rerũ impendijs exhaustus, altera tandẽ uectigalia Asiaticis populis imperare instituit. Ibi Hybreas quidam orator nobilis qui causam gentiũ Asiaticarũ agendã receperat, huiusmodi oratiõe usus esse dicitur, memorabili certe, ac nostris quibusdã hominib⁹ etiã atq; etiã animaduertẽda, si ipsis ab aulico fastu feriari paulisper uacaret, & animũ aduertere huiuscemodi acroamatis. Sed quando id fieri nõ potest, proximũ est ut optemus per ora id

Donatiuum Antonij.

Hybreas orator.

ora id hominum ferri tandiu quoadusq; ad principes permanarit. Verum ille orator: Si potes, inquit, o Antoni alterũ uectigal eodem anno exigere, illud etiam posse te æquum est, binas ut eodem anno æstates, binosq́; etiam autumnos habeamus. Ducenta tibi talentûm millia Asia iam pepẽdit: hæc si tu nõ accepisti, exige ab ijs qui acceperunt: sin cum acceperis, iam non habes, quid nunc causæ est quin ipsi perierimus? ταῦτα εἶπεν. εἰ μὲν οὐκ εἴληφας, ἀπαίτει παρὰ τῶν λαβόντων. εἰ δὲ λαβὼν οὐκ ἔχεις, ἀπολώλαμεν. *Hoc sermone magnopere flexit Antoniũ Hybreas, ut quem plurima latuissent eorum quæ fiebant, & erat non tam remisso animo q̃ simplici, ideoq́; omnia credens ijs quos circa se esse uoluerat. Inerat enim moribus hominis simplicitas: nec cito ad secus admissa animũ aduertebat. Verum ubi res perperã actas senserat, ilico pœnitentia subibat eius animũ, culpamq́; ingenue etiam ad eosipsos agnoscebat ad quos res acta iniuriaq́; pertinebat. Hic locus, ut alia pleraq; eius autoris mendose latinus factus est. Digna uero omnino historia quæ in regiæ conspicuo loco sesquipedalibus literis proscriberetur, uel in æs incideretur potius, ut & principes nostri meminissent quid sui sit officij, & qui rei argentariæ apud nos summã tenent, innocentius & cautius obirent sua munera in posterũ. Hic est ille M. Antoni⁹ qui Cleopatræ ultimæ Aegypti reginæ, Phœniciam, Syriam, Cyprum, & Ciciliæ bonã partem, Iudæam balsamiferam & Nabathæorũ Arabiã in stupri mercedẽ dedit: qui Antigonũ regem securi percussit: qui expeditionẽ in Parthos cum cẽtum millibus peditũ equitumq́; suscepit: cui deniq; nobilis illa cœna portẽtosi luxus cõdicta est à Cleopatra, in qua centies sestertiûm, id est ducẽta & quinquaginta millia aureorũ uno ferculo secundæ mensæ consumpta sunt. De hac re Athenæus in quarto dipnosophistarum ita propemodũ inquit, uerbis ex Rhodio Socrate transcriptis, qui bellum ciuile Cæsaris & Antonij scripsit: Quũ autẽ Cleopatra obuiã processisset Antonio in Ciciliã, ibi conuiuiũ regium opiparumq́; instruxit. In quo aulicũ omne instrumẽtum au*

Memorabile dictum.

Mirabilis cœna.

Cleopatræ luxus in cõuiuio.

q reum

reum erat, gemmis etiam cõsertum singulari uasculorum opificio. Erant etiã parietes *purpureis aureisq́; peripetasmatis obtẽti.* Duo *decim igitur ad hũc modũ triclinijs constratis et instructis,* Anto *niũ ad conuiuiũ illud* Cleopatra, *quosdãq; primorũ uocauit quos ei uisum fuit.* Ibi Antonio *apparatus magnificẽtiam cum stupore ad mirante, renidens* Cleopatra *omnia se illi dono dare respondit: et subinde in diem posterum cœnã ei condixit.* Ad *quã ille postridie cum uenisset, comitatus amicis & proceribus, eo splẽdore* Cleopa*tra atq; ea opulentia conuiuiũ instruxit, ut hesternus apparatus de spicabilis præ eo uideretur: ac nihilo secius peracto cõuiuio omnia itidem donauit.* Visenda *sanè munificẽtia, cum unicuiq, conuiuarũ permitteretur toralia & lectum in quo accubuisset, & uasa aurea præterea auferre, ita ut cuiq; lectisternio cesserant.* His *peractis sub ingressum* Antonij *comites prout dignitate aliqua præcelle-bãt, ita partim lecticas gestatorias cum seruis lecticarijs, partim equos instratos argenteis ephippijs referebant: queis omnibus re-gina eo amplius face prælucẽtes asseclas digredientibus repræsen tauit.* καὶ εἰς αὔριον παρεκάλει συνδειπνῆσαι. πάλιν ἥκοντα μετὰ τῶν φίλων καὶ τῶν ἡγεμόνων, ὅτε καὶ πολλῷ κρεῖττον διακοσμήσασα τὸ συμπόσιον, ἐποίησε φανῆναι τὰ πρῶτα μικρά, καὶ πάλιν καὶ ταῦτα ἐδωρήσατο. τῶν δ' ἡγεμόνων ἐφ' ᾗ ἕκαστος κατέκειτο κλίνῃ, καὶ τὰ κυλίκια καθὼς ταῖς στρωμναῖς ἐμεμέριστο, ἑκάστῳ φέρειν ἐπέτρεψε, καὶ κατὰ τὴν ἄφοδον, τοῖς μὲν ἐν ἀξιώμασι φορεῖα σὺν τοῖς κομίζουσι, τοῖς πλείοσι δὲ καταργύροις σκευαῖς κεκοσμημένους ἵππους. πᾶσι δὲ λαμπτηροφόρους παῖδας αἰθίοπας παρέστησε. Mirabitur *forsan quispiam quonã modo ducenta millia ta lentûm uno anno* Antonius *ex* Asia *auferre potuerit.* Asiam *hic in telligere oportet oriẽtale* Po. Ro. *imperium: quod quantũ fuerit ex partitione illa triũuirali intelligere licet, quæ mihi instar fuisse ui detur* Homericæ *regnorũ diuisionis inter* Ioue, Neptunũ & Pluto *nem, quæ ad physiologiã ipsa refertur triũ elementorũ.* In *ea par-titione omnis ad orientem tractus* Antonio, *ad* Hesperiam Cæsari

Triũuiralis partitio.

hoc

hoc est Octauio concessus. Vtriusq; aũt imperij confiniũ Ioniũ mare factũ, Lepido Aphrica cessit. Ita ditio nostra omniũ citra mare longe hodie clarissima, portiũcula propè dixerim fuit nõ dico Romani imperij, sed tertiæ partis eius. Postea aũt sublato Lepido cũ triumuiratus ad duumuiratũ rediisset, quãtæ fuerint Romani imperij uires æstimare datur ex utriusq; copijs: siquidem in Actiaco bello Antonius peditũ centum millia, equitũ duo & uiginti: & naues bellicas non pauciores quingentis habuit, & sex reges in comitatu suo. Cæsar aũt naues bello aptas ducẽtas et quinquaginta, peditum octoginta millia, et equitũ parem Antonio numerũ: quo tempore ut diximus Lepido de medio sublato, Antonius ab Euphrate & Armenia ad Ioniũ mare et Illyricum, Cæsar ab Illyrico ad Hesperium oceanũ, et ab oceano ad Thyrrhenũ Siculumq; mare, Libyæ uero quantũ Italiæ Galliæq; & Hispaniæ obiectũ est ad Herculeas colũnas obtinebat, Antonius uero à Cyrene ad Aethiopiã. Appianus aũt libro quinto bellorũ ciuiliũ Marcũ Antoniũ inducit Ephesi ad Græcas Asiaticasq; gentes orationẽ habentem, dicentẽq; sibi duodetriginta legiones esse, quæ cum auxiliaribus centum et septuaginta peditum millia implerent, equitibus non adnumeratis: quas legiones reliquias esse dictitabat trium & quadraginta legionum quas Mutinæ habuisset cum Cæsare & Lepido communes. Itaq; cum præmia ijs reddere opus esset, & oriẽtales populi ita de eo & Cæsare meriti essent ut digni maxima multa uiderentur, ob pecunias Cassio et Bruto Cæsaris interfectoribus collatas, se multæ eis nomine decem annorum tributa imperare continuo persoluenda: quandoquidem tot annorum ipsi tributa Bruto & Cassio biennio proximo pensitassent: ad extremumq; Græcos & Asiaticos multis lachrymis impetrasse, ut nouem annorum tributũ biennio persoluerẽt, sicq; factũ ut & populi & dynastæ Asiæ conferre cogerẽtur. Ducẽta igitur millia talẽtûm quæ Plutarch⁹ exacta esse ab Antonio dixit, ex ea collatione fuerũt quæ uno et altero anno in nouẽ annos indicta est. Hæc summa numismate nostro cen-

Actiacus exercitus.

ties & uicies millies mille aureos ualet. Græci duodecies millenas myriadas dicunt, uel centies & uicies centenas myriadas: hac summa maiorem nullã (ut arbitror) dicturi sumus uno tẽpore congestã. Maiores summæ in ærario fuisse uidentur ut apparet ex ijs quæ libro superiore adnotata sunt. Plinius libro XXXIII. Messala orator proddidit Antoniũ triumuirũ aureis usum uasis in omnibus obscœnis desiderijs pudendo etiã crimine Cleopatræ. Et paulo inferius: Antonius in cõtumeliã naturæ uilitatẽ auro fecit: opus proscriptione dignũ. Idem autor est luxũ tum primũ Romanũ populum inuasisse, quũ Asia deuicta est: Asia, inquit, primũ deuicta luxuriã misit in Italiã: siquidẽ L. Scipio trãstulit in triumpho argẽti pondo millia quadringẽta quinquaginta, et uasorũ aureorũ pondo centũ millia. Anno urbis conditæ DLXV. eadem Asia domita multo etiã grauius afflixit mores, inutiliorq; uictoria illa, hæreditas Attalo rege mortuo fuit. Tum enim hæc emendi Romæ in auctionibus regijs uerecundia exempta est, urbis anno DCXXVI. medijs LVII. annis erudita ciuitate amare etiã & non solũ admirari opulentiam externã. Immẽso & Achaicæ uictoriæ momẽto ad impellendos mores, quæ & ipsa hoc interuallo anno urbis DCVIII. Parthica signa et tabulas pictas inuexit, ne quid deesset: pariterq; luxuria nata est & Carthago sublata, ita cõgruentibus fatis ut liberet amplecti uitia, & liceret peccare ex dignatione. In quibusdã impressis libris legitur: & uasorũ aureorũ pondo ducẽta millia duplicato auri numero: in antiquis omnibus pondo mille quingenta: adeo fluxa fides est exemplariũ in numeris tradẽdis. Apud Liuiũ non millia sed mille utrobiq; legitur, quod luculentã facit discrepãtiam: in quibusdã antiquis mille legitur, in alijs per notas scriptum est, ut ad mille & millia ambiguũ sit. Sic aũt inquit Liuius libro septimo de bello Macedonico: Tulit in triumpho uasorũ argenteorũ (omnia celata erant) mille pondo, & CCCCXXIIII. aureorũ mille pondo & XXIIII. Præter hæc etiã duo uerba in supradicto loco corrupta esse intelligo ex obseruatione uetustæ lectionis: neque enim

Asia demum uicta, luxuria Romã inuasit, magis etiã donata.

enim Asia domita lego, sed donata. Scimus enim Attalum regem Asiæ, Populũ Romanũ hæredẽ instituisse autore Trogo lib. tricesimosexto: Deuictã igitur Asiam Plinius prius dixit luxuriam misisse in Italiam, quod fuit Antiochi tẽpore, postea etiam donatam, quod fuit Attalo rege hæreditatem Populo Romano relinquẽte. Parthica aũt signa corruptum esse satis scio: sed quomodo restituẽdũ sit affirmare nõ ausim: dicerẽ Corinthiaca, nisi in uestuto parta legissem, ut uictoriam partam intelligamus, id est ut parta uictoria statuas & tabulas inuexerit Romam ex Achaia. Neq; uero ex Asiaticis tantum tributis Antonius infinitã uim auri argentiq; collegit & prodegit, sed etiam ex hæreditate Cæsaris pecuniam auertisse traditur. Plutarchus enim autor est, interfecto statim Cæsare Calfurniam Cæsaris uxorem quatuor millia talẽtûm ad Antonium transportanda curasse. Maximam tamen pecuniã Cæsarem reliquisse ex secũda Antoniana intelligimus, quo in loco Cicero ita inquit: Vbi est septies millies sestertiûm qđ in tabulis quæ sunt ad Opis petebatur, funestæ quidẽ illius pecuniæ, sed tamen si ijs quorũ erat non redderetur, quæ nos à tributis posset uindicare. Tu aũt sestertiûm quadringenties quod idibus Martijs debuisti, quonãmodo ante Calendas Aprilis debere desiisti? Et rursus Philippica v. Illa uero dissipatio pecuniæ publicæ ferẽda nullo modo est, per quã septies millies falsis donationibus perscriptiõibusq; uertit: ut portento simile uideatur tantã pecuniam Populi Romani tam breui tẽpore perire potuisse. Perscribere Cicero uocat quod lingua nostra registrare appellat. Vertit aũt pro auertit, puto esse mẽdosum. Plinius libro XXXIII. Cæsar primo introitu urbis in ciuili bello suo ex ærario protulit laterũ aureorum XXVI. millia et numero pondo trecenta: nec fuit alijs tẽporibus respublica locupletior. Sic et in impressis codicibus et in duobus antiquis legi: In uno aũt uenerandæ antiquitatis qui in rebus meis erat, ita legitur: Laterũ aureorũ XV. Argenteorũ XXXV. & in numero HS. CCCC. quod ego interpretor sestertiûm quadringẽties. Locũ aũt mutila-

Locus Plinij emẽdatus.

Cæsaris mortui pecunia.

Perscribere.

tum esse in uulgatis exẽplaribus ex illo uetusto conijcio, et ex Orosio historico qui libro VI. sic inquit: Cæsar Romã uenit, negatãq; sibi ex ærario pecuniã fractis foribus inuasit, protulitq; ex eo auri põdo IIII. M. C. XXXV. argenti pondo propè DCCCC. Numeros tamen Orosii corruptos esse facile ex Plinio conijcimus: & alioquin quis credat Cæsarem ad bellũ ciuile contra senatũ eundẽ locupletissimũ ærariũ primoribus (ut inquit Plautus) digitis delibasse? usqueadeo numeri per omnia in omnibus autoribus mendosi sunt: antiquitatis culpa quæ notarũ compẽdijs nimium gauisa est. Verum opulentissimũ illud seculũ Augusti principatus excepit, sub quo principe latissime patuisse Romanũ imperiũ demonstrabimus, & priuatim publiceq; locupletissimũ fuisse: licet post ea Germaniæ populi multi alijq; ad arcton uergẽtes accesserint, à quibus principes Romani cognomina sumpserunt. Strabo enim Græcus autor qui Romæ diu uersatus est Augusti Tyberijq; temporibus, libro XVII. circa finẽ ita inquit: ἐπεὶ δ᾽ οἱ ῥωμαῖοι τὴν ἀρίστην τῆς οἰκουμένης καὶ γνωριμωτάτην κατέχουσιν, ἅπαντας ὑπερβεβλημένοι, τοὺς πρότερον ἡγεμόνας ὧν μνήμην ἴσμεν, ἄξιον καὶ διὰ βραχέων τὰ ἐκείνων εἰπεῖν. Quoniã uero Romani terræ habitabilis optimam quãq; regionem ac celeberrimã obtinent, omnes ante se populis imperitantes supergressi, duntaxat quorũ memoriã norimus, dignum esse duxi, ut de eorum statu breuibus disseramus. Et post paulũ: τὴν μὲν οὖν εὐρώπην σχεδόν τι πᾶσαν ἔχουσιν, πλὴν τῆς ἔξω τοῦ ἴστρου, καὶ τῆς μεταξὺ τοῦ ῥήνου καὶ τοῦ τανάϊδος παρωκεανιτῶν. τῆς δὲ λιβύης ἡ καθ᾽ ἡμᾶς παραλία πᾶσα ὑποχείριά ἐστι. ἡ δὲ ἄλλη ἀοίκητός ἐστιν. ἢ λυπηρῶς καὶ νομαδικῶς οἰκεῖται. ὁμοίως δὲ καὶ τῆς ἀσίας ἡ καθ᾽ ἡμᾶς παραλία πᾶσα ὑποχείριός ἐστιν. Europã igitur fermè omnẽ tenẽt, præter eã eius partẽ quæ ultra Danubiũ protẽditur, et eas gẽtes littorales quæ inter Rhenũ et Tanaim ad oceanũ uergũt. Africæ aũt ora quæ nobis obuersa est, oĩno eis paret. Reliqua autẽ Africæ uel ægre habitãtur, uel Nomadũ more incoluntur: similiter & Asiæ omnis ora quæ in nos uergit, ab eis imperia

Imperiũ Augusti.

ria accipit: nisi siquis Achæorũ & Zygorũ & Eniochorũ rationẽ habendã putat, aut eorũ regiones in numero aliquo habendas censet, qui & latrocinia exercent & Nomadũ uitã degunt. At uero mediterranea & interiora partim Romani obtinent, partim Parthi, & qui supra eos sunt barbari septentrionẽ & orientem uersus, ut Indi, Bactrij & Scythæ, inde Arabes & Aethiopes, à quibus ROmani semper sensim aliquid adimũt, ditioni suæ adiungẽtes: προστιθέντες δ' ἀεί τι παρ' ἐκείνων αὐτοῖς. *His uerbis apparet q̃ late patuerit imperiũ Romanũ sub Augusto. Ex sequentibus autẽ qualis fuerit status eius, & cuiusmodi imperitãdi ratio:* ταύτης δὲ τῆς συμπάσης χώρας τῆς ὑπὸ ῥωμαίων, ἡ μὲν βασιλεύεται. ἣν δ' ἔχουσιν αὐτοὶ καλέσαντες ἐπαρχίαν, καὶ πέμπουσιν ἡγεμόνας καὶ φορολόγους. εἰσὶ δέ τινες καὶ ἐλεύθεραι πόλεις, αἱ μὲν ἐξ ἀρχῆς κατὰ φιλίαν προσελθοῦσαι, τὰς δ' ἠλευθέρωσαν αὐτοὶ κατὰ τιμήν. εἰσὶ δὲ καὶ δυνάσται τινὲς καὶ φύλαρχοι καὶ ἱερεῖς ὑπ' αὐτοῖς. οὗτοι μὲν δὴ ζῶσι κατά τινας πατρίους νόμους. *Vniuersæ aũt (inquit) huius regionis quæ Romanis paret, partim à regibus tenetur, partim Romani ipsi tenent & prouincias appellant, in quas & præsides & quæstores mittunt qui tributa exigant. In quîs tamen liberæ quædam sunt ciuitates, quarum nonnullæ in Romanorum amicitiam ea lege uenerunt: nonnullis & ipsi postea honorem habentes libertate eas donauere. Sunt & dynastæ quidam sub eis, id est potentatus nomine dominantes, & phylarchi, id est gentium principes, & sacerdotia obtinentes, hi quidem ipsi legibus quibusdam suis uiuentes:* αἱ δ' ἐπαρχίαι διῄρηνται μὲν ἄλλοτε ἄλλως. ἐν δὲ τῷ παρόντι ὡς καῖσαρ ὁ σεβαστὸς διέταξεν. ἐπειδὴ γὰρ ἡ πατρὶς ἐπέτρεψεν αὐτῷ τὴν προστασίαν τῆς ἡγεμονίας, καὶ πολέμου καὶ εἰρήνης κατέστη κύριος διὰ βίου, δίχα διεῖλε πᾶσαν τὴν χώραν. καὶ τὴν μὲν ἀπέδειξεν ἑαυτῷ, τὴν δὲ τῷ δήμῳ. *Prouinciæ uero aliàs aliter, nec semper iisdem finibus diuisæ sunt: nunc autem eam diuisionis rationem tenent, quam Cæsar Augustus arbitratus est. Siquidem postquàm ei à patria imperij summa,* Potestas à po

pulo in Augustũ trãslata, impiumq; perpetuũ delatum.

& pacis belliq; arbitriũ perpetuũ delata sunt, in duas parteis uniuersam ditionẽ partitus est, quarũ unam sibi, alterã populo attribuit: & sibi quidem quæcũq; militari præsidio egẽt retinuit, ut regiones barbaras, et gentibus nondũ subactis finitimas: populo aũt eã partẽ concessit, quæ paci acquiescẽs facile sine præsidio in officio cõtinetur. Rursus utrãq; partẽ in ꝓuincias cõplureis distribuit, quarũ alteræ populi dicũtur: et paulo inferius enũeratis populi ꝓuincijs, ĩ quas populus cõsules uel prætores mittebat, ita subdit: τὰς δ' ἄλλας ἐπαρχίας ἔχει καῖσαρ. ὧν εἰς ἃς μὲν πέμπει τοὺς ὑπατικοὺς ἄνδρας. εἰς ἃς δὲ στρατηγικούς. εἰς ἃς δὲ καὶ ἱππικούς. καὶ βασιλεῖς δὲ καὶ δυνάμεις. καὶ δεκαρχίαι τῆς ἐκείνου μερίδος καὶ εἰσὶν καὶ ὑπῆρξαν ἀεί. Alias aũt prouincias Cæsar obtinet, ad quas regendas partim cõsulares, partim prætorios mittit, in quasdã etiã equestris ordinis uiros. Huius portionis reges & potentatus & decarchiæ, id est decẽ primatus, quæ & decarchiæ dicuntur & sunt nunc & semper aliàs fuerunt. Ex iãdictis forma imperij Romani, & ueluti incunabula principatus monarchiæ ineũtis habentur, quæ mihi magnopere pertinere uisa sunt ad intelligendã rationem Romani principatus. Nullus enim autor (quòd meminerim) tam aperte hæc tradidit, meliusq; ex ijs Tranquilli locus in eodẽ Augusto intelligetur: Prouincias ualidiores, & quas annuis magistratuũ imperijs regi nec facile nec tutũ erat ipse suscepit, cæteras proconsulibus sortito permisit, & tamen nonnullas cõmutauit interdũ atq; ex utroq; genere plerasq; sæpius adiit. Vrbiũ quasdã fœderatas, sed ad exitiũ licentia præcipites libertate priuauit: alias aut ære alieno laborãtes leuauit, aut terræ motu subuersas denuo condidit, aut merita erga Rempublicam allegãtes, latinitate uel ciuitate donauit. Et paulo post: Regna quibus belli iure potitus est, præter pauca, aut ijsdẽ quibus ademerat reddidit, aut alienigenis contribuit: reges socios etiã inter semetipsos necessitudinibus iunxit mutuis, promptissimus affinitatis cuiusq; atq; amicitiæ conciliator & fautor: nec aliter uniuersos q̃ mẽbra partesq;

De ratiõe Romani ĩperij.

Augusti gesta.

partesq; imperij curæ habuit. Rectorẽ quoq; solitus apponere ætate paruis aut mente lapsis, donec adolescerent aut resipiscerent: ac plurimorũ liberos & educauit simul cũ suis & instituit. Hactenus Tranq. Hic idẽ Augustus Aegyptũ post Antoniũ uictũ & Cleopatrã captã in prouinciæ formã redegit, ut autor est Strabo: cuius etiã arma Petronio duce in Aethiopiã penetrauerũt. Pli. lib. VII. de Aethiopia loquẽs: Intrauere aũt & eò arma Romana diui Augusti tẽporibus duce P. Petronio & ipso equestris ordinis præfecto Aegyptijs: oppida eorũ expugnauit quæ sola inuenerat, quo dicemus ordine: sic enim legendũ est, quanquam in omnibus exemplaribus legatur nõ Aegyptijs sed Aegyptus Aethiopiã expugnauit, nõ Petronius Aegyptijs præfectus: nota est historia ex Strabõe. Aelius etiã Gallus ab eodẽ principe in Arabiã Felicẽ Augusto iubẽte expeditionẽ sumpsit, & multa ibi oppida expugnauit: quã tamen non subegit, deceptus à Syleo duce quodã Nabathæorũ primario uiro, qui diuturna ludificatione Gallũ per deserta frustratus est, exercitu interim penè consumpto: ob quã causam postea Syleus ab Augusto securi percussus est, ut autor est Strabo lib. XVI. Nabathæi tamen & Sabæi Felicis Arabiæ incolæ Romanis tum parebant, ut idẽ autor est his uerbis: πρῶτοι δὲ ὑπὲρ τῆς συρίας ναβαταῖοι καὶ σαβαῖοι τὴν εὐδαίμονα ἀραβίαν νέμοντες, καὶ πολλάκις κατέτρεχον αὐτῆς, πρὶν ἢ ῥωμαίων γενέσθαι· νῦν δὲ κἀκεῖνοι ῥωμαίοις εἰσὶν ὑπήκοοι. Metropolis aũt Nabathæorũ urbs ẽ Petra à situ loci dicta. Domuit idẽ Augustus partim ductu partim auspicijs suis Cantabriã, Aquitaniã, Pannoniam, Dalmatiã cum Illyrico omni. Item Rhetiã & Vindelicos ac Salassos gentes alpinas coërcuit, & Dacorũ incursiones, tribus eorũ ducibus cum magna copia cæsis, Germanosq; ultra Albim fluuium summouit: ex quibus Sueuos Sicambrosq; dedentes se traduxit in Galliã, atq; in proximis Rheno agris collocauit: nec ulli gẽti sine iustis & necessarijs causis bellum intulit. Virtutis autẽ moderationisq; fama Indos etiã ac Scythas auditu modo cognitos pellexit, ad amicitiã eius populiq; Ro.

Plinij locus. Arma Rõana in Aethiopiam penetrauerunt.

ultro per legatos petendam. Parthi quoq; Armeniam uendicanti facile cesserunt, & signa militaria quæ M. Crasso ademerant, re poscenti reddiderũt, obsidesq; insuper obtulerũt. In cuius rei memoriam signatus est ille nũmus, cuius supra mentio facta est. Deniq; pluribus quõdã de regno cõcertantibus non nisi ab ipso electũ comprobauerunt: autor Tranquillus. Strabo autẽ de Syria loquens in decimosexto: Parthi, inquit, primũ quidem amicitiam Romanorum exoptãtes, Crassum eos ultro lacessentẽ bello ulti sunt: nec minorẽ & ipsi cladẽ rettulerunt, cũ idem ausi essent Pacoro in Asiã cum exercitu misso. Antonius aũt hortatore Armenio usus, proditus infeliciter rem gessit. Pacori aũt successor Phraates usqueadeo Cæsaris Augusti amicitiæ cupidus fuit, ut trophæa ei remitteret, quæ de Crasso Parthi pridem statuerant, & euocato ad colloquium Titio tũc Syriæ præfecto, quatuor ei legitimos liberos obsides daret. ὁ δ' ἐκείνου διαδεξάμενος φραάτης τοσοῦτον ἐσπούδασε περὶ τὴν φιλίαν τὴν πρὸς καίσαρα τὸν σεβαστὸν, ὥστε καὶ τὰ τρόπαια ἔπεμψεν ἃ κατὰ τῶν ῥωμαίων ἀνέστησαν παρθυαῖοι. καὶ καλέσας εἰς σύλλογον τίτιον τὸν ἐπιστατοῦντα τότε συρίας δ'. παῖδας γνησίους ἐνεχείρισεν ὁμήρους αὐτῷ. *Post Actiacam autem uictoriam quantũ opes Romanæ creuerint ex Tranquilli uerbis intelligere licet: Inuecta (inquit ille) Vrbi Alexandrino triumpho regia gaza tantam copiam rei nummariæ effecit, ut fœnore diminuto plurimum agrorum pretijs accesserit. Senatorum censum ampliauit, ac pro octingentorum millium summa duodecies sestertiûm taxauit, suppleuitq; non habentibus. Congiaria populo frequenter dedit, sed diuersæ ferè summæ: modo quadragenos, modo tricenos, nonnunquam ducenos quinquagenosq; nũmos: ac ne minores quidẽ pueros præterijt, quamuis non nisi ab undecimo ætatis anno accipere consueuissent. Frumẽtum quoq; in annonæ difficultatibus sæpe leuissimo, interdum nullo pretio uiritim admensus est. Hic si reputare uelim quanti congiarium unum ducenorum nummorum cõstiterit illi principi, uereor ne fidem detraham historiæ. Legitur aũt apud Euse-*

Congiaria Augusti.

Eusebiũ in chronicis post triumphũ Actiacũ Romæ censu acto inuenta esse Romanorũ ciuiũ quadragies semel centena & sexaginta millia. Domino aũt nostro iam nato & adolescente, Augustum cum Tyberio quẽ sibi in filiũ adoptauerat, censum Romæ egisse, & inuenisse capitũ Romanorũ ter & nonagies centena & septuaginta millia. Fac igitur (ut omnia intra fidẽ statuã) uicies centena millia ciuium fuisse ad congiariũ nomina dantiũ, quod ipsum ducenûm tantũ nummûm fuerit, id est quinquaginta denariorum seu selibræ Romanæ, oportuit decies centena millia pondo argẽti congiariũ constitisse, quod nos centies cẽtenis millibus æstimare solemus. Quòd si ducenûm quinquagenûm nũmûm cõgiariũ statuamus, uicies quinquies centena millia aureorũ ad summã illam accedẽt. Perge porro, & fac quadragies cẽtena millia ciuiũ fuisse, & ducenties quinquagies centenis millibus id congiarium necessario æstimabis. Orosius libro VI. *Augustum post legiones in Sicilia à Pompeio receptas,* XXX. *millia seruorũ dominis restituisse tradit, et quatuor et quadraginta legiões ad tutelã imperij per prouincias instituisse. Tranquillus de hoc ita scribit :* Ex *militaribus copijs legiones & auxilia prouinciatim distribuit : classem Miseni & alteram* Rauennæ *ad tutelam superi et inferi maris collocauit.* Et *post aliquot uersus : Quicquid autem (inquit) ubique militum esset, ad certam stipendiorum præmiorumq; formulam astrinxit, definitis pro gradu cuiusq; & temporibus militiæ & cõmodis missionum, ne aut ætate et inopia post missionẽ solicitari ad res nouas possent: utq; perpetuo ac sine difficultate sumptus ad tuendos eos prosequẽdosque suppeteret, ærarium militare cum uectigalibus nouis constituit. Strabo li.* XVI. *de Beryto loquẽs quæ est in Syria :* ἅντι κατεσπάσθη μὲν ὑπὸ τρύφωνος· ἀνελήφθη δὲ νῦν ὑπὸ ῥωμαίων, δεξαμένη δύο τάγματα, ἃ ἵδρυσεν ἀγρίππας ἐνταῦθα. *Hæc euersa à Tryphõe, nũc à* Romanis *restituta est, duas legiões admittẽs, quas in ea Agrippa collocauit. Illa est* Berytus *colonia, cuius meminit* Vlpianus *in Pandectis titulo de censibus in principio.*

XLIIII. *legiones sub Au sto.*

cipio. Apud Strabonem latinum barutus ubiq; legitur, credo quia
sic hodie uocitatur. Idem libro decimoseptimo de Aegypto loquens
in prouinciam redacta: ἐστὶ δὲ καὶ στρατιωτικοῦ γʹ. τάγματα. ὧν
τὸ ἓν κατὰ τὴν πόλιν ἵδρυται. τὰ δ᾽ ἄλλα ἐν τῇ χώρᾳ. χωρὶς δὲ τού-
των ἐννέα μὲν εἰσὶ σπεῖραι ῥωμαίων. τρεῖς ἐν τῇ πόλει. τρεῖς ἐπὶ τῶν
ὅρων τῆς αἰθιοπίας ἐν συήνῃ φρουρὰ τοῖς τόποις. τρεῖς δὲ κατὰ τὴν ἄλ-
λην χώραν. εἰσὶ δὲ καὶ ἱππαρχίαι τρεῖς. Copiarũ autem militariũ
tres sunt legiones: quarũ una in urbe collocata, reliquæ duæ per re
gionem dispositæ: & præter has nouem cohortes Romanæ, ternæ
in urbe, ternæ in finibus Aethiopiæ ad Syenem pro locorũ præsi-
dio, & tres per regionẽ sparsæ, & insuper tres equitũ turmæ op-
portunis locis dispositæ. Libro autẽ quarto in mentione Britanniæ
pacatam illam prouinciã una tantũ legione contineri in officio di
cit, & paruo equitatu: τοὐλάχιστον μὲν γὰρ ἑνὸς τάγματος χρῄζοι ἂν
καὶ ἱππικοῦ τινός. libro tertio de Hispania loquẽs: Bætica, inquit,
plebi attributa est, ad quã prætor mittitur, qui legatũ habet et quæ
storem: ἔχων πρεσβευτήν τε καὶ ταμίαν. Et post aliquãto: ἡ λοιπὴ
δὲ, αὕτη δ᾽ ἐστὶν ἡ πλείστη, τῆς ἰβηρίας ὑπὸ τῷ ὑπατικῷ ἡγεμόνι στρα
τιὰν ἔχοντι ἀξιόλογον τριῶν που ταγμάτων. Reliqua autem Iberiæ
(hæc autẽ est plurima) à consulari uiro regitur memorabilem exer
citum habente, ad tres circiter legiones. Verum hæc et alia è græ
cis autoribus citata & græce plerunq; & latine in hos ueluti cõ-
mentarios recõditioris antiquitatis referenda esse duxi & perscri
benda. Nam cum id non esse dissentaneum generi scriptionis ar-
bitrabar, tum uero si latina à me facta tantũmodo proferrẽ, ueri-
tus sum ne rerum penè incredibiliũ, fidem lectoribus parũ certam
facerem ut mihi interpretes plurimi nunc faciunt, postq̃ pœnitere
me cœpit multorũ, puderetq; quod eorũ testimonijs inconsulta secu
ritate & penè inerti usus essem, qua etiã & ipsi usi sunt quælibet
exemplaria inexplorato sequẽdo. Sin græca tantũ uerba pro testi
monio protulissem, non contẽnenda parte rerum enarratarũ maxi
mam partẽ lectorum fraudauissem. Verũ Romanarum legionũ in

Germania non mediocres fuisse copias oportuit, cum Trāquillus dicat Varū cum tribus legionibus et auxilijs in Germania cæsum. Vnde Variana clades dicta: de qua Plinius in septimo: Iuxta hæc et Variana clades, & maiestatis eius fœda suggillatio. Strabo in Cheruscis hoc contigisse tradit. Ex supradictis autē coniectura facienda in uniuersam Romani imperij amplitudinē. Huic principi reges amici et socij Populi Romani singuli in suo quisq; regno Cæsareas urbes condiderunt, ut autor est Trāquillus, & cuncti simul ædē Iouis Olympici Athenis antiquitus incohatam perficere cōmuni sumptu destinauerūt, genioq́; eius dedicare: ac sæpe regnis relictis, non Romæ mō, sed prouincias peragranti quotidiana officia togati, ac sine regio insigni more clientū præstiterūt. Quo qd posset honorificētius homini cōtingere non uideo, à rebus quidē humanis. Ad extremū ipse moriēs legauit Populo Romano quadringēties, tribubus tricies quinquies, id est unicuiq; tribui centena sestertia (quinq; enim & triginta tribus erant Romanæ, ut ex Cicerone nouimus de lege agraria contra Rullū.) prætorianis militibus singula millia nūmûm, cohortibus urbanis quingenos, legionarijs tricenos nūmos. Quam summā repræsentari iussit: nam & confiscatam semper repositāq; habuerat: reliqua legata uarie dedit, produxitq; quædā ad uicies sestertiûm, quibus soluēdis annuū diem finijt: nec plus peruenturū ad hæredes suos q̄ millies & quingēties professus, quāuis uiginti proximis annis quaterdecies millies ex testamentis amicorū percepisset: quod penè omne cū duobus paternis patrimonijs, cæterisq; hæreditatibus in rempublicā absumpsisse, autor Trāquillus. Diximus supra autoritate Orosii quatuor & quadraginta legionibus Augustum rem Romanā tueri instituisse, idq́; argumētis haud leuibus credendū esse collegimus. Si plenæ igitur legiones fuerunt, id est denis cohortibus constātes, quarum prima millenaria, reliquæ quingenariæ esse solebāt, præter equitū alas, quantū numerū hominū in tot legionibus fuisse dicemus? nam eas non plenas fuisse sub mortē Augusti CHRISTO domino nostro

recens

Variana clades sub Augusto.

Testamētū Augusti.

recens è uirgine nato credibile non est, cum omnia penè pacata essent, & in locum demortuorũ succenturiari facile posset, præsertim sub eo principe qui rem militarem seuerissime rexit, & copiarum militariũ breuiarium, quod & pyctaciũ dicitur, apud sese habuisse dicitur. Sed fuerint sanè legiones quatuor et quadraginta, non iustæ plenæq;, sed quaternûm tantum milliũ singulæ, ut legionariorum peditũ centum et septuaginta sex millia fuerint, ut trecenos nũmos singuli acceperint, hæredibus hoc legatũ centũ et triginta duobus millibus pondo argẽti stetit, hoc est tredecies cẽtenis ac uiginti millibus aureorũ: quibus si nũc addamus prætorianas & urbanas cohortes & equitatum, nescio q̃ magna summa accessura sit. Legatum aũt populo & tribubus factum paulominus undecies centenis millibus ualet: quod ad hæredes peruenit, tricies septies centenis & quinquaginta millibus æstimari debet. In uaria legata non dubito ingentem summã absumptam: Præter cõgiaria autem quæ supra retulimus in uita sæpe dedisse: (nam frumẽtationes ternas in anno quaternorũ mẽsium, ne plebs frumẽtandi causa ab urbe & negotijs auocaretur, ex ærario publico institutas esse existimo): præter largitiones inquam prædictas etiã opera publica plurima & magnifica extruxit, in quibus priuatas propriasq; opes absumpsisse se elogio ultimo testatus est. Ex ijs præcipua sunt forum cũ æde Martis ultoris in honorẽ cõfecti Pharsalici belli ob ultionẽ cædis Cæsarianæ suscepti, quo nomine etiam nũmus percussus uisitur. Aedes tonãtis Iouis in capitolio. Tẽplũ Apollinis ea parte palatinæ domus excitatũ quã fulmine ictã desiderari à deo aruspices pronũtiarãt: addita porticus cũ bibliotheca latina græcaq;: quo loco iã senior sæpe etiã senatũ habuit, decuriasq; iudicũ recognouit. Quædã etiã opera sub nomine alieno nepotũ scilicet & uxoris sororisq; fecit, ut porticũ basilicãq; Lucij & Caij. Item porticus Liuiæ & Octauiæ, theatrumq; Marcelli. Sed & cæteros principes uiros ut pro facultate quisq; uel momẽtis uel nouis uel refectis & excultis Vrbẽ adornarẽt, adhortatus est, multaq; à multis ex-

Opera publica ab Augusto extructa.

structa sunt, sicut à Martio Philippo ædes Herculis musarum, à L. Cornificio ædes Dianæ, ab Asinio Pollione atrium Libertatis, à Munatio Plãco ædes Saturni, à Cornelio Balbo theatrum, à Statilio Tauro amphitheatrum, à Marco uero Agrippa complura & egregia. Idem princeps aduersus incendia excubias nocturnas uigiliasq; commentus est: ad coërcendas inundationes, alueum Tyberis laxauit, ac repurgauit, cõpletum olim ruderibus & ædificiorũ prolapsionibus coarctatũ. Quo autẽ facilius undiq; urbs adiretur, desumpta sibi Flaminia uia Arimino tenus muniẽda, reliquas triũphalibus uiris ex manubiali pecunia sternẽdas distribuit: ædes sacras uetustate collapsas, aut incẽdio absumptas refecit, easq; et cæteras opulẽtissimis donis adornauit, utpote qui in cellã Capitolini Iouis sexdecim millia pondo auri gẽmasq; & margaritas quingenties sestertiûm una donatione contulerit, quæ omnia autore Tranquillo nouimus. Sexdecim millia põdo auri æstimatiõe nostra (quæ est centum duodecim aureorum & semissis in singula pondo) duodeuicies centena aureorũ millia ualent: & quingenties sestertiûm duodecies centena & quinquaginta millia: fit in summa huius donationis tricies centena & quinquaginta millia aureorum. Cum hæc & multo plura fecisset, paulominus (ut diximus) quadragies centena millia hæredibus reliquit, cũ tãta etiam legata reliquerit, cum interim (quod mireris) ærarium publicũ non attigerit, quod non suum (ut pleriq; sequentiũ principum,) sed populi esse uoluit. Tria enim uolumina cũ testamẽto suo reliquit, unũ in quo mãdata de funere suo cõplexus est, alterũ indicẽ rerum à se gestarũ, tertium breuiariũ totius imperij, quantum militum sub signis ubique esset, quantum pecuniæ in ærario & fiscis, & uectigaliorum residuis, & eorum seruorum libertorumq; nomina à quibus ratio exigi posset, ut autor est Trãquillus. Hic nescias utrũ magis mirẽre, potẽtiam'ne & opulentiã Romani imperij hac ætate inauditã & incredibilẽ, an principis frugalitatẽ & diligẽtiã, qui tãta opa efficere, tot sumptus tolerare, tãtisq; summis testari potuerit. Spartia

nus

Hadrianus.

nus autor est Hadrianũ anteq̃ Antoniũ Pium adoptasset: Ceioniũ Cõmodum adoptasse, ob cuius adoptationẽ Circenses ludos dedit, & donatiuũ populo ac militibus. Quem consulẽ designatũ cum minus sanũ uideret sæpissime dictitabat, in caducũ parietẽ nos inclinauimus, & perdidimus quater millies sestertiûm quod populo & militibus pro adoptione Cõmodi dedimus. Hæc summa à nobis centies centena millia aureûm nostrorũ æstimatur. Is princeps cũ magnificentissimus uideri uellet, & à nullo magnificẽtia superari, cũ Phrasmeni Iberorũ regi ingentia dona dedisset, & ipse uicissim ab eo uisenda accepisset, & inter alia auratas chlamydes, ipse irridendis eius regis donis, trecentos noxios cum auratis itidem chlamydibus in arenã misit cum feris depugnaturos, aut à feris laniandos. Idem Spartianus alio libro de supradicto Cõmodo loquens, qui Aelius Verus post adoptionẽ dictus est: Pro eius, inquit, adoptione infinitam pecuniã populo et militibus Hadrianus dedit. Sed cum eum uideret homo argutior ægerrimæ ualetudinis, ita ut scutum solidius iactare non posset, dixisse fertur: ter millies perdidimus quod exercitui populoq́; pro eo dependimus. Sed quater (ut arbitror) hic ut supra legendũ est. Quin & illud mirari magnopere quis possit, quod Augustus testamẽto suo inseruit, se uiginti annis pximis quaterdecies millies ex testamentis amicorũ percepisse: quam summã non minorẽ quinquies et tricies centenis myriadibus aureorum coronatorũ esse exstimo, hoc est trecenties & quinquagies centenis millibus. Hæc enim & huiuscemodi credi non possunt ab ijs qui Romanorum opes publicas priuatasq́; animo non conceperunt. Quotus aũt quisq; intra annos octingentos concepisse dici potest? Multa iam dixim⁹ de Crasso, de Pompeio, de Cæsare et alijs permultis qui ciuile fastigiũ non excesserunt. Vidimus etiam quibus Romanorũ uictorijs luxuria Asiatica admissa sit in Vrbẽ & Italiam. Plinius igitur libro tricesimotertio de copia argẽti loquẽs ita inquit: Scimus lectos mulierũ iampridem totos operiri argento, et triclinia quædã, quibus argẽtũ addidisse primus traditur

Donatiuum Hadrinni.

Folko

Follio eques Romanus, non ut operiret aut deliaca specie faceret, sed Punica. Idem & aureos fecit: nec multo post argẽtei deliacos imitati sunt, quæ omnia expiauit bellũ ciuile Syllanũ. Paulo enim ante hæc facta sunt: lancesq́; centenis libris argenti, quas tunc super quingentas numero Romæ fuisse constat: multosq́; ob eas proscriptos dolo concupiscentiũ. Erubescant annales qui bellũ talibus uitijs imputauere: nostra ætas fortior fuit Claudij principatu: seruus eius Drusillanus nomine Rotundus, dispẽsator Hispaniæ citerioris, quinquagenariã lãcem habuit, cui fabricãdæ officina prius exædificata fuerat, & comites eius octingẽtas quinquaginta octo librarum. Quinquagenariam in omnibus libris legitur, sed tamen quingenariam lego: sensus enim omnino ita poscit. Idem Delphinos quinis millibus sestertiûm in libras emptos C. Gracchus habuit. L. uero Crassus orator duos scyphos Mentoris artificis manu cælatos sestertijs centum: confessus tamen est nunq̃ se ijs uti propter uerecundiam ausum: sicut eundem sex millibus sestertiûm in libras uasa empta habuisse. Sestertia centũ, duobus millibus & quingentis aureis à nobis æstimantur. Magnificam autem æstimatricẽ cælaturæ eam ætatẽ esse oportet, quæ uasa cælata in singulas libras senis sestertijs emeret, id est centenis & quinquagenis aureis nostris. Idem libro tricesimosexto de luxuria Romanarũ ædium loquitur, quam repente inuasisse Vrbẽ significare uolẽs, Parua sunt, inquit, cuncta quæ diximus, & omnia uni comparãda miraculo ante quã noua attingã: M. Lepido Q. Catulo COSS. ut constat inter diligentissimos autores domus pulchrior non fuit Romæ q̃ Lepidi ipsius: at Hercule intra annos trigintaquinq; eadem centesimũ locum non obtinuit. Cõputet nunc in hac æstimatione qui uolet marmorum molẽ, opera pictorum, impẽdia regalia, & cum pulcherrima laudatissimaq́; certantes centũ domos, posteaq́; eas ab innumerabilibus alijs in hunc diem uictas. Idem libro decimoseptimo: Nobilissimarũ gentium ambo Crassus atq; Domitius censurã post cõsulatum simul gessere, anno conditæ Vrbis DCLXII. frequentem

Lãces argẽteæ memorabili pondere.

Plinij locus.

Vasa argentea.

Magnificæ ædes Ro.

Pretia domorum.

L. Crassus orator.

iurgijs propter dissimilitudinē morū. Tunc Cn. Domitius ut erat uehemēs natura, præterea accēsus odio, quod ex æmulatione auidissimū est, grauiter increpuit tāti cēsorē habitare, pro domo eius millia nūmorū identidē promittēs. At Crassus ut præsens ingenio semper & faceto lepore solers, concedere se respōdit exceptis sex arboribus: at ne uno quidē denario si adimerētur, emptā uolēte Domitio, Crassus: utrū' ne igitur ego sum, inquit, quæso Domiti exēplo graui, & ab ipsa cēsura mea notādus, qui in domo quæ mihi hæreditate obuenit comiter habitē? an tu qui sex arbores æstimes? eæ fuēre loti, patula ramorū opacitate lasciuæ. Valerius lib. IX. Cn. Domitius L. Crasso collegæ suo altercatione orta obiecit quòd columnas Hymetias in porticu dom⁹ haberet, quē quū cōtinuo Crassus quāti ipse domū suā æstimaret, interrogaret, atq; ut respōdit sexagies sestertio: quo ergo, inquit, minoris fore æstimas si decē arbusculas inde succidero? ipse tricies sestertio inquit Domitius. Tunc ait Crassus: Vter igitur luxuriosior est, ego' ne qui decē columnas centū millibus nūmûm emi, an tu qui decē arbuscularū umbrā tricies sestertiûm summa cōpensas? Tricies sestertiū Omnibonus pro XXX. sestertijs intellexit cū aperte sensus refragetur. Ex his uerbis Valerij intelligimus numerum in Plinio deesse. Valerius enim ante Pliniū fuit. In antiquissimo codice sic scriptū inueni. Pro domo eius HS promittēs: quod significat sestertiûm: sed numer⁹ deest, quē numerū cū librarij uel emēdatores nō perciperēt, millia nūmorum subdiderūt. In eodē codice nō cōcedere sed addicere legitur, quod mihi placuit. Verū eas colūnas Hymetias Plin. lib. XXXVI. duobus in locis nō decē sed sex fuisse dicit. Quòd si domus Crassi sexagies sestertiûm æstimata fuit ab inimico, ita ut ne tāti quidem Crassus addicere uoluerit, quin arbores inde tolleret, quid existimabimus de alijs quæ postea factæ fuerūt? Siquidem L. Crassus æqualis Q. Catuli fuit, cuius paulo ante mentio facta est ex Plin. Hoc aūt ex uerbis Plinij intelligimus in eodē XVII. Crassus, inquit, orator fuit in primis nominis Romani: domus ei magnifica: sed

Plinij locus restituēdus.

sed aliquãto præstãtior in eodẽ palatio Q. Catuli qui Cimbros cũ Mario fudit, multo uero pulcherrima cõsensu oĩm ætate in ea colle Viminali C. Aquilij eqtis Romani, clarioris etiã tũ iuris ciuilis sciẽtia, cũ tamẽ obiecta Crasso sua est. Hactenus Plinius. Si ergo Crassus cẽsor ipse C. & L. millibus aureorũ nostrorũ habitauit: (tãti enim sexagies sestertiûm esse dico) nec tamen pulcherrimã tũ habuit, & quæ tũc pulcherrima domus fuit Romæ, post XXXV. annos cẽtesimã pulchritudinis notã nõ obtinuit, quantã magnificentiã ædiũ Romanarũ luxuriæ tẽpore cõcipiemus, cũ nulla iã cẽsura timeretur? Is enim est Crassus dialogis Cicerõis de oratore nobilitatus, quẽ Cicero meminisse potuit nõ uidisse, et qui uasa argẽtea senis sestertijs in libras empta habuit. Plutar. in Mario de domo uel prætorio Marij loquẽs circa Misenũ, ad uoluptatẽ etiam effœminatã cõdito: Hãc, inqt, domũ Cornelia fertur V. et LXX. drachmarũ millibus emisse: ταύτην λέγεται μυριάδων ἑπτὰ ἡμίσους κορνηλίαν πρίασθαι. Postea tẽpore non admodũ multo interlapso Lucius Lucullus hãc eandẽ quingentis drachmarũ millibus emit et ducẽtis præterea: χρόνου δ᾽ οὐ πάνυ πολλοῦ γενομένου, λεύκιος λεύκολλος ὠνεῖται μυριάδων πεντήκοντα καὶ διακοσίων. οὕτω ταχέως ἀνέδραμεν ἡ πολυτέλεια. Vsq; adeo celeriter luxuria excurrit. Posterior summa L. millibus aureorũ coronatorũ ualuit & paulo plus: cũ prior non maior fuerit septẽ mill. et quingẽtis. Cicero aũt nõ minoris quinquaginta millibus aureorũ coronatorũ habitauit. Gellius libro undecimo: Cicero cum emere uellet in palatio domũ, & pecuniam impræsens non haberet, à Publio Sylla qui tum reus erat mutuo sestertiûm uicies tacite accepit: ea res tamẽ priusq̃ emeret prodita in uulgus exiuit, obiectũq; ei est quòd pecuniã domus emendæ causa à reo accepisset. Tũ Cicero inopinata opprobratione permotus, accepisse se negauit, ac domũ quoq; se empturũ negauit: atq; adeo, inquit, uerum sit accepisse me pecuniã si domũ emero. Sed cum postea emisset, & hoc mendacium in senatu ei ab inimicis obijceretur, risit satis, atq; inter ridendum: ignoratis, inquit,

Ciceronis domus.

prudētis & cauti patrisfamiliâs esse quod emere uelit, empturum sese negare propter cōpetitores emptionis? Hactenus Gellius. Tanti aūt æstimatā fuisse senatus etiā decreto Cicero ipse testis est scribēs ad Atticū libro quarto, et de euētu actionis eius loquēs quā pro domo sua habuit, quæ hodie inter alias orationes extat: Secuta est (inquit) contētio de domo. Diximus apud pōtifices, acta res est accurate à nobis, et si unq̄ in dicēdo fuimus aliquid, tū profecto doloris magnitudo uim quandā nobis dicēdi dedit. Senatuscōsul. factū est, id quod ad te misi, nobis superficiem ædium cōsules de consilij sentētia æstimarunt sestertiūm uicies, cætera in re ualde liberaliter. Tusculanā uillā quingētis millibus. Formianū sester. ducentis quinquaginta millibus: quæ æstimatio nō modo uehemēter ab optimo quoq;, sed etiā à plebe reprehēditur. Dices quid causæ fuit? dicūt illi quidē pudorē meū, quòd neq; negârim, neq; uehemētius postulârim. Sed nō est id: nā hoc quidē etiā profuisset. Verū ijdē mi Tite Pōponi, ijdē inquā illi quos ne tu quidē ignoras, qui mihi pēnas incenderāt, nolūt easdē renasci. His uerbis apparet domus superficiē uicies sestertiûm Ciceroni æstimatā etiā ab ijs hominibus qui Ciceronē crescere nolebāt. Ea aūt æstimatio facta est propter P. Clodiū qui plebiscito obtinuerat cū tribunus plebis esset ut Cicero in exiliū pelleretur, & bona eius publicarētur: quo facto disturbāda ædificia & ad solū diruēda curauit. Cicero aūt reuersus obtinuit ut publice dānum illud sarciretur. Huic æstimationi fidē facit Salustius in inuectiua oratione quā in Ciceronē habuit his uerbis: Domū ipsam tuā ui & rapinis funestā tibi ac tuis cōparasti, uidelicet ut nos cōmonefacias q̄ cōuersa respublica sit, cū in ea domo habitâris homo flagitiosissime, quæ P. Crassi uiri clarissimi fuit. Et post paulū ita subdit: Sed ut opinor illa te magis extollunt quæ post consulatū cū uxore de republica cōsuluisti: cū legis Plauciæ iudicia domi faciebatis, ex cōiuratis alios pecuniæ condemnabas, cū tibi alius Tusculanā, alius Pōpeianam uillā ædificabat, alius domū emebat: qui uero nihil poterat, hic erat calumniæ proximus: hic oppu-

oppugnatũ domũ tuã uenerat, aut insidias senatui fecerat: deniq; de eo tibi cõpertũ erat. Quæ si tibi falsa obijcio, redde ratione quã tum patrimonij acceperis, quid tibi litibus accreuerit, qua ex pecunia domũ parauerís, Tusculanũ & Põpeianũ infinito sumptu exædificaueris: aut si retices, cui dubiũ potest esse, quin opulentiã istã ex sanguine & miserijs ciuiũ parauerís? Ex his uerbis satis apparet uicies sestertiũm magnã pecuniã fuisse: nec immerito Cicerone conquestũ apud Atticũ, quod Tusculanũ suũ ædificiũ quingẽtis sestertijs æstimatum esset, quæ nos duodecim millia & quingẽtos aureos esse dicimus. Salustius enim infinito sumptu ædificatũ esse obiecit. Blõdus libro nono Romæ triũphantis, in quo libro urbis Romæ Romanorũq; magnificentiã diligẽter magis q̃ docte ostendisse uidetur, ait obseruasse in epistolis Ciceronis Ciceronẽ uillas duo deuiginti numero habuisse, in queis præcipuas Tusculanã, Formianam, Arpinatẽ, Ancanã, & Põpeianã: quas tamẽ eum simul posse disse nõ credo, nec ipse Blondus affirmat. Cicero in oratione pro M. Cælio: Sumptus unius generis obiectus est habitationis, XXX. millibus dixistis eũ habitare. Ex hoc loco conijci potest magnã esse pecuniã XXX. sestertia: & præterea exẽplum habemus quanti domus locarẽtur anniuersaria mercede. XXX. sestertia ego septingẽtos quinquaginta aureos nostros esse dico. Ipse in oratione pro domo sua quodã in loco ita inquit: Nihil erat latum de me: nõ adesse erã iussus: nõ citatus affuerã: erã etiã tuo iudicio ciuis incolumis: cuius domus in Palatio, uilla in Tusculano, altera ad alterũ consulẽ trãsferebatur: senat⁹ cõsules uocabat: colũnæ marmoreæ ex ædibus meis inspectãte Populo Romano ad socerũ cõsulis portabãtur. Sed emẽdandus locus in quinto epistolarũ, ubi ad P. Sestiũ scribẽs ita inquit: Ego tua gratulatione cõmotus, quod ad me pridem scripseras uelle te bene euenire quod de Crasso domũ emissem. Emi eã ipsam domũ millibus nũmũm XXXV. aliquãto post tuã gratulationem. Itaq; nũc me scito tantũ habere æris alieni ut cupiã cõiurare si quis q̃ recipiat. Huiuscemodi mẽda est in XI. in epistola Decimi

Sestertia XXX.

Cic. locus.

Bruti ad Ciceronem: Cum ad rempublicā liberandam accessi mihi fuit sestertiûm quatuor millibus amplius, septem legionū numerum alo: qua difficultate, tu arbitrare. Verū illic tricies quinquies sestertiûm legendum puto. Si enim superficies uicies æstimata est, potuit area quindecies addere ad pretium. Huiusmodi ædificia damnosa ambitione exædificata taxans Salustius in Catilina ita inquit: Operæpretium est cum domos atq; uillas cognoueris in urbium modum ædificatas, uisere templa deorum quæ nostri maiores religiosissimi mortales fecêre. Ciceronem autem tanti domum emere potuisse argumentum est id quod ipse in secunda Antoniana dicit: Hæreditatem mihi negasti obuenisse: utinam hoc tuum uerum crimen esset. Ego enim amplius sestertiûm ducēties acceptum hæreditatibus rettuli: quanquam in hoc genere fateor feliciorem esse te: me nemo nisi amicus fecit hæredē: ut cum illo cōmodo quod erat, animi quidam dolor iungeretur: te is quem nunquam uidisti L. Rubrius Cassinâs fecit hæredem. Quibus uerbis Antonium ut testamentarium taxat. Quanta autem sit pecunia ducenties sestertiûm ex eo conijciendum relinquitur quod Cornelius Nepos in uita Pomponij Attici scribit his uerbis: Habebat auūculum Cæciliū equitem Ro. familiarē L. Luculli: diuitē, difficillima natura: cuius sic asperitatē ueritus est, ut quē nemo ferre posset, huius sine offensione retinuerit beneuolentiā: quo facto tulit pietatis fructū. Cæcilius enim moriens tastamento adoptauit eum, fecitq; hæredē ex dodrante: ex qua hæreditate accepit circiter centies sestertiûm. Et infra: Cum tanta inquit pecuniæ facta esset accessio, nihil de quotidiano uictu mutauit, nihil de uitæ consuetudine: tantaq; usus est moderatione, ut neq; in sestertiûm uicies quod à patre acceperat, parum se splendide gesserit, neq; in sestertiûm centies affluentius uixerit quàm instituerat, pariq; fastigio steterit in utraq; fortuna: nullos habuerit hortos, nullam suburbanā aut maritimam sumptuosam uillam, neq; in Italia, præter Ardeatinum & Nomentanum rusticū prædiū: omnisq; eius pecuniæ redditus cōstabat in epi

roticis & urbanis possessionibus: ex quo cognosci potest eũ usum pecuniæ nõ magnitudine, sed ratione metiri solitũ. Hic est Põponius Atticus Ciceronis familiarissimus, ita ut Quintus frater ei charior nõ fuerit: cui rei (ut eiusdẽ Cornelij uerbis loquar) indicio sunt uolumina multa epistolarũ à consulatu eius usq; ad extremum tempus ad Atticum missarũ: quæ qui legerit, non multũ desiderabit historiã contextã eorũ temporum. Qui Ciceroni in omnibus eius pi-culis singularem fidẽ præbuit. Cui ex patria fugienti sestertia ducẽta et qnquaginta donauit, quæ nos sex millibus & ducentis quinquaginta aureis nostris æstimamus. Ex prædictis luculentum mihi documentũ sumi posse uisum est ad ea quæ agimus intelligenda: Si enim eques Ro. splendide uixit in uicies sestertiûm, ita ut in prædiorum tantũ fructu nõ etiã fœnore redditũ pecuniæ cõstitueret, oportet oĩno magnã fuisse pecuniã uicies sestertiûm, præsertim cũ is una donatione in Ciceronẽ tantã pecuniã contulerit. Eodẽ pertinet id quod ab eodem autore dicitur: Nec id (inquit) præteribo, q̃q̃ leue uisum iri putẽ: cum in primis lautus esset eques Ro. & non parũ liberaliter domũ suam omniũ ordinũ hoĩes inuitaret, scimus non amplius q̃ terna millia æris peræque in singulos mẽses ex ephemeride eũ expẽsum sumptui ferre solitũ: atq; hoc nõ auditũ sed cognitũ prædicamus, sepe enim propter familiaritatẽ domesticis rebus interfuimus. Terna millia æris, millenos ac ducenos sestertios nũmos ualent. i. ære nostro triginta aureos. Sic in dies singulos Põponius aureũ unũ nostrũ in sumptu domestico impẽdebat: quod intelligo de pulmentario sumptu: qppe elegãs ille fuisse dicitur, & si nõ magnificus: splẽdidus, etsi nõ sumptuosus: usus est enim (ut inqt idẽ Cornelius) familia, si utilitate iudicandũ est, optima: si forma, uix mediocri: nanq; in ea erant pueri literatissimi anagnostæ, optimi & plurimi librarij, ut ne pedissequus quidem quisquam esset qui nõ utrunq; horum pulchre facere posset: pari modo artifices cæteri quos cultus domesticus desiderat apprime boni. Anagnostas Cornelius appellat pueros legẽdi peritos, quibus Põponius super cõui-

Põponius Atticus Ciceronis familiarissimus.

uium utebatur, ut pleriq; Romanorũ: Nemo (inquit) in eius conuiuio aliud acroama q̃ anagnostẽ audiuit. Verũ ex supradictis apparet fructuosam Ciceroni atq; etiã auriferã eloquentiam fuisse: omnes enim artes olim magno cũ splendore exercebãtur. Nõ omittendũ illud, quod caput amputatũ parẽti eloquẽtiæ Romanæ, decies sestertiûm ab Antonio triumuiro æstimatũ est, id est quinq; & uiginti millibus aureorũ nostrorũ: autorẽ enim Appianũ habemus in IIII. Ciuiliũ bel. qui ducenta & quinquaginta millia drachmarum Popilio Lænæ pro capite Cicerõis Antoniũ dedisse scripsit: tanti caput eloquẽtiæ ab inimico æstimatũ est. Diximus supra Isocratem dicendi præceptorẽ orationẽ unam talentis uiginti uendidisse. Theombrotũ medicũ, Antiochũ regem talẽtis centũ sanasse. Appellẽ pictorem sed literarũ peritũ Alexãdrum regem uiginti auri talentis pinxisse, quãti hodie ducatus non mediocris emi possit. Singula enim talenta auri nõ minus senis millibus septingenis & quinquagenis solatis nostris ualuerunt. Aristoteles Speusippi pauculos libros tribus talentis emit, ut autor est Gellius. Quãti igitur emptos existimamus libros Aristotelis & Theophrasti, quos Strabo libro XIII. ab Appellicone Teio magno argento redẽptos esse tradidit, tineis iam & situ corruptos: ut qui iandiu in terram obruti fuerant. Plinius auunculus collectanea sua quadringẽtis sestertijs uendere noluit, ut autor est Plinius Iunior. li. III. epistolarũ his uerbis: Perire enim omne tẽpus arbitrabatur quod studijs non impertiretur. Hac intẽtione tot ista uolumina peregit, electorumq; cõmentarios C.X. mihi reliquit, opistographos quidẽ & minutissime scriptos: qua ratione multiplicatur hic numerus. Referebat ipse potuisse se cum procuraret in Hispania, uendere hos cõmentarios Largio Licinio CCCC. millibus nummûm: & tunc aliquanto pauciores erant. Quis nunc regũ emere bibliothecã cõfertissimã decem aureorũ millibus uelit? quãti à Plinio ciuis unus priuatus regesta quædã extemporanea licitari ausus est? & Plinius tamen tanti addicere noluit. Pliniũ autẽ Iuniorẽ diuitẽ fuisse multa eius

Caput Ciceronis quanti æstimatũ sit.

Quãti Plinius cõmentarios suos uẽdere potuit.

ta eius epistolarũ loca declarant. Iamprimũ in VII. epistolarũ ad Coreliã scribens ita inquit: Tu quidẽ honestissime, quod tam impense & rogas & exigis, ut accipi à te iubeã pretiũ agrorũ nõ ex septingentis millibus, quanti illos à liberto meo, sed ex nongentis, quanti à publicanis partẽ uigesimã emisti. Inuicem ego & rogo & exigo ut non solũ quid te, uerũ etiã quid me deceat aspicias. Et ex his uerbis & ex epistola paulo superiore quã ad Fabatũ scribit, apparet eum ducẽta millia nũmûm pro accessione pretij contẽpsisse, emptrice etiã hoc petẽte: ne ratum non habere uideretur quod à liberto suo gestũ erat. Idem ad Caniniũ. Equidẽ cõmodius nihil inuenio q̃ quod ipse feci: nam pro quingentis millibus nũmûm, quæ in alimenta ingenuorũ ingenuarũq; promiserã, agrum ex meis longe pluris actori publico publice mãcipaui, eundẽ uectigali imposito recepi, tricena annua millia daturus: per hoc enim et reipublicæ sors in tuto, nec reddius incertus, & ipse ager propter id quod uectigali longe supercurrit, semper dominum à quo exerceatur inueniet. Ex his uerbis apparet Pliniũ patriæ suæ donasse annua sestertia tricena: quæ à nobis septingentis & quinquaginta aureis æstimantur, pro quingentis sestertijs in numerato, quæ pollicitatione patriæ facta debebat, id est duodecim millibus & quingentis aureis: qua ratione paulo plus sedecim millibus & quingentis singula millia annua æstimauit. Idem libro V. Saturninus qui nos reliquit hæredes, quadrantem reipublicæ nostræ, deinde pro quadrante præceptionem quadringentorũ millium dedit. Hoc si ius aspicias, irritum: si defuncti uoluntatẽ, ratum et firmũ est: mihi aũt defuncti uolũtas antiquior iure est: utiq; in eo quod ad communẽ patriã uoluit peruenire. An cui de meo sestertiûm decies cõtuli, huic quadringentorũ millium paulo amplius tertiã partẽ ex aduentitio denegem? His uerbis significat decies centena millia nummûm reipublicæ suæ antea dedisse, & tũ quadringenta millia condonare per præceptionem à se hærede relicta, quæ stricto iure cogi non posset soluere: quæ duæ summæ XXXV, millia aureorum nostrorũ

Diuitiæ Plinij Iunioris.

ualent. Apud eundem epistola quarta ad Traianum liberalitatem sestertij quadringentis pro quadragies legitur. Magnã enim esse pecuniã ex eo ostẽditur, quod epistola alia ad eundẽ legitur: Theatrũ domine Niceæ maxima iã parte constructũ, imperfectũ tamẽ, sestertiũ ut audio amplius cẽties hausit. Seruius grãmaticus autor est Virgilium poëtã tres libros Aeneidis suæ Augusto recitasse, secundũ, quartũ & sextum: sed sextum maxime ob Octauiã Augusti sororẽ Marcelli matrem, quẽ Marcellum Augustus sibi adoptauerat, qui perijt anno decimooctauo ualetudine correptus. Hæc igitur Octauia cũ recitatiõi interesset, & Virgilius ad carmina illa uenisset circa finem sexti libri quæ Marcelli luctum describunt, defecisse animo illa dicitur cum ad illud uentum est:

Heu miserande puer si qua fata aspera rumpas
Tu Marcellus eris. –

Aurei Virgiliani uersus

Aegre aũt refocillata Octauia silẽtiũ Virgilio imperasse dicitur, & dena sestertia pro singulis uersibus dari iussisse, q numero sunt unus & uiginti. Quod si est uerum, Virgilius paucis uersibus supra quinq; millia aureorũ meruit. De hoc poeta inquit Seruius aut quicũq; fuit q eius uitã scripsit: Bona aũt cuiusdã exulantis non sustinuit accipere: possedit propè cẽties sestertiûm ex liberalitatibus amicorũ, habuitq; domũ Romæ in æsquilijs, q̃q secessu Campaniæ Siciliæq; plurimũ uteretur. Quæcũq; ab Augusto petijt, repulsam nunq̃ tulit: parentibus quotannis aurũ ad abũdantem alitum mittebat: quos iã grandis amisit. Hæredem aũt fecit ex quadrãte Augustum. Centies sestertiûm ducenta quinquaginta aureorum millia ualet. Quare nõ frustra Iuuenalis eius meminit ut copiosi in Saty. septima. Qui autem diligenter reputauerit cõmoda magistratuũ non modo in prouincijs sed etiam in Vrbe, is non mirabitur, tã diuites quosdam fuisse. Argumentum eius rei ingẽs mihi uidetur ambitus Romæ flagrantissimus: Cuius unũ exemplum sat erit ex Ciceronis sumere libro secundo epistolarum ad Quintum fratrem. Sic enim scribit: Ambitus redijt immanis: nunquam fuit par: nõ di

Census Maronis.

Ambitus Romæ ingẽs fuit ob cõmoda magistratuũ

eo hyperbolas: uel sestertiûm centies constituunt in prærogatiuã pronuntiare. Res ardet inuidia: tribunitij candidati compromiserunt sestertijs CCCC. in singulos apud M. Catonem depositis petere eius arbitratu: ut qui contra fecisset, ab eo condemnaretur. Hic locus in impressis pridẽ libris corruptissime legebatur, in quibus etiam numerus sestertiorum deerat: in recens impressis, ne restitutus quidẽ satis est: quare à me citari integer non potuit. Male tamẽ sester. CCCC. legi ex eo apparet quòd idẽ Cicero libro quarto ad Atticum ita scribit de his comitijs loquens: Sequere nunc me in campum: ardet ambitus. Fœnus ex triente idibus Quintil. factũ erat bessibus. Et post aliquot uersus: Pompeius fremit. Queritur. Scauro studet. Sed utrũ fronte an mẽte, dubitatur: exoche in nullo est: pecunia oĩm dignitatẽ exæquat. Messala languet, nõ quo aĩus desit aut amicis careat. Sed coitio COS. & Pompeius obsunt. Candidati iurarunt se arbitrio Catõis perituros. Apud eum sestertia quingena deposuerunt: ut qui à Catone damnatus esset, id perderet, & cõpetitoribus tribueretur. Si locus hic nõ mendosus est, supra quingentis uel quingenis potius legi debet. Cui patri autoritas Plutarchi non latini facti, sed græci suffragatur his uerbis: ἔδοξεν οὖν αὐτοῖς τὴν ἀρχὴν μετιοῦσι εἰς ταὐτὸ συνελθοῦσι, παραβαλέσθαι δραχμῶν ἕκαστον ἀργυρίου δέκα δύο ἥμισυ μυριάδας, εἶτα μετιέναι τὴν ἀρχὴν πάντας ὀρθῶς καὶ δικαίως. Duodecim myriades et quingentæ drachmæ quingẽta millia nũmûm ualent, sicq; summa quadrat ad nummum. Hanc historiã tetigit Plini. in præfatione: Cũ apđ Catonẽ (inqt) ambitus hostẽ, & repulsis tãq̃ honoribus ineptis gaudentẽ pecunias flagrãtibus comitijs deponerent cãdidati, hoc se facere pro innocentia (quod in rebus humanis summũ esset) profitebantur. Verũenimuero ex uerbis Ciceronis apparet, animosum illũ fuisse ambitum, cum in tribũ prærogatiuã centies sesterûm pronuntiare candidati non dubitarẽt. Opportuit enim proportione & alijs tribubus aliq̃d diuidi quæ numero quinq; & triginta erant; aut certe tot tribubus quæ ad renuntiationem magistratus

suffi

sufficerent. Hoc ne falsum putetur tãetsi creditu difficile, Cicero præfatiuncula fidem sibi præstruit: Non dico, inquit, hyperbolas uel hyperbolũs hoc est hyperbolice, utroq; enim modo legitur. Argumentum etiã ingẽtis summæ est quod Cicero ambitũ fœnus intendisse dicit, & dimidio maius fecisse, hoc est ex triente bessale. Diximus in præcedẽtibus, moris fuisse apud Romanos, ut ædiles & alij magistratus ludos uel munera magnifica facerẽt & ederẽt in theatro uel circo uel amphitheatro, quasi populo uniuersam quãdam mercedẽ soluentes ob lata suffragia. Dedimus & magnificentiæ exempla, indicia omnino ualida ad eam rem quã nunc ago cõficiendam. Oportet enim magna fuisse cõmoda eius honoris qui tãti æstimetur. Nunc quanta fuerit potestas imperatorũ in bello, & proconsulum prætorumq́; in prouincijs suis, demonstrandum est. Iamprimũ Strabo libro duodecimo de Cappadocia & Paphlagonia loquens à Pompeio certis finibus terminatis, ita inquit: ὕστερον δὲ οἱ τῶν ῥωμαίων ἡγεμόνες ἄλλους καὶ ἄλλους ἐποίησαν μερισμοὺς, βασιλέας τε καὶ δυνάστας καθιστάντες. καὶ πόλεις τὰς μὲν ἐλευθεροῦντες, τὰς δὲ ἐγχειρίζοντες τοῖς δυνάσταις. τὰς δ' ὑπὸ τῷ δήμῳ τῶν ῥωμαίων ἐῶντες. *Post ea autẽ Romanorũ duces alias atq; alias contributiones fecerunt, reges & dynastas constituẽtes: ciuitatumq́; partim immunitate donarunt, partim potẽtatibus attribuerunt, partim etiã sub ditione Romana reliquerũt. Ex his uerbis intelligimus nõ modo Pompeium post Ponticam uictoriam hoc iuris usurpasse, sed etiã alios imperatores pro arbitrio suo statuere solitos de ijs prouincijs quas armis domuerant. Exemplũ eius rei luculentum est eodem libro. De quadã enim regione loquẽs campestri & feraci & pecore copiosa, ita inquit: Huius regionis partem Amaseni obtinent, partẽ Pompeius Deiotaro dedit, ut Pharnaciæ & Trapezuntiæ adiacẽtia usq; in Colchidem & minorẽ Armeniam: horumq́; locorũ regem eũ creauit, cũ aliàs haberet hæreditariam à patre tetrarchiam Galatarũ qui Tolistobogi dicũtur.* καὶ τούτων ἀπέδειξεν αὐτὸν βασιλέα, ἔχοντα καὶ τὴν πατρῴαν τετραρχίαν:

Potestas consulũ, & prætorũ Romanorũ, qui ductores erant exercituum.

Deiotarus.

χίαν: regem, inquit, horū eum creauit. Hic idem Pompeius Tigranem Armeniæ regem potētiſſimū, ſed uictoria Pompeij fractum, ad ſe uenientem & diadema ſuum ad pedes eius demittentem, genibusq; aduolutū diadema uel tiaram regiā reſumere iuſſit, & in ſella regia ſedere, multa ſex milliū talentûm ob culpam atq; iniquitatem irrogata, ut Plutarchus autor eſt, ut Appianus, ſex millibus talentûm ab eo dono acceptis. Strabo rurſus poſt aliquot chartas de Commanis Pōticis loquēs, quod ſacerdotium Dianæ dicatū erat: παραλαβὼν δὲ πόμπήϊος τὴν ἐξουσίαν ἀρχέλαον ἐπέστησεν ἱερέα, καὶ προσώρισεν αὐτῷ χώραν δίσχοινον κύκλῳ. τοῦτο δ᾽ ἐστὶν ἑξήκοντα στάδιοι πρὸς τῇ ἱερᾷ, προστάξας τοῖς ἐνοικοῦσι πειθαρχεῖν αὐτῷ: *Accepto autem imperio Pompeius Archelaum ſacerdotio præfecit, & regionem ei attribuit duorum ſchœnorū in circuitu, quæ ſexaginta ſunt ſtadia ſacram urbem ambiētia: iuſſitq; eius ambitus incolas imperio eius parêre. Quale aūt fuerit aut quàm locupletes ſacerdotium ex eo intelligitur quod idem autor ait his uerbis: Regum Ponticorum tempore diebus feſtis qui Dianæ ſacri erāt, ſacerdos Commanorū diadema regium geſtabat, & ſecundum regem honori habebatur. Commana autem imperio eius ſuberat cum ſacris ſeruis qui Hieroduli dicebantur, numero non pauciores ſex millibus, in quos omnifariam poteſtatem habebat, præterquàm eos uendēdi. Cicero autem hoc docet in lege agraria contra Rullum, cum dicit: non licere decemuiris à populo creatis ſtatuere de agro Pontico & Mithridatico à Pompeio capto: Ita' ne uero, inquit, hos agros regios Mithridatis, qui in Paphlagonia, qui in Ponto, qui in Cappadocia fuerūt, cum adhuc imperator in bello uerſetur, in locis autem illis etiam nunc belli nomen reliquum ſit, eos agros quorū adhuc penes Gn. Pompeium omne iudicium & poteſtas more maiorum debet eſſe, decēuiri uendent. Eodem pertinent ea quæ apud Lucanum Pompeius ipſe gloriatur in ſecundo Pharſaliæ, cum auxilia undiq; euocanda diſſerit, filio ob id allegato. Hoc tamen uerū eſt quòd ea quæ ab his imperatoribus ſtatuebantur neceſſe erat ſenatuſcō-*

Sacerdotiū opimum in Ponto.

Hieroduli.

natusconsulto cõfirmari, id quid eodẽ in loco Strabo docet his uerbis: διαπολεμήσας δὲ καὶ ἐπανελθὼν οἴκαδε, ἐξενίκησεν ὥστε τὰς τιμὰς ἃς ὑπέσχετο ὁ λεύκολλος τῶν ποντικῶν τισὶ, μὴ κυρῶσαι τὴν σύγκλητον. Confecto aũt bello Romã reuersus Pompeius, peruicit ne ea præmia quæ Lucullus quibusdã Ponticis primoribus pollicitus fuerat, à senatu cõfirmarentur. ἄδικον γὰρ εἶναι κατορθώσαντος ἄλλου τὸν πόλεμον, τὰ βραβεῖα ἐπ᾽ ἄλλῳ γενέσθαι, καὶ τὴν τῶν ἀριστείων διανομήν. Iniquum enim esse bello eo ab alio confecto, in alterius arbitrio belli præmia, et decorũ militariũ collationẽ manere. Nemo aũt ignorat Põticũ bellũ Lucullũ bona ex parte gessisse, sed cũ ei Põpeius ante diẽ successisset, cõficere nõ potuisse. Et Pompeium ex rebus gestis Luculli triũphasse fortunæ iniquitate, quæ Lucullũ summo fauore euectũ repẽte destituit, ut uidere est Plutarchum in Lucullo legẽtibus. Causam tamen præbuit Cicero qui orationẽ pro Põpeio habuit ad populũ cum præturã ipse gereret, quæ oratio pro lege Manilia inscribitur. Ob hoc Lucullus reipublicæ infensus in ociũ se cõtulit, singulariq; lautitia & splẽdore sumptuũ uitã per omnẽ uiuẽdi amœnitatẽ traduxit, ex ea ipse prouincia summis opibus auctus: cũ tamen triumphi sui die aureũ simulachrũ Mithridatis sex pedũ lõgitudinis, clypeũq; gẽmis cõsertũ, cũ immani summa auri & argẽti facti signatiq; in ærariũ intulisset. Cicero in Pisonẽ præclari facinoris loco ponit quòd prouinciã cõtempserit: Ego Antoniũ, inquit, collegã cupidũ prouinciæ, multa in rẽ publicã molientẽ, patiẽtia atq; obsequio meo mitigaui: Ego prouinciam Galliã senatus autoritate exercitu & pecunia instructã & ornatã quã cũ Antonio cõmunicaui, quòd ita existimabã tẽpora reipublicæ ferre, in cõcione deposui reclamãte Po. Ro. Idẽ cũ prouinciã Ciliciã obtineret, ad Atticum scribens de uitæ suæ integritate: Ipse inquit in Asiã profectus sum Tharso nonis Ianuarijs: Nõ me Hercule dici potest qua admiratione Ciciliæ ciuitatũ, maximeq; Tharsensium. Postea uero quàm Taurũ trãsgressus sum, mirifica expectatio Asiæ nostrarum diœcesum, quæ sex mensibus imperij mei nulla

Lucullus.

Cicero prouinciam deposuit.

nullas meas acceperat literas, nūq̄ hospitē uiderat. Illud aūt tēpus ante me fuerat in hoc quæstu: ciuitates locupletes ne in hibernis milites reciperēt, magnas pecunias dabāt. Cyprij talēta Attica CC. qua ex insula (nō hyperbolicos loquor) nūmus nullus me obtinente erogabitur: ob hæc beneficia quibus illi obstupescūt nullos honores mihi nisi uerborū decerni sino. Si hic numer⁹ CC. talēta uere apud Ciceronē legitur, (ut uerè legi puto,) C. & XX. millia aureorum nostrorū eo nomine lucrifacere potuit si famā contēpsisset. Opulētam aūt Cyprū olim fuisse ex eo cōijcimus, quòd Ptolemæo Cypri rege cōfiscato, Cato qui Clodij factione ad colligendā eius gazam allegatus est, paulominus septē millia talētûm Romā deportauit ex auctione gazæ, ut autor est Plutarchus: τῷ δὲ κάτωνι συνήχθη μὲν ἀργυρίου τάλαντα μικρὸν ἑπτακισχιλίων ἀποδέοντα: q̄q̄ maior ob id pecunia fuisse uidetur, quòd Cato aliquando in altercatione Pompeio obiecit se ex Cypro plus auri atq; argenti nullo exercitu detulisse, q̄ Pompeius ex omnibus triumphis cōcusso terrarum orbe, ipse instructus ingentibus copijs intulisset in ærariū: quo tempore Cyprus in prouinciā prætoriam redacta est factione eiusdem Publij Clodij Pulchri Ptolemæo infensi ob negatam ei pecuniam ad redemptionis pretium cum à piratis interceptus esset: quæ historia à Strabōe narratur in fine libri decimiquarti. Idem Cicero pro lege Manilia: Difficile est dictu Quirites quanto in odio simus apud exteras natiōes propter eorū quos ad eas hoc anno cum imperio misimus, iniurias ac libidines. Quod enim fanum putatis in illis terris uestris magistratibus religiosum? quam ciuitatem sanctam? quam domum satis clausam ac munitam fuisse? Vrbes iam locupletes & copiosæ requiruntur, quibus causa belli propter diripiendi cupiditatem inferatur. Idem Pisoni obiecit quòd perfidiam trecentis talentis uendidisset, his uerbis: Idemque tu Rabocentum Bessicæ gentis principem, quum trecentis talentis regi Cotto uendidisses, securi percussisti, cum ille ad te legatus in castra uenisset, & tibi magna præsidia & auxilia

Cōmoda magistratuum Romanorū i prouincijs.

Cypria gaza publicata.

xilia à Bessis equitũ peditũq; polliceretur. Et paulo inferius: Nõne sestertiũm centies & octogies quod quasi uasarij nomine in uẽditione mei capitis ascripseras, ex ærario tibi attributũ Romæ in quæstu reliquisti? Nonne cũ ducenta talenta tibi Apolloniatæ Romæ dedissent, ne pecunias creditas soluerent, ultro Suffidiũ equitem Romanũ hominẽ ornatissimũ, creditorẽ debitoribus suis addixisti. Vasariũ Cicero appellat id quod publice dabatur magistratibus, ut muli, equi & uasa, et reliqua quæ magistratus instrumẽtũ implerẽt, id quod patet ex eo quod idẽ dicit in lege agraria cõtra Rullũ, de decẽuiris loquens, quos Rullus creandos esse censuerat ad agros diuidendos diuendendosq; per prouincias: Dat (inquit) potestatẽ uerbo prætoriã, reuera regiã: definit in quinquẽnium, facit sempiternã: tãtis enim cõfirmat opib⁹ et copijs, ut inuitis eripi nullo modo possit. Deinde ornat apparitoribus, scribis, librariis, præconibus, architectis: præterea mulis, tabernaculis, cẽturijs, supellectili: sumptũ haurit ex ærario, suppeditat à socijs. Intelligimus ergo uasarij nomine pecuniã publice dari solitam magistratibus euntibus in prouincias ex qua sibi necessaria compararent, id quod postea Augusti tẽpore senatusconsulto constitutũ est. Trãq. in Augusto: Autor & aliarũ rerum fuit, in queis, Ne acta senatus publicarentur: Ne magistratus deposito honore statim in prouinciãs mitterentur: Vt proconsulibus ad mulos et tabernacula quæ publice locari solebant, certa pecunia constitueretur. Meminit eius moris Cicero in quinta in Verrẽ actione: & Lampridius in Alexandro his uerbis: Iudices cũ promoueret exẽplo ueterũ ut & Cicero docet, et argẽto et necessarijs instruebat, ita ut præsides prouinciarũ acciperẽt argenti pondo uicena, mulos et equos binos, uestes forenses binas, domesticas singulas, balneares singulas, aureos cẽtenos, coquos singulos, et si uxores non haberent, singulas concubinas, quòd sine ijs esse non possint: reddituri deposita administratione mulas, mulos, equos, muliones & coquos: cætera sibi habituri, si bene gessissent. Sed illa fuit priscæ seueritatis imitatio, qua-

Vasariũ.

lis in

lis in legibus sumptuarijs intelligitur, de quibus infra dicturi sumus. Cicero igitur Pisoni obijcit quòd eo tempore quo Cicero exilio multatus fuit, Piso et Gabinius prouinciarũ pactione cum Clodio Pulchro tribunoplebis Ciceronis inimico conspirarint: sicq; factum ut per tribunumplebis prouincias obtinuerint: Gabinius Syriam, Piso Macedoniã, & Pisoni centies et octogies sestertiûm uasarij nomine decretũ sit, si uerus est numerus, quã totam pecuniã fœnore Romæ occupauit: quæ non minor fuit quadringentis & quinquaginta millibus aureorũ nostrorũ: Sunt & alia nomina pecuniæ imperandæ ciuitatibus, quã magistratus in rem suam uertebant, quæ Cicero eadem in oratione in Pisonem persequitur: Quę modus, inquit, tibi fuit frumenti æstimandi? qui honorarij? si quidẽ potest ui et metu exortum honorariũ nominari: quod cum peræque omnes tum acerbissime Bœotij & Byzantij Cheronẽses, Thessalonica sensit. Frumẽtum æstimãdum intelligo id frumẽtum quod in cellam prætoris uel cõsulis imperatur: Pro quo pecuniã imperabãt quãtam collibuerat. Honorariũ appello quod Græci εἰσόδιον et εἴσοδον, id est xenium aduẽtitium quod datur ingredienti quãq; urbem magistratui, ut hodie principibus nostris cũ primũ urbes pompatice ingrediuntur. Sequitur in eadem oratione: Mitto aurũ coronarium quod te diutissime torsit: cum modo uelles, modo nolles. Lex enim generi tui & decerni, & te accipere uetabat nisi decreto triumpho. His accedit quòd Romani imperatores ciuitatem Romanã dare poterant, ut autor est idẽ Cicero in oratione pro Cornelio Balbo his uerbis: Audebo etiam hoc contẽdere, nunq̃ esse condemnatum quem constaret ab imperatore nostro ciuitate donatũ. His igitur & huiuscemodi causis Romani senatores ditescere in immensum poterant. Augusti autẽ tempore mirũ in modum auctũ est fastigium Romanũ non modo publicum, sed etiam priuatũ, licet luxus uitæ diminutus esset, exemplũ prodente principe: mittebat enim in prouincias consulares & prætorios & equestris ordinis uiros quoscunq; honore dignos iudicabat, qui etiam quo plures

Honorarium isodion et isodos.

Augusti tempora.

s (ut

(ut Tranquilli uerbis loquar) partẽ administrandæ reipublicæ caperent, noua officia excogitauit, curã operũ publicorũ, uiarum & aquarũ, aluei Tyberis, frumenti populo diuidendi, præfecturã vrbis, triumuiratum legendi senatus, & alterũ recognoscẽdi turmas equitum quotienscũq; opus esset, cẽsores creari desitos longo interuallo creauit, numerũ prætorũ auxit, exegit etiã ut quotienscunq; consulatus sibi daretur, binos pro singulis collegas haberet. Ab ijs igitur quos locupletes nouerat ipse, exigebat ut vrbem monumento aliquo insigni ornarẽt. Hunc morẽ tenuerũt & alij principes, ut uidere est apud historicos: & Plin. in epist. lib. II. Firmius, inquit, inductus in senatũ respõdit crimini noto. Secutæ sunt diuersæ sententiæ consulũ designatorũ. Cornutus Tertullus cẽsuit ordine mouendum. Acutius Nerua in sortitione prouinciæ rationẽ eius non habendã, quæ sentẽtia tanq̃ mitior uicit, cum sit alioqui durior tristiorq́;: quid enim miserius q̃ exectũ & exemptũ honoribus senatorijs, laboribus & molestia nõ carere? et reliqua quæ lõgius prosequitur. Cæterũ præterq̃ quod supra ex Tranq. diximus Augustũ inuecta vrbi Aegyptia gaza tantã rei nũmariæ copiam effecisse, ut multũ pretij prædijs accreuerit, ex eo cõijcere licet homines Romanos inusitatis opibus affluẽtes fuisse, quod intra XX. annos sestertiũm quaterdecies millies ex amicorũ testamentis accepisse sese testatus est. Huic dicto fidẽ arrogat: id quod apud Senecã lib. II. de beneficijs scriptũ est his uerbis: Lentulus augur diuitiarũ maximũ exemplũ: anteq̃ illũ libertini euperẽ facerẽt, quater millies sestertiũm suum uidit. Hic cum omnia incrementa sua diuo Augusto deberet, ad quẽ attulerat paupertatẽ sub onere nobilitatis laborantẽ, princeps iam ciuitatis & pecunia et gratia, subinde Augusto solebat queri, dicẽs à studijs se abductũ. Quater millies sestertiũm dico non minorem esse pecuniam centies centenis millibus aureorum coronatorum, ne frustra putemus eum diuitiarũ maximum exemplum appellatũ à Seneca homine ipso prædiuite, ut à Iuuenale appellatus est, & ipse fatetur apud Tacitum libro XIIII. in oratione ad

Augustus amicorum locupletator.

Memorabiles Lentuli auguris opes.

ne ad Neronem habita. Quem Tigillinus & alij eius inimici uarijs criminationibus apud Neronem adorti sunt tanq̃ ingentes & primatum supra modũ euectas opes in dies adhuc augeret, hortorum quoq; amœnitate & uillarũ magnificentia quasi principẽ supergrederetur. Tranquillus Lentuli his uerbis meminit in Tybe. Satis cõstat Gn. Lentulũ augurẽ, cui maximus cẽsus fuit, metu & angore ad fastidiũ uitæ ab eo actum, & ut ne quo nisi ipso hærede moreretur. Verumenimuero hoc animaduersione dignũ, raram auri mentionem apud antiquos reperiri, non modo pro eo quantæ prisca ætatis opes celebrãtur ab autoribus, sed rariorem etiam quàm pro nostri temporis opulentia, & contra quàm hodie loquendi mos inoleuerit. Quotus enim quisq; in cõmemorandis opibus hodie præsertim ingentibus argenti mentionem facit? Nam in uotis temerarijs quibus surdum numen Fortunam identidem fatigamus, primo quoque uerbo aurum nũcupari solet, tametsi apud nos in rationibus publicis ac priuatis argenteis summis omnia transigũtur: alioquin & sponsionibus factitandis, & pignoribus deponendis, & circularibus fabulamentis aurum plerunque per ora hominum fertur. At uero apud antiquos argentum hominum sermone celebratius fuit. Sed præter alia (inquit Plinius) equidem miror populum Romanũ uictis gentibus in tributo semper argentũ imperasse non aurum, sicut Carthagini cũ Annibale uictæ argẽti pondo annua in quinquaginta annos, nec potest uideri penuria mũdi id euenisse, nam Midas & Crœsus in infinitum possederant. Eodem pertinere uidetur et illud eiusdem Plinij dictum eodem libro: Mirum in auro cælando inclaruisse neminem, argento multos, maxime tamen laudatus est Mẽtor de quo supra diximus. Quatuor paria denique ab eo omnino facta sunt, ac iam nullum extare dicitur, proximi Acragas & Boëthus & Mys fuere. Magna fama post hos celebratus est Antipater: quiq; Satyrũ in phiala grauatum somno collocauisse uerius q̃ cælasse dictus est Stratonicus. Laudatur et Zopyrus qui Areopagitas & iudicium Orestis in duobus scyphis pondo duo-

Rara auri mẽtio apud priscos.

Argentũ hominũ Romanorũ sermone auro celebratius fuit.

Auri cælaturæ rara mẽtio.

do duodecim æstimatis. In uetustissimo non pondo, sed HS, id est sestertiûm legitur, quod ego interpretor sestertiûm duodecies, id est censu senatorio: nam paulo supra dixerat: Nec copia tãtum argenti fuerat uitæ, sed ualidius pœnæ metu pretium, idq́; iampridem, ut ignoscamus nobis. Delphinos quinis millibus sestertiûm in libras emptos C. Gracchus habuit. L. uero Crassus orator duos scyphos, Mentoris artificis manu cælatos sestertijs cẽtum, confessus est tamen nunq̃ se ijs uti propter uerecundiam ausum: sicut eundem sex millibus sestertiûm in singulas libras uasa empta habuisse. In quibusdam antiquis utrobiq; pondo pro sestertijs legitur, sed male, sestertijs enim in uetustissimo legitur quomodo et in impressis libris. Sequitur apud Pliniũ loco superiore: Fuit dein Pytheas, cui⁹ duæ unciæ XX. uænierunt. Vlyxes et Diomedes erãt in phialæ emblemate Palladiũ surripiẽtes. Fecit idem et cocos Magiresia appellatos paruulis potorijs, è quibus ne exemplaria quidem licet exprimere: tam opportuna iniuriæ subtilitas erat. Habuit & Teucer crustarius famam, subitoq́; hæc ars ita exoleuit, ut sola iam uetustate censeatur. In uetusto exemplari non uiginti, sed decem legitur, utrobiq; tamẽ deesse summa uidetur. Oportet autẽ opus pretiosum fuisse in quo tale fuit emblema. Magiresia etiam corruptũ est pro magiriscia, cum magiriscus diminutiue cocum significet apud græcos. In antiquis etiam libris crustarius non legitur, sed sic: Habuit & Teucer famã. Verum hoc dictũ Plinij credibile facit id quod supra de Graccho & Crasso dictum est, qui censuræ tempore pœnæ metu deterreri non potuerunt, quin pretium argenti fabrefacti & cælati eousq; intenderent, ut operis æstimatio decuplo materiam argenti excederet: hoc enim illa uerba Plinij significant: Validiusq́; fuit pœnæ metu pretium. Pretiosa autẽ uasa esse omnino oportuit, quæ ea arte fabrefacta essent quæ iam interijsset propter subtilitatem. De emblematis in Annotationibus in libros iuris editis dicere me memini, cuiusmodi artis exempla hodie non uisuntur: nam & ante Plinij ætatem ars iandiu exoleuerat. Officinæ

Emblemata.

Officinæ.

Parisienses maxime auro & argēto fabrefacto hodie nobiles sunt, priuatim etiam uno uico aurificibus dicato. Et tamen uasa hodie pondere, & inauratura censentur, & interdū pictura. In ijs enim rebus & in fabrica uascularij artem consumunt. Cælatores sigillis & aureolis gestaminibus, & mundo muliebri occupati sunt, qui bus omnibus rebus ars nequit inclarescere. Quare hodie aurificiū accessionis ferè uicem habet, olim autē prætia huiusmodi rerum ex arte non ex materia statuebātur. Inde illud Plinij dictū libro trice simotertio: Quondā æs cōfuse auro argētoq; miscebatur, & tamē ars pretiosior erat: nunc incertum est peior hæc sit an materia: mi rūq; cū ad infinitū operū pretia hæc creuerint, autoritas artis extincta est. Quæstus enim causa ut oīa, exerceri cœpta est, quæ glo riæ solebat: adeoq; exoleuit fundēdi æris pretiosi ratio, ut iam diu ne fortuna quidē in ære ius artis habeat. Quoniā uero iam multa de opibus Romanis, de primoribus uiris et eorū magnificētia, et im mani etiā quorundā luxu diximus, & eousq; summas consumptarū opū auximus, ut fidē omnimo facturi nō uideamur, utemur nūc et alio testimonio Plinij ut uerisimilia saltē dixisse uideamur, ijs qui dē lectoribus qui res priscas modulis nostræ auorūq; memoriæ me tientes, hactenus fidē historiæ accōmodare possunt, quatenus pusil la animi sensa æstimare eos sinunt. Is igitur autor rerum omnium memorabiliū et æstimator acutus, et admirator disertus, libro trice simosexto post enumerata opera externa, de rebus tandē Romanis dicere ita orsus est: Verū & ad urbis nostræ miracula trāsire con uenit, nongentorūq; annorū dociles scrutari uiros, & sic quoq; ter rarum orbē uictū ostēdere, quod accidisse totiēs penè quot referē tur miracula apparebit: uniuersitate uero aceruata, & in quēdam unū cumulū cōiecta, nō alia magnitudo exurget, q̄ si mundus alius quidam in uno loco narretur. Nam ut circum maximū à Cæsare dictatore extructum lōgitudine stadiorū trium, latitudine unius, sed cum ædificijs iugerūm quaternûm ad sedem ducentorum LX. milliū, inter magna opera dicamus: nōne inter magnifica, basilicā

Parisienses.

Antiqua artificia.

Plini⁹ autor memorabiliū rerū omniū.

Circus maximus à Cæsare extruct⁹.

Pauli forumq́; diui Augusti, templum Pacis diui Vespasiani impe ratoris augusti, pulcherrima operũ quæ unquam. Lego ex uetusto *exemplari, uires dociles nõ uiros.* Basilicæ *Pauli meminit* Plutar *chus his uerbis in* Cæsare: Cæsar *uberrimas* Gallorũ *diuitias per omnes passim magistratus hauriendas permittens,* Curionem *tribunumplebis grandi fœnore obstrictum liberauit.*Paulo *quoq; con suli mille & quingenta sestertia præbuit:*ex *quibus nobilissimã ille in foro basilicã* Fuluiæ *dicatã extruxit.*Quo *in loco non sestertia, sed talenta lego.*Ex Appiano *lib.*II*.bel.ciuil.*Paulũ,*inquit,*Cæsar *mille & quingẽtis talentis beneuolum sibi reddidit, ut neq; pro illo quicq̃ ageret, neq; cõtra eũ quicq̃ moliretur.* Curionẽ *aũt ut pro eo omnia ageret, plurimo ære alieno obrutũ facilę adegit.* Paulus *basi licam admodũ splendidã suo nomine ex ea pecunia extruxit.* Plu*tarchus ipse in* Põpeio *talẽta non sestertia dixit his uerbis*: Cæsar *multos ciues pecunijs sibi allexit, multos etiam primorũ muneribus placauit, inter quos* Paulus *cõsul ob mille & quingẽta talenta mutatus est, &* Curio *tribunusplebis ingenti ære alieno liberatur.* Di*ximus alibi hanc summam nongẽta millia aureorum nostrorum ua lere, ne miremur eam basilicam à* Plinio *inter opera magnificentissima censeri.*Idem *Plinius:*Pyramidas, *regum miramur opera, cum solum tãtum foro extruendo sestertijs mille ducentis* Cæsar *dictator emerit, & si quidem impensæ mouent captos auaritia ani mos,* P.Clodius *quẽ* Milo *occidit sestertijs* CXLVIII.*millibus domo empta habitauerit, quod quidem non secus ac regum insaniam miror.* Itaq; *et ipsum* Milonẽ *sestertia septingẽta millia æris alieni debuisse inter prodigia humani animi duco.* Hæc *uerba tot tãtisq; mendis scatent, uix ut restitui posse confidam.* Primum *sestertijs mille et ducentis pro duodecies sestertio rarus fuit antiquis sermo, ut alibi dixi: deinde in antiquis quibusdam numerus corruptus est, ut omnino nihil elici possit.* In *uetustissimo* HS *libro legitur:*Postre*mo* Tranquillus *in* Iulio *de hoc ita scribit*: Nullum *largitionis aut officiorum in quẽquam genus publice priuatimq́; omisit, forum de manu-*

Domus P. Clodij. Aes alienum Milonis. Plinij locus.

manubijs incohauit, cuius area super sestertiûm millies cõstitit. De Clodiana aũt domo ridiculum est pretium, quum Lucij Crassi domus cuius Plin. meminit ut mediocris, tricies pluris uẽdi potuerit. Milonẽ aũt hoĩem egregie profusum septingẽta millia æris alieni debuisse non erat admiratione dignũ, quæ summa multo minor est decies sestertio. Macrobius in II. Satur. Augustus delata ad se magnitudine æris alieni, quam quidam eques Romanus dum uixit, excedentem ducenties celauerat, culcitrã emi cubicularem in eius auctione sibi iussit: & præceptum mirantibus, hanc rationem reddidit: Habenda est ad somnum culcitra in qua ille cum tantum deberet dormire potuit. Planum fit igitur locum mendosum esse. In duobus antiquis libris quos uidi, talenta DCC. legitur, quod nõ probo, quia hæc summa minor est ducenties sestertio, at Curionem sexcẽties sestertiûm debuisse autor est Valerius libro IX. his uerbis: Cõsimilis mutatio in domo Curionum extitit. Siquidẽ forum nostrũ, & patris grauissimum supercilium, & filij sexcenties sestertiûm æris alieni aspexit: contractum famosa iniuria nobilium iuuenum. Publium autem Clodium perdita, ac uercordi luxuria fuisse ex eodem Valerio nouimus his uerbis de eo, eodem in loco dicente: Publij autem Clodij iudicium quanta luxuria & libidine abundauit? In quo ut euidenter incesti crimine nocens reus absolueretur, noctes matronarum & adolescentium nobilium magna summa emptæ, mercedis loco iudicibus erogatæ sunt. Cicero ad Atticum libro primo de eo iudicio loquens ita inquit: Caluus per unum seruum, & quidem ex gladiatorio ludo confecit totum negotium, accersiuit ad se, promisit, intercessit, dedit: Iam uero (o dij boni) rem perditam, etiam noctes certarum mulierum, atq; adolescentulorum nobilium introductiones nonnullis iudicibus pro mercedis cumulo fuerunt: ita summo dissensu bonorum, pleno foro seruorum XXV. iudices ita fortes tum fuerunt, ut summo proposito periculo, uel perire maluerint quàm perdere omnia, trigintaunus fuerunt, quos fames magis quàm fama commouit. De eo iudi

Curionis æs alienum.

cio iterum loquens, eodē libro: Afflicta (inquit) respu. empto cōstu pratoq; iudicio. Omnino igitur oportet magnas has esse summas, quas Plin. ob insignem nequitiā insaniæ regū Aegypti comparandas duxerit, qui pyramidas ipsi mundi miracula construxerūt. Vidi tria exemplaria ut supra dixi manu scripta in quibus ita de Clodio legitur: Talentis ducētis XL.VII. emit locū quo habitauit, sensu etiā immutato quasi aream domus tāti emerit. Sæpe supra testati sumus exēplaria Pliniana fluxam fidē habere, quod ad numeros quidem & summas pecuniæ pertinet: quid enim simile habet talentū cū sestertio? q̃q̃ & in oībus autoribus id genus errati inualuit, ut multis exemplis docuimus. Rursus ut sestertiûm millies legam apud Tranq. adduci non possum, cū ea summa fidē oīno excessura sit si superficiē operis proportione areæ æstimādam relinquamus, potiusq; sestertia mille, & apud Plini. sestertijs mille & ducentis probarim, si alterum eligere cogar, & si omnino minor summa est, q̃ ut Plinius inter miranda poneret. Quare nihil constituo nisi hoc tantū, quòd hic locus corruptus est. Reliqua uero ex uetustissimæ lectionis obseruatiōe sic legenda contenderim: Et si quidem impensæ mouent captos auaritia animos, P. Clodius quem Milo occidit sestertiûm centies & quadragies octies domo empta habitauerit, quod equidē non secus, ac regum insaniā miror. Itaq; & ipsum Milonem sestertiûm septingenties æris alieni debuisse inter prodigia animi humani duco. Vidimus supra Curionē grandi ære alieno liberatū esse à Cæsare, & hac mercede rempu. prodidisse. Hoc æs alienū Valerius sexcenties sestertiûm taxauit: ego mille & quingētis millibus aureorū nostrorum taxo. i. quindecies cētenis millibus. Milo ultra hanc summam ducenta & quinquaginta millia aureorū debuit. Ne miremur Piniū id inter prodigia humanarum mētium posuisse, tanti hominē obstringere se creditoribus in animū induxisse, ea lege ut pecunijs non dissolutis solum uertendum esset, aut nexum ineundū: nondum enim scripta erat lex ob alienū, quæ est in Cod. Iustiniani in titulo de actionibus & obligationibus. Domum

Lo. Tranql. emendatus.

Aes alienum Milonis.

mum, aut illam Clodius ante paucos menses q̃ à Milone occideretur, de Marco Scauro emerat in palatio, ut autor est Asconius in Cicerõis Milonianam. Ne aũt miremur Milonem tantũ æs alienũ cõflasse, idem Asconius refert Milonem eo tempore consulatus cãdidatum, cum P. Plaucio & Q. Metello Scipiõe fuisse, cum ipsi candidati non solum largitione profusa certatim populare studiũ emereri contenderent, sed etiam armatis factionibus succincti palam uiderentur. Mense aũt intercalari interfecto iam Clodio, Milonem aduersariorum inuidia recreatum qui curiam incenderant, integrato impetu consulatum solito etiam enixius & audacius petere cœpisse, ita ut aperte tributim in singulos millia assium dederit ad fauorem conciliandum. Ex quibus uerbis cõijcere licet, immensam quandã summam in eum ambitũ effudisse, cũ præter magistratum summum, quẽ uiuo etiã Clodio petebat, accusationẽ etiã instantẽ de cæde Clodiana ea renuntiatione redimere populi fauore conaretur. A qua spe cum decidisset, ipse in exilium abijt. Mille asses decem aureis nostris ualebant, quã mercedem suffragij uiritim repræsentare Milo non dubitauit. Nũc si quis parcus æstimator in singulas tribus quæ XXXV. fuerunt, millenos redemptos suffragatores colligat, ad trecenta quinquaginta millia hoc nomine sumptus euadet. Ob cuius rei infamiam lex statim de ambitu à Pompeio noua & seuerior lata est. De eo Asconius ita inquit: Milo dãnatus in exiliũ, Massiliã intra paucissimos dies profectus est. Bona eius propter alieni æris magnitudinẽ semũcia uænierunt. Semũcia uænire bona sic dictũ est, ut addicere nũmo, de quo ante diximus, quod perinde est, ac si gratuito addicerẽtur. Semũcia enim hoc in loco quartã et uicesimã partẽ assis nũmi significat, quæ stipe nostrate trientẽ Turonici denarioli ualet. Mirari hic rursus subit animosum corruptorem (ut supra diximus) Cæsarem dictatorẽ, q̃ Paulũ cõsulem aureorum nongentorũ millium æstimatiõe redimere nõ dubitarit, atq; ea demũ lege ne quid cõmodaret ei, mõ ne q̃d incõmodaret. Curionẽ tribunũ etiam quindecies centenûm milliũ,

Mille asses ualuisse aureos decem.

Lex de ambitu.

Semũcia uænire

Semuncia nummi.

Cæsar corruptor animosissimus.

sed eo pacto ut in omnia se addiceret, ne sexcentis millibus aureorũ pluris sese indicasse tribunũ q̃ consulem miremur. Profecto non uideo ad hanc seu magnificentiã, seu uæcordiã aliquid addi posse. Cæsar enim tũ ciuis tantũ Romanus erat, necdũ dictatura assumpta, et sublato Põpeio animos maiores priuato fastigio sustulerat: nam quæ post dictaturam & triumphos destinauerat (ut autor est Tranquillus) si mors eũ nõ occupasset, æquare potuissent Alexandri magni incœpta. Idem Plinius loco supradicto, de Romanis domibus loquens: Cõputet (inquit) in hac æstimatione qui uolet, marmorũ molem, opera pictorũ, impẽdia regalia, & cum pulcherrima laudatissimaq́; certantes centũ domos: posteaq́; eas ab innumerabilibus alijs in hunc diẽ uictas. Profecto incendia puniunt luxũ, nec tamẽ effici potest, ut mores aliquid ipso hoĩe mortalius esse intelligant. (uel moralius ut in antiquis.) sed eas omnes duæ domus uicerunt. Bis uidimus Vrbẽ totã cingi domibus principũ Caij & Neronis: & huius quidẽ, ne quid deesset, aurea. Et paulo inferius: Nõ patiemur duos Caios, uel duos Nerões ne hac quidẽ gloria famæ frui: docebimusq́; etiam insaniam eorum uictam priuatis operibus M. Scauri: cuius nescio an ædilitas maxime prostrauerit mores ciuiles, maiusq́; sit Syllæ malum tanta priuigni potentia, q̃ proscriptio tot milliũ. Hic fecit in ædilitate sua opus maximũ omniũ quæ unq̃ fuere humana manu facta: non temporaria mora, uerũ etiam æternitatis destinatione. Theatrum hoc fuit: scena ei triplex altitudine, trecentarũ LX. *columnarum, in ea ciuitate quæ sex hymettias non tulerat sine probro ciuis amplissimi. Iam pars scenæ è marmore fuit, media è uitro, inaudito etiã postea genere luxuriæ, summæ tabulis inauratis colũnæ ut diximus, imæ duodequadragenûm pedum. Signa ærea inter columnas ut indicauimus fuerũt tria millia numero. Cauea ipsa cœpit hominum* LXXX. *millia, cum Pompeij amphitheatri, totiens multiplicata Vrbe, tantoq́; maiore populo, sufficiat large* XL. *millia sedere. Reliquus apparatus tãtus Attalica ueste, tabulis pictis cæteraq́; cura fuit, ut in tusculanam uillam*

Domus Caligulæ & Neronis.

M. Scauri magnificẽtia portentifica.

tam reportatis quæ superfluebant quotidiani usus delicijs, incensa uilla ab iratis seruis côcremarentur ad sestertia M. In antiquis non nullis bina millia sestertia legitur. Et Hermol. concremarẽtur bina millia sestertia legit ex antiquis quod miror, cum sestertiûm in ge nitiuo legi debeat, uel præcedere bina millia, si in recto legatur. Etsi nõ est è more antiquo, ut dixim⁹: In antiqssimo est cõcremaretur ad HS. M. *quod ego interpretor sestertiûm millies uel bis millies potius, concremaretur enim singulari numero legitur. Admiratio aũt Plinij in eo cõsistit incẽdio, ut ex uerbis sequẽtibus apparet: Quãdo hoc (inquit) certe incẽdij illius præmiũ habuit cõuectis ex orbe terrarũ reb⁹, ut nemo postea par esset insaniæ illi, sed ne ipse qdem Scaurus cõparari sibi posset. Ex his enim intelligimus incẽsa uilla colliqfacta signa ærea: et arsisse tabulas pictas immẽsi pretij, & Attalicas uestes. i. tapetas pretiosissimos, quales aliquãdo Neroni quadringenties sestertiûm constiterunt ad tricliniũ ornandũ, ut supra docuimus ex eodẽ Plinio. Sensus est igitur eo incendio factũ ut res eximiæ ex oĩ parte imperij Romani cõuectæ igne hauri rẽtur, ita ut nemo postea imitari exẽplũ tanti spectaculi posset, ac ne ipse qdẽ Scaurus iterũ edere tale posset: hoc enim significãt uerba illa Plinij. Oĩno igitur sestertiûm millies legẽdũ est. i. uicies & qnquies cẽtena millia aureorum nostrorũ. Vel bis millies potius ex plerisq; libris. i. quinquagies cẽtena: alioquin ridiculus esset Plini⁹, qui Scaurũ superasse Caiũ et Neronẽ ingenia luxu & prodigentia mõstrifica dixit, de quibus postea dicemus nõnihil si locus incurrerit. Verũ ubi legitur, reliquus apparatus tãtus Attalica ueste, tabulis pictis cæteraq; cura fuit: legẽdũ cẽseo, cæteroq; choragio fuit: admonitus ab antiquis, in quib⁹ tũ uorago legitur, tum corago & à Val. lib. II cuius hæc uerba sunt: Clau. Pulcher scenã uarietate colorum adumbrauit uacuis ante pictura tabulis extentam, quã totam argento C. Antonius, auro Petreius, ebore Quintus Catullus prætexuit. Versatilẽ fecerunt Lucius & Cinna locũ, quẽ argẽtatis choragijs P. Lẽtulus Spinter adornauit, trãslatũ antea Phœniceis*

Locus Plini. insignis.

Plini. locus.

niceis

niceis indutum tunicis, M. *Scaurus exquisito genere uestis cultũ in duxit.* Cæterũ *ubi legitur:iã pars scenæ è marmore fuit:lego,ima pars:licet exẽplaria refragẽtur.Ipse* Plin.*alibi codẽ li.*M.*Scauri ædilitate ad scenã theatri tẽporarij et uix uno mẽse futuri in usu, uiderũt portari silẽtio legũ:*Et *post duos uersus:* Verũ *esto indulserint publicis uoluptatib⁹,etiã'ne tacuerũt maximas earũ atq; adeo duodequadragenûm pedũ Lucullei marmoris in atrio Scauri collocari? nec clã illud occulteq; factũ est: satisdari sibi damni infecti egit redẽptor cloacarũ,cũ in palatiũ extraherẽtur.*Ex *his uerbis intelligimus dissoluto theatro, quod ad unius circiter mẽsis tẽpus factũ erat.i.quoad ludi finirẽtur,colũnas grãdissimas in atriũ dom⁹ Scauri,quæ erat in palatio, trãslatas:atria enim peristyllijs constãt,ut uidere est apud* Vitruuiũ *lib.*VI. *sicut et caua ædiũ.* Addit *hæc* Plinius: Nec *potest uideri Scaurus rudi et huius mali improuidæ ciuitati obrepsisse quodã uitæ rudimẽto.* Iam *enim* L. Crassum *oratorẽ illũ, qui peregrini marmoris colũnas habuit in eodem atrio,hymetias tamẽ,nec plures sex aut lõgiores duodenûm pedũ,* M.Brutus *in iurgijs ob id* Palatinã *Venerẽ appellauerat.*Idẽ *alibi rursus de ijs.loquẽs qui marmora in domibus habuerũt:*Inter *hos (inquit)primũ(ut arbitror)marmoreos parietes habuit scena* M. Scauri,*non facile dixerim sectos,an solidis glebis politos, sicut est hodie* Iouis *tonãtis ædes in capitolio.*Idẽ *lib.*XXXVII.Gẽmas *plures(quod peregrino appellãt nomine dactylothecã)primus omniũ habuit* Romæ *priuignus* Syllæ Scaurus:*diuq; nulla alia fuit donec* Põpeius *magnus eam quæ* Mithridatis *regis fuerat,inter dona in capitolio dicaret,ut* M. Varro *alijq; eiusdẽ ætatis autores confirmãt,multũ prælatã Scauri.*Hoc *exẽplo* Cæsar *dictator sex dactylothecas in æde* Veneris *genitricis cõsecrauit.*Et *rursus lib.*XXXIIII.In M.*Scauri ædilitate tria millia signorũ in scena tantũ fuẽre tẽporario theatro .* Ex *supradictis cõijcere licet nõ mirabilẽ sed stupendã, nõ magnificentiã,sed luxuriã,et portẽtosa impendia in apparatu ludorũ Scauri,quorũ uix iniri ratio potest præ magnitudine.*

Dactylotheca.

dine. Fuit aũt Scauro (ut eiusdẽ Plinij uerbis loquar) uitricus Sylla, et Metella mater proscriptionũ sectrix, et M. Scaurus pater toties prĩceps ciuitatis, et Marianis sodalitijs rapinarũ prouincialiũ sinus. vel (ut in antiquo legitur) Mariani sodalitij rapinarũq; prouincialiũ sinus. Metella uxor fuit Syllæ, ut autor est Plutar. quã sectricẽ proscriptionũ Plin. uocat quasi impetratricẽ redẽptricẽq; proscriptionũ, quæ sub Sylla factæ sunt. Cui tamẽ morbo lãguenti Sylla repudiũ misit, ne felicitas sua luctu uxoris contaminaretur, cũ interim ipse epulũ magnificentissimũ populo instauraret decima rapinarũ et proscriptionũ Herculi pollucẽda. Quoniã aũt hic liber iustã iã magnitudinẽ accepit, et multa nos trãsmittere necesse est, hac ueluti coronide ex Strabone sumpta lib. V. finẽ ei imponemus. Is enim autor de vrbe Roma loquẽs, & de Cæsaris Augusti prouidẽtia circa eã cõstituendã: Tãta autẽ (inquit) aquæ copia per aquæ ductus in urbẽ inuehitur, ut amnes per mediam vrbẽ & per cuniculos influãt, oẽsq; fermè vrbis ædes cisternas, sipũculos, et saliẽtes habeãt redundãtes, quibus in rebus conficiendis Marcus Agrippa operã bona ex parte nauauit: qui etiã multis alijs operibus vrbẽ Romã adornauit. Ad summã prisci illi Romani vrbis decorẽ neglexerũt, uidelicet in alijs rebus maioribus et necessarijs magis occupati. Recẽtiores aũt et maxime qui memoria nostra fuerũt, ne illis quidẽ ea in cura cesserũt: sed et vrbẽ monumẽtis permultis & spetiosis impleuerũt: siquidẽ Põpeius et diuus Cæsar & Augustus et eius liberi amici et uxor sororq; omne studiũ in vrbe extructis operibus ornãda sumptũq; supergressi sunt, quorũ operũ pleraque habet Cãpus Martius. ὡς δ᾽ εἰπεῖν. οἱ παλαιοὶ μὲν τοῦ κάλλους τῆς ῥώμης ὠλιγώρουν, πρὸς ἄλλοις μείζοσι καὶ ἀναγκαιοτέροις ὄντες, οἱ δ᾽ ὕστερον καὶ μάλιστα οἱ καθ᾽ ἡμᾶς, οὐδὲ τούτου καθυστέρησαν. ἀλλ᾽ ἀναθημάτων πολλῶν καὶ καλῶν ἐπλήρωσαν τὴν πόλιν, καὶ γὰρ πομπήϊος, καὶ ὁ θεῖος καῖσαρ, καὶ ὁ σεβαστὸς καὶ οἱ τούτου παῖδες, καὶ οἱ φίλοι, καὶ γυνὴ καὶ ἀδελφὴ, πᾶσαν ὑπερβέβλοντο σπουδὴν καὶ δαπάνην εἰς τὰς κατασκευάς. τούτων δὲ τὰ πλεῖστα ὁ μάρτιος ἔχει κάμπος. De hoc

Metella uxor Syllæ.

Vrbs Roma aquæ ductibus et extructis operibus mirifice exornata.

hoc Plinius ita inquit: Agrippa uero in ædilitate sua aduecta uirginea aqua, cæterisq́; corriuatis atq; emendatis, lacus DCC. fecit. Præterea fontes CV. castella centum XXX. complura etiam cultu magnifica & operibus. Iis signa CCC. ærea aut marmorea imposuit, & columnas ex marmore quadringentas, ea omnia annuo spatio: adiecitq́; ipse in ædilitatis suæ commemoratione & ludos undesexaginta diebus factos & gratuita præbita balnea CLXX. quæ nunc Romæ ad infinitum auxere numerum. Vicit antecedentes aquarum ductus nouissimum impēdium operis incohati à Caio Cæsare, & peracti à Claudio: quippe à lapide XL. ad eam excelsitatem, ut in omnes vrbis montes leuarentur, influxere Curtius atq; cæruleus fontes, erogata in id opus sestertia quingenta quinquaginta quinq; millia. Quòd si quis diligentius æstimauerit aquarum abundātiam in publico, balneis, piscinis, domibus, euripis, hortis suburbanis, uillis, spatiaq́; aduenientis, extructos arcus, montes perfossos, uallesq́; æquatas, fatebitur nihil magis mirandum fuisse in toto orbe terrarum. Idem paulo superius: Mirabantur cloacas operum omnium dictu maximum, suffossis montibus, atq;, ut paulo ante rettulimus, Vrbe pensili subter'que nauigata: id Marcus Agrippa fecit in ædilitate post consulatum, per meatus corriuatis septem amnibus, cursu præcipiti torrentium modo rapere atq; auferre omnia coactis. Insuper mole hymbrium concitati uada ac litora quatiunt, aliquando Tyberis retro infusi recipiunt fluctus, pugnantq́; diuersi aquarum impetus intus, & tamen obnixa firmitas resistit: trahuntur moles internæ tantæ non succumbentibus causis operis. Verum in loco superiore ubi legitur in impressis: Præterea fontes CV. in uetusto sapiētes legitur, quare salientes lego, sensus enim id exposcit: ubi autem impressi habent erogata in id opus sestertia quingenta LV. millia, antiqui nonnulli talenta, uetustissimus HS LV. D ordine notarum inuerso: quare sestertiûm quingenties quinquagies quinques lego.

Plinij locus restitutus.

LIBRI TERTII FINIS.

GVLIELMI

BVDAEI PARISIENSIS A' SECRE *tis regis Franciæ, de Aſſe & partibus eius, liber* QVARTVS.

VENTVM IANDIV *eſſet ad finem huius operis, nĩ ſi aliarũ aliarumq; rerum recordatio ſubiens identidẽ mihi negotium faceſſeret. Alter nunc de integro propè inſtaurandus mihi labor: Perſarum opes expendẽdæ, qui ſoli Romanorum fortunam ad terminos uſq; Alexandri euadere geſtientem retro in occiduã mundi partẽ inhibuere, à Romanis etiam ipſi longe ad orientem ſummoti. Herodotus Alicarnaſſeus libro tertio qui Thalia inſcribitur, Darium Hiſtaſpis filium qui poſt Magorum cædem hinnitu equi ad regnũ Perſicum aſſumptus eſt, in uiginti ſatrapias Perſarum regnum diſtribuiſſe dicit, et præfectos unicuiq; dediſſe, et tributa ſtata fixa' que indidiſſe, ea lege dicta, ut qui argentum tributi nomine penderent, talenti Babylonij pondere: qui aurum, Euboici afferrent. Valet autem, inquit, Babylonicum talentum LXX. minas Euboicas. Quare Dariũ apud Perſas ob hanc tributi formulam conſtitutam capelum uerbo græco, id eſt inſtitorem uel negotiatorem uocitatum ait, eo uerbo hominem ut quæſtuarium taxãtes. Cambyſen autem deſpoten, id eſt dominũ dictũ. Nec Cyrus enim nec Cambyſes tributa ad certã formulã, et præciſam redegerãt neceſſitatẽ, ſed dona tãtũ anniuerſaria*

Perſarũ regnum.

Babylonicũ talentum.

Darius.

Hiſtaſpis.

Cambyſes.

ria à satrapijs accipiebant. Has *satrapias quas* Nomos Herodotus *appellat uerbo græco,* Plini⁹ *præfecturas uertit,* Laurẽtius *porti ones subabsurde uocitauit.* Herodot⁹ *igitur has seu prouincias seu præfecturas ab* Hellesponto *ad Indiam usq; sigillatim percensens,*

Nomi.i.præfecturæ.

& quicquid unaquæq; quotãnis pensitaret, tandẽ summã colligẽs, quod si (inquit) Babylonica *pecunia ad pondus* Euboicum *rediga tur, fient nouem millia quingenta quadraginta argenti talenta* τὸ μὲν δὴ ἀργύριον τὸ Βαβυλώνιον, πρὸς τὸ εὐβοϊκὸν συμβαλλόμε νον τάλαντον, εἶναι τεσσαράκοντα καὶ πεντακόσια καὶ ἐννακισχιλία τάλαντα. *Aurum uero ramentitiũ si terdecies expendatur ad argentum, in summa reperietur ad rationem* Euboicam *esse quatuor millia talentorũ sexcentaq; & octoginta.* τὸ δὲ χρυσίον τρισκαιδε-καστάσιον λογιζόμενον τὸ ψῆγμα, εὑρίσκεται ἐὸν εὐβοϊκῶν ταλάντων ὀγδώκοντα, καὶ ἑξακοσίων καὶ τετρακισχιλίων. In Laurentij *interpretatione mẽdose hic locus legitur.* Ramẽtum *auri psegma ab* He

Psegma.

rodoto dicitur quasi auream scobẽ dixeris: Quibus (inquit) in unũ coactis, fit summa eorũ quæ quotannis colligebantur, quaterdecies millena quingena & sexagena talenta Euboica*: supra autẽ dixit:* τὸ δὲ Βαβυλώνιον τάλαντον δύναται εὐβοϊκὰς ἑβδομήκοντα μνέας. *Valet aũt talentũ Babyloniũ septuaginta* Euboicas *minas.* Ex *uerbis* Herodoti *ut scire nõ possumus quantũ* Euboicũ *talentum fue rit, ita intelligimus minus fuisse* Babylonio*: nos in superioribus nõ nihil de hoc diximus cum loca* Liuij *citaremus ex libris septimo et octauo de bello* Macedonico. Festus Euboicum *talẽtum quatuor millium denariorum fuisse dicit* Romano *nummo æstimatum.* Quod *si est uerũ, apd'* Plin.li.xxxv. *ubi legitur, talentũ aũt* At *ticum (ut ait* Varro*) sedecim sestertijs taxatur, legẽdum esset* Eu *boicũ: sedecim enĩ sestertia quadraginta minas ualẽt, & quatuor millia drachmarum. Sed apud Pliniũ legẽdum potius existimo de nariũm sex millia: quod olim sic scribebatur,* X.VI.M. *ex quo sedecim sestertia facta: millia enim & sestertia ut idem significant, sic*

eadem

eadem nota scribebantur. Hermolaus Barbarus in glossematis in Plinium editis, dum autorum magis nomẽculaturæ quàm rei explicandæ studet, explanandæ huius rei difficultatem propè conclamatam reddidit, autoritatumq́; inter se pugnantium congerie ueritatem obruit. Interdũ enim ea culpa summis ingenijs deprehenditur, ut ambitione instincti omnia magis cõsectari quàm ueri simillimum quodq; amplexari cupiant, quasi diligẽtiores se doctioresq́; quàm consideratiores existimari maluerint. Ego cum rei obscuræ & caligine quadam uariantium autoritatum obductæ, lucem aliquam afferre magnopere laborassem, nihil appositius ad illustrandam eam obscuritatem inueni quàm quod Pollux in nono de uocabulis rerum inquit: quod equidem miror ab Hermolao non esse animaduersum aut certe non explicatum, ut iudicare possis forulos quidẽ eum omnes diligenter excussisse, sed uolumina (quod aiũt) ad lucernam Aristophanis non semper recognouisse, ac ne Pliniũ quidẽ ipsum, in quo tam sese admiratus est quàm Peleus in machæra gloriabatur, ut est in prouerbio: uir alioquin et disertus & elegans, et memoriæ suæ columen: nec modo doctrina multiplici, sed etiam stilo graui, licet exultantiore, certe in quo candidum ingenium & bonã mentem agnoscas, id quod opinione nostra multis doctis uiris defuit. Cui utinã ipsi longior uita cõtigisset, præclaraq́; nũc opera morte eius suppressa nõ desiderarẽtur, quæ extitura annos ab hinc XIIII. audierã cum domi eius prandere cum Accursio Menerio legato regio qui tũc Venetijs agebat, homine doctissimo: sed uerba Pollucis hæc sunt loco supradicto: τοῦτο γε μὴν οὐκ ἄκαιρον. ὅτι τὸ μὲν ἀττικὸν τάλαντον ἑξακισχιλίας ἐδύνατο δραχμὰς ἀττικάς. τὸ δὲ βαβυλώνιον ἑπτακισχιλίας. τὸ δὲ αἰγιναῖον μυρίας. τὸ δὲ σύρων πεντακοσίας καὶ χιλίας, ὡς πρὸς τὴν ἀττικῆς δραχμῆς λογισμόν. ὥσπερ οὖν καὶ τὰς μνᾶς τὰς ἀττικάς, τὸ μὲν ἀττικὸν ἑξήκοντα εἶχε. τὸ δὲ βαβυλώνιον ἑβδομήκοντα τὸ δὲ αἰγιναῖον ἑκατὸν κατ᾽ ἀνάλογον. ἡ μνᾶ δὲ ὡς παρ᾽ ἀθηναίοις ἑκατὸν εἶχεν δραχμὰς ἀττικάς, οὕτω καὶ παρὰ τοῖς ἄλλοις τὰς ἐπιχωρίους, δυναμένας

Hermolaus Barbarus.

πρὸς λόγον τοῦ καθ' ἕκαστον ταλάντου κατά τε προσθήκην καὶ ἀφαίρεσιν. Hoc aũt non absurdũ erit dicere, quòd talentũ Atticũ Atticas drachmas ualebat numero sex millia. Babyloniũ septem millia. Aeginæũ decẽ millia. Syriũ mille et quingentas, dũtaxat ineunda ratione secundũ drachmæ Atticæ modũ, quippe ea ratione qua Atticum talentũ sexagenas minas, Babyloniũ septuagenas, Aeginense cẽtenas proportione capiebat. Porrò mina ipsa ut apud Atheniẽses centenas habebat drachmas, sic apud alios quoq; totidẽ suas cuiusq; gentis, quæ pro ratione cuiusq; talẽti plus minus'ue ualerent augmẽto uel decremẽto. Ex his Pollucis uerbis ad formulam unam omnia propemodũ genera talentorũ minarũq; redigere possumus. Quomodo enim Atticũ talentũ sexagenas minas Atticas capit, & mina Attica cẽtenas suas drachmas, sic Babyloniũ sexagenas minas Babylonias, quæ cẽtenas ipsæ drachmas uernaculas capiũt, & Aeginense talentũ totidẽ minas Aeginẽses, & Aegineticæ rursus minæ, cẽtenas drachmas Aegineticas. Verũenimuero ut Babyloniũ talentũ proportionẽ ephectã id est sesquisextã, uel (ut alij loqui malũt) supersextã, ad talentũ habet Atticum, sexta enim parte hoc ab illo superatur, sic drachma Babylonia Atticam drachmã sesquisexta proportione superat: & ut Aeginẽse talentũ proportionẽ superpartientẽ ad Atticũ talentum habet, utpote quod semel id capit & duas insuper eius partes (ita enim sese habet centenariũ talentũ ad sexagenariũ) sic eãdẽ quoq; proportionẽ Aeginea drachma ad Atticã drachmã habet. Hoc aũt ex alio eiusdẽ autoris loco probari potest, q cũ quodã in loco ita dicat: ἡ μὲν δραχμὴ εἶχεν ὀβολοὺς ἕξ. id est et drachma qdẽ obolos senos habebat, aliquãto post ita subdit: ἀλλὰ μὴν τὴν μὲν αἰγιναῖαν δραχμὴν μείζω τῆς ἀττικῆς εἶναι, δέκα δὲ ἀττικοὺς ὀβολοὺς ἴσχυεν, ἣν οἱ ἀθηναῖοι παχεῖαν δραχμὴν ἐκάλουν, μίσει τῶν αἰγινητῶν αἰγιναῖαν καλεῖν μὴ θέλοντες. Atqui Agineticam drachmam maiorem Attica fuisse adnotãdum est, ut quæ denos obolos Atticos capiat: quos Attica tantum senos: quare Athenienses crassam eam drachmam uocabant, odio Aegi-

Talenta oĩa ad formulã unã redacta Atticũ talentum.

netarum

netarum Aeginæam uocare grauati. Ex dictis apparet tantam habere proportionem decem obolos ad sex, quantam centũ minæ habent ad sexaginta: & ea est analogia talẽti Aeginæi ad Atticum talentum. Hoc Hermolaus cum non ignorauerit, tamen non explicuit ubi de talento loquitur, citandis (ut diximus) autoribus magis q̃ rei enarrandæ intentus. Verum Herodotus primæ præfecturæ quadringenta talenta argenti attribuit, secundæ quingenta, tertiæ trecenta sexaginta, quartæ quingenta, quintæ trecẽta quinquaginta, sextæ septingenta, septimæ cẽtum & septuaginta, octauæ trecenta, nonæ mille, decimæ quadringenta quinquaginta, undecimæ ducenta, duodecimæ trecenta sexaginta, tertiædecimæ quadringenta, quartædecimæ sexcenta, decimæquintæ ducenta quinquaginta, decimæsextæ trecenta, decimæseptimæ quadringenta, duodeuicesimæ ducenta, undeuicesimæ trecenta: quorum summam non colligit, sed supputata ratione inuenio septem millia septingenta quadraginta talenta in summa esse. Atqui si talentum Babylonium proportionem habet ephectam ad Atticum talentum, septem millia septingenta quadraginta talenta Babylonia, Attica ualent talenta nouem millia & triginta. Si enim hanc summam partiaris septenario, numerus partiens erit mille ducenta & nonaginta, quot talentis crescit summa ad Atticum modum relata: at Herodotus Euboica fieri talenta tradit nouem millia quingenta & quadraginta: quæ summa maior est Atticorum talẽtorum summa quingentis & decem. Ita fit planum talentum Euboicum minus esse talento Attico tribus ferè minis & triente, Hoc aũt promptum est sic colligere. Fac ut singulis illis talentis sexagenarijs id est Atticis (quæ nouem millia & triginta esse diximus) ternæ minæ cum triente, id est tribus & triginta drachmis & tertia parte drachmæ decedant, fient utique in summa ter nouies millia minarum, id est septem & uiginti millia, & pro triente minæ, ter millia minarũ. Hunc numerũ triginta milliũ minarum si sexagenario partiaris, q̃ngẽta talẽta cõfiẽt, hoc est quingẽties sexagenæ minæ,

Talentũ Euboicum.

& sexagies quingenæ, quod perinde ualet: sic fiunt nouẽ millia & quingẽta talẽta Euboica. Rursus ex talẽtis illis quingẽtis ternæ mi næ cũ triẽte in singula decedãt necesse est, quia Attica pro Euboicis fecimus, fiũt decessionis mille & sexcẽtæ sexaginta sex minæ, & bes præterea minæ. At uero ex Herodoti summa decẽ talenta Euboica restabãt, quæ quingẽtas & septuaginta circiter minas ua lẽt. Restãt mille nonaginta sex minæ, quæ paulomin⁹ duodeuigin ti talẽtis ualẽt, qui numer⁹ excurrẽs facit ne ratio nostra quadret. Quòd si talentũ Euboicũ minus Attico fuisse tribus minis & qua drãte ponamus, trecentæ tantũ minæ & quadraginta excurrẽt. i. circiter sex talẽta. Et hac una ratione quãtum quidẽ obseruarim iu dicare possumus quantũ talentũ Euboicũ fuerit. Omnino aũt talẽ tum Euboicũ proxime ad Atticũ accedit: quod quia quantũ esset sa tis superq; deprehẽsum, cõprehẽsum, perceptũq, habemus et omnino cõpertũ, cætera quãta fuerint parũ huius operis referre puto: etsi id inquisiuisse iuuat propter operis diuerticula, quæ uelut destinato argumẽto appingentur oblectamẽti causa. Age uideamus quid ultra dicat Herodotus de tributis Persicis: Indi (inqt) ut sunt multitudine multo numerosissima omniũ quos nouimus hominũ, ita tributũ cõferebãt aliorũ cõparatione maximũ, trecenta scilicet & sexaginta psegmatis talẽta. i. aurei ramenti. Ramentũ auri arena est aurea, ob id alio noĩe ab eodẽ autore Chrysitis dicta. Chrysammos etiã ad uerbum aurea arena dicitur lib. XI. codicis Iustiniani: Aurũ aũt ramentitiũ (inquit ille) inuenitur esse talẽtũm Euboicorum quatuor milliũ sexcentorũ & octoginta, si ita ratio ineatur ut psegma terdecies tãto argẽti repẽdatur: hoc enim significat uerbũ τρισκαιδεκαστάσιον, quod unius literæ immutatione in libris impressis aliud significat. Laurẽtius eius loci intelligentiã parũ assecutus uidetur, nisi sit error impressorũ: et alioquin numerus in eius interpretatione corruptus est, quod et ex græco cõtextu et ex calculo deprehẽditur: τὸ δὲ χρυσίον (inqt Herod.) τρισκαιδεκαστάσιον λογιζόμενον, τὸ ψῆγμα, εὑρίσκεται ἐὸν Εὐβοϊκῶν ταλάντων ὀγδώκον

τα καὶ

Chrysitis.

Chrysammos.

τα καὶ ἑξακοσίων καὶ τριακισχιλίων. Si enim terdecies trecenta sexaginta multiplices, quatuor millia sexcenta et octoginta in summa inuenies. Meminisse aūt oportet id quod Herodotus ante dixerat, edicto Darij cautum esse ut aurū Euboico pōdere pēsitaretur: alioquin nō couenirét summa, si Babylonia talēta psegmatis intelligerētur, et psegma tredecies argēto repēsile. Cōgruit aūt quod sequitur numero à nobis posito. τούτων οὖν πάντων συντιθεμένων τὸ πλῆθος εὐβοϊκὰ τάλαντα συνελέγετο ἐς τὸν ἐπέτειον φόρον Δαρείῳ μύρια καὶ τετρακισχίλια καὶ πεντακόσια καὶ ἑξήκοντα. His igitur omnibus in unū coagmētatis Euboica talēta numero quatuordecim millia DLX. annuo tributo colligebātur. Quòd si reges Persarum quaterna dena millia & quingena talenta uel Attica uel Euboica ex Asia tantū et paucis locis Libyæ tributorū nomine percepisse dicūtur, quæ nos ad octuagies quinquies cētena millia aureorū nostrorum ut minimū æstimamus, quantū Ro. imperij dicemus esse reddituū? Præsertim cū extra eas præfecturas Persis ipsa dominatrix immunis relicta esset: sic enim inquit Herodot⁹: περσὶς δὲ χώρη μοι οὐκ ἔρηται δασμοφόρος, ἀτελέα γὰρ πέρσαι νέμονται. Persidis aūt regio una à me inter stipēdiarias dicta nō est. Persæ enim immunes agros colūt. Aethiopes aūt et Colchi et alij quidē populi munera in Persidem quotannis afferebant. Inter quos insignis est pensitatio Arabum qui millena quotannis talenta thuris afferebant: sed & recentioribus seculis aucta erant tributa prorogatione imperij Persici facta, ut autor est Herodotus. Quare quod apud Plutarchū in Pompeio latino facto antehac legebatur de uectigalibus & tributis imperij Romani post triumphum Ponticum, merito à nobis reprehensum est & mendosum. Iamprimum Antiochus ex fœdere cū Lucio Scipione icto omnibus urbibus agrisq; excesserat cis Taurum montem usq; ad Tanaim amnem, & à ualle Tauri usq; ad iuga qua in Lycaoniam uergit, ut tradidit Liuius libro octauo de bello Macedonico. Quanquam apud Liuium Tanaim mendose legi puto, & pro eo restituendum esse Halym. Notum est enim ex

Imperiū Po. Romani.

Herodoto in primo, Halym fluuium confinium olim fuisse Lydorum et Medorũ imperij. Meminit etiam Plinius Halyos fluminis in sexto, à radicibus Tauri per Cataoniã Cappadociamq; decurrens. Ab his autem finibus ad Hellespõtum Asia est proprie dicta, à mari Aegæo et Pontico ambientibus in peninsulam confirmata, intra quam Lydij regni fines circunscribuntur: unde Crœsi circunfluentes diuitiæ in prouerbium cesserunt. In ea Asiæ parte Herodotus tres præfecturas ponit, millena ducena sexagena Babylonia talenta annuo tributo pensitantes: quæ ratione Attica millena & quadringena & septuagena ualent, ære autem nostro octingena & octuagena bina aureorum millia, Romano more sestertiûm trecenties quinquagies bis paulo plus dicitur. Atqui apud Plutarchum legitur ante triumphum Pompeianum uniuersa Populi Romani tributa quinquagies decies centena millia fuisse. Cum ijs uero quæ Põpeius Populo Romano in ea expeditione quæsiuit, octuagies quinquies decies centena millia fuisse. Prior summa quingenties sestertiûm dici latine potuit, id est mille & ducenta quinquaginta millia aureorum. Altera trecenties & quinquagies sestertiûm priori summæ addidit, ut fuerint uniuersa Populi Romani uectigalia & tributa cum augmento triumphi Pompeiani, uicies semel centena uicena quina millia aureorum nostrorum, cum Pompeius imperio Populi Romani adiecisset Ciliciam, Syriam, Phœniciam, Palestinen, Iudæam, Mesopotamiam, Cappadociam, Armeniam, Colchidem, Iberiam, Albaniam, Scythas & Arabiæ partem: à Cilicia autem Phœnicia & Syria Palæstina usque ad fines Syriæ & Aegypti octingenta quinquaginta talenta Darium tulisse quotannis Herodotus tradit. A reliqua Syria, & Mesopotamia non minus quingentis, quæ ad Atticã rationem relata octingenta decem millia aureorum nostrorum ualent. Ita paucæ prouinciæ summam illam quæ apud Plutarchum legitur pendere populo Romano potuerunt, absque Cappadocia, Armenia, Colchide, Iberia, Albania, & Scythis, & Arabia, quas inter stipendiarias non nume-

Asia proprie dicta.

numero. Quapropter Pompeius pro concione gloriatus est (ut autor est Plin. lib. VII.) Asiam se ultimam prouinciarum accepisse, eandemq; mediam patriæ reddidisse: de Asia Cherroneso, id est peninsula loquens (quam proprie Asiam esse uocitatam diximus) Lydorum olim regno, nunc Turcarum imperio. Hæc ab Antiocho, bello Asiatico ablata fuerat: & ei postea Pompeius illas prouincias adiecit. Nunc si iam dictis Peloponnesum, Helladem, insulas Cycladas Sporadasq;, atq; uno nomine Græciam, Thessaliam, Epirum, Macedoniam, Illyricum, Italiam omnem, Siciliam, Sardiniam, & Corcyram, & superi inferiq; maris insulas, populos alpinos & Narbonensem Galliam, cũ citeriore ulterioreq; Hispania, & Africam adiecerit (Hæc enim omnia iam tum sub ditione Romana regebantur) quam summam tributorum colligere debeamus æstimandum lectoribus relinquimus. Merito ergo illã Plutarchi summam ad drachmas Atticas non ad nummos sestertios referendam censuimus: qua ratione quadruplicata redit summa: q̃q̃ eo tempore nec Aegyptus, nec reliqua Gallia, nec Britannia nec Germania Pannoniaq; imperio Romano parêrent. Diximus supra de statu imperij sub Augusto. Appianus autem quem latine tantum uersum uidere nobis contigit, in præfatione historiæ terminos Romani imperij sub Hadriano principe, quo tempore ipse historiam scripsit, late describens, ponit terminos ab Herculeis columnis ad Aethiopas orientales, quod ad Libyam pertinet: Asianæ autem ditionis terminos facit Euphratem fluuium & Caucasum montẽ, maiorisq; Armeniæ principium, & Colchos ad Euxinum pontum habitantes. In Europa autem Rhenum & Histrum fines Ro. imperij fuisse dicit. Omnes autem insulas quæcunq; intra mare internum sunt sitæ, Cycladas, Sporadas, Hyadas, Echinadas, & quæcunq; magnæ dicuntur à Græcis circa Libyam, Ioniam, Aegyptum, Myrtoum uel Siculum, & aliud quocunq; nomine mare dictum, Ro. imperio paruisse tum affirmat. Romanos autẽ regibus exactis usq; ad septingentesimũ annum sub statu populari et ciuili

Termini imperij Romani.

Imperium Romanum ad monarchiam deuenit.

qui politia græce dicitur, imperium suum propagasse. Quoad Caius Cæsar qui dictaturã perpetuam suscepit: rep. oppressa & in potestatem suam redacta, reuera principem egit, licet nomẽ reip. antiquari noluerit: à quo tempore ad Appiani historiam ducenti ferè anni intercesserunt, quibus Romanum imperium unius semper arbitrio rectum est, perinde atq; in regno fieri solitum est. Hoc tãtum interest quòd regio nomine principes abstinuerunt, imperatores se dici contenti: quo nomine prisci duces Romani populi censebantur, sed annua potestate creati. Eo autem spatio ducentorum annorum rem Romanam mirum in modũ creuisse dicit, suóq; tempore eam hominum expectationẽ fuisse ut porro progressura uideretur blandiente magis magisq; in dies rerum successu. Eam tamen Romanis mentem fuisse, ut nominis sui famã propagare inter barbaros, magis q̃ terminos prorogare imperij sui cuperent: uidisséq; se nõnullarum gentium legatos ad imperatorẽ cum potestate missos, ut gentem suam quisq; Romano imperio dederent: nec tamẽ admissos, quòd Romanus imperator sua interesse non arbitraretur feris & inopibus imperare populis. Nam & eorum qui imperio parẽrẽt, multos plus incõmodi q̃ cõmodi afferre: sed quos derelinquere atq; abijcere puderet. Plurimi etiã eorũ q dicto Romanis audiẽtes non essent, reges tamen & principes à Romanis petere solitos & accipere. Magnitudinem uero Persarum imperij percensens, quod ex Assyriorũ, Medorũ, Persarũq; regnis coaluit, nequaq̃ cũ dimidio imperij Romani cõparari iure posse contendit. Nã imperiũ Alexandri (quod celerius aleæ iactu uel fulgetræ potius emicãtis in modũ inusitatũ & in gradũ nulli alij sperandũ euasit) in mẽbra distractũ est mortuo statim Alexandro. Suo autẽ tẽpore Appianus tradit Persis peditũ equitumq; & apparatus terrestris ac maritimi ingentes copias fuisse, & Aegyptiorum talentûm quatuor & septuaginta millia in thesauris condita. Redditus uero imperij Romani nec dicere quisq̃ (ut opinor) nec animi certa coniectura assequi potest. Nec aliquis scriptorum aliquid de ea re tradidit

Principes Romani regio nomine abstinuerũt.

quod magnopere memorandum sit. Sed nec semper eadem ratio fuit, sed alia atq; alia pro conditione temporum. Si tamen de hac re cõmentari quenq̃ iuuat, primũ hoc scire oportet, ærarium Romanum ex uectigalibus & tributis constitutum fuisse quomodo & hodie nostrũ. Vectigalia trium generum fuerunt, ex agrorum cultu, ex merciũ traiectu, & ex pascuis. Primum decimæ, alterũ portorium, tertiũ scriptura appellabatur: & præter hæc salarium. Cicero de imperio Gn. Pompeij: Nam in cæteris rebus cum uenit calamitas, tum detrimentum accipitur. At in uectigalibus non solum aduentus mali, sed etiam metus ipse affert calamitatẽ: nam cum hostium copiæ non longe absint, etiam si irruptio nulla facta sit, tamẽ pecora relinquuntur, agricultura deseritur, mercatorum nauigatio conquiescit: ita neq; ex portu, neq; ex decimis, neq; ex scriptura uectigal conseruari potest. Quo tandẽ animo esse existimatis aut eos qui uectigalia uobis pensitant, aut eos qui exercent atq; exigũt? cũ duo reges cum maximis copijs prope adsint: cum una excursio equitatus perbreui tempore totius anni uectigal auferre possit? Cũ publicani familias quas in salinis habent, quas in agris, quas in portubus atq; custodijs, magno periculo se habere arbitrentur? Salinas Ancus Martius Romanorũ rex tertius instituit, ut autores sunt Liuius & Plinius. Sed salarium uectigal Liuius in censura cõmẽtus est, ob id salinator postea dictus, ut autor est Liuius libro undetrigesimo. Tributa autem pro modo census cuiusq; conferebantur. Cuius rei tenuia documenta apud scriptores reperiuntur, quantum equidẽ meminerim. Liuius libro IX. de bel. Maced. de cẽsura Catoniana loquẽs: In censibus quoq; accipiendis tristis et aspera in omnes ordines censura fuit. Ornamenta & uestem muliebrem & uehicula quæ pluris q̃ quindecim millium æris essent in censum referre uiatores iussit. Item mancipia minora annis XX. quæ post proximũ lustrũ X. millibus æris aut eo pluris uenissent, uti ea quoq; decies pluris q̃ quanti essent æstimarentur, & his rebus omnibus terni in millia æris attribuerentur. Attribuerẽtur hoc

Aerarium Romanũ ex tribus generibus redditum constitutum.

Salinator unde dictus

Tributum Romæ pro modo census cõferebatur.

loco significat tributi nomine statuerentur. Ergo Cato *deterrere uolens homines à luxu, pluris decies delicatam uestem & uenusta mancipia, q̃ quanti uendi possent æstimauit, in æris singula millia ternos asses tributi constituit.* Tacitus lib. XIIII. *Eodem anno crebris populi flagitationibus immodestiã publicanorũ arguentis, dubitauit* Nero *an cũcta uectigalia omitti iuberet, idq́; pulcherrimũ donũ generi mortaliũ daret: sed impetum eius multũ prius laudata magnitudine animi attinuere senatores, dissolutionẽ imperij docendo, si fructus quibus respu. sustineretur, diminuerẽtur. Quippe sublatis portorijs, sequens ut tributorũ abolitio expostularetur: temperandas planè publicanorũ cupidines, ne per tot annos sine querela tolerata, nouis acerbitatibus ad inuidiã uerterẽt. Ergo edixit princeps ut leges cuiusq; publici occultæ ad id tempus proscriberẽtur.* Omissas petitiones non ultra annum resumerent. *Romæ prætor per prouincias qui pro prætore aut consule erunt, iura aduersus publicanos extra ordinem redderent: militibus immunitas seruaretur, nisi in ijs quæ ueno exercerent, aliaq́; admodũ æqua, quæ breui seruata, dein frustra habita sunt: manet tamen abolitio quadragesimæ quinquagesimæq́;, & quæ alia ex auctionibus illicitis nomina publicani inuenerant. Temperata apud transmarinas prouincias frumenti subuectio: & ne censibus negotiatorum naues ascriberentur, tributumq́; pro illis penderent constitutum.* Non nihil etiã *de hoc dicitur in l. forma. In titulo de censibus, in pandectis.* Strabo *de Britannia loquens lib. quarto quam uectigalem sub Augusto factã fuisse dicit*: τέλη τε οὕτως ὑπομένουσι βαρέα τῶν τε εἰσαγομένων ἐπὶ τὴν κελτικὴν καὶ τῶν ἐξαγομένων. *Vectigalia etiam sic tolerãt grauia earũ rerũ quæ in Galliã exportãt aut q̃ inde important.* Et *rursus: Ita nullo iam præsidio ad insulæ custodiã opus est. Non enim una plus legione opus est ad exigenda ab eis tributa. Constituta autẽ erat omnis impensæ ratio exercitui pro modo tributorum.* Alioquin *minui necesse uectigalia si tributa insuper imperarentur. Quod si uis inferretur, periculum esset ne ad defectionem*

one solicitarentur. Sic enim illa Strabonis uertẽda mihi uerba uisa sunt: εἰς ἴσον δὲ καθίσαται πᾶν τὸ ἀνάλωμα τῇ στρατείᾳ τοῖς προσφερομένοις χρήμασιν, ἀνάγκη δὲ μειοῦσθαι τὰ τέλη φόρων ἐπιβαλλομένων. ἅμα δὲ καὶ κινδύνους ἀπαντᾶν τινὰς βιαζομένους. Age citãda una autoritas insignis ad cõiecturã faciendã in uniuersas opes Romani imperij. Ea erit ex eodem autore libro XVII. quo in loco Strabo ostendere uolẽs magnitudinem redditũum eius prouinciæ ita inquit: τὰς τοῦ αἰγύπτου δὲ τὰς προσόδους ἔν τινι λόγῳ κικέρων φράζει, φήσας κατ' ἐνιαυτὸν τῷ τῆς κλεοπάτρας πατρὶ τῷ αὐλητῇ προσφέρεσθαι φόρον ταλάντων μυρίων β'. φ'. ὅπου οὖν ὁ κάκιστα καὶ ῥαθυμότατα τὴν βασιλείαν διοικῶν τοσαῦτα προσωδεύετο, τί χρὴ νομίσαι τὰ νῦν διὰ τοσαύτης ἐπιμελείας οἰκονομούμενα, καὶ τῶν ἰνδικῶν ἐμποριῶν καὶ τῶν τρωγλοδυτικῶν ἐπηυξημένων ἐπὶ τοσοῦτον. Aegypti autem redditus Cicero quadam in oratione eleganter explicans Auletæ patri Cleopatræ dicit talenta duodecies millena & quingena quotannis ex Aegypto obuenisse. Quare si is rex qui & dissolutissime & nequissime regnum administrauit, tantum annuæ obuentionis habuit ex Aegypto, quid nunc existimare conuenit, quantiq; æstimare redditum eiusdem prouinciæ tanta prouidentia administratæ, præsertim Indicis negotiationibus & Troglodyticis usqueadeo adauctis? Siquidem superiore tempore ne uiginti quidem nauigia Arabicum sinum penetrare ausa sunt, ut proras quidem nauium extra angustias illas exererent: At nunc & classes ingentes ad Indiam usque uela faciunt & ad extrema Aethiopiæ. Ex quibus merces pretiosissimæ importantur, & inde rursus in alia loca transmittuntur. Ita duplex inde uectigal cogitur, mercibus scilicet importandis & exportandis. Atqui eorũ quæ magno uæneunt magnum quoq; uectigal est. ὥστε καὶ τὰ τέλη διπλᾶ συνάγεται, τὰ μὲν εἰσαγωγικά, τὰ δὲ ἐξαγωγικά. τῶν δὲ βαρυτίμων, βαρέα καὶ τὰ τέλη. Adde etiam (inquit) quod Alexandria prædictarum merciũ unũ est receptaculũ, ita ut sola plerũq; eiusmodi merces uẽdit & exteris suppeditet.

Aegypti redditus.

καὶ τ᾽ δὴ καὶ μονοπωλίας ἔχει. μόνη τ᾽ ἡ ἀλεξάνδρεια τῶν ζιοὺ των ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ὑποδοχεῖόν ἐστι, καὶ χορηγεῖ τοῖς ἐκτός. Quæ sint eiusmodi merces ignorare nemo potest qui legem ultimam legerit tituli de publicanis in Pădectis, propter quas institutum est uectigal rubri maris, ut apud Plinium legimus. Ptolemæus pater Cleopatræ fuit ultimæ Aegypti reginæ. Qui omnibus flagitijs inquinatus etiam tibicinũ artẽ exercuit: ob quã cognomẽtũ auletæ id est tibicinis meruit. Hic ob nequitiam & facinorosam uitam, ab Alexandrinis exactus, à Gabinio duce Romano qui tum Syriam obtinebat reductus est. Quo nomine Gabinio lis decem millibus talentûm æstimata est accusante Memmio, ut ex oratione Ciceronis pro Rabyrio Posthumo in præcedentibus diximus. Pœnæ tamen capitali ereptum eum significat Valerius libro octauo in principio: Cæterũ in qua oratiõe Cicero hoc dixerit, quòd Ptolemæus duodecies millena & quingena talenta ex Aegypto quotãnis percipiebat, nescio. Nisi in hac eadem pro Rabyrio loco aliquo mutilato. Vel in ea oratione quæ non extat, quam pro Gabinio habuit, cui olim infensissimus, postea reconciliatum se dicit, his uerbis: Mihi hæc Cai Memmi causa defendendi Gabinij fuit reconciliatio gratiæ: neque uero me pœnitet mortales inimicitias habere. Verũ duodecim millia & quingenta talenta Attica (Attica enim hic intelligi puto non Aegyptia, quæ quadrante Atticis maiora sunt) septuagies quinquies centena millia aureorum nostrorum ualent. Quibus si augmentum addas ex Strabonis sententia, fortasse centies centenis millibus redditum annuum Aegypti iure æstimare poteris. Sed operæpretium facturus mihi uisus sum, si rationem administrandæ eius prouinciæ sub Augusto et Tyberio prosequerer ex eodẽ autore: De Actiaco enim bello loquẽs ab Augusto cõfecto, & Antonio & Cleopatra captis, Aegyptũ ab eo dicit in prouinciæ formã redactã his uerbis: ἐπαρχία δὲ νῦν ἐστὶ, φόρους μὲν τελοῦσα ἀξιολόγους· ὑπὸ σωφρόνων δὲ ἀνδρῶν διοικουμένη, τῶν πεμπομένων ὑπάρχων ἀεὶ. ὁ μὲν οὖν πεμφθεὶς, τὴν τοῦ βασιλέως ἔχει τάξιν.

Auletes.

Quõ administrarentur prouĩciæ sub Augusto.

ὑπ

ὑπ᾽ αὐτὸν δ᾽ ἐστὶν ὁ δικαιοδότης ὁ τῶν πολλῶν κρίσεων κύριος. ἄλλος δ᾽ ἐστὶν ὁ προσαγορευόμενος ἴδιος λόγος ὃς τῶν ἀδεσπότων καὶ τῶν εἰς καίσαρα πίπτειν ὀφειλόντων ἐξεταστής ἐστι, παρέπονται δὲ τούτοις ἀπελεύθεροι καίσαρος καὶ οἰκονόμοι, μείζω καὶ ἐλάττω πεπιστευμένοι πράγματα. Nunc autem prouincia est tributa pēdens memorabilia, à uiris eiusmodi administrata qui sibi temperare nouerunt, quiq; semper rectores ad eam cum potestate mittuntur. Qui uero recturus mittitur, is uicem regis obtinet, sub eoq; est is qui Dicæodotes dicitur, id est iura reddens, in cuius potestate ferè sunt iudicia. Est et alius magistratus qui idios logos, id est priuata ratio dicitur: earum rerum indagator, quæ adespotæ græce dicuntur, id est assertorē non habentes, uel nullius dominio mancipatæ, et omnino earū rerum quæ in Cæsarem recidunt. Horum uelut assectæ sunt liberti Cæsaris & dispensatores, quibus maiora minoraq; negotia permittuntur. His uerbis procurator priuatæ rationis dicitur, qui ea persequitur quæ fisco obueniūt, non quæ ærario & populo, uel priuato principis patrimonio. Ex quo patet proprie esse hoc uerbū usurpatū in lege procurator in titulo de edendo in Codice Iustiniani: licet aliter Accursius opinatus sit. Adespota aūt appellat quæ etiā Hermæa dici possent, uulgo albana spaua' que dicuntur. Deinde idem autor enumeratis copijs militaribus quæ ad eam prouinciā tuendā statutæ sunt. τῶν δ᾽ ἐπιχωρίων ἀρχόντων, ὁ τε ἐξηγητής ἐστι κατὰ τὴν πόλιν, πορφύραν ἀμπεχόμενος, καὶ ἔχων πατρίους τινὰς, καὶ ἐπιμέλειαν τῶν τῇ πόλει χρησίμων. καὶ ὁ ὑπομνηματογράφος, καὶ ὁ ἀρχιδικαστής. τέταρτος δὲ ὁ νυκτερινὸς στρατηγός. Inter municipales aūt magistratus est qui exegetes dicitur, quasi sacrorū interpres, uel augur in urbe, purpurā gestās, & alijs honoribus prouincialibus insignis: earū rerū procurationem habēs, quæ ciuitati cōducūt. Est etiā qui hypomnematographus, id est à cōmentarijs dicitur, et q iudicibus præest, ob id archidicastes appellatus: & quartus, prætor nocturnus. Cicero pro imperio Gn. Pōpeij uectigalibus Romanis ita inquit: Nam

Dicæodotes.
Idios logos, priuata ratio.
Adespota et res Adespotæ.
Exegetes.
Hypomnematographus.
Archidicastes.

Nam cæterarũ prouinciarũ uectigalia Quirites tanta sunt, ut his ad ipsas prouincias tutãdas uix cõtẽti esse possimus: Asia uero tã opima est & fertilis, ut & ubertate agrorũ & uarietate fructuũ & magnitudine pastionis, & multitudine earũ rerũ, quæ exportã tur, facile omnibus terris antecellat. Plin. autor lib. XXXIII. post Persen regẽ Macedoniæ deuictũ, & gazã eius in ærariũ illatam, populũ Ro. tributa pẽdere desiisse. Quæ tamẽ postea restituta esse ex eo cõijcio quod Cicero in II. Philippica dixit: Vbi est septies millies sestertiûm quod in tabulis quæ sunt ad Opis petebatur? funestæ quidẽ illius pecuniæ, sed tamẽ quæ si ijs quorũ erat non redderetur quæ nos à tributis possit uindicare: ubi petebat legendũ puto. Non omittendũ & id quod idẽ Strabo libro sexto tradidit, Romanos initio plurimã Aphricæ et Asiæ partẽ regibus sibi subditis cõmisisse, quos propter amicitiã et societatẽ regnare permiserunt: postmodũ aũt uel defectione regũ et uiolatis fœderibus, uel stirpiũ regiarũ interitu omnia fermè in prouinciarum formam redacta esse. Sic Attalicũ regnũ, sic Syriũ, sic Paphlagonũ & Cappadocum, & Aegyptiorũ & Mithridatis Eupatoris ad Romanos peruenisse, adeo ut Tyberij tẽpore cuncta intra Phasin & Euphratẽ præter quosdã Arabas Romano tenerẽtur imperio, uel à regibus à Romanis impositis. Armenij uero, et Albani Colchis superiores et Iberi, sola ducũ præsentia in officio continebãtur. Sed cum Romanos uiderent uarijs negotijs, aut bellis implicitos, statim ad res nouas solicitari gentes efferatæ solebant, sicut et eæ gentes quæ trãs Istrum flumen & Euxinum pontum habitabant. Iosepus autem in secundo de bello Iudaico Agrippam ad Hierosolymitanos orationem luculentam habuisse cõmemorat, & de potentia & opibus Romani imperij magnifice disseruisse, ad deterrendos Iudæos ne ad rebellionem spectarent. In ea autem oratione circa mediũ ferè ita eum loquentẽ inducit: Nam tertiam partẽ orbis terrarũ, cuius ne nationes quidem numerare promptũ est, ab Atlantico mari & columnis Herculis usq; ad mare rubrũ sitas, totã armis Romani subegerunt:

Quonã modo regna in prouĩcias redacta sint.

gerunt: & præter annuas frumentationes quibus Romanã plebem octonis mensibus alunt, alia quoq; tributa pendunt: & quidẽ apud illos una tantũ legio cõparatur. Quanq̃ quid opus est exemplis lon ge petitis potentiã Romanã enarrare? cũ eam possitis de uicina uo bis Aegypto optime æstimare. Hæc enim cũ ad Aethiopas usq; por rigatur opulentamq; Arabiam, conterminaq; sit Indiæ, ac septin- genties & quinquagies centena millia incolarũ habeat extra Ale- xãdrinum populum, tributa tamen obsequẽtissime pensitãs (quorũ magnitudinem æstimare de censu singulorũ capitũ licet) Romano parêre imperio non grauatur. Tametsi quãtum stimulũ defectio- nis habens Alexandriã urbem, cum multitudine hominũ & opibus abundantem, tum amplitudine & ambitu nõ imparem? ut quæ lon gitudine stadia triginta latitudine decem habeat. Tributorum ue ro multo amplius in singulos menses pensitet, q̃ uos in annos singu los conferatis: & eo amplius Romano Populo quaternûm mensium frumentum suppeditet. Duæ autẽ legiones ciuitati insidentes pro fundam Aegyptum cum illa Macedonum nobilitate frenant. De magnitudine Alexandriæ Strabo idem cum Iosepo dixit: latitudi- nem paulo minorem ponens. Octo autẽ legionibus eo tẽpore Ger- mania obtinebatur, ut inibi Iosepus in persona Agrippæ disserit: quod eò pertinet quod superiore libro de legionibus ab Augusto de lectis, & per orbẽ collatis diximus. Opimos aũt fuisse redditus Hi spaniæ ex eo conijcere datur, quod de opulẽtia eius prouinciæ scri bitur præsertim Turdetaniæ quæ & Bætica dicitur. Strabo libro tertio miranda de fertilitate eius narrans quodam loco ita inquit: Quum uero supradicta regio tot bona suppeditet, maxime tamen admiratione digna est ob metallorum copiam, quibus uniuersa Hi spaniæ regio scatet: non ubiq; ipsa frugibus exuberans, & præser- tim ubi metallis copiosa est. Rarum est regionem inuenire utraque re uberem. Rarius etiam illud eandem regionem in paruo quodam agro metallis omne genus abundare. At uero Turdetania & finiti ma ei regio rationẽ nullã cõmendandi sui eo nomine remittit scri-

Alexandria.

Hispania opi bus abũdãs.

Turdetania eadẽ & Bæ tica.

bere de ea re uolentibus, usqueadeo numeros omnes laudis in metallis impleuit, nihil ut ei absit quod quidem memoratu dignum sit: neq; enim aurum, neq; argentum, neq; æs, neq; ferrum alibi terrarũ, aut tantum, aut tam eximium nasci adhuc compertum est q̃ in turdentania nascitur: ἡ δὲ τουρδιτανία καὶ ἡ προσεχὴς αὐτῇ, λόγον οὐδένα ἄξιον καταλείπει τοῖς περὶ τὴν ἀρετὴν τῶν τόπων ἐπαινεῖν βουλομένοις. οὔτε γὰρ χρυσὸς οὐδ' ἄργυρος οὐδὲ χαλκὸς οὐδὲ σίδηρος οὐδαμοῦ τῆς γῆς οὔτε τοσοῦτον οὔτ' οὕτως ἀγαθὸς ἐξήτασται γεννώμενος μέχρι νῦν. *Ac ne aurum quidem solum effoditur, sed etiam trahitur. Deferunt enim aurum amnes, & torrentes auream arenam, quæ etiam multis in locis aquarũ indigis reperitur, sed in his non apparet: in ijs autem locis quæ fluminibus alluuntur auri psegma, id est scobs aurea resplẽdescit. Idem: Inter auri ramẽta repertas aliquando fuisse aiunt selibrales glebulas, quas palas appellãt, quæ perquã modicæ purgationis indigerent.* ἐν δὲ τοῖς ψήγμασι τοῦ χρυσίου φασὶν εὑρίσκεσθαί ποτε καὶ ἡμιλιτριαίας βώλους ἃς καλοῦσι πάλας, μικρᾶς καθάρσεως δεομένας. *Apud Strabonem latinum pilas corrupte pro palas legitur. Idem paulo inferius. Polybius autem argentifodinas commemorans, quæ sunt circa Carthaginem nouam, ab Vrbe XX. fermè stadijs distantes, quatuor decurias operantium hominum fuisse ait, qui tunc in dies singulos uicena quina drachmarũ millia populo Romano referrent, nos uigintiquinq; millia drachmarũ aureis nostris æstimare instituimus, duobus millibus & quingentis. Qua ratione ex Carthaginẽsibus metallis argẽti Romanus populus noningena duodena millia, et quingenos aureos nostros quotannis percipiebat. Sed huius summæ ut arbitror partem impendia auferebant, etiã si uincti foderent. Verba Strabõis hæc sunt:* ὄντων τέτταρας μυριάδων ἀνθρώπων μένειν τῶν ἐργαζομένων, ἀναφερόντων τότε τῷ δήμῳ τῶν ῥωμαίων καθ' ἑκάστην ἡμέραν δισμυρίας καὶ πεντακισχιλίας δραχμάς. *Plinius libro III. Bætica à flumine mediam eam secante cognominata cunctas prouinciarũ diuiti cultu, & quodã fertili, ac peculiari nitore præ*

Palæ.

Memorabiles argentifodinæ.

præcedit. Idem alibi: Metallis plumbi, ferri, æris, argenti, auri tota fermè Hispania scatet, Bætica etiã minio. Vniuersæ Hispaniæ Vespasianus imperator Augustus iactatus procellis reipublicæ, Latij ius tribuit, uel iactatum potius, ut referatur ad Latij ius. Idem libro tricesimotertio: Aurum arrugia quæsitũ non coquitur, sed statim suum est. Inueniuntur ita massæ, nec non in puteis denas excedentes libras. Palacas Hispani, alij Palacranas: ijdem quod minutum est ballucẽ uocant. Strabo Palas dixit appellari massulas auri selibrales. Plinius Palacas, sed denarũ librarum: ballucæ quatuordecim unciæ pro auri libra inferebantur à metallarijs sanctione principũ, ut legimus in titulo de metallarijs li. 11. Codicis: græce Chrysammos dicitur: lingua nostra uernacula paleolas appellat auri ramenta quæ alluuione riuorum deferuntur, cuiusmodi hodie circa Pyrenen inueniuntur: nos enim inde uidimus nonnullas ciceris magnitudine, quibus nulla excoctione opus esset: pleræq; tamen minutæ sunt et tenues, unde nomẽ sortitæ sunt. Quapropter apud Pliniũ libro tricesimoquarto ita lego ex antiquis exẽplaribus: In ærarijs officinis & smegma fit: iam liquato ære atq; percocto, additis etiamnum carbonibus, paulatimq; accensis, ac repente uehemẽtiori flatu expuitur æris palea quædã. Nec me latet Hermolaũ pala legere ex Strabone: nã Strabo palas appellauit massulas auri semissales. Plinius paleas appellat non glebulas, sed ramẽtulas, palearum formam habentes, quod non magnopere mirum est Hermolaum in transcursu non animaduertisse. Idem Plinius libro tricesimotertio de argenti metallis loquẽs: Mirum, inquit, adhuc per Hispanias ab Annibale incohatos puteos durare, sua ab inuentoribus nomina habentes. Ex quibus Bebelo appellatur hodie qui CCC. pondo Annibali sumministrauit in dies ad mille quingentos passus cauato iam monte, per quod spatium Aquitani stantes diebus noctibusq; egerunt aquas lucernarum mensura. Trecena pondo Romana, tricena millia drachmarũ efficiebant, quæ terna millia coronatorũ ualent. Quare hoc dictũ Plinij cõuenit cum superiore Stra-

Chrysammos.

Plinij locus.

Putei ab Annibale incohati.

Trecena pondo Romana.

bonis loco, ut suspicer Plinium de Carthaginensibus argentifodinis locutum, quæ in citeriore Hispania erant, finitima Aquitanis. Polybius enim æqualis Annibalis ætatis fuit. Rursus Strabo: φησὶ δὲ ποσειδώνιος μάρκον μάρκελλον πράξασθαι φόρον ἐκ τῆς κελτιβηρίας τάλαντα ἑξακόσια, ἐξ οὗ τεκμαίρεσθαι πάρεστιν ὅτι πολλοί ἦσαν οἱ κελτίβηρες καὶ χρημάτων εὐποροῦντες. *Ait aũt Posidonius Marcũ Marcellũ exegisse tributũ ex Celtiberia ad talẽta sexcenta. Ex quo cõiecturã facere est Celtiberorũ gentẽ numerosissimam fuisse & pecunia abundantẽ. Tametsi regionẽ ieiunã incolerent. Plinius libro XXXIII. de metallis Hispaniæ loquẽs: Vicena, inquit, millia põdo auri ad hunc modũ annis singulis Asturiã atq; Galleciã et Lusitaniam præstare quidã tradiderunt, ita ut plurimum Astria gignat: neq; in alia parte terrarum tot seculis hæc fertilitas. Vicena millia pondo Romana, tricena minimũ nostra ualent. Ingentia sunt hæc testimonia de opulẽtia Hispaniæ, quibus accedit, et tertiũ Trogi Pompeij, ut ex breuiario quarto et quadragesimo Iustini nouimus. Strabo aũt de tẽpore suo loquẽs ita inquit, in mentione metallorũ argẽti quæ sunt ad Carthaginẽ nouã:* ἔστι δὲ καὶ νῦν τὰ ἀργυρεῖα, οὐ μὲν τοι δημόσια, οὐδὲ ἐνταῦθα οὐδ᾽ ἐν τοῖς ἄλλοις τόποις, τὰ δὲ χρυσεῖα δημοσιεύεται τὰ πλείω. *Sunt autẽ & nunc argẽtifodinæ nõ tamẽ publicæ, nec illic nec alibi, sed priuatorum: auri aũt metalla pleraq; sunt publica. Hactenus de Hispania. Cuius etiã Galliã æmulã aurifera ui fuisse eodẽ autore cõprobabimus. Quippe lib. III. de Turdetaniæ .i. Bæticæ metallis loquẽs ita subdit:* ἀξιοῦσι δὲ γαλάται τὰ παρ᾽ ἑαυτοῖς εἶναι κρείττω μέταλλα ἐν τῷ δὲ κιμμερίῳ ὄρει, καὶ τὰ ὑπ᾽ αὐτῇ πυρήνῃ. τὸ μὲν τοι πλεῖον τὸ ἐντεῦθεν εὐδοκιμεῖ. *Galli uero meliora esse sua cẽsent, quæ in Cimerio monte sita sunt, & quæ Pyrene ipsi subiacẽt: illinc tamen aurum magis probatur quàm Gallicum. Vbi puto non Cimerio sed Cemmeno legendum: Cemmeni enim montes* κεμμένον ὄρος, *apud Strabonem libro quarto: Aquitaniam à Celtis discludunt, quo loco Cæsar Gebennam uel Cebennam potius montem ponit:*

Mira auaritia.

Memorabilis redditus metallorum.

Metalla auri quondam in Gallia.

huius pars hodie Tarara uocitatur. Rursus idem autor libro quar
to de Narbonensi litore loquens & sinu qui Gallicus illic dicitur:
ἔχουσι δὲ τάρβελλοι τὸν κόλπον, παρ' οἷς ἐστὶ χρυσεῖα σπουδαιότατα
πάντων. ἐν γὰρ βόθροις ὀρυχθεῖσιν ἐπὶ μικρὸν εὑρίσκονται καὶ χείρο
πλήθεις χρυσίου πλάκες, ἔσθ' ὅτε μικρᾶς καθάρσεως δεόμεναι.
τὸ δὲ λοιπὸν, ψῆγμά ἐστι καὶ βῶλοι, καὶ αὗται κατεργασίαν οὐ
πολλὴν ἔχουσαι. Tarbelli inquit eum sinum obtinent, apud quos
aurifodinæ sunt omnium præstantissimæ: in specubus enim leniter
effossis inueniuntur auri crustæ quæ manum implere possint, in-
terdum modico purgamento indigentes: reliquum autem aurum
ramenta sunt & glebulæ, modicam & ipsæ operam poscentes. In
terior autem regio & montana melius solum habet: nam ad Pyre
nen conuenarum est ciuitas qui eò ad incolendum conuenerunt,
ubi oppidum Lugdunum. Hallucinatus eo loco interpres qui locum
ita uertit: Nam ad Pyrenen conuenarum Synclydo est ubi op-
pidum Lugdunum, quasi Synclydon nomen esset oppidi, cum ge-
nitiuus sit pluralis conuenarum significans. Synclydes enim col-
lectitij alicuius loci habitatores dicuntur ut latinæ cõuenæ. πρὸς
μὲν τῇ πυρήνῃ ἡ τῶν κονουένων ἐστὶ συγκλύδων ἐν ᾗ πόλις λούγ-
δουνον. Plinius de Aquitania loquens: Mox in oppidum, inquit,
cõtributi cõuenæ. Lugduni aũt oppidi in ea regione nõ meminit

Conuenæ Synclydes.

Strabo his uerbis: Tectosages pyreneis propinqui sunt montibus:
paulũ etiã aquilonare latus Cemmenorũ montiũ attigũt, terrã colẽ
tes auro multo præditã. ἐφάπτονται δὲ μικρὰ καὶ τοῦ προσαρκτίου
πλευροῦ τῶν κεμμένων· πολύχρυσόν τε νέμονται γῆν. Apud ipsos
autẽ thesauros ab imperatore Romano Scipione repertos in urbe
Tolossa et ablatos ait, à quibus aurũ Tolossanum apud scriptores
decãtatissimũ, in prouerbiũ cessit, ut autor est Gellius. τὰ μὲν γὰρ εὑ
ρεθέντα ἐν τῇ τολώσσῃ χρήματα μυρίων που καὶ πεντακισχι-
λίων ταλάντων γενέσθαι φασί. τὰ μὲν ἐν σηκοῖς ἀποκείμενα, τὰ
δ' ἐν λίμναις ἱεραῖς, οὐδεμίαν κατασκευὴν ἔχοντα, ἀλλ' ἀρ
γὸν χρυσίον καὶ ἄργυρον Posidonius (inquit Strabo) uerisimiliter

Aurum Tolossanum.

tradit pecunias Tolossæ repertas ad quindecim talentûm millia, quarũ partẽ in fanis, partem in lacubus cõsecratis reconditã fuisse, argentum aurumq́; infectũ atq; rude. Et *rursus paulo inferius: Vt autẽ inquit Posidonius, & alij complures, regio ipsa auro alioquin abundãs & homines habẽs superstitioni addictos, & ad par simoniam in uictu assuetos, multis in locis Celticæ Galliæ thesauros habuit, maxime uero lacus eis sacrosanctos à prædonũ direptionibus thesauros præstabãt, in quos ideo auri argentíq; pondera demiserant. Romani uero quum ui & armis loca ea obtinuissent, auctioni lacus eos publice subiecerunt. Emptorũ autem plurimi molas argenteas ductiles inuenerunt.* μάλιστα δ' αὐτοῖς αἱ λίμναι τὴν ἀσυλίαν παρεῖχον, εἰς ἃς καθεῖσαν ἀργύρου ἢ καὶ χρυσοῦ βάρη. οἱ γοῦν ῥωμαῖοι κρατήσαντες τῶν τόπων ἀπέδοντο τὰς λίμνας δημοσίᾳ. καὶ τῶν ὠνησαμένων πολλοὶ μύλους εὗρον σφυρηλάτους ἀργυροῦς. *Idem autor est Lucriũ Aruernũ patrẽ Bituiti (qui Bituitus cũ Maximo Aemyliano & Domitio Aenobarbo ducentorũ milliũ hominum exercitu conflixit) tantis delicijs diuitijsq́; circunfluxisse, ut aliquãdo ostendendarũ opum gratia curru uectus per campum ingrederetur, nũmos aureos argenteosq́; huc atq; illuc spargens, quibus colligendis amici & comites occupati sequerentur.* τοσοῦτον πλοῦτον λέγεται καὶ τρυφὴν διενεγκεῖν, ὥστε ποτὲ ἐπίδειξιν ποιούμενος τοῖς φίλοις τῆς εὐπορίας, ἐπ' ἀπύνης φέρεσθαι διὰ πεδίου, χρυσοῦ νόμισμα καὶ ἀργύρου δεῦρο κἀκεῖσε διασπείρων, ὥστε συλλέγειν ἐκείνους ἀκολουθοῦντας. *Auri Tolossani meminit Gel. lib. III. & Cice. de natura deorũ lib. III. ob cuius raptũ quæstionẽ habitam esse dicit. Trogus libro XXXII. Cepionẽ appellat eũ imperatorem qui aurũ Tolossanũ abstulit: quod sacrilegiũ ei, & exercitui eius excidij causam fuisse tradit. Auri autem, inquit, fuere centum & decem millia pondo: argenti quinquies decies centena millia. Hæc summa uix dicere ausim quanti æstimanda sit: auri singula pondo minoris æstimari centum aureis solatis nõ possunt etiã ut undecima pars æris in eo mixta fuerit. Qua ratione aurũ illud*

Lucrius. Aruernus.

Cepio.

Tolossa-

Tolossanum centies & decies centenis millibus aureorum ualuit: quod si obryzũ fuerit .i. centenis & duodenis solatis in libras æsti mabile, centies uicies ter centenis & uiginti millibus ualuit. Quod autem ad argentum pertinet Trogum existimarim non quinquies decies cẽtena millia pondo scripsisse, quæ summa quinquagies mil lies mille aureos ualet, sed quindecies centena millia, quæ quinde- cies millies mille aureis coronatis æstimantur à nobis, id est cen- ties & quinquagies centenis millibus. Quod si quis Trogum quin- quies decies scripsisse malit, tamen pro quindecies intelligam: quo modo apud Suetonium in Augusto quaterdecies millies pro bis se pties, id est quatuordecies. Cicero etiam sic usus est. Strabo ex Posi donio quindecim millibus talentûm argenti æstimasse aurũ argen tum'que simul uidetur: quæ summa minor est minima prædicta- rum, id est nonagies centena millia aureorum. Apud Iosepum libro supradicto Agrippa magnifice de Galliarũ situ & felicitate Gal lorum domestica disserit: quos omne genus bonis apud se scatenti- bus totũ penè orbẽ irrigare, mirifico præconio uociferatur, & nihi lo secius sub mille & ducentis militibus Romano imperio parêre, quibus plures propemodũ ciuitates habeant, non animi mollitia, ut qui octoginta annis pro libertate dimicassent, sed animi destinatio ne in obsequiũ eius gentis fixa cuius & uirtutẽ experti fuissent, & fortunam admirarentur. Multa adhuc adnotauimus, quæ fide ca- ritura sunt, ut opinor, præsertim apud eos (ut dixi) qui oĩa & præ terita & futura præsentis tẽporis modulis metiũtur: unũ etiam ad dam ex eodẽ Strabone, qui de Bætica loquẽs πολὺ δὲ καὶ ἐσθὴς πρό- τερον. νῦν δὲ ἔρια μᾶλλον τῶν κοραξῶν, καὶ ὑπερβολή τις ἐστὶ τοῦ κάλ- λους. ταλαντιαίους γοῦν ὠνοῦνται τοὺς κριοὺς εἰς τὰς ὀχείας. Mul ta aũt uestis antea inde ueniebat: nũc aũt lanæ magis q̃ à Coraxis, pulchritudine eximia: siquidem propter hoc arietes talẽtari pretio emũtur ad admissurã. Coraxi aũt populi sunt Colchorũ Stephano de urbibus. Talentum sexcẽtis aureis æstimamus: tãti aũt uẽditari arietes potuerũt apud eos, qui asinos admissarios, uel etiam asinas

Quinquiesdecies, & quaterdecies.

Felicitas Galliarũ.

Arietes talẽtares in Bætica.

ad fœturā, id eſt ad mularū partus XL. ſeſtertijs emerēt, ut ſupra ex Varrone & Plinio didicimus. Verū enimuero cum tot olim auri metalla fuerint, & in Hiſpania, et in Gallia, hodie neutrobi eſſe dictitātur quæ quidē cōmemorari digna ſint. Nā & Strabo ſuo iam tēpore in Tmolo & circa Pactolū & alijs in locis conſumpta fuiſſe auri metalla, autor eſt lib. XIII. Vidimus hoc anno ex Lingonenſi agro effoſſos lapides auro argentoq; interſtinctos, ex quibus aurū argētūq; elicitur, hos metallarij pro experimēto dederāt: qualis aūt ſubeſſet uena nondū compertū erat. Is ager in ditiōe eſt Michaëlis Bodeti antiſtitis Lingonēſis, uiri cū ſingulari, ac multiplici eruditione præditi, tum uero ad priſcā normā continentiæ pōtificiæ exacti. Cuius auſpicijs metallarij opifices ſpecimina ſupradicta auri argentiq; metallorū ediderūt. Poſtremo idem Strabo libro decimoquarto circa finem: Polybius, inquit, autor eſt tempore ſuo circa Aquileiam, & præſertim in Tauriſcis Noricis inuētam eſſe aurifodinā ſic natura commodā, ut cū quis in duos pedes terræ ſuperficiē detraxiſſet, ſtatim aurum foſſitiū inueniretur: effoſſionem aūt non infra quindecimū pedem proceſſiſſe. Fuiſſe aūt aurum illud partim purū magnitudine fabæ aut lupini, octaua tātum parte decocta, partim pluſcula indiguiſſe excoctiōe, alioquin ualde utile. Verum cum Itali Barbaris in ea re operā nauare cœpiſſent, cōtinuo intra duos mēſes aurum per totā Italiā tertia parte pretij uilius eſſe cœpit. Quod cū Tauriſci animaduertiſſent, eiectis adiutoribus operis ſoli aurū promercale expoſuerūt. Nunc autem, inquit, omnia auri metalla in Romanorū poteſtate ſunt. συνεργαζομένων δὲ τοῖς βαρβάροις τῶν ἰταλιωτῶν, ἐν διμήνῳ παραχρῆμα τὸ χρυσίον εὐωνέτερον γενέσθαι τῷ τρίτῳ μέρει καθ' ὅλην τὴν ἰταλίαν. αἰσθομένους δὲ τοὺς ταυρίσκους μονοπωλεῖν ἐκβαλόντας τοὺς συνεργαζομένους. νῦν δὲ ἅπαντα χρυσεῖα ὑπὸ ῥωμαίοις ἐστί. Hoc dictum Strabonis eò pertinet quod ſupra de auri ad argentum analogia dictum eſt, quæ uaria olim fuiſſe deprehēditur. Pollux decuplicem poſuit. Ex Plinio Romæ primum dimidio etiā

Auri metalla exhauſta hoc tēpore.

Michaël Bodetus.

Auri ad argentum analogia.

maiorem

maiorem fuisse docuimus. Rursus Trãquillo autore Cæsar dicta *tor aurum in libras ternis millibus nummûm uænundedit, quæ ra tio subduplex est eius quã Plinius posuit, quæ ẽ eiusmodi, ut aurũ quindecies argento repensile fuerit. Si tamen locus emendate nũc legitur, quod uix mihi persuadeo, ut alibi dictũ est.* Herodotus, nõ *modo aurum, sed etiam psegma aureum tredecies tanto argenti ta xabile posuit, cum tamẽ denæ quaternæ unciæ psegmatis uel* Chry *sammi sanctione principali pro singulis auri libris cedant, ut dixi mus.* Qua ratione *septima ferè parte psegma auro obryzo uilius fuisse conuincitur.* Sic Herodoti *æstimatio proxime ad* Plinianam *accedit.* Porrò ex Tacito *docuimus aureos singulos* Romanos nũ *mis ualuisse centenis.* Qua ratione *auri drachma duodenis argen teis et hemidrachmio ualuit: nostri aũt tẽporis æstimatione aurum paulo minus duodecies argento rependitur.* Intelligimus *igitur ex uerbis Strabonis interdũ ꝓpter auri copiam ex metallis existentẽ, auri pretiũ diminutũ etiã tertia parte: sic fit ut* Pliniana *æstimatio ad* Pollucis *æstimationẽ redeat.* Nostri *aũt pleriq; opinantur iustã auri ad argentũ proportionem decuplicem censeri. Sed auri pœnu ria esse auctã, id quod ex iã dictis nõ uidetur esse uerũ. In uniuer sum aũt ostendimus uarias auri indicaturas, quæ auri etiã pretia euariare faciunt: nec aliud statui (ut arbitror) ex antiquorũ lectio ne de auri ad argentũ ꝓportione potest. Ad ea aũt quæ de* Gallia *diximus, illud etiam addemus,* Lugduni Argyrocopium *fuisse* Ro *mani imperij, id qđ Strabo lib.* IIII. *his uerbis perhibuit:* Lugdunũ *in colle conditum, ubi* Arar *amnis* Rhodano *immiscetur,* Romano *tenetur imperio, ampliori quoq; dignitate uirorum secundum* Nar *bonem florens, quibus usui magno est emporium: ibi quoq;* Romani *duces aureum numisma argenteumq; signant:* καὶ τὸ νόμισμα χαράττουσιν ἐνταῦθα τό τε ἀργυροῦν καὶ τὸ χρυσοῦν. Fuit *etiã signandæ pecuniæ officina* Appolloniæ *in* Epiro. Ci. *ad* Gn. Plan. *li.* XIII. *epi. Cũ signaretur argentũ* Appolloniæ, *nõ possum dicere eũ præ fuisse, neq; possum negare eũ affuisse.* Lugduni *aũt tẽplũ cõmuni*

Argyrocopium Lugdunense.

Ara memorabilis Lugduni. uniuersæ Galliæ impensa extructum est, & Cæsari Augusto cõsecratum ea parte ante urbem ubi amnes confluunt: inibiq; ara dignitatis eximiæ gẽtium sexaginta titulo insignis, dicatis ibi totidẽ gentium simulachris. Non omittendum etiam prouinciales olim stipendiarios tria genera pensitationum agnouisse, canonem, oblationem et indictionẽ, quæ etiam hodie populares in Gallia agnoscũt. *Pensitationũ tria genera. Canon.* Hæc tria genera Cicero his uerbis cõplexus est in tertia in Verrẽ actione, autore Asconio, sic enim inquit de Sicilia loquens: Quando illa frumentũ quod deberet, non ad diem dedit? quando id quod opus esse putaret, non ultro pollicita est? quando id quod imperaretur, recusauit? Age iam percenseamus immensas pecuniarum summas & impendia inusitata quibus cõfirmari possit id quod ante diximus de reddítibus opimis Romani imperij. *Caius princeps inaudita prodigentia infamis.* Tranquil. in Calig. Nepotinis sumptibus omnium prodigorum ingenia superauit, commentus nouum balnearũ usum, portentosissima genera ciborũ atq; cœnarum, ut calidis frigidisq; unguentis lauaretur, pretiosissimas margaritas aceto liquefactas sorberet: conuiuis ex auro panes & obsonia apponeret, aut frugi hominem esse oportere dictitans, aut Cæsarem: quin etiã nummos non mediocris summæ è fastigio basilicæ Iuliæ per aliquot dies sparsit in plebẽ. In extructionibus prædiorum atq; uillarum omni ratione posthabita nihil tam efficere cõcupiscebat, q̃ quod posse effici negaretur: & iactæ itaq; moles infesto ac profundo mari, & excisæ rupes durissimi silicis, & campi montibus aggere æquati, & complanata fossuris montium iuga, incredibili quidem celeritate, quum moræ culpa capite lueretur. *Memorabilis opum immensarum profligator.* Ac ne singula enumerem, immensas opes totumq; illud Tyberij Cæsaris uicies ac septies millies sestertiûm non toto uertẽte anno absumpsit. *Vicies & septies millies sestertiûm.* Idem alibi: Nouissime contrectandæ pecuniæ cupidine incẽsus, sæpe super immensos aureorum aceruos patentissimo diffusos loco, & nudis pedibus spatiatus, & toto corpore aliquãdiu uolutatus est. Vicies septies millies sestertiûm, numismate nostro sexagies septies millies mille aureos & quingenta præterea millia ualuit:

uel(ut prisco more loquamur)sexcenties septuagies quinquies centena millia aureorum. Græci sex millia septingentas & quinquaginta myriadas aureorum dicerent. Priscum aũt eum morẽ numerandi fuisse ex Plinio apparet libro XII. ubi de Arabia Felici loquens: Minima (inquit) computatione millies centena millia sestertiũm, annis oĩbus India & Seres, peninsulaq; illa imperio nostro adimunt, nõ dicit cẽties millies, mille sestertiũm, ut nũc uulgo loquimur, sed millies centena quod idem est. Sic alibi in II. Pars nostra terrarum de qua memoro, ambiente (ut dictum est) oceano uelut innatans, longissime ab ortu, & ab occasu patet, hoc est ab India ad Herculis columnas Gadibus sacratas octuagies quinquies centena septuaginta octo millia passuum, sicut Artemidoro placet autori. Hoc apud Martianum Capellã totidem uerbis legitur: Longitudo ab ortu ad occasum, hoc est ab ipsius Indiæ extremitate, usq; ad Herculi columnas sacratas, octuagies quinquies centena septuaginta octo millia sunt, sicut etiam Artemidorus autor asseruit. Rursus idem Plinius lib. eodem: Vniuersum aũt hunc circuitum Eratosthenes in omnium quidem literarum subtilitate, & in hac utiq; præter cæteros solers, quem à cunctis probari uideo, ducentorum quinquaginta duorum millium prodidit: quæ mẽsura Romana cõputatiõe, efficit trecenties quindecies centena millia passuũ. Hæc uerba cum sic legerentur apud Vitruuium libro I. nuper Iocundus architectus uir religioni initiatus, omnis antiquitatis peritissimus, tamen more nostro referenda censuit, in ijs exemplaribus Vitruuij quæ egregie alioquin & solerter emendata imprimenda curauit: sic enim in ijs legitur: Quæ ducẽta quinquaginta duo millia stadiorum fiunt passus semel & tricies millies mille & quingẽties mille. Huius aũt octaua pars quã uentus tenere uidetur est ter millies mille & noningenties tricies septies mille, et passus quingẽti. Qui modus loquendi antiquitatem non resipit, quare sic locum potius lego (ex librorum prius impressorum obseruatione, licet corruptus ille locus atq; etiã mutilatus in eis sit) quæ fiunt passus tre-

Priscus mos numerandi.

Iocundus architectus.

Locus Vitruuij restitutus

centies & quindecies centena millia. Huius aūt octaua pars quam uentus tenere uidetur, est tricies nouies centena triginta septem millia, & quingenti passus. Hac lectione & uetusta formula restituitur, & numerus ad passum conuenit. Apocalypseos cap. XI. Et soluti sunt quatuor angeli qui parati erant in horam & diē & mensem & annum: ut occiderent tertiam partem hominum, & numerus equestris exercitus uicies millies dena millia. δύο μυριάδες μυριάδων, sic latine & prisco more uerti debuit: bis millies centena millia. Millies enim centena millia myriadum myriada significat. Vltra quem numerum græci uocabulum non habent. Nostrates centum milliones appellant, cum millionem dicamus millenarium numerum in sese multiplicatum. Ergo bis millies centena millia duas myriadas myriadum significat: & ter millies tres myriadas, & deinceps usq; ad decies millies centena millia. Hoc est decē myriadū myriadas: qđ uno uerbo nostrates abaci studiosi milliartum appellant, quasi millionū millionē. Romani igitur per cētenarios millenariorū numerant nō per millenarios, millenariorū, ut græci ꝑ chiliadas chiliadū aut myriadū: qa apud priscos Romanos nullus erat numerus maior centies millenario. Verū apđ Pliniū lib. eodē ubi legitur in codicibus post Hermolai emendationes impressis, tricies quater quīquaginta millia, et quinquagies bis quīdecim millia passuum, centena uerbū subaudiendum est, ut recte admonuit. Hermolaus, quomodo & paulo post: Quæ mensura uniuersa ab eo mari efficit octuagies quinquies septuaginta octo millia. Superius enim centena additum est à Plinio: quod hic non legitur sed subintelligendum relinquitur. Hoc autem liquere potest ex Martiano apud quem omnia ijsdem uerbis ut apud Plinium leguntur. Nam cum apud Plinium ita legatur in manu scriptis & in impressis ante Hermolaum: A Gange amne ostioq; eius quo se in eorum oceanum effundit per Indiam Parthienenq; ad Myriandrū urbem Syriæ in Issico sinu positam LII. M. XV. passuum decem & nouem: apud Martianum eadem uerba leguntur nisi quòd numerus ita effertur

Apocaly. locus.

Millies cētena millia

Numerandi ratio apud latinos græcosq;.

Cētena uerbū in numeris antiqs sæpe supplēdū.

effertur, quinquagies bis quindecim millia. Ex quo autore Hermolaus Plinium eo capite emendauit: quare coniectura ex hoc loco fieri potest ad ea quæ nos ipsi in Plinio mutauimus, ut millies sestertiûm & quingenties & huiusmodi alia aduerbialiter prolata, quæ confusa sunt in exemplaribus propter notarum compendia. Simile est illud quod statim sequitur apud Plinium: Latitudo aũt terræ à meridiano situ ad septentrionem dimidio ferè minor colligitur LIIII. mil. LXII. sic enim in manuscriptis & olim impressis legitur, cum Martianus dicat quinquagies quater centena sexaginta duo millia. Quem à Plinio hæc & alia superiora transcripsisse non dubito. Centena autem uerbum in his numeris subintelligendum relinqui planum fit ex eodem Martiano, qui de Europæ longitudine loquens ita inquit: Europæ solius mensura octogies bis XCIIII. Plin. libro IIII. Longitudinem Europæ Artemidorus atq; Isidorus à Tanai ad Gades LXXXII. XIIII. prodiderunt. Sic enim in antiquis legitur, licet in impressis LXXXIIII. Millia legatur. Apud Martianum octogies bis centena nonaginta quatuor millia intelligo: apud Plinium sic: octogies bis cẽtena XIIII. mil. passuũ, & sic plerunq; & Plinius & Martianus locuti sunt, & ante eos Cicero: qđ eò ualet quod supra diximus de cõpendio loquendi per aduerbia antiqs usitato, ut centies sestertiûm ꝑ centies centena millia sestertiũ oĩno intelligi debeat, ut fortasse illi numeri libr. XXXIII. Plinij de ærario Romano recte restitui uideantur à nobis supra lib. II. Macrobius in I. de somnio Scipionis numerãdi cõpendiũ refugiẽs, ita inquit: Duplicatis igitur illis quadragies octies cẽtenis millib⁹, erit integra diametros cœlestis circuli nonagies sexies cẽtena millia stadiorũ, & inuẽta diametros facile mensurã nobis ipsius quoq; ambitus ꝓdit. Hanc enĩ summã q̃ diametrũ fecit, debes ter multiplicare adiecta parte septima, et ita inuenies totius circuli per quẽ sol currit ambitũ stadiorũ habere trecẽties centena millia, & insuꝑ cẽtũ septuagĩta millia. Sed ut ad rẽ redeã, supradictas opes Tyberius aug. princeps nõ mõ deparcus et sordidus, sed

etiam

etiam rapax, annis tribus et uiginti confiscauit. Caius aũt successor intra annum primum imperij exhausit cum annuis uectigalibus & tributis imperij. Quapropter idem autor de Nerone ita inquit: Diuitiarum et pecuniæ fructum non alium putabat q̃ profusionẽ, sordidos ac deparcos esse quibus ratio impensarum constaret: prælautos uereq́; magnificos, qui abuterentur ac perderent. Laudabat mirabaturq́; auunculum Caium nullo magis nomine q̃ quòd ingentes à Tyberio relictas opes in breui spatio prodegisset. Quare nec largiendi nec absumendi modum tenuit. In Tiridatem (quod uix credibile uideatur) octingenta nummûm millia diurna erogauit, abeuntiq́; super sestertiûm millies contulit. Nullam uestem bis induit. Quadringenis in punctum sestertijs aleã lusit. Nunq̃ carrucis minus mille fecisse iter traditur soleis mularũ argẽteis. Hactenus Tranq. Tiridates rex erat Armeniæ Vologesis Parthorũ regis frater, in qua regione cum Corbulo præfectus res prospere Neronis auspicijs gessisset, Tiridates rebus aduersis perterritus ad colloquiũ cum Corbulone uenit. In quo colloquio Tiridates (ut inquit Tacitus libro xv.) de nobilitate generis multum præfatus, cætera temperanter adiungit: iturum quippe Romam, laturumq́; nouum Cæsari decus non aduersis Parthorum rebus supplicẽ Arsacidem. Tum placuit Tiridatem ponere apud effigiem Cæsaris insigne regium nec nisi manu Neronis resumere. Et colloquiũ osculo finitum. Dein paucis interiectis diebus magna utrinq; specie inde eques compositus per turmas & insignibus patrijs, hinc agmina legionum stetere fulgentibus aquilis, in medio tribunal sedem curulem, & sedis effigiem Neronis sustinebat. Ad quam progressus Tiridates cæsis ex more uictimis, sublatum capiti diadema imagini subiecit. Postero die spatium orauit quo tantum itineris aditur fratres ante matremq́; uiseret, obsidẽ interea filiam tradit literasq́; supplices ad Neronem: hæc causa fuit cur Tiridates Romã ueniret, cuius aduentũ ut honorificentissimum sibi Nero omnibus uotis concupierat. In huius aduentum Nero Pompeij theatrũ operuit

Nero æmul⁹ Caij auunculi sui.

Tiridates.

auro:

auro: de quo Plin. libro XXXIII. Nero Pompeij theatrum operu it auro in unum diem quo Tiridati regi Armeniæ ostenderet. Idē libro XXX. de magia loquens, quam ob id inanem artem esse contendit, quòd eam Nero scire maxime concupiuit nec potuit, cū nec ingenium nec facultates deessent. Magus (inquit) ad eum Tiridates uenerat, Armeniacum de sese triumphum afferens, & ideo prouincijs grauis nauigare noluerat, quoniam expuere in maria alijsq; mortalium necessitatibus uiolare naturam eam fas non putant. Magos secum adduxerat. Magicis etiam scenis eum initiauerat: nō tamen cum regnum ei daret, hanc ab eo accipere artem ualuit. Tranquillus alibi de eodem ita inquit: Non immerito inter spectacula ab eo edita, & Tiridatis in Vrbem introitum retulerim, quē Armeniæ regem magnis pollicitationibus solicitatum, cum destinato per edictum die ostensurus populo propter nubilum distulisset, produxit quo opportunissime potuit, dispositis circa fori templa armatis cohortibus, curuli residens apud rostra triumphantis habitu inter signa militaria atq; uexilla: & primo per deuexū pulpitum subeūtem admisit ad genua: alleuatumq; dextra exosculatus est: dein precanti, tiara deducta diadema imposuit, uerba supplicis interpretata prætorio uiro multitudine pronūtiantes: perductū in theatrum ac rursus supplicantem iuxta se latere dextro collocauit. Ergo Tiridati Nero octingenta sestertia diurna erogauit, quæ perinde æstimo ac si uicena millia aureorum nostrorum diceres. Diurna autem nescio an q̄diu Romæ fuit intelligam, an ex quo intra fines Romani imperij esse cœpit. Discedente autem amplius uicies quinquies centenis millibus dono dedit. Quadringenis in punctum sestertijs aleam lusit, id est denis aureorum nostrorū millibus in singula puncta, non in singulos casus aleæ. Huiusmodi ludus ab eodem Tranquillo in Augusto describitur: Inter cœnam lusimus geronticos & heri & hodie. Talis enim iactatis ut quisq; canem aut senionem miserat, in singulos talos singulos denarios in medium conferebat, quos tollebat uniuersos qui Venerem iecerat: hac

Tridatis ad uētus Romā.

Nero magiæ studiosus.

Quadringētis in pūctū sestertijs aleam lusit.

Dom' aurea Neronis.

hac ratione fit ut immensus ille ludus Neronianus fuerit. De domo aūt aurea si quis locū apud Tranquillū legerit, quicquid nostro æuo exædificatū est, despicabile existimabit, adeo ut Gallionense pretoriū Cardinalis Ambasiani quod iam in prouerbiū uenit ob sumptum superuacaneū, gurgustiū præ illa domo Neronis uideri possit. Quā tamē ipsam Plinius à Marci Scauri theatro operis magnificentia uictam fuisse contendit, ne miremur millies sestertiûm absumptum in Marci Scauri uillæ incendio, uel bis millies fortasse quod antea explicuimus. Quāti autem domus aurea constiterit, ex eo cōiiciendum relinquitur, quod idem Tranquillus de Othone scripsit: Diplomatibus primisq́; epistolis suis Neronis cognomen adiecit: certe et imagines statuasq́; eius reponi passus est: nec quicquā prius pro potestate subscripsit q̄ quingenties sestertiûm ad peragēdam auream domum. Si igitur Otho quingenties sestertiûm, id est duodecies centena & quinquaginta millia aureorū nostrorum attribuit ad peragendam domum auream, quanti opus ipsum antea factum æstimamus? Nam nihil defuisse operi ex eo apparet quod idem in Nerone inquit: Eiusmodi domum cum absolutam dedicaret, hactenus comprobauit ut diceret quasi hominem tandem habitare cœpisse. Quingenties igitur sestertiûm subscripsisse Othonē intelligimus ad appendicem quandam domus faciēdam uel operis expolitionem. Plinius libro XXXIII. Nero Pompeii theatrum operuit auro in unū diem quo Tiridati regi Armeniæ ostenderet, & quota pars ea apparatus fuit aureæ domus ambiētis urbē? Tacitus libro XVII. Bis et uicies millies sestertiûm donatiōibus Nero effuderat, appellari singulos iussit, decuma parte liberalitatis apud quenq; eorū relicta. At illis uix decumæ super portiones erāt. Exactiōi XXX. equites Ro. præpositi. Igitur si Nero quatuordecim annis quibus in imperio fuit bis & uicies millies sestertiûm donationibus effudit, id est quingenties & quinquagies cētena millia aureorum nostrorum, et aureā domum extruxit, cū interim in omni parte uitæ prodigos omneis superasset: quid existimabimus de opulētia imperii?

Ea quanti cō stiterit.

Bis & uicies sestertiûm Neronis prodiga liberalitate effusum

imperij: de eo Plin. lib. XII. ita inquit: Periti rerũ astruxerunt non ferre thuris tantũ annuo fœtu Arabiã, quantũ Nero princeps nouissimo Pōpæ suæ die concremauit: ubi Poppeæ legendum puto, de cuius morte Tacit⁹ lib. XVI. Post finẽ ludicri Poppea mortẽ obijt fortuita mariti iracundia, à quo grauida ictu calcis afflicta est: corpus nō igni abolitũ ut Romanus mos, sed regũ externorũ consuetudine differtũ odoribus cōditur, tumuloq; Iuliorũ infertur: ductæ tamẽ publicæ exequiæ. De hac Poppea Plin. lib. XXXIII. ita inquit: Vasa coquinaria ex argento Caluus orator fieri queritur, at nos carrucas ex argento cælare inuenimus. Nostra quoq; ætate Poppea cōiunx Neronis principis delicatioribus iumẽtis suis soleas ex auro quoq; induere solebat. Idẽ lib. XI. Poppea certe Domitij Neronis cōiunx asinas quingẽtas fœtas per oĩa secũ trahẽs, balneariũ etiã solio totũ corp⁹ illo lacte macerabat: extẽdi quoq; cutẽ credẽs. Eusebius in Chronicis & Orosius VII. hist. autores sunt Neronẽ senatũ Ro. coëgisse ad conferendũ sibi annuum centies sestertiûm ad tolerandas expensas imperatorias, hoc est ære nostro ducena quinquagena millia aureorum, id quod post mortẽ Senecæ factum fuit, cum iam deterior fieri non posset Nero, et ad summum nequitiæ & improbitatis peruenisset. Post Neronẽ Vitellius princeps successit de quo ita scribit Trãquil. Sed uel præcipuæ luxuriæ sæuitiæq; deditus, epulas trifariã semper, interdum quadrifariã dispertiebat, in ientacula, & prãdia, & cœnas comessationesq;, facile omnibus sufficiens uomitandi consuetudine. Indicebat autem aliud alij eadem die. Nec cuiq; minus singuli apparatus quadringenis millibus cōstiterũt. Famosissima super cæteras fuit cœna ei data aduentitia à fratre. In qua duo millia lectissimorũ piscium, septem auium apposita tradũtur. Hanc quoq; exuperauit ipse dedicatione patinæ, quã ob immẽsam magnitudinem clypeum Mineruæ, id est ægida poliuchi dictitabat. In hac Scarorum iecinora, phasianorum et pauonum cerebella, linguas phœnicopterum, murenarũ lactes à Carpathia usque, fretoq́ue Hispaniæ petitarũ cōmiscuit.

Poppeæ cædes.

Poppeæ luxus.

Collatio senatus exacta à Nerone.

Vitellius.

Cœna Vitelliana.

Hactenus Tranquillus. Equidem nihil maius dici aut excogitari in luxuria posse uideo, nisi margaritarũ liquefactarum haustus. Iam primum pauones uidimus Varronis tẽpore quinquagenis denarijs uænales, id est quinis aureis nostris, quorũ cerebellis patina illa cõstabat, ut iocinoribus Scarorũ, de quibus Plinius libro nono ita inquit: Nũc Scaro datur principatus, qui solus p scium dicitur ruminare herbisq; uesci, non alijs piscibus, mari Carpathio maxime frequens: proxima est his mensa generis duntaxat mustelarum. Et paulo post: Ex reliqua nobilitate & gratia maxima est & copia mullis, sicut magnitudo modica. Ex his uerbis apparet Scarũ primæ autoritatis fuisse apud ganeosos homines: qui quanti uendi potuerit conijcere licet ex pretio mulli qui Claudio principe septem uel octo millibus nũmûm emptus fuit ab Asinio ut alibi dictum est. De Phœnicoptero idem Plinius libro x. Phœnicopteri linguã præcipui saporis esse Apitius docuit nepotũ omniũ altissimus gurges. Idem libro tricesimoquinto: Atq; ut luxu quoq; autoritas contingat figlinis, tripatinũ (inquit Fenestella) appellabatur summa cœnarum lautitia: una erat murenarũ, altera luporũ, tertia myxonis piscis, inclinatis iam scilicet moribus. Nam nos cum unã Aesopi tragœdiarum histrionis in natura auiũ diceremus sestertijs sexcentis stetisse, non dubito indignatos legẽtes. At Hercules Vitellius in principatu suo CC. sestertijs condidit patinã, cui faciẽdæ fornax in campis ijs ædificata erat, quoniã eò peruenit luxuria, ut etiã fictilia pluris cõstent q̃ murrina. Propter hanc Mutianus altero cõsulatu suo in cõquestione exprobrauit pontinarum paludes Vitellio. Memoria non illa fœdiore cuius ueneno Asprenati reo Cassius Seuerus accusator obijciebat interijsse centũ triginta conuiuas. Si hæc uerba uere leguntur, patina illa fictilis ducentis sestertijs, id est non minoris q̃ quinq; millibus aureorũ nostrorũ constitit, propter quod Plinius dixit pluris fictilia constare q̃ murrina, quorũ pretia Plinius magna ponit libro tricesimoseptimo: Sed quonã modo fieri potuerit ut patina fictilis tanti constiterit inire rationem

Scarus piscis.

Tripatinũ.

Patina Aesopi.

Patina Vitellij.

nequeo:

nequeo: nec ipse Plin. hoc significare mihi uidetur cũ pri⁹ dixerit Aesopi patinã sexcẽtis sestertijs stetisse. Patinã enim pro ferculo posuisse notũ est ex loco libri decimi qui à nobis diligenter (ut spero) explicatus est de centũ auiculis humano sermone canoris, senis millibus emptis. Sed rursus si Plinius de ferculo intellexit, quonam pacto Plinius nõ ineptus erit qui post sexcẽta sestertia, ducẽta dixit? Cum maius aliquid omnino & mirabilius dicere uellet, ut planè quis ex uerbis eius intelligere potest. Cum hic me scrupulus anxium olim habuisset, libros antiquos adij in quibus decẽ talẽtis pro ducẽtis sestertijs legitur, quod nec ipsum placuit, ut pote quod sextam tantũ partẽ ad ducenta sestertia adderet, & alioquin nunquã Plinius & antiqui de rebus Romanis per talẽta locuti sunt, licet in antiquis quibusdã codicibus Plinij mendose sæpe legatur hoc uerbum in mentione rerũ latinarũ. Quare ex uetustissimo exemplari decies sestertiûm lego, quod addit quadrĩgẽta sestertia ad patinã Aesopi, id est aureorũ decẽ millia. Condidit aũt pro cõmentus est & autor fuit, intelligo. Quod aũt sequitur, sic lego: Propter hanc Mutianus altero cõsulatu suo in concione exprobrauit patinarũ paludes Vitellij memoriæ. Non illa fœdiore cuius ueneno Asprenati reo Cassius Seuerus & cætera, hoc sensu, ut nõ sit fœdior illa patina in qua uenenum datum est tot conuiuis. Patinarum autem paludes figurate dictum est allusione Pontinæ paludis, cum patina ipsa etiam fictilis esset & lutea, de qua Plinius libro tertio: A circeis palus Pontina est, quem locum XXIII. urbium fuisse Mutianus ter consul prodidit. Is est autem Mutianus cuius mẽtio crebra est apud Tacitum, qui Vespasianum ad capessendum imperiũ hortatus est, quẽ intelligimus ex uerbis Plinij Vitellio supplicio affecto, pro concione aliquando taxasse tempora Vitellij ob luxum perditissimum, uel alias conquirendo exprobrasse patinæ fœditatem, si conquestione legatur. Tacitus de luxu Vitellij loquens libro decimoseptimo: Ipse abunde ratus si præsentibus frueretur, nec in longius consultans, nouies millies sestertiûm paucissimis mensibus interuer-

Plinij locus memorabilibus mẽdis expurgatus.

Vitellianus luxus.

Nouies millies sestertiûm.

teruertisse creditur. Hanc ego summam non minorem ducenties ui cies quinquies centenis millibus esse dico. Octauo autem mense imperij sui exercitus ab eo desciscere cœperunt. Paucos igitur menses Tacitus, octo mẽses, appellauit. Hic facere nõ potui quin maioris etiam luxuriæ exempli Vitelliani patina reminiscerer, tametsi non quærerem, id erit ex Tranquillo in Nerone deterrimorum omnium principũ facinorosissimo. Quo loco enim de luxu eius epulari loquitur: Indicebat, inquit, & familiaribus cœnas, quarum uni mellita quadragies sestertiûm constiterunt. Ego mellitorum appellatione mellita dulciora fercula intelligo quæ ultimis mensis apponuntur, ut hodie saccharati missus epularum à pistore dulciario, et omnia quæ bellariorum nomine continentur: & saccharei operis strues in adiicialibus cœnis atq; nuptialibus quæ in lancibus argenteis ad ostentationẽ traducuntur, magis ut delibentur interdum q̃ ut esitẽtur. Hæc si centenis millibus aureorum nostrorũ æstimãtur, quãti cœna ipsa æstimari poterit? Huic dicto fidem arroget an deroget id quod sequitur nescio. Seneca libro de consolatione ad Albinã matrẽ suam inquit, de Caligula loquẽs: C. Cæsar Augustus quem mihi uidetur rerum natura edidisse ut ostenderet quid summa uitia, in summa fortuna possent, centies sestertio cœnauit uno die, & in hoc omniũ adiutus ingenio: uix tamen inuenit, quo modo trium prouinciarũ tributũ una cœna fieret. Quibus uerbis apparet, cẽties sestertiûm immẽsam esse pecuniã, & quæ de Cleopatræ unione diximus ex Plinio nõ uanitate cõmẽtitia à nobis esse aucta, sed modice æstimatũ eius pretiũ: id quod in omnia penè in his libris prodita ualet. Maiora sunt ista omnino nostræ ætatis captu. Sed de Vitellij belluatione ita inquit Iosepus libro quinto de bello Iudaico: Octo mẽses ac dies quinq; potit⁹ imperio iugulatur in media urbe: quem si uiuere diutius cõtigisset, eius luxuriæ satis esse imperiũ non potuisset. Vitellio successit Vespasianus Augustus. Qui omissa sub Galba uectigalia reuocauit, noua et grauia addidit, tributa etiã auxit, & prouincijs nonnullis duplicauit: quare eum nõnulli

Inauditus luxus & fidem excedens.

Caligulæ cœna.

Vespasianus tributis et uectigalib⁹ grauis.

nulli auarissimum esse tradiderunt. Sunt contra, qui opinentur (in quis Tranquillus) ad manubias & rapinas necessitate compulsum summa ærarij fisciq; inopia: de qua testificatus sit initio statim principatus, professus quadringenties millies opus esse ut respublica stare posset: quod & uerisimilius uidetur, quando male partis optime usus est, in omne genus hominum liberalissimus. Quippe qui expleuerit censum senatoriũ, & consulares inopes quingenis sestertiûm millibus annuis sustẽtauerit. Ingenia & artes uel maxime fouerit, primusq; è fisco latinis græcisq; rhetoribus annua centena cõstituerit. Cæterum quadringẽties millies maiorem summam esse uideo q̃ ut Vespasianus sperauerit quantauis parsimonia aut tributorũ exactione colligi posse: quare pro quadringenties quadragies legendũ esse uidetur, & sic quidẽ maxima erit summa earũ quas adhuc diximus, id est millies centena millia aureorum coronatorum. Vltra enim hanc summam ne ludicra quidem uota hominũ procedere solent, etiãsi immensum quid, maiusq; omni auri cõceptaculo exoptare contẽdant. Sed fortasse credibile hoc faciunt ea quæ in secundo scripsimus. Hæc ferè sunt ex quibus Romanorũ opes conijcere magis q̃ cognoscere possimus. Reliqua enim monumenta per autores sparsa huiusmodi sunt, ut ex ijs certũ nullũ argumentũ ad constitutionem huius rei colligere possimus: ut quod Plinius libro uno & uicesimo de gente quadã Pontica dicit: Gens, inquit, ea cũ cerã in tributa Romanis præstet, mel quoniã exitiale est, nõ uẽdit. His dictũ unũ Plinij addemus, ne id præterijsse uitio mihi uertatur. Is enim autor lib. XII. de felicitate Arabiæ loquẽs ita inquit: Verũ Arabiæ etiã nũc felicius mare est. Ex illo nãq; margaritas mittit: minimaq; cõputatiõe millies cẽtena millia sestertiûm annis omnibus India et Seres Peninsulaq; illa imperio nostro adimũt tãto nobis deliciæ & fœminæ constant. Libro aũt sexto de cursu annuo & nauigatione in Indiã loquẽs, ita inquit: Nec pigebit totũ cursum ab Aegypto exponere, nũc primũ certa notitia patescẽte: digna res, nullo anno minus hic quingẽtesimis imperij nostri exhauriẽte India, et merces re

Notãdæ liberalitates Vespasiani.

Quadragies millies sestertiûm.

Memorabilis locus Plinij.

mittente quæ apud nos centuplicato uæneant. Ex horum locorum collatione dicere possemus millies sestertiûm Plinium quingentesimam imperij Romani taxauisse, non redditus publici, sed uniuersarum opū publicarū priuatarūq;: quasi in Indiā quotannis quingētesima pars pecuniæ trāsportaretur ex ijs prouincijs quæ Romanæ ditioni subsunt. Ego aūt hunc locū corruptū esse puto: nam in uetustissimo exēplari, nō D. sed DL. legimus: et alioquin particula hic, omnino hoc loco absurde sita est. Quare sic Pliniū scripsisse puto:

Plinij locus.

Nullo anno minus HS quingēties imperij nostri exhauriēte India: licet lib. XII. Plinius millies sestertiûm dixerit gemimata summa. Alioquin quonāmodo Plinius inire ratione potuisset quingētesimæ imperij Ro. nō uideo, ne si breuiariū quidē cēsuale oīm prouinciarum uidisset. Hactenus de Romanis opibus. Redeamus ad Persicas.

Persarum opes.

Diximus supra quāta essent tributa Persarū auri argentiq; Darij Histaspis tēpore, præter cæteras obuētiones thuris & aromatum. Præfecturas aūt Parthorū (sic enim postea Persæ appellati sunt) Plinius decē & octo esse dixit his uerbis lib. VI. Regna Parthorū duodeuiginti sunt omnia: ita enim diuidunt prouincias circa duo (ut diximus) maria, rubrū à meridie, Hyrcanū à septentrione. Ex ijs XI. quæ superiora dicuntur, incipiunt à confinio Armeniæ Caspijsq; litoribus, pertinent ad Scythas, cum quibus ex æquo degunt. Reliqua septē regna inferiora appellātur. Sed Plinius de tempore suo loquitur. Herodotus aūt libro tertio: Præfecturas uiginti posuit in regno Persarū ut diximus, in quibus regnū Lydiū ut præcipuum ponit. Ab eo tēpore ad Dariū ultimū Persarū regē multi reges fuerunt: qua tēporis intercapedine Persarū regnū magnis opibus auctum est. Primus ille Darius qui à septē Persis, obtruncatis Magis, creatus est, omniū hominū pulcherrimus fuit, excepta brachiorū et cubitorū longitudine qua dehonestabatur, usq; ad genua protentorū, ob quæ Macrochir, id est Lōgimanus appellatus est, ut autor est Strabo lib. XV. & is fuit qui tributorū formulas instituit: τὸν δὲ διατάξαντα (inquit ille) τοὺς φόρους δαρεῖον εἶναι τὸν μα-

Darius. Longimanus.

κρό-

κρόχειρα καὶ κάλλιστον ἀνθρώπων, πλὴν τοῦ μήκους τῶν βραχιόνων καὶ τῶν πήχεων. ἄπτεσθαι δὲ καὶ τῶν γονάτων. Huius ergo Darij tẽpore uiginti erãt præfecturæ stipendiariæ præter immunes & munerarias, ab Hellesponto ad orientẽ tendentes inter duo maria. Ab Hellespõto aũt et Aegeo mari mãsiones qui stathmi græce dicũtur, certis spatijs ad Susa regiã Persidis miro ordine dispositas fuisse dicit: ἔχει δὲ ἀμφὶ τῇ ὁδῷ ταύτῃ ὧδε. σταθμοί τε πανταχῇ εἰσὶ βασιλήιοι, καὶ καταλύσιες κάλλισται. διὰ οἰκεομένης τε ἡ ὁδὸς ἅπασα καὶ ἀσφαλέος. Sic aũt, inquit, res se habet circa uiã illam, mãsiones ubiq; sunt regiæ, & diuersoria elegantissima. Omnis aũt uia per habitatã regionẽ tutãq; ducit. Deinde Herodotus rẽ singillatim persequẽs mãsiones per Lydiã & Phrygiam uiginti numero ponit: Excipit aũt à Phrygia, inquit, Halys fluuius, in quo portæ sunt quas omnino trãsire necesse est. Et tãdẽ mãsionibus omnibus enarratis usq; ad Susa ubi erat regia, οὕτω, inquit, οἱ πάντες σταθμοί εἰσι ἕνδεκα καὶ ἑκατόν. καταγωγαὶ μὲν νῦν σταθμῶν τοσαῦταί εἰσι ἐκ Σαρδίων ἐς Σοῦσα ἀναβαίνοντι. Oẽs aũt hæ mãsiões nũero sunt centũ & undecim: tot sunt mãsionũ diuersoria à Sardibus Susa tendenti. Quòd si recte dimẽsa uia est regia parasangis, et parasanga tricena stadia ualet ut certe ualet, à Sardibus ad regiã q̃ Memnonia dicitur, stadia sunt XIII. millia & D. & parasangæ quadringẽtæ quinquaginta. Cẽtena igitur & quinquagena stadia quotidie peragrãti uiatori, cõsumuntur dies solidi nonaginta. πεντήκοντα δὲ καὶ ἑκατὸν στάδια ἐφ᾽ ἡμέρῃ ἑκάστῃ διεξιοῦσι, ἀναισιμοῦνται ἡμέραι ἀπαρτὶ ἐνενήκοντα. Hic fuit stat⁹ Persici regni sub Dario Macrochire: quibus si addantur quæ ab Aristotele in libro de mundo dicta sunt, hæc erunt credibilia: Hoc regnum ab Alexandro euersum est deuicto Dario, & in plures Alexandri successores diuisum, quoad Parthi denuo instaurauerunt cum Romanis sæpe belligerantes. Maximas autem opes sub Dario ultimo fuisse ex Quinto Curtio & Strabone docebimus. Iam primum Curtius libro tertio de gaza Damasci loquens Alexãdro

Via regia Persarum.
Parasanga.

Euersum regnum Persarum.
Darius ultimum.

prodita à praefecto qui eam eduxerat fugae colore quaesito: Iacebant, inquit, totis cāpis opes regiae, illa pecunia stipēdio ingēti militum praeparata. Ille cultus tot nobiliū uirorū, tot illustriū foeminarū, aurea uasa, aurei freni, tabernacula regali magnificētia ornata. vehicula quoq; à suis destituta ingētis opulētiae plena: facies etiā praedantibus tristis, siqua res auaritiā moraretur. Quippe tot annorū incredibili & fidē excedēte fortuna cumulata. Et paulo inferius: Sūma pecuniae signatae fuit talētûm duo millia & sexcēta: facile argenti pondus quingēta aequabat. Sic enim in mēbranaceo legimus. Idem lib. v. de Susis loquēs Alexādro citra oppugnationē

Thesauri Susiani.

traditis: Hic Abulites cū donis regalis opulētiae occurrit. Dromades cameli inter dona erāt uelocitatis eximiae. XII. elephāti à Dario ex India acciti: nō iam terror (ut sperauerāt) Macedonum, sed auxiliū, opes uicti ad uictorē transferēte fortuna. Vt uero urbē intrauit, incredibilē ex thesauris summam pecuniae egessit, quinquaginta millia talētûm argēti, nō signati forma sed rudi pōdere: multi reges tantas opes longa aetate cumulauerant liberis posterisq;, quas una hora in externi regis manus intulit. In codicibus impressis millia uerbū deest errore librariorū. Haec talēta aut Babylonia fuerunt aut Attica: quare haec summa minima computatione trecēties centena millia aureorū nostrorum ualuit. Antea aūt idem autor dixerat eodē libro: Alexandro traditur Arbela, regia supellectili Darijq; gaza repleta: quatuor millia talētûm fuere, praeterea pretiosae uestes, totius (ut supra dictū est) exercitus opibus in illā sedem congestis. Hac summa fit accessio quater & uicies cētenûm

Susa.

millium aureorum, praeter gazā Damasci. Susa (ut autor est Stephanus) regia est Persarum quam Memnon cōdidisse dicitur, qua

Regia Memnonia.

re Strabo regiam Memnoniā appellauit: ab hac, Susiana dicta est regio Persidis citerior. Ab ea urbe Alexander Darium cedentem sequens Persepolim ueluti ad regni penetralia raptim contendit: cui praesto fuerunt quatuor graecorum millia, mutilis corporibus, quos Persae quondā bello captos uarijs suppliciorū generibus affecerant.

erãt. Quare Alexander impetum cepit urbis eius excidẽdæ, quæ antiqua regia erat Persarum, olim à Cyro condita, qui et Persarũ ipse regnum condiderat: ab ea enim sede profectos aliquando Persarum reges Græciæ bellum impium & Europæ intulisse: quare Persepoleos excidio parẽtandum maioribus esse censuit, quos Persæ uarijs cladibus traiecto Hellesponto & pontibus etiam iuncto lacessiuerant. In ea igitur urbe quantas opes Alexander ceperit, uerbis ipsius Curtij autoris tersi atq; elegantis referemus: Multas urbes (inquit) refertas opulentia regia partim expugnauerat, partim in fidem acceperat. Sed urbis huius diuitiæ uicere præterita. In hanc totius Persidis opes congesserant Barbari, aurum argentumq; cumulatum erat, uestis ingens modus, supellex non ad usum modo, sed ad ostentationem luxus comparata. Et paulo infra: Ingens pecuniæ captiuæ modus traditur, propè ut fidem excedat. Cæterum aut de alijs quoq; dubitamus, aut credimus in huius urbis gaza fuisse centum & uiginti millia talenta, ad quæ uehenda (nanque ad usus belli secum portare decreuerat) iumenta & camelos à Susis & Babylone contrahi iussit. Sic in uulgatis libris legitur. Verum obseruata uetusta lectione, non centum & uiginti millia talenta lego refragante loquendi consuetudine doctorum, sed centum millia & uiginti talenta. Hæc summa quanti æstimari numismate nostro possit, ex præcedenti apparet. Quanta autem fuerit gaza Babylonica Curtius non addidit, licet Alexandrum recognouisse dicat. Strabo autem libro decimoquinto Alexandrum ait angustias Persidis & Vxiorum qui Persis contermini sunt, & Persicas deniq; ipsas portas superasse ui bellica, penetrare festimantem ad caput ipsum regni & gazophylacia Persarum, quæ tot seculis congesta ac recondita fuerant. ἃ καὶ αὐτὰ βίᾳ διῆλθεν ἀλέξανδρος κατὰ τὰς περσικὰς πύλας καὶ κατ᾽ ἄλλους τόπους διεξιὼν τὴν χώραν, καὶ κατεπεῖξαι σπεύδων τὰ κυριώτατα μέρη καὶ γαζοφυλάκια ἃ τοσούτοις χρόνοις ἐκπεπληρωμένα. Et paulo inferius de Cyro loquens: Omnes aũt Persidis pecunias

Persepolis.

Susa exportandas curauit, quæ thesauris ipsa & supellectili plena erant: nec ideo tamen illic regiam animo destinabat, sed apud Babylonem, quam constituerat etiam supellectili & instrumento regio adornare, etenim illic quoq; thesauri conditi erant: πάντα δὲ τὰ ἐν περσίδι χρήματα ἐξεσκευάσατο εἰς τὰ Σοῦσα καὶ ταῦτα θησαυρῶν καὶ κατασκευῆς μεστά. οὐδὲ τοῦτ' ἡγεῖτο βασίλειαν, ἀλλὰ τὴν Βαβυλῶνα. καὶ διενοεῖτο ταύτην προσκατασκευάζειν. κἀνταῦθα δ' ἔκειντο θησαυροί. Fama est (inquit) præter eas pecunias, quæ Babylone & eas quæ in castris erant, quæ inde sumptæ non fuerant, ipsa per se quæ Susis & in Perside erant, quadraginta millia talentûm numerata & recognita fuisse. φασὶ δὲ χωρὶς τῶν ἐν Βαβυλῶνι, καὶ τῶν ἐν τῷ στρατοπέδῳ τῶν παρὰ ταῦτα μὴ ληφθέντων, αὐτὰ τὰ ἐν Σούσοις καὶ τὰ ἐν περσίδι δ' μυριάδας ταλάντων ἐξετασθῆναι. τινὲς δὲ καὶ πέντε λέγουσι. Hoc non conuenit cum eo quod Curtius scripsit, quia Susis & Persepoli centum & quinquaginta millia Curtius inuenta dixit. Plutarchus XL. millia talentûm argenti inuenta dixit in regia gaza Susis, & quinquaginta millia talentûm purpuræ hermionicæ. Sed uideamus quid ultra dicat. ἄλλοι δὲ πανταχόθεν συναχθῆναι παραδεδώκασιν εἰς ἐκβατάνα ρη' μυριάδας ταλάντων. Alij aũt uniuersas undiq; coactas pecunias centũ & octoginta talentũ millia dicũt Ecbatana cõportata fuisse. Hoc confirmari non potest ex Curtio, quia locus ille libro quinto mutilatus est, licet eodem libro in mentione Philotæ significet Parmenionem maximæ pecuniæ custodem in Media fuisse. Verum ex Arriani libro tertio nouimus Alexandrum mandasse Parmenioni, ut pecuniam quæ ex Perside exportata fuerat Ecbatanis in arcem conderet, ibiq; ad custodiã sex millia Macedonum cum amicis relinqueret. Tantum hoc refert quòd Arrianus tradit Alexandrum Cyri thesauros Pasagardis, oppressis celeritate custodibus, reperisse. Strabo autem dicit Cyrum Pasagardis regiam quidem suam statuisse, sed tamen pecunias Susis condi uoluisse, Curtius igitur gazam Persarum multis in thesauris condi-

Sũma Persicarũ opũ ab Alexãdro captarum.

tam

tam, ad centum & quinquaginta ſeptem millia talentûm taxauit abſq; Babylonica pecunia. Strabo omnia complexus cētum & octo ginta poſuit. Hæc ſumma centies & octies millies mille aureos no ſtros ualet, ſumma haud dubie multo maior maxima omnium ſum marum, quas uno tempore coactas in rebus Romanis legerimus: niſi ſi fidē habuerimus ijs quæ dicta ſunt in ſecundo de ærario Ro mano ex uetuſto exemplari, in quo iudicium meum uix interpone re auſim propter dubiam fidem exemplarium. Præter hanc ſummā poſt Perſepolim direptam dirutamq;, cum Alexander iam in Hyr caniam ueniſſet, uiginti (inquit Curtius) & ſex millia talentûm ꝓ xima præda redacta erant, è quis XII. millia in congiarium mili tum abſumpta ſunt: par huic pecuniæ ſumma cuſtodū fraude ſub tracta eſt. Tantis opibus Alexandri magnifica facta reſpondere uidentur. Cum enim in Perſidem ex India regreſſus intellexiſſet milites ſuos tam ueteranos conſumptis per luxum orientis ſpolijs in ſuper etiam ære alieno obſtrictos eſſe, edixit ut omnes milites æs alienum profiterentur: quod cum illi facere cunctarentur, tentari ſeſe rati quo facilius Alexander ſumptuoſos notaret, rex ſatis gna rus profeſſioni æris alieni pudorem non contumaciam obſtare, mē ſas totis caſtris poni iuſſit & decem millia talētûm proferri. Tum demum fide facta profeſſio eſt, nec amplius ex tanta pecunia q̃ cē tum & XXX. talenta ſuperfuere, adeo ille exercitus tot ditiſſima rum gentium uictor, plus tamen uictoriæ q̃ prædæ deportauit ex Aſia. Autores Curtius lib. nono et Plutarchus in Alexandro. Ab eadem munificentia eſt congiarium militare de quo ante diximus XII. millium talētûm: ſed inuſitata eſt illa ſublimitas animi, Ephe ſtionem chariſſimum ſibi, morbo defunctum, decem millibus talen lentûm, id eſt ſexagies centenis millibus noſtris funeraſſe, ut auto res ſunt Plutar. in Alex. & Arrianus in ſeptimo. Diodorus libro XVII. de hoc loquens, ita inquit: τοσαύτην δὲ σπουδὴν ἐποιήσατο πρὸς τὴν τῆς ἐκφορᾶς ἐπιμέλειαν ὥστε μὴ μόνον τὰς προγεγενημένας παρ' ἀνθρώποις ταφὰς ὑπερβαλέσθαι, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐσομένοις μηδὲ

Epheſtiōis funus memorabile.

μίαν ὑπέρθεσιν καταλιπεῖν. Tanto autem studio contendit in ac curando eius funere, ut non solum superiorum ætatum omniumq; hominum funebres apparatus superauerit, sed ne posteris quidem quicq̃ reliquũ fecerit quod ipsi possent superaddere. Deinde appa ratu descripto ad extremum ita narationem claudit: φασὶ τὸ πλῆθος τῶν ἀναλωθέντων χρημάτων γεγονέναι πλεῖον τῶν μυρίων καὶ δισχιλίων ταλάντων. Aiunt numerum consumptæ pecuniæ ma iorem duodecim millibus talentorum fuisse. Idem Alexander in nu ptijs Statyræ Darij filiæ quam Susis matrimonio sibi iunxit, epu lũ nouem millibus conuiuarum fecisse traditur, & unicuiq; ad liba mina peragenda auream phialam donasse, autore ipso Plutar cho. Huius dicti finem facere potest Chares historicus qui Alexan dri gesta scripsit, ut ex Athenæo nouimus. Ait enim post Darij mortem Alexandrũ nuptias sibi amicisq; celebrasse splendidissimo apparatu: siquidem in eodẽ conclaui duos & nonaginta thalamos sternendos iussisse. Erat autem conclaue prægrande centenarij le ctisternij facile capax. In quo singuli lecti toralibus strati geniali bus erant impensa uicenûm minarum argenti. Inter quos uisendus erat lectus regius pedibus aureis fultus. Epulum autem nuptiale in aula temporaria factum fuit excitatis tentorijs singulari splen dore & opulentia. Huius aulæ ambitus quatuor stadiorum erat. i. duûm millium & quadringentorum pedum, uel passuum quadrin gentorum & octoginta. Firmamentum aũt præstabant columnæ uicenûm cubitorũ, partim aureis laminis, partim argenteis conte ctæ, & insuper lapillis pretiosis distinctæ: tum ambitũ ipsum cin gebant Babylonica stragula aurea textura & beluata distincta. Nuptiarum celebritas diebus quinq; instaurata, cũ interim & mu sici artifices & scenici, & omne genus acroamatũ in medium pro dirent, sui quisq; specimen artificij præbẽtes. Indeq; primum assen tatores regis Alexandrocolaces dici cœperunt, qui antea à tyran no Siciliæ Dionysiocolaces dicebantur: Omnia summa hilaritate Alexandro approbante. Tum subdit: οἱ δὲ πεμφθέντες φησὶ στέφα

Chares. Nuptiarum Alexan. magni luxus.

Alexandrocolaces. Dionysiocolaces.

τοι, ὑπὸ τῶν πρεσβευτῶν καὶ τῶν λοιπῶν, ταλάντων ἦσαν μυρίων καὶ πεντακισχιλίων. Coronæ autem à legatis, & alijs in ea celebritate missæ quindecim millibus talentûm æstimabantur. Quapropter paulo superius ita dixerat: καὶ ἔνιοί γε οἱ πρότερον καλούμενοι διονυσιοκόλακες, ἀλεξανδροκόλακες ἐκλήθησαν διὰ τὰς τῶν δώρων ὑπερβολὰς ἐφ' οἷς καὶ ἥσθη ὁ ἀλέξανδρος. Proinde qui prius Dionysiocolaces uocabantur, iam inde Alexandrocolaces dicti sunt, propter munerum magnificentiam, exhilarato ob id etiam Alexandro. Quindecim millia talentûm non minus nonagies centenis millibus coronatorum ualuerunt. Hæc autem munera intelligimus Alexandro ab Asia gentibus subactis & regibus, & dynastis ob honorem nuptiarum missa, ut hodie factitari uidemus: cum fortasse Alexāder literas ad præfectos prouinciarum ob id misisset, & præterea ab ipsis Macedonum primoribus, quos uictoriæ aliæ super alias in immensum locupletarant. Magnificentiā aūt & nitorem inusitatum Augustalis Alexandri Phylarchus his uerbis aio concipiendā dedit, ut idē autor refert: τὰς δὲ χρυσᾶς πλατάνους καὶ τὴν χρυσῆν ἄμπελον, ὑφ' ἣν οἱ περσῶν βασιλεῖς ἐχρημάτιζον πολλάκις καθήμενοι, σμαραγδίνους βότρυς ἐχούσας, καὶ τῶν ἰνδικῶν ἀνθράκων ἄλλων τε παντοδαπῶν λίθων ὑπερβαλλόντων ταῖς πολυτελείαις, ἐλάττω φησὶν ὁ φύλαρχος φαίνεσθαι τῆς καθημέραν ἑκάστοτε γινομένης παρ' ἀλεξάνδρῳ δαπάνης. Nam aureas (inquit) platanos aureāq; uitē sub qua Persarū reges sedētes iura sæpe reddebāt, audiēdisq; gentiū postulatis uacabāt, inferiores uideri quotidiano sumptu Alexandrinæ regiæ Phylarchus perhibuit. Etiāsi uitē illā aureā spectabilē opulentia facerent uuæ in ea dependentes, ex smaragdis illæ quidem & carbunculis Indicis, atq; gēmis alijs summæ taxationis aptæ. Pergit Plylarchus in hæc ferme uerba: Iam primum erat eius prætorium castrense centum lectorum capax, idq; aureæ columnæ octo numero continebant. Supra autem columnas assurgentia laquearia opere uermiculato auro aliaq; eximia materia coagmentato, summam prætorij partem decore fastigabant

Augustale Alexandri.

Prætoriū castrense Alexand. mag.

bant. Ipsi plurimũ quingẽti Persæ, quos illi melophoros uocabãt, id est hastilia ferẽtes aureis malis præpilata, intrinsecus prætorium cingebãt, luteis ac purpureis uestimẽtis exculti. Post hos mille sagittarij, partim flammeis induti uestibus, partim hysgino tinctis, nõ pauci etiã cæruleos amict⁹ habebãt. His quingẽti Macedones præerant argẽteis parmis insignes, ob id argyraspides dicti. In augustali medio aurea sella solio similis statuebatur, in qua residẽs Alexãder de ijs rebus statuebat, quæ regiã sententiã poscebãt, aut præfectos ad imperia accipiẽda uocabat, cũ interim stipatores undiq; regi apparerẽt. Extrorsus uero elephantorũ agmen suis stratis contectum prætorio circundabatur, & simul Macedones mille Macedonico cultu cõspicui. Ab his rursus Persæ numero decẽ millia excubias agebãt. Quibus aũt purpurã ferre mos erat, quingẽti tãtũ erant: ijs enim tantũ ex supradictis Alexãder purpureã uestẽ dabat. Cũq; tot essent præfecti comitesq; Alexãdro et ministri, nulli ad eũ accedere nõ accersito ius erat. Huiuscemodi (inquit ille) fuit dignitas, et augusta species Alexandri in expeditione agentis post Dariũ uictũ. Sed quod Phylarchus de platanis et aurea uite dixit, uidẽdum id quale sit. Idẽ igitur Athenæus circa principiũ lib. XII. de luxu et delicijs loquẽs ita inquit: χάρης δὲ ὁ μιτυληναῖος ἐν τῇ πέμπτῃ τῶν περὶ ἀλέξανδρον ἱστοριῶν, εἰς τοσοῦτόν φησιν ἥκον τρυφῆς οἱ τῶν περσῶν βασιλεῖς. ὥστε ἔχεσθαι τῆς βασιλικῆς κλίνης ὑπὲρ κεφαλῆς οἴκημά τι πεντάκλινον. ἐν ᾧ χρυσίου πεντακισχίλια διὰ παντὸς ἔκειτο τάλαντα. καὶ πρὸς ποδῶν ἕτερον οἴκημα τρίκλινον. οὗ τάλαντα τρισχίλια ἔκειτο ἀργυρίου. καὶ προσηγορεύετο βασιλικὸν ὑποπόδιον, ἦν δὲ ἐν τῷ κοιτῶνι καὶ λιθοκόλλητος ἄμπελος χρυσῆ ὑπὲρ τῆς κλίνης. ταύτην καὶ ἄμπελον ταύτην ἀμύντας φησὶν ἐν τοῖς σταθμοῖς, καὶ βότρυας ἔχειν ἐκ τῶν πολυτελεστάτων ψήφων συντεθειμένους. Chares aũt Mitylenæus lib. V. historiarũ Alexãdri Darij regis tẽpore in eas iam delicias Persarũ reges prolapsos esse scribit, ut ad caput cubilis regij cõclaue unũ esset pariete uno intermedio obstructũ ea magnitudine quæ quinq; lectos caperet, in quo semper erãt condita

Argyraspides.

Platanus uitisq; aurea.

Persarũ regis ceruical.

condita talẽta auri quinq; millia:hocq; cõclaue ceruical regium ap pellabatur. E regione uero huius aliud esset cõclaue triclinũ ad parietem eum excitatũ ad quẽ cubilis pedes uergebãt, in quo argenti talẽta numero tria millia condebãtur: nam etiã ipsum trium tãtum lectorũ capax erat, & scãnum suppedaneum regis esse dicebatur. uerum in ipso cubiculo regio uitis erat aurea gẽmis insuper inclusis locupletata, eáq; uelut pergula regio cubili obtẽdebatur. Hãc uitem Amyntas in libro de mãsionibus regijs prodidit racemos etiam pẽsiles habuisse ex lapillis existimatissimis aptos. Nec procul ab ea craterem aureũ collocari solitũ Theodori Samij opificio nobilem. Quinq; millia auri talentûm non minus millibus quinquaginta argenti ualuerunt, quæ nos trecẽties centenis millibus coronatorum æstimãda esse cõtendimus. Tãti Persarũ reges ceruicẽ suã inclinãdam esse cẽsuerunt, & præcipue Darius ille, quẽ tertio iã prælio, atq; etiã bello uictũ, amicorũ iuratissimi aureis cõpedibus uinctũ, cũ aliquãdiu traxissent, ad extremũ equũ cõscendere negantẽ nefario scelere cõtrucidarunt. Hoc sibi fortuna ludibriũ extremũ ex tanta superbia cõparante, ut qui tanti caput suum recumbere, et pedes subniti uoluerat, tanti etiam manibus pedibusq; uinciretur. Sic fert humana conditio, ut cum fastigiũ suum longe supergressa sit, continuo concidat. Quod utinam reges satis animaduerterẽt, animaduersumq; meminissent. Sed unde id in mentem illis ueniat? Darius enim ille Persarũ regum ultimus literas etiam græcas sciuit, ut autor est Curtius, nec id meminisse potuit, tum maxime florente philosophia. Idem Curtius autor est libro quarto cum Alexãder ad Arbela castrametatus esset, qui uicus est Assyriæ Persarũ clade, & Alexandri uictoria nobilis, legatos Darij iterum ad Alexãdrum ad pacem petendam uenisse, et redimendam matrem Darij cum duabus uirginibus: mandata autem Darij & conditiones huiuscemodi attulerunt, quæ conditiones Darij incredibilem opulentiam latæ, & Alexandri inauditam animi fidutiam atq; celsitudinem non acceptæ, ostendere potuerunt. Verba legatorũ hæc apud Curtium

Scamnũ suppedaneum.

Vitis aurea.

Darius aureis cõpedibus uinctus trucidatusq; superbiæ abijciẽdæ regib⁹ exemplũ reliquit.

Darius Alexandro filiã suam cũ dote opima obtulit.

Curtium leguntur: Quid opus est armis, inter quos odia sublata sunt? antea Darius imperio tuo finem destinabat Halym amnem, qui Lydiam terminat. Nunc quicquid inter Hellespontũ & Euphratem est in dotem filiæ offert quam tibi tradit. Ochum filium quem habes pacis & fidei obsidem retine. Matrem & duas uirgines filias redde. Pro tribus corporibus triginta millia talentũ auri precatur accipias: sic enim in antiquo lib. legimus, licet in impressis trigesimum talentum auri legatur. Et inferius: Alexander legatis excedere tabernaculo iussis, quid placeret ad consilium refert, diu nemo qd sentiret ausus est dicere, incerta regis uolũtate. Tandem Parmenio, antea suasisse se ait ut captiuos apud Damascum redimẽtibus redderet: ingentem pecuniam potuisse redigi ex ijs qui multi uincti uirorũ fortiũ occupauerant manus, & nunc magnopere censere, ut unam anum & duas puellas itinerũ agminũq; impedimẽta, xxx. millibus talentũ auri pmutet. Ingrata oratio regi fuit, itaq; ut finẽ dicendi fecit: Et ego (inquit) pecuniã q̃ gloriã mallẽ si Parmenio essem: nunc Alexãder de pauptate securus sum, & me non mercatorem memini esse, sed regem. Hactenus Curtius lib. IIII. Cuius illa uerba corrupte uulgo leguntur, cum alias, tum etiã quod xxx. talentis auri codices impressi habẽt, qđ nõ magnũ est pretium, hoc est minus quadringentis talentis argenti. Plutarchus decem millia talentûm oblata fuisse dicit, nõ adiecto auri uel argenti: puto igitur corruptum esse numerũ etiam in antiquo codice: nullæ enim opes eam summam æquare possunt: aut certe argenti legendum esse non auri. Tametsi talentũ auri fortasse nõ sexagenarium erat, ut infra uidebimus. Apud Iustinũ epitome XIII. ubi legitur de opibus Alexandri: Erant enim in thesauris C. mil. talentûm: & in annuo uectigali, & tributo CCC. mil. Ego non CCC. sed xxx. legendum censeo: non enim conuenit ut CCC. mil. annua essent, & centum millia tantum in conditis pecunijs: et alioquin xxx. millia annui redditus fuisse cõijcere possum⁹ ex supradictis. Hæc ferè sunt quæ de opibus Persarum comperimus, etiam di-

ci-

ri possunt. Quibus hoc institutũ fuit (ut diximus ex Herodoto) ut aurum, atq; argentum graue in thesauris haberent. Strabo autem ita inquit, de hoc loquens: τὸν δὲ πλεῖστον χρυσὸν καὶ ἄργυρον ἐν ταῖς κατασκευαῖς εἶναι. νομίσματι δὲ οὐ πολλῷ, πρός τε τὰς δωρεὰς ἐκεῖνα κεχαρισμένα. νομίζειν μᾶλλον καὶ πρὸς κειμηλίων ἀπόθεσιν. τὸ δὲ νόμισμα τὸ πρὸς τὰς χρείας ἀρκοῦν, ἱκανὸν εἶναι, κόπτειν δὲ πάλιν τὸ τοῖς ἀναλώμασι σύμμετρον. Maximam autem auri atq; argenti partem in instrumẽto & supellectili esse, in nummo non multam: siquidem illa elegantiora, & ad munificentiam, & ad thesauros condendos apud eos existimari. Nummi autem signati tantũ sufficere quantum satis sit ad usum: ideoq; signari pro modo impendiorum. Hoc institutum Persarum ignorasse homines ij mihi uidentur, qui censent interesse reipublicæ ut uasa aurea & argentea quàm paucissima in priuatis sint censibus, & plurimum aurum argentumq; confletur in officinis monetalibus, ut numisma in cõmercijs exuberet. Nec me latet censura olim dignũ apud Romanos uisum argentũ factum domi ultra paucula pondo habuisse: sed ob aliã causam id institutum, & in penuria argẽti. Verũenim uero quũ imperij nostri redditus cõponerẽ cũ Persicis, subquartã ferme proportionẽ habere deprehendi. Sic enim ratiocinabar, qua si large annua quina dena talentûm millia Persarũ reges referre in accepta potuerint. Huius summæ quartã partẽ quadragies centenis millibus francicorũ (hoc enim uocabulo nostri in ratiocinijs principalibus utuntur) ubere ratione æstimabam. Quam summam acceptã & expensam memoria nostra aliquot annis nouimus. Sic igitur statuebam: Si tributa quæ quotãnis ex occasione gerendarũ rerum uarie & libero principum arbitratu indicuntur, ad statam fixamq; summam & formulam redigerentur, posse hilari populari conditione ad quinquies & uicies centena millia peruenire. Vectigalia autem (de quibus ante diximus) & patrimonium regium, ac diadematicum duodecies minimum conficere. Reliqua omnia quæ uices statas non habent (qualia sunt fortuita, & aduẽtitia, &

Institutum Persarum animaduertendum.

omnia

omnia in fiscum cedentia) in paginam liberalitatum seponebam, cum muneribus & magistratibus & omnibus dispensationibus quæ codicillis cōferuntur à rege: his enim rebus prolixe munifici princi pes esse possent, si certo quodam modo munificentiam temperare meditarentur, nec primo cuiq; aditum occupanti largiri. Hanc bre uiarij principalis constitutionem, spondere ausim et fortunis omni bus meis cauere, populum Gallicum non modo ferre posse, si ei in iungatur, sed etiam beneficij loco deposciturum, duntaxat ea lege, ut ab iniuria militari incolumem se fore & sartum tectum (ut dici tur) restipulari liceat, & semel quotannis ea conditione imperatis regijs defuncturum. Adde, si placet, & sibi bona fide sponderi id intelligat, neq; id quidem modo, sed etiã corollarij nomine hoc additurum, ut si de aris & focis dimicandum sit, repetitum se iri ube re aliqua indictione caueat. Semper enim ad incerta bellorum reges nostri uelut sanctius ærarium in populi benignitate obsequiosa reconditum habuerunt. Quòd si quis huius anni collationem reputet anni superioris collationem excipientem, atq; in id tempus utranq; incurrentem, quo & uis maior seu cœli intemperies calamitatem, & uis improbior (quæ militaris est petulantia) pauperiẽ longe lateq; per rura fecere, nullus iam modus æstimationis erit. Nam cum aliâs ferè ea populi imperia accipientis obsequentia, & tributa præstationesq; alias imperantium duritia apud nos esse so leat, quæ est uinitoris, aut insciti, aut minime indulgentis, qui plu ribus palmitibus uitem q̃ pro stirpium uiribus onerare non ueretur, quum nihilo secius imperatas uuas uitis frugifera reddat, tum sic actum est hoc biennio (quod miremur plebicola principe) quasi postremum tributa atq; simul omnia iniungerentur, perinde ut cōdu ctores agere iam ferè exactis lustrorum annis assolent, qui prædio non suo mox futuro multorum annorũ fructum exprimunt im probius. Sed scilicet fatali diraq; (ut ego quidem arbitror) omnium propè ordinum ignauia incuriaq; pari, insignes anni fuerunt, eo utiq; tempore quò nemo fere Gallus indole Gallica inuentus est.

Etenim per deum perq; publicam conſcientiam, quoto cuiq; gloriari licet ſua in rempublicam officia conſtitiſſe? Certe nulli ut uidetur eorum quidem certe qui à memoria, aut conſilijs principi, et ſuper ſanctiora officia fuiſſe dictitantur. Ecquãdo autem poſt hominum memoriam ſtrenuis magis gnauiſq; ducibus, & loricatis & togatis reſpublica indigere uiſa eſt? At utroſq; eam nunq̃ tantum deſideraſſe conſtat, quum populo id uociferante, omnes etiã ordines tumultuoſe admurmurarent. Heu diſſoluta inertia, plebei gementis uoce nõ commoueri? Nutrici regiæ ac publicæ iam exuctæ atq; aridæ, primores eius alũnos, neutiq̃ condoleſcere? Quòd ſi parum de comprimẽdo ore famæ laboramus, dum famem longe à noſtris priuatim penatibus arceamus, ne deum quidẽ res humanas credimus deſpectare? Ecquõ igitur unq̃ tẽpore, maior (ut ita dicam) ſeges emerendæ gratiæ tum diuinæ tum humanæ fuit? Si ijs qui ad limina obſeruabant, publicæ charitatis guttulã paracletus ille ſpiritus ſubinſtillaſſet, qui totum ſe iam profundere creditur ſimul ac creare pontifices eiſdem libitũ eſt. At enim rex aures ferendæ ueritati non habet, nec oppidani homines ſcire poſſumus quid cũ principe in aula interiore agatur. Quot igitur eorum tandẽ, aut quoties ipſos uidimus ex curia eiectos, ob id quòd ingenue homines dicerẽt eos eſſe prolocutos, aut uicẽ publicã egregie conqueſtos? Hæc in pullata forſitan turba admitti excuſatio poteſt, quæ trans tectoria uultuum introſpicere præ hebetudine non poteſt, inter eos non poteſt qui aliã opinionẽ habent cum ex uſu ipſam aulico, tum ex ingenio principis plebicolæ & indulgentis, eorumq; ipſorũ moribus confirmatam. Ego ut credam cauſam populi eos agere qui nihil nõ ſibi ſuiſq; impetrare auferreq; non uerentur? aut regiæ charitatis igniculos excitare eos poſſe, qui beneficentiæ fines gentilitate, aut cognatione circunſcribentes, ad ſuffragationes aut pias aut honeſtas, frigidiores eſſe ſalamãdra uidentur? Quonam aut modo exiſtimabo diuinæ legis eos rationem ullam habere, quos in actu uniuerſitatis ſtipulationes priuatim identidem concipere notum eſt?

Quid eos deniq; pensi habere credã, quos populo ad extremã inopiam redacto, Crassianis censibus penates suos augere nec piguit nec puduit? Atqui eò iam uetũ esse uideo, ut uelut in lusu talario populus damno semper iactu miser, omnia sua in mediũ cõferre teneatur, cum aulæ pauci alumni tanq̃ iactu Venereo fortunati, uniuersa raptim, aut certe pignora uniuersorũ auferant. Nos aũt ludi fortunæ spectatores procul'q; ab actu summoti, ut immunes, ita exortes, risum interdũ rebus, interdum lachrymas suspiria'q; accõmodemus. Hæc enim nõ tam Democrito spectatore quàm Heraclito indigent. Hac alea dudũ Gallia omnis æui decus gloriã'q; perdidit, ut parcissime loquar. Verũenimuero est in Græcorum prouerbio: tesseras superni Iouis nunquã non cadere cõmode & euenire, quo intelligi uolunt, deũ quũ rebus humanis lentã quidẽ manũ, sed ineluctabilẽ admouit, eũ euentũ cuiq; rei dare solere, quẽ hominum promerita, aut secus admissa postulauerint. Quare qui lusu antedicto immodice creuerũt, cauere (ut opinor) etiã atq; etiã debẽt ne sibi propter ea nimiopere gratulẽtur. Si enim deus uicissim aleam suã iecerit, isti qui nũc Venerẽ sibi cecidisse lætãtur atq; triũphãt, uersa uice ludi sero quidẽ casu, sed caniculari cõcidẽt. Siquidẽ nec impostura fieri iudicio diuino potest, nec diuinæ iustitiæ præscribi ullo tẽpore aut titulo. Sui aũt amor nimius & charitas publica, ita inter se dissidẽt, ut ne glutino quidẽ magistratus uel honoris sociabilia esse possint. Tũ demũ igitur aula Frãciæ recte cõstituta esse dicetur, quũ ij qui summã rerũ tenebũt, sui & lariũ suorũ obliuisci tãtisper uidebũtur. Nũc aũt ita ad actum rerũ hoĩes partim irrepere, partim irrũpere uidemus et prosilire, ut quos tenues et ieiunos uiderimus pridie, distẽtiores ricinis cernamus postridie. En quiscũ in tenebris micemus, ut in utranq; aurem reges securi somno sopiri possint, qui huiuscemodi uicarijs atq; administratoribus habenas rerum cõcrediderunt. At etiã hoĩes eximiũ se decus meritos esse adeptos'q; cẽsebũt, si res dudũ accisæ, benignitate diuina uberiores fieri iã cœpere citra pulueris tactum, ut est in prouerbio. Quasi uero obscu-

Adagium Græcum.

obscurũ sit ductores ipsos ordinũ impares grauioribus curis, cõser tis(ut aiũt)manibus optabũdos, fatis oĩa regẽda permisisse casuũq; temeritati. Quũ interim populus alienæ culpæ pœnas pendens(ut assolet)infulas, ac fercula propitiatoria circũferẽs, ueniã & pacẽ superûm supinis ad aras manibus exposceret atq; exoraret. Nũ etiã (si dijs placet)prouidẽtiam suã imputabũt, ij qui auras oẽs laxamẽ ti securitatisq; priuatæ captãtes, in pacẽ tandẽ genialẽ fato auspi ce deciderũt? Equidẽ sacrilegij instar esse putarem, si id quod præ ter hominũ opinionẽ diuinitus fatis ita competẽtibus euenit, huma na prudẽtia acceptũ sibi ferri uellet. Quis aũt nescit q̃ male para- ti ad occasionẽ eramus, q̃ undiq; deprehẽsi & stupẽtes, nisi deus im- petum iræ suæ repressisset? Gratias igitur ob id habere & agere clemẽtiæ diuinæ nõ nostræ gratulari prudẽtiæ debemus. Neq; ue ro ex illa iactatiõe fœderũ anniuersariorum satis ipsi uidemur in portum quendã fixi certiq; cõsilij respexisse, nec pignus certũ habe mus pacis superûm ueniæq; impetratæ. Cur enim has ego superûm inducias potius quàm pacẽ uocãdas esse nõ putẽ, cũ aspectũ & cœ lum nos referre nõ uideã? simul ab istis galeripetis metuo (ut aper te loquamur)qui nos semper è tranquillo in æstũ atq; in scopulum auferunt. Hic facere non possum, quin paululum excedam à propo sito, animoq; obsequar opere fatigato. Nam quum in mentem mihi earum rerum uenit, quas post decimum abhinc annum uidimus, mi hi uidetur animaduersio diuina, uelut lanista quidam præpotens totius propè occidentis imperia inter se commisisse: uidelicet ut ui- cissim bella populi propulsantes, & inferẽtes iustitiæ supernæ pœ nas penderent insolentiæ & tanquam sanguinem mitterent opu- lentiæ exuberantis. Atque ut reliquos omittam, nos in Italia rebus gestis feroces, Venetis bellum utcunq; indiximus, indictumq; stre- nue gessimus cum contemptu hostium, atq; ingenti uiriũ nostrarũ fidutia, id etiam mira felicitate uno prælio, ductu et auspicijs prin cipis penè profligauimus. Huius clarissimæ uictoriæ, quum laureã nõ sceptris nostris alligare, sed in gremio summi Iouis(ut aiũt)de

Galeripetæ purpuræ candidati.

ponere deberemus (ancipiti enim alea prælĩu commissum fuisse notum est, nec incrueto Marte cõfectũ) pro eo ut benignitatẽ diuinã summãq; potestatẽ agnosceremus, uictoria ipsi feroces, subinde gigantea propè immanitate theomachiã meditari instituimus, in superosq; uelitari, quũ interim & à nobis & ab hostibus sacrosancti liticines bellicum occinerent. Heu fatalis furor utrarũq; partium. Quid? nos maiorum nostrorũ pietas non mouebat? illos heroicorum tẽporũ sanctitatis nõ pudebat? quũ diuus Petrus Paulusq; & eorũ sequaces ecclesiæ architecti, non armorũ splendentiũ fidutia infesti ad prælia grassabantur, sed cruce, sed innocentia freti, cætera inermes, ad castra CHRISTI *tuenda flagrantissimæ charitatis classico ciebantur. Nunc inania tantum ipsi nomina, quorum maiestate apud populos sacrosancta, sacerdotũ ordines primarij fastus suos obumbrant. O dirã portẽtosamq; uecordiã sacrosanctæ potestatis. Quis enim unq̃ tantũ animo cõcepit nefas, ut sacerdotũ culmen, ut cleri magister, ut sacrorũ summus opifex, manus inauguratrices, ab altari calẽtes, in familiã domini armare sustineret? animoq; plus q̃ gladiatorio grassaretur ad Christiani nominis columẽ mũdo stupẽte delendũ? Et nũc mysticũ illũ ensem cæsim punctimq; irrito (ut credimus) proposito uibraret: nũc à Marte sanguinariam frameã mutuaretur, & cõsternatos diris execrationibus (quæ fortasse in eũ ipsum uerterũt) ad internicionẽ quoq; persequi cõniterẽtur? En quos pedes, quas manus libẽs exoscularère, inde ut ôs cruẽtum ac pollutũ referes. Miserũ te tũ Iuli, atq; intẽperijs actũ, qui usquadeo iræ cæcæ indulgendũ putâris. Tu ut transuersus et præceps, uæsana animi cæcitate raperère: et nec te nec decorũ maiestatis beatissimæ præ odio respiceres? sed ordinẽ amplissimũ, sed senatum purpuratũ, sed Libani gloriã splendorẽq; tecũ rapiẽs, inuitam bona ex parte & mussitantẽ, arcis ecclesiæ ruina obruere nos teq; adeo ipsum cuperes? orbẽ etiã penè totũ concuteres fulminibus ciendis collabefactũ: ut nos odio & inuidia flagrantes igneq; deinde ardenteis inspiceres, nec recusares quin in rogum nostrum flammantem*

In Iuliũ II.

manteme

mantem uoti compos insilires? Proh superi immortales, tantum'ne de summo sanctuarij uertice licuit malesuadæ noxæ, ut æstro uindictæ percitũ per fas ageret nefasq; præcipitẽ? ut uel corpus animũq; in busto inimicorũ properaret irep erditũ? Non fuit iræ efferatissimæ satis retro nos in fines fulmine perterrefactos egisse, Italiæ adamatæ possessione cedentes cũ fremitu ac gemitu, nisi de aris insuper focisq; dimicare, extremaq; deinde exẽpla timere coẽgisset: quũ sub ipso lanista sanguinario totus propemodum hic orbis nobiscum pariter digladiaretur animo infestissimo. Vbinã erat igitur ille zelus domini, quæ est ira iusta læsæ aut imminutæ uindex diuinæ maiestatis? Hoc enim tantum signifero in aciem prodire sacris cohortibus fas est, siquãdo prodire fas est. Num tandẽ ex æde charitatis aut fidei sacello ancylia prõpserat, et signa cruciata? Ecquid igitur eũ pudebat seruũ dei se uocare, cũ Franciã Christianorum decus, et põtificũ olim religionisq; asylũ, bustis ipse Gallicis insignire gestiret? quũ sacerdos septuagenarius Bellonæ sacris operaretur, cui uel generis humani luculẽto dispẽdio litare contẽdebat, tum quũ profanũ uulgus ad delubra pacis et concordiæ miserabili specie supplicatiões inibat? Enimuero uisendũ spectaculũ patrẽ nõ modo sanctissimũ, sed etiã senio & canitie spectabilem, quasi ad tumultũ Gallicũ è Bellonæ fano suos euocatos ciẽtẽ, nõ trabea, nõ augustis insignibus uenerandum, nõ põtificijs gestaminibus sacrosanctum, sed paludamento & cultu barbarico cõspicuũ, sed furiali (ut ita dicam) confidentia succinctũ, fulminibus illis brutis et inanibus luridũ, eminẽte in truci uultu cultuq; spirituũ atrocitate. Profecto nos uidimus paucis annis multa quæ prorsus maiora fide posteris uidebũtur. Hoc turbine, hac procella luxata ecclesiasticæ autoritatis ac disciplinæ compage, quonã modo fides recta nisi clauis trabalibus & æternis fixa, sacrisq; monumẽtis semel affirmata cõstabilitaq; stetisset? Verum o superi boni, q̃ præsto manus ipsa dei affuit, quondam ipsa ecclesiæ architectatrix. Quàm autem ueluti numen tragicum ut dicitur, & è machina, nec opinato uisa est

Leonis.x. præconium.

præsentissima opitulatrix? Nam illo pontifice de medio statim sublato, hunc mirificis comitijs eadẽ manus suffecit intestini protinus externiq; belli pacificatorẽ, qui caliginẽ sanctuaria domini incubã tẽ discussurus haud dubie existimatur, cæliq; liberum aspectum oĩno redditurus: quum etiam eadem manus diuina Iulium ipsum ante mortem Titanici sceleris cordolio tetigisse crederetur. Nos tamen eas pœnas (ut ingenue fatear quod negare non possum) merito pependimus, ob uictorias utiq; luculentas semper insolescẽtes, ne non planè Galli priscorũq; similes Franci nũc esse uideamur. Siquidem supradictarum rerũ religione obstrictis Gallicarũ copiarum animis (ferre enim diu piaculi religionẽ uiri Christianissimi nequeunt) idem qui à nostris deus in rebus secundis non agnitus fuerat, ex fauore ille quidem in iram uersus (si tamẽ irasci deus põt) lymphatico primũ pauore cõsternatos retro egit in Franciã: deinde etiã classicis circunsonantibus pauitãteis, de aris ac larib⁹ dimicare delicias suas Francos, aut certe tergiuersari coëgit. Quo tumultu ac dedecore quã iã multũ pœnarũ uideremur supis pepẽdisse, nec ideo uecordiã nostrã expiatã esse putaremus: hostes aũt rursus bellũ & tumultũ inferre, nos propulsare pigeret (neq; enim satis iã aĩorum nobis, præsertim quũ alibi man⁹ nostræ distinerẽtur: neq; illis satis copiarũ aut apparatus fuisse dictitatur) factum est (oĩa moderãte ꝓuidentia) utriusq; ut cõmoda pax esse crederetur, fremẽte tũ Simone aquilifero, qui primus incendia miscere magno tumultu solebat, & rursus extinguere, in utranq; partẽ alternans, sæpe leues ob causas atq; indignas. Ita aĩaduersio diuina ut lanista clemẽs, duos populos ad internicionẽ iamiã digladiaturos, medio in certamine diremit, cõtẽta (ut spero) ad sanitatẽ & modestiã utrosq; redegisse. Inuidia enim apđ supos utrinq; flagrabamus ob redundanteis opes. Iãq; eò uentum putabatur, ut illi hausturi propediẽ de fece, nos etiam resecturi de uiuo uideremur. Tãetsi in ea sum opinione, ut nobis improuisa tempestate iactatis, una & altera (ut dicitur) anchora sicca restaret, si gubernãdi satis gnari in tumultu atque

q; trepidatione fuissemus. Quãdo enim Francia oĩbus rebus instructa, deo q̃dẽ non aduerso, undiq; deprehẽsa est atq; ad incitos (ut dicitur) redacta? Hic mihi uereri subit, ne ĩ geniali fœdere præteritorũ nobis obliuio surrepat, & ueluti rude donatos nos esse diuinitus existimemus, quasi iterũ nobis bellũ nõ timendũ sit, dũtaxat pro portis, p̱laribus, pro pignoribus gerendũ. Nã ne nusq̃ belligerem᷑, inquies, noster aĩus ferre nullo mõ potest. Sic opes iã nimias conteri iugi bello necesse est, & referre dicũt quorundã dispensatorum principes à rebus bellicis nunq̃ esse feriatos, ne trãquillo rerũ statu ratiões ipsis recognoscere uacet. O beatã futurã Galliã, si tã ei cõtigisset heros habere frugi, quàm bonos habere solet. Nã mancipia, ut q̃ maxime unquã p̱uincia dicto habet audiẽtia: etiã si suũ ius seruiẽtibus cõstat æq̃tate dominãtiũ. Ĩprimũ in ea summũ Liberi patris cũ Cerere certamẽ ut uini nobilitates nõ possis sine nomenculatoris opa numerare. Mitto tẽperiẽ cæli & clemẽtiã, & quod utrinq; maris cinctu & cõmercio cõmode comiterq; habitatur: soli ubertas tãta ẽ in uniuersum etiã ĩter inopes frugũ sterilesq; p̱uincias, ut quasi annonæ præfecturam sub cardine nostro gerere existimemur, prorsus (absit inuidia uerbo) ut ieiunia indicere finitimis, uictumq; abstemium cum libuit possimus, quum sumen (ut ita dicam) occidentis arare uideamur, si in uniuersum fiat æstimatio. Adde animorũ alacritatem ad res omneis inceptandas, tum dexteritatem corporũ impigram atq; eximiam ad uices obeundas: quib᷑ si militaris disciplina constantiam addidisset, nihil esset utiq; quod in nobis ab exteris requireretur: nam nostris quidem satisfacere nullo modo possumus, qui nos in ordinẽ nuper Barbarorũ coëgisse dicũtur, nec disciplinas nobis politicas, nec prudentiã cõcedentes. Equidẽ proborũ hoĩm esse nõ puto ingenuitã simplicitatẽ in Francis improbare, q̃ in latebris mentis insidias condere nõ didicit. Atqui nisi Genius Francici diadematis iam inde ab incremento sceptrorum ita fermè semper tulisset, ut oculis & auribus alienis uti decus regium crederetur, sicq; plerunq; fierent imperij potentes se-

Frãciæ bona

misses, quicunces, trientes, ut fortuna tulit, homines, qui imperãdi uetandiq́; impotentes esse & actu rerum deprehenduntur, qua sumus rerum omnium instructi commoditate, Persici quodam modo regni nunc instar obtineremus. Cui enim tandem prouinciæ uidẽ datum est, omnia ut pacis belliq́; subsidia, & sua, et (quod dicitur) in numerato haberet? Ita nobis copiæ nostræ equestres stato iugiq́; stipendio descriptæ in turmasq́; centenarias quinquagenariasq́; cẽturiatæ, non dico præsto sunt si ad delectum edictumq́; citetur, sed etiã in procinctu, et arrectæ ad bellicum exaudiendum: ex quibus centurias habemus, cum ad præsidia regni omni in parte collocatas, tum uero ad incerta casuum stationes agenteis, in quascunq́; partes incubuerit tumultus, protin⁹ coituras. Quod si et alias quoq́; succenturiari oporteat, abunde est iuuentutis ad sacramentum paratæ imperiaq́; manentis. Propter has aliasq́; prouinciæ præstãtias, Francia ab externis inter primas prouinciarum libentissime & uisitur & habitatur, quippe uisendam eam singularis præterea hospitalitas facit, incolendam autem omnium rerum expetendarũ exteris commoditas. Sed & si milite externo accersitoq́; uti libeat, pecunia large superest, & annona, unde alere copias & autorare perenni stipendio possimus: q̃q̃ per hosce annos infeliciter id experiri statuimus, ut ferè omnia agi præpostere cœpta sunt fatali dementia. Siquidem eo errore quem græci xenomaniam appellant Xenomania. *id est nimium & inconsultum externorum studium, luculenta clades illata rusticam plebem afflixit. Cernere erat & nostrũ, & externum militem plebeculæ penu saginatum, ultro etiam temulentum illudere quasi uictis, quem interim miselli, & egẽtes & sicci, alijs super alias collationibus in desidis stipendia militis omnia corradere atq; eo amplius corrogare cogerentur: & (quod sine gemitu meminisse nemo potest) interdum nexum inire, ut est formula exigendi tributi, si pignora capi nequeãt. Sed sic est uisum diri tẽporis interregibus, quibus ipsis placere patrium nihil potest, quiq́; ante pedes positos trãsilientes, & Colchos nobis aut Basternas petendos*

tendos uiros putāt: ob quod eos non dubie biennij Epinicia manent, ab ijs(ut opinor) decantanda qui eorū olim actui superererunt. Sed enim(o miram uim numinis) sic libitum est prouidentiæ, quæ res & uires mortaliū tēperat, omniaq; à se facta pro potestate mode ratur: cuius rei rationē inire mortales non nisi confusam aut ambiguā possunt, ut tantæ rerū nostrarū cōpetentiæ cōsiliū quoq; publicū nō suppeteret: ne si bonis in rebus Franciæ et copiosis, bonam quoq; mentē reip. circunspectāq; dedisset, finitimos fortasse Gallia longissime summoueret. Priuatim aūt nostros cōsilio et solertia deficiego qdē nō cēseo, ac ne eos quidē ipsos q in mediū cōsulere nobis existimari uolūt: ut quos in augēda re priuata et strenue et solerter operā nauare uideamus. Hinc illi subiti penates imaginū nouarū, luminibus nūc officiētes antiqssimæ cuiusq; domus et generosissimæ. Scilicet hic ē ille orbis fatorū scitorūq; puidētiæ, quo gen⁹ humanū nutu dei uertitur: ĩ quo emergēteis alias in solē familias, alias sidēteis in tenebras uidemus, inuicē inter se sursum deorsumq; impellētes et summouentes: quæ uicissitudo facit ut alternis floreant exolescātq; interituræ tandē stirpes. Verū hoc ridiculū, quòd q ad centesimū se nepotē animi destinatiōe ppagagāt, illustrē sibi famā in oē æuū pollicētes, sæpe intra primos nepotes stirpitus exolescūt, & tā friuola spe hoīes certā et diuinitus oblatā atq; expositam mutabūt æternitatē? Sed qdnā in causa esse dicemus quāobrē q suis cōmodis suorūq; cōsulere bene feliciter norūt, ijdē reb⁹ ipsi publicis pspicere non perinde uideantur? Nempe quòd aulicis institutis cauetur ne quid è republica esse uideatur aut principis, quod non idem cessurum in rem priuatam paucorumq; manifesto intelligatur, nec rursus aliquid publice turpe, quod priuatim aut honorificū esse possit aut luculenter compendiosum: non item uice uersa, quicquid publice aut honestum aut utile sit, id ut ad singulos quoq; eorū pertinere uideatur. Nihil enim moribus huius ætatis publicum præter aërem et pluuiam censetur, cætera non tam publica esse, q̃ exposita existimantur in eorum utiq; prædam cessura qui anteuerte

re uerecundis & probis, & præripere possint: hic aulica uigilantibus iura instrenuisq; opitulari ferũt, uirtutisq; præmia concedere uel improbe ꝑcaciterq; occupanti. Proinde nulli in Gallia publica cõmoda domũ suã auertisse fraudi futurũ existimatur, aut noxam publice quanta sit illa cunq; nocuisse, ꝗ quidẽ ipse, eius' ue amici in libras dãni dati unciolis decidere singulis nõ grauetur, & ea sit solertia ut uti foro norit. Quo fit ut tã maxĩe ferè actui summo præpositorũ diuitiæ circũfluãt, ꝗ maxime uires opesq; publicæ & priuatorũ facultates exhauriuntur. Sicut in ægris corporibus lien & uenter pellacia duo mẽbra, tũ maxime redundare dicuntur, quum cætera exucta defectaq; uidentur. Quòd siquando nonnulli ut irudines distentæ, caput in sorbtu popularis sanguinis uisi sunt reliquisse, longo iã interuallo rediturum id exemplum non timetur, præsertim quãdo id quod olim capitale censebatur, nũc impulsis legibus atq; euersis, non tã criminosum ꝗ contumeliosum esse cœpit: contumeliosum? immo uero ingeniosum inter istos beatos & fortunatos, atq; etiã palmariũ, utpote inter quos nihil ignominiosius egẽti aut ridiculosius innocentia esse credatur. Simul enim hoĩm fidẽ cum re & censu cõcidere arbitrantur. Iam uero quum hoc semper habuit Gallia, ut bona sua interdũ ipsa nesciret, interdũ scire nollet, tũ uero illa prægrauat indignitas & optimũ quemq; enecat (si id effari phas est quod nequit non expectorari) quòd amplissima familia domini copiosi, atriensiũ paucorũ regitur arbitratu, qui accepti expensiq; paginas luculentas habentes in potestate, in rẽ priuatã iuxta atq; publicã uersa, publicæ rei expensare licenter impuneq; uidẽtur, necessitudini & obseqo gratiose tribuentes, quæ uirtuti officiosæ & industriæ debebantur: unde factũ est ut ad summũ dedecus res nostræ semel deuenerint. Quid enim ꝑ deũ rerum nostrarum olim fortunatorẽ, quid inquam nõ modo iniquius sed etiã ad speciem maiestatis huius regni indignius ac fœdius esse potest? ꝗ quod inertes quidam homines, atq; ab omni actu memorabili feriati, in Prytaneo (ut ita dicã) copioso saginantur cũ suis cliẽtelis tã

quàm

q̃ de republica aut principe meriti præclarissime? Quid perniciosius, q̃ quòd ij nunc demensum unicuiq; pro potestate statuũt, qui meritos ab immeritis, dignos ab indignis lectores à mediastinis, non magis internoscere didicerũt, q̃ literarũ nescij doctos ab imperitis? Qui etiã si id facere quoquo modo possint, tamẽ frugi bonæ hoĩes, aut aliquo artificio cõmẽdabiles, nunquã uel nequitia prædítis aut uerberationibus seruis cẽseant præferendos: quorũ quidẽ opera nõ in rebus dominicis, sed peculiaribus uti possint. Ita dominicũ ipsum nomẽ tantarũ indignitatũ inuidiæ obijciunt. Omnia enim imperasse dominus dictitatur quæ paucis dispensatorũ cõmoda sunt, uel temere cõplacita. Horum præcipue interest (id quod quidam nuper astruxisse dicuntur) solertes & cordatos in Francia non esse, ut qui hac uia grassantibus ad peculium augendum ultra modum seruilem fastigiumq́; priuatum, perinde conniuentiam non possent accommodare. Verũ enim ex hoc iã instituto eò uentum est, ut quàm optime quisq; de republica meritus est, tam pessime plerunq; de eo principes mereantur: quippe aliter fieri non potest, quum huiusmodi administri non modo dispensationibus, sed etiam admissionibus in prætorio præsint. Quod si pauci interdum ad aulæ penetralia nõ exoratis istis admissionalibus euasere, uiri uel doctrina præditi & solertia, uel grauitate & probitate laudabiles & eximij, dicere ausim uel maioribus eos fatis eousq; euasisse, uel (quòd æque rarum est) benigno aliquo sidere insinuatos esse, uel deniq; ui maioris ingenij fortunam sibi finxisse. Ex ea ferè nota uidimus Petrũ Cothardum summæ curiæ Lutetianæ principem, & Guidonem à Rupeforti Cancellarium Franciæ (legũ tutorem, morũ, ordinũ q́; censorem ac togatorum uerticem, hoc nomine significamus, quẽ & pleniore & feliciore nomine Nomophylacem appellare possemus.) Horum autem duorum potissimum ideo meminisse me iuuat, quod eorum nominibus appellandis quum in memoria feliciorum temporum acquiescere mihi uideor, inaniq; præteritorum meditatione recreari, tũ uero assentationi & gratiæ nihil dedisse

dicar

dicar: utpote qui nec ab ipsis iam mortuis, nec ab eorum sequacibus, qui fermè iam nulli sunt, gratiam inire sperem. Quos autem uiuos colebamus, omniq; obseruantia dignos esse censebamus, utinā memoriæ perpetuæ uel nunc uel in posterum consecrare possimus: uiros quidē illos diuersissimis ingenijs æque de literis fermè literatisq; meritos. Ille miro lepore studiosos exosculans, nostros et externos benigne adiuuabat, festiuus, facetus, beneficus, comitate, iucunditate, & morū facilitate nulli hominū secūdus, ut uno uerbo absoluam, præsidium, subsidiūq; omnium, qui Mineruæ sacramento dixisse profiterentur, nam & ipse miro lepore inter ingeniosos literatosq; præditus erat. Hunc illi aduersam per diametrum genituram habuisse diceres, ut Democrito Heraclitum ex aduerso stetisse produnt: sed sub uultuosa illa facie & propè dixerim truculenta, summa omnia latebant etiam ad humanitatē pertinentia. Nihil autem amplius in eo cognouimus (quum omnia essent amplissima) q̄ quòd æquabilē animi præstantiā in aula imperiosa atq; morosa seruauit ad extremū, nō ut in eo trucem animum, aut uitæ infensum esse diceres, sed citra ignauiā circunspectū, & generose cautum, tempori ita cedentem, ut consertis (quod aiunt) manibus integritatem retentaret. Quo tēperamento in loco sanè lubrico, nō sine optimatium plausu stetit, qui sensim increbuit, eo de medio sublato: posteritatis enim dissimilitudine desideriū eius indies magis ac magis sensimus. Hic adhuc unus numeros omneis implesse gerēdi summi magistratus existimatur. Fuit ingenio summo, memoria longe æqualium tenacissima, animo sibi semper instanti, uoluptatum uel nescius uel contemptor. In illa celebritate ac strepitu aulico hominem apud sese dixisses semper esse. Reprehensus fuit à multis (ne ab omni eum culpa uidear uindicasse) quòd dicerent eum ad rem paulo auidiorem (ut ætate adhuc uerecūdiore) fuisse, atq; iræ præcipiti non satis temperasse, & nihilo secius omnes probum fuisse eū uirum non negant, ij quidem certe qui à uero non aberrant priuata simultate perciti. Equidem ut iram in eo præcipuè expertus sum,

Guido à Rupeforti.

qui cum eo sæpe habui negotium in munere publico, ita contendere ausim minime omniũ iracudorum maleficã ipsum habuisse iracundiam. Fuit *enim huiusmodi ut mira animi æquitate uerba propemodum iurgiosa redirascentium ferret duntaxat liberaliora, etiam si in re præsenti ægre ferre admodum uideretur, uidelicet uir ingenui, &* Catoniani *spiritus, nemini fraudi esse uoluit generose libertatem in quenq̃ usurpasse, eorũ quos male sibi conscios non esse intelligebat: alioquin uero quis negat nemini unq̃ homini mores undiq; absolutos fuisse?* Atq; *haud scio an laudi id uerti debeat, uirum natura biliosum, & iræ intemperantẽ, nunq̃ tamẽ iræ ad uindictã usq; obsecutũ fuisse:* Eidem *quũ comitas in seueritate tristioris naturæ culpa defuit, omniũ tamen quos quisq̃ hodie meminit gratiosus et suffragator ueracissime fuit: neq; enim ut hodierni homines aut fumos uenditare solebat, aut sæpius appellari de pollicitatione aut promisso ferebat: nec ut ueteratores aulici & flexiloqui solent, ancipites postulatores & suspensos ambitu lustrali tenebat.* Semel *suffragium suum aut spõdebat aut negabat, fronte ut tristi, ita minime aulica & fallaci: opitulator non modo benignus tempore imperiosissimo, sed etiam strenuus & peruicax, tanta animi acrimonia & solertia, ut nullũ ferè moribus cõmendatum, tuẽdam susceperit, quem nõ & pertulerit ad finẽ destimatum.* Hic *(ut ita dicã)* Corculus *in summa talis fuit, ut quum omneis flexus aulicos occasionesq; memoriter teneret, minime tamen aulicus esse uoluerit & uersipellis: eorũ dissimillimus quos hodie hoc nomine uersari decimo quoq; uerbo atq; obsolescere in ore uulgi nõ pudet, homines perfrictæ frontis, immo planos improbissimos, quos imposturam factitare ore iuuat renidenti, eosq; petitores frustrari quos aulicæ uersutiæ rudimentũ non posuisse sentiunt.* Alios ex Chrestologorum *natione nouimus medicato sermone afficiẽtes animos flagitantiũ, ut gaudio perfusos ab eis discedere sæpe uideas & spe bona gestiẽteis, sed post intellectam ludificationẽ diras ijs imprecãteis, quibus tamen ipsi obaudientes (o proteruum sermonem) fortunari se dictitant.*

tant. En artes & disciplinas quas aulica philosophia mirifice profitetur. Quibus tamen nõnulli domesticis pridẽ institutis clarissimi nunc aduerso rumore inter aulicos agunt, etiam si se suosq́; secundis numinibus aulicis euasisse gratulãtur. Qui autẽ eius academiæ decretis iam perimbuti fuerunt, eos ad frugẽ aliquã bonã ciuilis & æquabilis uitæ redire perq̃ rarum est. Huiuscemodi autem apud nos aulicastri degentes in oppidis uocitãtur à populo, quo uerbo tam Aristippeos q̃ Ephecticos ueluti philosophos Scepticosq́; significant, illos salutigeros & morigeros, hos cunctatores & hæsitatores appellitantes, nulli uel amicitiæ ipsos uel causæ ita unq̃ addictos, quin statim cum fortuna transire parati sint: sic enim homines Aeolidæ, uersatiles ad omnẽ aulicã auram animos aiunt sapientum esse debere. Quo fit ut municipes inuiuicẽ admonentes, uulgo eos in cornu fœnũ ferre dictitent ut inquit poëta lepidissimus. At Guido ne in Ironum quidẽ conuentu dissimulator fuisse dictus est: quod quidẽ ipsi uerti à quoq̃ uitio possit, alioquin ingenij et doctrinæ & seueritatis maiestate maiores, æqualeisq́; longissime summouens, ut tum opinio fuit constãs. Cuius utinã sublimitas non etiam luminibus posteritatis obstruxisse uideatur: eam enim formam summi honoris incohauerat, cui⁹ præscriptis qui succederet propius' ue accederet nemo adhuc repertus est, ut Veneris quondã Coæ tabulam ijsdem liniamẽtis qui absolueret, Apellis successor nusq̃ potuit inueniri: etenim qui ei proximus fuit sextus aut septimus magis q̃ secundus ei fuit. Mortuus aũt est uirtutis cõmendatione sera cognitus quum tristitia & seueritate popularis esse cœpisset. Quare illi ex aduerso ac successori contigit, neq; enim ipse ut Phidiæ signũ (quod aiunt) statim aspectus & probatus est, sed primore aduẽtu nec plausibilis nec gratiosus, decedens tandẽ omnibus nõ iniquis desiderium sui non modicũ reliquit. Alter contra, magna hominũ expectatione exceptus, præsumptaq́; ex præterito opinione gratus, ineundo etiã magistratu uibrãs ac coruscãs extitit: sed ilico à sese desciscens, euanido splendore etiam cessit in prioris gloriã. Quippe ut

Guido à Rupeforti.

pe ut inclusa in funda annuli bratteola fulgētem suapte ui carbunculum flagrātiorem reddit: sic successore prouinciæ longe inferiore atq; obscuriore subiecto, decessoris illustris gloria intensius resplendescit: quo maiore contētione animi adnitendū erit ijs qui in posterum eum honorē gesturi sunt. Heroicæ enim uirtutis exuuias gestare non cuiusuis est capitis, etiam primæ notæ. Sed sunt qui à fortuna quouis modo sublati, cum in digitos assurrexerunt, suā stupide mirātur magnitudinem. Vtinam aūt illi Herculi Theseus aliquis me uiuo suboriatur, qui mōstra reipublicæ ab eius obitu enata, præstantissimæ uirtutis eius æmulatione tollat. Eius mors publice haud dubie acerba, mihi priuatim quoq; luctuosa, omnibus ijs incommodissima fuit qui honestarū rerum studio fortunam sibi facturi uidebantur. Quod genus hominum quum maxime placiturū in aula speraretur, frigere statim ubiq; eo mortuo cœpit. Siquidē tantum monumētum supremis in fascibus esse iam notū est: ut quā in partem mores eius uergant qui eum honorē gerit, eiuscemodi bona ex parte primarios ordines sortiamur. Nam quum in eius sodalitio & comitatu uelut seminarium antistitum & magistratuum habere Frācia iam cœperit, fit ut ea in officina politos uel uiros uel homines uenerari quo iure quaq; iniuria cogamur. Quare si diutius illi uiro ex sinu (ut ita dicam) beneficentiæ edito inter uiuos esse superstitesq; licuisset, & literatos utique uiros, & de meliore nota in scenam productos aulicam, ciuilemque uidissemus. Hoc enim nemo unquam à bonorū causa, quos quidem comperisset & explorasset, aut firmius aut animosius stetit: quanquam sibi quidem ipse certe & gloriæ satis studiosis et prudentibus qui productore & commendatore ad tyrocinīu indigent, parum, per inquam parū uixit, ipse uero reipublicæ paululum: tam salubris enim sideris occasu sæua mox orta tēpestas turbinibus rapidis res Gallicas in omnes cœli plagas diuētilare cœpit. Qui duorum hominum spiritibus immodicis excitati, quum eorum quoque obitu consopiti esse uiderentur, ingenti stupore hominum extiterunt inauditæ calamitates: quibus

Animaduertendus locus.

quum

quum par nemo iam in aula superesset, Gallia tum primũ animos despõdere uisa est: retuso etiã illo mucrone strenuitatis primoréq; Martis impetu, quo maxime ualere Galli existimantur. Simul rei summæ gubernacula laurea partim excussa, partim emarcescente, omnium ordinũ ore rediisse ad triarios dictitabantur. Verum ille à rupe forti faustũ cognomen sortitus, eum semper animũ circa ho nestatis studiosos, modestiǽq; tenaces præstitit (etiam si remittere frõtẽ atq; superciliũ ne iis quidẽ uideretur) ut eius obitus diẽ atrũ & funestũ semper habere debeant. Qui aũt eius institutis insistere noluerunt, iam inde eo uiuo uirtuti eius infensi, huiusmodi fuerũt partim ut priuatis studiis summi rerũ actus fastigiũ inclinasse, magistratuumq; censurã (ut ita dicã) delumbasse uideãtur, partim ut ex suo contubernio literatos & doctos exegisse iudicari debeant, eorũq; affines ambitionis, assentationisq; nescios, etiam si de lectu eorũ hominũ delectari sese dicere consueuerũt: ut omnia fer mè uiri aulici diuersissima actionibus suis animiq; sententia proloquuntur, impudentia quorundã tam putida, ut aures defecatæ, harum rerũ insolentes haurire hæc mendacia citra nauseam quandã stomachosæ indignationis nequeant. Sed nihil indignius q̃ quòd sic quoq; fallere sperant ipsi nos intra pomœria & natos & institutos. O stultã et ridiculã opinionẽ si quidẽ ita putant, impudentem & capitalẽ sermonẽ, si non putant: sed illudere proterue atq; improbe eorũ patientiæ gaudent quibuscũ colloquuntur, qui ne tantulum quidẽ ipsi commouere se in illo regni theatro extra numeros possunt aut probitatis aut honestatis, quin aut risu statim acrium spectatorum, aut aduerso murmure excipiantur omniũ cuneorum: usqueadeo qui suspici se supra alios uolunt, uel agentes ipsi uel loquentes latere nos nequeunt. Nonne quæ in adytis aulæ quasiq; intra scenam ac post uelum aguntur: quæ illic numina, quibusq; sacris uictimisq; colantur, solenne est nobis anniuersariis ludis uelut ex proscenio audire? satyricisq; actibus ita in rem præsentẽ perduci, acsi reducto uelo opertanea sacra introspicere permitteremur?

Qui

Aius Locutius.

Qui igitur fieri id posse dicamus? Nempe quod Aius ille (ut ita dicam) Locutius arcanum nihil esse sinit eorū quæ in aula geruntur, agũtur aut summissim dicũtur. Quod enim ad uniuersos pertinet, id palam quoq; uult et facit omnibus ordinibus esse. Sed beatū illud diuersoriū illi tantū qui intus sunt, rimis perlucere nesciunt. Proh superi immortales, num quisquam sodali & contubernali uel etiam familiæ notior esse potest, quàm omnes eorū mores & habitus, oēs status, flexus, affectiones, motus corporis animiq;, omnes uultuum species & aspectuū omnibus nobis notæ sunt istorū qui sese omnes pulchre latere putāt? Quanta igitur cautione, quàm circūspecte, quàm religiose in suo se actu gerere uel alieno inferre debent, qui acribus oculis theatri amplissimi sese circunspici sentiunt? Sed quis eos hoc sentire credat quibus in re sibi gerenda satagentibus omnibusq; sensibus occupatis consulere famæ non uacat? Atqui si oculis cuneorum inseruire non uacabat, aut si non magnopere id referre existimabāt, uel ordinū ipsi oculis uel orchestræ certe inseruire debebant. Hoc enim meminisse oportebat, qui existimationi olim suæ consulere neglexerunt, de ijs aliquãdo publice grauiter esse cõsultum. Verum hæc iam terricula infantiū aut nouitiorum esse credũtur. Periti autē rerum & quos ueteratores uocāt aulicos arcem sibi impunitatis nuper præstruxisse existimantur, cum immanium opum propugnaculis tutā, tum uero ualidis præsidijs cõtractarum affinitatum necessitudinumq; firmatā, quam expugnare nulla uis iudiciorum, nulla constituẽdæ reipublicæ formula ualeat. Pessime uero de se mereri iam putantur, qui uel famæ detrimento commodis suis non consulunt interim dum dispensant. Inane enim et ieiunum nunc aucupiū famæ esse creditur fortunis augēdis quoquo modo parcere, ut integritatis opinionē honestatisq; tueantur. Proinde non ita pridē qui rerum potiebātur, scenicorum figuras uerecundis auribus transmittere aut deuorare uidebantur: hanc loquendi libertatem moribus atq; usu inolitā tolli non posse Francis rege non uiolento intelligentes. Nunc uero aures istorū sensim cauillis

ita occalluisse atq; insueuisse uidemus, ut inter theatricas personas prodire optabile iam esse cœperit quorundã opinione, qui non nisi beatorũ & copiosorũ nomina in argumentis satyricis frequentari dictitant: quãdo illi auriti capitij licentia atq; impunitate summum ferè quodq; caput salibus suis perfricant. Vnde eò rem tandẽ uidemus euasisse, ut quæ olim uitia figurate maximoq; cum lepore allegoriarum taxabãtur in summis magistratibus, quũ uel satyri cauillabundi inducerentur, uel uitia ipsa personata per prosopopœias prodirẽt, in ijs quas uulgo moralitates, nos antiquo uocabulo ethologias appellamus, ea nunc satyrico felle insulse, & simpliciter ac sine uenustate schematũ enuntiẽtur: uidelicet quòd licẽtia peccãdi perijsse frontẽ (ut inquit ille) de rebus arbitrãtur. En quibus seruire, quos colere & obseruare, quorũ uoluntati lenocinari, deniq; quibus grauitatis & doctrinæ, atq; omniũ ingenij ornamentorum fasceis summittere necesse est, eos quidẽ qui aliquo in numero haberi in Francia concupiuerint: ut mirari iam homines desinãt, quòd rari sapiẽtes & eruditi in rerũ nostrarũ administratione uersentur. Nam ij quorũ maxime interest res probe administrari, quũ in speculis esse deberent: Vcalegontes ferè sub tecto securi rerum euentuumq; dormitãt, ne discrimine quidẽ ipsi nuper fumigante excitati. Hic est status ferè Franciæ, qui si aliquãdo ipse recte atq; ordine cõstitutus fuerit, ut ij ultra in puppi ne imperitẽt, qui uel in trãstris sedere, uel inter uectores quouis loco esse deberẽt, tam opulẽta, ut opinor, erit Gallia, q̃ priscis temporibus Hispania & Persis fuisse perhibetur. Rex quidã Frãciæ Ludouicus (ut opinor) undecimus, quũ sermo aliquãdo inter eũ & legatos magni cuisdã principis incidisset de prouinciarum opulẽtia, illiq; magnifice de suis sentire rebus opibusq; uiderẽtur: respondisse ita fertur, ut diceret pratum se graminosum, & late patens habere, quodq; toties fierẽt restibile, quoties uisum esset fœnisicio opus esse. Quo dicto significare uolebat, nunquam nõ imperata tributa populos sibi subditos obedienter confestimq; pependisse. Nos autem sic actum esse per hosce

Vcalegon, οὐκ ἀλέγων.

annos

annos cum populis Franciæ scimus, ut eodem anno una & altera accessione tributa, modo dimidio, modo altero tanto, nonnũquam etiam sesquiplo excreuerint tãta animorum æquitate, ut uicẽ principis plebem etiam dolẽtem uideres audiresq́;, qui tot in curas ipse rebus gerendis distringeretur: perinde acsi ab eadem sementi altera & tertia seges demeteretur in Francia, aut ex noualibus spicilegium instar iustæ messis existeret, uindemiamq́; racematio excipiens, noua atq; integra fœtura denuo exuberaret. Verum rex ille Ludouicus prato suo amplissimo florentiq́, identidem gloriabatur, ex quo eodem anno fœnisicium iterum & sæpius cogeret, quã tumq́; placuisset. Erit olim fortasse rex alter breui qui chrysomallas oues aureo uellere opimas uisendasq́; habere se dictitabit, nõ illas quidẽ apud Colchos, aut Iberos, ut in fabulis leguntur quondã fuisse, sed clemente cœli tractu luculentis inerrantes latifundijs, toties attonsiles quot res extiterint gerendæ, uellere succrescente perenniter ac iugi fœcunditate. Illud uero singulare ac nulli æque prouinciæ datum, ut bellis continuis, intestinis uel externis exhausta, & uiris uiribusq́; ad summam inopiam usq; defecta, unius statim aut alterius anni pace & commercio recreetur: et ut Antæum illum gigantẽ ab Hercule sublatũ poëtæ fabulãtur quantũuis lucta fatigatum ac certamine confectum, simul atq; terrã matrem contigisset, integras ilico uires solitum recuperare: Ita Franciæ uires opesq́; quantum libet accisæ, cum primum per pacem aut inducias tellurem aratro mouere licet, quasi terræ tactu instaurari uidentur ac restitui incredibili celeritate. O rarã prouinciæ felicitatẽ. O reges undiq; beatos, si tantũ personã suam satis nosse potuissent, & in actu summo rerum grauissimum quodq; negotium ductu suo transigi, nõ auspicijs tantum suis ipsi cõcupiuissent: hoc deus ad cætera Galliæ addidisset, numeris omnibus cumulata felicitatis esset: nam quum clementiã in regibus, tum libertatẽ in ciuibus rarissime desiderauit. Quantum utiq; ferre monarchia potest liberaliter imperiosa. Illud enimuero, illud inquam acreis homines, rerumq́; non

Oues Chrysomallæ.

Antæus.

nescios urit, angit, enecat: quod pusillis homunculis necesse persæpe subseruire, quos ut actores & uicarios principis aulica comitia ceruicibus iniungunt succollaturæ succiduæq; plebis illos quidem aut fortunæ suffragio, aut fauoris incõsulti redempti'ue aut alias perperam renunciatos. Huiusmodi autem homines, quum fata Gallica pro potestate regant, quum liberalitates principis munificentiamq; arbitrentur, quũ cuiuscunq; nostratiũ externorumq; merita ancipiti trutina arbitrij sui perpendant, & uoluntatis suæ modulis uiros magnos pusillosq; metiantur, sursum deorsumq;(ut aiunt) permiscent omnia in Francia, facile quidem illa principe alioquin omnium prouinciarũ. Quid enim per deum immortalẽ recte atq; ordine administrare semisses actores possunt, qui nullũ ius ciuilitatis, atq; isonomiæ nouerũt, quæ est æquabilis honorũ bonorumq; distributio, pro dignitate, ac merito ciuium tẽperanda? Nam quod ius à peritis appellatur distributiuum, id ab Aristotele iuris ciuilis eximio conditore κατ' ἀξίαν dictũ est, quod est secundũ dignationem & promerita cuiusq; ciuiũ statuendũ. At huiuscemodi uelut interreges iamdiu pertulimus frementibus nequicquam frendentibusq; omnibus ordinibus suppressa procerum autoritate. Hic mihi manum inijcit reputatio fortunæ temeritatis, resistereq; paulisper me cogit, ac sui meminisse. Siquidẽ quum in omni mundi parte fortuna plurimũ pollere, & rerum esse domina dispensatrixq; oculis capta existimatur, tum uero super omnia ipsam esse in Francia cæcam atq; hallucinatricẽ iudico. Haud ita pridem homines duos uidimus tãta subnixos potentia, ut ad reipublicæ officia uix decimus quisq; non ex eorũ clientelis quasi è seminario quodã magistratuũ prodire uideretur: quum etiã ipsi incrementa sua fortunæ ac temeritati bona ex parte deberẽt. Horũ cum alter tẽpore paulũ prior, et fastigio multũ amplior, eo prorsus esset ingenio, ut qui se submittere maxime eius potentiæ uellent, hosce ille maxime cæteris præficere uellet prolixeq; augere: Alter eos præcipue promoueri concupiebat, ornamentisq; immodicis crescere & eminere, quos sibi usui fore

Isonomia.

fore ſperabat ad potentiam uel augendam uel tuendam: aut iis mo ribus prœditos, ut ſibi morigeri eſſe omni genere obſequij miniſterij'q; ſuſtinerent. Nam & *ipſe impigre morigerando probatus, in ſecundas gerendarum rerum à maiore adoptatus fuerat, quin & aſſeclam comitem'q; illius potentiæ non ſocium poſtea ſemper egit, haud grauate primos ſummos'q; faſceis ſubmittens, atq; etiam ſubijciens illius fortunæ, cuius tum nutu omnia uertebantur: et meminerat quas in leges quum ſummum magiſtratum iniret, ſurdo ſacramēto ipſe adactus eſſet. Quoad illo de medio ſublato quum nutanti iam fortunæ uideretur imminere, alius ex eodem prodijt comitatu uir eximus apud ordines aulicos egregie gratioſus, cuius matura iam & adulta autoritate ſolertia'q; effectum eſt, ne ille primariæ autoritatis aut hæres aut prædo, impotentiæ animi omnino indulgeret. Cui ſi ſpiritus omneis ſuos profundere libere licuiſſet, ne curia quidē ſumma quantūuis obnixa ſubſtitiſſet. Quū hoc rerum ſtatu fors fortuna'q; ſpecimen facere potētiæ ſuæ uideretur, contigit (id quod neceſſe erat) ut quos caſus temerarius in aulā inſinuaſſet (aula aūt tum erat fere comitatus ipſorū) quum unū aut alterum ſtipendiū iis ſupparaſitando feciſſent, ſtatim uel magiſtratu, uel antiſtitio donati, quaſi militiæ præmio, macti eſſe uirtute obſequij, atq; obſeruātiæ iuberētur. Quod quū mirificis exemplis apud omneis innotuiſſet, eo'q; mores incubuiſſe uulgo dictitarentur, ut nulla iam uia certius ad magiſtratus, honores, uirtutis decora & diuitias ferret, q̄ ambitio & aſſentatio, & (ut planè loquar) corporis animi'q; fœda uenditatio: contra'q, honeſtarū artiū ſtudioſi, aut ueritatis tenaces, oēs'q; qui ſeſe eximere fortis fortunæ ditione cupiebāt, uel quos extra præſcriptum decori & honeſti pudebat proſilire, ſeſe'q; uēditare, male de ſe ſuis'q; mereri uiderētur, qui uel ſtudio literarū miſeri intabeſcerent, uel inania & obſoleta iam nomina honeſtatis & uirtutis tātopere amplecterentur, uel deniq; in iis rebus fouendis conſeneſcerent, quæ nihil ad id tēpus pertinere cernerentur. Quum ea inquam ferè eſſet conditio tēporis, certatim*

 eò ad-

eò aduolanteis, atq; etiam migranteis uidebamus ubi contubernium esse fortunæ uidebatur, largitionisq́; eius promptuariũ: quum interim paucis illis qui constantia et pudore ducebãtur domi agere feriatos ab omni actu publico necesse esset, qui quidẽ adiunctum cõpendium cum honore haberet. Sic paucis annis factũ, ut inuersis ordinibus patricij ad plebẽ, & plebei ad patricios plausibiliter traducerentur, quum uelut somno beatos redeunteis uideremus, quarto uel quinto, atq; etiã decimo equite nõnullos comitatiores factos, imaginibus nouis insignes, quæ gentilitijs & Troiugenarum *nunc claritate præstant.* Ita *duorum hominũ potentatu, repagulis pudoris & reuerentiæ legum, atq; existimationis bonorum & grauium refractis, retusáq; acie iudiciorum seueritatis, eò iam insolentiæ & licentiæ uentum erat, ut accepta expensáq; omnia non fortunæ (quod læteris) sed fortunatoribus hominum referrẽtur, quos princeps indignitatis nescius præfecerat (ut assolet) hominũ delectui. Qua potẽtia ipsi freti, quum diuinos sibi honores poposcissent, nec defuissent homines primarij, qui se eorum cultus ingessissent antistites, oraculorumq́; interpretes, ab altaribus interim domini non pauci emansitantes, iam mortalium sensu inauditæ rei miraculo stupẽte, prouidentia utiq; rerum humanarum curam abiecisse, aut certe posuisse à multis putabatur: & alioquin usqueeò publica mẽs successu rerum elata aberrauerat, ut* Martis & Bellonæ *numina instar propemodũ haberent omnis diuinitatis. Quibus rebus* Francia Christianorum *partium signifera (me miserum qui hæc meminisse cogor) quum cognomen illud ipsa suum & æternum impiauisset: ibi tum ibi uerum & unicum numen rapida nostri orbis uertigine terribile, diuinitatis suæ maiestatem asserere instituit mirifice, editis in superbos quosdã insolentesq; exemplis omnis memoriæ clarissimis omniumq́; gentium, si rerum diuinarum intelligentiæ dociles ipsi animos haberemus. Sed nos (o cæcæ mentes humanæ) monita diuina perinde ac fulmina terrifica, celeri transmittere obliuione gaudemus tãtisper modo in cœlũ suspectãtes, quoad orbis*

concussu

concussu fragoreq; contremiscimus, serenitate autem reddita, uel substillo adhuc cœlo, ne turbinum quidem recentium uestigijs admonemur, alias quoq; procellas sæuiores impendere fortasse. Quæro ecquo unquam seculo dominus in nostros, uel in suos potius atq; peculiares seruos rapidiorem iræ suæ terrorem, micantioremq; distrinxisse uisus est? Distrinxisse dico? immo etiã uibrasse, & contorsisse: tametsi contremefactas delicias suas, Francos persequi pepercerit. Hoc quum heri & nudiustertius factũ sit, quis iã satis meminisse dicetur, si quidẽ mens publica ex habitu, & fidutia singulorũ æstimetur? Siccine fomento uno (præcalido fortasse) è re nata apposito, doloris statim & discriminis Franci obliuiscũtur, ut uulnere percurato? Proh suprema & æterna dei prouidentia, usq; adeó ne dẽsa seculo nostro erroris impij offusa est caligo, ut ne fulminãte quidẽ deo sursum aspicere possimus? Qui si cælũ suspicere obliuiscimur, qn igitur oĩa intente circũspectamus, ut sensu saltem hũano Gallia niteretur? nũc uero nec dextrorsum ipsi nec sinistrorsum intuemur, nec retrorsum respectamus, ac ne id qdẽ qđ porro ẽ uidere cõtẽdimus: id demũ qđ oculis admotũ ẽ, aut etiã ad qđ idẽ tidẽ offensamus, aĩaduersione dignũ esse cẽsemus: ut mirari nũc subeat eorũ uel inertiã, uel amẽtiã, quorũ oculis prĩceps ꝑ cõspicilijs solet uti. Qui quũ coẽmũdis possessionibus, exædificãdis penatibus gentilitijs, noĩbus suis prodẽdis lõgissime prospectare, & ad pronepotum usq; ad nepotes porroq; etiam uideantur, existimationi tamen populari non seruiant ad posteros manaturæ, etiam si perpetuo ipsi tenore felicitatis (quod rarissime euenit) uitam transegerint longiorem: quanq̃ quid felicitatem istorum uoco? quorum nulli securum sui possessorem esse licet, ex quo ciuilis, et municipalis uitæ tranquillitatem aulicæ potentiæ semel emanciparunt. Nam qui acquiescere intra natalium modum, exigui esse animi aut degeneris arbitrantur, ij quàm altissime uolentes emicare, eò abripiuntur sæpe, et efferuntur, unde sine præcipitio in uitam descẽdere tranquilliorem nequeant. Atqui huiusmodi est ferè eorum cõ-

ditio, qui ius in caput hominum, atq; in fortunas habere, aut decus opimum esse putant, aut culmen felicitatis. Quos equidem (ut nũc sunt humana) crediderim potius gradum ad æternum præcipitiũ factitare, quàm ad ueram beatitudinem, uel tantulum proficere. Qui enim sensus omneis suos diuino desponsos amori, cultuiq; religionis ascriptos, humano obsequio & fastui seculari ita mancipauerit, ut ne animam quidem receperit cœlesti sodalitio natã atq; creatam: quæ in manum ipsa dei mancipiumq; tum conuenit, quum in militiæ Christianæ tyrocinio quisq; nostrum sacramento primum dominico dixit nomenq; dedit lustrali rore respersus, quonam modo is non perfidus & transfuga est, qui à deo in cuius uerba sanctissime adactus est, ad eum mundi fastum desciscit, cuius ipse obsequium rogatus eiurauit? Etenim anima usq; adeo aulicæ potẽtiæ amore capta, quid aliud q̃ à sponso suo eodemq; domino diuertens, res suas sibi habere eum iubet, ac cum dote sua licet profectitia dominica atq; paterna transit ad amorẽ impietatis? Sed deus ipse ista uiderit, cuius est prouidentiæ quicquid recte atq; ordine in cõmune consulitur, ut eius est conniuentiæ destinatæ quicquid nunc populus perpetitur. Cæterum (ut ad rem redeam) si per hosce aliquot annos isti hominum merita in dispensandis honoribus, & officijs publicis expensa & ponderata quoquomodo fuisse contenderint, sunt qui ausint affirmare, raro libripendibus ipsis eorum lancẽ competitorum isse pessum, qui meritis quãlibet amplis uel aurũ, uel necessitudinem, uel aliud quippiam commendatitium nõ addiderint, quod uirtutem doctrinamq; prægrauaret & famam quamuis illustrem. Ita uiros eximios, qui aut ingenij ornamentis, ut prærogatiua natalium, aut innocentiæ & doctrinæ suffragio renuntiari sperent, & sua crescere industria, obstrictos ijs esse graui quopiam autoramento necesse est, qui officinæ illius beatricis atque fortunatricis uideri mancipes gaudent atq; magistri: quorum ut quisq; maxime uel obscuris uel exiguis natalibus ortus est, ita plerunq; esse solet plenissimus tumoris ac fastidij. Vnũ tamen eorum genus semper

per exitiabile fuit, qui diu urbo grassati obsequio, in omniumq; potentium obseruantiam cōpositi, oris tandem probitate obrepserunt, ijs qui super admissiones erant. Hoc genus & flexiloquum, & ad omnem rerum inclinationem aut fortunæ celerem euariationem Chamæleontea quoq; ipsum mutatione aliud atq; aliud esse solet, uisi sunt sæpe Onocephali qui numerum augerent, ut in omni ordine ferè hominum sunt quos fortunæ tantum esse ludibria quasiq; acroamata iudices. Qui nec ingenio præditi, nec arte ulla ciuili intincti sunt, nec natura aut sciti, aut lepidi, sed fruges tantum consumere copiosi prytanei nati. Illi enimuero nos urunt aulici ueteranei uel uerius ueteratores, qui manubijs popularibus beati, procesq; obæratos uersuris autorantes, eos processibus suis ipsorum inimicos putant esse, & aduersos qui ijs studijs incumbunt quæ quæstum non factitant: hos stipatos manipulis assectarum uidere est, quos uelut tyrocinio deducunt in officinam ditis, ut illic argentariam factitent. Ii autem illorum pedissequi ut literarum irrisores improbuli, sic ærarij arrosores minutuli, à uulgo dictitantur: ad id tamē succenturiati ab illis, ut uberrimum quodq; munus per manus traditū suscipiant, quod quidem esse possit in aulæ commercio: ex manubijs enim popularibus suppeditantur iuuenes beatuli, quæ literatis & doctis sacrosanctæ solent esse: ijs autem stationarijs ordinum ductores in sua uerba adactis, firmissimum quodq; tenent reipu. præsidium, ne quando summa potestas ærariæ rei præsertim inclinatione rerum ex sinu suo excidat, & nos consilium publi cum tantis hactenus copijs Galliæ non suppetijsse miramur? Quis enim iam referre, uel honestatis, uel utilitatis publicæ putat qui quibus anteponantur? Nec uero Gallia quamlibet latis finibus patens, multis magistratibus atq; honoribus instructa multipliciterq; descriptis, propinquis & necessarijs istorum cum numero permultis, tum uero cupiditate deuorantibus uberrimum quodq; munus, iam esse satis potest. Quare cum magnæ ipsorum cognationes, etiam affinitates dudum coiuisse uisæ sunt, quæ nulla ui uel le

gitima, uel aduersarum factionum frangi possint uel dissui, quid il lis tandem sperandum est, qui suffragatores uel sequestres intra septa non habent? nam meritorum quidem surdas preces inanesq́; nihil prodesse scimus, quum alioquin omnia in potestate ij teneāt, qui dies & horas soli comitiales nouerunt: quidni enim comitia uel differre possint, uel auferre, qui etiam iustitium edicunt, quum libuit & remittunt? Sed quid nominis appellemus, aut quid hominū potius eos esse dicamus, quorum haud ita pridem silentium plus re gno nostro nouimus incommodasse, q̃ omnium potuere concionantium uociferationes prodesse? Sirach ille philosophus Iudaeorum se cundum Solomonem sapientissimus tricesimo capite sui libri ita in quit: Effusa bona in ore compresso: fercula epularum opposita sepulchro. O foedissimam culpam, quum is animus in rerum non exhibetur actu, quem uel mores, uel anteacta uita spondere, uel frons denique impostricula uidebatur praeferre. Silentium dico? Vtinam hactenus argui possent. Heu mores huius aetatis. Quonā tandem gentium germana uirtus abijt? cedo nunc Aristidem unum, unum Fabritium, aut Nasicam, quicum in tenebris micem, et ego Alcyonem uidisse me gloriabor. Cedo Catonem, aut alium quemuis liberi spiritus uirum, qui & rei publicae charitate ducatur, & precarium se honorem habere non meminisse uelit. Cedo qui in actu publico pleraq; in priuatas rationes non referat, nec uelut fortunae largienti publica, pandendum esse priuatum sinum putet, exemplo Luculliano atq; etiam Gabiniano. Cedo denique qui simplici innocentia & integritate, quàm multiplici lorica opū & propinquitatum aliarumq́; necessitudinum tectus esse malit, non modo aduersus uim aulicam & improbam, sed etiam aduersus legitimā & ciuilē. Postremo ostēde unū ex istis uultuosis & perso natis, qui aliquādo omnibus integumentis simulationū euolutum se uel amico & propinquo cognoscendum dederit. Ita'ne uero isti à conspectu nostro rapti, quum eos exceperint munia grandiora, iubeant non modo nos, sed etiam honestatem, ac ueritatem ualere:

quasi

quasi ut in alienos mores (o maleficam uim Vertumni) sic in aulicos immigrarint? & primos uitæ actus, quasi obsides hominum existimationi datos, ætate iam uergente perfide destituant? uideant quæso etiam atq; etiam, ne id perinde esse credatur, atq; si maturā segetem laudum suarum, tædio ipsi uitæ compositæ tandem capti, repēte (ut sic loquar) inarare, uerterēq; dicerentur. Atqui tales aliquando inuentos esse constat, qui dignitate uultus populo imponerent & oris probitate: ut nuces intus marcidæ specioso sæpe fallūt legentes putamine. Rursus idem Sirach cap. tertio & tricesimo: Pabulum (inquit) & uirga & sarcinæ asello, panis & institutio et opus mancipio. Quorsum (inquis) hæc philosophi dicta? nēpe ut intelligatur uirum sapientem priore loco eorum socordiam taxauisse, qui sibi ac propinquis impigri & diserti (ut claris innotuit exemplis) in causa tamen populari inuēti sunt infantes ac remissi, idq; eo tempore quum eos gnauos esse, & facundos rerum summæ interesset. Quibus aliquando ipsis eorumq; collegis, aut successoribus eam mētem dari uelim, ut uel pulpito facessant (ut dicitur) uel dicenda inculcandáq; in tempore proloquantur. Alterum illud symbolum ad regum eruditionem proditum esse censeo, ut crassis ac pigris ingenijs sordida ipsi munera reipublicæ & uelut clitellas publicas iniungerent, exigua quoque salaria geometrica proportione statuentes, ut Aristoteles docuit ratione pulcherrima: eximios autem uiros, quorum industria solertiáq; rebus in arduis uti possent, primario ut pane alitos ad ingenua munia transcriberent, ingenuis ipsos artibus institutos, nec eos uitam agere sinerent ignobiles & abditos, qui ornamento reipublicæ & usui esse possent. Ecquod est enim per superos immortales aut utilius regni administrandi, aut splendidius instrumentum ad finitimas etiam & longinquas nationes refulgens, quàm doctorum hominum multitudo, partim in comitatu regis agens, partim per uaria reipublicæ munia, distributa? Huiuscemodi enim scrinia (ut dicitur) pectoralia, optimos & potentissimos principes circunferre necesse

est

est, quibus in ipsis ius, fas, & æquitatẽ omneq́; genus ciuilis humanioriśq; doctrinæ condita ad usum quotidianũ habeant. At nunc is est reipublicæ nostræ status, ut clitellæ generosis equis, instrataq́; speciosa imponantur asinis. Proinde quum nec oculi, nec aures regis officium suum nunc agnoscãt, & homines quidam in rebus suis acres, in re publica & principis aut languidi, aut hebetes, nec deligere ipsi idoneos uiros, nec hominũ famam secundã aut incõmodã satis explorare nouerint, quid causæ est tandẽ quin omniũ in republica perperã factorum crimina ad eos pertineãt? & quòd Francia male nunc audit atq; ignominiose ob doctorũ sapientumq́; penuriam, id ijs in crimen uerti debeat, per quos hic tales multos esse nõ licet? Quid si etiam eorũ nõnulli prorsus doctos & bonos, eorumq́; dissimiles nouere, sed procul eos gubernaculis summouent, ne uel eorum acta ad manus ipsi aspiciant, ut in puppim fortasse admitti tandẽ uelint? Manauit enim hæc opinio in omneis iã ordines, cordatiores ideo homines istis suspectos esse, quòd prælucentẽ ipsi facem propius admoueri rebus gerẽdis nolint. Certe uidimus huiusmodi non admissos in consortium, quum uox id publica uociferatu summo, sed confuso flagitaret. Aut igitur hoc fateãtur necesse est, amussim se albã in lapide albo esse, qui inter gnaros ignarosq́; discerniculum nesciãt, aut nosse se quidẽ notæ melioris homines, sed non tam scenæ & populo, aut etiã ueritati, q̃ potentiæ suæ & commodis inseruire, principisq́; senectuti aut infirmæ ualetudini hactenus illusisse atq; imposuisse. Vtrumuis autẽ fateantur paris erit impudẽtiæ. Etenim qui satis secũdas implere partes nequeunt, qua (malũ) fronte primas tenere contẽdunt? præsertim quum tot egregios actores inter cuneos inerteis exactosq́; sedere uideamus, & decus scenæ proceres longissime submotos? eorum si sagacitatẽ requirere nunc uacaret, aut id interesse rerum magnopere arbitraremur, quàm facile esset docere Franciã non modo oculis & auribus nostro caruisse tempore, sed (quod instar est monstri) ne olfactus quidem sensoriũ habuisse. Quã enim tandem cladem odorari ante

potui-

potuimus aduẽtantẽ, ab ea oppreſſi? quid ante prouidere, ꝗ in oculos incurrit? Quem rumorẽ belli prius auſcultatu captare, ꝗ omnia claſſicis perſonare uiſa ſunt? Hũc ſtatũ rerum in Gallia uidimus, quo ſtatu res geſtas ſi quis olim memoriæ mandare ſtatuerit, eorũ quidẽ queis lotis manibus ſtilum capeſſere ducereq́; licebit: luculentum ſanè argumentũ ſcribendi, copioſumq́; habebit, & ex eo poſteritas intelliget, ꝗ magnifice ſeſe nonnulli in rerũ adminiſtratione geſſerint. Quis enim amans patriæ, quum paulo acriorẽ animũ ad hæc ſcribẽda applicauerit, nõ hoc præcipue docere contẽdant, & perſuadere, quod Francorũ natio inuidia prius rerũ in Italia proſperrime geſtarũ, deinde etiam odio & contẽptu laborauit ob immutatum rerũ ſtatum euentu propè interneciuo, non id uitiũ gentis fuiſſe, quæ tot ſeculis documentũ ſtrenuitatis ſuæ dedit, comis & innoxiæ, ut quidẽ ſunt iura belli, ſed tẽporis fatalis, ſed ambitionis paucorũ præcipitis, atq; inertis: quã uniuerſæ gẽtis ignominia expiari oportuit, ut exẽplũ ſeculis in poſterũ proderetur, ſed quidlibet potius ꝗ uniuerſæ gẽtis uel ſcelus uel erratũ. Hæ (ut arbitror) ſunt cauſæ quãobrem Francia latius atq; auguſtius imperiũ nõ habet, ne mirũ ſit reputantibus cũ amplum ei & magnificũ late imperitandi inſtrumentũ ſemper fuerit, rerum tamen geſtarum rationem & gloriam haudquaquam pro portione cõſtare. Quare ſi moribus iam noſtris qui rerum ſummam tenent, tenebuntq́; in poſterum, in diſquiſitionem conuẽtuum aliquando principe præſide uocarentur, nonnulli ſæpe qui naſutos ſeſe uideri uolunt, haud dubie (quod aiunt) apprime ſimi atq; ea parte deformes ab omnibus cernerentur. Proinde qui illorũ ſunt adhuc ſuperſtites, ij maximopere laborare debent, ut præteriti temporis damna ſarcientes, publicæ etiam dedecoris diſcutiant ſuggillata, ut quidem diſcuti poſſunt. Sic enim fiet ut uulgatæ opinionis & per omneis ordines peruagatæ ſententia inducenda, à qua uix prouocare quiſquam poteſt, publicæ etiam ipſi famæ tympana ſonitu hilariore ac feſtiuiore pulſent. Ad hoc autem ideo alacriore animo, ac ſpe meliore comparare

ſe poſſunt,

se possunt, quod rebus gestis genialis huius anni ansam ipsis deus re timendi gubernacula dedit, etiam cum laude non uulgari: qua occa sione utinam & probe & solerter ipsi tantisper dum licet & uacat utantur, ut nobis aliquando argumentum palinodiæ detur. Multa alia restabant eodem pertinentia, sed hactenus Hercules & Liber pater, ut est in prouerbio. Vlteriusq; fortasse ciuili libertati aqua fluere non uidetur: proinde uelut animo iam recreato regesta in di gnitate, ipse reuertar ad uiam institutã, quæ adhuc magna restat. Romanarum Persicarumq; opum commentationẽ excipiet Iudæo rum mentio, quorum reges Dauid & Solomon immanes diuitias possedisse leguntur: quas eo magis leuiter excutiendas esse duxi, ne præuaricationis arguerer, quàm quòd explicandi de ijs aliquid fidutiam cõceperim. Iuuabat & alioquin in eas res inquirere, quæ (ut uulgi est opinio) sola sacrorum scriptorum autoritate subni nixa esse credũtur. Iamprimũ igitur prioris Paralip. ca. II. et XX. Dauid itaq; loquens ad Solomonẽ inducitur: Cõfortare & uiriliter age, ne timeas, neq; paueas: ecce ego in paupertatula mea præ paraui impensas domus domini, auri talenta centum millia, & argenti mille millia talentûm. Et II. Regum VIII. Et percussit Dauid Adadezer regẽ Soba, quãdo profectus est, ut dominaretur su per flumen Euphratẽ. Venit quoq; Syria Damasci ut præsidiũ fer ret Adadezer, et percussit Dauid de Syria XXII. millia Syrorũ, facta est Syria Dauid seruiens sub tributo: & tulit Dauid arma aurea quæ habebant serui Adadezer, et detulit ea in Hierusalem. Libro autẽ tertio Regum capit. X. Nõ erat argentũ, nec alicuius pretij putabatur in diebus Solomonis, quia classis regis per mare cum classe Hiram semel per tres annos ibat in Tharseis, deferens inde aurum, & argentum. Et paulo inferius: Fecitq; ut tanta esset abundantia auri & argenti in Hierusalem quanta & lapidum. Hac hyperbole immensa auri, argentiq; uis fuisse significatur in thesauris Solomonis. Vidimus supra summas Persarum opes centum & octoginta millia talentûm fuisse post Darium uictum, qui bus opor-

De Iudæorũ opulentia.

ius oportet septem millia addere quæ Darius Ecbatanis fugiẽs se cum in tumultu rapuit, ut autor est Arrianus,& ijs rursus coniectura addere sumptum eius belli. Historia autem regum dicit Dauid habuisse argenti mille millia talentûm, id est decies cẽtena millia,& auri centum millia, quæ minima computatione mille millia talentûm argenti ualent. Ita fit ut decies maiores fuerint Dauid opes quàm Darij. Existimo autem & Persicum talentum & Hebraicũ idem cum Babylonio fuisse talẽto: qua ratione summa, sexta parte augetur. Quare fidem res illa habitura non uidetur hominũ quidem sensu, etiã si autoritati sacrosanctæ id creditur. Quanquã etiam magis illud hyperbolicum uidetur quod Ctesias de Sardanapalo scripsit, qui ducẽtis circiter annis Solomonis ætatem secutus, morte sua regnum Assyriorum finiuit. Ait enim eum regẽ ab Arbace Mœdo obsessum fractis iam aduersa pugna uiribus & uictoriæ spe abscissa, pyram in regia struxisse altitudine pedũ quadringentorum, in qua cubilia centum & quinquaginta posuit aurea, totidem'que ex auro mensas. In medio autem pyræ contabulationem extruxit pedum quoquouersus centenûm: in quo lecticas consternendas cum curauisset, superiorem contabulationis partem trabali materia contexit, & latera crebis ualidis'que tignis cinxit, ita ut exitus non pateret. Quo facto ipse & uxor, & pallacæ uarijs in lecticis iacuerũt in eo ædificio conclusi. In quod etiam ipsum auri centies centena millia, argenti uero decies tantũdem congessit, id est millies centena millia talentûm, quod ipse myriadem myriadum appellat, id est decies millena in sese multiplicata, ut antea dictum est, cum præter eam summam liberis, quos ad Ninũ regẽ belli initio miserat, auri talenta numero tria millia dedisset. Super his operibus cum instrumento regio multiplici, ac copiosa uarietate distincto, quum ipse ita cum uxore et pellicibus eius recubuisset, pyram illi ædificio circundatam accendi per eunuchos, id est amicorum iuratissimos iussit. Eos enim solos conscios consiliorum extremorum fecerat. Quo facto ipse cum illis opibus diebus quindecim confla-

Sardanapali pyra & opes.

Sardanapali exitus.

cõflagrauit, stupentibus alijs præter cõscios. Fumus enim in sublĩme conuolutus ingentis cuiusdam sacrificij opinionem faciebat, apud eos quidem qui extra regiã erant. ἐπεστέγασε δὲ τὸ οἴκημα δοκοῖς μεγάλαις τε καὶ παχέαις. ἔπειτα ἐν κύκλῳ περιέθηκε πολλὰ ξύλα καὶ παχέα ὥστε μὴ εἶναι ἔξοδον. ἐνταῦθα περιέθηκε μὲν χρυσοῦ μυριάδας χιλίας, ἀργυρίου δὲ μυρίας μυριάδας ταλάντων. καὶ ἱμάτια καὶ πορφύρας καὶ στολὰς παντοδαπάς. ἔπειτα ὑφάψαι κέλευε τὴν πύραν. καὶ ἐκαίετο πεντεκαίδεκα ἡμέραις. οἱ δὲ ἐθαύμαζον ὁρῶντες τὸν καπνόν. καὶ ἐδόκουν αὐτὸν θυσίας ἀποτελεῖν. ταῦτα δὲ μόνοι ᾔδεσαν οἱ εὐνοῦχοι. Redeamus ad Dauidem. Iosepus libro septimo antiquitatum de eo loquens ita inquit: Reliquit autẽ Dauid diuitias tantas quantas nemo alius regum nec Hebræorum, nec aliarum gentium. κατέλιπε δὲ πλοῦτον ὅσον οὐκ ἄλλος βασιλεὺς οὔτε ἑβραίων οὔτε ἄλλων ἐθνῶν. Ingentes autem pecunias in sepulchro eius conditas fuisse dicit, & in regum loculis, qui magna arte conditi ita erant, ut non facile inueniri possent. Eusebius lib. IX. de præparatione euangelica autor est Eupolemum ita scriptum reliquisse. Dauid regem Syros & Phœnices usq; ad Euphratem domuisse: Idumæos etiã & Ammonitas, Ituræos, Moabitas, Nabatæos, Nabdæos, Suronẽq; Tyri ac Phœniciæ regem, bello subactos tributa Iudæis pependisse, Dauid'q; petenti diuinitus locum fuisse demonstratum quo loco ædificaturus esset templum. Sed cum sanguine hostium & multis cædibus per bella uaria impiatus, hoc facere non potuisset, quàm maximum potuit apparatum fecisse: itaq; comparasse eum æris, argenti, auri talenta non pauca, lapides etiam & ligna cupressi & cedri: naues'q; eum coëgisse Melanis Arabiæ ciuitate, misisse'q; in insulam Vrphen in rubro mari sitam metallis auri scatentem, unde in Iudæam innumerabilia penè auri põdo delata fuisse. Dauid autem morientem regnum Solomoni filio tradidisse. Qui cum templum ædificaturus esset deo ita uolente, literas ad Vaphren Aegypti regem scripsisse hoc exemplo: Rex Solomon Vaphri Aegypti regi amico paterno salutẽ. Scito me à Deo magno

Dauid ditissimus regum omnium fuisse uidetur.

magno Dauid patris mei regnũ accepisse. Cumq; mihi pater mandauerit tẽplum deo condere, cœli & terræ conditori, ut etiã ad te scriberẽ addidit: Peto igitur abs te ut artifices atq; fabros ad ædificandum templum dei mittere uelis. Vaphrem autẽ inter alia hoc rescripsisse: Ad ædificandũ templũ dei fabros atq; ministros octuaginta millia hominũ ad te destinaui. Dabis igitur operã ut recte atq; ordine uiuant, & rebus necessarijs non careant, tẽploq; dei cõdito incolumes ad nos redeant. Itidem cum Solomon ad Suronem Tyri regem scripsisset, simile tulit responsum, & eundem numerũ operariorũ impetrauit, & præterea architectũ Tyrium matre Iudæa natum, uirum in architectura summũ. Congruit hoc cum eo quod dicitur tertio Regum, capite quinto, ubi rex Tyrius non Suron sed Hiram appellatur. Iosepus libro octauo antiquitatũ epistolam regis Hiram (quẽ Iromũ à Tyrijs uocitatũ esse dicit) & epistolam Solomonis ad eum, ad suã ætatẽ asseruatas esse affirmat, non modo apud Iudæos sed etiã apud Tyrios. Libro aũt primo cõtra Apionẽ grãma. Sũt inquit apud Tyrios annorũ multorũ acta, quæ publica cura diligẽter asseruãtur, in quibus inter cætera hoc quoq; præscriptũ est, quòd Hierosolymis tẽplum à Solomone exædificatũ est annis centũ et quadraginta priusq̃ Tyrij Carthaginẽ coloniam ædificarunt. Apparatus etiã construendi tẽpli in ea acta relatus est. Iromus enim Tyriorũ rex amicus erat regis nostri Solomonis. ἀντιγράφη δὲ παρ' ἐκείνοις ἡ τοῦ ναοῦ κατασκευὴ τοῦ παρ' ἡμῖν. εἴρωμος γὰρ ὁ τῶν τυρίων βασιλεὺς φίλος ἦν τοῦ βασιλέως ἡμῶν σολομῶντος. Pergit Eupolemus & rursum ita inquit: Totum autem aurum quod in templo columnis & uasis templi fuit consumptum, quadragies sexies centena millia fuisse: argenti uero ad clauos & alia instrumenta mille ducenta triginta duo talenta, æris uero in columnis, fornicibus ac cæteris talenta decem & octo millia: misisseq; omnes in regiones suas Phœnices simul & Aegyptios, decem auri talenta singulis data. Talentum autem dico, inquit, quod siclum apellant: & Aegyptiorum quidem regi oleũ & mel

Epistola Solomõis ad Vaphrem Aegypti regem.

Vaphris responsio.

Iromus rex Tyri.

Talentũ pro siclo.

mel magna quantitate misisse. Suroni autem columnam auream quæ Tyri in templo Iouis conspicitur. Hæc expositio potest rem facere credibilem. Sed quod dicitur quadragies sexies centena millia non adiecto siclorum uel talentûm nescio an librariorũ sit uitium. Græcum enim exẽplar nõ uidi. Siclus inquit Hieronymus Ezechie. III. stater est hoc est drachmæ quatuor. Exodi XXX. capite ita legitur: Siclus XX. obolos habet: media pars sicli offeretur domino. Quod exponẽs Iosepus lib. III. antiquitatũ: Siclus, inquit, Hebræorum numisma quatuor drachmas Atticas habet. Hac ratione si singulis operarijs qui centũ & sexaginta millia erant, deni sicli dati sunt, hoc est quadragenæ drachmæ, fiunt quater & sexagies centena millia drachmarũ. Ex quibus quatuor & sexaginta millia põdo fiũt, eo numero per centenariũ diuiso, fiunt hæc mille sexaginta sex talẽta & quadraginta auri põdo: quæ æstimatione nostra (in singulas enim libras centenos & duodenos aureos solatos et semissem numeramus) bis & septuagies cẽtena millia solatorũ ualẽt: cũ fuerit illud aurũ nullo alio metallo cõcretũ. Quæ summa si in opificum mercedẽ impensa est præter sumptus cibariorũ, quo euasurã æstimationẽ operis cũ instrumento sacrificali & ornamentis templi putamus? Nempe ad infinitum uisum iri necesse est si quis apud Iosepum uasa templi legerit. Quod si ita ponamus summã superiorem ut quadragies sexies centena millia siclorũ fuerint in templo consumpta, hæc summa iam paulominus quadruplicato crescet. Sedecies enim centena millia siclorũ operarijs data sunt, quæ sexaginta quatuor millia pondo efficiunt: quæ si ternario multiplicentur, fiunt duodequinquagies centena millia siclorum, quæ in ornatum & supellectilem cedunt, cum Eupolemus scripserit sex & quadraginta mil. siclorũ auri, in templi instrumentum ornamentumq́; absumpta fuisse: quibus nos ducenta millia addidimus, ut summa quadruplicato cresceret. Quod si uniuersam summam exacte collegeris, bis & sexagies centena millia siclorum in duobus ijs capitibus inuenies, quæ ducenties quadragies octies cẽtena millia drachmarum

Tẽplum Solomõis incredibili sumptu extructũ instructũq́;.

rum ualent. Hæc si centenario partiantur, ducenta quadraginta octo millia pondo auri in summa efficiũtur. Quæ ut in singula põdo aureos centenos statuamus, ducenties quadragies octies centena millia aureorũ ualent. Sed quoniã aurum fuit obryzũ ut diximus, si in singula põdo rursus duodenos aureos & semissem addamus, fient in summa ducenties septuagiesnouies centena solatorum millia. Quibus addere oportet mille ac ducentorum talentûm argẽti æstimationem. Fortasse expeditior erit calculus hoc modo. Ducenta quadraginta octo millia pondo auri, quatuor millia centum & triginta tria talenta efficiunt, & uiginti auri pondo: quæ duodecies totidem argenti talenta ualẽt; id est undequinquaginta millia & sexcenta talenta. Hæc ducenties nonagiesseptíes centenis, & LX. millibus aureorum coronatorum ualent. Et hæc summa superiori conueniet, si ad solatorum millia reducatur. Addit Eupolemus mille aurea scuta à Solomone fuisse facta. In tertio autem Regum capite decimo ita legitur: Fecit quoq; rex Solomon ducẽta scuta de auro purissimo: sexcentos auri siclos dedit in lamina scuti unius, & trecentas peltas ex auro probato, trecentæ que minæ auri unam peltam uestiebant: posuitq; eas rex in domo saltus Libani. Per hoc intelligimus in ornatum templi scuta aurea non cessisse, et accedere ad quantitatem auri ab Eupolemo positam. Peltam autem scutum esse breue nemo est qui ignoret Virgilio dicente:

Pelta.

Ducit Amazonidum lunatis agmina peltis.

Aut hic locus igitur mẽdose legitur, aut Iosepus et Hieronymus nõ recte siclũ interpretati sunt. Deinde trecẽtæ minæ Atticæ paulo plus ducẽtis uigintiquinq; libris nostris zygostaticis ualẽt, tantum aũt põdus uix gigas sinistra manu uersaret. Plinius inter miracula roboris refert Fusium Saluium duo põdera centenaria pedibus, totidem manibus, & ducenaria duobus humeris contra scalas tulisse. At libra nostra quadrante maior est Romana: hodie iustum pondus baiularium centum & sexaginta pondo esse dicunt. Postremo nec scuta nec peltæ solido auro constabant, sed intus ligno,

quod laminæ aureæ conuestiebãt. Apud Iosepum libro octauo, non trecẽtæ minæ sed tres leguntur: capite autem prædicto tertij Regum ita legitur: Egrediebatur autem quadriga ex Aegypto sexcẽtenis siclis argenti, & equus centum quinquaginta: atque in hunc modum cuncti reges Syriæ equos uænundabant. Centenos quinquagenos siclos in singulos equos pretium statuit, id est nummo nostro sexagenos aureos coronatos: quo fit ut quadrigæ, id est quaterni equi iugales quatuor & uiginti libris constiterint, quæ ducẽtis & quadraginta coronatis æstimari possunt. Ex pretio hodierno intelligimus probabile id pretium fuisse, ut negotiatores Solomõis equos in Aegypto & in Syria sexagenis coronatis emerint. Sæpe enim (ut testat⁹ sum) per anticipationẽ loquor quasi iam tũc aurei nostri fuerint, ut expeditius defungar eo quod institui. Liuius libro primo: Ita pedestri exercitu ornato distributoq́; equitum ex primoribus ciuitatis duodecim scripsit centurias, ad equos emendos dena millia æris ex publico data, & quibus equos alerent uiduæ attributæ, quæ bina millia æris in annos singulos penderent. Hoc dictum ita accipio ac si centenos illic coronatos dixisset, et hic uicenos. Existimo autem unumquenq; equitem binos equos habuisse. Dixit enim Liuius ad equos emendos dena millia, quibus uerbis significat unumquenq; equitem equos habuisse non equum tantummodo: ita pretium equi quinquaginta aurei coronati fuerunt prisco illo seculo, & sumptus annuus decem aureis æstimatus. Syriam autem equis abũdasse ex Strabone intelligimus libro decimosexto. Tradit enim Pellam urbem Syriæ fuisse à successoribus Alexandri appellatam, de nomine Pellæ quæ patria fuit Alexandri, postea autẽ Apamia dicta est. Iuxta eam locum esse campestrẽ quem Orontes fluuius cum lacu quodam cherronesum efficit: ibi locum fuisse recensendo exercitui, & hippotrophium pulcherrimum hoc est locum equitio alendo destinatum. In eo fuisse equas regias numero supra XXX. millia, admissarios autem equos trecentos: ibidẽ & equisones fuisse seu domitores equorũ, & lanistas, & bellici ludi ma-

Hippotrophiũ memorabile.

di magistros, & quicũq; ad arma tyrones instituũt, stipẽdia merẽtes, quod mihi memorabile uisum est: ἐνταῦθα δὲ (inquit Strabo) καὶ τὸ λογιστήριον τὸ στρατιωτικόν. καὶ τὸ ἱπποτρόφιον. θήλειαι μὲν ἵπποι βασιλικαὶ πλείους τῶν τρισμυρίων. ὀχεῖα δὲ τούτων τ'. ἐνταῦθα δὲ καὶ πωλοδάμναι καὶ ὁπλομάχοι καὶ ὅσοι παιδευταὶ ἐμισθοδοτοῦντο. Talenti autem significationem non unam fuisse apud Hebræos puto quomodo & apud alias gentes nonnullas. Pollux libro nono Siculum talẽtum duplex fuisse tradidit, uetus et nouum: uetus quatuor & uiginti nummos significasse, nouum duodecim: apud Suidam non nummos uigintiquatuor ualuisse dicitur sed mnas, quod corruptum esse puto, ex Polluce qui ait: δύναται δὲ ὁ νοῦμμος τρία ἡμιωβόλια. Valet autem nummus tres semiobolos: licet apud Pollucem ὀμόλια pro ἡμιωβόλια legatur: quod sic cõiectura assequor. Nummus sestertius quartam partem drachmæ ualet. Drachma autem sex obolos, quare tria hemiobolia, id est sesquiobolum nummus sestertius ualuit. Talentum igitur apud Siculos uetus quidem senas drachmas ualuit, nouum autem ternas. Propterea Pollux τὸ μὲν τὸ σικελικὸν τάλαντον ἐλάχιστον ἴσχυε: Siculum, inquit, talentum minimum quid ualebat. Eodem pertinet quod idem alibi eodem libro dicit: ἠδύνατο δὲ τοῦ χρυσίου τὸ τάλαντον τρεῖς χρυσοῦς ἀττικούς. τὸ δὲ τοῦ ἀργυρίου ἑξήκοντα μνᾶς ἀττικάς. Valebat autem auri talentum tres aureos Atticos. Argenti uero sexaginta minas Atticas. Homerus Iliados libro uicesimotertio describens agona funebrem quem Achilles ad tumulum Patrocli fecit: Talentum pro summa non magna posuit. Primum enim præmium curuli certamini proposuit fœminam captiuam cum tripode: Secundum equam prægnantem mula: Tertio autem loco uincenti lebetem: Quarto duo auri talenta: Vltimo phialam æream lebetis uicem præbentem,

> — τῷ δὲ τετάρτῳ
> θῆκε δύο χρυσοῖο τάλαντα. —
> Bina talenta dein quarto pronuntiat auri.

Talentũ unũ tantũ apud Hebræos.

Auri & argenti non æqualia fuerunt talẽta.

Ex his præmijs cum quibus duo auri talenta exæquat, apparet talentum paruum quippiam fuisse. Eo in loco enarratores talentum antiquum non simile recentiori fuisse tradunt. Aiunt enim uetus talentum secundum Polemarchum autorem quatuor librarum fuisse. Secundum Theophrastum quatuordecim. Secundum Timæum quatuor & uiginti. Aristotelem autem indefinitū talenti pondus posuisse. Cæterum paruam fuisse summam apud Homerum oportuisse, cum quarto loco assignauerit, & minus equa & lebete fecerit. Sunt qui dicant talentum auri apud Græcos paruum fuisse autore Diphilo: quod conuenit cum eo quod ex Polluce diximus. Huiusmodi autem talenta intelligi prioris Paralipomenon uicesimisecundi existimo, auri talenta centum millia, argenti mille millia talentorum, æris uero & ferri non est pondus, uincitur enim numerus magnitudine. Dauid autem circa finem regni Assyriorum regnauit. Cui tempori proximum fuisse Homerum nonnulli tradiderunt, ut autor est Eusebius. Ex quo coniectura capi potest de talento Homerico & Dauidico. Huic opinioni autoritatem præbere potest Iosepus libro septimo antiquitatum, apud quem Dauid ita loquens inducitur ad primores tribuum: Fratres nosse uos uolo, quòd cum templū domini ædificare statuissem, auri argentiq́; magnam uim præparaui ad talēta centum millia. Centum millia dixit, non mille millia, ut prioris Paralipomenon capite secundo et uicesimo. Nec centū millia talentûm auri, sed auri & argenti centum millia talentûm. Rursus cum dicitur tertij Regum decimo de regina Saba: Dedit ergo regi centum uiginti talenta auri & aromata multa nimis & gēmas pretiosas. Et rursus: Erat autem pondus auri quod offerebatur Solomoni per annos singulos sexcētorū sexaginta sex talentorū auri, excepto eo quod offerebant uiri qui super uectigalia erant, & negotiatores, uniuersiq́; scuta uendentes, & omnes reges Arabiæ ducesq́; terræ. Et capite superiore: Misitq́; Hiram in classe illa seruos suos uiros nauticos et gnaros maris cum seruis Solomonis, qui cum uenissent in Ophir, sumptum inde aurum quadrin-

dringentorum uiginti talentorũ detulerunt ad regem Solomonẽ. In omnibus his locis, ego talentũ magnum intelligo quomodo etiã cũ de ære & ferro loquitur historia. Pri. aũt Paralipo. XXIX. ita inducitur Dauid pro concione loquens inter primores tribuũ: De peculio meo & aurum & argentum do in templum dei mei, exceptis ijs quæ præparaui in ædem sanctam, tria millia talenta auri de auro Ophir, & septem millia talentorum argenti probatissimi ad deaurandos parietes templi: & ubicunq; opus est aurũ, de auro, & ubicunq; opus est argentũ, de argento. Et inferius: Polliciti sunt itaq; principes familiarum & proceres tributũ Israël, tribuni quoq; & centuriones, dederuntq; in opera domus domini auri talẽta quinq; millia, & solidos decẽ millia, argenti talenta decẽ millia & æris talenta decẽ & octo millia, ferri quoq; centũ millia talentorũ. De hoc loquens Iosepus, ita inquit: Sed & tunc oblationis primitias faciens alia tria millia talentũm auri purissimi se præbiturũ esse ꝓnuntiauit, ad adytũ & currũ dei faciendũ. Cũq; tacuisset Dauid, à principibus et sacerdotibus atq; leuitis certatim offerẽtibus, collata sunt auri quidẽ talenta quinq; millia, et stateres decẽ, argenti uero talenta decẽ millia, ferri talenta millia multa: Hic etiam magna talenta intelligo. Sed adnotandũ quod quos historia sacra solidos, Iosepus stateres dixit. Stater apud Græcos aureũ nummũ significat, quo nomine et Persæ et Macedones utebantur, unde Philippei stateres et Darici et Alexãdrei dicti. Stater etiã põdus est drachmarũ quatuor ut ante diximus, qđ Hebræi siclũ dicebãt: ergo stateres hic ꝓ aureis nũmis, id est siclis intelligo. sed de statere et solido inferius loq̃mur si memoria nõ exciderit. Sũma disputationis nostræ hæc est: Aestimationẽ opulentiæ Hebraicæ fieri nõ posse ob talenti uarietatem, cum nec ipse Iosepus extricare hanc ambiguitatẽ potuerit. Nunc enim pro pondere, nunc pro numero, nũc ꝓ nũmo ponitur: ut apud Eupolemũ in loco supradicto: q̃q̃ et Græci eadẽ penè de uarietate significatuũ talẽti tradiderũt. Quãtũ tamẽ cõiectura haud ariolatrice cõsequi possumus, qđ Eupolemus dixit

Stater. *Solidus.* *Talẽti significatio.*

quadragies sexies centena millia in templum et eius instrumentū absumpta fuisse, de siclis, id est stateribus intelligendū, cuius summæ æstimatio à nobis posita est axacte ut arbitror. Itidemq; censendū dixerim de talentis illis Sardanapali, ut fidē historiæ obiter arrogemus. In qua hoc mihi animaduertendū summopere uisum est, ad eorū quæ diximus confirmationem, quod Ctesias ita scripsit, ut diceret: ἐνταῦθα περιέθηκε μὲν χρυσίον μυριάδας χιλίας. *Illic circūdedit auri myriadas mille, non adiecto talentûm ut in argento fecit, itidem scilicet ut Eupolemus in loco superius citato: quæ duo exempla indicant antiquū loquēdi morē, qualis est etiā hodie apud nos, cū dicimus mille millia auri. Vt enim hac locutione mille millia aureûm intelligimus, sic illi mille millia siclorū auri significabant, uidelicet quod sicli pondere apud eos nūmus aureus percuteretur: ut apud Athenienses & Macedones stateris id est quaternarū drachmarū. Quo factū est ut stater pro aureo acciperetur ut etiā apud Persas. Huius opinionis argumentū ducitur ex uerbis quæ sequūtur: Argenti (inquit) ad clauos et alia instrumenta, mille ducenta triginta duo talenta, æris uero decē et octo millia, sic singulis opificibus dena talenta data, id est deni sicli ut ipse inquit. Talentū ergo nūmariū Hebræorū tetradrachmū erat. Atheniensiū uero duodenariū erat, id est ternorū staterū. Sic apd' nos interdū libra nūmaria est. Ponderale uero et librale Hebræorum talentū Babyloniū fuisse puto, uel potius Aegyptiū, qualia erāt auri talenta quæ ex Ophir insula afferebantur, quam Vrphen Eupolemus Græcus autor appellat. Tharseis sunt apud Græcos qui Indicā gentē fuisse putēt. Alij Carthaginē sic appellatā ab Esaia putant: quod de urbe ipsa à Didone ædificata intelligi non potest, cū Iosepus dicat post Solomonē centū & quadraginta annis conditā esse à Tyrijs Carthaginē. Saba aūt regio fuit Aethiopiæ. Regina aūt quæ ad Solomonē uenit, & Aegypto & Aethiopiæ imperauit, ut Iosepus tradidit. Sabæi populi sunt Arabiæ Felicis. Sunt & oppidani Sabæi, à Sabis oppido magno dicti, ut autores sunt Strabo,*

Talentū nūmariū & pōderale.

Tarseis insula.

Regina Saba.

&

et Stephanus de urbibus. Est præterea Saba portus in Aethiopia. Strabo libro decimosexto. εἶτα λιμὴν σαβὰ. καὶ κυνήγιον ἐλεφάντων ὁμώνυμον αὐτῷ. εἶτ' ἐν βάθει τούτων χώρα τήνεσις λέγεται. ἔχουσι δ' αὐτὴν οἱ τῶν ψαμμιτίχου φυάδες αἰγυπτίων, βασιλεύονται δ' ὑπὲρ γυναικὸς, ὑφ' ἣν ἐστι καὶ ἡ μερόη πλησίον τῶν τόπων ἐν τῷ νείλῳ οὖσα νῆσος. Postea portus Saba, & uenatio elephantorũ, locus à reipsa appellat⁹. Post hæc regio interior quæ Tenesis dicitur, quã obtinent exules qui quondã à Psammiticho rege Aegypti aufugerunt, imperio parent fœminæ, quæ regina est Meroës insulæ non longe abhinc sitæ, in Nilo flumine. In cuius ditione alia est insula non longe ab ijs locis sita in eodẽ flumine, & ab exulibus habitata. Ex his uerbis planum fit unde fuerit regina quæ Solomonis fama excitata in Palestinen uenerit. Meroë insula est quam Nilus efficit, ut inquit Plinius, & urbs eodẽ nomine quam Aethiopicam esse Stephanus dicit, & Strabo libro XVII. regiam esse Aethiopiæ: ἔστι γὰρ τὸ μέγιστον τῆς αἰθιοπίας βασίλειον ἡ μερόη πόλις ὁμώνυμος τῇ νήσῳ. Est aũt maxima Aethiopiæ regia Meroë urbs eodẽ nomine quo insula. Locorũ aũt uocabula quæ in literis sacris legũtur, apud historicos non agnosci in causa est, quòd scriptores Græci ab idiomate Hebraico uerba deflexerunt, ut sermoni suo accõmodarent. Deinde Plinius libro sexto de nauigatione ab Alxeandria in Indiã loquens, ita inquit: Quæ omnia gentiũ portuum'ue, aut oppidorũ nomina apud neminẽ priorum inueniuntur, quo apparet mutari locorum status. Ingentes uero tunc opes in orbe fuisse argumẽto esse mihi uidetur aurei seculi appellatio sub Saturno. Saturnus aũt in Italia ante Troianũ bellũ centum fermè annis regnauit: & Dauid in Iudæa post Troiam captam totidẽ propè annorũ spatio, ut colligimus ex chronicis Eusebij. Lactantius tamen libro primo, Belum qui ab Assyrijs colebatur, trecentis annis bellũ Troianũ præcessisse contendit, & ei equalẽ fuisse Saturnũ. Cui congruit illud quod lib. quinto dicit: Post Saturni tẽpora cultũ simulacrorũ institutũ, ideoq; tunc iustitiam uerã fuisse cũ Deus uerus & unus coleretur.

Meroë.

Vocabula locorũ in literis sacris ex alijs scriptorib⁹ nõ agnoscuntur.

Aureũ seculum.

Belus.

Regnũ Assyriorum.

Porrò regnum Assyriorum antiquissimum omnium regnorum fuisse constat: cuius CCCC. & secundo anno Belucho rege octauo regnante, Moses populum dominicum eduxit ex Aegypto: autor Eusebius libro decimo de præparatione euangelica. Libro autem nono, Alexandrum Polyhistora cognomine, id est multiscium dictũ in libro quem de Iudaica historia conscripsit, autorem esse affirmat, temporibus Ioachim regis Hieremiam uaticinio functum esse, & propter cultum Baal Iudæis cladem prædixisse, et quod ad Tigrim & Euphratem ab Assyrijs capti opera essent facturi. Quod cum Nabuchodonosor rex Babyloniorum audiuisset, Stibare Medorum rege in auxilium accersito, centum et octuaginta peditum, equitum centum & uiginti millia, & decem curruum duxisse in Iudæam. Samaritnaas primum omnes urbes, Galilæam, Scythopolim & Galatidem euertisse, deinde Hierosolyma, Ioachimq́; Iudæorum regem uiuum cepisse, aurumq́; argentum & æs, cæteraq́; omnia quæ in templo erant ornamenta arca excepta & tabulis, Babylonem abstulisse. Postea cum Nabuchodonosor mœnia Babyloniæ ædificare cœpisset: morbo correptus diẽ obijt. Cui filius successit qui propter morum nequitiam à sororis suæ uiro insidijs exceptus, altero anno regni sui sublatus est. Cui rursus cum filius successisset, nono mense ijsdem insidijs petitus Nabonidam successorem habuit, qui Babyloniæ muros secundũ amnem latere ac bitumine extruxit. Quem Cyrus aliquãto post Babylone capta cepit. Alpheũ aũt de Assyrijs & Nabuchodonosore hoc modo scripsisse dicit: Nabuchodonosorem Hercule robustiorem fuisse, uniuersamq́; Libyam, Asiamq́; usq́; ad Armenios subegisse. Quem Chaldæi dicunt cum in regnum redijsset, furore diuinitus captum magna uoce exclamasse: O Babylonij futuram uobis calamitatẽ prænuntio, quam nec Belus ipse nec uis ulla deorum auertet: ueniet Perses semiasinus, id est mulus, qui uobis afferet seruitutem: quibus dictis repẽte è medio excessit. Hæc est summa historiæ Alexandreæ de Nabuchodonosore, quã Eusebius pluribus uerbis refert. Quarti

Alexander Polyhistor.

Nabuchodonosor.

Regũ

Regum XXIIII. legimus Nabuchodonosorem Babyloniorũ regẽ direptis Hierosolymis regẽ ipsum Ioachim & familiam regiam cũ thesauris & apparatu instrumentoq; templi aureo à Solomone cõparato & fabrefacto, secum in Babylonem abstulisse. Astipulatur et Iosepus in libro decimo antiquitatum. Videamus nunc de Cyro, & audiamus præconium Talthybij summi regis, id est Esaiæ uatis, quo nullũ potest esse maius testimoniũ: Hæc dicit domin⁹ Christo meo Cyro cuius apprehendi dexteram, ut subijciam ante faciẽ eius gentes, & dorsa regum uertã, & aperiam corã eo ianuas, et portæ non claudentur. Ego ante te ibo, et gloriosos terræ humiliabo: et dabo tibi thesauros absconditos et arcana secretorũ, ut scias quia ego dominus accinxi te et non cognouisti me: et reliqua. Hoc Esaias cap. XLV. quod aũt de Babylõe intellexerit, cap. XLII. planũ facit: Sed tace, et intra in tenebras filia Chaldæorũ, quia non uocaberis ultra filia regnorũ. Iratus sum super populũ meũ, contaminaui hæreditatẽ meã, et dedi eos in manu tua: nõ posuisti eis misericordias, dixisti in sempiternũ ero domina: et reliqua ad eundẽ sensum effata à fatidico illo uiro et entheo, id est spiritu diuino ꝑfuso. Herodotus libro primo expeditiones Cyri scribens Nitocrim reginam aggerem circa Euphratem duxisse dicit, et crepidinem superstruxisse, timentẽ ne aliquãdo urbs à Medis caperetur, quos imperio Asiæ immimere intelligebat. Cyrus aũt (inquit) contra filiũ eius nomine Labynitũ expeditionẽ suscepit, qui matri in regnũ Assyriorũ successerat. ὁ δὲ δὴ κῦρος ἐπὶ ταύτης τῆς γυναικὸς τὸν παῖδα ἐστρατεύετο, ἔχοντά τε τοῦ πατρὸς τοῦ ἑωυτοῦ τοὔνομα λαβυνῆτον, καὶ τὴν ἀσσυρίων ἀρχήν. Hunc aũt Cyrũ Herodotus regẽ magnũ appellat, à quo reges Persarũ Megalos basileas, id ẽ reges magnos appellari se uoluerunt: ut mirũ non sit magnum eũ regẽ esse factũ cuius dominus dexterã recturũ se prædixerat. Verũ & Assyriæ & Mediæ regna in Persas esse uictoria Cyri trãslata nemo ignorare potest qui Herodotũ aut breuiariũ legerit. Hæc testimonium ꝓhibent dicto Pliniano lib. XXXIII. Equidẽ (inq̃t) miror populũ Romanũ

Talthybius domini.

Magni reges Persarũ

Romanum uictis gentibus in tributo semper argentum imperasse non aurum, sicut Carthagini cum Annibale uictæ: nec potest uideri penuria mūdi id euenisse. Nam Midas & Crœsus infinitum possederant. Iam Cyrus deuicta Asia pondo XXXIIII. millia inuenerat, præter uasa aurea aurumq; factum, & in eo folia ac platanum uitemq;. Qua uictoria argenti quingenta millia talentorū reportauit: & craterē Semiramidis, cuius pondus XV. talenta colligebat. Talentū autē Aegyptiū pōdo octoginta capere Varro tradit. Iam regnauerat in Colchis Galauces & Esubopes, qui terrā uirginē nactus plurimū argenti auriq; eruisse dicitur in Suauorū gente, & alioquin uelleribus aureis inclyto regno: sed & illius aureæ cameræ & argenteæ trabes narrantur, & columnæ atq; parastaticæ, uicto Sesostri rege tam superbo: ut prodatur annis quibusq; sorte reges singulos è subiectis iungere ad currū solitus, sicq; triumphare. His uerbis apparet Cyrum maiores multo opes reliquisse quàm quæ legantur inuentæ ab Alexādro. Nec mirum cum & Lydiorum opes et Iudæorum habuerit, quas Chaldæi è templo abstulerāt. Quod de Nabuchodonosore diximus ex Alexandro Polyhistore confirmat Iosepus libro primo contra Apionem his uerbis: περὶ τούτων γοῦν συμφωνεῖ φιλόστρατος ἐν ταῖς ἱστορίαις, μεμνημένος τῆς τύρου πολιορκίας. καὶ μεγαθένης ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν ἰνδικῶν. δι' ἧς ἀποφαίνειν πειρᾶται τὸν προειρημένον βασιλέα τὸν βαβυλώνιον ἡρακλέους ἀνδρείᾳ καὶ μεγέθει διενηνοχέναι. καταστρέψασθαι γὰρ αὐτόν φησι καὶ λιβύης τὴν πολλὴν καὶ ἰβηρίαν. His igitur astipulatur Philostratus in historijs, quo in loco Tyri obsidionis meminit, & Megasthenes in quarto uolumine Indicarū rerum, ubi ostendere contendit prædictū Babylonium regem & fortitudine Herculem & magnitudine præstitisse. Quippe qui Libyæ bonam partem subegerit & Iberiam. Reliqua autē omnia penè eadem ijsdemq; nominibus relata quæ apud Alexandrum. Strabo libro decimoquinto circa principium Nabocodrosorum uocat eū regem: Huic dicto, inquit, Megasthenes consentit dicens antiquis

Sesostris rex superbus.

Nabocodrosorum.

Indos

Indorum historijs fidem nullam habēdam: nec enim ab Indis unquā em issam expeditionem, nec in Indiam quenquā aliunde cum exercitu penetrasse uictorem, præter Herculem, Liberum patrem & nuper Macedonas. Nam Sesostrim Aegyptium & Thearchonem Aethiopem usq; in Europam progressos ait: Nabocodrosorum autem qui à Chaldæis supra Herculem commendatur, usq; ad columnas exercitum admouisse. Ναβοκοδρόσορον δὲ τὸν παρὰ χαλδαίοις εὐδοκιμήσαντα ἡρακλέους μᾶλλον, καὶ ἕως στηλῶν ἐλάσαι. Tantas igitur opes Dauid & Solomon cumulasse dicuntur quantas alius nullus regum. Legimus autem capite octauo & decimo secundi libri Regū, Dauid Syros omnes subegisse usque ad fluuium Euphratem, & arma aurea spoliáq; opima eis ablata Hierosolyma comportasse, tributáq; Syris iniūxisse. Magnitudini autem Iudaici imperij consentanea est rei militaris cōstitutio in duodecim phalangas uel cohortes mēstruas distributa, quæ singulæ cohortes uicena quaterna millia militum habebant, quarum descriptio legitur libro altero Paralipomenon capite uicesimoseptimo. Quanta autē fuerit Syria Plini⁹ his uerbis docet libro quinto de Arabia loquēs: Iuxta Syria litus occupat, quondam terrarū maxima & pluribus distincta nominibus: nanq; Palæstina uocatur quà cōtigit Arabas, & Iudæa & Cæle, dein Phœnice, et quà recedit intus Damascena, ac magis etiānum meridiana Babylonia, et eadē Mesopotamia inter Euphratem & Tigrim, quáq; trāsit Taurū Sophene, citra uero etiā Comagene, et ultra Armeniam Adiabene, Assyria ante dicta, et ubi Ciliciā attingit Antiochia. Qui subtilius diuidūt, circū Euphratem Syriā Phœnicen uolūt, & esse orā maritimā Syriæ, cuius pars sit Idumæa et Iudæa, deinde Phœnicen, deinde Syriā: id quod præiacet mare, totū Phœniciū appellatur. Ipsa gens Phœnicum in gloria magna literarū inuentionis & siderū, naualiūq; ac bellicarū artium. Sic in exēplaribus legitur luculēto uno errore. Cuius à uetusto libro admonit⁹ sum: qui enim fieri potest, ut cir Euphratem Syria Phœnice uocitetur? Sic igitur hunc locum lego:

Opes Dauid et Solomonis et eorū imperium.

Syria terrarū maxima.

Plinij locus. Qui subtilius diuidunt, circunfundi Syria Phœnicen uolunt: uel, circunfundi Syriã Phœnice uolunt, hoc sensu, ut Phœnicia undiq; circunscribatur Syria, esse enim primũ oram maritimam Syriæ ab Arabia, cuius pars sit Idumæa & Iudæa, deinde Phœnicen: deinde rursus Syriã, quà scilicet uergit ad Antiochiã. Introrsus aũt Syria Damasci claudi Phœnicen. Strabo libo XVI. Syrorũ, inquit, nomen tẽdere uidetur à Babylonia usq; ad Issicum sinũ, et ab hoc olim usq; ad Euxinũ. Et paulo inferius: Qui de Syrorũ imperio scribũt, cum Medos à Persis euersos dicunt, Syros aũt à Medis, nullos alios Syros intelligunt q̃ qui Babylonẽ, ac Nini regni caput effecerunt.

Solũ terræ Iudææ. De bonitate autẽ soli terræ Iudææ Iosepus libro primo contrà Apionem ita inquit: Hecatæus uir Abderites philosophus simul, et circa uitæ actiones industrius, Alexãdri Magni æqualis cum quo etiam floruit, & postea cum Ptolemæo Lagi conuersatus est, hic librum de Iudæis accurate conscripsit. Cuius summã colligẽs Iosepus: Hic idem, inquit, magnitudinẽ regionis quam incolimus & pulchritudinem prodidit. siquidem ad tricies centena millia arurarum optĩmi & feracissimi soli incolunt illi, inquit: His enim finibus Iudæa patet. ὁ δὲ αὐτὸς οὗτος ἀνὴρ καὶ τὸ μέγεθος τῆς χώρας ἣν κατοικοῦμεν, καὶ τὸ κάλλος ἱστόρηκεν. τριακοσίας γὰρ μυριάδας ἀρουρῶν σχεδὸν τῆς ἀρίστης καὶ παμφορωτάτης χώρας νέμονταί φησι. ἡ γὰρ

Arura. ἰουδαία τοσαύτη πλῆθός ἐστιν. Arura mensura est apud Græcos quinquaginta pedes capiens, ut inquit Suidas, id est octo ulnas & trientem, uel passus decem. Ita ut ulnam pro senis pedibus, & passum pro quinis accipiamus. De urbe autem ipsa ita inquit: Sunt autem Iudæorum castella multa & uici per regionem sparsi, una autem urbs munita, ambitu fermè quinquaginta stadiorum, quam

Hierosolyma incolunt hominum circiter centum & uiginti millia, Hierosolyma uocãt. ἔστι γὰρ ἰουδαίων τὰ μὲν πολλὰ ὀχυρώματα κατὰ τὴν χώραν καὶ κῶμαι. μία δὲ πόλις ὀχυρὰ πεντήκοντα μάλιστα σταδίων τὴν περίμετρον. ἣν οἰκοῦσιν ἀνθρώπων περὶ δώδεκα μυριάδες. καλοῦσι δ' αὐτὴν ἱεροσόλυμα. Verba sunt non Iosepi, sed Heca-

tæi,

tæi, ut nescias an idem Iosepus senserit. Strabo libro decimosexto Mosen refert ex Aegypto multitudinẽ secum hominũ numerosam eduxisse cum eis persuasisset Aegyptios sacerdotes non recte de diuinitate sentire, & colendum esse deum unum sub nulla effigie, & reliqua eodem pertinentia. Deinde ita refert: τοιαῦτα λέγων ἔπεισεν εὐγνώμονας ἄνδρας οὐκ ὀλίγους. καὶ ἀπήγαγεν ἐπὶ τὸν τόπον τοῦτον ὅπου νῦν ἐστὶ τὸ ἐν τοῖς ἱεροσολύμοις κτίσμα, κατέσχε δὲ ῥᾳδίως οὐκ ἐπίφθονον τὸ χωρίον, οὐδ' ὑπὲρ οὗ ἐσπουδασμένως μαχέσαιτο. ἔστι δὲ πετρῶδες, εὔυδρον. τὴν δὲ κύκλῳ χώραν ἔχων λυπρὰν καὶ ἄνυδρον, τὴν δ' ἐντὸς ἑξήκοντα σταδίων καὶ ὑπόπετρον. Hæc autem, inquit, cum diceret homines bona mente non sanè paucos facile in suam sentẽtiam adduxit, ut se in eum locum sequerentur, ubi nunc condita sunt Hierosolyma: quippe locum facile obtinuit, quẽ inuidere ei nemo iure deberet, nec cuius gratia certamen magnopere excitari posset, utpote qui petrosus sit, & aquis scatens, cum omnis in circuitu regio ieiuna sit & siticulosa, intus ad sexaginta fermè stadia lapidosa. Et rursus inferius: Prim⁹ pro sacerdote regem se fecit Alexander: cuius filios Hyrcanum et Aristobulum Pompeius sustulit, atque eorum munitiones subuertit: ipsá que in primis Hierosolyma ui capta sunt. Ea munitio petrosa erat, ac bene septa, interius aquis abundans, exterius prorsus arida, fossam habebat in saxo excisam sexagenûm pedum altitudine, latitudine ducenûm & quinquagenûm. Pompeius urbem cepit obseruato ieiunij die, cum Iudæi omni opere feriati essent. Completa enim fossa scalas muris admouit. κατελάβετο δ' ὥς φασι τηρήσας τὴν τῆς νηστείας ἡμέραν ἡνίκα ἀπείχοντο οἱ ἰουδαῖοι παντὸς ἔργου, πληρώσας τὴν τάφρον, καὶ ἐπιβαλὼν τὰς διαβάθρας. Hæc uerba Strabonis consentanea non sunt ijs quæ ex Hecatæo Iosepus dixit. Neque uero magnopere mirandum res gestas Hebræorum, eorum mirificas opes, nec Græcis, nec latinis scriptoribus testatas esse. In causa enim multa esse potuerunt. Primum quòd Iudæorum res gestæ, & Græcorum historiæ in idem tempus

Iudæi & co-

tempus non incurrunt: à tempore enim Mosis ad Troianū bellum octingentos amplius annos interesse Eusebius autor est, laudato etiam autore Porphyrio. Homerū uero & Hesiodum multo recentiores Troiano bello fuisse constat. Linus aūt et Orpheus, Musæus, Phemius et Aristeas Proconnesius, ut ante Homerū scripserunt, sic eorum antiquissimus una aut summū altera generatione Troianū bellum præcessit: pleriq; Troiani belli æquales fuerunt, omnes hi poëtæ. Iosepus tamen nullū scriptū opus apud Græcos extare dicit, quod quidē in cōfesso sit uetustius Homeri poësi esse. Cyri aūt tēporibus, cuius auspicijs templū restitutū est euerso Chaldæorum regno, septē Græcorū sapientes fuerunt, ut autor est Eusebius lib. decimo de præparatione, quo tēpore uelut incunabula orientis philosophiæ fuerunt. Herodotus aūt trecētesimo anno urbis Romæ cōditæ historiā condidit Thurijs in Italia, ut autor est Plinius libro duodecimo: cuius scripta Strabo non historiā sed mythistoriā, hoc ē historiā fabularē existimari uoluit, de eo sic loquens lib. ultimo. πολλὰ δ᾽ ἡρόδοτός τε καὶ ἄλλοι φλυαροῦσιν, ὥσπερ μέλος ἢ ῥυθμὸν ἢ ἥδυσμά τι τοῦ λόγου τὴν τερατείαν προσφέροντες. Multa uero Herodotus, & alij quidā nugarū plena scripserunt, ueluti cantus illecebras, & modulamenta, uel condimentū quoddā historiæ monstrificam fabulationē adhibentes. Et libro secundo: Sed nec Persarum (inquit) res gestæ, nec Medorū, nec Syrorū propter fabularū studiū multū fidei sunt assecutæ, cū enim earum rerū scriptores uiderent magnopere poëtas probari qui aperte fabulas conscriberent, arbitrati sunt sua quoq; scripta suauiora fore, si historiæ forma ea dicerent, quæ nec uidissent ipsi, nec audiuissent ab ijs quidē qui scirent: quo fit ut facilius Homero & Hesiodo de heroicis rebus credatur, q̄ Etesiæ et Herodoto et Hellanico, et cæteris eius generis scriptoribus, quoniam res huiuscemodi libenter audiuntur. Iosepus Herodotū non consulto mendacio, sed ignorantia falsa scripsisse uidetur existimasse. Manethon (inquit) historicus genere Aegyptius fuit, sed qui Græcam eruditionē assecutus sit, ut facile est iudicare,

rū opes Græcis et Latinis incogniti fuerunt.

Poëtæ Græcorū antiqssimi.

Mythistoria

Herodotus et alij antiquissimi scriptores.

Manethon historicus.

utpote qui Aegyptiacam historiam græca uoce scripserit ex sacerdotũ annalibus interpretatus, ut ipse inquit: hic Herodotũ in multis conuincit de rebus Aegyptiacis per ignorantiam mentitum. γέγραφε δὲ ἑλλάδι φωνῇ τὴν πάτριον ἱστορίαν, ἐκ τῶν ἱερῶν ὥς φησιν αὐτὸς μεταφράσας. καὶ πολλὰ τὸν ἡρόδοτον ἐλέγχει τῶν αἰγυπτιακῶν ὑπ' ἀγνοίας ἐψευσμένον. Assignari etiã alia causa potest, cur res gestæ Hebræorũ nobis ab historia nõ innotuerint. Quã ex eodem Iosepo sumemus, qui ijs respondens qui Iudæorum historiæ autoritatem eo præcipue eleuabant, quod testimonia græcorum nulla extaret. Nos, inquit neq; regionẽ maritimam habitamus, nec negotiationibus libentes utimur, nec omnino earũ causa, aliarũ gẽtiũ commercijs assuescimus: sed sunt urbes nostræ longe à mari reductæ. Regionem autem bonam incolentes, eius cultu acquiescimus. ἡμεῖς τοίνυν οὔτε χώραν οἰκοῦμεν παράλιον, οὔτ' ἐμπορίαις χαίρομεν, οὐδὲ ταῖς πρὸς ἄλλους διὰ τούτων ἐπιμιξίαις. ἀλλ' εἰσὶν μὲν ἡμῶν αἱ πόλεις μακρὰν ἀπὸ θαλάσσης ἀπῳκισμέναι. χώραν δὲ ἀγαθὴν νεμόμενοι, ταύτην ἐκπονοῦμεν. Phœnices autem & Aegyptios propterea cognitos à græcis ait, quod ab Aegyptijs multa exportarentur ad alias gentes. Phœnicum autem qui maritimam oram accolunt quæstui studentes, negotiationes exercebãt. A quo uitæ genere cum Iudæi abhorrerent, peculiaribus institutis, ac cultu diuinitatis gaudentes factum est, ut sero fama eorum ad Græcos peruenerit. προσούσης τοίνυν τοῖς εἰρημένοις καὶ τῆς περὶ τὸν βίον ἡμῶν ἰδιότητος, οὐδὲν ἦν ἐν τοῖς παλαιοῖς χρόνοις τὸ ποιοῦν πρὸς τοὺς ἕλληνας ἡμῖν ἐπιμιξίαν, ὥσπερ αἰγυπτίοις μὲν, τὰ παρ' αὐτῶν ἐξαγόμενα, τοῖς δὲ τὴν παράλιον τῆς φοινίκης κατοικοῦσιν ἡ περὶ τὰς καπηλείας σπουδὴ διὰ τὸ φιλοχρηματεῖν. Hoc idem, inquit, et ijs cõtigit qui in Europa habitant. De Romanis enim qui in tantam potentiam iam inde olim crescere sensim cœperunt, nec Herodotus nec Thucydides quoquo modo meminerũt, nec omnino alius eorum æqualis scriptor. Sed sero eorum nomen in Græcia auditum, Gallorum autem et Hispanorum res usqueadeo ignotæ ijs

Iudæi cõmerciorũ ignari atque ideo ignoti.

Galli et Hi-

Hispani priscis historicis ignotissimi.

fuerunt qui exactissimi & accuratissimi scriptores fuisse uidentur, ut unus eorũ Ephorus Hispanos qui Iberi ab eo dicuntur, unam esse ciuitatem existimauerit, cum tam late fines eorum pateant: in uniuersum autem ritus eorum qui nec fuerunt nec fuisse unquam dicti sunt, scribere tanquam ita illis uterentur, non dubitarunt. περὶ μὲν γὰρ Γαλατῶν τε καὶ Ἰβήρων, οὕτως ἠγνόησαν οἱ δοκοῦντες ἀκριβέστατοι συγγραφεῖς, ὧν ἐστὶν Ἔφορος, ὥστε πόλιν οἴεσθαι μίαν εἶναι τοὺς Ἴβηρας, τοὺς τοσοῦτον μέρος τῆς ἑσπερίου γῆς κατοικοῦντας, καὶ τὰ μὴ γενόμενα παρ' αὐτοῖς ἔθη μήτε λεγόμενα, γράφειν ὡς ἐκείνων αὐτοῖς χρωμένων ἐτόλμησαν. *Causa uero, inquit, earum quidem rerum ignorantiæ fuit, quòd illi secum ipsi uiuerẽt, commercia aliarum gentium auersantes. Scriptorum uero mendacij, quòd uolebant illi quippiam ultra alios memoriæ mandasse uideri.* αἴτιον δὲ τοῦ μὲν μὴ γινώσκειν τἀληθές, τὸ λίαν ἀνεπίμικτον. τοῦ δὲ γράφειν ψευδῆ, τὸ βούλεσθαί τι δοκεῖν πλέον τῶν ἄλλων ἱστορεῖν. *Illud etiã non inter postrema assignari causæ potest quod Eusebius libro decimo de præparatione inquit, ostendere uolens literas primum ab Hebræis inuentas esse, quarum inuentum Phœnicibus gloriæ ducitur: Primus, inquit, qui literas Græcis dedit, Cadmus ex Phœnicia erat: multi Syros literas primum comperisse asserunt. Syrij autem etiam Hebræi sunt: nam Iudæa in Syria semper à scriptoribus habita est, et Phœniciam etiam apud priscos appellatam esse constat, quæ nunc Palæstine Syriæ dicitur.*

Hebræorum inuenta gentibus alijs assignata sunt.

Ex hoc Eusebij loco conijciendum relinquitur, multa Hebræorum gesta aliarum gentiũ nomine posteritati esse tradita. Super omnia est autem quod Iosepus his uerbis dixit: τῶν δὲ εἰς ἡμᾶς βλασφημιῶν ἤρξαντο μὲν Αἰγύπτιοι. βουλόμενοι δ' ἐκείνοις τινὲς χαρίζεσθαι, παρατρέπειν ἐπεχείρησαν τὴν ἀλήθειαν. οὔτε τὴν εἰς Αἴγυπτον ἄφιξιν ὡς ἐγένετο τῶν ἡμετέρων προγόνων, ὁμολογοῦντες, οὔτε τὴν ἔξοδον ἀληθεύοντες, αἰτίας δὲ πολλὰς ἔλαβον τοῦ μισεῖν καὶ φθονεῖν, τὸ μὲν ἐξ ἀρχῆς, ὅτι κατὰ τὴν χώραν αὐτῶν ἐδυνάστευσαν ἡμῶν οἱ πρόγονοι, κἀκεῖθεν ἀπαλλαγέντες ἐπὶ τὴν οἰκείαν,

αν, πάλιν εὐδαιμόνησαν. Quæ uero probra & maledicta in nostrates iactata sunt, ijs causam et originẽ Aegyptij præbuerunt, quorũ gratiæ nonnulli scriptores inseruire cupientes, ueritatẽ rerum gestarum peruertere aggressi sunt, nec maiorũ nostrorũ aduentum in Aegyptum ut re uera fuit, ingenue fatentes, nec inde egressum bona fide commemorantes. Causas autem multas Aegyptij odij & inuidiæ habuerunt, quis in nostram gentem extimulati sunt. Iamprimum quòd nostri olim rerum in patria eorum potiti sunt. Deinde quòd illinc digressi, in propria patria secunda omnia nacti sunt. Postremo rituum dissentio ingens eis odium in nos accendit, tantũ religione nostra et recte diuinorũ cultu, ab ea quam ipsi uerã pietatem putant differente, quantũ diuina natura brutis animalibus præstat. ἔτι δ' ἡ τούτων ὑπεναντιότης πολλὴν αὐτοῖς ἐνεποίησεν ἔχθραν, τοσοῦτον τῆς ἡμετέρας διαφερούσης εὐσεβείας πρὸς τὴν ὑπ' ἐκείνων νενομισμένην, ὅσον θεοῦ φύσις ζώων ἀλόγων διέστηκεν. Item in principio statim operis, docere uolens nõ à Græcis antiquarum rerũ historiam requirendã esse, sed ab Aegyptijs & Chaldæis, quorũ fuit institutum, ut eorum sacerdotes & philosophi circa scribendam historiã uersarentur, mirari sese inquit eos qui tantũ Græcis tribuũt in historia, cum ipse docere paratus sit Græcos non modo adulto iam mundo (ut ita dicam) sed etiam propemodum senescente natos, eorumq; inuenta omnia esse recentia. εἰ δὲ δεῖ μὴ ταῖς ματαίαις δόξαις ἐπακολουθεῖν, ἀλλ' ἐξ αὐτῶν τὸ δίκαιον λαμβάνειν τῶν πραγμάτων, τὰ μὲν παρὰ τοῖς Ἕλλησιν, ἅπαντα νέα καὶ χθὲς καὶ πρώην, ὡς ἂν εἴποι τις, εὕροι γεγονότα, λέγω δὲ τὰς κτίσεις τῶν πόλεων καὶ τὰ περὶ τὰς ἐπινοίας τῶν τεχνῶν, καὶ τὰ περὶ τὰς τῶν νόμων ἀναγραφάς. Quod si non uanis (inquit) opinionibus accõmodare assensum uolumus, sed ab ipsis rebus ueritatẽ sumere, uniuersa quidẽ apud Græcos, recẽtia inuenimus heri (ut dicitur) acta, aut nudiustertius: urbes, inquã, cõditas, artiũ cõmentationes, et leges populis scriptas. Proinde qui uetustæ historiæ ueritatem nosse cupiat, hunc oportere dicit ab Aegyptijs,

Aegyptij Iudæos exosi, ueritatem historiæ peruerterunt.

Veritas historiæ ab Aegyptijs et Chaldæis requirẽda.

Recẽtia Græcorũ scripta.

Antiquissima historiæ a

Græcis non repetendæ. *Libri duo refutatorij de antiqtate Iudæorũ.* *Berossus.* *Iromus Solomoni amicitia iunctus.* *Antiqssima secula ænigmatis utebantur.* *Abdemonus Tyrius.*

Tyrijs, & Chaldæis exquirere, ex quibus autoribus Iosepus mira diligentia sacræ historiæ autoritatem cõfirmauit, in duobus illis libris qui περὶ ἀρχαιότητος ἰουδαίων ἀντιῤῥητικοὶ κατὰ ἀπίωνος γραμματικοῦ *inscripti sunt, id est de antiquitate Iudæorum refutatorij contra Apionem grammaticum, quos latine ita uersos legimus, ut præstabilius fuerit nunquam fuisse editos: adeò & corrupti sunt librariorum uitio, & interpretis ignorantia. Inter Chaldæos magnum honorem habuit Berossus, qui græco sermone historiam conscripsit, cuius loca quædã in eo opere citat sacræ historiæ consentanea. Ex Tyriorũ autem annalibus citat testimonia de centum & uiginti talentis auri ab Iromo Solomoni datis ad ornatum templi, redonatũq; eum à Solomone terra Zabulon in Galilæa docet. Amicitiæ aũt inter eos causam fuisse cõmune sapiẽtiæ studiũ: inuicem enim problemata dissoluenda missitare solitos, in quibus ferè Solomon præualebat. Huius rei, inquit, testem Dionem citabo autorem in Phœnicũ historia probatissimũ, cuius hæc sunt uerba: Ababylo moriente filius eius Iromus regnauit. Hic partes urbis oriẽtales aggere cinxit, & pomœria protulit, ascendensq; in Libanũ materiem incidit ad Fanorum extructionem. Regem aũt Hierosolymorum Solomonem ad eum aiunt ænigmata misisse, et ab eo alia repoposcisse, ea lege ut qui dissoluere non posset, dissoluenti, multæ nominæ, pecunias penderet. Quam conditionem cũ Iromus accepisset, nec resoluere ambages potuisset, multã ingentem pecuniariam pependisse. Post Tyrium quendam hominẽ nomine Abdemonum extitisse, qui problemata ambigua solueret, aliaq; inuicẽ proponeret: quæ cum Solomon nõ resoluisset, pecunias multas insuper rependisse.* εἶτα δὴ ἀβδήμονόν τινα τύριον ἄνδρα τὰ προτεθέντα λῦσαι. καὶ αὐτὸν ἄλλα προβαλεῖν, ἃ μὴ λύσαντα τὸν σολομῶνα, πολλὰ τῷ εἱρώμῳ προσαποτίσαι χρήματα. *Idem Iosepus Menandrum Ephesium historicũ fuisse dicit, qui ex uernaculis cuiusq; prouinciæ uel gentis actis, regũ singulorũ tẽpore res gestas apud Græcos Barbarosq; memoriæ mãdabat.* γέγραφε δὲ οὗτος τὰς ἐφ'

ἑκά-

ἑκάστου τῶν βασιλέων πράξεις πρὸς τοῖς ἕλλησι καὶ βαρβάροις. ἐκ τῶν παρ' ἐκείνοις ἐπιχωρίων γραμμάτων σπουδάσαι τὴν ἱστορίαν μαθεῖν. Is igitur de Iromo rege Tyri loquens, qui Iram in libris Regum dicitur, ita inquit: τούτου δέ τις ἦν ἀβδήμονος παῖς νεώτερος, ὃς ἐνίκα τὰ προβλήματα ἃ ἐπέτασσε σολομῶν ἱεροσολύμων βασιλεύς. Huius regis tẽpore extitit Abdemon⁹ puer iunior, qui uincebat oĩa problemata, à Solomone Hierosolymorum rege iniuncta. Hoc congruit cum eo quod dicitur in tertio Regũ de regina Saba, quæ fama Solomonis excitata, uenit Hierosolyma ut eius sapientiam quæstionibus ambagiosis excuteret. Solomonemq́, nunquam non ex sententia animi reginæ satisfecisse. Hic ridere subit Plinij secundi uanitatem, qui libro tricesimo de autoribus magicæ artis loquens: Est & alia, inquit, magicæ factio à Mose etiamnum & Lotope ac Iudæis pendens, sed multis millibus annorum post Zoroastrem: tanto recẽtior est Cypria. Sic enim in antiquis legitur, nisi quòd musæ & in alijs musa, non Mose scriptũ est. Diximus supra Eusebio autore, regnum Assyriorum uetustissimum omnium regnorum fuisse, & anno eius quadringentesimo secundo Belucho octauo rege Mosen populum Iudaicum ex Aegypto abduxisse. De Zoroastre ita legitur apud Suidam: Zoroastres astronomus fuit Nini regis Assyriæ tempore. ζωροάστρης ἀστρονόμος ἐπὶ νίνου βασιλέως ἀσσυρίων. Eusebius in Bactris regnasse dicit Nini æqualem & Abrahami. Apion autem grammaticus genere Aegyptius qui etiam polyhistor dictus est à Gellio ob historiæ scribendæ diligentiam, in quarto historiarum libro aduersus Iudæos: Inacho, inquit, regnante apud Argiuos & Amaside apud Aegyptios, Iudæi duce Mose ab Aegyptijs defecerunt, autor Eusebius. Iosepus tamen Techmosin regẽ appellat Pharaonẽ non Amasin ex Manethone historiographo Aegyptio, qui græce scripsit. Porphyrij autem computatione Moses etiam Semiramidis æqualis recipitur. Iustinus martyr in Parænetico: ἐν δὲ τοῖς χρόνοις ὠγύγου τε καὶ ἰνάχου οὓς καὶ γηγενεῖς τινὲς τῶν παρ' ὑμῖν ὑπειλήφασιν

Abdemonus puer.

Zoroastres.

Apion polyhistor.

Pharao à Mose uexatur.

σι γιγνῆσθαι, μωϋσέως αἱ τῶν ἑλλήνων μέμνηνται ἱστορίαι, ὡς ἡγεμόνος τε καὶ ἄρχοντος τοῦ τῶν ἰουδαίων γένους. οὕτω δὲ πολέμων τε ἐν τῇ πρώτῃ τῶν ἑλληνικῶν μέμνηται, καὶ ἀππίων ὁ ποσειδωνίου. Tēporibus, inquit, Ogygis & Inachi quos terra natos quidam ex uestris existimauere, Moysis historiæ meminerunt ut ductoris & principis Iudæorum gentis. Sic enim Polemon in primo Helleniacon meminit, & Appion Posidonij in libro quē cōtra Iudæos scripsit, & Ptolemæus Mendesius qui Aegyptiaca scripsit, cum ijs conuenit: & multi item alij quos nominatim citat. Hic est Iustinus qui orationem contra gentiles pro Christianis scriptā Antonino Pio porrexit: In qua cum Alexandriæ esset in Pharo se uidisse uestigia septuaginta domuncularum affirmat ad id tempus incolumia: ἀλλ' ἄνδρες ἐν τῇ ἀλεξανδρείᾳ γενόμενοι, καὶ τὰ ἴχνη τῶν οἰκίσκων ἐν τῇ φάρῳ ἑωρακότες ἔτι σωζόμενα, καὶ παρὰ τῶν ἐκεῖ ὡς τὰ πάτρια παρειληφότων ἀκηκοότες, ταῦτα ἀπαγγέλομεν ἃ καὶ παρ' ἑτέρων ἔξεστιν ὑμῖν μανθάνειν. Nos uero cum Alexandriæ essemus uestigia cubiculorum adhuc asseruata in Phari arce conspicati, & ab incolis qui hoc à maioribus per manus traditum sese habere dicunt, percunctati, hæc uobis cōmemoramus: quæ etiam ab alijs discere facile poteritis si id cordi uobis est. Quod dictum Hieronymus ignorasse uidetur qui Eusebio & Augustino in eo inficiando aduersatur in præfatione Geneseos. Quonammodo igitur Moses multis millibus annorum post Zoroastrē fuit, qui tot testimonijs proximus seculo æqualiū Zoroastris fuit? Sed uidelicet illa est ignorantia priscorum qui mundum æternum esse crediderūt. A qua opinione profecta est illa uanitas Genethliacorū q quadringenta et septuaginta annorū millia monumētis cōprehensa cōtinere sese ingenti fidutia mentiebātur, ut autor Cicero in primo de diuinatione. Strabo Mosen non magum fuisse dixit, sed oraculis deditum, quales fuisse Amphiaraus & Orpheus & Musæus leguntur. Iustinus historicus Ioseph in Aegypto magicas artes edoctum, cito insinuatum apud regem fuisse dicit: Cuius autoris epitomen

Iustinus martyr.

Septuaginta cellulæ ĩ Aegypto.

Prisci græci & latini in magna ignorantia uersati.

tomen tricesimam sextam qui legerit, & Cornelij Taciti librum unum & uicesimum, facillime intelliget semina quædã ueritatis per totum orbẽ dissеminata fuisse, sed præimbuta mendacijs Aegyptiorũ. Quo factum est ut historici Græci & Latini uanissimi interdũ à nobis fuisse deprehẽdantur, qui sacrã historiam & incorruptam habemus. In quo profecto eorũ uicem dolere deberemus, nisi in plerisq; eorum improbam mentem cerneremus, blandiente semper ipsis in Iudæos maledicentia ob unius dei cultum. Sed inuidia uæcors aduersus Christianũ nomen Tacito, Suetonio, & Plinio iuniori fuit, q̃q̃ cũ fuerint illi æquales maledicta eorum sacrilega, ac nefaria etiam inuicem colliduntur. Tranquil. in Nero. Afflicti supplicijs Christiani genus hominum superstitionis nouæ ac maleficæ. Tacitus XV. de incendio urbis loquens per Neronem excitato: Ergo abolẽdo rumori Nero subdidit reos, & exquisitissimis pœnis affecit: quos propter flagitia inuisos uulgus Christianos appellat, autor nominis eius Christus, qui Tyberio imperitante per procuratorẽ Pontiũ Pilatũ supplicio affectus erat: repressaq; in præsens exitiabilis superstitio rursus erumpebat, non modo per Iudæã originem eius mali, sed per urbẽ etiam. Et post aliquot uersus enumeratis cruciatuũ generib⁹: Vnde quanq̃ aduersus sontes (inq̃t) & nouissima exẽpla meritos, miseratio oriebatur. Hominẽ nefariũ Tacitũ, aduersisq; placitis prouidentiæ genitũ, qui æqualiũ suorũ sensui seruiens, non suo iudicio, prodere hoc exemplũ nefariæ mentis non ueritus sit. Audiamus Plinium ad Traianum scribentẽ cũ Asiæ præesset prouinciæ, quum ueluti elogium Christianorũ mitteret, de pœna reorũ (ut assolebat) ad principem referens: Affirmabant autem (inquit) hanc fuisse summam, uel culpæ suæ uel erroris, quòd essent soliti stato die ante lucem conuenire, carmenq; Christo quasi deo dicere secum inuicẽ, seq; sacramento nõ in scelus aliquod obstringere, sed ne furta, ne latrocinia, ne adulteria cõmitterẽt, ne fidẽ fallerẽt, ne depositũ appellati abnegarẽt, q̃bus pactis morẽ sibi discedẽdi fuisse, rursusq; coeũdi ad capiẽdũ cibũ, p̃miscuũ

Maleuolẽtia quorundam historicorũ.

Tranq. de christianis.

Tacitus scriptorum uæcordissimus.

Plinius iunior de Christianis.

tamē et innoxium. Quod ipsum facere desijsse post edictū meum, quo secundum mandata tua hetærias esse uetueram: sic enim legi debet pro sodalitatib⁹. Quid simile habēt hæc obiecta Pliniana cū criminibus Taciti extrema exēpla suppliciorū meritis? eodē enim tēpore hæc à Plinio & Tacito dicta sunt. Verū Plinius ad principem scribens (quod ad res humanas attinet optimū, sed imbutum errore Domitiani, cui sublato statim Nerua successerat) mentiri aut noluit, aut nō ausus est. Tacitus Domitiani beneficio ad dignitates prouectus, ut ipse fatetur in principio statim libri decimiseptimi, quod nomen ille princeps sceleratissimus sæuitiæ pugiōe cōficere nixus erat irrito proposito, id iste sceleratiore historiæ stilo, toxico mendacij oblito, repetere institit, uæcordiū omniū scriptorū perditissimus, si recte uerba eius æstimētur. Nam Tranquillo cū idē esset obsequendi tēpori ꝓpositū, ꝙ potuit tamē ipse breuissime defunctus est, Christianumq; nomen uno uerbo respuit, ne amplecti uideretur. Plinius in fine epistolæ ex animi sui sententia locutus, cum principē consuleret, & mēdacio locus non esset: in principio ita uera falsis tēperauit, ut acta sua principi seuero et perspicaci approbauerit. In quo pretiū est operæ uim ueritatis animaduertere, quæ nonnunꝙ inuitis erumpit, ita fallens inter mēdacia, ut ab audientibus demū agnoscatur, cū interim loquētes adhuc habere, se in potestate eam putent. Suppliciū (inquit) minatus perseuerantes duci iussi, neq; enim dubitabam qualecunq; id esset quod faterentur, pertinaciam certe et inflexibilem obstinationē debere puniri. O miserum te Plini, et improbe principali gratiæ inseruiētē, qui ueritate oppugnanda diligētiā tuam principi approbare uoluisti. Hoc acri uir ingenio Traianus intelligens, ne damnare imprudētiæ præsidē uideretur alioquin sibi gratum, et nomini tunc inuiso potrocinium præbere edicto suo non ausus, conquirendi (inquit) non sunt Christiani, si deferātur et arguantur puniēdi sunt. Alioquin aūt in omnibus scriptoribus mirum silētium uel improbū potius de rebus Christianis agnoscas ueluti coniuratorū atq; ex cō

Improbū silētiū de rebus

pacto

pacto scribentium, ijs etiam tẽporibus cum res insignes ac memorabiles auspicijs Christi gestæ sunt: id adeo ex re unica quam in medium afferam iudicare quiuis poterit. Macrobius libro secundo Satur. de iocis Augusti Cæsaris loquens: Cũ audisset (inquit) inter pueros quos in Syria Herodes rex Iudæorũ intra bimatum iussit interfici, filium quoq; eius occisum, ait melius est Herodis porcum esse q̃ filium. Ecquis unquam hoc memoriæ tradidit dũtaxat Ethnicorũ, quod Macrobius in transitu tanquã rem notam perstrinxit? mirari igitur desinamus cur nulla apud Plinium & alios rerũ miracula relata, scriptorum sacrorũ tẽporibus competant, & cum orthodoxa rerũ conscriptione congruant, & malignitati scribentium aut metui potius tribuamus opinioni principũ & populi blandientium. Tertullianus in Apologe. Ad Romanos loquẽs de morte Christi: Nam spũm (inquit) cũ uerbo sponte dimisit præuento carnificis officio eodẽ momento dies mediũ orbẽ signante sole subducta est: deliquiũ utiq; putauerunt qui id quoq; super Christo prædicatum non scierunt, & tamen eum mundi casum relatum in archiuis uestris habetis. Et paulo inferius: Ea omnia super Christo Pilatus & ipse iam pro sua conscientia Christianus, Cæsari tunc Tyberio nũtiauit. Eusebius in Chronicis de anno decimooctauo principatus Tyberij loquens: Solis facta defectio & tenebræ super terram. Bithynia terræ motu concussa, & in urbe Nicena ædes plurimæ corruerunt. Quæ omnia ijs congruunt quæ in passione domini acciderunt, tum ad hoc probandũ Phlegonta citat autorẽ exactũ Olympiadum adnotatorẽ. Cuius ut historici & Olympiadum scriptoris meminit Suidas, Trallianumq́; fuisse dicit, Adriani libertum, uel Augusti ut alij putauerunt. Is igitur huius rei locupletissimus esse testis potest in Asia genitus ubi is terræ motus accidit. De eo motu Plinium locutũ esse nõ dubito cum inquit libro secundo: Maximus terræ memoria mortalium extitit motus Tyberij Cæsaris principatu, duodecim urbibus Asiæ una nocte prostratis. Solis autem deliquium Plinius ignorare non potuit si in archiuis Romanis per

Christianis apđ autores Loc⁹ Macrobij aiaduertendus.

Memorabilis locus Tertulliani.

Christi dogma.

Veritas apud Iudæos sedem habuit ante aduentum domini.

Veritas antiquis ignota.

scriptum fuit, ut qui acta Romana diligenter percensuisse intelligatur: sed Plinius id dicere uoluit, quod occultũ principes esse uolebant. Parum enim plausibile dogma Chr.sti apud homines superbos & uoluptarios esse oportuit, quod elatos animos, & corpora sibi indulgentia maxime execratur. Tametsi charitas illa iustitiæ parens & diuitiarũ contẽptus & abdicatio, magis ab humanis placitis abhorrebant, utpote quæ ne hodie quidẽ satis festa fronte excipiantur ab ijs etiam quos sequaces Christi maxime esse conueniebat. Eodẽ ptinet quod idẽ Plin. lib. xxx. dicit de arte magica loquẽs: Hæc (inquit) umbrarũ inferorũq; colloqa promittit, quæ oĩa ætate nostra princeps Nero uana falsáq; comperit: quippe nõ citharæ tragiciq; cantus libido illi maior fuit, fortuna rerũ humanarum summa gestiente in profundis animi uitijs, primũq; imperare dijs concupiuit, nec quicq̃ generosius uoluit: nemo unq̃ ulli artiũ ualidius fauit. Hoc dictum Plinij fidem facit, ijs quæ à Tertulliano, Eusebio & Suida scripta sunt de Simone Mago Samaritano qui apud Neronem gratia ualuisse dicitur & cum diuo Petro corã cõmissus esse. Satis aũt nobis esse debet quòd compertũ habemus locupletissimis testimonijs, ueritatẽ in utroq; religionis nostræ instrumẽto plenissime comprehensam, in potestate semper cultorum ueri dei fuisse: Manasse tamen ad alios interdum ueritatem, non germanam illam & incorruptam, sed in Aegypti primum officinis adulteratã, Athenis autem postea in porticu, Academia & Lyceo, nunc sedentaria nunc obambulatrice philosophia uarie interpolatam, nec ante sibi redditam quàm dominus noster in Iudæa, id est in ueritatis ipsius incunabulis, ad manum etiam uisendam hominibus porrexit, deinde & Græcis hominibus et Latinis barbarisq; intelligendã, missis quoquo gentiũ interpretibus, dedit. Cæterũ admirari subit tẽporũ nostrorũ felicitatẽ, q mũdo iã uergẽte nati, tamen lõgissime prsum retrorsumq; cernim⁹ (ut Maronian⁹ ille Prote⁹)

Quæ sint quæ fuerint quæ mox uentura trahantur:

cum prisci illi Græci Latiniq; autores, sese in eo admirarentur

quasi

quasi in historiæ campo expatiantes, omnia oculis subijcerent quæ à condito æuo gesta sunt, quos ne admota quidem & proxima uidisse deprehendimus. Sed utinã tã consertis manibus compertam comprehensamq; ueritatẽ semel retinere possemus, q̃ protinus agni tam festiuis oculis hilares exosculamur. Hæc enim ueluti fastidiosa est uel hospita uel amica. Cui cum seculariũ rerum amorẽ quasi æmulam quandam superinduximus, sensim ipsa ex mente nostra quasi ex cõtubernio facessit, animumq; nostrũ sibi suas res habere iubet, clam remisso nũtio, cũ interim securi (ut dicitur) alias res agamus. Verũ ut ad rẽ redeamus, nos hoc tenere conuenit qđ cap. nono libri secundi Paralip. dicitur: Solomonẽ regẽ imperitasse ab Euphrate ad Palæstinen & usq; ad limites Aegypti, gloriaq; & diuitijs circunfluentibus omnes reges non modo æquales, sed cuiuscunq; etiam ætatis haud dubie superasse. Quod Græcos latinosq; historicos tacuisse non magis mirũ est, q̃ sophiam eius id est germanam sapiẽtiam apud philosophos uiros id est sophiæ indagatores inauditam fuisse, cum eam tãdiu tantaq; indagine sed irrita inuestigarint. Quæ res in dubiũ uenire utiq; non potest, cũ eius hodie monumenta in manibus uersentur. Quæ si satis animo comprehensa haberemus, omnẽ antiquam philosophiam (quod ad mores attinet, & institutionẽ animi) nugas meras esse iudicaremus. Hactenus de rebus Hebræorum dictum sit, in quibus talenti & sicli appellatio promiscue posita, impedimento fuit ne inire rationẽ crassa saltẽ æstimatiõe tantarũ opũ possemus: ubi tamẽ talentũ auri ꝓprie accipi probabile est, qualia erant sexcenta & sexagintasex quæ ei quotannis à prouincijs finitimis offerebãtur, ut decimo cap. III. Regũ dicitur, & octauo libro Iosepi, & ea talenta quæ regina Sabarum obtulit, et rex Hyram: Ibo ego talentum (ut minimũ) septuagenariũ intelligi debere censeo. Qua ratione ut aurũ ad argentũ undecuplex tantũ fuerit, talentũ septẽ millibus et septingẽtis aureis nostris coronatis ualuit. Ex quo supputari summa quotãnis poterit, si qs aĩ causa id facere, & reddituũ eius colligere uoluerit. Eorũ autẽ

Solomõis philosophia.

Talentum hebraicum.

autem quæ supra diximus eundem ipsum Solomonem postremo lo co autorem citabimus: sic enim inquit capite altero sui Ecclesiastæ: συνήγαγόν μοι καί γε ἀργύριον καί γε χρυσίον, καὶ περιουσιασμοὺς βασιλέων καὶ τῶν χωρῶν. Congessi mihi tum argentũ tum aurum & facultates regum ac prouinciarũ. Sed ijs quæ de siclo diximus refragari uidetur id quod apud Plinium legitur libro decimooctauo ubi de pondere tritici loquens ita inquit: Nunc ex ijs ge neribus quæ Romam inuehuntur, leuissimum est Gallicum atq; è Cherroneso aduectũ: quippe non excedunt in modiũ uicenas libras si quis granũ ipsum põderet. Adijcit Sardiũ sex libras uel selibras. Alexandrinum & trientes, hoc est & sicli pondus. Triẽs non qua tuor drachmas hic significat, sed quatuor uncias. Sed antiqua exẽplaria & pridẽ impressa non sicli sed Siculi habent hoc est frumen ti ex Sicilia: hoc enim uerbũ Hebraicum est, ut autor est Suidas et Iosepus ut diximus, quo nec Græci nec Latini usi sunt, etiãsi apud Plinium errore emendatorũ sæpe legatur, ut libro decimoseptimo in principio. Fuit & arborum cura legibus priscis, cautumq; est XII. tabulis, ut qui iniuria cecidisset alienas, lueret in singulas siclos æris XXV. ubi antiqua omnia habent: Lueret in singulas æris XXV. & libro duodecimo: Itaq; optimi thuris libra siclorum XVI. pretium habet, secunda XII. In antiquis: optimi thuris libra XVI. pretium habet, secunda XV. Quo magis miror Hermolaum Barba rum libro decimooctauo capite sexto, hoc uerbum agnouisse quod nunquam Romani agnouerunt: eo enim in loco antiqua exemplaria mil. sester. habent, non mille siclũm. Præter ea autem quæ dixi mus et Aegyptiorũ opes famigeratas scimus, cum Plinius libro tri cesimosexto de pyramidibus Aegypti loquens ita dixerit: Dicantur obiter & pyramides in eadem Aegypto regum pecuniæ otiosa ac stulta ostentatio. Et libro quinto: Aegyptus super cæteram antiquitatis gloriam XX. millibus urbium, ibi Amase regnante habitata præfert. Strabo libro ultimo ad Thebas supra Memnoniũ regũ Aegypti sepulchra esse tradidit, ea'que se uidisse cum in comitatu

Siclus apud Plinium.

Aegyptiorũ opes.

Aelij

Aelij Galli esset in Thebaide, conditoria autem esse circiter XL. *mirifica specie structuræ uisenda, in specubus saxo exciso. Intra autem conditoria obeliscos quosdam esse literis inscriptos opulētiam regum qui tunc erant declarantibus, & eorum ditionem uelut usq; in Scythas &* Bactrios *& Indos, & quæ nunc Ionia dicitur imperitantium: ad hæc tributorum magnitudinem, & copiarum militarium ad decies centena millia hominum.* ἐν δὲ ταῖς θήβαις ἐπί τινων ὀβελίσκων ἀναγραφαὶ δηλοῦσαι τὸν πλοῦτον τὸν τότε βασιλέων, καὶ τὴν ἐπικράτειαν ὡς μέχρι σκυθῶν καὶ βακτρίων καὶ ἰνδῶν καὶ τῆς νῦν ἰωνίας διατείνασαν, καὶ φόρων πλῆθος, καὶ στρατιᾶς περὶ ρ΄. μυριάδας. *Conuenit hoc cum dicto Pliniano quod supra retulimus et Sesostri Aegypti rege superbissimo, qui iunctis ad currum regibus triumphare solitus erat. Huius regis meminit Herodotus in secundo, eum dicens primum omnium regum longis nauibus Arabicum sinum præteruectum, & populos rubri maris accolas in potestatem suam redegisse: Indéq; retro ijsdem uestigijs reuersum & coactis ingentibus copijs transgressum in continentem infesto exercitu obuias ubiq; gentes subegisse, ex Asiáq; in Europā transgressum Thraces & Scythas ui domuisse, unde digressus ad Phasim amnem iter contendisse dicitur.*

Sesostris.

Huius autem regis memorabile institutū prodidit Herodotus: ὁτέοισι μὲν νῦν αὐτέων ἀλκίμοις ἐνετύγχανε. καὶ δεινῶς γλιχομένοισι περὶ τὴν ἐλευθερίην, τούτοισι μὲν στήλας ἀνίστη ἐς τὰς χώρας, διὰ γραμμάτων λεγούσας τό τε ἑωυτοῦ ὄνομα, καὶ τῆς πάτρης, καὶ ὡς δυνάμει τῇ ἑωυτοῦ κατεστρέψατό σφεας. ὁτέων δὲ ἀμαχητὶ καὶ εὐπετέως παρέλαβε τὰς πόλις, τούτοισι δὲ ἐνέγραφε ἐν τῇσι στήλῃσι κατὰ ταῦτα καὶ τοῖσι ἀνδρηίοισι τῶν ἐθνέων γενομένοισι, καὶ δὴ καὶ αἰδοῖα γυναικὸς προσενέγραφε, δῆλα βουλόμενος ποιέειν ὡς ἦσαν ἀνάλκιδες. *Quascunq; autem nactus erat gentes strenuas, & pro libertate tuenda acriter & percupide dimicantes, per horum ille regiones stelas, id est cippos lapideos statuebat, literis significātes ipsius regis nomen, & patriam, & ut copijs eos proprijs ac uiribus subegerat.*

Memorabile institutum.

gerat. Quorum uero urbes nullo negotio aut incruento certamine cepisset, apud hos itidem ut apud illos qui strenuitatis specimẽ edi derant, cippos quoq; statuebat, atq; eo amplius muliebria genitalia asculpebat: significare uolẽs eos ignauos esse. Idem Herodotus autor sub Amaside rege (cuius tempore Mosem ex Aegypto egressum esse diximus) Aegyptum beatissimam & à flumine Nilo, & à regionis solo fuisse, urbesq; habitatas tũc numero uiginti millia fuisse. καὶ πόλιας ἐν αὐτῇ γενέσθαι τὰς ἁπάσας τότε δισμυρίας τὰς οἰκεομένας. Huius est autem memorabilis sanctio, ut singuli quotannis apud nomarchen, id est cuiusq; præfecturæ præsidem profiterentur unde uiuerent. Qui autem hoc non faceret, aut genus uitæ approbare præsidi nõ posset, huic pœna extremum suppliciũ esset. Qua lege postea Athenienses tralatitia usi sunt prorsus inculpabili. Sed uerba ipsa Herodoti ponenda sunt ad uerbum: Νόμον τε αἰγυπτίοισι ὅνδε ἄμασίς ἐστι ὁ καταστήσας, ἀποδεικνύναι ἔτεος ἑκάστου τῷ νομάρχῃ πάντα τινὰ αἰγυπτίων ὅθεν βιοῦται. μὴ δὲ ποιεῦντα ταῦτα, μὴ δὲ ἀποφαίνοντα δικαίην ζόην, ἰθύνεσθαι θανάτῳ. σόλων δὲ ὁ ἀθηναῖος λαβὼν ἐξ αἰγύπτου τοῦτον τὸν νόμον, ἀθηναίοισι ἔθετο, τῷ ἐκεῖνοι ἐς αἰεὶ χρέωνται ἐόντι ἀμώμῳ νόμῳ. Id est: Hic aũt est Amasis qui legem hanc tulit: demonstrare unumquenq; apud præsidem cuiusq; loci, unde uiuat: quod qui non fecerit, aut demonstrare uitæ suæ rationem iustam non potuerit, hunc morte multandum. Solon autem Atheniensis sumptã hanc legem ex Aegypto Atheniensibus promulgauit, qua illi semper usi sunt lege sanè inculpata. Hac lege iurisdictionem exercuisse Areopagitas testis est Athenæus libro quarto his uerbis: ὅτι δὲ τοὺς ἀσώτους, καὶ τοὺς μὴ ἔκ τινος περιουσίας ζῶντας, τὸ παλαιὸν ἐκάλουν τε οἱ ἀρειοπαγῖται καὶ ἐκόλαζον, ἱστόρησαν φανόδημος καὶ φιλόχορος, ἄλλοι τε πλείους. Quòd autẽ patrimoniorum profligatores, eosq; qui nullis facultatibus uictitarent, Areopagitæ in iudicium uocarent, pœnisq; & supplicijs afficerent, memoriæ mandarunt Phanodemus & Philochorus pluresq; alij. Deinde idem autor Athenæus

Amasis qui Pharao dicitur.

Memorabilis constitutio.

næus huiusmodi exemplum eius rei subdidit ad dictum confirman dum. Siquidem Menedemus, inquit, et Asclepiades erant iuuenes, ambo philosophiæ quidem studiosi, sed egestate præditi. Hos Areo pagus pro potestate accitos interrogare instituit, quonam pacto fie ret ut cum dies ipsi totos philosophis operam darent, nihil in censu habentes, bona nihilominus habitudine corporis uiderentur. Ad hæc illi respondentes, cum pistorem quendam accersiri postulassent, & ille accersitus uenisset, eum interrogandum dixerunt: qui cum rogitātibus Areopagitis dixisset unaquaq; nocte illos in pistrinum de scendere solitos, ibiq; frumentum molentes, pro nocturnis operis drachmas utrunq; singulas ferre, admiratus senatus, ducentas eis drachmas ob uirtutem decreuit. Sed ipsa uerba subijciam ne comminisci uidear: Μενέδημον γοῦν καὶ ἀσκληπιάδην τοὺς φιλοσόφους, νέους ὄντας καὶ πενομένους, μεταπεμψάμενοι ἠρώτησαν, πῶς ὅλας ἡμέρας τοῖς φιλοσόφοις συσχολάζοντες, κεκτημένοι δὲ μηδὲν, εὐεκτοῦσιν οὕτω τοῖς σώμασι. καὶ οἱ ἐκέλευσαν μεταπεμφθῆναί τινα τῶν μυλωθρῶν. ἐλθόντος δὲ ἐκείνου, καὶ εἰπόντος ὅτι νυκτὸς ἑκάστης κατιόντες εἰς τὸν μύλωνα καὶ ἀλοῦντες, δύο δραχμὰς ἀμφότεροι λαμβάνουσι. θαυμάσαντες οἱ ἀρεοπαγῖται, διακοσίαις δραχμαῖς ἐτίμησαν αὐτούς. Verum quandoquidem uerbosa iam esse cœpit hæc disputatio, nec tamen omnia attigimus eodem pertinentia, & liber pro portione huius operis longior iam esse uidetur, abrūpendus est sermo qui finem non inuenit.

Memorabilis historia.

Ad alteram'que partem commentationis festinandum, quam sic quoq; iam fatiscēte stilo aggredi me sentio.

GVLIELMI

BVDAEI PARISIENSIS A' SECRE *tis regis Franciæ, de Asse & partibus eius, liber* QVINTVS ET VLTIMVS.

RESTAT MENSVrarum *tractatus, cū causam connexam cum prædictis habens, tum uelut appendix huius operis. Mensura aūt multiplex ab Aristotele in nono libro metaphysices ponitur. Sed nunc mensuras appello quib⁹ fruges et liquores metimur.* Angelus Politianus uir *memoria nostra utraq; lingua apprime doctus, in decimo epistolarū de mensuris ex professo scribēs: Incipiendum (inquit) ab amphora consecrata* Romanis *in capitolio ne cui uiolaretur. Capit hæc omnino quantum tessera quoquo uersus in area pedū quatuor: duplex amphora modius est, aut si mauis græce, medimnus, eademq; triplex efficit sextariū. Sextarij dimidiū cotula uocatur & hemina.* Quatuor *uero sextarij chœnica complent: ita sex congium, qui latine chus dicitur.* Inde *forsan sextarij nomen quòd eū sexies congius capit.* Scribit *tamen* Pollux *cotulam chœnicis esse tertiam partē: chœnicas octo & quadraginta medimno continet.* Hæc Politia*nus suppresso autore (ut ferè assolet)* ex *uulgatis carminib⁹ illis sumpsit quæ apud Priscianum incerto autore leguntur.* Nam *non esse Prisciani argumentū est, quòd in antiquis uoluminibus Prisciani non inueniuntur.* In *his aūt carminibus intelligendis quoties q̃q; luculentis*

Angelus Politianus.

culentis erroribus Politianus lapsus sit, ex sequētibus apparebit, ut nisi Politiani stilum agnoscerem, Politiani epistolam esse omnino negaturus fuerim. Eiusdē flagitij est quod talentū Atticum maius tribus et octoginta minis esse dixit, nec ullum pondus Attico talento maius esse. Carmina autem illa sic ferè leguntur.

Pes longo spatio latoq; notetur in anglo:
Angulus ut par sit quem claudit linea triplex.
Quatuor ex quadris medium cingatur inane
Amphora fit cubus, quam ne uiolare liceret,
Sacrauere Ioui Tarpeio in monte Quirites.
Huius dimidium fert urna, ut & ipsa medimni
Amphora, ter'q; capit modium. Sextarius istum
Sexdecies haurit quot soluitur in digitos pes.

Dico his uersibus significari, Amphoram ex area excitari quoquo uersus pedali, quaternis quadris pedalibus inanitatem amphoræ cingentibus. Ita ut quaterni undiq; anguli tesserales tribus lineis concludātur singuli, quibus ipsis tres dimēsiones tesseræ significātur qui cubus græce dicitur, id est schema sex in situs sessile. Hoc enim uerba illa significant.

Cubus & tessera.

Angulus ut par sit quem claudit linea triplex.

Tres enim dimensiones notantur, longitudo, latitudo, altitudo. Huius dicti testem interim citabimus Isidorum Hispalēsem, in hac re interdum non refellendum, licet in multis lapsus sit. Amphora (inquit ille) recipit uini uel aquæ pedem quadratum. Quòd si hūc testem refutare placet, prodeat Festus testis locupletior, qui his uerbis testabitur: Quadrantal antiqui uocabant amphoram quod uas pedis quadrati octo & quadraginta sextarios capit. Politianus duplicem amphoram modium esse tradidit, & (quod uix intelligere possum) triplicem amphoram sextarium efficere. Ego autem amphoram unam ternos modios capere dico, & duodequinquaginta sextarios: nec medimnum & modium eundem esse modum, sed medimnum modios senos capere. Suidas, μέδιμνος μέ-

τρον ἐςὶ ξηρῶν, δῖον πυρῶν ἢ κριθῶν. μέδιμνον οὖν μοδίων ἕξ. Medimnus, inquit, mensura est aridorum, ut tritici uel ordei. Medimnum igitur mensura est sex modiûm. Hactenus ille. Sed audiamus testem unum qui uice sit omnium, is erit Cicero, qui in frumẽtaria, ita inquit ad Verrem: Accipis sestertios quindecim pro medimno, tanti enim est illo tempore medimnum: retines sestertios duodecim, tanti enim est frumẽtum Siciliense ex lege æstimatum. Est eiusmodi æstimatio legis ut cæteris temporibus tolerabilis Siculis, te prætore etiam grata esse debuerit. Est enim modius lege sestertijs tribus ut æstimatus fuit ante te prætorem, ut tu in epistolis ad amicos tuos gloriaris, sestertijs duobus, sed fuerit tribus sestertijs, quoniam tu tantum à ciuitatibus in modios singulos exegisti, tu non modo omnes accipere quod oportebat noluisti, sed etiam dare quod non debebant coëgisti. Idem alibi: Pretium autem senatusconsulto constitutum decumano in modios singulos sestertij terni. Et iterum: Duobus pretijs unum & idem frumentum uendidisti, semel ciuitatibus sestertijs quindecim in medimnum. Iterum Populo Romano, à quo sester. XX. in medimna pro eodem illo frumento abstulisti. Et alibi: Hoc reprehendo, quòd cum in Sicilia sestertijs binis tritici modius esset, ut istius epistola ad te declarat, summum sestertijs trinis: tum iste pro tritici modijs singulis ternos ab aratoribus denarios exegit. His locis & alijs eiusdem orationis liquet medimnum quinquies modium capere: quod de Sicula mensura intelligendum, nam Romanum medimnum ut Atticum senos modios cepisse, eodem autore eadem'que oratione probabimus postea. Nunc quod instat de amphora uideamus, quonammodo intelligi possit quod Politianus dixit: Sit igitur area quoquo uersus pedum quatuor, si ex ea corpus quadrantale & tesserarium facere uelis, necesse est addenda dimensione tertia, id est altitudine, tertiam quoque multiplicationem arealis numeri excitari. Quomodo enim bis bina bis, primam tesseram faciunt octo angulis constantem, & ter trina ter, secundam, qui numerus est uicenarius septenarius

Medimnum.

Amphora.

narius, eodem modo quater quaterna quater, tertiam tesseram faciunt, unitatibus quatuor & sexaginta concretam. Sit igitur planities uel interuallum quadratum, quaternûm quoquo uersus pedum: Huic si altitudinem bipedalem imponam, fiet octo pedes quadrati, qui duos & triginta pedes ualent, hoc est bis quater quaternos. Hos pedes si ex quadratis cubicos, id est tesserarios reddere uelim, eum numerũ ut duplicem necesse est, hoc modo, quater quatuor quaternos, sic fiunt bis duo & triginta, id est quatuor et sexaginta. Vt enim quadrata forma ex numero quocunq; fit in sese ductо, sic ex quadrata iterum exurgit cubica. Quaternio enim radix est numeri quem nunc quærimus: is in sese multiplicatus sedecim efficit, & iam formam quadratam capit. At is numerus quadratus iterum quater multiplicatus in tesseram euadit, & fiunt sexaginta quatuor. Quare aut Politianus existimauit amphoram tot pedes habere in conceptaculi inanitate, aut tesseræ naturam ignorauit. Vtrumlibet autem dixeris luculenter hallucinatus comperietur. At alterutrum uix de eo homine credere fas est qui Panepistemona librum condidit, quo omnium rerum artiumq; scientiam profiteri uidetur. Vitruuius libro quinto de tessera ita inquit: Cubus est corpus ex sex lateribus, æquali latitudine planitierum per quadratum: is cum est iactus, quam in partem incubuit, dum est intactus immotam habet stabilitatem, ut sunt etiam tesseræ quas in alueum ludentes iaciunt. Amphoræ autem capacitatẽ cum ego nosse cuperem, quadrãtal, id est uas cubicum ex tabellis quatuor faciendum locaui, ita ut intus pedale quoquo uersus esset, factumq; ad rudiculam exegi, quæ intus quidẽ erecta, æquilibris esset ad summa uasis labra. Iaces uero & porrecta in imo atq; summo, latera bina stringeret. Semipedẽ accipimus id spatiũ quod digiti utriusq; manus suppressis pollicibus occupant: etenim palmus (ut inquit Vitruuius) à quaternis manuũ digitis inuẽtus est, & à palmo pes factus sedecim digitorũ: nostri pedẽ duodecim pollicibus partiũtur, quas uncias antiqui uocauerũt ut autor est Boëthius, id quod ostẽdit Plinius

Panepistemon Politiani.

Cubus.

Amphoræ forma & capacitas.

nius libro XV. de siliquis loquens: Quum inquit digitorum hominis longitudo illis, & interim falcata, pollicari latitudine. Pollicarem dixit pro unciali, ut differẽtiam adnotare facile sit inter digitale & pollicare. Frontinus: Aquarũ, inquit, moduli aut ad digitorum aut ad unciarũ mensurã instituti sunt: digiti in Campania & in plerisq; Italiæ locis, unciæ in Apulia obseruãtur. Est aũt digitus (ut conuenit) sextadecima pars pedis, uncia duodecima. Idẽ alibi: Unciæ ergo modulus habet diametri digitũ unũ & trientẽ digiti. Hactenus ille. Vulgo pedẽ metiũtur opifices manibus in pugnos cõtractis & porrectis pollicibus altrinsecusq; obuersis. Nos huiusmodi pedẽ habuimus, sed ab ijs petitũ qui modũ pedis publice statuere solent. Hoc uas aũt tritico cũ impleuissem, cũ mensuris nostris composui implendo deplendóq; subinde. Hoc faciens deprehẽdi uas illud tesserarium, id est amphoram meam cumulatã, huius urbis quadrantem radio æquatum capere: nec aliam esse inter utranq; mẽsuram differentiam, quàm quæ esse soleat inter mensuram rasam et fastigatam, ut amphora cũ eo auctario quod liberaliores uẽditores cõdonare solẽt, quadrantẽ nostrũ hostimento admẽsum omnino æquare possit. Quadrantẽ appello eius mẽsuræ quartã partẽ quam sextarium triticariũ diximus. Secundũ hoc medimnus erit quã minã dicimus. Lingua enim uernacula primũ mimnũ per syncopen, postea minã pro medimno dixit. Ita sextarius ille noster triticarius in bina medimna uel quaternas amphoras diuiditur, et inde in duodenos modios quos bossellos appellam⁹ uel bæotios potius. Sed hæc quæ cõiectura assequimur, argumẽtis adiuuãda sunt. Tranquillus in Cæsare: Populo præter frumẽti denos modios ac totidem olei libras, trecenos quoq; nũmos quos pollicitus olim erat, diuisit. Si Cæsar totidem modios tritici uiritim quot olei libras diuisit, intelligimus modium non magnã mensuram fuisse: quæ Ciceronis testimonio plerunq; binis, raro ternis sestertijs ualebat. Qua ratione medimnus quinisdenis sestertijs, & sæpe denis tantum ualebat: quod tamen intelligo in uilitate annonæ; Nam Cicero in frumentaria

Digitus. Vncia. Medimnus. Aestimatio frumẽti in Sicilia

duas æstimationes ex senatusconsulto factas ponit: unā alterarum decimarum quas aratores non gratuitas pendere cogebantur popu lo Romano, sed ita ut in modios ternos sestertios acciperent: alteram æstimationem ponit frumenti quod interdū ciuitatibus imperabatur, ut Romano populo præbere certū numerum frumenti co gerentur, & pro eo in modios denarios singulos acciperent, id est quaternos sestertios. Qua ratione medimnus quinis denarijs æsti mabatur, quod fiebat cū annonæ penuria metuebatur ut opinor. Le gitima ergo æstimatio erat trinis sestertijs in modios Siculos qui maiores erant Atticis & Romanis, licet idem esset medimnus. Vi deamus an hoc tēporibus nostris congruat. Apud nos cōmodam tri tici primarij annonā esse aiunt, cum medimni bini, id est sextarius quinis & uicenis solidis turonicis uæneūt: ab eo pretio ad tricenos iustam æstimationē esse. Deorsum autē ad uicenos, iam ad uilitatē spectare: quod supra hæc aut infra est, caritatis et uilitatis appellatione cēseri. Cum hæc literis mandarē pretiū diuersis anni parti bus à uicenis solidis ad uicenos binos & semissem plerunq; euaria uit, tāetsi minime ubere biennij prouētu: sed ferè ita euenit cū exportare ad externos non licet, uix iam ut annona agriculturæ impendia ferat, cū paucis annis equis aratorijs quibus nostri utūtur, magnopere pretiū accesserit. Verū si medimnus in Sicilia mediocri anno quinisdenis sestertijs ualebat, planū fit nō memorabili nos errore aut in nūmi cōiectura aut in mensura falli, quippe quindecim sestertij æstimatione nostra solidis tredecim & sesquidenario lo ualet. Sestertiū enim denis denariolis & obolo taxauimus. Quare non mirū est si Cicero sæpe in Sicilia modium frumēti binis sestertijs esse dixit in magna ubertate. Qua ratione duo medimna decem et septē solidis & semisse uæneūt: nam apud nos sæpe minoris ualere memini. Cicero in Frumētaria: Frumentū, inquit, emere in Sicilia debuit Verres ex senatuscons. & ex lege Terentia & Cassia frumētaria. Emundi duo genera fuerūt, unū cæterarū decumarū, alterū quod præterea ciuitatibus æqualiter esset distribu-

Sestertij ualor.

tum. Illius decumani tantũ quantũ ex primis decumis fuisset, tritici modia DCCC. *millia. Pretiũ aũt cõstitutũ decumano, in modios singulos sestertij terni, duodetricies: imperato sestertij quaterni. Ita ut frumentũ imperatũ, sestertiûm duodetricies in annos singulos Verri decernebatur quod aratoribus solueret: in alteras decumas fermè ad nonagies: sic per trienniũ ad hanc frumẽti emptionẽ Siciliensem propè cẽties et tricies erogatũ est. Decumanũ frumẽtum appellat Cicero alterius decumæ frumentũ, quã aratores dare non uectigalẽ sed uænalẽ cogebãtur. Puto aũt nõ utrobiq; duodetricies legendũ, sed secũdo loco duodeuicies, nihil tamẽ certi haberi potest quoniã locus ille corruptissime legitur: sed nec duodetricies priore loco satis cõgruit, cũ octingẽta millia modiûm quater et uicies tantũmodo ualuerint æstimatione ternorũ sestertiorũ. Igitur* DCCCC. M. *Ciceronẽ scripsisse dicendũ est, non* DCCC. *ut sit uicies septies. Quòd si addatur* XXX. *mil. cõgruet duodetricies. Ter aũt duodetricies fermè nonagies cẽtena millia sestertiûm ualet. Quibus si ter duodecies addas fermè centies et tricies sestertiûm erit, quod à Cicerone oratorie auctũ est. Sic in alteras decumas quotãnis ex Sicilia nongẽta millia modiûm Romã exportabãtur, qui modij primũ ad mensurã Romanã, deinde ad nostrã reduci debẽt: Propterea quòd quini Siculi modij senos Romanos ualebãt. Qua ratione septingẽta & quinquaginta millia Siculorum, nongẽta millia Romanorũ & Atticorũ ualẽt, quæ ad medimnos Atticos relata centũ & quinquaginta millia fiũt. His adde cẽtum & quinquaginta millia modiûm Siculorũ quæ centũ et octoginta millia Romanorum ualẽt, fiunt decies cẽtena et octoginta millia. Hæc enim summa sesquiquinta est nongentorũ milliũ, quæ ad sextarios Parisinos reducta nonaginta millia fiũt, & duodenario diuisa septẽ millia, & quingẽta modia Parisina. Sic ex duabus decimis Romani quindecim millia modiûm nostrorũ trãsportabant ex Sicilia, præter id quod ciuitatibus quaternis sestertijs imperabatur. Sed septẽ millia & quingẽti modij nostri ea ratione quã Cicero sta-*

Decuma frumenti in Sicilia.

ro statuit, id est tribus sestertijs in modiũ Siculũ, ære nostro sexaginta septem millia & quingentos aureos nostros ualent, quæ Romano more uicies septies sestertiûm dicuntur. Quare summa oĩno non congruit, propter quod locum Ciceronis corruptum esse dixi, nec modo corruptum esse puto, sed etiam mutilatum, inter uerbũ fuisset & uerbum tritici: DCCC. enim millia non est alterarũ decumarũ numerus, sed frumenti imperati, ut ex alijs locis oratiõis colligitur. Numerus aũt alterarũ decumarũ deesse mihi uidetur. Sed & maior summa esse debet in triennio q̃ centies & tricies, cũ quotãnis nonagies in alteras decumas daretur, id quod ex alio loco orationis ostenditur: nam Cicero eius summæ quinquagesimas binas ad sestertiûm tredecies taxauit: qua ratione trecenties & uiciesquinquies esse oportuit. Cæterũ non duodetricies imperato frumẽto Ciceronẽ statuisse puto, sed bis & tricies, cũ quaternis sestertijs in modiũ æstimaretur: summa enim ad nummũ quadrat. Sextarius noster ferè est q̃tũ iumentũ uiatoriũ ferre potest, hos in modio duodenos Parienses habẽt. Idẽ Cic. in eadẽ oratione: Iugera professi sunt aratores imperio atq; instituto tuo: nõ opinor quenq̃ esse min⁹ ꝓfessum q̃ quantũ arasset, cũ tot cruces, tot iudicia, tot ex cohorte recupatores ꝓponerentur. In iugere Leontini agri medimnũ ferè tritici seritur perpetua atq; æquabili satiõe. Ager efficit cũ octauo bene ut agatur. Verũ ut oẽs dij adiuuent, cũ decimo: quod si quãdo accidit, tũ fit ut tantũ decumæ sit quãtũ seueris, hoc est ut quot iugera sunt sata, totidẽ medimna decumæ debeãtur. Hoc cũ ita esset, primũ illud dico, pluribus medimnũ millib⁹ uænisse decumas agri Leontini q̃ quot millia iugerũ sata erãt in agro Leõtino. Et rursus: Agri Leontini decumæ anno tertio uænierũt medimnis XXXVI. millibus, hoc est tritici modijs ducẽtis sedecim millibus. His uerbis planũ fit medimnũ senos modios capere, cũ prior numerus senario multiplicatus posteriorẽ efficiat. Idẽ: Ostendã neminẽ aratorẽ minus trib⁹ decumis dedisse: atq; hoc in beneficij loco petitũ ab Apronio: ut ĩ iugera singula ternis medĩnis decidere liceret. Deĩde ĩferi

us ita subdit: Professio est agri Leontini ad iugera XXX. millia. Hæc sunt ad tritici medimna nonaginta, id est tritici modia quingenta quadraginta millia, tres quinquagesimas, id est tritici modiûm XXXII. millia quadringentos. Ab omnibus enim ternæ præterea quinquagesimæ exhibebantur. Hæc exempla Ciceronis corruptissime hodie leguntur: sed partim ex locorũ collatiõe, partim calculo emendantur, quæ ideo citanda duxi, ut probarem medimnum senos modios Romano more capere. Si enim quingenta quadraginta millia senario partiaris, fient sexies nonaginta millia. His etiam exẽplis autoritatẽ habemus agri Leontini qui fertilitate commendabilis erat iugera singula singulis medimnis, id est senis modijs seri. Et plerunq; cũ octauo, raro cũ decimo fœnore satũ frumentũ redire. Primum igitur statuamus quanta sit iugeri mensura. Columel. lib. VI. Duo (inquit) actus iugerum efficiunt longitudine pedum ducentorũ quadraginta, latitudiue pedum centumuiginti. Quæ utræq; summæ in sese ductæ quadratorũ pedũ faciunt millia uiginti octo & octingentos. Iam autore Columella et calculo confirmatore nouimus ducentos & quadraginta pedes (quæ longitudo est iugeri) centies & uicies multiplicatos (qui numerus est latitudinis) octo & uiginti millia quadratorum pedum & octingentos efficere. Hic numerus octingentas hexapedas efficit, qua mensores & fabri sic utũtur, ut antiqui Romani decempeda. Est enim hexapus siue hexapeda mensura sex pedum. Quæ quadrata sex et triginta pedes habet: Porro centũ hexapedæ quadratæ tria millia & sexcentos gedes efficiunt. Quadringentæ hac ratione quatuor decim millia & quadringentos explent, quæ mensura est semijugeri Romani ex Columella. Ita iugerum octingentas hexapodas nostras habebat. Quare quod apud Varronem et ipsum Columellã legitur actum quadratum undiq; finiri pedibus centum uiginti, eumq; duplicatum iugerũ facere, id de iugero quadrato intelligendũ est, non absolute de iugero, quod parũ apud uarunq; declaraiũ est. Sed cum uterq; dicat scrupulum denũ esse pedum quadratorũ

Mediminus

Hexapeda

Hexapedesq;.

Iugerum.

dratorum, et in iugero esse scrupula ducenta & octoginta octo, planum fit calculo, de iugero quadrato non intelligi, cum dicitur iugerum pedum esse uiginti octo milliũ & octingentorũ. Si enim in singula scrupula centenos pedes numeres, quot ex denis pedibus quadratis exurgunt, patet uel in digitos deducenti ducenties octuagies octies cẽtenos pedes fieri, id est uiginti octo millia octingentos: at iugerum quadratum altero tanto maius est. In agro Parisino non una est mensura, propterea iustissimam eligam, & quæ latius in eodem agro patet. Perticam nostram uicenũ quinũ pedum esse aiunt longitudinis. Hæc quadrata sexcenos uicenos quinos pedes continet, qui numerus centies multiplicatus sexaginta duo millia & quingentos pedes quadratos efficit: tot enim tantisq; perticis iugerũ nostrum quod arpennum appellamus, constare dicitur. Huiusmodi iugero licet aliqui utantur, alij tamen affirmant grandissimã illam esse mensuram, sed iustam agri nostri perticam uicenûm binûm pedum esse longitudinis, quæ quadrata quadringenos octuagenos quaternos pedes habet. Et hæc iã apud plerosq; plena existimatur. Qua ratione centenarium iugerũ quadraginta octo millia quadringentos pedes habet quadratos. Est & minima mensura, quæ perticis duodeuicenarijs utitur quæ pedes trecenos uicenos quaternos habent, & centenæ in iugero, pedes quadratos cõficiunt numero triginta duo millia quadringẽtos. Sũt etiã q̃ perticis quidẽ plenis sed iugero sexagenario utantur. Quo fit ut illis iugerũ triginta septẽ millia quingẽtos pedes habeat: nos aũt mediã mensurã obseruabimus quã dicũt germanã nostrã esse, q̃ duos & uiginti pedes pticæ statuit, & quadraginta octo millia quadringẽtos pedes habet, hæc ad iugerũ Romanũ cõposita eandẽ habet proportionẽ, quã quadringẽti octogĩta quatuor ad ducẽtos octoginta octo, q̃ ut maior est multo sesquipla, sic paulo minor est dupla. Eiusmodi arpennũ pingui solo alternis propemodũ messibus medimnũ duodecimũ reddit. Huiusmodi ferè est fertilitas in eo tractu q̃ peculiari nõie Frãcia appellatur, ex eo (ut arbitror) quòd sit sumen (ut dicitur)

Iugerum Parisinum.

Francianus ager.

Franciæ sumen.

tur) Franciæ, in quo agro triticũ mutilis spicis nascitur nõ ut ferè in Italia aristatis. In eo nos prædiũ Marlianũ habemus. Neq; nunc de summa ubertate, aut soli, aut tẽporis loquimur sed de ea q̃ plerũq; uisitur. Notũ est in eo agro arpenna duodeuicena in annos singulos singulis modijs nostris ollocari tritici lectissimi: q̃q̃ ea ferè locationũ formula est, ut colonus eo recte prębẽdo tritico defungi possit qđ summæ bonitati uno solido cedat, & interdũ eo qđ semisse tantũ solidi: modiũ aũt nostrũ (ut iã dixi) duodenos sextarios cõtinet, & sextarius binos medimnos: hac ratiõe singula iugera quotãnis bessem sextarij nostri. i. octonos modios pẽsitare inueniũtur. Cũ tamẽ in eo tractu nullũ agrũ restibilẽ eẽ sciã. Sic enĩ fert agri colatio, ut triticarius ager à messe triticea altero anno semestre aliqđ gen⁹ frugis capiat, ut ordeũ uel auenã uel quid aliud leuioris fœtus: tertio aũt anno nouali agitato cesset, quod et aruũ et ueruactũ appellatur ab antiquis. Itaq; planũ fit agrũ nostrũ bonitate Siculo nõ cedere, quẽ Cicero cũ VIII. & X. acceptũ reddere semen dixit, q̃q̃ id postea uiderimus, nũc id tantũ argumenta nostra adiuuet, quibus asserere cõtendimus medimni Romani et minæ nostræ paritatẽ. Nostri aũt agricolæ arpẽnũ quale diximꝰ, sesqmedimnũ ferè poscere, ut bene seratur aruũ. Colu. de satiõe loquẽs lib. XII. pinguis agri iugerũ si solutus & siccus sit, quaternos tantũ modios tritici poscere tradidit: si cretosus aut uliginosus, quinos. Hoc cũ à nostratibꝰ anxie inquirerẽ, uix cõstare opiniões deprehẽdi, id quod ex uarietate soli et mẽsurarũ cõtingit: qũ tamẽ colligere potui, plena. i. mediocris pinguis agri mẽsura solo dẽso dodrantẽ minimũ poscit, interdũ etiã dextantẽ. i. decẽ modios Romanos: soluto et minime uliginoso solo nũc septenos nunc octonos: minimus modus agri reliquis etiã cõpetentibus, senos modios, id est medimnũ poscit. His conuenit dictũ Columel. lib. II. Iugerũ (inquit) agri pinguis plerũq; modios tritici quatuor, mediocris quinq; postulat: adorei modios nouem, si est lætum solum: si mediocre, decẽ desiderat, nam quãuis de mensura minus autoribus conuenit, hanc tamen uideri commodissimã

Marlianum prædium.

Aruum. Veruactum.

Ratio sementis.

dissimã docuit noster usus. Et *paulo inferius:* Nobis *ne istã quidem quã prædiximus mensuram semper placet seruari, quòd eã uariat aut loci aut tẽporis aut cœli conditio.* Proinde *quã proportionẽ iugerum Romanum, id est duodetriginta millia & octingenti pedes, ad Parisinum arpennum habet, id est ad duodequinquaginta & quadringentos, eandem ferè habent quaterni quinq; modij ad septenos & nouenos.* Leontinum *iugerũ non admodum disparile nostro minimo fuisse oportet, quod tantundem frumenti posceret, id est medimnum in singula iugera, si tamen Cicero ueritati inseruiuit potius quàm exaggerationi criminis.* Arpenni *aũt uocabulo non licenter uti uideor cum id apud Columellam legatur.* Aristoteles *in secundo Politicon autor est Solonem Athenienſem quatuor census Athenis instituisse.* Quorum *primus fuit eorum qui pentacosiomedimni dicti sunt, id est quingentis medimnis censi. Secũdus eorum fuit qui Zeugitæ dicebantur, ab equis iugalibus.* Tertius *Hippas, ab equis.* Quartus *Theticus dicitur, qui eorum erat qui Thetes, id est opifices erant, hoc est operas suas locantes.* Primum, *secundum & tertium ad magistratus & honores admitti uoluit, eosq́; diuitum nobiliumq́; appellatione censeri.* τὰς δ᾽ ἀρχὰς ἐκ τῶν γνωρίμων καὶ τῶν εὐπόρων κατέστησε πάσας, ἐκ τῶν πεντακοσιομεδίμνων καὶ ζευγιτῶν καὶ τρίτου τέλους τῆς καλουμένης ἱππάδος. *Plutarchus in Solone: Cum magistratus (inquit) omnes locupletibus relinquere uellet, reliquam autem reipublicæ gubernandæ partem promiscuam facere, ad quam antea plebs aspirare non poterat, ad census ciuium se contulit, & qui in siccis atque humidis censi erant, in primo ordine locauit, & pentacosiomedimnos uocitauit. In secundo autem eos qui equos alere possent, aut trecẽtis censi forent, & hos hippada soluentes ab equis nũcupauit. Zeugitæ uero tertij census hoĩes uocati sunt, q̃ ducẽtorũ medimnũ cẽsum expleret.* Quo *hæc meli⁹ intelligãtur,* Pollux *li. 8. de hoc loquẽs ita inq̃t:* τιμήματα δ᾽ ἦν τέτταρα. πεντακοσιομεδίμνων, ἱππέων, ζευγιτῶν, θητικῶν. οἱ μὲν ἐκ τοῦ πεντακοσιομεδίμνου μέ-

Arpennum.

Cẽsus Atheniensium.

τὰ ὑγρὰ καὶ ξηρὰ ποιεῖν κληθέντες. ἀνήλισκον δ' εἰς τὸ δημόσιον, τάλαντον. οἱ δὲ τὴν ἱππάδα τελοῦντες, ἐκ μὲν τοῦ δύνασθαι τρέφειν ἵππους, κεκλῆσθαι δοκοῦσιν. ἐποίουν δὲ μέτρα τριακόσια. ἀνήλισκον δὲ ἡμιτάλαντον. οἱ δὲ τὸ ζευγίσιον τελοῦντες ἀπὸ διακοσίων μέτρων κατελέγοντο, ἀνήλισκον δὲ μνᾶς δέκα. οἱ δὲ τὸ θητικὸν, οὐδεμίαν ἀρχὴν ἦρχον, οὐδὲ ἀνήλισκον οὐδέν. Quorũ uerborũ huiusmodi est sentẽtia: Quatuor census Athenis fuisse, pentacosiomedimnos, hippeis, zeugitas, theticos. Pẽtacosiomedimnos aũt, id est quingeni medimnos ideo appellatos, quòd quingenûm medimnûm numerum uel mensurã siccis & humidis facere possent, hosq́; in publicũ sumptus facere ad talentũ. Hippeis aũt id est equites ex eo dictos uideri quòd equos alere possent, eosq́; mẽsuras trecẽtas facere, et publice semitalentũ impendere. At uero qui iugationẽ penderẽt, à ducẽtis mẽsuris cõscribi solitos esse, & publice decem minas cõsumere. Postremæ notæ eos esse qui theticũ penderẽt, id est opificiariũ uel mercenariũ, eosq́, nec magistratũ gerere, nec publice quicq̃ sumptus facere. Licebatq́; ex uno ordine ad aliũ trãsire, ut idem Pollux autor est. Ex hoc autẽ instituto prodierũt (ut arbitror) munera personalia, quorũ mentio fit in lege ultima de muneribus et honoribus in Pandectis. Seruius etiã Tullius hoc exemplo classes quinq; ciuium Romanorũ descripsisse uidetur. Prima classis in octoginta centurias distributa, ex ijs qui centũ millibus æris aut maiorẽ censum haberent, quæ summa à nobis mille aureis nostris æstimata est. Octoginta aũt cẽturiæ in quadragenas seniorũ, ac iuniorum diuisæ. Ita ut seniores ad vrbis custodiã præsto essent, iuniores ut foris bella gererent: quibus arma imperata, galea, clypeus, ocreæ, lorica, tela in hostem hastaq́; & gladius. Secunda classis intra centum usq; ad quinq; & septuaginta milliũ censum instituta. Tertiæ classis quinquaginta millia cẽsus fuit. Quartæ, quinq; et uiginti millia. Quinta & ultima, undecim millibus censebatur, id est centũ ac decẽ aureis nostris. Reliqua aũt multitudo cuius esset inferior census, immunis militia facta. Equitũ etiã ex primoribus ciuitatis duodecim centu-

Census Romani et classis.

cēturias scripsit, quibus ad equos emēdos dena millia æris ex publico data, et q̄bus equos alerēt uiduæ attributæ, q̄ bina millia æris in annos singulos penderēt. Dena millia æris ego cētenos aureos intelligo ad binos equos emendos, & uicenos ad alendos, id est bina millia. Hæc omnia (inquit Liuius) in dites à pauperibus inclinata onera. Ex his intelligim⁹ in infantia vrbis Romæ primarias opes fuisse mille aureos. Propterea Plinius libro XXXIII. Nō erat, inquit, apud antiquos numerus ultra centū millia. Itaq; hic & hodie multiplicatur, ut decies centena millia, aut sæpius dicātur. Fœnus hoc fecit nūmusq; percussus. Quē locū ex uetusto sic lego: Itaq; est hodie: multiplicātur hæc, ut decies cētena millia aut sæpius dicantur, hoc sensu: ut olim non erat numerus ultra centū millia, sic nec hodie, quia cū ad centū millia peruentū est, per multiplicationē fit progressus, dicendo decies cētena millia, aut uicies, aut cēties, quæ summæ antiquis ignotæ fœnore excreuerūt. Idem: Seruius rex primus signauit æs: antea rudi usos Romæ Rhemeus tradit. Signatū est nota pecudū, unde & pecunia appellata. Maximus census centum millia assiū illo rege fuit, & ideo hæc prima classis. Vt igitur Romæ prima classis cētenariorū fuit, sic Athenis quingenariorū, qui quotānis pēdere possent medimna uini & olei et frumēti quingena, sic enim ex Polluce intelligēdum puto. Quingēta autē medimna in Attica quæ plurimo importato frumēto utebatur, ducentis quinquaginta aureis æstimare possumus: & quingēta uini medimna .i. mille amphoras totidē penè frācicis, pro quibus quingentos aureos ponemus, quibus si addamus totidē olei amphoras nescio quid æstimare debeā. Apud Demosthenē πρὸς Φορμίωνα Chrysippus quidā negotiator ita ad iudices loquitur: ὅτι δὲ ὁ σῖτος ἐπετιμήθη πρότερον, καὶ ἐγένετο ἑκκαίδεκα δραχμῶν, εἰσαγαγόντες πλείους ἢ μυρίους μεδίμνους πυρῶν, διεμετρήσαμεν ὑμῖν τῆς καθεστηκυίας τιμῆς, πέντε δραχμῶν τὸν μέδιμνον. Cū aūt frumenti auctū esset pretiū, & ad sedecim drachmas excreuisset, importato frumēto ultra decem millia medimnûm, iusto et legitimo pretio uobis admēsi sumus

Plinij locus.

Romani nullum numerū habent ultra centū millia.

ſumus quinis drachmis in medimnum. Hac Demoſthenica ratione ſextarius Pariſinus circiter aureo uno fuiſſet, hoc eſt drachmis decem. Igitur qui Athenis eum prouentum quingentûm medimnûm habebant, talentũ impendere publice tenebantur, hoc eſt ſexcentos aureos. Verum intelligimus illam æſtimationem cenſus non ſtrictam fuiſſe, ut pentacoſiomedimni dicerentur qui quotannis eam ſummam corradere poſſent, ſed qui tantum pendere poſſent, talento eſſe taxatos. Parum tamen hoc explicatum eſt ab autoribus. Interpres Ariſtophanis pentacoſiomedimnos dictos dicit eos qui tot menſuras arare poſſent. πεντακοσιομεδίμνους διὰ τὸ γεωργεῖν το σαῦτα μέτρα οὕτως ἐπωνόμαζον. Equites autẽ eos dictos qui trecentas mẽſuras ararent, nomẽ ex eo ſortitos quod equos alere poſſent, ſiquando opus eſſet. Qui cum primũ ſexcenti fuiſſent, poſtea urbe aucta mille & ducenti eſſe cœperunt: his licebat comatos eſſe licet ditiores eſſent quingenarij, id eſt pentacoſiomedimni. Oportebat ergo ciues eos diuites eſſe, qui tantũ telluris ararent, aliunde etiam diteſcentes, ut negotiationibus maritimis propter ſitum urbis & fœnore traiectitio. Opificum autẽ ordini licebat & iudicare & concionem habere, ut idem autor inquit: δικάζειν καὶ ἐκκλησιάζειν. Hactenus illi rempublicã attingere poterãt. Copioſos autem Athenienſes fuiſſe ex Thucydide nouimus, qui libro ſecundo Periclem eorum ducem ita inducit de opibus eorũ diſſerentem, ut dicat confidere eos debere, nec incurſu hoſtiũ perterrefieri. Bello enim gerendo conſilio & ui pecuniæ plurima obtineri. Atheniẽſibus autem ſexcentorum talentorum obuentionem annuam eſſe, quæ quotannis ferè tributi nomine à ſocijs eorum penſitarentur, præter alios prouentus. Eſſe præterea ſignati argenti in arce ſex talentorum millia, fuiſſe autẽ aliquando plurimũ nouem millia ſeptingenta. Ex quibus in arcem & publicas alias extructiones erogatũ fuiſſe qđ nũc illi ſummæ deſit. τὰ δὲ πολλὰ τοῦ πολέμου γνώμῃ καὶ χρημάτων περιουσίᾳ κρατεῖσθαι. θαρσεῖν τε ἐκέλευε προσιόντων μὲν ἑξακοσίων ταλάντων ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ φόρου καθ᾽ ἐνιαυτὸν

Athenienſes diuites.

ἀπὸ

ἀπὸ τῶν ξυμμάχων τῇ πόλει, ἄνευ τῆς ἄλλης προσόδου. ὑπαρχόντων δὲ ἐν τῇ ἀκροπόλει ἔτι τότε ἀργυρίου ἐπισήμου ἑξακισχιλίων ταλάντων. τὰ γὰρ πλεῖστα τριακοσίων ἀποδέοντα μύρια ἐγένετο. Sex millia talentûm tricies sexies cẽtenis millibus aureorũ nostrorũ æstimare solemus. Suidas autor est redditus publicos Athenis Prytanea appellari: et eo nomine metallorũ uectigalia & fori.i. rerũ uenditarum, et portoriorũ intelligi, et quicquid à socijs uel subditis pẽsitaretur, & quicquid ex manubijs uel rebus publicatis redigeretur: Quorũ, inquit, nominũ cumulus bina millia talẽtûm propemodum cõficit. Athenæus aũt lib. XII. scribit Duridẽ in historijs prodidisse, Demetriũ Phalereum, cuius multa est mẽtio apud Ciceronem, Quintilianũ, Pliniũ, & alios, cũ Athenis reipub. administrandæ præesset, mille ac ducenta talenta in potestate habuisse quotannis. Ex quibus cum minimã partẽ in stipendia militũ & reliquas reip. partes tuendas consumeret, reliqua per ingenitã morũ incontinentiam luxuriose dilapidabat. Epulis quotidianis lautis & opiparis ꝙplurimos conuiuas accipiens, & ea parte magnificentiæ Macedonicas cœnas superans. Alioquin nitore & lautitia uitæ Cyprios & Phœnicas prouocans, cum cœnationum pauimẽta singulari artificio uermiculata, etiã unguentis perfunderentur. Δημήτριος δὲ ὁ φαληρεὺς χιλίων καὶ διακοσίων κατ᾽ ἐνιαυτὸν κύριος γενόμενος. καὶ ἀπὸ τούτων βραχέα δαπανῶν εἰς τοὺς στρατιώτας καὶ τὴν τῆς πόλεως διοίκησιν. τὰ λοιπὰ πάντα διὰ τὴν ἔμφυτον ἀκρασίαν ἠφάνιζε. Hæc uerba satis significant publicos redditus Athenarũ mille & ducentorũ talẽtûm fuisse. Diximus alibi Athenis Isocratẽ rhetorẽ uiginti talẽtis orationẽ unã uendidisse. Plutarchus autẽ autor est Demosthenem in eadem urbe totidẽ talentis unius diei reticentiam uendidisse Harpalo, qui Alexandrum Magnũ fugiens Athenas se contulerat: licet historia ab aulo Gellio in decimo aliter referatur. Hoc tamen penè conuenit quòd Demosthenes nocte aureo calice accepto cum uiginti talentis argenti, in concionem postridie ueniens collo lana & fascijs obligato, cum censere iuberetur, & pro

Prytanea.

Demetrij profusio.

Atheniensiũ redditus.

Demosthenes magno silentiũ uẽdidit.

& pro cõcione dicere quid de Harpali postulatis statuendũ esset, nutu ostẽdit se irracuisse, nec proloqui posse. Quo tẽpore ij qui munere Harpali corruptum esse sciebant, ridentes dicere cœperunt, concionatorem hominẽ et popularẽ noctu argyranche corruptum, id est angina argentaria. καὶ γενομένης τάχιστα τῆς νυκτὸς ὁ ἅρπαλος ἔπεμψεν αὐτῷ τὴν κύλικα μετὰ τῶν εἴκοσι ταλάντων. Et paulo post: καὶ μεθημέραν εὖ καὶ καλῶς ἐρίοις καὶ ταινίαις κατὰ τὸ τράχηλον καταλιξάμενος, εἰς τὴν ἐκκλησίαν προῆλθε, καὶ κελευόντων ἀνίστασθαι καὶ λέγειν, διένευεν ὡς ἀποκεκομμένης αὐτῷ τῆς φωνῆς. οἱ δὲ χλευάζοντες, οὐχ ὑπὸ συνάγχης ἔφραζον, ἀλλ᾽ ὑπὸ ἀργυράγχης εἰλῆφθαι νύκτωρ τὸν δημαγωγόν. Id est. Interdiu aũt Demosthenes pulchre & concinne lana & fascijs obuoluto collo in concionẽ prodiens, cum quidã eorũ qui aderant scandere in pulpitũ & dicere eũ iuberent, nutu significauit quasi obtusa uox sibi esset. Quo facto homines q dam ingeniosi cauillantes, non angina noctu oratorẽ, sed argẽtangina correptum esse dixerunt. Idẽ Thucydides libro tertio, autor est Athenienses Mithylenẽ obsidentes, cũ iam magna ex parte pecunias supradictas consumpsissent in eo bello quod cũ Lacedæmonijs eorumq; socijs susceperant, & pecunijs egerent ad obsidionem peragendam, tũ primum tributũ in ciuitate instituisse, & ducenta talenta ad bellũ contulisse, emissis etiã nauibus XII. ad pecunias à socijs cogendas. προσδεόμενοι δὲ οἱ ἀθηναῖοι χρημάτων εἰς τὴν πολιορκίαν, καὶ αὐτοὶ ἐσενεγκόντες τότε πρῶτον εἰσφορὰν διακόσια τάλαντα ἐξέπεμψαν, καὶ ἐπὶ τοὺς ξυμμάχους ἀργυρολόγους ναῦς δώδεκα. Quod uero diximus de quingenarijs Atheniensibus qui impendere talentũ publice tenebantur, ita intelligo non ut quotãnis tributi nomine impenderent: tributũ enim Athenienses non pendebant, ut supradictũ est ex Thucydide, sed ut cũ opus esset, id qđ ex oratiõe Demosthenis intelligi põt quæ περὶ συμμοριῶν inscribitur, id est de Symmorijs, quasi dicas de decurijs munera obeuntium, id quod intelligi non potest nisi summam & ueluti argumentum orationis eius colligamus. Est autem eiusmodi. Cum rex Persarum

Oratio Demosthenis de muneribus trierarchiæ.

expeditionẽ

expeditionem in Græcos & præcipue in Athenienses facturus diceretur, populus Atheniensis tumultuari cœpit, quasiq; ducē quærere qui Atheniēsiū exercitu instructus obuiam ultro Persis in Lydiam procederet. Quod cum Demosthenes temerarium esse uideret, nec tamen aperte damnare & dissuadere auderet, censere cœpit prius de apparatu belli cogitandum, & quonāmodo suppetere copiæ bellicæ propulsando tāto bello possent. Itaq; ex ditioribus urbis centū decurias duodenûm hominum describendas censuit quas symmorias appellat: hic ordo trierarchæ appellantur, id est triremium præfecti quasi nauarchi: ꝗꝗ symmorias tantum uiginti facit, sexagenûm hominum: quas rursus in quinas partes duodenûm hominū distribuit, sic enim inquit: ἐκ τούτων τούτων οἶμαι δεῖν ποιῆσαι συμμορίας εἴκοσιν ὥσπερ νῦν εἰσὶν, ἑξήκοντα σώματα ἔχουσαν ἑκάστην. τούτων δὲ τῶν συμμοριῶν ἑκάστην διελεῖν κελεύω πέντε μέρη κατὰ δώδεκα ἄνδρας, ἀντανα πληροῦντας ἀεὶ πρὸς τὸν εὐπορώτατον τοὺς ἀπορωτάτους. Ex his mille & ducentis existimo classes uiginti faciendas eo modo quo nūc factæ sunt, sexagena corpora unamquanq; habentē. Earumq; singulas diuidendas in quinas decurias censeo duodenûm hominum, ita ut ditissimo cuiq; egētissimi in decurijs ordinādis coniungantur. Ita aūt constitutis classibus, id est symmorijs, & diuisis decurijs, trecentas naues triremes faciendas esse censet, & rursus eas in uiginti partes tribuit singulas denumquingenûm nauium. Ita ut ex primo, secundo & tertio cētenario, cuilibet classi quinæ distribuātur, et sic unaquæq; classis singulis decurijs ternas rursus tribuat. Hac constitutione classium triremium trierarcharumq; facta: Quoniam uero (inquit) census eorum sex millium est talentorum, oportet & facultates quoq; certo ordine ac formula constitui, et in singulas decurias sexagena talenta tribui, ut singulæ classes quinquies sexagena talenta sortiātur, id quod his uerbis ab eo dicitur: εἶτα πέντε ἑξήκοντα ταλαντείας εἰς ἑκάστην τῶν μεγάλων τῶν εἴκοσι συμμοριῶν ἐπικληρῶσαι, τὴν δὲ συμμορίαν ἑκάστῳ τῶν μερῶν μίαν ἑξηκοντα-

Symmoriæ.

ταλαντιαίαν ἀποδοῦναι. Hoc autem ideo statuit, ut si leuius bellum instet, centum nauibus tantum res geratur, & sexagenis in singulas decurias talentis impensa suppeditetur, & duodeni trierarchi sint: sin grauiore bello ducentis nauibus opus sit, tricena in singulas decurias talenta impensam conferant, & sena sint corpora trierarchiæ munus obeuntia: quòd si grauissimo bello premantur, singulæ decuriæ ad uicena talẽta & quaterna corpora contrahãtur. ὅπως ἐν μὲν ὑμῖν ἑκατὸν δέῃ τριήρων, τὴν μὲν δαπάνην ἑξήκοντα τάλαντα συντελῇ, τριήραρχοι δ' ὦσι δώδεκα. ἐὰν δὲ δέῃ διακοσίων, τριάκοντα μὲν ᾖ τάλαντα τὰ τὴν δαπάνην συντελοῦντα. ἓξ δὲ σώματα τριηραρχοῦντα. Hoc facto armamenta nauiũ æstimanda primum censet, quæ qualiaq́; nauibus commoda aut necessaria sint, eadem ratione in classes ac decurias tribuẽda: omniaq́; sortito expediri, ut cum rei gerendæ tempus uenerit, quam quisq; nauem sortitus sit, eam instructam in tempore recte præstet. verum Demosthenes uniuersam huius constitutionis (quam ipse syntaxin uocat) rationem in tres summarias partes diuidit: In trierarchos enim & eorum facultates, & in triremes primam partem statuit. Secundam in facultates omnium diuitum & pauperum ciuitatem habitantium, à quibus sumptus suppeditari oportet. Tertiam partẽ delegat classiario militi, & loco, id est armamentario & nauali. Prima pars explicata est, tertiã hoc modo prosequitur: Decem tribus erant Athenis, unicuiq; igitur tribui tricenas naues assignat: decies enim tricenæ fiũt in summa trecentæ. Has rursus tricenas trifariam diuidit, id est in terdenas: tribus enim apud Atheniẽses in treis partes diuidũtur quæ trittyes ab ipsis appellãtur, quasi tertiæ tribuum partes: nos quia uerbũ latinũ nõ habemus, triẽtes nũc dicemus. Vnicuiq; igitur triẽti denas naues implẽdas tribuit, cum belli gerendi tẽpus fuerit: tũ unicuiq; tribui tricenas stationes nauiũ cõstruendas assignat in pyræeo portu Atheniensi, ut singulæ stationes singulas triremes capiant: et distributionẽ parẽ in triẽtes ut supra facit, sortitoq́; etiã oĩa uult trãsigi, ut decẽ tribus decẽ loca sor

tian-

tiantur tricenis stationibus faciendis, & trierarchi sortito in loca & stationes distribuãtur. Hæc munera Tele in Liturgiæ & Isphoræ à Græcis appellãtur. Quæ uerba nullo discrimine ab oratore usurpantur in oratione quæ πρὸς λεπτίνην *quasi apud Leptinen non cõtra Leptinen inscribitur. Ab his minoribus præstationibus immunes erãt trierarchi classici ciues, hoc est primæ classis munifices. Sic enim inquit ille in proxime dicta oratiõe:* οἱ μὲν τοίνυν πλουσιώτατοι τριηραρχοῦντες ἀεὶ, τῶν χορηγῶν ἀτελεῖς ὑπάρχουσι· οἱ δὲ ἐλάττω τῶν ἱκανῶν κεκτημένοι, τὴν ἀναγκαίαν ἀτέλειαν ἔχοντες, ἔξω τοῦ τέλους εἰσὶ τούτου. *Atqui ditissimi cum semper in munere trierarchiæ occupati sint, à theatralibus præstationibus immunes sunt. Quorũ aũt facultates infra cẽsus sunt, ij quũ necessariã immunitatẽ habeãt, ne hoc quidẽ munus obibũt. Munera aũt publica uno nomine Liturgiæ dicũtur. Quorum genera sunt Choregia id est præstatio suppeditãdo choro inuẽta liberaliũ ludorũ tẽpore & Panathenæorũ: Hestiasis, id est cõuiuatio, seu epulũ tributim exhiberi solitũ. Gymnasiarchia oleũ palæstræ suppeditabat priuato sumptu. Isphora dicebatur collatio ad stipẽdia militũ. Restat pars secũda apparatus, id est collatio uniuersæ ciuitatis ad stipẽdia militũ. Hanc partẽ Demosthenes præstrinxit oratoriæ. Videbat enim gratiosam esse orationẽ ad populũ non posse quæ populi facultates exhauriret. Cum ergo uideret immani collatione opus esse, maioreq́; facultatũ parte q̃ ut tunc populus nondum aduentu hostis perterritus, ferre posset si à se taxaretur, nec minorem dicere uellet, id est eam quæ populo tolerabilis esse tunc potuisset, tandem seipsum oratoriæ interrogans & uicissim respondens ita inquit:* τίς οὖν ἐσθ' οὗτος ὁ πόρος; ὁ νῦν μὲν οὐκ ὤν, ὑπάρξων δὲ, κἄν τι· αἰνίγματι γὰρ ὅμοιον τοῦτό τι ἐγὼ φράσω· ὁρᾶτε τὴν πόλιν ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι πᾶσαν ταυτηνί; ἐν ταύτῃ χρήματά ἐστιν ὀλίγου δέω πρὸς ἁπάσας τὰς ἄλλας εἰπεῖν πόλεις. ταῦτα δ' οἱ κεκτημένοι τοιοῦτον ἔχουσι τὸν νοῦν, ὥστ' εἰ πάντες οἱ ἐνταυθοῖ λέγοντες φοβοῖεν, ὡς ἥξει βασιλεὺς, ὡς πάρεστιν, ὡς οὐχ οἷόν τε ταῦτ' ἄλλως ἔχειν· καὶ μετὰ τῶν

Tele.

Liturgiæ.

Choregia.

Hestiasis.

Isphora.

λεγόντων ἴσοι τὸ πλῆθος τούτοις χρησμῳδοῖεν, οὐ μόνον οὐκ ἂν εἰσενέγκαιεν, ἀλλ' οὐδ' ἂν δείξαιεν, οὐδ' ἂν ὁμολογήσαιεν κεκτῆσθαι. εἰ μὲν τοι τὰ νῦν διὰ τῶν λόγων φοβερὰ, ἔργῳ πραττόμενα αἴσθοιντο, οὐδεὶς οὕτως ἠλίθιός ἐστιν ὅς τις οὐχ ἱκανὸν δοίη καὶ πρῶτος εἰσενέγκαι. *Quodnam igitur est hoc uectigal? id quod nunc quidem nõ est, tunc autẽ futurũ est?* Equidem *simile quid ænigma ti dicere hic non dubitem.* Ecquid *hanc ciuitatẽ omnem o uiri* Athe*nienses cernitis? In hac ego ipsa parum abest, quin dicam tãtum pe cuniarum esse quantum in alijs omnibus ciuitatibus: atqui qui eas possident, huiusmodi mentem habent, ut si oratores omnes terrere eos uolentes, regem uẽturum dicant, atq; etiam aduentantẽ, quod' que hæc aliter habere se nequeant, ad hæc si cum ipsis orationẽ habentibus futurum ita prædicant totidẽ fatidici, ne sic quidẽ pecunias ostensuros esse putem, aut professuros eas, nedum ad collatio nem daturos. Quòd si ea quæ nunc uerbotenus terrifica iactãtur, reapse geri senserint, nullus utiq; usqueadeo stultus est, quin & prolixe dare & in primis conferre uelit.* Ecquem *enim esse credimus, qui bona sua cuncta perdere tandem malit, q̃ fortunarũ suarum partem pro capite, ac reliquis suis fortunis in medium afferre?* Deinde *sensim progrediens, quasiq; obrepens tenaci auaritiæ:* Neq; *enim nunc, inquit, inquirendum modum collationis puto, qui melius in re præsenti statuetur.* Quippe *si inire nunc rationẽ eius uelimus & ex præsenti sensu animorũ taxare, in risum res abibit. Sed ineamus sanè. Sit aliquis qui dicat centesimam se collaturum, nempe sexaginta talenta is dixerit: age quinquagesimã quispiam dicet? hic duplum dictæ summæ dixerit: et quid hoc est ad mille et ducentos camelos qui uehere pecunias regi ab istis dictitãtur? Sed uideamus porro. Vultis igitur ut duodecimã conferamus, quingen ta scilicet talenta? at neq; id ferre possitis: neq; si statim deponatis, idonea sit pecunia, quæ tanto bello satis esse possit.* φέρε δὲ, τὴν ἑκατοστὴν τις ἐρεῖ νῦν. οὐκοῦν ἑξήκοντα τάλαντα ἐρεῖ; ἀλλὰ πεντηκοστὴν τις ἐρεῖ τὸ διπλοῦν, οὐκοῦν ἑκατὸν καὶ εἴκοσι καὶ τί τοῦτ' ἐστι

πρὸς

πρὸς διακοσίας καὶ χιλίας καμήλους ἃς βασιλεῖ τὰ χρήματ' ἄγειν φασὶν οὐδὲν; ἀλλὰ θῶ, βούλεσθε διακοσίας τὸ ἡμᾶς εἰσοίσειν, πεντακόσια τάλαντα; ἀλλ' οὔτ' ἂν ἀνάσχοισθε. οὔτ' ἂν εἰ καταθοῖτε. ἄξια τοῦ πολέμου τὰ χρήματα. Hæc est ferè summa eius orationis quantũ ad id quod quærimus pertinet. Cuius sensus non facile cuilibet explicabilis, memorabilis tamen mihi uisus est, propter collationis rationẽ singulari inuẽto expeditã. Ex prædictis aũt apparet totius ciuitatis censum sex millibus talẽtũm æstimatũ à Demosthene. Sexaginta enim talẽta cẽtesima pars est sex milliũ, et quingenta duodecima. Quare quod supra diximus de talentis sex millibus in classes & centurias diuisis, nõ de censu tantũ mille, ac ducentorum trierarchorũ intelligendũ. Demosthenes his uerbis significat, de diuisione supradicta loquens: ἐπειδὰν δὲ ταῦτα οὕτως ἔχοντα ὑπάρχῃ, κελεύω ἐπειδὴ τίμημά ἐστι τὸ τῆς χώρας ἑξακισχιλίων ταλάντων ἵν' ὑμῖν καὶ τὰ χρήματα ᾖ συντεταγμένα, διελεῖν τοῦτο, καὶ ποιῆσαι καθ' ἑξήκοντα τάλαντα ἑκατὸν μέρη. Cũ uero hæc ita cõstituta fuerint, autor ero uobis ut cẽsum regionis qui sex millium est talẽtũm, diuidẽtes, centũ partes faciatis sexagenũm talentũm: ut uobis quoq; pecuniæ certa formula cõstitutæ sint: Regionẽ agrũ Atticũ significãs qui in cẽsu Atheniensiũ erat. In enarrationibus Demosthenis quæ incerto autore circũferuntur ita legimus: τὴν δὲ οὐσίαν τὴν τῶν χιλίων καὶ διακοσίων τριηράρχων τετιμῆσθαί φησι ταλάντων ἑξακισχιλίων. Bona aũt mille et ducentorũ trierarchorũ cẽsa esse dicit talẽtis sex millibus. Hac ratione singuli quinis talẽtis censi erãt.i. ternis millibus aureorũ nostrorũ, quæ millies ac ducenties multiplicata, tricies sexies centena millia aureorũ coronatorum fiũt. Harpocration aũt in lexico decẽ oratorũ, οὐχ ἅπαν φησὶ τὸ πλῆθος διῄρητο εἰς τὰς συμμορίας Ἀθήνησιν, ἀλλὰ μόνοι οἱ πλούσιοι καὶ εἰσφέρειν τῇ πόλει δυνάμενοι. Non omnis, inquit, multitudo Athenis in Symmorias distribuebatur, sed diuites solũ, & qui conferre ciuitati pecunias poterant. Quare Demosthenes (inquit ille) cum mille et ducentos dixit in oratione de symmorijs

symmoritæ. Tribules. habita, ditissimos significauit. Symmoritæ autem dicebantur qui eiusdem classis erant, ut tribules qui eiusdē tribus. Huiusmodi autē diuisio populi facta fuit post tēpora Solonis, sublata illa formula triplicis census quingenariorū equitum et iugariorū. Suidas: Trierarchia, inquit, munus est sumptuosum. Oportebat enim naues habere paratas & omni parte ad bellū instructas, eorum sumptu qui hoc munus gerebant. Idem autem Demosthenes cum ante tempus actionum Philippicarum uideret populum Atheniensem omni ordine solutū, theatris tantū & spectaculis intentū, pecunias publicas partiri, nec pacis nec belli tēpora instituta'q; dignoscentē, orationem habuit, quæ περὶ συντάξεως dicitur, id est de ordinatione ac constitutione ciuitatis. Cuius orationis scopus is fuit: ut populus

Hoplitæ. Atheniensis in certos ordines redigeretur, id est in milites, qui hoplitæ id est armati uel grauis armaturæ dicebantur, & in equites, & in alios qui extra hos ordines erant. Ex ijs aūt quæ ab autoribus tradita in manibus uersantur, uix (ut arbitror) plena cognitio haberi potest supradictorū, quale est quod de pentacosiomedimnis diximus, & de trierarchis, & sex talentorū millibus: nisi illum censum ad annuū prouentū referamus: ut diuites eos fuisse intelligamus qui quinûm talētûm redditu censi, munera trierarchiæ obire cogebātur: quod cōuenire uidetur cum eo quod de quingenarijs &

Animaduerte. trecenarijs dictū est. Cum id accurate inquirerē incidi in dictū eiusdē Demosthenis in prima cōtra Aphobū oratione, in qua orator

Demosthenis facultates. circūuentū se esse à tribus tutoribus dicēs, & bona sua fraude eorū suppressa & interuersa, quæ illi pauca à patre relicta esse dicebant, ipse uero ad quatuordecim talenta fuisse contenderat, post narrationem statim ita inquit: τὸ δὲ πλῆθος τῆς οὐσίας ὅτι τοσοῦτ' ἦν τὸ καταλειφθὲν, μέγιστοι μὲν αὐτοὶ μάρτυρές μοι γεγόνασιν. εἰς γὰρ τὴν συμμορίαν ὑπὲρ ἐμοῦ συνετάξαντο κατὰ τὰς πέντε καὶ εἴκοσι μνᾶς πεντακοσίας δραχμὰς εἰσφέρειν, ὅσονπερ τιμόθεος ὁ κόνωνος καὶ οἱ τὰ μέγιστα κεκτημένοι τιμήματα εἰσέφερον. Quòd uero tātæ esse facultates à patre meo relictæ, maximi mihi testes ijdem

ipsi

ipſi facti ſunt: ſiquidē in claſſibus ordinandis ipſi pro me profeſſi ſunt, ut in uicenas quinas minas quingenas ipſi drachmas conferrent, quātū ſcilicet conferebat Timotheus Cononis *& ij qui maximos tunc cēſus poſſidebant.* His *uerbis orator huiuſmodi facere enthymema uidetur.* Cū *nomine meo tutores ipſi mei in claſſes diuitū relati, & tantū conferre profeſſi ſint quantū qui plurimū, planū ſit me quoq; diuitē ab eis æſtimatū.* Deinde *recitatis teſtimoniis, ita ſubdit:* δῆλον μὲν τοίνυν καὶ ἐκ τούτων ἐστὶ τὸ πλῆθος τῆς οὐσίας. πεντεκαίδεκα ταλάντων γὰρ, τρία τάλαντα τίμημα, ταύτην ἠξίουν εἰσφέρειν τὴν εἰσφοράν. Manifeſta *eſt igitur per ea quæ audiſtis relictarū mihi fortunarum copia: ſiquidē quindecim talentorū cenſum tria talenta, collationē pro me profitendam cenſuerunt.* Ex *duobus his locis collatis intelligendū relinquitur quod* Demoſthenes *de ſex millibus talentûm dixit, de mille ac ducentis dixiſſe: & quod illi quinis talentis cenſi in capita dicuntur, exæquatis tenuiorum cum copioſiorum fortunis, ita intelligendum, ut quinta tantum parte bonorum cenſi eſſent: ut* Demoſthenes *facultates ſuas quindecim talentûm fuiſſe ex eo argumentatur, quòd tutorum profeſſione pupillari nomine facta, tribus talentis cenſus ſit.* Qua *ratione & ditiſſimi cuiuſq; ſubſtantiā cenſebatur, ea lege ut hactenus conferre teneretur ſi ratio ita poſceret belli adminiſtrandi.* Hoc *eſt enim quod dixit in uicenas quinas minas, quingenas drachmas conferre: hoc eſt, quintum quēq; denarium ut more noſtro loquar.* Vigintiquinq; *enim minæ duo millia & quingentas drachmas ualent: ſic fit ut ſex millia talentûm ad triginta millia creſcant: ne temerarium ſit quod* Demoſthenes *dixit de pecuniarum copia quæ* Athenis *erant, & intelligimus immunem plebem eſſe inopem.* Hoc *confirmari & certius conſtitui ex oratione eius pro* Cteſiphonte *poteſt in qua ſe rem trierarchicam lege lata præclare conſtituiſſe gloriatur.* Cuius *legis hæc uerba ſunt:* τοὺς τριηράρχους αἱρεῖσθαι ἐπὶ τὴν τριήρη ἀπὸ τῆς οὐσίας κατὰ τίμησιν, ἀπὸ ταλάντων δέκα. ἐὰν δὲ πλειόνων ἡ οὐσία ἀποτετιμη-

Lex trierarchica.

μένη ἢ χρημάτων, κατὰ τὸν ἀναλογισμὸν ἴσως τριῶν πλοίων καὶ ὑπηρετικοῦ ἡ λειτουργία ἔσω, κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ ἀναλογίαν ἔσω καὶ δὶς ἐλάττων οὐσία ἐστὶ τῶν δέκα ταλάντων, εἰς συντέλειαν συναγομένοις εἰς τὰ δέκα τάλαντα. Trierarchos elegi in ſingulas triremes pro modo cenſus, qui ſcilicet denis talentis cenſi eſſent. Quòd ſi pluris in cenſu factitando æſtimatæ eorum eſſent facultates, pro portione quoq; collationis & muneris obeundi neceſſitatem eſſe, uſq; ad nauigia terna in ſingulos & eorum remigium: eadem etiam ratione obſeruanda in ijs quorũ cenſus minor eſſet claſſico, id eſt denûm talentûm, ita ut plures in idem munus contributi legitimũ & claſſicum cenſum æquarent, & ſingulas triremes expedirent. Ea autem lege promulgata factum eſſe Demoſthenes gloriatur, ut qui prius ſenideni trierarchiæ munus obibant, ij ſinguli binas trierarchias obirent, quod mirum eſt: καὶ δυοῖν ἐφάνη τριήραρχος ὁ τῆς μιᾶς ἕκτος καὶ δέκατος ὢν πρότερον συντελής. Et ea lege ita ſubleuatos inopes eſſe ait, ut diuites ad iuſtum collationis modũ adacti ſint, quod ipſe τὸ γιγνόμενον appellat: id'q; reipſa & euentu patuiſſe, ut pote cum imperatis triremibus nemo eorum qui ad munera redacti erãt, aut munus detrectarit oblato ſupplice libello magiſtratibus, aut in uincula ductus ſit: aut nauis ulla inſtrumẽto defecta in portu relicta ſit. Ante hanc trierarchiæ conſtitutionem ſæpe uariata eſt ratio eius muneris, ut autor eſt interpres Demoſthenis in orationem κατὰ Μειδίου his uerbis: πολλαὶ περὶ τὰς τριηραρχίας ἐγίγνοντο μεταβολαὶ διὰ τὸ μέγεθος τοῦ ἀναλώματος, καὶ ὅτε μὲν σύνδυο ἦσαν, ὅτε δὲ σύντρεις, καὶ ὅτε δὲ καὶ δέκα τριήραρχοι, ὅτε δὲ χίλιοι. καὶ ὅτε μὲν ἡ πόλις τὴν κατασκευὴν καὶ τοὺς ναύτας παρεῖχεν. καὶ μόνον διὰ τὴν ναῦν ἐτριηράρχουν. ὅτε δὲ σύμπαντα οἴκοθεν οἱ τριήραρχοι παρεῖχον. Multæ autem circa trierarchias mutationes extiterũt, propter magnitudinem ſumptus eius muneris, & nunc bini trierarchi, nunc terni in ſingulas naues fierent, interdũ ſenideni: fuit etiã cum mille eſſent trierarchi: & rurſus fuit tempus cum ciuitas publice trierarchis nautas & armamenta præbebat, et trierarchi na

uem

uem tantum præbebant. Fuit etiam aliâs cum & nauem & armamenta & nautas trierarchi præberent. Demosthenes uero nouissime binas etiam naues uni trierarcho attribuit. ὁ γοῦν Δημοσθένης ὕστερον δυοῖν τριήρων ἕνα τριήραρχον ἐποίησε. Hoc idem ex ipso Demosthene confirmari potest in ea oratione. κἀγὼ μὲν κατ᾽ ἐκείνους τοὺς χρόνους ἐτριηράρχουν εὐθὺς ἐκ παίδων ἐξελθὼν, ὅτε σύνδυο ἦμεν οἱ τριήραρχοι. καὶ τὰ ἀναλώματα πάντα ἐκ τῶν ἰδίων οἴκων, καὶ τὰς ναῦς ἐπληροῦμεν αὐτοί. i. Atq; ego quidẽ (inquit) illo tempore trierarchus esse cœpi statim atq; è pueris excessi, tum'q; bini eramus trierarchi, omnẽ sumptũ ex priuatis familijs suppeditabamus, ita ut et nauium apparatum supplementum'q; ipsi præberemus. Et paulo inferius: τηνικαῦτα δὲ τοῦ πράγματος ἦπται ὅτε πρῶτον μὲν διακοσίους πεντήκοντα συντελεῖς ὑμεῖς. παρ᾽ ὧν εἰσπραττόμενοι τάλαντον, ταλάντου μισθοῦσι τὰς τριηραρχίας. Tum demum autem Midias trierarchiam attigit cum primum mille ac ducẽtos collatores constituistis: à quibus isti talentum exigẽtes talẽto trierarchias obeundas locant. εἶτα τὰ πληρώματα ἡ πόλις παρέχει. καὶ σκεύη δίδωσιν. Tum supplemẽta et armamẽta respu. præbet. Verba sunt oratoris eleuare contẽdẽtis munus trierarchiæ, quod Midias & diuites nonnulli graue esse sibi iactabant tanq̃ uniuersi muneris redemptoribus præbitoribus'q;, eo se nomine populo Atheniensi imputantes. Ex quibus uerbis intelligimus illos mille ac ducentos talẽta singula pẽsitare solitos, id quod supra dictum est. Hic obiter unum locum apponam eiusdem autoris quem à nemine nostri tẽporis satis intellectum esse puto. In eius enim orationis epilogo iudicũ misericordiã captans, ita inquit: καὶ νῦν κομίσασθαι τὰ ἐμαυτοῦ ζητῶν, εἰς κίνδυνον καθέστηκα τὸν μέγιστον. ἐὰν γὰρ ἀποφύγῃ με οὗτος, ὃ μὴ γένοιτο, τὴν ἐπωβελίαν ὀφλήσω μνᾶς ἑκατόν. Nũc'q; cum res meas recuperare contenderẽ in maximũ discrimen adductus sum, utpote qui centũ minis continuo multandus sim, si (quod abominor) iste ab intentione mea absolutus euadat. Quibus uerbis hoc significat orator, orationem tutelæ quæ infamiam tutori ob do

Loc⁹ Demosthenis explicatus.

Locus aĩadtendus.

lum, id est. κακουργίαν damnato irrogabat ut apud Romanos sic apud Athenienses, non temere aduersus tutores intendi solitā. Maior enim factus, id est, δοκιμασθεὶς, hac actione agens nisi reū per ageret & secundū se iudiciū obtineret, sexta parte census sui multabatur, quæ in reū absolutū cedebat. Demosthenes centū minas epobeliæ nomine sibi taxauit, si in eo iudicio aduersos calculos ferret. Ex quo intelligimus sexcentis eum minis censum fuisse, hoc est decem talentis. In ea autem oratione Aphobus tutor ei obiecit quòd decem talenta in censu haberet, cum ipse spoliatum se à tutoribus & ad inopiam redactum conquereretur. Epobelia uerbum est satis frequens apud oratores, ex hoc dictū quòd in quamlibet drachmam calumniæ reus obolo multaretur cū seni essent oboli in drachma. Sed Suidas intellexit sextam partem æstimationis litis. Harpocration sextam partem census intellexisse uidetur, id quod Demosthenis locus significare mihi primore sensu uisus est. Sed cum tertiam orationem in eundem legerem, intellexi Aphobum unum ex tutoribus decem talentis damnatum tutelæ iudicio, quanti scilicet orator litem illam in intentione libellari æstimarat. Sic enim inquit: οἱ δικασταὶ δ᾽ ἀκούσαντες εἰς οὓς ἐφῆκε ταὐτὰ καὶ τοῖς τούτου φίλοις καὶ τῷ διαιτητῇ περὶ αὐτοῦ ἔγνωσαν, καὶ δέκα τάλαντ᾽ ἐτίμησαν. Iudices autē ad quos ipse ab arbitris prouocarat, cum hæc audissent, eadem ipsi quoq; cum arbitro atque eius amicis ut compromissarijs censuerunt: eiq; litem decem talentis æstimauerunt. Hæc uerba Demosthenis circa finem eius orationis quæ πρὸς ἄφοβον ψευδομαρτυριῶν inscribitur, leguntur corruptissime in libris quidem impressis: sed ea nos sic emendanda affirmamus. Quoniam igitur litem talentis decem, id est minis sexcentis æstimarat: ἐν τῷ ἐγκλήματι τῷ αὐτοῦ, id est in libello intentæ actionis, ideo centum se minis, id est mille aureis nostris periclitari cum infamiæ nota dixit, quæ sexta pars est æstimationis litis. Cæterum Plutarchus diuitem patrem Demosthenis fuisse dicit, & in copia bonorum septē annos natum filium Demosthenem reliquisse.

Epobelia.

Loc⁹ Demosthenis emaculatus.

quiſſe. ἀπορφανισθεὶς δ' ὁ Δημοσθένης ὑπὸ τοῦ πατρὸς ἑπταέτης ὢν ἐν εὐπορίᾳ, μικρὸν δ' ἀπολείπειν ἡ σύμπασα τίμησις αὐτοῦ τῆς οὐσίας πεντεκαίδεκα ταλάντων, ὑπὸ τῶν ἐπιτρόπων ἠδικήθη. Relictus autẽ à patre Demoſthenes ſeptẽnis in abũdanti patrimonio (ut qđ oĩbus ſupputatis paulo minus quindecim talẽtis æſtimaretur) à tutorib⁹ per iniuriã fortunis euerſus eſt, cũ partẽ bonorũ eius in rẽ ſuã uerterẽt, partẽ per incuriã perderent, ita ut ne præceptoribus quidem eius mercedẽ docendi ſoluerent. Quindecim talẽta nouẽ millia aureorum noſtrorũ ualent. Ita quæ ſumma Romæ poſt ſpoliatum orbem à Romanis, Aeſopi patinam æquare non potuiſſet, Athenis di uitiarum nomine cenſebatur. Idem Demoſthenes circa finem orationis eius: καὶ τοι πῶς οὐ δεινὸν εἰ ἕτεροι μὲν οἶκοι ταλαντιαῖοι καὶ διταλάντιοι καταλειφθέντες, ἐκ τοῦ μισθωθῆναι διπλάσιοι καὶ τριπλάσιοι γεγόνασιν, ὥστε ἀξιοῦσθαι λειτουργεῖν, ὁ δ' ἐμὸς τριηραρχεῖν εἰθισμένος, καὶ μεγάλας εἰσφορὰς εἰσφέρειν, μηδὲ μικρὰς δύνηται διὰ τὰς τούτων ἀναισχυντίας. Atqui non acerbũ mihi eſſe nõ põt, quòd cũ reliquorũ ciuiũ domus talentares & ditalentares tutorib⁹ oblocantibus duplo triploq́; copioſiores factæ ſunt, ita ut dignæ tãdem uiderentur quæ muneribus publicis obeundis aſcriberentur: mea autem domus quæ olim trierarchiæ muneri aſſueuerat & collationibus penſitandis, nunc ne tantulam quidẽ collationẽ ferre poterit iſtorum impudentia. Oecum, id eſt domũ oratores græci pro uniuerſis facultatibus & cenſu accipere ſolent, quẽ loquẽdi morem lingua Francorum refert. Verum ex his uerbis intelligimus & trierarchiam & collationem iiſdem capitibus incubuiſſe, ac ignominioſum fuiſſe munera iſta diſpendioſa non obire. Sunt & alia ad eãdem rẽ pertinentia quæ ex hac & altera in eundẽ tutorẽ oratione colligere potuiſſem: ut quædam eſſe bona quæ in cenſum non uenirent, quæ atele, id eſt immunia à græcis appellantur: ſed hæc ſufficere uiſa ſunt, & nõ nihil etiam iis qui Demoſthenẽ ſunt lecturi ꝓ futura. Quod aũt de locatione domuũ Demoſthenes dixit, de domibus inſtructis intelligendũ eſt ut diximus, ut de officinis cũ ſeruis opificibus.

Οἶκοι.

A tele.

Ἀτελῆ.

opificibus. Nunc à medimno ad inferiora descendamus, & id quod quærimus certissimo quoq; uestigio legẽdo persequamur. Sextarius (ut inter omnes conuenit) cotulas binas capit, quæ latine heminæ dicuntur. Quanquã hac uoce Italica etiã antiqui græci usi sunt: ut Athenæus libro decimoseptimo: τὴν δὲ κοτύλην καλεῖσθαι καὶ ἡμίμναν. Sextarius inde dictus quòd sexta pars sit congij. À sextario enim ut à principio ordiri oportet, huius enim mensuram si tenuerimus, omnia prona deinceps erunt. Cato capite quinquagesimoseptimo: Vinum familiæ, ubi uindemia facta erit, loram bibat menses tres, mense quarto heminas singulas. In mense congios ternos: mense quinto, sexto, septimo, octauo, in dies sextarios singulos: In mense congios quinos. Nono, decimo, undecimo, in dies heminas ternas. In mẽse unam amphoram. Cato mense quarto heminas singulas in dies singulos epotas congios ternos facere dicit, id est sextarios denos octonos, & sextarios singulis diebus epotos sequentibus mensibus quatuor, in mense quinos dicit esse congios, hoc est tricenos sextarios: & rursus alijs mensibus in dies heminas ternas, in menses singulas amphoras esse docet, id est quadragenos octonos sextarios, uel nonagenas senas heminas, qua ratione tamẽ quaternæ uel senæ heminæ deesse uidentur si tricenos dies in mensem statuamus. Sed aliter Cato rationem colligere tam commode non potuit nisi amphoram pro nonagenis heminis diceret, etiam si amphora eo amplius sex heminas capit, cum aliud uerbum mensuræ non haberet: & alioquin habuisse uidetur rationem intertrimenti liquoris, id est eius quantitatis quæ deperit et intercidit cum uinũ uel lora heminatim bibitur. Simile est quod heminas singulis diebus potas, in menses congios ternos facere dicit: hac enim ratione mensis sex & triginta dies habet, qui si exacte taxare uoluisset, duos congios & semissem dixisset: sed noluit tam anguste rationẽ præscribere. Satis tamen apparet ex eo loco, in congio duodecim esse heminas quæ sex sextarios continent. Sed & illud iam tenemus quod maxime ad rem pertinet, sextariũ sextam decimã partẽ

esse

Sextarius. Cotulæ. Heminæ. Amphora.

esse modij, quæ tertia pars est amphoræ, quippe cum in amphora Cato sex & nonaginta heminas ponat, & sextarius citra controuersiam binas heminas capiat, si amphora ter modiū capit (ut prædictum est ex carminibus supradictis) modius sextarios sedecim cōtinebit, id est duas et triginta heminas, quæ tertia pars est amphoræ. Sed de modio citanda sunt exēpla. Cato: Vbi sementē paraueris, glandē parari legiq; cōuenit, & in aquā conijci. Inde semodios singulis bubus dare oportet, si laborabūt. Columella de bubus aratorijs loquēs lib. VII. Bubus pro tēporibus anni pabula dispēsantur. Ianuario mēse fresi et aqua macerati erui quaternos sextarios mixtos paleis dare conuenit: uel lupini macerati modios, uel circerculæ maceratæ semodios. Idem si grano abstinemus et regionis copia permittat, cum fronde laurea & ilignea glans adijcitur, quæ nisi ad facietatem detur, scabiem parit. Potest etiam si prouentus uilitatem facit, semodius fabæ fresæ præberi Nouēbri mense ac Decēbri, per sementē quantum appetit bos tantū præbendū est: plerunq; tamen sufficiunt singulis modij glandis, & paleæ ad satietatē datæ, uel lupini macerati modij, uel erui aqua cōspersi sextarij septeni permixti paleis, uel cicerculæ similiter maceratæ sextarij duodeni, uel singuli modij uinaceorum. His exemplis conijcere possumus modium Romanū non disparē fuisse ei mēsuræ quē bœotium nostrates uocant, cū sit diurnus cibus bouis aratoris modius aut semodius pro uarietate pabuli. Apud nos equis uiatorijs per diuersoria cibus status est in dies cistellæ ternæ auenæ, ut in Italia ordei. Sic enim semper tulit stabulariorū formula. Sed strigosis equis cū longis itineribus fatiscunt auctarium noctu dari solet, id est quarta cistella. Hæ quaternæ mensuræ bœotium uel bossellum nostrū triticariū implēt, qui modus pabuli est omnibus iam sarcinarijs equis per stabula uiatoria statutus. Diximus amphoram binas urnas capere, quæ singulæ uicenos quaternos sextarios continent. Hoc ex eodem autore libro decimotertio comprobabitur his uerbis: Ex hac compositione quantū in sextarios musti quadragenos octonos adijcien-

Modius.

Modius.

ciendum ſit, incertũ eſt: quoniã pro natura uini æſtimare oportet quid ſatis ſit, cauẽdũq; ne cõditus ſapor intelligatur: ego tamen ſi humida fuerit uindemia, trientẽ: ſi ſicca, quadrantẽ medicaminis in binas amphoras miſcere ſolitus ſum, ita ut quatuor urnarũ eſſet muſti modus. Vrna autẽ quatuor & uiginti ſextariorũ. Plinius libro XIIII. de nimio potu uini loquẽs: Famã apud Græcos Alcibiades meruit, apud nos cognomẽ etiã Nouellus Tricõgius Mediolanẽſis ad procõſulatũ uſq; è prætura honoribus functus, tribus congijs (unde et nomẽ illi fuit) epotis uno impetu, ſpectante, miraculi gratia, Tyberio principe in ſenecta iã ſeuero atq; etiã alias ſæuo: ſed ipſa iuuẽta ad merũ pronior fuerat. In antiquis tamẽ non Nouellus Tricongius ſed Nouellus Torquatus legitur, & recte, alioquin fruſtra Plinius adiecisſet, unde et nomẽ illi: Quis enim non intellexiſſet etiã Plinio tacẽte? Neq; ipſa iuuẽta lego ſed ipſi, id eſt Tyberio, ut iuuẽta ſit rectus caſus. Et paulo poſt: Tricõgij rara gloria. In omnibus antiquis legitur Torquato rara gloria. Idẽ paulo inferius: Tergilla Ciceronẽ Marci filiũ binos cõgios ſimul haurire ſolitũ ipſi obijcit, Marcoq; Agrippæ à marcido ac temulẽto ſcyphũ impactũ. Pliniũ autorẽ habemus decẽ & octo ſextarios uini, id eſt tres cõgios uno hauſtu epotos à Torquato & duodecim à Ciceronis filio: quare nõ uideo quonã modo intelligi poſſit quod apud Politianum legitur, quòd amphora triplex efficit ſextariũ. Tranquillus in Tyberio: Ignotiſſimũ quæſturæ candidatũ nobiliſſimis anteposuit ob epotã in conuiuio propinante ſe uini amphorã. Tranquillus uini amphoram, id eſt octo congios ſeu duodequinquaginta ſextarios uno conuiuio ab homine uno hauſtos dixit. Quòd ſi amphora ex area cõſtaret quoquouerſus quaternûm pedum, ut Politianus uoluit, ne de duodecim quidẽ bibaciſſimis hominibus ita credi poſſet. Poſt hæc antiquitatis monumenta cum menſurarum modos deprehendere magnopere cuperem, ad pondus examinare rem inſtiti: quo facto cum nec ex carminibus illis nec ex Plinio reſponderẽt, nihil potius tandem inueni quàm id quod apud Iſidorum non optimum

Plinij locus.

Ciceronis filius temulentia inclytus.

mum ipsum autorem, ne harum quidem rerum, legitur: usqueadeo (quod Plinius aiebat) nullus liber tam malus est, ut non aliqua ex parte prosit. Hemina (inquit ille) appēdit libram unam, quæ gemi nata sextarium facit. Sextarius enim duarum librarū est. Hoc cum legissem ilico tres libras nummularias, id est sesquilibram negotia toriam in lance grandiuscula statui, cuiusmodi sunt lances quibus ad argentum expendendum utuntur, in opposita lance aquam fun dere famulum qui mihi astabat iussi, quoad rem deducerem ad exa ctum æquilibrium, id quod assecutus sum adijciendo uicissim adimendoq; aqulam argentea ligula: tum uascula stannea implendo, non usualia illa quidem & ex supellectili sumpta, sed iustæ omnino mensuræ quibus uenditando uino cauponantes uti solent: tandē cōperi duas libras Romanas, id est duodenarias, quæ tribus octo narijs, id est nummularijs respondent, eam omnino esse mensuram quā ternos semisextariolos lingua uernacula huius urbis appellat, qui dodrans est eius mensuræ quam pintam eadem lingua uocat. Hoc comperto cum uasculum illud dodrantale tritico primæ bonitatis implerem, identidemq; in modium id est bossellum transfunderem, non ante æquatum ad summa labra reddidi quàm sedecies impletum itidem uasculum in modium transfudi. Id cum ad pintam exigerem, duodecies exhausi exacta obseruatione transuasando. Hac ratione cum cotula geminata sextarium faciat, qui bilibris est, oportet eam libralem esse id est sex & nonaginta drachmas pē dere: ita oxybaphus, qui cotulæ quarta pars est, quatuor & uiginti drachmarum erit, hoc est quadrantale: & cyathus, qui sextarij duodecima pars est, sedecim drachmas pendebit id est sextantem Romanæ libræ. Nostra uero pinta duodecima pars est modij: id est amphoræ sexta & tricesima. Illud testandum habeo, quòd quicquid de mensuris liquidorum dixi uel dicturus sum, id de ijs intelligi uolo, quas regias hac in urbe appellamus, de quibus ius dicere decurionum est Parisiensium, alioquin nulla dari certa doctrina posset, cū multipharij mensurarum sint moduli, et ferè eua riantes

Pulchrū dictū Plinij.

Oxybaphus.

riantes per regiones urbis, prout cuiusq; regionis solũ huius & illi us ditionis imperio mero paret. Aridorum aũt mẽsuras triticarias intelligi uolo, quoniã minores sunt ijs quibus auenã admetiuntur. Hac ratione usus, comperisse me arbitror (nec temere ut spero) amphoram esse octauã partẽ eius uasis quod modiũ uini dicimus. Modiũ uini Parisinũ tricenos senos sextarios nostros capit. Sextarius aũt octonas eas quas pintas dicim⁹. In aridis aũt pro amphora quadrantẽ sextarij habemus, id est ternos bossellos: pro quibus uas trimodiũ habemus dimidiatũ medimnũ. Sic fit credibile quod à Tranquillo dicitur epotã uno conuiuio ab uno homine uini amphorã. Ex hoc æstimare licet tres modios annulorũ Carthaginẽ missorum ab Hannibale post Cannensem cladẽ, uel unũ modiũ secundum alios annales. Ecce autẽ rursus deintegro controuersia ab eodem autore quicũ toto penè hoc opere certandũ nobis fuit, & disceptatrice tamẽ plerunq; exẽplarium uetustate secundũ nos (ut spero) iudicatũ est, id quod hic sperare non datur. Quippe in omnibus exẽplaribus ita legitur apud Pliniũ, unũ nobis ipsum uitiligatorẽ (ut eius ipsius uerbo utar) in hoc opere oppositũ. Sic igitur apud Pliniũ li. XXI. legitur: Drachma Attica (ferè enim Attica obseruatione medici utuntur) denarij argentei habet pondus, eadẽq; sex obolos pondere efficit, obolus decẽ calchos. Cyathus pẽdet per se drachmas decem. Cũ acetabuli mẽsura dicitur significat heminæ quartam partẽ, id est drachmas quindecim. Mna quam nostri minam uocant, pendet drachmas Atticas cẽtũ. Huius loci autoritate carmẽ illud emanasse puto apud Priscianum de cyatho.

Amphora. Modius.

Loca Plinij corrupta rẽ cotrouersam faciunt.

> *Bis quinq; hunc faciunt drachmæ si appendere tentes:*
> *Oxybaphus fiet si quinq; addantur ad illas.*

Primũ igitur ad hoc respondere possum, non magis hoc dictũ contra me pugnare, q̃ contra Pliniũ ipsum, si ei litẽ retorquere tabulis (ut dicitur) ab eo obsignatis uelimus. Si enĩ denarius Atticæ drachmæ pondus habet, quonã modo iustũ fuit ex libris argenti octuagenos quaternos signari, id quod ipse lib. XXXIII. dixit. Id etiã contrariũ

trarium est ei dicto quod apud Priscianum legitur, tres denarios Romanos, quatuor drachmarũ instar esse. Praeterea quonãmodo conuenit id quod libro duodecimo de thure loquẽs, inquit: Inueniri guttas thuris quae tertiã partẽ minae id est undequadraginta denariorum põdus aequent: uel ut in antiquis duodetriginta, & in quibusdam undetriginta. Quid quòd libro decimoquarto de nectarite loquẽs, quadraginta denariorũ põdus pro quinq; uncijs posuit? Vt ex Dioscoride ad uerbũ probabimus. Haec ut uniuersa collidun tur, sic singillatim alterũ alteri astipulatur. Vt enim illud duodecimi cũ dicto tricesimitertij conuenit (siquidem ter duodetriginta octogintaquatuor fiũt) sic cũ uicesimiprimi loco pugnat, ubi denarius & drachma aequãtur. Rursus quòd quadraginta denariorum pondus pro quinq; uncijs ponitur, hoc argumentũ est quòd Plinius in libra sex & nonaginta denarios esse uoluit, & totidẽ drachmis aequauit. Quid igitur hic faciã? haeream? suscepto id operi omnino nõ cõgruit: opus enim perfectũ recte praebiturũ me approbaturũq; spopondi, uel eorũ arbitratu quos iudices elegi. Hanc legẽ locando opere memini dictã esse. Pericliter? Vereor ne audaciae id plenũ sit. Sed quãdo flectere nõ datur, potius adeundũ periculũ esse cen seo, q̃ tot dierũ dispẽdio coeptũ iter abrumpendũ. Tanto igitur piaculo me obstringã ut Plinij autoritatẽ uel argumentis ualidissimis superiorem esse aut negẽ aut dubitem? Quid ni id faciã? cũ multis in rebus non modo cum iuratissimis autoribus uetustatis pugnãtem eum ostenderim, sed etiam ipsum secum, quod plerisq; in locis emẽ datorum culpa contigit: ex quo fit ut lectio Plinij obseruantissimũ quenque lectorem maxime nunc torqueat. Qua in re adnotanda Hermolaus Barbarus, cuius nunquam sine laudis praefatione memi nisse debeo, paulo religiosior fuisse mihi uidetur, praesertim assum pto castigatoris titulo seuerissimo: debuit certe altera praesertim censura denuo stilo exacuto uel ad uiuum expungere, ne rebellarẽt tot ulcera quorum multa sanasse se non inmerito gloriatus est. Ego ut ingenio pusillo tantum nomen sustinere nequeam ut subca-

Hermolaus Barbarus.

stigatorē Plinij profiteri me audeā, sic ea quæ occurrunt uitia, & commentātem me morantur, si sanare ingenij ui non possim, commonefaciendis studiosis ueluti scalpro circūscribam, ne latius error serpat. Atqui sic existimo, præuaricationis notā effugere eum medicum non posse, qui quæ restituere sanitati nequit, uelut non animaduersa, silentio transmittit: q̄q̄ uir ille magnus ac non modo stilo graui doctrināq; eximiam redolenti cōmendabilis, sed etiā sententijs seuerus, in quibus mores probi elucescere uidētur (quæ duo pariter in paucis æqualibus memoriæ eius agnosco) in altera editione ita gloriatur, quasi monstra quædam errorū uelut latitātia mācipia deprehenderit, quæ prioris editionis tumultu oculos eius effugerant, à quibus ipse pœnas sumpserit flagitij prioris & fugæ, ut ipsius uerbis utar: in quo mihi profecto longe falsus fuisse uisus est: neq; enim aliter eum dixisse atq; existimasse puto. Quippe ut plurima errata emendauerit, plura tamē eum fugisse aut certe flagitiosiora non dubito, quæ ut acriorem sagaciorēq; fugiti uarium non maneant (quandoquidē undecunq; doctissimus fuisse, ut ætate illa, uidetur) certe otiosiorem poscunt, huicq; uni rei aliquādiu feriatū. Hermolao aūt uenia fortasse danda est, qui Aristoteli & Themistio uertēdis intētus, tumultuarias nimirū castigationes Plinij uelut animi causa aggressus est. At ego secundi meriti id esse existimo, errorū uel librariorū uel emendatorū, uel autoris deniq; ipsius, si res ita ferat, lectores admonere, etiam si meliora inuenire nequeas. Existet enim olim immo propediem qui ulteriora inuestiget.

In quirēdum etiā in antiquorum scripta.

Quòd si semper in autorū quātuuis receptæ autoritatis uerba adacti, ne unguē quidē latū ab eorum dictis recesserimus, nihil habebit utiq; posteritas quod inuētis maiorū suorū addat. Atqui maiores nostri si post centū annos ignaua etiā ipsi antiquitatis ueneratione ducti, nihil nouarū rerū aggredi ausi fuissent, literas nūc illustratas bona ex parte desideraremus.

Laurentij Vallensis laus.

In quis ego Laurētiū Vallēsem Herculis Alexicaci nomine dignum esse cēseo, qui nullius unq̄ hominis offensione aut scriptoris autoritate deterritus est quo minus ueritа-

ritatem à monstris uindicare niteretur. Equidē etsi leonino me ter gore clauaq; munitū esse cum eius notæ commētatoribus nō sentio, ut cuiusuis ærumnæ Herculē futurū me profiteri cōfidā, in umbraculis mecū ipse domesticis, non in campo sub magistris antiquitatis exercitatus, hunc tamen semiermē fidutiā ad ueritatē tuendam afferre mihi uideor. Itaq; omnes esse animatos, præsertim Francos cupio, quandoquidē externi quoq; iam cum antiquis literarū gloria certant. Hic igitur ut cōminisci multa possim sic nihil potius factu rus sim fortasse, q̄ ut dicam Pliniū quæ de ponderibus hic cōstituere uoluit, in sequentibus libris de medicinis dicturus, ea ex cōmentarijs medicorum transcripsisse, qui græce ipsi bona ex parte scripserant. Id quod idem ipse Plinius contestari uidetur cum inquit: Et quoniā in mensuris quoq; ac ponderibus crebro græcis nominibus utēdum, interpretationē eorū semel hoc in loco ponemus. Non eadem aūt pondera medicinalia & negotiatoria fuisse ex eo conijcio, quòd hodie pharmacopolæ alia drachma in componēdis pharmacis utūtur, & alia in rebus quas uēditantes appēdunt. Medicinales drachmas nouem in uncia esse dicunt, qua ratione in singulas libras nostras sedecim drachmarum pondus decedit. Quin & Celsus libro quinto de simpliciū facultatū mixtura loquēs: Sed & antea, inquit, sciri uolo in uncia pōdus septē denariorū esse. Vnius deinde denarij pōdus diuidi à me in sex partes, id est sex uncias, ut idem in uncia denarij habeā quod græci habēt in eo quē obolum appellant: id ad nostra pondera relatū paulo plus dimidio scrupulo facit. His uerbis Celsi medicinæ autoris XII. drachmæ ex libra Romana decedunt, quod ratā proportionē habet ad decessionē libræ nostræ qua nostri medicamētarij in tēperādis medicamentis utuntur. Vt enim libra nostra sesquitertia est ad antiquā librā relata, sic sedecim tertia parte duodecim superant. Verū id immutauit Celsus quòd denariū in sex suas unciolas diuidere maluit q̄ in sex obolos, seu in sex semiscrupulos, hoc ideo fortasse, quòd obolū græcum grauiorē esse paulo semiscrupulo Romano scribit. Quod nisi

Celsi locus.

de medicinali semiscrupulo intelligas pugnabit cũ Pliniano dicto. Huic rursus opinioni refragatur quod Plini⁹ centũ drachmas Atticas in mina ponit, quod iustũ est pondus minæ. Quare nihil ulterius causari nũc in animũ induxi, ut quisq; pro captu secũ ipse hoc faciat. Satis aũt habui hoc dicere, experimento me cognouisse sextarium Romanũ dipondiũ pẽdere, id quod rursus mihi credi nolo nisi argumẽtis optimis probauero. Iãprimũ ipse Plinius lib. XVIII. de tritico loquẽs sic inquit: tritici genera plura quæ fecere gẽtes. Italico nullũ equidem cõparauerim cãdore ac põdere, quo maxime decernitur. Et paulũ infra: Nũc ex ijs generibus quæ Romã inuehuntur leuissimũ est Gallicũ atq; è Cherrõneso aduectũ: quippe nõ excedũt in modiũ uicenas libras si quis granũ ipsum pẽderet: adijcit Sardũ sex libras. Alexandrinũ & trietes. Hoc & Siculi pondus. Bœoticũ totã librã addit. Aphricũ & dodrãtes. His uerbis Plinius docet quod deterrimũ sit triticũ, id põdere in modios uicenas libras. Quod aũt longe optimũ ut Aphricũ, septẽ & uiginti libras et dodrantem. Hoc cũ ego probare uellẽ, tritici sex semisextariolos nostros, id est sesquipintã pro captu bilancis admẽsus, in altera lance depleui, & ponderibus identidem examinatis ad parẽ tandem libram perueni. Hoc cum in lectissimo tritico fecissem põderaq; adnotassem, ad aliud triticũ transii. Erãt enim mihi puluini duo Frãcicani tritici sulcatim (ut assolet) in horreo dispositi, ut eodem ex agro, sic non eadem segete: cum igitur ex eo similiter eandem mensuram pẽsitarem, hoc discriminis adnotaui, ut quod in eis puluinis eximium esset & axacte excussum uentilatumq;, eius mẽsura iam dicta leuiter agitata, & radiolo stricta, dipondium nostrũ & quadrantem penderet: lance etiam pessum eunte. Quod aũt negligentius uentilatũ, & nõnulla ex parte lolio et melãthio mixtũ, aut alia seminum inanitate, id duas libras & quadrantẽ sicilico minus in æquilibrio teneret. Hæc mẽsura, id est sex semisextarioli (quos sextarios duos Romanos iudicatum iri omnibus fortunis meis cauere non dubitarim) si quis diligenter animaduertere uelit et ueritatem

Sextarius Romanus.

Pondus tritici.

modiũ

modulis ac ponderibus explorare, seni inquã semisextarioli octauã partem modij efficiunt, quorũ pondus triticeũ si octonario multiplicetur, fient in summa duodeuiginti libræ nostræ, lectissimi quidem tritici, deterioris aũt id est quisquilijs seminũ mixti duab⁹ uncijs minus, id est siciliquis octo. Porrò cũ libra nostra (ut sæpe dixi) zygostatica qua merces appẽsileis negotiatores admetiuntur, quadrante maior sit libra Romana, fit ut duodeuiginti libræ nostræ, quatuor & uiginti Romanas libras æquent. Ita fit ut triticũ nostrũ in agro qui Frãcia dicitur natũ, duabus libris Siculo leuius sit: cuius tamẽ supremã notã existimo semissem aut quadrantem uigintiquatuor libris addere posse. Hoc genus experimenti cũ cuiuis obuium sit & expositũ, non est cur alia Plinij autoritate uel uera uel mendosa, impugnare ueritatem quispiam citra pertinaciæ reprehensionem possit. Hic siquis selibras legat, ut quædam habent exemplaria antiqua, ut sit, adijcit Sardium selibras, hoc etiam amplius id quod agimus confirmabit: cum Plinius dicat grauissimum frumentum libras unam & uiginti & dodrantem pendere, et nos experimento didicerimus quod optimum apud nos sit frumentum, id in modios Romanos quaternas et uicenas libras pendere. Quare si Plinius in põdere non deceptus est, uel nostrum triticũ etiam Africæ præstantius est, uel libra Romana maior aliquanto fuit q̃ nos eam esse statuerimus: & tamen periculum nullum est (ut arbitror) ne minorem fecerimus libram, cum mensuras auxisse uideamur quæ pondere deprehenduntur. In hanc enim tantum partem errare potuimus, utpote cũ Plinius sextariũ centũ et uiginti drachmarũ faciat, quẽ nos bilibrẽ fuisse cõtendimus, id est drachmarum centũ et nonaginta duarũ: qua ratione hemina libralis fuit, quam Plinius sexaginta drachmarũ fuisse dicit, id est tertia parte minorem, atq; eo amplius. Carmina aũt quæ apud Priscianũ leguntur, sextariũ uiginti unciarũ esse statuũt, quo fit ut noster superquint⁹ sit eius, id est quinta parte superans. De hoc quid statuã nõ habeo, nisi Pliniũ puto selibras, id est dimidiatas libras scripsisse, sed nõ

satis pondus compertum habuisse. Quod rursus ne credas facit id quod ipse alibi dicit eodē libro : Siligineæ farinæ modius Gallicæ, XXII. libras, Italicæ duabus tribus'ue amplius. Hæc uerba significant Plinium diligenter hæc inquisiuisse, & præterea duas & tres libras addit Italicæ siligini, nō tantū selibras. Itaq; si uerū est Pliniū hæc exacte inquisiuisse, & ipse eo in loco non corruptus est, necessario dicemus triticū non Gallicū tantū sed & Francicū ponderosius esse illis quæ à Plinio enumerata sunt. Fortasse etiā Plinius libras illas uicenas, centenarias libras intellexit, hoc est minales, quales libras argētarias fuisse ostēdimus, hoc est plenas libras: qua existimatione paulo plus dextāte ad supradictū pōdus accedit, hoc est octoginta drachmæ & aliquid amplius. Hoc si admiserimus, nō ideo tolletur scrupulus, quia adhuc nostrū paulo amplius libra una superabit. Vt tamen cū ijs libris sentiā qui selibras habēt, facit cōtextus uerborū sensim ad librā et dodrantē perducentiū rationem. Et præterea Plinius nō sex libras sed senas dixisset, quia uicenas dixerat, quod ualidius argumentū est. In hoc obice aqua hæreat necesse est. Sed si Plinius alteri cuipiā uel libero uel seruo ponderis examinationē tædiosam credidit, uel calculo deceptus est, nō magnopere mirū est, cū Cicero in Catone, Laërtē stercorantē agrū apud Homerū faciat alicuius fide deceptus. Nec enim in primo libro nec in XVI. nec in ultimo id legitur Odysseæ, in quibus tātum Laërtis meminit Homerus, nisi in obseruatione aliquid me latuit. Verum ne uanitatis arguar temere à primo quoq; hoc probare uolente, monitos hoc ad pondus examinaturos uelim, in expendendo tritico multum id referre quonā modo mēsura impleatur. Si enim non modo leuiter agitetur implendo, sed diu quatiatur aut manu prematur, antequam radio exæquetur, pondus non leui momento crescet. Interesse etiam arbitrātur triticū recens tritū sit & uentilatum, an diu in horreo asseruatū, cuiusmodi (ut dixi) nostrū erat in puluinis sulcatis digestum. Illud enim recens ab arista, & pulchrius esse aiunt & grauius, hoc ut tēpore exuctum, sic leuius esse: certe

Plinij locus.

Ciceronis erratum in Catone.

certe apud nos uendibilius est ex eadẽ segete qđ eodẽ mense batui tur & in forum aduehitur, uidelicet quod plus farinæ & panificij reddat. Verũ qui hoc quod diximus tritico expendendo fecerit, tũ demũ aquæ pondus exploret, futurũ enim recipio ut quæ mensura tritici duas libras nostras & quadrantẽ pepẽderit, id est sex et triginta uncias, eadẽ treis libras nostras, id est quatuor Romanas põdere aquæ efficiat, ut sit inter triticeũ aqueumq́; pondus proportio sesquitertia, qua ratione bilibrẽ fuisse sextariũ antiquũ necesse est, id quod Isidorus ex quopiã autore antiquo scripsit: etiã si Plinius heminam sexaginta drachmarũ esse dicit, quod perinde ualet, atq; si sextariũ libræ unius & quadrantis esse dixisset. Hoc idẽ in hordeo expertus, cõperi sextariũ pendere quindecim uncias & tres drachmas: qua ratione quaterni sextarij quinas libras Romanas & sescũcem efficiunt, & modius uicenas libras & selibram: quod non conuenit cum dicto Plinij, qui de frumentis loquens: Leuissimũ (inqt) ex his hordeũ raro excedit XV. libras. Quare nostrũ dissimile esse Italico dicendum est. Quanq̃ Columel. libro II. de hordeo loquens ita dicit: Alterum quoq; genus hordei est, quod illi distichum, Galaticum nonnulli uocant, ponderis & candoris eximij, adeo ut tritico mixtũ egregia cibaria familiæ præbeat. Seritur circa Martium mensem. Distichum hordeum uocat & Galaticum, hoc est Gallicũ quod culmum habet binis uersibus aristatum, cuiusmodi est nostrũ: hoc Columella reliquo ponderosius esse dicit. Quare conturbari nos Pliniano hoc uerbo non oportet, quasi ijs quæ diximus ex eodem ipso Plinio refragante. Extat in actis decurionum huius uerbis medimnum lectissimi tritici appẽsum iussu decurionum fuisse, inuentumq́; esse pondus centum & sedecim librarum: quæ ratio efficit in modium undeuicenas libras nostras et quadrantes. Proxima nota in modios undeuicenas libras et sextantes non excessit. Sed propterea ego minus pondus inueni, quod modium Romanum secutus sum non Parisinum. At inter amphoram Romanam et nostrum quadrantem tantũ interesse testatus sum quantum inter mensuram

Pondus tritici.

ſurã raſam & cumulatã. Quòd aũt libræ Romanæ modũ deprehenſum habeamus ex ijs quæ de re nũmaria diximus, ſatis intelligitur: poteſt tamen id & alijs adminiculis probationum confirmari. Columella libro VII. de cibarijs aratorũ boum loquens: Martio & Aprili debet ad fœni pondus adijci, quia terra proſcinditur: ſat erit aũt pondo quadragena ſingulis dari. Quadraginta pondo Romana, noſtra ſunt triginta. Fœni aũt faſces apud nos, ſi iuſti ſint ponderis, duodenas libras pendent, & interdum ternas denas. At huiuſcemodi binos indies cũ auenæ ciſtellis tribus equi ſinguli ſarcinarij aut iugales poſcunt, qui quidẽ ſint mediocri magnitudine. Hi duas & triginta libras Romanas pẽdent. Trecenas aũt libras bubus ſingulis ſufficere Ianuario & Februario Columella affirmat. Martio aũt & Aprili quũ labor intenditur, quadragenas, aut quũ grani eſt pœnuria. Ita hac parte libræ Romanæ ad noſtrã relatæ analagia congruit. Sextarius igitur Romanus eã menſurã capit, ut diximus, quã ternos ſextariolos lingua noſtra appellat. Sed abſurda eadẽ lingua appellatione utitur, cũ ſextariũ uocat ſextam ac triceſimã partẽ modij noſtri, qui octies amphorã capit, præſertim cũ ſemiſextariũ appellemus paruulã mẽſurã, et omniũ quæ ueneant minimã, id eſt ſecundã & triceſimã ſextarij noſtri, quã ego ſextariolũ uoco. Id tamen uocabulũ, id eſt ſemiſextariũ in uſum linguæ noſtræ uernaculæ ex eo ueniſſe puto quòd græci cotulã, id eſt heminã hemixeſtũ appellant, ut autor eſt enarrator Ariſtophanis & Suidas. Ad quã uocẽ græcã magis alludere uidebitur hic uernaculus ſermo, q̃ ad dimidiũ ſextariũ, ſi quis attente conſiderarit. Verumenimuero ſextarius Romanus in duodecim cyathos diſtribuitur. Ad cuius rei plenioreẽ intelligẽtiam præfari illud habeo quod plene omnibus notũ eſt: antiquos cũ hilariori conuiuio ſeſe ad potus ſolutiores inuitabant, tot cyathos hauſtibus ſingulis ebibere ſolitos, quot erant literæ nominũ amicarũ. A quo more illud epigramma Martialis emanauit in primo libro.

Semiſextariolus.

Hemixeſtos.

Mos ſympoſiacus antiquorum.

Næuia ſex cyathis, ſeptem Iuſtina bibatur.

Quinq;

Quinq; Lycas, Lyde quatuor, Ida tribus.

Omnis ab infuso numeretur amica falerno.

Inde aũt inuẽta sunt uocabula triens, quadrans, quincũx, septunx, & reliqua, quæ non magis pocula quàm mensuras significant, id quod aperte ex eodem poëta libro octauo epigram. nobis datur intelligendum:

Det numerum cyathis, Instantis litera Ruffi:
Autor enim tanti muneris ille mihi.
Si telethusa uenit promissáq; gaudia portat:
Seruabor dominæ Ruffe triente tuo.
Si dubia est, septunce trahar, si fallit amantem,
Vt iugulem curas nomen utrunq; bibam.

Septuncem pro haustu septem cyathorum dixit, tot enim sunt elementa in recto Instantis, & trientem pro phiala & haustu quatuor cyathorum, & rursus in undecimo quincũcem pro quinq; cyathis, & bessem pro octo.

Quincũces & sex cyathos bessémq; bibamus,
Caius & fiat Iulius & Proculus. *& lib. XII.*
Poto ego sestantes, tu potas Cinna deunces:
Et quereris quòd non Cinna bibamus idem.

Deunces undenos cyathos intelligit, ut sestantes binos. Hinc factũ est ut nomina illa poculorũ apud autores celebrentur, ut lib. I. diximus. Nunc aũt sic colligo. Cũ sextarius Romanus in duodecim cyathos diuideretur: ea uero eius uasis quã pintã dicimus sit mensura, ut qui tantũ uini etiã primarij quotidiano prandio bibat, uinosi or dici iure non possit: qui aũt dodrantẽ eius non excedat, id est ternos sextariolos, parcus uini fortasse aut certe sobrius dici mereatur: non potuisse sextariũ Romanũ in tot cyathos commode diuidi, si minor is ea mensura fuisset, quam dodrantẽ appellaui. Cũ enim trientẽ quadrantẽq; poculorũ uocabula apud Iuuenal. & Persium, & Celsum legimus, ego legitimã mensurã intelligo quæ uno haustu biberetur. Reliqua nomina infra supráq;, mensuras magis q̃ po

toria uasa fuisse puto. Nam & *apud* Celsum *quadrans pro modi co potu ponitur: Si quarto (inquit) die cum horrore febris reuertitur: uomere oportet, deinde modicum cibum sumere, uiniq́; quadrãtem.* Et lib. I. *Post uomitum si stomachus infirmus est, paulum cibi, sed huius idonei, gustandum: & aquæ frigidæ cyathi tres biben di sunt. Cyathos hic dixerat quod quadrantẽ in superiore exemplo*

Cyathus.

dixit. Et alibi: *At qui tarde concoquunt, & quorum ideo præcordia inflantur, qui'ue ꝓpter ardorẽ aliquẽ noctu sitire cõsueuerũt, anteq̃ conquiescant duos tres'ue cyathos per tenuẽ fistulam bibant.* Dioscorides *de absinthio:* καὶ ἀνορεξίας καὶ ἰκτερικοὺς θεραπεύει τὸ ἀφέψημα αὐτοῦ καθ' ἑκάστην ἡμέραν λαμβανόμενον ἐν πλῆθος κυάθων τριῶν. Decoctũ *eius cibi fastidia, et arquatũ morbũ sanat si quotidie terni cyathi ebibantur. Ternos cyathos pro mediocri potu dixit q̃ uno haustu sumantur.* Et lib. III. Celsus *de curatione lentarũ febriũ loquẽs:* At *si diu frigus est, & torpor & iactatio corporis, nõ alienũ est in ipsa febre dare mulsi tres aut quatuor cyathos, uel cũ cibo uinũ bene dilutũ.* Idẽ *de insaniẽtib⁹ loquẽs totũ sextariũ impleuit: Opus est aũt cibo infirmo, maximeq́; sorbitiõe: potiõe aquæ mulsæ: cuius ternos cyathos bis hyeme, quater æstate dedisse satis est.* His *uerbis in singulos potus ternos cyathos febricanti taxatos intelligimus, & per dies singulos sextarium.* Alibi *de cardiacis loquẽs: Si uerẽdũ est ne deficiat, tũ & intrita ex uino, & hoc ipsum austerũ quidẽ, sed tamen tenue, meracũ, egelidũ subinde & liberaliter dandũ est adiecta polenta, si modo is æger parũ cibi assumit: idq́; uinum esse debet, neq; nullarũ uirium, neq; ingentiũ.* Recteq́; *tota die ac nocte uel tres heminas æger bibet: si uastius corpus est, plus etiam. Tres heminas diurnas* Celsus *cardiacis statuit, nisi uastioris sint corporis, et uini meraci.* De qb⁹ Plin. *loquẽs li.* XXIII. Cardiacorum *(inquit) morbo unicam spem in uino esse certũ est.* Dari *utiq; non nisi in cibo debet, nec à somno, nec præcedente alio potu, id est non nisi sitienti, nec nisi in desperatione summa.* Hoc Iuuena. *significat cum inquit:*

Cardi

Cardiaco nunq̃ cyathum miſſurus amico.

Tres heminæ ſeſquiſextariũ explent: ex quo apparet iuſtã ꝓpemodũ potus menſuram hoĩ cardiaco ſtatutã eſſe. Nã cũ hoĩ ſano iuſta mẽſura ſit ſextarius in ſingulos epulatꝰ, cardiaco nouenos cyathos taxauit, uel ſenos.i.binos quadrantes ſi ter epulantes cardiacos intelligamus. Et de cœliacis: *Obſeruãdũ (inqt) ne quis aut cibus, aut humor uniuerſus detur, ſed paulatim. Ergo per interualla tẽporis ſat eſt cyathos binos ternos'ue ſumere & cibum proportiõe huius.* Et inferius: *Potui uero aqua pluuialis decocta, ſed quæ per binos ternos'ue cyathos bibatur. Cyathis autem antiquos potus ſui menſuram metiri ſolitos etiam inter epulas ex eo conijcio, quod ſerui qui dã ad cyathos ſtare uel eſſe dicebantur: ut ſerui ad limina, et ad pedes.* Tranq. in Cæſare: *Sed* C. *Mẽmius etiam ad cyathum et uinũ Nicomedi ſtetiſſe obiecit.* Iuuena. *ſat.* XIII.

Ad cyathum ſtare.

Nec puer Iliacus formoſa, nec Herculis uxor
Ad cyathos.—

Hoc *græci* κυαθίζειν *dicunt, quo uerbo* Plautus *in* Menech. *uſus eſt.* Non *ſcis quis ego ſim, qui tibi ſæpiſſime cyathiſſo apud nos quãdo potas.* Cyathus *à græcis ob id etiam* ἀντλητὴρ & ἀρυστὴρ, & ἀρύστιχος, & ἀρίταινα *dicitur, & à quibuſdã* οἰνοχόη. *Quæ oĩa uocabula ab hauriẽdo uel fundẽdo uino dicta ſunt. Stare igitur à cyathis à latinis dicti ſunt, quos græci* οἰνοχόους *appellãt.* Apuleiꝰ *pocillatores uocauit.* Pincerna *nõ auſim affirmare probũ eſſe uocabulum, etiam ſi* Aſconius *in prætura urbana uſus eſt, ſi uera ſunt eo in loco exemplaria.* Pincerna *à græco deducitur, cui conuiuæ dicunt identidẽ* πίνειν κίρνα, *id eſt miſce uinum uel tempera uinũ ut bibã.* Honeſtũ *id olim munus fuiſſe docet* Athenæus *libro* X. *qui apud græcos morẽ fuiſſe tradit, ut nobiliſſimi iuuenes in cõuiuijs ſacris publicis id munus obirent: nec minꝰ apud* Romanos. καὶ παρὰ ῥωμαίοις δὲ οἱ εὐγενέστατοι τῶν παίδων τὴν λειτουργίαν ταύτην ἐκτελοῦσιν ἐν ταῖς δημοτελέσι τῶν θυσιῶν. *Eſt aũt cyathiſſare ut ex eodẽ* Athenæo *nouimꝰ* κυάθῳ οἰνοχεῖν, *i. cyatho uinũ bibẽdũ admetiri.*

Cyathi græca nomina.
oenochoi.
Pocillatores.
Pincerna.

Qua

Cyathissare quid sit. Cyathi amicitiæ, amoris, Demetrij, Antigoni.

Quare Athenienses in conuiuijs solutoribus inuicẽ propinantes, cyathos amicitiæ, & cyathos amoris, & cyathum Demetrij nominatim poscebant, singulis potionibus: ut quaternos amicitiæ, & ternos amoris propinantes, & cyathũ præterea Demetrij uel Antigoni, qui duo extremi ab assentatione inoleuerunt, exolescente prisca Atheniensiũ libertate et generositate, ut idẽ autor prodidit lib. VI. de adulatoribus loquens. Persius:

Sed tremor inter uina subit, calidumq́; trientem
Excutit è manibus. —

Plin. pro mensura posuit. Siluestriũ quidẽ prunorũ baccæ uel è radice cortex in uino austero si decoquantur, ita ut triens et hemina supersit, aluũ et tormina sistunt, id est ut quatuor cyathi ex sex supersint. Tranquil. in August. Vini quoq; natura parcissimus erat, non amplius ter bibere eũ solitũ super cœnam, in castris apud Mutinã Cornelius Nepos tradit: postea quotiẽs largissime se inuitaret, senos sextãtes nõ excessit: aut si excessisset, reijciebat. Senos sextantes, pro sextario dixit, sed significare uoluit, senis haustibus sextarium tatũ bibere eum solitũ. Philippus Beroaldus diligens enarrator, ac multæ lectionis, sextantes senos sex pocula intellexit binas uini uncias continentia, sicut et apud Martialem trientes et quincunces deuncesq́;. Antonius Sabel. in eo loco, senos sestantes (inquit) ad mẽsuram, an ad pondus referas in dubiũ uenire potest: sed melius ad mensurã, ut sit sestans mensuræ genus, ut quincunx apud Martialem. Beroaldi opinio, nec Pliniano dicto, nec nostro conuenit, (tamen ita Plinius scriptum reliquit, ut cyathus pendeat per se drachmas decẽ et hemina sexaginta) quippe Pliniana ratione sestarius centũ et uiginti drachmas trahit: At Beroaldus duodecim unciarum senos sestantes esse dixit, id est sex et nonaginta drachmarũ, quos planum fecimus ex Martiale duodenos cyathos significare. Quare insignis hæc fuit hallucinatio, et penè par illi de sestertio.

Beroaldus.

Calderinus. Calderinus uir ingeniosus et grauis enarrator, nouo genere hallucinatus est apud Iuuena. sa. VI. illo in loco: De quo sextarius alter ducitur

Ducitur ante cibum. Sextarius alter, inquit, id est duo sestantes, uidelicet arbitratus sextariũ à sexante dictũ non à sexta congij parte, cum sextarius sexies sextantẽ capiat, sextãs non magis duas uncias, ꝙ sextã cuiusq; rei partẽ significat. Sed horum uerborũ significatio à nullo, quod sciam, recte ac planè adhuc enarrata est. Romani autẽ sextarium quasi legitimam ac quotidianam uirilis potus mensuram statuentes, ab eo quasi ab asse incipientes, reliqua uocabula partes eius fecerunt, quo modo & nos pintam uirilẽ mensurã ponentes semissem eius parcis uini destinamus, dodrantem autem continẽtibus, quadrantẽ ægrotis, sesquipintã bibacibus, in quotidiano quidẽ cõuiuio. Augustus igitur uini parcissimꝰ dictus est à Trãquillo: qui super cœnã plerunq; ita sibi tẽperabat, ut ternos sextantes, id est, dimidiatã aliorũ mensuram biberet, & cum licentius bibere statuerat, sextariũ non excederet, ac ne excedere quidẽ posset citra reiectionẽ, quippe uir infirma ualetudine, ac graues & periculosas ualetudines per omnem uitam expertus, ut autor est idem Tranquillus: ob id etiam cibi minimi, adeo ut ante initũ uel post dimissum conuiuiũ solus cœnitaret, cum pleno conuiuio nihil tangeret, quo certiorem rationẽ cibi potusq; teneret. Hoc mihi conuenire uidetur cum eo quod diximus ut qui uini modice sit appetẽs, dodrãtem nostrũ, id est ternos sextariolos quotidiano conuiuio bibat, qui si etiam quadrantẽ huic addat, ut plenam mensurã nostram bibat, quam pintam dicimus, ne sic quidẽ uinosus dici debeat, et tamẽ hæc mensura sedecim cyathos implet. Hoc cum exacte considerarẽ, dodrantem prædictũ quem sextariũ Romanũ esse dico, in treis trientes diuisi totidẽ calicibus sumptis, & rursus in quatuor calices quadrantales æquis distributionibus: quo facto eũ esse captum mensuræ cognoui, ut qui firmo stomacho sit, & interdicto medicorũ non prohibeatur, quominus ducere possit ex œnophoro quantũ sitis appetat, is haustu primo cœnæ quadrãtem siccare debeat, addita etiã aquæ tertia, aut quarta parte, si tamen sitim expectauerit. Qui autem bibacior paulo fuerit, etiã triẽtem: de sobrijs loquor, sed de ijs

sobrijs

sobrijs qui iustum haustum diluendis cibis ducere soliti sunt, quales plerique sunt nostratium hominũ, quibus quidem uini potus uitio nõ uertitur, id est qui inter uinosos nõ censentur. Nullus *enim modus temulentiæ assuetis & perpotatoribus constitui potest.* Nec *rursus de ijs loquor qui semper siticulosi pytissantium more gustatorũ in ctu magis q̃ potu uillum transmittere solent: omnino quadrantem stomachi firmæ constitutionis, trientem etiam sitibundi modũ cũ aquæ rata portione esse dico idq; intra temperantiam.* Quare *ab antiquis indita hæc esse nomina ternis quaternisq; cyathis affirmauerim: tãetsi* Augustus *sextantibus utebatur, cui* Antonius Musa *sextantarios modulos, id est dimidio minores legitimis indixerat: quare quãtum sobrij homines bibere soliti sunt quotidiano potu, tantum* Augustus *bibebat cum largissime sese inuitauerat.* Quod *si uerum esset id quod apud Plinium legitur de hemina & acetabulo, id est sesquicyatho, sextarius cẽtum et uiginti drachmarum esset, id est minor tertia amplius parte quàm noster dodrans, nec pintæ dimidium caperet.* Hoc *enim pondere probare unicuique nostrum licet: quod quàm sit absurdum nemo non intelligit, ut tantula mensura in duodenos cyathos diuideretur, & in solutis perpotationibus & conuiuiorum hilaritate, cum sine lege ac sine modo bibitur, quadrantes trientesq; & (cum plurimum) septunces pro numero elementorum nominum biberent, quantum scilicet quisq; hodie sobriorum uno impetu familiari cœna bibit: septunces enim ea ratione sextariolum nostrum non excederent, qui modulus est (propè dixerim) potionis medicamentariæ.* Antiquos *autem parciore uino usos non eorum est dicere qui bicongium* Ciceronem M. *filium,* Tricongium Torquatum *apud* Plinium, *et apud* Trãquillum *potorem amphorarium legerint, quibus hodie si pares in* Gallia *inuenirentur, mõstri instar haberetur, apud quos* Germanorum *militum bibacitas hoc biennio inter miracula celebrata est: quotidianis enim cõuiuijs singuli quaternos quartarios absumere dicebantur: qua ratione nouem conuiuæ binas amphoras excerbebãt*

Augustus Cæsar quantum biberit.

Bicongius Ci. M. fili⁹.

Tricongius Torquatus.

*bebant. Hanc bibendi palmam æquare nostratium hominum pro-
fligatissimi uini potores numero triginta nō possent, duntaxat ut
alternis diebus id facerent qđ illi singulis factitabant. Quid quod
ipsa carmina quæ apud Priscianum legūtur, & secū & cū Plinio
pugnant? Cum enim de cyatho dicant:*

> *Bis quinq; hunc faciunt drachmæ si appendere tentes,*
> *Oxybaphus fiet si quinq; addantur ad istas.*

Alio loco ita legitur,

> *Nam libræ ut memorant bessem sextarius addet,*
> *Seu puros pēdas latices seu dona Lyci.*
> *Addunt semissem libræ labentis oliui.*
> *Selibramq; ferunt mellis superesse bilibri.*
> *Hæc tamen assensu facili sunt credita nobis,*
> *Nanq; nec errantes undis labentibus amnes,*
> *Nec mersi puteis latices, aut fonte perenni*
> *Manantes, par pondus habent. —*

*Quonā igitur tandē modo conuenit ut hemina quæ dimidiatum
sextariū efficit, sexagenas drachmas pendeat, & sextarius libram
& bessem, hoc est centū & sexaginta? Si enim de centū & nona-
ginta duab⁹ drachmis, seu duab⁹ libris Romanis, trientē .i. duas et
triginta abstuleris, reliquæ erunt centū & sexaginta. Nos cū hoc
ꝓbaremus aqua puteali utebamur, nec scrupulose differentiā aqua
rū exqsiuimus, nec in alio liquore rē experiundā duximus, cū iā te-
nere ueritatē uideremur. Ex græcis aūt autoribus uix rē cōstitue-
re possum⁹. Pollux libro IIII. cotulā tertiā partē chœnicis esse tra
dit, & medimnū chœnicas octo & quadragīta capere, & sextari
um octo chœnicas.* κοτύλη τὸ τρίτον τῆς χοίνικος. ὁ δὲ μέδιμνος, χοίνι
κας ὀκτὼ καὶ τετταράκοντα. ὁ δὲ ἑκτεὺς, ὀκτώ. *Hoc dictū discrepat
cum uersibus illis in quibus ita legitur:*

Cotula.

> *At cotylas quas si placeat, dixisse licebit*
> *Heminas recipit geminas sextarius unus.*
> *Qui quater assumptus fit graio nomine chœnix.*

Chœnix.

Adde

Adde duas, chus fit uulgo qui eſt congius idem.

Pollux heminam tertiã partem chœnicis facit, hæc carmina octa-uam. Chus (inquit Suidas) mẽſura eſt Attica *capiẽs cotulas octo. Feſtus heminã quaſi hemis, id eſt dimidium ſextarij dictã eſſe au-tumat.* Rurſus Suidas : μέδιμνον μεδίων ἕξ, ὡς εἶναι μέτρον ξεστῶν οβʹ ἤδη λιτρῶν ρηʹ *Id eſt medimnũ modiorũ ſenũ eſt, ut ſit menſura xeſtas duas & ſeptuaginta capiens, id eſt libras centum & octo.* Quo *dicto ſignificatur xeſtem ſelibrã pẽdere, id eſt centũ &* XII. *drachmas & ſemidrachmã: libra enim* Attica *ſeptuagenas quinas drachmas pendet. Sic modius qui ſexta pars eſt medimni decem et octo librarũ erit, ita ſextarius quæ ſextadecima pars eſt eius, erit quatuor & octoginta drachmarũ & ſemiſſis, quod cum Plinij di-cto non conuenit.* Quòd *ſi litran, id eſt libram* Atticam *pro mina intelligamus, ut* Hermolaus *uoluit, &* Plinius *interdũ fecit, ſexta rius centũ ac duodecim drachmarum & ſemis erit, quod nihilo ma gis conuenit.* Quòd *autẽ* Plinius *librã pro mina acceperit, patet* ex Dioſcoride, *ubi de* oxymelle *loquitur libro quinto :* λαβὼν ὄξους κοτύλας πέντε. καὶ ἁλὸς θαλασσίου μνᾶν μιάν, μέλιτος μνᾶς δέκα. ὕδατος κοτύλας ί. μίξας ἕψησον, ἄχρις οὗ δεκάκις ἀναβράσῃ, καὶ ψύξας κατάγγισον. Hoc Plinius *ad uerbũ lib.* XIIII. *ſic uertit:* Oxymel *uocarunt mellis decem libris, aceti ueteris hemi nis quinq;, ſalis marini libra, aquæ pluuiæ ſextarijs quinq; ſuffer-uefactis decies, mox elutriatis.* Quod *ille minã,* Plinius *libram di-xit: quod ille heminas decem,* Plinius *ſextarios quinq;.* Rurſus Pli *nius de eo genere uini factitij loquẽs, qui cẽchrites dicitur quòd ex milij ſemine fiat, libram et quadrantẽ pro mina tranſtulit: cũ enim de adynamo factitiorũ primo dixiſſet, ita ſubdidit :* Proximũ *fit è milij ſemine maturo cum ipſa ſtipula (libram & quadrantẽ in con gios duos muſti macerant) & poſt ſeptimum menſem transfuſo.* Dioſcorides: δεῖ δὲ λαμβάνειν τὴν πόαν σπέρματος πλήρη πέπειρον σὺν τοῖς κλάδοις, καὶ μνᾶν μίαν βάλλειν εἰς οἴνου χοὰς βʹ. ἐᾶν δὲ ἑπτὰ μῆνας, καὶ οὕτω μεταγγίζειν. Accipere *autẽ oportet*

herbam

herbam semine plenā maturo cū ramulis, et eius unā minam in uini congios binos mittere, et sic septē mēsibus relinquere, ita à septimo mēse diffundere. Sed corrupte apud Dioscoridē Cestrites et Cestros pro Cenchrites et Cenchros in libris impressis legitur: sic.n. legi debet: τοῦ κεγχρίτου: quū Plini⁹ miliū dicat. Verius est tamē Pliniū errore exemplaris deceptū, Cenchritē pro Cestrite intellexisse. Est aūt cestrū latinè betonica herba dicta, ut in Dioscoride lib. IIII. apparet in principio, qui psychotrophū alio nomine uocat utrobiq;, quasi herbā frigidis locis gaudētē, quæ hodie sic agnoscitur, ex qua fit uinū betonicatū. Hoc aūt Plinij dictū uel ex Dioscoride, ut multa alia uersum est, uel ex alio autore, qui ijsdē uerbis cū Dioscoride scripsit. Hoc enim non satis constitui potest utrū Plinius Dioscoridē legerit, quē ut identidē ijsdē uerbis sequitur, sic nusq̄ nominatim citat, ita ut nonnunq̄ à Dioscoride accepta dissimulandi furti gratia transformare uideatur: ut in hoc loco: interdum aliū secutus uideatur, sed uel à quo Dioscorides transcripserit, uel ille à Dioscoride. Plinius latinū hominē Sestiū Nigrum medicinæ diligentissimū appellat, de Castoreo loquens libro tricesimosecundo, qui Niger græce scripsit: cum Plinij uerba cū Dioscoride collata, ex ipsius Dioscoridis libro traducta esse uideantur. Nam Dioscorides Nigrum in hoc secutus non uidetur, cū eum inter Asclepiadas recensens improbet: & is tamen à Plinio etiā citatur ubi Salamādræ meminit lib. XXIX. his uerbis: Sestius Venerē accēdi cibo earū si decoctis interaneis & pedibus & capite in melle seruentur tradit, negatq; extingui ignē ab ijs. Dioscorides libro secundo: σαλαμάνδρα ἐίδός ἐστι σαύρας. ἐστὶ δὲ νωχελὴς, ποικίλη, μάτην πιστευθὲν μὴ καίεσθαι. Et inferius: φυλάσσεται δὲ ἐν μέλιτι δὲ ἐντεριθεῖσα, τῶν ποδῶν καὶ τῆς κεφαλῆς ἀφαιρεθέντων εἰς τὴν αὐτὴν χρῆσιν. Hæc uerba ita cum Plinij uerbis congruunt, ut ab eodem autore uterque sumpsisse uideatur, quo modo & à Crateua uterque sumpsisse aliqua non dissimulat. Alibi Plinius de Opobalsamo loquens: Alexandro Magno res ibi gerente toto die æstiuo unam

An Plinius Dioscoridē legerit.

Sestius Niger.

Salamādra.

concham impleri iustum erat. Omni uero fœcunditate è maiore horto congios senos, è minore singulos, & cum duplo repẽdebatur argento: uel potius, cum et duplo, ut in emẽdatioribus. Hoc Dioscorides non ad tempus Alexandri refert, sed ad suum his uerbis. ῥεῖ δὲ ὀλίγον, ὡς καθ' ἕκαστον χρόνον μὴ πλεῖον ἢ ἓξ ἢ ἑπτὰ χόας συναθροίζεσθαι. πωλεῖται δὲ ἐν τῷ τόπῳ σταθμὸς αὐτοῦ πρὸς διπλοῦν ἀργύριον. *Fluit tenui gutta & pauca, ita ut unoquoq; anno non amplius q̃ seni aut septeni congij colligantur: cum uenditur ibi, duplici argenti pondere rependitur.* Cum Plinius idem cum Dioscoride dicat, apparet tamen eum alium autorẽ secutum. Sed ex eo restituendus Plinius hoc modo: *Omni uero fœcunditate è maiore horto congios senos singulis annis.* Quonam modo enim ex singulis cõchis congij seni fierent? et præterea absurdum esset Plinium de singulis diebus id dixisse cum duplo argento rependeretur. Quòd si nihil addere uolumus, existimo sic legendum: *Anni uero fœcunditate, hoc est totius anni etiam fertilis fœtu.* Verum hæc de Plinio et Dioscoride obiter dicta sunt. Credo tamen Plinium latinos etiã autores aliquos obseruasse, & ob id miscellaneas interdum descriptiones tradidisse, quæ nec planè cum Dioscoride conueniant. Hoc igitur in loco Plinius libram Atticam & quadrantem pro centum drachmis, id est pro mina dixisse uidetur, siue hoc innouare ei uisum sit, siue ex græco alio acceperit, qui litram scripsisset, id est libram, & drachmas uiginti quinq;, qui est quadrans non libræ sed minæ: nam alioquin Plinius parum religiose græca hæc uertisse uidetur, aut certe parum constanter si quis diligenter animaduertat. Theodorus Gaza uir doctissimus utraq; lingua chum siue choa, sextarium transtulit, & hemichoum semisextarium, diuum Hieronymum in hoc imitatus, qui Ezechielis quarto choeis Atticos duos Italicos duos sextarios esse dixit. Interpres Aristophanis in Equitibus: χοῦς μέτρον ἀττικὸν χωροῦν κοτύλας η' Chus (inquit) mensura est Attica capiens heminas octo, quod cum uersibus illis nõ congruit, qui choa duodenas cotulas capere tradunt, ut idem sit congius

Chus.

gius & chus, quod Plinius itidē in superiori exemplo uoluit. Athenæus libro decimo de temulentia loquens, inter maxime uinosos homines Alexandrum enumerat. Autorem autem citat Ephippium in libro de Alexandri & Ephestionis funere: Erat (inquit ille) inter Macedones Proteas bibendi certamine clarus. Hunc in conuiuio Alexander poculo bicongio prouocauit (bicongium nunc appello quem ille dichum græce dixit.) Quum igitur Alexander bibisset, Proteas rege multum laudato qui egregie tantum calicem exorbuerat, & ipse quoque ea fide atque integritate bibit ut ab omnibus plausu exciperetur. ἀλέξανδρος γοῦν αἰτήσας ποτὲ ποτήριον δίχουν, καὶ πιὼν, προὔπινε τῷ πρωτέᾳ. καὶ ὃς, λαβὼν, καὶ πολλὰ ὑμνήσας τὸν βασιλέα, ἔπιεν, ὡς ὑπὸ πάντων κροταλισθῆναι. *Mox Proteas eodem poculo cum regem prouocasset bibissetq;, Alexander generose conatus iterum calicem eundem ducere, cum partem iam traxisset, resupinata in lecti puluinar ceruice poculum manibus emisit. Quo ex certamine in ualetudinem incidit, à qua tandem iugulatus est, ut Ephippius tradidit, qui ab alijs historicis in hoc dissensit: eum enim ueneno sublatum dicunt. Fabularem autem eam historiam esse ex eo conijcere licet, quod subdidit, id regi contigisse ob Thebas oppugnatas, uidelicet infenso Liberi patris numine qui Thebis natus esse dicitur.* καὶ ἐκ τούτου νοσήσας ἀπέθανε, τοῦ διονύσου φασὶ μηνίσαντος αὐτῷ, διότι τὴν πατρίδα αὐτοῦ τὰς θήβας ἐπολιόρκησε. *Idem Athenæus alibi eodem libro:* μίλων ὁ κροτωνιάτης ὥς φησιν ὁ ἱεραπολίτης θεόδωρος ἐν τοῖς περὶ ἀγώνων, ἤσθιε μνᾶς κρεῶν εἴκοσι, καὶ τοσαύτας ἄρτων, οἴνου τε τρεῖς χόας ἔπιεν. *Milo Crotoniata, ut autor est Theodorus Hierapolitanus in libris de certaminibus Græciæ, minas uiginti carnium, & totidem panis esitabat, & tres congios uini bibebat. Congius id est dichus in hoc & superiore exemplo idem non fuisse uidetur, cum Milo una cœna tres congios absumeret, & Alexander uno haustu duos biberet. Oportet enim eam mensuram liquidi congruere cum pondere aridi pulmentarij & panificij. Veritatem igitur*

Alexander Macedo uinosus.

Proteas.

Milonis uoracitas.

Congij diuersa acceptio.

eam efficit autorũ diuersitas, qui mensuras quisq; patriæ suæ secuti sunt, aut eorũ certe de quibus locuti sunt. Xestes aũt q̃d sit apud græcos non facile dixerim. Dioscorides de Schisto lacte loquens: δεῖ δὲ πρὸς τὸ μὴ ὑπερζεῖν τὸ γάλα ἐν τῇ ἑψήσει, σπόγγω ἐκ ψυχροῦ συνεχῶς ἀποψᾶν τὸ χεῖλος τῆς χύτρας. καὶ ξέστην ἀργυροῦν πλήρη ὕδατος ψυχροῦ καθιέναι. Hoc Plinius libro XXVIII. sic trãstulit: Quũ feruet ne circunfundatur præstat cyathus argenteus cum frigida aqua demissus, ita ne quid infundatur. Cyathũ Plinius pro Xeste dixit: alibi ferè sextariũ uertere solet, ut lib. XIIII. Fit absinthites in XL. sextarijs musti, absinthij Pontici libra decocta ad tertias partes, uel scopis absinthij in uinũ additis: ubi refragantibus omnibus exẽplaribus ex Dioscoride sic lego: Fit absinthites XLVIII. sextarijs musti, absinthij Pontici libra, decoctis ad tertias partes. οἱ μὲν γὰρ εἰς μ΄. καὶ η΄. ξέστας τῶν ἰταλικῶν κεραμίων, μίξαντες ἀψινθίου ποντικοῦ λίτραν μίαν. ἕψουσι μέχρι τὸ τρίτον ἀπολειφθῇ. Quidã aũt, inquit, duodequinquaginta sextarijs Italicarũ amphorarũ miscentes librã unam absinthij Pontici, decoquũt quoad tertia pars residua sit. Et nectarítate: ὁ δὲ νεκταρίτης σκευάζεται ἐκ τοῦ ἑλενίου. ὃ ἔνιοι μηδικὸν. οἱ δὲ σύμφυτον. οἱ δὲ ἰδαῖον φλόμιν. οἱ δὲ ὀρέστιον. οἱ δὲ νεκτάριον καλοῦσιν. ἑλενίου ῥίζης ξηρᾶς ὁλκὴ ε΄. ἐνδήσας εἰς ὀθόνιον καθὲς εἰς χοᾶς ς΄. γλεύκους. Plinius totidẽ penè uerbis: Inuenitur & Nectarites ex herba quã alij heleniũ, alij medicã, alij symphyton, alij idæon & oreſtion, alij nectareum uocant, radice põderis XL. denariorũ in sestarios sex musti addita. Hoc tantũ refert quòd ille quinq; uncias dixit, Plinius aũt XL. denarios, ea ratione qua centũ denarij minã efficiũt, ut sæpe diximus. Sed illud aduertendũ quòd chum pro sextario Plinius intellexit, quũ alibi ut diximus pro congio acceperit de miliato uino loquẽs, quo modo & ubi de myrtite loquitur: nã quũ Dioscorides dicat: δεῖ λαβόντα τῶν μελαίνων μυρσινῶν τοὺς ἀκρέμονας, βάλλειν εἰς τοὺς γ΄. τοῦ γλεύκους χοᾶς. Plinius: Græci, inquit, myrtiten hoc modo faciũt, ramis teneris cũ suis folijs in albo musto decoctis tu-

Plinij locus.

fis,

ſis, libram in tribus muſti congijs deferuere faciũt. Congios nunc tranſtulit choas quũ prius ſextarios uertiſſet. Rurſus Dioſcorides de Rhodite: ῥόδων ξηρῶν κεκομμένων μνᾶν μίαν ἐνδήσας εἰς ὀθόνιον κάθες εἰς γλεύκους ξέστας ὀ· μετὰ δὲ τρεῖς μῆνας διυλίσας μετάγγιζε. *i. roſæ aridæ contuſa folia ad minã unã in linteolũ alligata demittito in muſti ſextarios octonos, & poſt tres mẽſes percolatos in aliud uas trãsferto. Plin. aũt ſic: Roſæ folijs tuſis, in linteoloq; in muſtũ colatis cũ põduſculo ut ſidat, XL. põdere denariorũ in ſextarios uicenos muſti, nec ante tres mẽſes uaſe aperto. Hunc locum immutauit Plinius, ut nec Dioſcoridẽ, nec eundẽ cum Dioſcoride autorem ſecutus primore ſenſu uideatur. Dioſcorides præcipit in octonos ſextarios muſti minã unã roſæ tuſæ cõijci. Plinius in ſextarios uicenos quinq; uncias. Quare fieri potuit, ut Plinius uel librarij uel à manu ſerui uitio notã minæ pro nota unciæ intellexerit, & Xeſtas pro cotulis acceperit: ſic fit ut quum ſingulas uncias roſæ tuſæ octonis heminis uini ſufficere exiſtimarit quadraginta denariorũ pondus, id eſt quinq; uncias quadragenis heminis ſtatuerit, quũ ad uerbũ referre Dioſcoridis locũ nollet, aut eius quem Dioſcorides ſecutus eſt. Idem: E napis fit, X. denariorũ pondere in ſextarios binos muſti addito. Dioſcorides:* βουνίου οὐγγίας δύο κόψας, κάθες εἰς κοτύλας γλεύκους τέσσαρας. *i. napi uncias duas cõtuſas in quatuor muſti cotylas demittito. Secundũ hoc non decem denariorũ, ſed ſedecim legendũ eſt apud Pliniũ. In antiquis exemplaribus numerus ille corruptus eſt, ut in quibuſdã deſit, in nonnullis duũm, non decem legatur. Verũ Plinius libens facit: ut octo denarios pro uncia dicat: Quòd aũt Plinius modulos et numeros ex Dioſcoride mutet interdum, ſeruata tamen proportione, exemplũ eſt in mentione hyſſopitæ: Similiter, inquit, fit hyſſopites è Cilicio hyſſopo uncijs tribus in duos congios muſti coniectis, aut tuſis in uinum. Dioſcorides:* ὑσσωπίτης ὁ ἐκ τοῦ κιλικίου ὑσσώπου κάλλιστός ἐστι. δεῖ δὲ ἐν τοῖς κεραμίῳ τοῦ γλεύκους λίτραν μίαν τοῦ ὑσσώπου κεκομμένων τῶν φύλλων προσδιδόναι. *Hyſſopites, inquit, qui ex*

hyssopo Cilicio fit, optimus est, addere oportet amphoræ musti libram unam hyssopi foliorum contusorum. Hoc Plinius mutatis (ut diximus) modulis uerbisq; rettulit. Idem est enim in amphorã, id est in octo & quadraginta sextarios libram unam hyssopi conijcere, & in duodenos sextarios, hoc est binos congios quadrantem, id est uncias treis. Hic obiter adnotãdum, ceramium græcum idem esse quod amphoram, quod & eodem autore planum fit in mentione absinthiati uini, quam supra posuimus. Dioscorides de elelisphacite: ὀγγιὰς η· ἐλελισφάκου εἰς γλεύκους ἀμφορέα ὃ ἐστι κεράμιον, κάθες, id est Saluiatum ita conficitur, si uncias octonas saluiæ in musti amphoram, quod ceramium dicitur, demiseris. Idem Plinius de aromatite. Fit apud alios nardi & malobathri selibris in musti congios duos additis. Dioscorides: ὁ δὲ διὰ συριακῆς νάρδου καὶ κελτικῆς καὶ μαλαβάθρου σκευάζεται οὕτως· ἑκάστου ἡμίμναιον λαβὼν εἰς δίχουν γλεύκους κάθες. Dictum id est choas duos Plinius haud dubie congios binos transtulit. Dioscorides: ὁ δὲ οἰνάνθινος σκευάζεται οὕτω. λαβὼν τῆς ἀγρίας ἀμπέλου τὸ ἄνθος βρυούσης ξηρὸν, μνᾶς δύο εἰς μετρητὴν γλεύκους πρὸς ἡμέρας λ΄. εἶτα δινλίσας ἀπόθου. Hoc Plinius sic uertit: Fit è labrusca hoc est uite syluestri, quod uocatur œnanthinum: flores eius libris duabus in musti cado macerati post XXX. dies mutantur. quod Dioscorides metretam dixit, Plinius caddum transtulit, quod & ipsum græcum est, sed utroque nostri utuntur. Metreta enim Cato & Columella utuntur. Est autem congiorum decem ut autor est Dioscorides libro quinto his uerbis: ἔστι δὲ ὁ μετρητὴς χόας δέκα. Decem autem congij sexaginta sextarios ualent, id est amphoram et quadrantem. Pollux tamen in decimo de uocabulis ait: Cratinum comicum metretam amphoram appellasse. Idem etiam Philochorum tradit in libro quem de lingua Attica composuit, scripsisse caddũ et amphorã apud antiquos idem fuisse: ideoq; hemiamphoriũ, id est semiamphorã, etiam hemicaddũ dictũ: uerũ Epicarmũ, caddum et amphorã ut distincta posuisse. In carminibus quæ apud Priscianũ legun-

Ceramium.

Metreta & caddus.

leguntur caddus & amphora Attica pro eodē ponūtur his uerbis:

Attica præterea dicenda est amphora nobis,

Seu caddus, hanc facies nostræ si adieceris urnam.

Quibus uerbis significatur Atticā amphorā & caddū sextariorū duorū et septuaginta fuisse.i.duodecim congiorū, quo fit ut Attica amphora hemiolia Romanæ fuerit amphoræ. Ego Dioscoridis opinioni accedere malim. De græcis quibusdā uocabulis nihil fixū statuere possumus, quandoquidē Plinius id præstare nō potuit, quippe quū nec ipsis græcis de ea re cōueniat, quæ pro locorū urbiumq; uarietate, ac tēporū fortasse, identidē euariarūt: nā et in hac urbe (ut diximus) tot mensurarū ratio, à uicorū aut certe regionū magistris reposcēda est, quam nemo unus tenet. Sed nec librā græcam Plinius à latina distinxisse manifeste uidetur, quod meminerim me adnotasse Hoc tamē tenebimus, amphorā et ceramiū eandē mēsurā, ut metretā et caddū, quod uerbū apud Pliniū et alios nostros sæpe legitur: Si quis tamen animaduertat orationē Demosthenis quæ πρὸς τὴν λακρίτου παραγραφὴν inscribitur, mirabitur pretiū uini importati in Pontū ex urbe quadā Thraciæ talentū argenti statui etiā cū naulo & apparatu necessario, et tot ceramia icosoro naui importata esse. τὰ δὲ τρισχίλια ταῦτα κεράμια ἄγεσθαι εἰς τὸν πόντον εἰκοσόρῳ. Quibus uerbis conijcere licet ceramium Atticum Demosthenis tempore minus fuisse amphora Romana, nisi potius intelligamus ceramia Thracica nō Attica ex urbe Menda in Pontum importata. In qua oratione stamnum & ceramium pro eodem ponit: Medimnum etiam tenebimus sex modios capere, id est duodequinquaginta chœnicas, seu duodequinquagies binos sextarios. Porrò sextarium Medimni octo chœnicas efficere, id est sedecim sextarios: nam hemimedimnus quatuor & uiginti chœnicum est, cuius bes triteus à Græcis dissyllabo nomine nuncupatur, id est tertiarius, sedecim chœnices continens, & duos & triginta sextarios. Triens aūt hecteus itidem dissyllabo nomine dicitur, octo scilicet chœnices capiēs, sic ab eis dictus quòd medimni sit sextarius,

Ceramium. Thracicū idē quod stānū.

Chœnix.

τριτεύς.

ἑκτεύς.

Quatuor chœnices hemihectum dicitur, id est semisextarius medimni, quod & hemihecteũ dicitur, ut apud Aristophanẽ Nubibus: πεϱίδου νῦν ἐμοὶ εἰ μὴ τετϱάμετϱόν ἐστιν ἡμιεκτέον, id est fac nũc mecum sponsionem ni tetrametrũ sit semisextarius. Semisextarium tetrametrum appellat, id est quatuor mensuras continentẽ, quatuor chœnicas scilicet. Est aũt comica allusio ad carmen tetrametrum. Nam quod Socrates de pedibus dixerat poëticis, id Strepsiades poëticæ ignarus ad chœnicas rettulit, quasi alia metra mensurasq; non nosset q̃ uascularia, ex cuius poëtæ enarratore & ex Polluce illam medimni diuisionem collegimus. Quanq̃ hoc confirmat Harpocration in lexico oratorio in uerbo ἡμίεκτον: qui etiam medimnũ chœnicas duodequinquaginta capere dixit, & modium qui ἕκτος appellatur, octo chœnicas. Quòd si medimnus sex modios Italicos capit, ut locupletissimis testibus comprobatũ est, quũ sextarius medimni sint octo chœnices, chœnicẽ binos sextarios, et quaternas cotulas capere necesse est: modius enim sedecim sextarios capit. Nec consentaneum est id quod à Polluce dictum est, cotulam tertiam partem chœnicis esse, quasi scilicet chœnix sesquisextarius Italicus fuerit: quo minus probanda Theodori Gazæ uiri medici opinio, qui sextarium quodã in loco uertit. Nihil aũt certius inueni q̃ quod apud Hesychiũ legitur, qui Anastasii imperatoris tempore scripsit, cum res Romanæ iam Græcis hominibus planè innotuissent: Cyathus (inquit ille) capit liquoris uncias duas. λέγεται δὲ κύαθος ὑγϱοῦ τινὸς οὐγγίας δύο. Si Cyathus uncias duas capit, et sextarius igitur uncias capit quatuor & uiginti id est centum nonaginta duas drachmas: & sic ad momentũ extremũ conuenit nobiscũ Hesychius. Nec cyathus decem drachmas sed sedecim capere comprobatur, qui numerus duodenario multiplicatus duas libras conficit. Hesychiũ aũt de Romano cyatho locutum ex eo patet quòd uncias duas Romano uocabulo dixit: quare confectã (ut arbitror) probationem habemus. Comperto enim cyathi modulo, reliqua dubia esse nequeunt. Herodotus in Polymnia, id est libro septimo de copijs

ἡμίεκτον.

Cyathus secundum Hesychium.

fijs Xexis loquēs, Græciam inuadentis : οὕτω πεντηκοσίας τε μυριάδας καὶ εἴκοσι καὶ ὀκτὼ καὶ χιλιάδας τρεῖς καὶ ἑκατοντάδας δύο καὶ δεκάδας δύο ἀνδρῶν ἤγαγε ξέρξης ὁ δαρείου μέχρι σηπιάδος καὶ θερμοπυλέων. Ita bis (inquit) et quinquagies centena & octoginta tria millia, et ducētos uiginti homines Xerxes ad Thermopylas usq; duxit. Et paulo post: ὥστε οὐδέν μοι θῶυμα παρίσταται προδοῦναι τὰ ῥέεθρα τῶν ποταμῶν ἐνίων, ἀλλὰ μᾶλλον ὅκως τὰ σιτία ἀντέχρησε, θῶυμά μοι μυριάσι τοσαύτῃσι, εὑρίσκω γὰρ συμβαλλόμενος εἰ χοίνικα πυρῶν ἕκαστος τῆς ἡμέρης ἐλάμβανε, καὶ μηδὲν πλέον, ἕνδεκα μυριάδας μεδίμνων τελεομένας ἐπ' ἡμέρῃ ἑκάστῃ. καὶ πρὸς, τριηκοσίους τε ἄλλους μεδίμνους καὶ τεσσαράκοντα. id est: Itaq; mirum mihi non uidetur quorundā amniū fluenta defecisse tot hominū millia: sed quonā modo frumentum suppetierit tot hominū millibus, id uero mirum uideri potest: siquidem ut chœnicē frumenti quisq; in singulos dies acciperet, ac nihil amplius, subducta ratione inuenio centena dena millia medimnûm quotidie absumi potuisse, et trecenta præterea quadraginta medimna. Hoc loco uertendo Laurentius Vallensis uir de literis meritissimus errore lapsus est tanto ingenio indigno. Sic enim uertit: Quo minus miror proditum esse fluenta quædā non suppeditasse: magis miror unde tot myriadibus cibaria suppetierint. Nā subducta ratione sic comperio, si singuli quotidie singulas frumenti chœnicas, id est semodia nō amplius accepissent, absumpta fuisse singulis diebus centū millia medimnorū, & trecentos ac quadraginta medimnos, qui singuli constant è senis modijs. Sic legitur in libris impressis: sed centum & decem millia Laurentiū scripsisse non dubito. Mitto igitur quòd illa uerba, proditū esse fluenta non suppeditauisse, male uersa sunt: quia Herodotus id affirmare uidetur, amnium fluenta prodidisse, hoc est destituisse exercitum tantum. Hoc igitur ut mittamus tanq̄ ab interprete aliud agente uersum, ne hoc quidem dixit Herodotus quid chœnix, quid medimnus caperet. At Laurentius utrunq; ex persona sua interpretatus, in

Vallensis erratum.

altero longe falsus est. Videamus igitur quonãmodo rationem inie rit, ut hæc uerba ad Herodotum adderet. In undecim myriadibus, ut locutus est Herodotus, id est in centum ac decem millibus et trecentis medimnis mille ac centum hecatontadas, id est centenarios millium esse planum est, hanc summã sexies ducere debemus ut ex medimnis ad modios ueniamus, quo fit ut iam sex millia sexcẽti decem & octo centenarij millium fiant. Tũ eam summam rursus duplicabimus, ut ex modijs semodij fiant, id est chœnices, ut Laurentius uoluit: sic fiet summa centenariorũ tredecim millia ducenti ac triginta sex. Hanc centenariorũ summam si ita partiamur, ut ex centenarijs millenarij fiant quas chiliadas Herodotus appellat, fient omnino mille trecenti uiginti tres millenarij, & sex cẽtenarij, id est tredecies centena ac uiginti tria millia sexcenti homines totidem & chœnices. Restant quadraginta medimni in ducentos et quadraginta modios diuidendi: & hi rursus in quadringentos octoginta semodios & chœnicas, qui numerus predictæ summæ accedit, ut sint tredecies centena uiginti quatuor millia & octoginta. Qui numerus longe abest à quinquagies bis centenis millibus, & reliquis numeris excurrentibus. Quare planum fit Laurentium Vallensem nunq̃ non ferè acrem hominem & uigilantem, tamen oscitanter hunc locum traduxisse, penè ut nihil pensi habuerit, & lectoribus Herodoti qui Græcum non obseruant exemplar insigniter imposuisse. Sed autorem eum cum Herodoto habemus Medimnum non latine modium, sed sex modia significare, quod Politianus ignorasse uidetur, et ante eum nonnulli librorum græcorum interpretes. Quare apud Plutarchum in Lucullo, quod legitur Lucullum pœnuria cõmeatuum pressum quum in Muridatem infestis copijs contenderet, triginta secum millia Galatarum duxisse, qui totidem modia tritici portarent, existimo medimna legendum esse: ut singuli senos modios gestauerint, homines præualentes corpore. Nam apud nos geruli frumentarij uulgo duodenos modios ex portu in horrea portãt: quare Galatæ homines præ

ualidi

ualidi senos onere uiatorio modios gestare potuerunt, qui minores erant nostris, ut supra docuimus, quanto mensura rasa à cumulata distat: et præterea medimni illi fortasse minores erant Atticis. Huius tamen rei fides apud exemplaria græca sit, quæ nobis uidere non contigit. Vt igitur mentem Herodoti assequamur de chœnice, age fac modium, non binas tantum chœnicas, ut Laurentius uoluit, sed octonas cepisse, id quod supra diximus: hoc posito, summa sex millium sexcentorum decem et octo centenariorum, nõ duplicato tantum, sed octuplicato crescet, fientq́; duo et quinquaginta millia nongenti quatuor & quadraginta centenarij, qui bis & quinquagies centena nonaginta quatuor millia quadringentos faciunt. Par est enim dicere bis & quinquagies centena nonaginta millia, & bis quinquagies millies centena milliesq́; nonaginta. Sic in superiore numero tredecim millia ducenti centenarij, efficiunt centies tredecim millia & centies ducenta, hoc est tredecies centena & uiginti millia. Ergo si bis & quinquagies nonaginta quatuor millibus et quadringẽtis chœnicibus, quadraginta medimnos, id est ducentos & quadraginta modios addideris, & pro his octies multiplicatis mille nõgentas & uiginti chœnicas, fient in summa bis & quinquagies nonaginta sex millia trecenti & uiginti uiri & totidem chœnices, & computatione græcorum myriades quĩgentæ & uiginti nouem, & præterea sex millia trecenti ac uiginti uiri. Myrias (ut sæpe dixi) decem millium numerum significat. Apud Herodotum autem numerus hominum legitur myriades quingentæ uiginti octo, & tria millia ducenti & uiginti: ita fit ut numerus chœnicum superet numerum hominum tredecim millibus & centum, quod errore calculi factum est, siue Herodoti culpa, siue emendatorum fuit. Intelligimus tamen (id quod quærimus) Herodotum censuisse chœnicem, non semodiũ, sed modij octauam partem esse. Esse autem errorem calculi in hoc loco nõ magis mirũ est, q̃ eo loco ubi tributorũ Persidis fit mẽtio, ut supra adnotatũ ẽ. Qđ aũt in supiore calculo lapsus nõ sim, q̃q̃ loco lubrico, facile

sciri

ſciri poteſt, ſi quis numerum medimni, id eſt centum & decem millia trecenta & quadraginta ſexies ducendo, ex medimnis ad modios tranſeat, ſic enim iam fient ſexcenta ſexaginta duo millia quadraginta: quæ rurſus octies ducta, ut ex modijs chœnices faciamus, fiunt in ſumma, quinquagies bis nonaginta ſex millia trecentæ & uiginti: tametſi ſiue uno, aut altero loco, ſiue in pluribus lapſus ſim in ſummis ſupputandis, indulgendam mihi ueniam facile ab optimo quoq; uiro promitto, modo ne calculi errore ductus, falſò quippiam conſtituerim, id quod uitaſſe me omnino exiſtimo: nec tamen (quæ eſt humana conditio) temere aliquid affirmauerim, ut omnino regreſſum mihi ad maiorem etiã ueniam negem, quam ne ambitioſis quidẽ precibus & penè ſupplicibus (ſi res ita tulerit) expoſcere grauabor. Quippe cum ne eximij quidem ſcriptores extra aleam fuiſſe hallucinandi quotidie reuincantur: quo minus ita exiſtimari uelim quaſi mihi firmius aliud præſidiũ actionum etiam mearũ omniũ eſſe nedum ſcriptionũ credam, q̃ in ara (ut ingenue fatear) miſericordiæ ſitum. Quòd ſi Caſſiani quidã iudices tam præfracta inuenti fuerint ſeueritate, ut omnem mihi ueniæ ſpem abſciſſam eſſe pronuntient (id enim unum uereor) candidiſſimum quenq; lectorem (ut ſpero) licebit appellare, ijsq; ſupremum calculum porrigere qui ex bono & æquo ius dicunt de multa meritoq; ſcribẽtium. Nam iure ad eos prouocandi ſublato, quotuſquiſq; experiri audeat, uel aduocata facundia fretus atq; ſubnixus? Atenim in auſpicando hoc opere nullum me iudicẽ reiecturum eſſe præfatus ſum dũtaxat non neſciũ iudicandi, nempe eo ſtaturus omnino quod docti cenſuiſſent. Vbi nunc igitur illa fidutia operis arbitratu omnium approbandi? Equidem non ideo hæc dicenda duxi quòd conſcientiam non eandẽ nunc in fine ſuſcepti operis feram, quam iam inde ferebam à primordio: neq; ille animus concidit rei cõpertæ ſecuritate præfidens, ſed altiores ſpiritus in principio ſublati ut attentionem mihi facerem, peroraturo me ſenſim ſubmittere ſe debuerunt hominũ beneuolentiæ: ut ſi deducenda re in iudicium et

Deprecatio ad lectores & iudices huius operis.

pertra-

pertractanda aliquid imprudens offenderim, (ut est humana natura teneris inoffensi nescia,) id iuri certo ne obsit: id uero ita condonari mihi postulo, si iure communi atq; omnibus usurpato postulo, quod si mihi nō negatur, nihil iam lectores moror quo minus de capite & existimatione mea in consilium statim eatur. Hanc enim *sortem (ut spero) deo bene iuuante in urnam coniecimus.* Quapropter Mineruā, Mercuriumq; *huius generis iudiciorū præsides, potentesq́, uimq; omnē imaginariā numinū prisci æui suffragijs atq; superstitione literarū studio præfectorū, oro atq; obtestor, si liberalium disciplinarū antistites syncera iugiq; obseruantia colui, ex quo primum, licet sero, his sacris initiatus fui, huius ut iudicij euentum mihi bonum, faustū, felicemq; faciant.* Cuius *uoti compotē ita futurum me sentio atq;* expo*sco, si omniū maxime studiosorū hoc sacramentum bona fide suscepi, constanterq; seruaui: qua uel una re maxime dijs litari solet ipsis.* Neq; *enim tot stipēdijs* Mineruæ *faciendis æra unq̄ merentē me, nec questus ambitusq; blandimentis ac signis philologiæ quisq̄ uidit emansitantē, sed nec uxor, nec liberi eiusdem sacramenti iamiam futuri tyrunculi, procacissima duo studiorum auocamenta, dieculā unq̄ mihi unam exemēre temporis literis destinati, dūtaxat quantum mihi licuit à munere publico feriari.* V*tinamq; diuina benignitate commodior antehac nobis ualetudo rebus cæteris competiuisset: alacrem certe ac sui iuris animū præstiteram, earumq; rerum curis uacantē quæ identidem interpellare literarum studia dictitātur: quin ne sic quidē etiam missionem unq̄ ab statiuis ijs castris postulare certum est, quorum nunq̄ emerita stipēdia strenuissimo cuiq; fuisse censeo, tametsi inter causarios profiteri multis ipse nominibus potuissem, et ad rem quoquo modo immigrare faciendam, cuius siue constantiæ siue pertinaciæ exemplum à nullo adhuc nostratiū proditū esse noui.* Etenim *praua hominum nostrorū opinione, temporumq; iniquitate factū est, ut res ijs literaria decoxisse uideatur, qui post adolescentiā, quum causas ipsi possent actitare, aut circa patrimoniū augendū quoquo*

modo sat agitare, literarum studijs uacare maluerunt, quod genus otiare uulgus etiam prudentum & cessare appellat, uidelicet cuiusq; operæ nauatæ fructum in numerato positum esse credentes: philosophiæ, philologiæq́; (qui est amor literatæ sapientiæ) inania, ieiuniaq́; nomina cauillãtes, atq; ijs demum decora esse dictitantes, quos res atq; fides per ignauiam umbratilẽ socordiãq; defecerint. Nuper tamen instauratæ utriusq; linguæ felicitate studia iuuenum nostrorum magnopere exarserunt: pauci enim literarum admiratione ducti pertinaci studio multorum æmulationẽ excitauerũt, simul Italorũ industria, q̃ libros ĩ dies alios atq; alios ediderunt, literarũ bonarum nomen non pridẽ nostris inauditum, primum inuisum, deinde neglectum, postremo festiuum ac plausibile esse cœpit. Nunc etiam eousq; honori habitum, præsertim literarũ græcarum autoritate (quæ ab initio ipsæ prodigiosæ, ac propemodum diræ putabantur) ut ij qui maxime refractarij per inscitiam futuri uidebantur, liberos suos ijs literis instituendos iam percupide tradant, nominatim etiam quasi ex formula cauentes, ut literis bonis probatisq́; erudiri reddantur. Hic iam est animorũ habitus, tametsi paucis ad frugem bonam euadere contingit, non ingeniorum culpa (ut Francomastiges uolunt) sed hominũ errore, q̃ paucorum annorum cultu acquiescentes, literarum & studij fructum in ima uena inquisitionis reconditum esse nesciunt. Sicut om̃ium artificiorum indicaturam expolitio facit. Sed sic quoq; iuuat multos existere, qui uel præcoci fructu studiorum gaudeant. Et ad alia uitæ instituta transeuntes, partim honorem literatis habeant, partim etiam literatorum ipsi uideri numerũ augere uelint. Est enim ea ratio animorum culturæ, ut uel serotina, uel præmatura, uel incohata tantũ, nunq̃ frugiperda sit. Qui aũt uel quæstuariæ ætatis uel ambitui iam maturæ & accommodatæ dispendio, disciplinis etiam ciuilibus studere citra compendij spem instituant, rari inueniuntur hodie: quando perire id omne tempus putatur multorũ opiniõe, quo nec res plenior fit, nec fastigiũ hoĩs crescit gerẽdis

Philologia

magi

magistratibus. In rebus aût humanis nulla (ut quidē reor) maior est indignitas, q̃ quū fortuna undiq; constās omniumq́, rerū aut plurimarum secura literarū amœnitatem floccipendens, inertiā ut blādam amplectitur, quod raro non euenit, aut quum studiū literarū flagrans in claris ingenijs improbitate fortunæ res mediocris deficit. Sed ut ad me redeam, & si crimen nōdum agnosco, eiurare tamen ueniæ petitionē nolim, si ita forte commodū sit: etenim (ut est humani ingenij male firma natura) uereor necubi lapsus sim imprudens, quū tot loca lubrica pertransierim. Sed & illud subinde recursat, ne piaculare existimetur, aut certe suapte conditione inuidiosum, me hominē nulla autoritate nixū, nullis præceptis magistrorum imbutū, maiestatem sæpe Pliniani nominis attentasse, superioris æui opinione consecrati, q̃q̃ non meū hoc exemplū, sed tertias iam manus (ut minimū) censorias pertulit, & sic quoq; doctorum sententia longe abest, ut ex reis falsi autoribus imposturæq́; temerariæ animaduertēdæq́; publice eximatur. Quotus enim quisque hodie flagitijs eius adnotādis abstinet? (libri dico non autoris) ut quisq; commentantium aliquid potuit comminisci? Nec id mirū uideri debet: omnes enim iamdiu inquirimus ueritatem: quam per exoletissima utcunq; uestigia confusissimaq́; inuestigasse palmariū semper existimatum est. Hac uia maiores nostri linguam utranq; bona ex parte restituere nobis. Quid ni igitur eorum uestigijs insistentes, longissime etiam abstrusas repetamus reliquias ueritatis? In hac autem indagine maxime nos torserunt fallacia quædā mendosáque uestigia, quæ primore aspectu certa, in tenebras tandem erraticas ferebant. Ibi deprehensa cura ac uigilantia sæpe hærere coacta est, cœptamq́; interdum inquisitionē abrumpere animi destinationem subita. Reuocabat me subinde reprehensabatq́; absoluendæ rei desperatio, uerebarq́; interdū, si per confusanea perplexaq́; uestigia rem indagare pergerem, cuius exitū certū inuenire nō esset, ne in ambigiosum quoddā opus insinuarē incautus. Hic si quis à me quærere institerit, qui fieri tandē potuit, ut idem autor

Plinius

Plinius in diuersis exemplaribus sui prorsus dissimilis factus sit? Hoc enim sæpe affirmauimus: Huic ego primũ illud Homericum respondere non dubitem, ex libro Iliados undeuicesimo:

Ἀλλὰ τί κεν ῥέξαιμι· θεὸς διὰ πάντα τελευτᾷ,
πρέσβα Διὸς θυγάτηρ ἄτη, ἣ πάντας ἀᾶται.

Sed quid agam? dæmon proles Iouis, omnia uersans,
Euentu uario, nulli non officit Atæ.

Quid enim aliud causæ esse dicam, q̃ quòd dea quædam potẽtiaq; malefica per omnia humana acta bacchatur Ata nomine, stygij Iouis filiarum natu maxima: quæ homines infortunio quodam semper afficere gliscit, humanis ipsa rebus exitum nunc dirum, nunc noxium et incommodum inducens. Hanc ego Atam latine Noxam appellare soleo: Hebræi Satanam appellauerunt. Deinde illud Virgilianum addam ex poëmate Georgico:

– Sic omnia fatis
In peius ruere, ac retro sublapsa referri,
Non aliter quàm qui aduerso uix flumine lembum
Remigijs subigit, si brachia forte remisit.

Et reliqua. Nam & Plini... ipse si nunc reuiuiscat, & ab eo quæratur, cur multis in locis commode intelligi nequeat, sic forsan respondeat, ex eodem poëta.

– ἐγὼ δ' οὐκ αἴτιός εἰμι,
Ἀλλὰ ζεὺς καὶ μοῖρα καὶ ἠεροφοῖτις ἐριννύς.

Haud ego causa fui, stygius sed Iuppiter, atq;
Eumenis in tenebris grassans, ac parca maligna.

Id est, Nolite committere ut id mihi uitio uertatis, cuius ego insontem planè me ostendere possem, & cuius culpa debet in Iouẽ illum stygium, ac parcas ipsas reijci, Erinnynq; illam dirã tenebrarum incolam, quæ maleuola numina, rebus humanis infensa maleficam noxam interturbandis & corrumpendis operibus actisq; mortaliũ omni hora summittunt. Profecto admirari sæpe subit tam late serpsisse errorum contagia, ut omnia exemplaria quibusdam in locis

itidem

uidem deprauata fuerint. Sed sic natura cōparatum esse scimus, ut situ squaloreq́; omnia obducantur, quæ diu cōdita in lucem non proferuntur: ut terras incultas senticeta occupent, segetesq́; neglectæ lolijs & carduis præfocentur. Hac ratione antiqua uolumina seculis imperitis uitiata sunt, exemplaribus alijs alijsq́; transcribēdis. Sed iam à digressu in uiam redeundum. Ex loco igitur Herodoti supradicto argumentū habemus ualidissimū, chœnicem frumenti eam esse mensurā, quā unus homo quotidie absumere possit. Est enim chœnix (ut ait Suidas) cibarium diurnum: ἡ δὲ χοῖνιξ ἡμερήσιος τροφή. Declarat hoc & illud uulgatum Pythagoræ symbolū. ἐπὶ χοίνικος μὴ καθίζειν. Super chœnice ne sedeas. Cuius est hæc sententia: Quum unius diei uictum paraueris, ne eo statim acquiescas, id quod facere solent, qui in diem uiuere dictitantur, in crastinum non prospicientes. Quod scitū à sensu humano potius q̃ diuinitus emanauit: Nam dominus noster sectatoribus suis contrarium dogma tradidit, sed & omnibus Christianis hoc quodā modo genus uitæ præscripsisse uidetur, quū in oratione inquit: Panē nostrum quotidianum da nobis hodie: & sic quoq; in diē orare nos docuit, ut docet Cyprianus in enarratiōne oratiōis dominicæ. Quo fit ut tantū inter quosdā homines hiantes auaritia, & inter ueros Christianos conueniat, quantū inter Aristippū & Diogenē. Hui (inquiet aliquis) huiusmodi ueritatis prisca reputatio, nunc inter prudentes risu excipi solet: perinde quasi euangelica lege tacito cū sensu mortalitatis Christiani homines soluti esse possint, nec eo etiā hodie iure genus humanum teneatur, quod moribus in desuetudinem abijt. Sed melius est nunc eam disputationem non attingere, quæ priuatum sibi otium poscit. Homerus Odyssea decimonona circa principium chœnica pro cibo uel pane potius accepit, apud quem Telemachus Vlyssis filius ad Eurycliam nutricē ita inquit:

Chœnix.

Οὐ δὲ ἄεργον ἀνέξομαι ὅστιν ἐμῆς γε
Χοίνικος ἅπτηται, καὶ τηλόθεν εἰληλουθώς.
Nam quencunq; mea dignabor chœnice, prorsus

Haud cessare sinam, quanquam procul aduena fertur.
Hunc hominem quanquam ex longinqua regione hospitem, domi tamen inertem sedere non patiar & panem meum compressis manibus esitare. Athenæus libro tertio autor est Clearchum quendã uerborũ aucupem ex ijs quos ipse onomatothetas uocat, quasi uerborum innouatores, nominumq; aucupio gaudentes, chœnicem hemerotrophidem appellare solitum: quod uocabulũ diurnum alimentum significat. Proinde si chœnicem pro duobus sextarijs intelligamus, ut certe intelligere debemus, is erit modus diurni cibarij, ut miles quisq; Darianus octonis diebus frumenti modiũ unum accipere debuerit, id est sesquimense medimnũ. Hæc mensura (ut arbitror) gomor ab Hebræis dicitur. Statuta enim à domino hæc mensura erat colligendæ uiritim mannæ in singulos dies, ut scriptum est Exodi XVI. capite. Rabanus tamẽ tres chœnicas cepisse dicit. Sed ijs quæ diximus de chœnice, consentaneũ esse uidetur id quod à Marco Catone dicitur, quod in uulgatis exẽplaribus mutilatum est: Familiæ, inquit, cibaria, qui opus faciẽt per hyemẽ tritici modios quaternos, per æstatẽ modios quaternos semis: uillico, uillicæ, epistatæ, opilioni modios ternos, cõpeditis per hyemẽ panis pondo quaterna, ubi uineã fodere ceperint, panis pondo quina, usq; adeo dum ficos esse cœperint: deinde ad panes quaternos redito. Hactenus ille. Hoc autem intelligere debemus, minore modo contentos esse posse, qui pulmentaria cum cibarijs habeant: uel qui opus non faciant, ut uillicus & epistates, qui operis magis præfecti q̃ operarij sunt. Epistates enim curatorem operis significat. Docet hoc Columella libro duodecimo de officio uillicationis loquens. Cæterum quòd illa uerba Catonis supradicta de menstruis cibarijs intelligantur, conijcere possimus ex usu antiquorum, quibus mos fuit (ut autor est Donatus in Phormionem Terentianum) quaternos frumenti modios quolibet mense singulis seruis admetiri, idq; demensum appellatum esse uel à mense, uel à metiendo: ex quo more, inquit ille, Terentianum illud emanauit:

Onomatothetes. *Gomor.* *Epistates.* *Demensum.*

Quod

Quod ille unciatim uix de demenso suo suum
Defraudans genium comparsit miser, id illa uniuersum
Arripiet, haud existimans quanto labore sit partum.

Frugi enim mancipia minori mẽsura sese tolerantia, peculiũ inde augebant. Id demensum Lucæ duodecimo sitometriũ dicitur, quod incõmode tritici mensura uersum est ab interprete. Hæc ego quũ scriberem pistorẽ accersiri iussi, ideo mihi notum, quòd pane ab eo utebar, & ipse emercandi frumenti causa interdum ad me uentita bat. Cum hæc igitur ab eo sciscitarer, uix tandẽ extudi ut fateretur, uerebatur enim ut sensi, ne quid in panificũ nationẽ imprudẽs effaretur. Sed quum fidẽ fecissem nihil me huiuscemodi cogitare quod ille suspicari posset, eò ægre hominem perduxi, ut diceret ex sextarijs singulis nostris, id est binis medimnis tritici probi, panes primariæ notæ sedecies duodenos minimũ factitari. Primario aũt pani iam cocto & tepido duodenas uncias lege municipali taxatas esse, id est libræ nostræ dodrãtem. Petenti autem quantum in fur fures abiret, respondit hemimedimnũ, id est quadrantẽ sextarij no stri. Porrò secundarios panes pondo quaternûm librarũ fieri solere quãtum quini panes primarij penderent, quanquam singuli secundarij pro quaternis tantum primæ notæ cederent uænirentq́;. Id ideo institutum, quoniam nihil furfurum in eo pane esset qui è massa conficeretur cribro succreta pollinario, ideoq́; huius candorem in secundario pane compensari pondere. Cum pondera tunc & panes expediri iussissem, ad libram parem propemodum respõ derunt: tametsi uncia sæpe decedit in singulas libras, indulgentia eorum qui legis custodes constituuntur. Est autem primarij nostri panis ea omnino magnitudo, ut qui plurimum panis esitet, non ultra binos etiam recentes in singulos dies absumat, id est sin gulos in singula conuiuia, etiam districtis (ut fit) summis crustis. Qui aũt mediocris in panis esu sit, etiam dodrante Romano in sin gulos conuictus satietur. Hac ratione fit ut è singulis modijs senide ni panes redigantur, qui octonis diebus uirinim sufficiunt, et quar

Sitometriũ. Panificiũ Parisiense.

ta pars superſit in furfures ſecreta. Celſus libro quarto de ijs loquens qui fluore alui laborãt: Alia uia eſt ubi uelis ſupprimere, cœnare, deinde uomere, poſtero die in lecto conquieſcere, ueſpere ungi, deinde panis circa ſelibram ex uino amineo mero ſumere, tum aſſum aliquid, maximeq́; auem: poſtea uinum idem bibere: idq́; uſq; diem quintũ facere. Selibrã panis tantũ eſſe dico quantus eſt dimidiatus noſter primarius. Hac igitur ratione cõperimus quaternorum modiûm excretam farinã affatim in mẽſem ſuppetere, ita ut furfures ſuperſint quartã partem implentes. Verum hoc de ijs intelligendum, qui liberaliora uitæ inſtituta ſequuntur: eſt enim alia ratio ſellulariorũ artificũ, eorũq́; qui artes operoſas factitãt, quiq́; ijs opificijs uitã tolerant, quæ multa corporis fatigatione conſtãt. Hos enim uberioribus cibarijs uti, ac craſſioribus neceſſe eſt, præſertim quum cibarij magna parte pulmentarij uice utantur, ac ter ferè aut quater in dies epulentur: his ternos dodrantes partim ſecundarij panis, partim poſtremæ notæ ſtatuo: adde etiam heſterni panis, id eſt qui iam conſederit, aut etiã ante triduũ cocti. Sed & inter eos artificiorũ uarietas, & corporũ fatigatio refert: pluſculo enim pane gerulis opus eſt & helcyarijs, & id genus operis, q̃ ſarcinatori aut ſutori qui ſedentario tantũ opificio incũbunt. Artificijs igitur remiſſioribus, qualia ſunt eorũ quos græci chirobios appellant, quaſi manu uictũ quæritantes, quos quidã uentrimanos dixerunt, quaterna (ut ſummũ) pondo ſufficient panis ſecundarij, id eſt quaterni dodrantes noſtri. Verũ piſtores panificiũ in tria genera ferè diuidunt, in primarium panẽ, qui candidus dicitur, in ſecũdæ notæ panem qui ciuilis dicitur: hunc Celſus libro ſecundo autopyrum uerbo græco appellat, cui nihil pollinis tenuiſſimo incerniculo ademptũ eſt, & in ſecundo genere firmitudinis alimentariæ ponitur. Tertium genus cibarium appellat Celſus quaſi plebeium, quem infirmiſſimum eſſe tradit in alimenti ratione: hunc noſtri poſtremæ notæ aſſignant. Sic igitur ſtatuo: Quemadmodũ lautiore uictu utentes binis libris Romanis cãdidioris panis ſatiãtur, quòd nec

Selibra panis.

Chirobij.

Panis tria genera.

nec corporis labore exerceantur, & pane accessionis uice utantur. sic artificibus remissioris operæ quaterna pondo suffectura dico panis secũdarij. Intensioris autem operæ mercenarijs, quales sunt baiuli, phalangarij, & malleatores, & alij improbo labore lassescẽtes, quos Cicero quodã in loco fæcẽ urbiũ appellat, ex Xenophonte in œconomico, qui eos βαναυσικοὺς uocat, & ex Aristotele, ijs ut paulo plus quaterna pondo Romana tribuerim, sic crassioris panis, præsertim (ut diximus) quòd pane iurulento pro pulmentario bona ex parte uescantur. Hoc conuenit cum dicto Catoniano, qui compeditis per hyemẽ panis pondo quaterna taxauit, ubi uineã fodere cœperint panis pondo quina, usqueadeo dum ficos esse cœperint: deinde ad panes quaternos redit. Pulmentarium enim tenue, id est ficos unius libræ loco cedere uoluit. Nullus est enim in urbibus etiam infimæ sortis mercenarius, qui non pulmẽtarium aliquod cum pane adhibeat in uictum. Panis noster cibarius quaternûm fit librarum: huius dodrantem, id est quaterna põdo Romana cuiuis sufficere existimo, quòd dodrans quaternos panes librales, id est Catonianos æquat. Nunc si ulterius ratiocinari placet, cõperi percunctando ab illo pistore, ex medimno tritici probi octies duodenos (ut minimũ) dodrantales panes confici, ita ut quadrans furfurum reliquus sit. Siquidẽ constat ex senis modijs tritici probi, id est ex medimno octonos cumulatos, & interdum octonos, & quadrantẽ farinæ redire. Si igitur furfuribus cum polline confusis panes dodrantales fiãt, ex medimno denos duodenarios, & octonos panes habebimus: ut facile est colligere, si qs in singulos modios senos denos panes numeret. Fiunt enim pro octo modijs farinæ octies seni deni, id est centũ & duodetriginta. Nũc si in dies singulos ternos panes dodrantales numeremus, hebdomada qualibet paulo minus unum modium absumet, ita duodetriginta dies quaternos modios absument, hoc est panes octoginta quatuor, quibus si duas addas hebdomodas, hoc est quatuordecim dies, qui duos & quadraginta panes poscunt, fiunt centum & uiginti sex. Restant duo panes ex

medimno. Ex quo fit ut quaterni medimni in undetriginta dies sufficiãt. Et hactenus ita loquor, quasi quarta pars tantũ in furfures abeat, et octo tantũ duodenarij candidi panis ex medimno redeãt. Hoc enim à panifice comperi. Nunc si addas id quod ille reticuit, abunde quaterni modij in menses tricenarios sufficient, id quod Cato statuit. Compertũ enim habeo ex ijs qui ex iurisdictione hoc inquirere potuerunt, & ex cõmentarijs Decurionũ, posse ex medimno non modo octies duodenos, sed etiam eo amplius senos, octonos'ue redire, quod ille panifex fateri magis grauabatur, q̃ inficiari pergebat. Hæc si quis exacte æstimare uellet, omnino conueniũt cum Catoniano dicto, qui uillaticis operis per hyemem quaternos modios statuit, & quaternos semis per æstatẽ, & cõpeditis, id est ergastularijs seruis, qui uincti fodiebant, aliud'ue opus faciebant, per hyemẽ panis pondo quatuor: & ubi iam intenditur labor, hoc est fossuræ tempore, panis pondo quina, usq; dum ficos ederent, quo tempore ad quaterna pondo eos redegit. Terna pondo nostra, quaterna Romana ualent, ut sæpe diximus. Quaterna nostra, quina Romana et quadrantẽ: qui modus ijs statuitur, qui pulmentario non uescerentur, sed panẽ tantum esitarent. Ex hoc planũ fit, quẽ modulũ Herodotus & antiqui per chœnicem intellexerũt, cui sesquipinta nostra haud dubie respondent. Hæc ideo longius repetenda duxi, quòd mensurarum, ponderumq; modus mutua probatione deprehẽditur. Age uideamus porro. Ex ijs quæ diximus apparuit, ex singulis modijs sedecim pondo candidi panis & semissem fieri, & large quartam partem in furfures abire, nam multo plus in actis municipalibus inueni. Diximus etiam supra, modiũ tritici probi uigintiquatuor libras, et eo aliquid amplius pẽdere: quare necesse est, ut quadrans furfuris semissem pollinis pendeat, ut tres modij quadrãtes, sedecim libras: reliquus autem quadrans octo libras pẽdeat. Non idẽ aũt esse pondus panificio & tritico ex eo conijcio, quòd aliquid humoris in pane residet: id incertũ esse & uariũ ex Plinio uidetur li. XVIII. qui Balearici tritici modios tricena põdo panis

panis reddere tradit, sed circa Clusium & Senas fieri lege certa naturæ ut tertia portio pani ad pondus grani accrescat. Catonis *autem uerba significare uidentur ex singulis modijs tricena pondo panis redire: quaternos enim sestarios tricenis diebus taxat: & pau lo post, quaterna pondo panis in dies statuit: qua ratione fit, ut qua terni modij centū & uiginti pondo panis reddant.* Ex hoc *tamen constituere nihil possumus, nisi id quod supra dictū est.* Verū *illud attexēdū ex eodē* Plinio *lib. supradicto, quod ad rē mihi magnope ptinere uisum ē. Similago (inqt) ex tritico fit laudatissima.* Ex Afri*co iustū est è modijs redire semodios, & pollinis sextarios qnq;: ita enī appellāt in tritico, quod florē in siligine. Præterea secundarij sextarios quatuor furfurūq; tantūdē.* Panes *uero è modio similaginis* CXXII. *è floris modio* CXVII. *Pretiū huic annona media in modios farinæ,* XL. *asses, similagini castratæ octonis assibus amplius. Siligini castratæ duplū.* Paulo *aūt supius* Plin. *dixerat, è siligine lautissimus panis pistrinarūq; opa laudatissima.* Ex Plinij *igitur uerbis hoc colligo,* Africū *triticū præstātissimū fuisse: ex cuius farina primū similago quæ & simila dicitur, cribro tenuissimo à polline cernebatur, ita ut ex polline testāte secundariā ueluti similā elicerent, et crassiorē rursus pollinē à furfurib⁹ laxiore incerniculo succernerēt. Similagini aūt pretiū asses quadragenos ī modios fuisse mediocri annona: qua ratiōe duo medimni* Romani, *q sextariū* Parisinum *faciūt, duodeqnquaginta denarijs ualuerūt, hoc est duodecies quaternis.* Quatuor *enī denarij,* XL. *assib⁹ ualuerūt.* At *castratæ similagini eo ampli⁹ octoni asses in modios accedūt, & siligini castratæ (q fruges erat* Italica, *hoc est triticum delicatissimum, & candidissimum) eius summæ duplum, hoc est asses se nideni, in modios singulos.* Quod *ita intelligo, ut modij floris tenuissimi huiusmodi siliginis senis & quinquagenis assibus uænierint.* Quare *subducta ratione constat duodecim eius modios, id est sextarium nostrum sexcenis septuagenis binis assibus mediocri annona fuisse, id est sexagenis septenis denarijs: quæ minimo minus à*

Pollis. Flos.

Similago simila'uc.

nobis undenis francicis & dodrantibus, id est quinis denis solidis æstimantur. Porrò *duodecim modij similaginis ratione à* Plinio *posita ex quatuor et uiginti tritici modijs fiebant, quos sæpe iam diximus duos nostros sextarios æquasse, nisi quatenus rasa mensura à fastigiata distat.* Quippe *cum dicat* Plinius *ex modijs semodios redire, & pollinem primarium & secundarium restare, ex siligine autem* Campana*(ut ipse inquit)quaternos sextarios redire iustum erat, hoc est modij quadrantem: quo fiebat ut duodeni modij quadrantem: quo fiebat ut duodeni modij castraturæ ex duodequinquaginta siliginis modijs incerneretur.* Et ita rationem tenemus *& intelligentiam* Pliniani *dicti, quod haud scio an hactenus non intellectum transmissum sit à legentibus. Sed quod apud* Pliniũ *ibidem legitur, iustum est è grano* Campanæ, *quam uocant castratã, è modio redire sextarios quatuor siliginis: fortasse similaginis legi debet.* Et ibidem *post duos uersus:* Duplum *etiam pretium siliginis castratæ, ita intelligi potest, ut in modios sex & nonaginta assibus constiterit, id est, altero tanto amplius q̃ simila propter rationem supradictam.* Quod *si recte apud* Plinium *in loco superius citato siliginis legitur, insignem intelligemus significare non modo granũ delicatissimi & primarij tritici, sed etiam medullam siliginei grani.* Id *quod fortasse* Celsus *his uerbis significat libro secũdo ca.* XVII. Ex *tritico firmissima siligo: deinde simila: deĩde cui nihil adeptum est, quod autopyrum græci uocant.* Infirmior *est ex polline, infirmissimus cibarius panis. Sic enim locus ille legitur in libris emendatis, licet & uulgatis mutilatus sit.* Iuuenalis *satyra* V.

> *Sed tener & niueus molliq; siligine factus,*
> *Seruatur domino.*—

Huiusmodi *delicias frumenti hodie non habemus, ex quibus* Romani *antiqui opera pistoria faciebant, quæ aliqui dulciaria,* Suetonius *mellita appellauit: cum inquit de luxu* Neroniano *loquens:* Indicebat *& familiaribus cœnas, quorũ uni mellita quadragies sestertiûm constiterunt.* Quod *ut credamus efficit* Lampridius, *qui de* Helio

[Margin: Lo. Plinij explicatus.]
[Margin: Plinij locus]
[Margin: Siligo quid]
[Margin: Celsi locus]
[Margin: Opa pistoria]

Heliogabalo loquẽs: Habuit (inquit) dulciarios tales & lactarios, ut quæcunq; coqui de diuersis edulibus exhibuissent, uel structores uel pomarij illi, modo de dulciarijs modo de lactarijs exhiberent. Celsus de his loquens: Scire (inquit) oportet mel & caseum inter ualentissima esse, quo minus mirum est opus pistorium ualentissimũ esse, quod ex frumento, adipe, melle, caseo, constat. Ego cum Romæ essem annos abhinc decem, panem quotidie esitabam quo pontifex Iulius uescebatur. Erant panes paruuli quos quis facile inuolare manu posset, si bene memini, sed candidissimi & suauissimi, quales (ut arbitror) Plinius CXX. ex modijs singulis similæ factitari solitos scribit. Erat tum annona percara Romæ & per Italiam. Sed cum interrogarem quanti uæniret id triticum ex quo tam lautus panis fieret, tanti esse eum panem dicebant, ut cum rationem extemporali supputatione, & in digitos deducta inirem, eius farinæ sextarius noster amplius ducatis duodecim Romæ esse uideretur: quod an uerum esset non comperi, nec inquisiui: neque etiam tum meo uictu Romæ stabam, ut id inquirere succurreret. Similago σεμίδαλις à Græcis dicitur: Pollin autem πάσπαλη. Primo loco apud eos ponitur semidalites panis qui fit ex similagine. Secundo chondrites qui ex alica. Tertio aleurites, & deinde syncomistus qui triticea farina fit non succreta. Secundum hoc aleurites idem esse uidetur cum autopyro. Sed illud animaduertendum in uerbis Catonis, quòd uillaticis seruis solutis qui opus faciunt, quaternos modios in menses statuit, uinctis autem seruis in dies singulos quaterna pondo, quod ut in eandem quantitatem redit, sic conditionem uariam solutorum mancipiorum & ergastulariorum facit. Illi enim peculium parsimonia augere poterant, ut ex Terentio & Donato diximus: hi in pœnam dati expeculiati quoque erant. Vt autem hanc rationem colligamus, in medimno seni sunt modij, & in modio octonæ chœnices, & chœnix cibarium diurnum: ita medimno duodequinquaginta homines quotidie satiantur, ex Parisino sextario sex & nonaginta: sic

Panes Iu. Põ. Max.

Panes græcanici.

fit ut modius Parisinus *mille centũ & quinquaginta duobus suffi-ciat. Porrò Spartianus autor est, Seuerum Pertinacem imperato-rem* Romanum *morientem reliquisse canonem frumentarium in septennium suffecturum, ita ut septuagena quina millia modiûm quotidie absumi possent, id est sena millia duceni quinquageni sex-tarij nostri. Quo fit ut ratione prædicta sexcena millia plebeiorũ tesseras frumentarias acciperent in diem chœnicarias: hunc enim numerum efficit modiorum iam dictorum numerus octonario multiplicatus, uel numerus sextariorum nonagies sexies ductus. Hactenus de medimno, modio & chœnice, & ijs mensuris quarũ mentio superius facta est: transeundum ad reliquas.* Quadrantal *latine dicitur schema mathematicum, quod græce cub⁹ dicitur, ut autor est* Gellius: *propter quod docti ferè quadrantal amphoram esse opinantur, propter formam tesserariam quam habet, & alio-quin autoritate Festi subnixi, id tamen non habeo quo modo con-stituam. Iam primum* Cato *de uino græco loquens:* Musti *q.* XX. *in ahenum, aut plumbeum infundito, ignem subdito, ubi ebulliet ui num, ignem subducito, ubi iam uinum refrixerit, in dolium qua-dragenarium infundito, seorsum autem in uas aquæ dulcis qua-*drantal *unum infundito, salis modium unum: sinito muriam fieri: ubi muria facta erit, eodem in dolio infundito, post dies* XXX. *dolium oblinito, ad uer in amphoras diffundito. q.* XX. *dubium est utrum quadrantalia an quartarios intelligere debea-mus, ut paulo post, aquæ marinæ quartarium unum ex alto sumi to quo aqua dulcis non accedat, sesquilibram salis frangito.* In *antiquo tamen libro non quartarium, sed q. legitur.* Alibi: Po-*stea sumito bituminis tertiarium, & sulphuris quartarium, con-terito in mortario per se utrunq;. Idem alibi:* Vbi *hauseris de ma ri, in dolium fundito, nolito implere, quadrantalibus quinque mi nus sit quàm plenum. Idem:* Vinum *familiæ quo utantur musti quartarios* X. *in dolium indito, aceti acris q.* II. *eodem infun dito, sapæ quadrantalia duo, aquæ dulcis, q.* I. *hæc rude misceto ter*

Canon frumentarius.

Quadrãtal.

ter in die, dies quinq; cõtinuos. Hoc in loco quadrantalia pro amphoris quis intelliget? cum de uino odorato loquens quod non familiæ, sed domino concinnabatur: Post dies (inquit) XL. diffundito in amphoras, & addito in singulas amphoras sapæ sextariũ unum. Rursus de uino Coo loquens: In dolium (inquit) quinquagenarium infundito aquæ marinæ quadrantalia decem, tum acina de uuis miscellis decarpito de scapo in idem dolium, usq; dum impleueris: manu comprimito acina ut combibant aquam marinam: ubi compleueris dolium, operculo operito. Hoc quadrantal amphoram significare uidetur, si quinquagenarium dolium à quinquagita amphoris intelligamus. Iucundus Veronensis professione archi tectus, sed antiquariorum diligentissimus, nuper Catonem imprimendum curauit: in quo cum multa uerba emendauit restituitq;, tum cap. LVII. locum mutilatum ita restituit: Summa uini in singulos homines intra annum quadrantalia octo: Quæ uerba si recte emendateq; restituta sunt, fateri nos cogũt quadrantal & amphoram idem olim fuisse. Cum enim octo mensibus Cato uinum familiæ bibendum statuat, id est à quarto ad duodecimũ in eo numero comprehensum, quarto mense ternos congios taxat, & sequentibus usq; ad nonum quinos, nono, decimo, undecimo, & duodecimo singulis amphoram indulget: & eo amplius saturnalium & compitalium nomine singulos uel binos congios in capita: fit summa sex & quinquaginta uel septem & quinquaginta congiorum, qui septem amphoras efficiunt. Quare octauam amphoram intelligimus benigno additamento à Catone statutam. Rursus Plinius libro decimoquarto: Publius Licinius Crassus, & L. Cæsar censores anno urbis conditæ DCLXXV. edixerunt ne quis uinum Græcum Amineumq, octonis æris singula quadrantalia uenderet; hæc enim edicti uerba sunt. Tanta uino Græco gratia erat, ut singulæ potiones in uno conuictu darentur. Sic apud Plinium omnium exemplarium fide legitur: q̃ uerba si non mẽdosa sunt, hoc significãt singula quadrãtalia uini græci, qđ in tanta

Iucundus Veronen.

Locus Plin.

tanta

tanta autoritate erat, ut semel in conuictu uno misceretur, octonis assibus, id est paulo plus ternis sestertijs nūmis uænisse taxatione edictali. At Columella libro quarto ita inquit: Vtq; trecentis nummis quadragenæ urnæ uæneant, quod minimū pretiū est annonæ, consumant tamen septē culei sestertiûm duo millia & centū nummos. Quadragenas urnas uiginti amphoras ualere notū est, præsertim Columellæ æstimatiōe. Quare Columel. maximā uini utilitatē nō infra quinos denos nūmos in amphoras descēdere affirmauit. Quod dictū omnino Pliniano loco refragatur. Nam & ipse Plinius alibi de Opimiano loquens, centū nūmos statuit Opimiano uino, non inueterato, sed recenti aut etiā musteo. Hic ne octonis millibus legendū esse contēdamus, facit magnitudo pretij quod octoginta aureis æstimamus, id est tribus millibus & ducentis sestertijs. Nam & Plinius ipse eodē libro ita inquit, de pretio uini loquens: Rara quippe adhuc fuere, nec nisi importatis singulis testis millia nummûm. Nulla autē testa minor esse potest amphora. Quadrantal (inquit Festus) uocabant antiqui amphorā, quod uas pedis quadrati octo et quadraginta sextarios capit. Plautus: Anus hæc sitit, quantillū sitit? modica est, capit quadrantal. Quid si dicamus quadrantal uas ita dictū à Latinis priscis ut cybiū à Græcis? idq; ex eodē Festo alibi his uerbis: Cybiū dictū est quia eius medium æque patet in omnes partes, quod genus à geometris cybos dicitur. Vnde etiā tessellæ quadratæ cybi dicuntur. Nihil aliud de quadrantali constituere possumus, quod ad mensuræ quidē modū pertinet. De forma enim constat: nec de loco quidē Plinij supradicto. Hic enim est unus eorū quos cōploratos esse puto. Quod sequitur statim apud Pliniū in eodē capite in omnibus exēplaribus corruptum est: Quibus uinis autoritas fuerit sua in mensa, M. Varro his uerbis tradit: L. Lucullus puer apud patrē nunq̄ lautū conuiuium uidit, in quo plus semel Græcū uinum daretur. Ipse quum redijt ex Asia millia cadorū congiorum diuisit amplius centū. C. Censius quē prætorē uidimus, Chium uinū in domum suā illatum dice-

Cybium.

Loca Plinij quædā deplorata.

dicebat tum primũ quum sibi Cardiaco medicus dedisset. Hortensius super decem cados hæredi reliquit. In uetusto exemplari non cados, sed cadum legitur: quare non decem cados (quod ridiculũ est) sed decem millia cadûm lego. Cuius emendationis subscriptorem habeo Nonium, qui locum hunc ita citat in mentione cadi ex Varrone de uita patrũ: Hortẽsius supra decẽ millia cadûm hæredi reliquit. In superiore autem loco non millia cadorum congiorũ sed millia cadûm congiariûm, ex uetustorum obseruatione lego. Sunt autem congiarij cadi qui congium tantum capiunt, id est senos sextarios Italicos. Centum millia huiusmodi cadorum, amphoras ualebant duodecim millia & quingentas, & modios Parisinos mille quingentos & circiter sexaginta. Hortensii autem x. millia cadorũ æstimare nõ possum post uarietatem opinionum de cado: sed tamen non potest maior esse summa Hortensii quàm Luculli. Culeus mensura est uicenas amphoras continens, uel urnas quadragenas, qua nulla maior mẽsura liquoris, ut aiunt illa carmina. Plinius libro decimoquarto de uinea Palæmonis grammatici loquens: Digna opera quæ in cecubis setinisq; proficeret, quando & postea sæpenumero septenos culeos singula iugera, hoc est amphoras centenas quadragenas musti dedere. Ac ne quis uictam in hoc antiquitatem arbitraretur, idem Cato denos culeos redire ex iugeribus scripsit: Hæc sunt (ut arbitror) mensurarum uocabula Græcis Latinisq; autoribus celebrata, quæ interdum ipsa ad speciem et formam quãdam uasis, magis quàm ad modum quendam certumq; referuntur. Nam quum Cato in instrumento uillici amphorã quinquagenariam enumerauit, eam intelligi uoluit quæ duobus sextarijs maior sit iusta mensura: ut nunc quadragenarios modios dicimus, qui modulis quatuor legitimam mẽsuram excedũt: sic urnam quinquagenariam dixit Cato, quæ amplius duabus urnis legitimis capiat. Pro hoc Columella de uino dulci loquens: Quum deferbuerit, inquit, in sextarios quinquaginta irim bene pinsitam, nec plus unciæ pondere addito: quinquaginta sextarios pro amphora quin-

Congiarius cadus.

Culeus.

Quinquagenaria amphora.

quinquagenaria dixit. Et rursus: Ex hac compositione quantum in sextarios musti quadragenos octonos adijciendũ sit, incertũ est, quoniã pro natura uini æstimari oportet quid satis sit. Ego tamẽ si humida fuerit uindemia, trientẽ: si sicca, quadrantẽ medicaminis miscere solitus sum, ita ut quatuor urnarũ esset musti modus. Vrna aũt quatuor et uiginti sextariorũ, pro amphora octo et quadraginta sextarios dixit. At quũ alibi ita inquit: Omne uinũ quũ condieris, nolito statim diffundere, sed sinito in dolijs liquescere: postea quũ de dolijs aut de serijs diffundere uoles, uere florẽte rosa defecatum q̃ liquidissimũ in uasa bene picata & pura transferto: si in uetustatẽ seruare uoles, in cado duarũ urnarũ q̃ optimi uini sextarium aut fecis generosæ recentis sextarios tres addito. Hoc in loco amphorã dicere poterat nisi ad formã uasis respexisset. Sic Plinius cados cõgiarios dixit, ac si cõgios in cadũ formatos diceret. Amphoræ formã tesserariã esse docuimus. Cadi formã turbinatam, id est coni et strobyli, hoc est nucis pineæ similẽ fuisse ex Plinio intelligimus, qui lib. XVII. de aloë loquẽs turbines cadorũ dixit. Vtebãtur aũt antiqui etiã ad salsamẽta condẽda. Idẽ Plinius XXXII. Quin & testis cadi salsamentarij tusis cũ axungia uetere ad parotidas utũtur. Amphorã in ceruicẽ gracilescere solitã ex Catone intelligimus, cũ inquit: Amphorã defracto collo purã impleto aquæ puræ. Columella: Dolia quoq; & seriæ cæteraq; uasa ante quadragesimũ uindemiæ diẽ picãda sunt, atq; aliter ea quæ demersa sunt humi, aliter quæ stant supra terrã. Idem: Tum in serias singulas, quæ sint amphorarũ septenũ addito medicaminis põdo unciã, scrupula octo gypsi. Seria formam certam uasis denotat, non certam mensuram. Plinius libro decimoquarto. Magna & collecto iam uino differẽtia in cella, circa alpes ligneis uasis condũt, infodiunt'que terræ tota aut ad portionem situs, aut cœlum præbent: alij impositis tectis arcent. Dolium autem quadragenarium & quinquagenarium Cato quum dicit, dubitari potest an quadraginta quinquaginta'ue congiorum, aut quadrantalium dixerit, an totidem

Cadus. *Amphoræ forma.* *Seria.* *Dolium quadragenariũ.*

ampho

amphorarum:ut quum de græco uino loquens ita inquit:Musti.q. XX. *in ahenũ aut plumbeũ infundito, ignem subdito,ubi ebullibit uinum, ignem subducito,ubi iam uinum refrixerit,in dolium quadragenarium infundito.* Et paulo post : *Post dies triginta dolium oblinito, ad uer in amphoras infundito.* Et rursus alibi: *In dolium quadragenarium infundito aquæ marinæ quadrantalia decem: tum acina de uuis miscellis decarpito de scapo in idem dolium usquedum impleueris:manu comprimito acina, ut combibant aquam marinam: ubi compleueris dolium operculo operito,relinquito qua interspiret:ut triduum præterierit,eximito de dolio, & in torculario calcato, & id uinum condito in dolia lauta & pura et sicca.* Hoc in loco quinquagenarium ab amphoris dictum accipio, quum ex eo dolia plura impleantur, quo modo ex quadragenario plures amphoras. Octonæ amphoræ modium nostrum faciunt, id est Parisinum,cuius iusta mensura sex et triginta congios nostros capit, quos uulgus sextarios nulla ratione uocat. Sic singulæ amphoræ decem & octo quartarios nostros capiunt, hoc est sextarios Romanos duodequinquaginta. Quaternæ amphoræ semodios nostros faciunt. Cadus uero noster quem lingua uernacula uestigia latinitatis retinens, Caccũ uocat, & trientem modij facit, amphoras duas & bessem capit, hoc est duodenos congios Parisinos. Fidelia, inquit Nonius, uas Samium ad plurimos usus. Persius:

Mensuræ Parisinæ.

Fidelia.

> Nec tamen inuideas quòd multa fidelia putet
> In locuplete penu. –

Plautus in Aulularia: *Sed si reperero o fides, mulsi congialem plenam faciam tibi fideliam.* Eodem modo dixit congialem fideliam, quo Plinius cadum congiarium. Fideliam lingua nostra filietã corrupto uocabulo dicit. Orca uas erat Hispanicũ, ut ex Varrone cõijcio lib. I. de re Rust. *Sæpe ubi conditũ nouũ mustũ, orcæ ut in Hispania feruore musti ruptæ, necnõ & dolia, ut in Italia.* Festus orcæ formã dat his uerbis : *Orca genus marinæ belluæ maximũ, ad cuius similitudinem uasa ficaria orcæ dicuntur. Sunt enim teretes*

Orca.

atq; uniformi specie: cui congruit dictum Persij:

— Angustæ collo non fallier orcæ.

Licet Hermolaus lib. XXXV. amphoræ specie orcam fuisse autore Probo citato dicat: uas fuit uinarium oleariumq; & salsamentarium, atq; salgamarium: cuius ratio non mensura sed sua forma cõstat. Dolia certam mensuram non habebant, sed quædam olim fieri capacissima ex Columella intelligimus, qui de picandis dolijs loquens, ita inquit: Sunt autem sesquiculearibus dolijs picis duræ põdo uicena quina satis. Sesquiculeare dolium Columel. triginta amphorarum dolium appellat: quam iustam mensuram et usitatam fuisse ex eius uerbis coniicere aliquis possit. Dolia (inquit Nonius) uasa sunt grandia quibus uinum reconditur. Vitruuius lib. VI. significare uidetur legitimam dolij olearij magnitudinem culearem fuisse, his uerbis: Cellarum autem magnitudines ad fructuum rationes & numerum doliorum sunt faciendæ, quæ quum sint culearia, per medium occupare debent pedes quaternos. Plautus in Pseud. Anum illam doliarem, claudam, crassam Chrysidem. Ventricosa autem fuisse dolia ex supradicta loco Vitruuij, & ex Columella libro XIII. admonemur: Sic enim inquit de uasis salgamarijs loquens: Hæc uasa dedita opera fieri oportet patente ore, & usq; ad imum æqualia, nec in modum doliorum formata, ut exemptis ad usum salgamis, quicquid superest æquali pondere usque ad fundum deprimatur, quum ea res innoxia penora conseruet, ubi non innatent sed semper sint iure submersa: quod in utero dolij uix fieri posset propter inæqualitatem figuræ. Rursus Plinius dolij magnitudinem aliam ponit, libro nono de polypo loquens qui in Betica captus est: Ostendere (inquit) Lucullo caput eius dolii magnitudine, amphorarum quindecim capax. Vina autem in doliis inueterascere non sinebant antiqui, sed in amphoras & cados diffundebant. Inde illud satyrici poëtæ:

Dolium.

Ipse capillato diffusum consule potat,

Et Horatii in epistolis.

Vina

Vina bibes iterum Tauro diffusa.—

Id est Tauro iterũ consule inueterari cœpta. Plinius *libro* XIIII. Apothecas *fuisse & diffundi solita uina anno* DXXXIII. *Vrbis apparet indubitato* Opimiani *uini argumento, iam intelligente suum bonum* Italia. Qui *hunc morem ignorat, intelligere hic nequit* Senecæ *dictum in quinto epistolarum ad* Lucil. *Ariston aiebat malle se adolescentem tristem, quàm hilarem & amabilem turbæ: uinum enim bonum fieri quod recens, durum & asperũ uisum est, non pati ætatem quod in dolio placuit, id est quod musteũ adhuc, et à lacu recens maturum iam potui uisum est.* Culeus *modios nostros duos & semis capiebat, id est sexaginta* Romanos. *Magnum autem uas fuisse ex eo apparet, quòd in culeo scorteo dãnati lege* Pompeia *cum cane et gallo & uipera insuebantur, ut apud* Tranquillum & Modestinũ *iurisconsultum legimus.* Ceterũ Cato *cum dixit:* Vinum *in dolijs hoc modo uænire oportet.* Vini *in cuneos singulos quadragenæ & singulæ urnæ dabuntur, non ad iustam mensuram respexit, sed ad morem negotiatorum, qui accessionis nomine in singulos culeos singulas urnas stipulabantur.* Culeos *nunc sesquimodiales habemus, id est duodenûm amphorarum, cuius uocabulum uulgare ad latinum alludit, quo genere* Ligeris *fluuij accolæ utuntur.* Est *et aliud genus culei maioris captus, quos* Tonellos *appellant.* Columella *libro decimotertio:* Odores *autem uino ferè apti sunt qui cum defruto coquuntur: Iris, fœnum græcum, schœnum, harum rerum singulæ libræ in defrutarium, quod ceperit musti amphoras nonaginta, quum iam deferbuerit & expurgatum erit, tum adijci debent.* Et *rursus idem:* Cum *amphoras musti nonaginta in defrutario decoxeris, ita ut iam exiguum supersit de coctura, quod significat decoctum ad tertias, tum demum medicamina adijcito.* Defrutarium *appellat ahenum prægrande quo mustum coquitur, ad sapam aut defrutum facienda, quo modo hodie quoque fit.* Nam & Cato *in instrumento uillici ahenum unum* XXX. *culeorum enumerat id est sexcentarum am-*

Diffundi uina.

Culeus.

Defrutarium.

phorarum, & aliud decem culeorum, quod ducentas amphoras capit. Quare apud Catonem dolium quadragenariũ, quadragenûm amphorarum capax intelligo, idq́; ex collatione locorũ, licet cuiuis intelligere. Cato capite centesimo: Schœnũ (inquit) & calamum in pila cõtundito, quod fiet sextarium unũ: quadragenario in dolio confundito, ut odoratũ fiet. At uero Columella loco supradicto libram unã dixit satis esse nonaginta amphoris musti: quæ ad tertias decoctæ, triginta fiunt amphoræ defruti. Quare quũ Plinius dicit de uinis quæ inueterauerunt: rara quippe adhuc fuêre, nec nisi importatis singulis testis millia nummûm: nõ de dolijs, sed de amphoris et cadis intelligo. Quippe etiã alioquin uina diffusa exportabantur, nec in dolijs diu esse sinebantur, quæ propter magnitudinem exportari facile non poterant, præsertim quũ essent fictilia.

Batus. Corus

Batus et Corus Hebraica sunt uocabula, ut docet Iosepus lib. VIII. antiquitatum. Batus capit sextarios septuaginta duos. Corus aũt medimnos Atticos unũ & quadraginta, ut ipse lib. III. inquit circa finem. Quare corus maior erat modio nostro triticario, qui centũ & quadraginta quatuor modios capit Romanos. Proinde falluntur illi qui quadraginta non medimnos sed modios capere corũ scripserunt, errorem eorũ secuti qui medimnũ, modium latine interpretantur. Strabo de Taurica cherroneso loquens, quam frumento abundasse scribit & ob id georgiam appellatã esse: Λεύκωνα δέ φασιν ἐκ τῆς θεοδοσίας ἀθηναίοις πέμψαι μυριάδας μεδίμνων διακοσίας καὶ δέκα. *Leucone (inquit) aũt ex Theodosia uicies semel centena millia medimnûm frumenti Atheniensibus misisse. Quo loco interpres ducentas & decẽ myriadas modiûm transtulit, quum totidẽ myriadas medimnûm Strabo scripsisset. Hæc amplius octoginta quinq; millibus modiûm nostrorum ualent. Hic licet æstimare q̃ta fuerit liberalitas Hieronis Syracusanorum regis, qui, ut autor est Valerius libro. IIII. audita clade qua Romani apud Trasimenum lacum afflicti erant, trecenta millia modiorum tritici, ducenta hordei, auriq́; ducenta & quadraginta pon-*

Liberalitas Hieronis

do Vr

do Vrbi Romanæ muneri misit: quod ne Romani nollent accipere, in habitum id Victoriæ formauit, ut eos religione motos munificentia sua uti cogeret. In alijs exemplaribus pondo ducenta quinquaginta legitur: adeo numeri (quod sæpe testamur) in exemplaribus autorum omniũ corrupti sunt. Nam & apud Liuium CCC. uiginti pondo leguntur, libro secundo de secundo bello Punico, his uerbis: Legati Syracusani in senatum introducti nuntiarunt cædem Caij Flaminij exercitusq́; allatam, adeo affecisse regem Hieronem, ut nulla sui propria regniq́; sui clade magis moueri potuerit. & paulo infra: Iam omnium primũ ominis caussa uictoriã auream pondo CCCXX. afferre sese, acciperent eam tenerentq́;, & haberent propriã & perpetuam: aduexisse etiam CCC. mil. modiorum tritici, ducenta hordei, ne commeatus deessent, & q̃tum præterea opus esset, quo iussissent subuecturos: quæ ne accipere grauarentur, magnopere se patres conscriptos orare. Libra auri nõ minus centum aureis solatis æstimari potest: quare ducenta quinquaginta pondo ut minimũ uiginti quinq; millibus ualuerũt. Quòd si Liuiũ sequimur, eo amplius septem millibus donum illud fuit. Trecenta autẽ millia modiorum tritici duo millia modiûm nostrorũ & paulo minus centum ualent, etiã ut modios Italicos non Siculos intelligamus, quorum differentiam antea adnotauimus. Hæc, si æstimationem Ciceronianam sequamur (ut minimũ) decies sestertiûm ualuerunt, et quinq; & uiginti millibus auri taxabuntur. Ducenta millia hordei quanti ualuerint, ex tritico æstimari potest. Hæc igitur liberalitas non tam magnifica quàm munifica fuit, ex animo donantis æstimabilis magis quàm ab opibus.

Libra auri.

Quartarium apud Catonem sic congij quartam partem significare existimo, ut tertiarium tertiam, & sextarium sextam. Amurcæ (inquit ille) in uas æneum indito congios duos, postea igne leui coquito, rudicula agitato crebro, usqueadeo dum fiat tam crassum quàm mel: postea sumito bituminis tertiarium, & sulphuris quartarium, conterito in mortario per se utrumq;. Columella libro decimotertio.

Quartarium.

In sextarios duodequinquaginta fermenti libram, fici aridæ pondo quadrantem, salis sextariũ, hæc subterito & subtrita cum quartario mellis aceto diluito. Quartariũ in mensura pro quadrante congij intelligo: ut in pondere pro quadrante libræ. Nos brochum appellamus sesquisextariũ Parisinum, qua mensura dimidio maior est urna: nam sedecim urnæ modiũ nostrum faciũt, id est quatuor uiginti brochos. Vrna ut diximus etiam hemiamphoriũ seu semiamphora dicitur. Illud admirari subit, quonĩ modo modolos antiquos urbs nostra seruare potuerit, etiã græcos, quod ne magnopere mirer, facit quòd etiam uerba ipsa græca lingua ipsa uernacula tot seculis sæpius immutata retinet. Iamprimũ medimnũ uocabulum lingua uernacula incolume penè seruat, secunda tantũ & tertia litera intertritis, mimnã uocans, quasiq; per syncopen proferens, huius dimidiũ diminutiue idiomate nostro formans. Modius autẽ Gallicum uocabulũ est & aridorũ & liquidorũ mensuræ: non modum priscũ, sed uariũ pro locorum uarietate obtinens. In alijs uasis nostris & conditorijs et modularijs etiã etyma græca agnosco. Prima mensurarũ nostrarum deorsum auspicando cheopina à nobis dicitur, ex eo (ut arbitror) dicta, quòd ea tantum funditur uel hauritur uini, quantũ homo sitibundus uno haustu absumere possit. Hæc duplex pintam efficit: ex eo uocabulo detortam, quod Græci pitynam appellant, uas quoddã uinarium significantes. Ex pityna enim per syncopen pitna, deinde transpositione pinta dicta. Pino enim græce bibo significat. Minima mensura hemisextus à nobis dicitur. Quod mere & integre græcũ est, hoc est dimiatus Xestes. Est enim Xestes hemina, ut superius diximus. His quæ demonstraui hoc corrolariũ addã, huius urbis homines non modo Romanas Atticasq; mensuras usu linguaq; pertinacibus ad hoc æui conseruasse, sed etiam Solonis drachma & mẽsuris ab eo legislatore emodulatis uti hodie, id quod ex oratione Andocidis oratoris Attici probare facile est, quæ περὶ μυστηρίων inscribitur. De statu enim Atheniensium loquens post euersam triginta tyrannorum oligarchiam pro-

Mẽsuræ Parisinæ antiqua uocabula retinẽt.

Cheopina χεῖπίνειν.

Pinta.

Hemisextus.

Xestes.

Solonis drachma et mẽsuris utũtur Parisienses.

propter quam populus in pyræum secesserat, psephismaq́;, id est plebiscitum quoddam referens ob componendam populi discordiã promulgatum, ita inquit: Τισαμενὸς εἶπε, ἔδοξε τῷ δήμῳ πολι-τεύεσθαι ἀθηναίους κατὰ τὰ πάτρια· νόμοις δὲ χρῆσθαι τοῖς Σό-λωνος, καὶ μέτροις καὶ σταθμοῖς· χρῆσθαι δὲ καὶ τοῖς δράκοντος θεσμοῖς, οἷς περ ἐχρώμεθα ἐν τῷ ἔμπροσθεν χρόνῳ. *Id est, Tisamenus tulit, populusq́; sciuit, ut Athenienses regerentur institutis patrijs, legibusq́; uterentur Solonis, eiusq́; ponderibus et mensuris: Simul ut legibus uterentur Draconis, ut anteactis temporibus fecimus. Ex his uerbis colligimus, mensuras Atticas ponderaq́; ad autorem Solonem relatas esse, quas cum Romani ab Athenis cum legibus mutuati sint, & nos à Romanis acceperimus, apparet id planè confectum quod astruendum duximus. Quartarium autem dicimus non quartam partem alicuius maioris mensuræ, ut Latini uocauerunt, sed uas quod quatuor mensuras caperet, id est quaternas cheopinas: sic tertiarium, quod tres. Porrò quartarios quaternos sextarium nulla ratione lingua uernacula uocitauit, quæ quidem hodie assignari possit in ijs mensuris quas habemus, quare latine congium potius q̃ sextariũ dixerim, ut Græci choa dicunt.* **Quartari.**

Brochus à uerbo græco brecho dicitur, quod fundo significat. Brochus enim uas est fundendo uino accommodatum, implendis deplendisq́; culeis & condit orijs, & uino quocunq; modo transuasando. Hoc græci œnophorum ex eo appellant, quòd comportando uino aptum sit. Inde illud satyrice dictum à Iuuenale: **Brochus.**

—Tandem illa uenit rubicundula, totum
Oenophorum sitiens, plena quod tenditur urna
Admotum pedibus.— **Oenophor.**

Lagena uas est ea forma qua hydriæ fictiles hodie à Bellouacis importantur, à tereti enim collo distenta uentris laxitas iterum sensim ad imum gracilescit. Docet hoc Columella libro XIII. *de seruandis malis loquens: Nihil tamẽ certius aut melius, inquit, experti sumus, quàm ut cydonea maturissima in lagena noua quæ sit pa-* **Lagena.**

tentiſſimi oris, deterſa lanugine quæ malis ineſt, cōponantur leui ter et laxe, ne collidi poſſint. Deinde quum ad fauces uſq; fuerint compoſita, uimineis ſurculis ſic tranſuerſis arctentur, ut modice mala cōprimant, nec patiantur ea quũ acceperit liquorẽ ſubleuari, tum q̃ optimo melle uas repleatur, & reliqua. Plinius lib. XI. Summum gulæ fauces uocantur, poſtremũ ſtomachus, hoc nomine eſt ſub arteria iam carnoſa inanitas adnexa ſpinæ, ad latitudinem ac longitudinẽ lagenæ modo fuſa. Idem lib. XXVIII. Auri grauitati prodeſt urina capri uel tauri, aut fullonia uetus calfacta uapore per lagenæ collũ ſubeunte. In ſuperiore tamẽ exemplo, antiqua quæ uidi exemplaria non lagenæ modo, ſed lacunæ habent, uel laciniæ potius, hoc eſt flexuræ ſinuoſæ. Nec mihi lagenæ formã ſtomamachus habere uidetur, qui cōſectionibus faciẽdis aliquãdo interfui, & ſtomachũ cũ uẽtriculo ſpiritu diſtentũ uidi, potiusq; cucurbitæ formam leniter inflexæ, & ab ſummo imoq; tubulatæ habere exiſtimarim: nolim tamen hoc in loco periclitari ut aliquid de hoc ſtatuã. De ſtomacho proprie accepto Ariſtoteles lib. I. de hiſtoria animaliũ ita inquit: τελευτᾷ δὲ διὰ τοῦ διαζώματος εἰς τὴν κοιλίαν σαρκώδης ὢν τὴν φύσιν, καὶ τάσιν ἔχων, καὶ ἐπὶ μῆκος καὶ ἐπὶ πλάτος. *Per ſeptũ tranſuerſum in uentrẽ pertinẽs, ibiq; deſinẽs, natura carnoſus & in longitudinẽ latitudinẽq; intenſionẽ admittens. De uẽtriculo aũt qui abuſiue ſtomachus dicitur ab autoribus:* ἡ δὲ κοιλία ἡ τοῦ ἀνθρώπου ὁμοία τῇ κυνείᾳ ἐστίν· οὐ πολλῷ γὰρ τοῦ ἐντέρου μείζων· ἀλλ' ἐοικυῖα ἐντέρῳ τινὶ εὖρος ἔχοντι. *Vẽtriculus aũt hominis canino ſimilis eſt, ut qui non multo inteſtino maior ſit, ſed ſimilis inteſtino latiori. In his uerbis nihil ſimile dicto Pliniano uidetur. Quare Plinius de ſtomacho & uentriculo ſimul locutus eẽ uidetur ſub ſtomachi nomine. Anguſtias enim ſtomachi excipit uẽtriculus in quo cibus cōcoquitur, quaſi in inteſtino quodã laxiore, quã Cicero aluũ appellat in ſecundo de natura deorum, & tortuoſam eſſe dicit, quod non conuenit cũ lagenæ forma. Lagenam nomen fuiſſe menſuræ teſtis eſt Athenæus his uerbis lib. VI.*

Stomachus ꝓprie dictus

Ventriculus

Lagena.

Λάγυνον δὲ μέτρον λέγουσιν εἶναι ὄνομα παρὰ τοῖς ἕλλησιν, ὡς χόας καὶ κοτύλης, χωρεῖν δὲ αὐτὴν κοτύλας ἀττικὰς δώδεκα. Lagenā mēsuræ nomen esse aiunt apud græcos ut chum & cotulā, duodecimq́ cotulas Atticas capere. Seria uas erat uariæ capacitatis ad multos usus accommodatum. Colu. lib. XIII. de uino dulci faciendo loquens: Tū in serias singulas quæ sint amphorarū septenū addito medicaminis pondo unciā, scrupula octo gypsi. Erant enim seriæ grandia uasa ut dolia, unde uinū ad uetustatē seruādū in uasa minora diffundebatur. Idē: Postea quū de dolijs aut de serijs diffundere uoles, uere florēte rosa defæcatū q̄ liquidissimū in uasa bene picata & pura transferto, si in uetustatē seruare uoles, in cado duarū urnarū q̄ optimi uini sextariū, aut fæcis generosæ recentis sextarios tres addito. Idem de myrtite uino loquens: Post nonū diē q̄ id factū est, uinū purgatur, & scrupulis aridæ myrrhæ seria suffriatur, operculūq́; supimponitur, ne quid eo decidat. Hoc facto post decimū diē rursus uinum purgatur, & in amphoras bene picatas, & bene olidas diffunditur. Ego tamen non aridæ myrrhæ scrupulis suffriandā seriā puto, sed scopulis aridæ myrti seriā suffricādā. Seriā oblonga forma fuisse puto, & in summo ceruicatā. Idē. Colu. de salsura suillæ carnis loquens: Sed quum ad fauces seriæ peruentū est, sale reliqua pars repletur, & impositis ponderibus in uas comprimitur: eaq́; caro semper conseruatur, quæ tanq̄ salsamētū in muria sua permanet. Fidelia qua forma fuerit legisse me non memini, sed fictiles & uitreas apud Columellam legimus. Hæc habuimus de mensuris quæ diceremus. Sed obiter uidendum quid sit quod Apocalypseos sexto capite in descriptione tertij sigilli legitur: Bilibris tritici denario uno, & tres bilibres hordei denario uno. Hoc quum ego mirarer, græce sic repperi scriptum, Χοῖνιξ σίτου δηναρίου, καὶ τρεῖς χοίνικες κριθῶν δηναρίου .i. Chœnix frumēti denario, & tres chœnices hordei denario: ac si diceret, quātū q̄s die uno frumēti absumere pōt, denario uno uēditur. Interpres chœnicē tritici duas libras pēdere existimauit, & ideo

Seria.

Fidelia.

Apocalo.

bilibrem transtulit. In quo uerbo exponendo Liranus somnia narrare mihi uidetur. Inter scholia autem quæ in eũ librũ edita sunt, legimus chœnicem duos sextarios Romanos significare, quod quũ sit uerum, non bilibris tritici sed trilibris uerti debuit, si sic loqui necesse fuisset: tantum enim pendet sextarius tritici Romani, quum modius teste Plinio quatuor & uiginti pondo pendeat. Græce tamen non tritici, sed frumenti legitur: quod quum sit nomen generis, libralis sextarius esse potuit si leuissimum genus frumenti appenderetur, ut hordeum. Verumenimuero ut unde exorsa est hæc commentatio eò tandem cludatur, triens, quadrans, & alia nomina ab asse & uncia deriuata, non modo pondera, sed etiam mensuras infra sextarium, nummorumq́; uocabula significarunt. Quare quũ de mensuris dictum sit, restat ut de nummorum significatione, exempla citentur. Plin. libro. XXXIII. Nota æris fuit ex altera parte Ianus geminus, ex altera rostrum nauis: in triente uero et quadrante æra. Hic quadrans, teruntius aliter dicitur, de quo satis diximus. Erat enim assis & libellæ quartarius: deni autem quadrantes sestertium ualebant, & quaterni sestertij denarium. Ita fit ut pro sportula deni sestertij darentur, quos denis caroleis & semisse æstimandos esse dico. Caroleos nostri denarios, quasi dextantes aliquando uocitarunt. Ita ut assem, nostrũ solidũ esse existimemus, duodenos denariolos ualentem: tanti est illa sportula à Iuuenale Martialeq́; decãtata, quæ merces salutationum erat olim, & togatis, id est comitibus & assectis dabatur rectæ cœnæ loco. De qua Iuuenalis:

Quadrãs et Teruntius.

Sportula, id est centum quadrantes.

> —Nunc sportula primo
> Limine parua sedet turbæ rapienda togatæ.
> Sed quum summus honos finito computet anno,
> Sportula quid referat, quantum rationibus addat,
> Quid facient comites, quibus hinc toga, calceus hinc est?

Martialis identidem centum quadrantes uocat, misellos appellãs ob tenuitatem pecuniæ, præsertim Romæ, ubi omnia cara erant, ut ex

ut ex praecedentibus liquet. Columel. hoc strinxit in praefatione rei Rusticae his uerbis: An honestius dixerim mercenarij salutatoris mendacissimum aucupium, circumuolitantis limina potentiorũ, somniũq́; regis sui rumoribus augurantis? Ex hoc tamen conijcere opes diuitũ Romanorũ licet, qui numerosae turbae quotidianam hanc mercedem darent. Tranq. de initio principatus Neronis loquens: Adhibitus sumptibus modus, publicae coenae ad sportulas redactae. Augusti autẽ instituto diuites coenam rectam dabant, q̃ maioris erat & liberalitatis & impẽsae: Propter quod Martialis:

Promissa est (inquit) nobis sportula: recta data est.

Coena recta

Sportulam enim prae recta contemnendam arbitrabantur. Idem Tranq. in Domitiano: Sportulas publicas sustulit, reuocata coenarum rectarum consuetudine. Hactenus de sportula. Sestans nummulus erat quadrante minor duas uncias ualens. Plin. libro supra dicto: Populus Romanus stipem spargere coepit, L. Posthumio, Q. Martio COSS. tanta pecunia erat, ut eam conferret L. Scipioni, ex qua is ludos fecit. Nam quòd Agrippae Menenio sextantes aeris in funus contulit, honoris id, necessitatisq́; propter paupertatem Agrippae, non largitionis esse dixerim. Vnciaria stips apud eundem lib. XXXIIII. cap. V. dimidio minor est sextantaria, par fermè obolo nostro. Apud Graecos haec ratio nummulariae rei fuit, ut obolus Atticus octonos chalcos ualeret, licet Plinius denos dicat libro XXI. Bini autem chalci, id est aereoli quadrantem efficerent, quod ab eis tetartemorium dicitur, & per syncopen tetartemorum, ob id alio nomine dichalcum uocitatum. Chalci aũt quaterni hemiobolium. i. semiobolus dicebatur: seni autem chalci triẽs dicebatur, immutata ratione sermonis: non enim triens dicebatur tertia pars oboli, ut tetartemoriũ quarta, sed q͏̃d tres essent partes oboli, id est, dodrans, ita fit ut triens maior semisse, id est semiobolo fuerit: ferè tamen apud Graecos tritemorum, id est triens pro tertia parte cuiusq; rei accipi solet, ut quum dicũt, τριτημόριον ταλάντου, καὶ τεταρτημόριον ταλάντου, id est trientem quadrantemq́; talenti,

Sestans

Ratio rei nũmariae apud graecos.

Chalcus.

Dichalcum.

& quadrantem diei pro sex horis. Theodorus Gaza in tractatu de mensibus: ἡμέραις διγαροῦν διακοσίαις καὶ ἑξήκοντα καὶ πέντε ὁριζόμενος ἡμῖν ὁ ἐνιαυτὸς ἔσται κατὰ τὴν ἡλίου περίοδον, προστιθεμένου τοῦ καὶ μορίου ἡμέρας ἐπ' ἔλαττον ἢ ὡς τεταρτημόριον τοῦ ἀριθμοῦ τοῦ δ. Dieb⁹ igitur (inqt) trecentis & sexaginta quinq; finitus nobis erit annus secundũ solis ambitũ, duntaxat addita huic numero parte quadã diei quæ minuscula sit, q̃ quadrans. Triobolũ alio nomine hemidrachmiũ dicitur, senos enĩ obolos drachma efficit, ut autores sunt Plinius & Pollux, & alij. Trioboli nota ab altera parte effigiem Iouis, ab altera noctuam habebat, quam illi glaucen appellant. Ex quo factum arbitror prouerbium, Noctuam Athenas, γλαῦκα εἰς ἀθήνας. contra eos negotiatores usurpatum, qui eas merces in emporia important, quæ ibidem uernaculæ sunt & multæ, q̃q̃ ad auem noctuam referri uulgo soleat, quæ in Attica frequens uidetur. Tetrobolum quatuor obolos dicebant, hoc est bessem drahmæ: numisma erat habens effigiem Iouis ut triobolũ, & postica parte binas noctuas. Diobolũ duos obolos ualebat, qui triẽs erat drachmæ. Obolus primã habet breuẽ, sed in cõpositiõe ꝓ ductã, ut in diobolo, triobolo, tetrobolo: διώβολον, τριώβολον, διώβολον. Cũ ergo drachma Attica quaternis sestertijs Romanis ualeret. i. denario uno, sesterti⁹ Romanus sesquiobolũ Atticũ ualuit, ut obolus oĩno semissem nostrũ & denariolũ ualuerit, ac si septũci alẽ nũmulũ haberem⁹. Hac ratiõe diobol⁹ septenos sestãtes nostros ualebat: quare Plau. in Pœnulo quũ dixit: Nõ ego hõ trioboli sum, nisi ego illi mastigiæ exturbo oculos atq; dentes, sic intellexit, ἄξιος τριωβόλου, ut Græci loquuntur, id est non æstimandus triobolo Attico seu duobus sestertijs. sic alibi: Aruspex non homo trioboli: genitiui sunt schemate græco enuntiati. Et trioboli igitur hominem uocat uocabulo monoptoto, ut nauci hominẽ antiqui dixerunt & frugi. Idẽ in eodẽ Pœnulo: Seruorũ sordidulorum scorta diobolaria. Festus meretrices diobolares appellatas ex eo dicit, quòd duobus obolis ducerentur. Diobolaria ergo scorta dixit tanti prostantia,

Triobolũ.

Noctuam Athenas.

Tetrobolum

Homo trioboli.

Diobolaris.

quanti solidus noster est & sestãs. Solidus noster (ut sæpe dixi) notus etiã est trãsalpinis et externis finitimis. Quũ aũt hæc scriberẽ, ducatus unus probi characteris quadraginta solidis nostris permutabatur. Cæterũ nos oboli uocabulũ à græcis mutuati sumus. Romani enim eo non utebantur. Quod autẽ recte hos nummulos æstimarim, his exemplis cognoscitur. Prostibula enĩ scorta & in lupanari prostantia sermone uulgari solidũ unũ merere dictitantur, q᷑ conuenit cũ diobolo. Bos etiã olim numisma erat Atticũ, bouis nota percussum didrachmũ alio nomine dictũ. Inde hecatombœum dictũ, quicqnid duabus minis Atticis æstimabile esset .i. ducentis drachmis. Inde Hecatombœa arma apud Homerum Iliados sexto, ut quidã uolunt, ubi Homerus permutationem armorũ Diomedis & Glauci scripsit, cuius meminit Iustinianus in præfatione Pandectarũ, & nos explicuimus in Annotationibus nostris. Ab eo numismate notũ est apud Græcos adagium, βοῦς ἐπὶ γλώττης βέβηκεν. Bos super linguam situs est uel firmatus, contra eos usurpatũ, qui aut pecuniæ autoramento loquendi libertatem perdiderũt, aut multæ irrogandæ metu quæ dicẽda sunt reticent. Huiusmodi multi in Francia, ut alibi sæpe fuerunt: quod genus hominũ cum semper noxiũ reb⁹ bene gerẽdis fuit, tũ uero illi deterrimi atq; exitiabiles, qui non bouem modo in ore, sed ouem in fronte, uulpem in corde gerunt. Quod genus si à clauo summæ rei Gallicæ longissime summotum semper esset, longe melius prouidentia nobiscum uideretur egisse. Sed ad hunc locum pertinere uideretur, id quod ab Aulo Gellio dicitur libro x. noctium Atti. Coniectare autem (inquit) ob eandem causam possumus, quòd Italia olim esset armentosissima, multamq; quæ appellatur suprema, institutam in singulos dies duarum ouium, xxx. boum, pro copia scilicet boũ, proq; ouium pœnuria. Sed quum eiusmodi multa pecoris armentiq; à magistratibus dicta erat, adigebantur oues boues'que alias pretij parui, alias maioris: ea'que res faciebat inæqualem multæ pœnitionẽ. Idcirco postea lege Aterina cõstituti sunt ĩ oues singulas æris deni,

Didrachmũ.
Hecatõbœũ.

Prouerbium

in boues æris centeni. Minima autem multa est ouis unius. Suprema multa est eius numeri quẽ diximus, ultra quã multã dicere in dies singulos ius non est, & propterea suprema appellatur, id est summa & maxima. Quãdo igitur nunc quoq; à magistratibus populi Romani more maiorũ multa dicitur uel minima uel suprema, obseruari solet ut oues genere uirili appellentur: atq; ita M. Varro uerba hæc legitima, quibus minima multa diceretur, cõcepit M. Terentio, quando citatus neq; respondit, neq; excusatus est, ego ei unũ ouẽ multã dico. Ac nisi eo genere diceretur, negauerũt iustam uideri multã. Festus: *Peculatus, id est furtũ publicũ dici cœpit à pecore, tunc quũ Romani præter pecudes nihil haberent.* Plinius libro XXXIII. *Vtinã posset è uita in totũ abdicari aurũ, sacra fames, ut celeberrimi autores dixere, proscissum conuicijs ab optimis quibusq;, & ad perniciẽ uitæ repertũ. Quantũ feliciore æuo, quũ res ipsæ permutabantur inter se, sicut & Troianis temporibus factitatũ Homero credi conuenit, quanquã & ipse miratus aurũ, existimationes rerũ ita fecit, ut centum boum arma aurea permutasse Glaucum diceret, cum Diomedis armis nouem boum, ex qua consuetudine multa legum antiquarum pecore constat etiam Romæ.* Plinij uerba Gellij autoritate, *qui sub Adriano imperatore scripsit ita interpretanda sunt, ut multa Romæ pecore constaret uerbotenus: nam minima multa in singulos dies erat ouis unius æstimatio prisca, id est denarius unus, seu asses deni. Summa autem multa triginta boum & duarum ouium æstimatio, id est tria millia & uiginti æris, id est trecentæ et duæ drachmæ. Hoc cõsentaneum esse uidetur cum eo quod dicitur in lege ultima de modo multarũ in codice Iustiniani. Illa enim lege omnes iudices infra pcõsularem potestatem ultra quadrantem auri multare quenquam uetantur. Libram auri obryzi diximus centum & duodecim solatis aureis æstimandam esse. Huius quadrans paulo minus triginta aureis coronatis ualet, id est argenti drachmis trecentis. Proconsulare autem imperium summam multam non ultra auri semissem dicere*

De modo multarũ.

tere poterat, id est aureos sexaginta. Hactenus coërcita erat omnis potestas pro contumacia quidem punienda, aut leui admisso. Nam delicta priuata, ut concussio, & furtum, ulterius multari poterant. Hodie apparitores et uiatores, qui uel interdicto uel iussu iudicum aliquid uel iubent fieri, uel uetant, ferè centum librarum argenti multam interminari solent, si quid contra iussum edictũ' ue factũ, aut admissum fuerit. Eodem titulo permissa erat potestas præfecto prætorio usque ad quinquagenas libras auri pro summo maleficio multandi, quod non ad dignitatem præfecturæ, sed ad flagitij atrocitatem refero: quum proconsul qui intra semissem arctatur, omne imperium habuerit, ut ex titulo de officio proconsulis intelligimus, et præterea ex principum Romanorum consuetudine. Moris enim fuit principibus Romanis & Cæsaribus, ut accepta statim purpura, tribunitiam potestatem & proconsulare imperium extra vrbem assumerent inter alia Cæsarea dignitatis uel principatus insignia. Tacitus libro duodecimo: Virilis toga Neroni maturata, quo capessendæ reipublicæ habilis haberetur, & Cæsar adulationibus senatus liberius cessit, ut uicesimo ætatis anno consulatum Nero iniret, atq; interim designatus procõsulare imperium extra vrbem haberet, ac princeps iuuentutis appellaretur. Apud eundem libro decimotertio, Agrippina contra Neronẽ filium excandescens, & exprobrans quòd matris beneficio, id est suo, Nero ad imperium assumptus esset: Baiarum, inquit, suarũ piscinas extollebat, quum meis consilijs adoptio & proconsulare ius & designatio consulatus, & cætera adipiscendo imperio præpararẽtur. Lampridius: Interfecto, inquit, Vario Heliogabalo, Alexander urbe Arcena genitus, Varij filius, consobrinus ipsius Heliogabali, accepit imperium, quum ante Cæsar à senatu esset appellatus, interfecto. s. Macrino: Augustumq; nomen idem recepit, addito etiam, ut & patris patriæ nomen, & ius proconsulare, & tribunitiam potestatem, & ius quintæ relationis, deferente senatu uno die assumeret. Capitolinus de Maximo & Balbino: Decretis ergo omnibus

Tribunitia potestas et proconsulare imperiũ.

imp-

imperatorijs honoribus atq; insignibus, percepta tribunitia potestate, iure proconsulari, pontificatu maximo, patris & patriae nomine meruerunt imperium. & in M. *Philosopho: Suscepta filia tribunitia potestate donatus est, atq; imperio extra Vrbem proconsulari. Praesides autem prouinciarum, ius tantum praetorium habebant, quod inferioris erat imperij quàm proconsulare. Vopiscus in* Probo : Accepto *igitur hoc senatusconsulto secundum orationem permisit patribus, ut ex magnorum iudicum appellationibus ipsi cognoscerent, proconsules crearent, legatos consulibus ius praetorium praesidibus darent, quas leges* Probus *ederet, senatusconsultis proprijs consecrarent.* Ex *quibus uerbis intelligere possumus praesidibus prouinciarum dari solitam à principibus pretoriam potestatem, & quibusdam rectoribus proconsularem: quod ius* Probus *imperator ad senatum detulit.* Cuius *hodie instar est, quòd curia suprema praesides prouinciarum et praefectos ad iusiurandum adigit, & principum constitutiones prius animaduersas & consideratas promulgandi ius habet.* Mirum *uero mihi uisum est in numismatibus antiquis inter titulos imperatorios hoc non legi.* Cōtra *id, quod diximus de multa maxima apud priscos, exemplum apud eundē* Gell. *lib. nono, ubi de* Appij Caeci *filia loquitur, quae ob unū improbū uerbū ab aedilibus multata est.* Ob *haec mulieris (inquit) uerba tā improba, ac tā inciuilia aediles plebei multam dixerunt ei aeris grauis* XXV. *millia: id factū bello* Punico *primo.* Vigintiquinq; *millia aeris ducentorū & quinquaginta boū multā aequarunt, id est totidē aureorū nostrorū. quare (ut dixi) superius dicta non de multa maleficiorum et criminum, sed de multa contumaciae intelligenda sunt.* Nam *apud* Athenienses *qui iure eo regebantur à quo iura* Romana *originem primam ducunt, magnas fuisse maleficiorum multas ex* Demosthene *apparet, qui in oratione* ὑπὲρ κονδύλου, *quam contra* Midiam *habuit hominem praediuitem, quodam loco ita inquit:* ὑμεῖς ὦ ἄνδρες ἀθηναῖοι σμικρῶν δέκα ταλάντων ἐτιμήσατε. καὶ σκίτωνι ζῶντων ἑτέρων, δόξαν

Ius praetoriū

τι πρ⟨ο⟩γόνομα γράφειν. καὶ οὔτε παιδία, οὔτε φίλους, οὔτε συγγενεῖς, οὐθ' ὁντινοῦν ἐλεήσατε τῶν προσόντων ἐκείνοις. Vos autem iudices Smicroni multam talentorum decem irrogastis, & totidem aliorũ Scitoni, ob id quod rogationem quandam iniquam & legibus aduersam promulgasset: quam pœnam nec eius liberi, nec amici, nec cognationis aduocationisq; eius intercessio supplex & misericordiam implorans deprecari potuerãt. Quin & ipse Demosthenes acceptorum uiginti talentorum conuictus ob silentium Harpalo uenditum, quinquaginta talentis multatus est: quam summam cũ nec conficere posset, nec uinculorum tædium ferre uellet, clam in exilium abijt. Hæc multa non minor est triginta millibus aureûm coronatorum. Hic operæpretium est æstimare leges sumptuarias, nõ illas priscas quæ denos æris in dies singulos statuebant impensæ escariæ, sed recentiores et post uictam Asiam latas, de quibus Gellius libro secundo, sic inquit: Postea L. Sylla dictator cum legibus priscis situ atque senio obliteratis, plerique in patrimonijs amplis helluarentur, familiam pecuniamque suam prandiorum gurgitibus proluissent: legem ad populum tulit, qua cautum est, ut calendis, idibus, nonis, diebus ludorum & ferijs quibusdam solennibus sestertios tricenos in cœnam insumere ius potestasque esset: cæteris autem diebus omnibus non amplius ternos. Postremo lex Iulia ad populum peruenit Cæsare Augusto imperante, qua profestis quidem diebus ducenti finiuntur: calendis, idibus, nonis, & alijs quibusdam festiuis trecenti: nuptijs autem & repotijs, sestertij mille. Esse etiam dicit Capito Atteius edictum, diui' ne Augusti an Tyberij, non satis commemini: quo edicto per dierum uarias solennitates à trecenis sestertijs usque ad duo millia sumptus cœnarum propagatus est, ut his saltem finibus luxuriæ efferuescentis æstus coërceretur. In libris impressis sestertij millies ꝑ sestertij mille legitur, q æstimatiõe nostra qnq; et uiginti aureis æstimãtur coronatis. Quòd si Gelli. sestertia mille scripsisset, qnq; & uiginti millia intelligerẽ, si sestertiûm millies, cẽtuplicatò summa

Multa Demostheni indicta.

Leges sumptuariæ.

ma cresceret. Sed animaduertendum mihi uidetur à denis assibus leges ad septenos & semissem uenisse, hoc est ad ternos sestertios etiam Sylla dictatore, cuius priuignus Scaurus theatrũ luxu fidẽ excedente extruxit. Ridicula igitur lex Syllana mihi fuisse uidetur, quæ id sanciret quod nemo sequeretur. Notanda igitur illa Augusti, quæ ducentos sestertios in singulas cœnas taxauit, hoc est aureos quinq; nostros, & diebus festis trecentos: nuptijs autem & repotijs, id est postridie nuptiarum sestertios mille: quæ summa lõge abest à sumptu quem in nuptijs factitamus. Ex prædictis patet quid centussis apud Lucillium fuerit, id est quadraginta sestertij, qui legẽ sumptuariam centussem uocitauit ob centum assium taxationem, ut autor est Macrobius in III. *Satur. Vnde cœnæ cẽtenariæ à Tertulliano dictæ. Priscæ autem Romanorum paupertatis indicia sunt, quæ à Valerio lib.* IIII. *scribuntur de pauptate, ex quo uerba hæc transcribenda duximus: Itaq; cum secundo Punico bello Cnæus Scipio ex Hispania senatui scripsisset, petens ut sibi successor mitteretur, quia filiam uirginem adultæ iam ætatis haberet, neq; ei sine se dos expediri posset, senatus ne respu. bono duce careret, patris sibi partes desumpsit, consilioq; uxoris ac propinquorum Scipionis, constituta dote, summam eius ex ærario erogauit, ac puellam nuptui dedit. Dotis modus* XL. *millia æris fuit, qua non solum humanitas patrum conscr. sed etiam habitus ueterũ patrimoniorum cognosci potest: nanq; adeo fuerunt arcta, ut Tatia Cæsonis filia maximam dotem ad uirum X. millia æris attulisse uisa sit. Et Megalia quia cum quingentis millibus æris mariti domum intrauit, dotatæ cognomẽ meruit. Quadraginta millia æris nostro numismate quadringentos coronatos ualent, quingẽta millia æris quinq; millia aureorum. Propter quam summam per Antonomasiam Megalia dotata uocitata est. Dotes autem postea creuisse ex Iuuenale didicimus, apud quem decies centena millia, & bis quingenta legimus:*

Centussis.

Priscorũ Romanorũ paupertas.

Dotata Megalia.

Bis quingenta dedit tanti uocat ille pudicam. *alibi.*

Et ritu decies centena dabuntur
Antiquo, ueniet cum signatoribus auspex.

Decies sestertiûm (ut sæpe diximus) quinq; & uiginti millibus aureorũ nostrorũ æstimari possunt. Hoc addendũ: Seneca de consolatione ad matrem: Scipionis filiæ ex ærario dotem receperunt, quia nihil eis reliquerat pater. Aequũ me Hercules erat Populũ Romanum tributũ Scipioni semel conferre, cũ à Carthagine semper exigeret. O felices uiros puellarũ quibus Populus Romanus loco soceri fuit. Beatiores'ne istos putas, quorũ pantomimæ decies sestertio nubũt, q̃ Scipionẽ, cuius liberi à senatu tutore suo in dotem æs graue acceperunt? His uerbis liquet decies sestertiûm & decies cẽtena idem esse. Strabo libro IIII. de Massiliensibus loquens: τῆς δὲ λιτότητος τῶν βίων καὶ τῆς σωφροσύνης τῶν μασσαλιωτῶν οὐκ ἐλάχιστον ἄν τις θείη τοῦτο τεκμήριον, ἡ γὰρ μεγίστη προῖξ ἐστὶν αὐτοῖς ἑκατὸν χρυσοῖ, εἰς ἐσθῆτα πέντε, καὶ πέντε εἰς χρυσοῦν κόσμον· πλέον δ᾽ οὐκ ἔξεστι. *Frugalitatis aũt uitæ & continentiæ Massiliensiũ maximũ hoc indiciũ existimari potest, quòd dos apud eos maxima cẽtum sunt aurei, & eo amplius in uestẽ quinq;, & in mundũ muliebrem aureũ quinq;: amplius aũt doti dicere nõ liceat. Cẽtũ aureos Romanos Strabonẽ intellexisse puto, tunc enim quũ scripsit Strabo, oĩa Romanis parebãt in Gallia. Ex prædictis etiã apparet quãti æstimari debeãt sportulæ solẽnes in prouincia Pliniana, quarũ fit mẽtio in epistolis ad Traianũ, his uerbis: Qui uirilẽ togã sumũt, uel nuptias faciũt, uel ineũt magistratũ, uel opus publicũ dedicãt, solẽt totã Bulen, atq; etiã è plebe nõ exiguũ numerũ uocare, binosq; denarios uel singulos dare: mille enim denarij centũ aureos ualẽt, duo millia denariûm, ducẽtos aureos: quare illæ sportulæ tanti aut pluris constabãt, cũ ipse dicat, ita uereor ne ij qui mille homines, interdũ etiã plures uocãt modũ excedere, & in speciẽ dianomes incidere uideantur, id est diuisionis & largitionis. Criminosum enim uerbum diuisionis erat propter ambitus suspicionẽ, sed in omnibus Plinij exemplaribus hoc uerbũ uarie corruptũ est. Nunc ut fausta*

Decies sestertiûm.

Dotes Massilienses.

Dianome diuisio.

ac felici clausula disputationem hanc peragamus, percurramus ea quæ in euangelio legũtur. Iam primũ Matthæi decimo: Nonne duo passeres asse uæneunt? οὐχὶ δύο στρουθία ἀσσαρίου πωλεῖται; *assis duos sextantes nostros ualuit, id est denariolos quatuor.* Et Lucæ XII. οὐχὶ πέντε στρουθία πωλεῖται ἀσσαρίων δύο; Nonne quinque *passeres uæneũt assibus duobus, id est dipõdio? Quare Cicero pro Quintio dupondiũ pro pecuniola posuit: Si dupondius, inquit tuus ageretur Sexte Neui, si in paruula re captionis aliquid uererere, nõ statim ad C. Aquiliũ aut ad eorũ aliquẽ qui consulũtur cucurrisses? Et Matthæi* XX. *Denarius diurnus tres solidos et semissem ualet, quãti uinitores ferè cõduci solẽt:* συμφωνήσας μετὰ τῶν ἐργατῶν ἐκ δηναρίου τὴν ἡμέραν: *pactus cũ operarijs denario in diem. Quod aũt denarius fuerit Romanus ex eo apparet quod capite* XXII. *dicitur: Ostẽdite mihi numisma cẽsus: at illi obtulerunt ei denariũ, in quo effigiẽ Cæsaris fuisse dicũt:* οἱ δὲ προσήνεγκαν αὐτῷ δηνάριον. *Ex quo apparet in denario fuisse effigiẽ Cæsaris Augusti uel Tyberij, et tales hodie denarij circũferuntur, ne quis de eo dubitare possit. Plinius libro sexto. Annij Plocamij qui maris rubri uectigal à fisco redemerat, libertus, circa Arabiã nauigans Aquilonibus raptus præter Carmaniã, quintodecimo die Hippuros portũ Taprobanes inuectus, hospitali regis clemẽtia sex mensium tẽpore imbutus alloquio, percõtanti postea narrauit Romanos et Cæsarẽ. Mirũ in modũ in auditis iustitiã ille suspexit, quod pares põdere denarij essent in captiua pecunia, quũ diuersæ imagines indicarent à pluribus factos. Hæc Plinij uerba improbant, eorũ opinionẽ qui rei nũmariæ æstimationem hodie constitui non posse putarunt, ea maxime ratione quod ut consulũ & principũ tẽpore uariata põdera numismatũ fuerũt, ita pro cuiusq; percutientis arbitrio numismatis põdus et indicatio euariauerit. Id quod* Blõdus *Flauius libro* V. *Romæ triũphantis affirmauit, antiquitatis diligentissimus inquisitor. Cum enim ad eam partẽ uenisset, & eam sibi transmittendã uideret: Hæc omnia, inquit, qualia per singulas*

ætates

Loca in euangelio explicata.

As & assis.

Dipondius.

Denarius diurnus.

Blondi opinio.

ætates fuerint examussim ostendere non magis difficile q̃ impossi bile fuerit: nõ solũ quia obscuris et nostra ætate ignotis uerbis sunt à maioribus tradita, sed quia omnis ferè ætas suã habuit cudẽdi ua rietatem & formã. Videmus enim multos ex consulibus priscis sui uultus cusisse nummos semper mensura et pondere uariatos. Quod maiore postea studio principes factitarunt. Et paulo inferius de talenti uarietate loquens idem penè pronuntiat, & ad extremũ in genue fatetur se rem difficillimã & situ uetustatis obductam nec ingenio nec diligentia superare potuisse, cum nulla extarẽt prisco rum uolumina in quibus aperta dictorum uerborum mentio fieret. Ipse tamen libro tertio eiusdem operis cum hanc rem tentare uellet: Hanc nos difficillimam, inquit, numerorum & ponderum uetustissimam consuetudinem, ad nostri temporis collationem inuiti hoc loco tractamus, quam infra suo loco tractare constituimus. Et paulo infra, cum in denarijs, quos aureos fuisse uolebat, æstiman dis magnopere hallucinatus esset, centum millia æris, id est primæ classis censum sub Seruio rege, decem millibus ducatorum taxauit, quem nos mille tantum aureis coronatis æstimamus. Nunc redeamus ad rem. Ioannis sexto: Ducentorum denariorum panes non sufficiunt eis, ut unusquisque modicum quid accipiat: διακοσίων δηναρίων ἄρτοι οὐκ ἀρκοῦσιν αὐτοῖς ἵνα ἕκαστος αὐτῶν βραχύ τι λάβῃ. Deinde subdit: Discubuerunt ergo uiri numero quinque millia. Ineamus nunc rationem. Ducẽti denarij uiginti au reos nostros ualent, id est quinque & triginta Francicos. Commoda apud nos annona esse dicitur, quũ terni primarij panes quin cunce uæneũt, qui nũmus uulgo albulus appellatur. Si igitur cõmo dam annonã sequamur, et qualis eo anno fuit quũ hæc scriberẽ, in singulos Frãcicos duodequinquaginta quincũces numerabim⁹: quẽ numerũ si tricies quinquies ducas, mille sexcenti et octoginta quin cunces fient, qui singuli quum ternos panes faciant, fiunt in summa panes quinque millia & quadraginta: qua ratione unusquisq; panem unum habere potuit, & sic pane satiari, quod cõuenire cum

Cẽsus primæ classis.

dicto euãgelistæ non uidetur, sed fortasse carior erat annona Hierosolymis, id quod facile crediderim ex Strabone, qui agrũ Hierosolymitanũ sterilẽ esse dicit: nam & hic sæpe panis primarius sextantibus uænit: qua ratione quatuor millia & ducẽti panes essent. Marci etiam VI. ita legitur: ἀπελθόντες ἀγοράσωμεν διακοσίων δηναρίων ἄρτους, καὶ δῶμεν αὐτοῖς φαγεῖν. Eamus emptum panes ducẽtis denarijs, et demus illis ut edant, quasi scilicet ducẽti denarij satiare turbã tantã possent, quod apud Ioannẽ hyperbolice refertur, in quo agnoscimus stuporẽ discipulorũ, qui mirarẽtur dominũ tantã turbã pascere uelle, quũ id nõ posse fieri arbitrarẽtur. Marci XII. καὶ ἐλθοῦσα μία χήρα πτωχὴ ἔβαλε λεπτὰ δύο, ὅ ἐστι κοδράντης: et accedens una uidua paupercula, iecit minuta duo, quod est quadrãs. Quadrantes aũt æreos fuisse patet ibidẽ, ubi dicitur, iecisse æs in gazophylaciũ, pro quo græce χαλκὸς dicitur. In Actibus apostolorũ, siue acta appellare malimus, capite XIX. ita legitur de exorcistis Iudæis: Multi aũt ex eis qui fuerãt curiosa sectati, cõtulerunt libros, et cõbusserunt eos corã omnibus, et cõputatis pretijs illorũ, inuenerũt pecuniã denariorũ quinquaginta milliũ. καὶ εὗρον ἀργυρίου μυριάδας πέντε. sic enim ad uerbũ legitur, & inuenerũt argẽti myriadas quinq;. quod interpres recte trãstulit, quinquaginta millia denariũm, nõ ut Plutarchi interpretes in Antonio et Põpeio, millia nũmũm pro denariorũ millibus, uertẽs: qua ratione quadruplo minor fit summa, ut supra adnotatum est. Hæc summa quinq; millia aureorũ nostrorũ ualet, ne temere putemus librorum summã à Luca Apostolorũ scriba cõmemoratam: id enim omnino admiratione dignũ, tanti libros adiurationũ comparatos. Triginta aũt argenteos, quos pretio Iudas perfidiã indicare sustinuit Iudæis licentibus, nõ triginta denarios fuisse propterea arbitror, quòd ubiq; argẽteos legi, nunq̃ denarios, id est græce argyria, non denaria. Scio hodie in æde diui Ioannis Lateranẽsis Parisiis ostẽdi argenteũ unũ, qui ex illis triginta esse dictitatur quos Iudas in templũ abiecit, characterẽ diuersum à denario Romano habentem.

Argenteus quo Christus diuendit us.

lentem. Habet enim effigiẽ hominis non luscã eminente altera ma la, ut Romana numiſmata uiſuntur, ſed aduerſam & integrã, & à tergo floſculũ, utrinq; nullo indice: pondus, ut cõijcere licet, non enim attrectatur, ſed trans uitrũ cernitur, didrachmũ eſſe poteſt, ſi ſatis cõmemini. Ex ijs aũt quæ adnotauimus alia quoq; oĩa intel ligi æſtimariq; poterũt, nec aliquid eſſe puto quod non ſit à me deprehenſum in ijs, quæ apud autores legi: unumq; tantum eſt, cuius omnino periculũ recipere in me nolim, quod apud Vitruuiũ libro III. legitur, ubi de ſenario et denario loquitur his uerbis: Ex eo etiã uidẽtur ciuitates Græcorũ feciſſe, uti queadmodũ cubitus eſt ſex palmorũ, ita in drachma quoq; eo nũero uterẽtur. Illæ enim æreos ſignatos uti aſſes, ex æquo ſex quos obolos appellant, quadrantesq; obolorum, quæ alij dichalca, nõnulli trichalca dicũt, pro digitis uigintiquatuor in drachma conſtituerunt. Noſtri aũt primo decem fecerunt antiquum numerũ, & in denario denos æreos aſſes conſtituerunt, & ea re compoſitio nummi ad hodiernum diem denarij nomen retinet: etiamq; quartam eius partem, quod efficiebatur ex duobus aſſibus et tertio ſemiſſe, ſeſtertium uocitauerũt. Poſtea quoniam aduerterunt utroſq; numeros eſſe perfectos et ſex & decem, utroſq; in unum coniecerunt, & fecerunt perfectiſſimum decuſſiſexis. Huius autẽ rei autorem inuenerunt pedem. E cubito enim quum dempti ſunt palmi duo, relinquitur pes quatuor palmorum. Palmus autem habet quatuor digitos. Ita efficitur uti habeat pes ſexdecim digitos, & totidem aſſes æreus denarius, uel ut in alijs exemplaribus, æratius, neutrum tamen recte: denarius enim nunq̃ æreus fuit apud Romanos, nec drachma apud Græcos, ſed ante argentum ſignatũ æreus decuſſis ut cẽtuſſis æreus fuit. Quare non æreus ſed æreos legendum eſt, ut ad aſſes referatur. Sed ex hoc Vitruuiano loco id habemus, quod ſupra ex autoribus Græcis collegi, drachmam in ſex obolos diuidi, & obolos ſingulos in quaternos quadrantes, quos dichalcos, id eſt binos chalcos ualentes appellãt, uel trichalcos, id eſt ternos chalcos ualẽtes: ſic ſit ut numerus qua-

tuor & uiginti ex senario quater ducto impleatur: quare uerū esse non potest, quod apud Pliniū legitur in fine libri uicesimi primi, quòd obolus decem chalcos habeat: aut enim obolus octo chalcos habuit, id quod nos diximus, et sic in quaterna dichalca diuiditur: aut duodenos, si quadrātes trichalci, id est ternarij fuerunt, quod non Athenis, sed alibi fuisse puto, sicubi fuit. Quod aūt sequitur, uideamus an uerū sit: Vult enim Vitruuius Romanos sic denariū et eius partem ad pedis rationem rettulisse aliquādo post argētum signatum, ut Græci drachmam & eius partes ad cubiti retulerunt: quo fit, ut sic denarius sedecim asses ualuerit, ut pes sedecim digitos habet. Citetur nunc Plinius de hoc sententiam dicturus: sic enim inquit libro XXXIII. Argentū signatum est anno vrbis DLXXXV. Q. Fabio consule, quinq; annis ante primum Punicum bellum: & placuit denarius pro decem libris æris, quinarius pro quinq;, sestertius pro dipondio ac semisse. Libræ autem pondus æris imminutum bello Punico primo cum impensis respublica non sufficeret, constitutumq; ut asses sextantario pondere ferirentur: ita quinque partes factæ lucri, dissolutumq; æs alienum. Postea Annibale urgente, Q. Fabio maximo dictatore, asses unciales facti, placuitq; denarium sedecim assibus permutari, quinariū octonis, sestertium quaternis: ita respublica dimidiū lucrata est. In militari tamen stipendio semper denarius pro decē assibus datus. Nota argēti fuere bigæ atq; quadrigæ, et inde bigati quadrigatiq; dicti, mox lege Papyriana semunciales asses facti. His Plinij uerbis significatur propter pecuniæ penuriā factū esse, ut denarius sedecim assibus permutaretur: et tamē Vitruuius ratiōe id dicit, nō necessitate factū, et suo etiā tēpore, id est sub Augusto denariū sedecim asses ualuisse. Sed rursus in dubiū uenit quod à Plinio dicitur: Si enim Fabio dictatore, asses unciales facti sunt, quonā modo id fieri potest, ut respublica dimidiū tantū lucrata sit, præsertim quū superius dixerit Plinius, in sextātarijs assibus quinq; partes lucrifactas? quum enim asses librales facti fuissent ab initio, si uncia pro libra oblocari po-

ri potuit, undecim partes lucrifactas oportuit: deinde si denarius, qui decẽ assibus ualebat, sedecim permutari cœptus est, & sester tius, qui duos & semis, pro quaternis, dimidiũ lucri factũ non est. Hoc melius ex Festo intelligitur, qui de hoc loquens ita inquit: Sex tantarij asses in usu esse cœpere ex eo tẽpore, quo propter Punicũ bellũ secundũ, qđ cũ Annibale gestũ est, decreuerũt patres, ut ex assibus, qui tũ erant librarij, fierent sextantarij: ut populus ære ali enol iberaretur, & priuati quibus debitum publice solui oportebat, non magno detrimento afficerẽtur: septẽnioq; usus eis fuit ut prio re nũmo, sed id nõ permansit in usu. Ex his uerbis dico initio sta tim belli sextantes ꝑ assibus locari cœptos, uel asses sextantis pon dere, qđ idẽ est. Postea uero Annibale arctius urgẽte, quum Italia passim bello flagraret, ærariũq; iã exhaustũ esset, ex sextãtarijs un ciales esse decretos: & sic dimidiũ lucratã rẽpu. quæ unciã pro sex tãte soluendo defungebatur, id enĩ dimidiũ, refertur ad proximũ assem sextãtariũ, nõ ad pristinũ librale. Fabiũ & consulẽ & dicta torẽ fuisse certũ est in bello Punico secundo, ut apud Liuium legi tur libro secundo, & libro IIII. de bello Punico secundo. Hoc autẽ quod dictum est à Plinio, factũ esse credo anno tertio belli Punici post Cannẽsem cladẽ, quo tẽpore propter penuriã argenti trium uiri mensarij rogatione Minutij tribunipl. facti sunt (ut autor est Liuius libro III. eiusdẽ belli) apud quos triũuiros omne aurũ, argẽ tum, æsq; signatum certatim ab omnibus delatum est collatione uo luntaria, autore eodem lib. sexto: q̃q̃ eo anno Liuius Fabiũ Buteonẽ dictatorem fuisse prodiderit. Proinde denarium illum qui sedecim assibus permutabatur, non eum fuisse dico qui prius denis assibus ualebat, hoc est centenis uicenisq; uncijs, sed alium multo deterio rem, qui senas denas uncias priscas ualebat, cuiusmodi quinarius octonas, & sestertius quaternas. Hoc & apud maiores nostros aliquando factitatum legimus inuento regum in nummaria diffi cultate, ita ut argenti libra in immensum æstimaretur, & inde nũ mi eadẽ ratiõe cuderẽtur: q̃ppe nisi & argẽtũ infectũ et numisma

Asses sextarij.

Imminutio monetæ.

parili ratione congruerent, cōmercia hominum expediri non pos-sent. Quare (ut dixi) quonam modo illud dictum Vitruuij intelligi debeat, affirmare non ausim, nisi Vitruuiū, qui numeri utriusq; perfectionem hominum quoq; iudicio probare uolebat, proposito suo astruendo inseruiuisse credamus: ut id quod aliquando difficili reipu. tempore factum erat, pro legitimo atq; arbitrario apprehenderit. Sed rursus Varro rem in controuersiam reuocat, qui libro primo de lingua latina sic inquit: Denarij dicebātur, quòd denos æris ualebant, quinarij, quod quinos: sestertius, quod semis tertius. Dupondium enim & semis antiquus sestertius est. Hæc uerba Varronis cum uerbis Plinij lib. III. ubi sestertiorum meminit, indicare uidentur sestertium qui erat ab initio, non eundem fuisse cū eo qui tempore Varronis & Plinij ætate fuit. Eodem pertinēt uerba Festi in uerbo sestertius. Hoc igitur ut constituere non ausim, affirmare non dubitem me in ijs quæ dixi non esse hallucinatum, propterea quod Plutārchum & Appianū autores secutus, & Suetonium Tranquillum & alios, centenas drachmas uel centenos denarios, millenos æris, & quadringenos sestertios post tempora belli Punici secundi ualuisse semper dixi. Quod si belli Punici tempore ratio nummaria argenti ærisq; immutata est opibus Romanorum accisis, finito statim bello in pristinum statum redijt: ut Fest⁹ de assibus sextantarijs dixit. Pondus etiam denarij quum primum signatus est, drachmale fuisse propterea existimo, quod nullam autoritatē idoneā memini quæ id falsum esse doceat: nā & præter numismata à nobis enumerata, habuimus denarium unum uetustate exesum, eodem cum alijs pondere, in quo ab una parte caput galeatum erat, sub cuius mento X. litera uidebatur, denarij (ut conijciebam) nota: in auersa parte lupa erat stans sub arbore, capite in uentrem demisso, ubera infantibus præbens: quantum autē ex charactere fugiente percipere potui, infantes ingenicolantes manum uberi cum ore admouebant, quibus lupa diuaricans corpore exporrecto ubera submittebat. In infimo margine, Roma uerbum erat.

In latere, duo hæc uerba. Sex. Po. quod nomen consulis fuisse puto eius seculi, quo primum argentum signatum est. Arbor autem fic⁹ erat ruminalis cuius meminit Festus. Itaq; in nummo aureo argenteóq; æstimãdo scrupulus nullus esse debet, & ut esse uerum ponamus quod à Vitruuio dictum est, in assis tantũ & quadrantis sextantisq; æstimatione deceptus sum, id quod nihil ad magnarum rerum æstimationem deprehendendam obstitit. Cæterũ quod Plinius dixit, argentum signatum esse anno Vrbis quingentesimo octogesimoquinto, quinq; annis ante primum bellum Punicum, haud scio an perperam legatur, etiamsi exemplarium omnium in eo una fides sit. Iam primum Eutropius historicus primum Punicum bellũ contra Pœnos susceptum autor est, anno Vrbis CCCCLXVII. Postea anno undequadragesimo supra quingentesimum Quintus Fabius Maximus dictator aduersus Annibalem missus in secundo bello Punico. Porrò defunctos Annibalis bello Romanos Macedonicum bellum excepit, anno quinquagesimo supra quingentesimũ, eodem Eutropio autore. Quare oportuit signatum fuisse nummũ argenteum ante annum quingentesimum, si quidem ante bellũ Punicũ primũ signatus est. Deinde Eusebius in Chronicis autor est, argentum primũ Romæ signatum anno quinto post Tarentum à Romanis captum, qui fuit annus mundi quater millesimus nongentesimus uicesimus. Augustus autẽ triumphũ Actiacum egit, à quo statim solus dominari cœpit, anno mundi centesimo septuagesimo supra quinquies millesimum, qui fuit annus Vrbis circiter septingentesimus. Atqui ab Augusti triumpho si annorum numerũ retro colligas, ducentos ac quinquaginta ad bellum Tarentinum confectum reperies: tot enim intersunt anni ab anno quater millesimo nongentesimo uicesimo, ad quinquies millesimum centesimũ & septuagesimum. Licet Eusebius à condita Vrbe usq; ad Cæsaris dictaturã annos septingentos & quatuor effluxisse dicat. Sed id parũ refert ad id qđ agimus inuestigandũ. Deniq; L. Florus in prima epitome, secundam Vrbis Romæ ætatẽ, à Bruto & Collatino cõ

Quãdo argẽtum Romæ primũ signatum.

I 5 sulibus

sulibus primis ad Appiũ Claudium, Quintum Fuluium consules ducentorum circiter annorum intercapedine terminat: ut primã ætatẽ quæ sub regibus acta est ducentorum quinquaginta. Appio aũt Claudio consule Romanus populus mare primum trangressus est belli gerendi causa. Ex libro aũt Liuij quintodecimo nouimus paulo ante primũ bellũ Punicũ, populũ Romanum primũ argento uti cœpisse. Quapropter planum fit numeros corruptos esse apud Pliniũ in loco supradicto, et ante annũ quadringentesimum quinquagesimũ, secundũ Luciũ Florũ, qui sub Hadriano principe scripsit, secundum Eutropiũ qui sub Iuliano, ante annũ CCCCLXXX. argenteum nummum extitisse. Nunc si Pliniũ emendare uelimus, id facere poterimus eius scriptoris autoritate quem Plinius ipse sequi solitus est. i. Titi Liuij, qui in præfatione libri tricesimi, annos quadringentos LXXVIII. ab Vrbe condita usq; ad Appium consulem, qui primus bellum Carthaginensibus intulit, fluxisse scripsit. Quare apud Plinium anno quadringentesimo septuagesimo octauo legendum est, si Plinins Liuium secutus est. Eutropius Liuium secutus esse uidetur, sed in eo discrepat, si ueri sunt apud eum numeri, quod anno quingentesimo quinquagesimo cœptum esse bellum Macedonicum ait: cum apud Liuium libro tricesimo legatur: Anno quingentesimo quadragesimo ab Vrbe condita P. Sulpitio Galba, Gn. Aurelio consulibus bellũ cũ rege Philippo initum paucis mensibus post pacem Carthaginensibus datã. Hic rursus alius suboritur scrupulus, usqueadeo apud autores numeri extantes negotiũ lectitantibus exhibent. Si enim à primo Punico bello cœpto ad secundum finitum tres tantũ & quadraginta anni intersunt (id enim tradit Liuius in supradicta præfatione) quonammodo si statim Macedonicum Punicũ bellum secundum excepit, ab anno quingentesimo & quadragesimo factum esse credetur, cum inter utrunq; numerum duo & sexaginta anni intersint. Simile est quod in epitome Liuij libri quadragesimi noni legitur. Anno sexcentesimo et altero ab Vrbe condita ludos Diti patri

tri ad Tarentũ ex præcepto Sybillæ factos, qui anno primo belli Punici, quingentesimo & altero Vrbis conditæ facti erant. Et rursus in Epitome libri tricesimi primi, bellũ Macedonicũ cœptũ esse anno quingentesimoquinto, quæ duo dicta planè refragãtur ijs quæ apud Liuium leguntur, nunc aũt transmittenda, cum nihil ad rem præsentem pertineant, admonitione tamen digna. Sed ne de hoc loco Plinij emẽdando aliquis posthac dubitet, Pliniũ ipsum testẽ in sese citabimus, qui eodẽ lib. alio loco ita inquit: Lucius Scipio transtulit in triumpho argenti cælati pondo M. quadringenta quinquaginta, & uasorũ aureorũ pondo centũ millia anno conditæ Vrbis quingentesimo sexagesimo quinto. Hoc quod Plinius dicit anno quingentesimo sexagesimo contigisse, cõtigit post Antiochũ uictũ, quẽ Romani post Philippũ regẽ Macedoniæ aggressi sunt, cũ tamen bellũ illud Macedonicũ finito demum secũdo bello Punico cœperit. Ex prædictis apparet uehementer illos falli qui numismata argentea ostentant, quasi à Bruto exactore regũ percussa, atq; etiam ab ipsis regibus signata. Non omittendum uidetur in hac adnotandarum rerum sylua (quæ ut in memoriam ipsæ subeunt, sic in ordinem rediguntur) id quod à Thucydide lib. III. Peloponnesiaci dicitur, milites singulos pedestres & classiarios binas drachmas in dies accipere solitos. De classe enim Atheniensium loquens, quam & instructissimam & numero & pulchritudine nauiũ fuisse affirmat, ita inquit: Itaq; æstate una uniuersæ naues ducentæ & quinquaginta fuerunt: quæ res maxime pecunias eorũ exhausit, cũ sumptu Potidææ. Nam qui Potidææ erãt milites præsidiarij, binas drachmas merebant, ita ut miles alteram drachmã ministri nomine acciperet. ὥστε αἱ πᾶσαι ἅμα ἐγίγνοντο ἐν ἑνὶ θέρει διακόσιαι καὶ πεντήκοντα νῆες. καὶ τὰ χρήματα τοῦτο μάλιστα ὑπανάλωσε μετὰ ποτιδαίας. τὴν δὲ ποτίδαιαν δίδραχμοι ὁπλῖται ἐφρούρουν. αὑτῷ γὰρ καὶ ὑπηρέτῃ δραχμὴν ἐλάμβανε τῆς ἡμέρας. Et paulo post: νῆές τε αἱ πᾶσαι τὸν αὐτὸν μισθὸν ἔφερον. Naues'que omnes idem stipendium ac-

cipiebant

cipiebant. Si miles Atheniensis binas drachmas suo famuliq́; nomi ne accipiebat, id stipendiũ erat in mẽsem sexagenæ drachmæ, quæ ære nostro senos aureos coronatos ualent, id est denos Frãcicos & semissem. Apud nos aũt qui minimo merent pedites in mensem cẽtenos solidos accipere solẽt, id est quinos Frãcicos: qui plurimo, septenos Francicos, quã mercedẽ menstruã Germani apud nos accepe rũt. Ex quo apparet drachmæ æstimationẽ à nobis factã à ueri tate non abhorrere. Hoc argumentũ adiuuat id quod supra in fine libri quarti diximus de mercede philosophorũ molas trusatiles circũagentiũ, et quod hoc eodẽ libro de denario diurno adnotauimus.

Stipendiũ militare.

Xenophon in primo hellenicon: ὅιδε ταῦτ' ἐπῄνουν, καὶ ἐκέλευον ἂν τὸν τάξαι ναύτῃ δραχμὴν ἀττικήν. Hi collaudato Cyri dicto, hortabãtur eũ ut drachmã Atticã nautis in dies singulos pro stipẽdio statueret. Ipse tamẽ paulo post dicit nõ drachmã eum statuisse, sed tetrobolũ, hoc est bessem drachmæ, cũ ante semissem tantũ acciperẽt, id est triobolũ: de stipẽdio loquẽs auxiliario quod Lacedæmoniis ad tuẽdã rẽ nauticã et classiariã à rege Persarũ cõferebatur. Quãtulæ aũt fuerint illæ naues præ iis quæ nũc fiunt, ex eo licet intelligere, quod idẽ libro II. ita inquit: Cũ autẽ ij in terra Attica essent, Atheniẽses centũ naues quas instruxerãt, & mille in iis armatos quadringentosq́; sagittarios circũ Peloponnesum miserunt: ὄντων δ' αὐτῶν ἐν τῇ γῇ, οἱ ἀθηναῖοι ἀπέστειλαν τὰς ἑκατὸν ναῦς περὶ πελοπόννησον ἅσπερ παρεσκευάζοντο, καὶ χιλίους ὁπλίτας ἐπ' αὐτῶν, καὶ τοξότας τετρακοσίους. Cicero lib. XII. epistolarũ ad Lentulũ scribens: Interceptis literis cognoramus Dolobellã, si desperasset de Syria Aegyptoq́;, quod necesse erat fieri, in naues cũ omnibus suis latronibus atq; omni pecunia cõscẽdere esse paratũ, Italiãq́; petere. Idcirco etiã naues onerarias, quarũ minor nulla erat duûm milliũ amphorarũ, contractas in Lycia à classe eius obsideri. Duo millia amphorarũ ducẽta & quinquaginta modia Parisina ualẽt.

De magnitudine nauiũ.

Quod ideo adnotandũ duxi, ut ex nostri tẽporis nauibus cõiici antiquarũ nauiũ magnitudo posset. In l. Iubemus, de sacrosanctis eccle. in

ẽle. in Codice imperatorio, duabus partibus minor magnitudo, id eſt ſubtripla huius ciceronianæ taxatur. Herodotus aũt libro VII. de copijs naualibus xerxis loquẽs, ita inquit : Ad Sepiadẽ uſq; ad Thermopylas exors malorũ Xerxis exercitus fuit: multitudo autẽ adhuc erat, ut ego cõiectura aſſequor, ex nauibus quidem ab Aſiá profectis numero mille ducẽtis ac ſeptẽ, eorũ duntaxat qui iam inde ab initio conuenerant millia ducẽta & quadraginta unũ et quadringenti uiri, ducenos ſcilicet uiros in ſingulas naues numerantibus. Porrò inter claſſiarios indigenas triceni Perſæ, Medi et Sacæ in naues eaſdẽ aſcenderant, quæ multitudo ſex & triginta millia & ducentos decẽ uiros prioribus copijs aggregat. καὶ πλῆθος ἐὸν τηνικαῦτα ἔτι ὡς ἐγὼ συμβαλλόμενος εὑρίσκω τόσον, τῶν μὲν ἐκ τῶν νεῶν τῶν ἐκ τῆς ἀσίης ἐουσέων ἑπτὰ καὶ διηκοσιέων καὶ χιλιέων, τὸν μὲν ἀρχαῖον ἑκάστων τῶν ἐθνέων ἐόντα ὅμιλον, τέσσαρας καὶ εἴκοσι μυριάδας, καὶ πρὸς χιλιάδα τε καὶ τετρακοσίους, ὡς ἀνὰ διηκοσίους ἄνδρας λογιζομένοισι ἐν ἑκάστῃ νηί. ἐπεβάτευον δὲ ἐπὶ τουτέων τῶν νεῶν χωρὶς ἑκάστων τῶν ἐπιχωρίων, περσέων τε καὶ μήδων καὶ σακέων τριήκοντα ἄνδρες. οὗτος ἄλλος ὅμιλος γίνεται τρισμύριοι καὶ ἑξακισχίλιοι καὶ πρὸς διηκόσιοί τε καὶ δέκα. His uerbis apparet eam fuiſſe magnitudinẽ olim mediocrium nauium, ut ducẽtos claſſiarios milites caperẽt, & eo amplius tricenos capere poſſent, id quod uerba ipſa autoris cõijcientis ſignificare uidentur. Eas aũt naues triremes fuiſſe autor ipſe Herodotus prodidit his uerbis alio in loco : τῶν δὲ τριήρεων ἀριθμὸς μὲν ἐγένετο ἑπτὰ καὶ διακόσιαι καὶ χίλιαι, Triremiũ aũt numerus fuit mille ducẽtæ et ſeptẽ. Si cui igitur uacet ad calculũ exigere id quod ab Herodoto dictũ eſt, is inueniet in ſingulis triremibus ducenos & tricenos epibatas fuiſſe. Inter minora aũt nauigia Herodotus numerat lembos quinquagenûm & tricenûm remorũ, quos ipſe πεντηκοντέρους & τριηκοντέρους appellat. Legimus et apud antiquos fuiſſẽ non modo trium ordinum naues, quas triremes noſtri, Græci trieres appellant (in quibus per ſingula tranſtra terni remiges ſedẽt, ſuum

Claſſis Xerxis Perſarũ regis.

Triremes et quinq; remes

mes & ulteriora uocabula.

ſuum quiſq; remum ducentes, ita ut qui naui intimus eſt, is maximum remum tractet) ſed etiam quadriremes & quinqueremes & ſex ordinum naues: quin & à græcis hepteres & enneres & deceres uocabula inuenta ſunt, quæ naues ſeptenûm nouenûm denûmq; ordinum ſignificãt. Plinius libro VII. *Biremem Damaſthenes primum feciſſe autor eſt: triremẽ, Thucydides, Ammoclẽ Corinthiũ. Quadriremẽ, Ariſtoteles, Carthaginiẽſes: quinqueremẽ inſtituit Neſichthon Salaminius: ſex ordinũ, Xenagoras Syracuſius: ab eo ad decemremẽ, Neſigiton. Alexandrũ Magnũ ferunt inſtituiſſe ad duodecim ordines: Philoſtephanus, Ptolemæum Soterẽ ad quindecim: Demetrium Antigoni, ad triginta: Ptolemæum Philadelphum, ad quadraginta: Ptolemæum Philopatorẽ, qui Tryphon cognominatus eſt, ad quinquaginta. Plutarchus de Demetrio Antigoni in uita eius ita inquit: Vnde illud eſt non minus uere quàm eleganter dictum: Demetrij opera magnitudine ſua etiam amicis ſtuporem, pulchritudine uero etiam hoſtibus delectationem ſolita eſſe afferre. Atqui inter alia memoratu digna, & naues duas confectas ab eo aiunt, quarum altera ſedecim remorum ordines, altera quindecim habebat: & machinas nonnullas miro ingenio expugnandis urbibus fabricatas, quæ quidem ſpectantibus hoſtibus incredibilem admirationem præbebant, id quod Lyſimacho eueniſſe tradunt: qui tametſi ſupra alios reges inimicus eſſet Demetrio, tamen quum ab eo Solos in Cilicia obſidente, petijſſet, ut ſibi liceret machinas eius naues'que inſpicere, atque is benigne id concedente Demetrio omnia opera inſpexiſſet, adeo ſtupefactum aiunt & magnitudine & pulchritudine, ut ei uiſæ ſint non humano, ſed diuino ingenio conditæ. Idem alibi: Itaque Demetrius ad regnum paternum recuperandum (quod arduum & difficile factu uidebatur) toto animo conuerſus, breui tempore paulominus quàm centum millibus peditum, decem equitum coactis, claſſem deinde quingentarum nauium uarijs ex locis ſtudio incredibili atq; induſtria comparauit. Et paulo poſt: Omnes aũt admirabãtur non ſolũ multitudi-*

Demetrius Poliorcetes.

titudinem, sed etiam magnitudinem eorum operum quæ inusitata mole longe aliorũ consuetum modũ excedebant. Nemo enim reperiebatur qui nauem sedecim ordinum aut quindecim uidisset. Verum postea Ptolemæus q Philopator dictus est, unã quadragĩta ordinũ faciendam curauit, quæ proculdubio omnes alias naues quæ antea uisæ fuerant, magnitudine ac mole sua magnopere superabat, ut quæ in longitudinẽ ducentos ac octoginta, ab imo usq; ad transtra duodequinquaginta cubitos pateret. Remiges in ea ad quatuor millia, nautæ ad quadringentos erant, & præter hos paulominus tria millia armatorum, qui foros eius obtinentes eadẽ uehebantur. Sed hæc (inquit) non tam ad usum q̃ ostentationem fabricata uidebatur, earum similis machinarum quæ pene immobiles sunt. Demetrij autem naues non modo magnitudine & arte mirabiles, sed etiam ad certamen bellicum, usumq; hominũ aptæ atq; habiles erant. Athenæus libro v. de opulentia Aegyptiorum loquẽs, & præcipue Philadelphi Ptolomæi: Multis autem (inquit) regibus Philadelphus, cum diuitiarum magnitudine præstitit, tum etiam studio ingenti incubuit, ad apparatum omne genus, instrumentumq; regium magnifice ambitioseq; comparandum. Quare nauium magnitudine reges omneis longe supergressus est. Maximas nauei habuit triaconteres, id est tricenûm ordinum duas, icoserem unam quæ uicenûm erat, quatuor quæ ternumdenûm, duas quæ duodenûm, quatuordecim quæ undenûm, triginta quæ nouenûm, triginta septem quæ septenûm, quinque quæ senûm erant. Quinûm autem ordinũ habuit decẽ & septẽ, altero tãto plures partim quaternûm ordinum, partim quaternûm & semis, quas triremiholias appellãt. Reliqua multitudo nauigiorũ quæ p̃ uarias imp̃ij partes distributa erãt, quatuor milliũ numerũ excedebat τὰ γοῦν μέγιστα ἦν τῶν πλοίων παρ' αὐτῷ, τριηκοντήρεις δύο, εἴκοσιν μία, τέσσαρες δὲ τρισκαιδεκήρεις, δωδεκήρεις δύο, ἑνδεκήρεις δεκατέσσαρες, ἐννήρεις τριάκοντα, ἑπτήρεις τριάκοντα ἑπτὰ, ἑξήρεις πέντε, πεντήρεις ἑπτακαίδεκα. τὰ δ' ἀπὸ τετρήρους μέχρι τριημιολίας, διπλάσια τούτων.

Memorabile nauigium.

Naues Philadelphi.

De

Remorũ lõgitudo imanis in naui Philopatoris.

Reliquus apparatus.

De magnitudine autem nauis Philopatoris eadem omnia quæ Plutarchus dixit, & eo amplius addidit longissimos in ea remos duodequadraginta cubitorum fuisse, ab ea parte plumbatos quæ manu remigum continetur: ut eo libramento nixus tollentium brachiorũ adiuuaretur, cum pars remi scalmo alligata quasi æquilibrium faceret, & usum grauioris remi faciliorẽ redderet. Tum partes eius omnes exequitur, apparatumq́; tantæ moli numero & magnitudine respondentem, ut proras duas & totidem puppes habuisse, & septem rostra, & gubernacula quatuor. Idem autor eodẽ li. tradit Hieronem Syracusanorum regẽ, Romanorũ amicitia pertinaci nobilem, cum circa sacrorũ certaminũ gymnasiorumq́; apparatũ studiosus esset, tum etiam ad naues fabricandas ambitiosius animum intendisse, duntaxat quæ frumentationibus uiderentur esse commodissimæ. Huius igitur generis multas Hiero cum fabricandas mandasset, unam in primis memorabilem perfecit. Ad quã ædificandam materiã in Ethna monte cædendã indeq́; deuehendã curauit, quæ sexaginta triremibus conficiendis satis esse potuisset: quo dicto nauigij magnitudinem conijciendam nobis reliquit. Ad nauticũ aũt instrumentũ cum æs, ferrũ, cannabim, reliquaq́; quibus opus erat, partim ex Italia, partim ex Iberia, partim Rhodano flumine comparasset, trecentos operi faciendo fabros artificesq́; adhibuit ac materiæ dedolandæ, præter administros fabricæ subseruientes opificijs, præfecto summæ operis architecto Archia Corinthio. Quos ipse cũ magnopere hortatus esset ad opus aggrediendum, insuper etiã dies totos operis se curatorẽ exactorẽq́; præbuit. Hac diligentia, his artificibus, hoc architecto rex ille Siculus dimidium tantũ nauis intra sex menses perfecit. Quo facto incohatã eo modo nauẽ in mare deducendã mãdauit, ut illic extremæ manus opificiũ adipisceretur. Verũ cũ de ea in mare deducẽda excitata quæstio multis cõtentionibus esset, ad extremũ Archimedes ille mechanicus famigeratus, solus deducẽdã suscepit, paucis adhibitis opis, cõpactaq́; clauicula machinali, quod suscepit perfecit: tanta mole

Nauis frumentaria Hieronis.

nauigij confestim in mare deuoluta, eius machinæ momento cuius idem ipse princeps inuẽtor fuit: ὡς δὲ περὶ τὸν καθελκυσμὸν αὐτοῦ τὸν εἰς τὴν θάλασσαν πολλὴ ζήτησις ἦν, ἀρχιμήδης ὁ μηχανικὸς μόνος αὐτὸς κατήγαγε διὰ ὀλίγων σωμάτων, κατασκευάσας γὰρ ἕλικα, τὸ τηλικοῦτον σκάφος εἰς τὴν θάλασσαν κατήγαγε. *His peractis alteram nauigij partẽ totidẽ alijs mensibus* Hiero *consummauit: cũ interim clauis æreis denarũ librarũ plurimis materiã cõpingeret, aliquibus etiã sesquiplis eius põderis, qui præ crassitudine nõ aliâs adigi poterant q̃ materia præterebrata. His clauis costæ nauis arrectariæ cũ assamẽtis trãsuersarijs coagmentatæ, tegulis insuper plumbeis adactis ualidius astringebantur, quibus etiã sub ipsis linteola cõcerpta cũ pice infarcta erant.* Erat *ea nauis apparatu quidem uiginti ordinũ remigij, ædificij uero cõtignatione triplici.* Ha*rum infimam contignationem oneri & mercibus delegauerat, ad quam descensus scalis multiplicibus erat.* Ad *mediam contignationem transitus alter erat arte mechanica factus, in qua ipsa cœnationes erant numero triginta, secundum utrunque latus nauigij extructæ.* In *ijs lecti quaterni strati uiris accõmodati: inter quas nauclericum conclaue quinque lectorum capax erat. Præterea thalami tres in eadem contignatione erant, culinaq́; supradictis locis subseruiens ad puppim ædificata.* Omnes *autem supradictæ cœnationes pauimento stratæ erant, tessellis uermiculato lapidis omnis generis.* In *eo pauimento* Troiani *belli fabulamentum uisendo artificio concinnatum legebatur:* Cum *alioquin ea omnia ædificia tectis laqueatis & postibus exornati spectabili opere essent.* Summa *pars nauigij gymnasium habebat, ambulationesq́; laxas pro portione magnitudinis suæ, quas etiam ipsas simul ambientes hortì omni genere stirpium complectebantur, fictilibus in uasis & plumbeis consitorum, simul hederæ uitesq́; opacabant pampinis ac corymbis inumbrantes, quarum radices alebant dolia terræ plena, pariter quidem illæ cum hortis machinamento irriguæ.* Ab *his erat* Aphro*disium, id est conclaue* Veneri *deæ dicatum, instrumentum etiam*

Claui denarum librarũ.

Contignatio xxx. *cœnationũ capax & reliqui nauis apparat⁹*

Aphrodisiũ.

ipsum triclinari lectisternio, pauimẽtoq́; stratũ, achate lapide alijsque uarijs & nitentibus distincto, cuiusmodi lapidum copia in Sicilia reperitur. Ac parietes quidem habebat cupressinis tabulis assibusq́; contextos, laqueatumq́; tectum eadem materia. Fores etiã ex ebore & odorata materia compactas, atq; eo amplius pictura sigillisq́; exornatas. Deinceps erat exhedra quinq; lectorũ capax, quorum parietes postesq́; buxo compacti erant, ibiq́; bibliotheca: & in lacunari sphæra, ad imitationẽ ei⁹ solarij effıcta quod in Achradina situm erat, quæ insula est Syracusarum. Huic loco balneum iunctum erat, in quo tres lecti cum solio metretarum quinq; capaci, quod ex lapide uario scalptum erat, & tribus æneis caldarijs. Mitto nunc habitationes militibus destinatas, ijsq́; qui super sentinam erant. Mitto equorum præsepia ab utroq; latere nauigij numero dena sita, cum frenis & stratis, & omni equitum instrumẽto, eorumq́; ministerij atq; equorum pabulo. Præterea lignariũ & clibanos, focos & pistrina, aliaq́; ministeria in proiecturis nauis prominentia. Quid dicam athlantes nouenûm pedum altitudinis certis interstitijs firmatos, ut scalpturas prominentes summæ contignationis mutulorum uice fulcirent? Quid turres octo? binas in prora & puppi, & per utrunq; latus extructas, in murisq́; propugnacula. Præter hæc machina erat in medio catastromate super tripodes excitata Archimedis etiam inuentum, saxa tritalentaria telaq́; missilia duodeuiginti pedum facile eiaculans ad quadringẽtos cubitos, quod spatium est stadij. Hæc & alia machinamẽta propugnatoria, ut coruos, lupos, & in summo malo carchesia ænea lapidum conceptacula ad lapidationem faciendam in hostium nauigia, longum esset enarrare. Stabant enim in uno terni, in alijs bini aut singuli hoïes lapides eiaculãtes, quos serui in foris nauis stãtes utilibus quallis tempore pugnæ suggerebant trochleis subuehentes. Idem Archimedes cochleam commentus erat, tantæ nauis sentinæ ab uno homine exhauriendæ. Verum ut nauigij magnitudo ac uastitas animo concipi possit, nonnulla adijciam ex ijs quæ Athe-

Cochlea miranda.

Nauis ma-

gnitudo ac uastitas.

Athenæus scripsit ad hoc maxime pertinentia: ἦν δὲ καὶ ὑδροθήκη κατὰ τὴν πρῶραν κλειστὴ, δισχιλίους μετρητὰς δεχομένη ἐκ σανίδων καὶ πίττης καὶ ὀθονίων κατεσκευασμένη. παρὰ δὲ ταύτην κατεσκεύαστο διὰ μολιβδώματος καὶ σανίδων κλειστῶν ἰχθυοτροφεῖον. τοῦτο δ' ἦν πλῆρες θαλάττης, ἐν ᾧ πολλοὶ ἰχθύες ἐτρέφοντο. Erat, inquit, in eodem nauigio secundum proram aquæ conceptaculum conclusum, capax duorum millium metretarũ, assamentis & pice & linteorum farctura cõpactile. Iuxta quod rursus piscina coaxatione & implumbatura constans, plena aquæ marinæ, ita ut in ea commode magna copia piscium facile aleretur. Idem alibi: σῖτον τε ἐνεβάλλοντο εἰς τὴν ναῦν μυριάδας ἕξ. ταρίχων δὲ σικελικῶν κεράμια μύρια. ἐρεῶν τάλαντα δισμύρια, καὶ ἕτερα δὲ φορτία δισμύρια. Frumentum autem negotiatoriũ in ea naui exportabant ad millia sexaginta, salsamenta Sicula ad cadûm decem millia, lanarum talenta uiginti millia, & alterius mercis altera uiginti millia: prætereá que commeatus uectorum nautarum' que sexaginta millia. Frumenti dixit, non addito modiûm uel medimnûm: ego tamen medimnûm eum intellexisse puto, ex more loquendi Græcorum coniecturam faciens, & præcipue Siculorum, ut ex superioribus apparet. Hæc duo millia & quingentos modios Parisinos faciunt. Modius autem Parisinus quatuor & uiginti medimnos Atticos capit. Decem millia cadorum uel amphorarum, mille ducentos & quinquaginta modios itidem Parisinos. Lanarum & reliquarum mercium talenta quadraginta millia. Talenta Parisina triginta millia efficiunt, ut nũc crassiore calculo libras Atticas uel minas, sex & nonaginta drachamarum intelligamus, id est duodenûm unciarum. Sic fiunt pondo nostra duodeuicies cẽtena millia. Libra enim nostra epitritam proportionem ad Romanam libram habet, id est tertia parte maiorem. Hanc summam si ad culeos duplares redigere uelimus, qui trimodia nostra efficiunt, hoc est quatuor & uiginti amphoras, et in culeos singulos bina millia pondo statuamus, id quod hodie nauicu-

Modius Parisinus.

Talenta Parisina.

Libra Parisina.

Culei duplares.

larij faciũt, qui anniuersarios commeatus meritorijs nauigijs susci piunt ut statim uidebimus, fient nongenti culei trimodiales: quibus si mille ducentos & quinquaginta modios illos addideris, erunt in summa mille trecenti sedecim culei. Nunc si exquisitius persequi ue lis & semuncias in singulas libras addere, summa librarũ quinq; & septuaginta millibus excrescet, quæ additamẽtũ septẽ & trigin ta culeorum & semissis efficiunt. Et hæc omnia præter aquã dulcem, præter piscinã, præter tot dietarũ intestinum instrumentũ, præter annonam uectorum & pabulum equorum. Hanc tamen na uem longe magnificentia & splendore apparatus antecessit nauis fluuialis Thalamegos nomine, quam Philopator supradictus in de licijs habuit Nilo pernauigando, longitudine sexcentorũ pedũ, la titudine quinq; & quadraginta: ab infima parte ad editissimũ die tarũ fastigiũ, altitudine pedũ paulo minus sexaginta. In qua dietas & cubicula & alia ædificia uoluptuariæ uitæ accommodata, ambulationũ porticus duplices ambibant, proram & utrunq; nauis latus complectentes quingentorum pedum ambitu. A' puppi autẽ nauis patens, è regione proræ uestibulum habebat ex ebore & alia primæ notæ materia constãs, per quod ingredientes porta quadri foris excipiebat, & ex atrio in œcũ, id est in prægrande cõclaue ferebat, uiginti lectorũ capax: cum utrinq; per uestibulum ingredientibus patentes crebræ fenestræ auras perflantes commode ad mitterent. Reliqua sunt eiusmodi, ut si quis omnia ad uerbum prosequi uelit & possit, fidem sint excessura. Illud autẽ quod de Caio Cæsare memoriæ traditũ est, ut reliqua eius acta, non magnificen tiæ esse puto, qui fabricasse cedrinas liburnicas dicitur, gemmatis puppibus & uersicoloribus uelis, magna thermarũ et porticuũ & tricliniorũ laxitate, magnáq; etiã uitiũ & pomiferarũ arborũ uarietate, quibus discumbens de die inter choros ac symphonias litora Campaniæ peragrabat. Nostrorũ autem temporũ opera, quæ ma xime magnifica esse creduntur, si cum illis contendãtur, propè est ut perinde esse uideatur, ac si formicã elephãto cõpares. Sed prin cipes

Thalamegos nauis fluuialis Philopatoris.

Liburnicæ cedrinæ Caij Cæsaris.

cipes et opulenti hodie priscarũ rerũ ignari, sese in rebus mediocri bus, & paruis admirantur, sola ignorantia beati si argumentari ue limus. Quo magis despicari et floccipendere eorũ sortem licet, ijs quidem qui felicitatẽ nec pondere nec numero metiũtur. Hæc ideo retuli, quòd multi opinãtur ideo apud historicos magnũ numerum nauiũ lectitari, quòd antiqui nauigiolis uterẽtur præ ijs nauigijs, quæ memoria nostra uisa sunt: sed uidelicet eorũ est id cẽsere, qui prisci æui magnificentiã memoriæ suæ finibus circũscribunt, uetera male æstimantes: quorũ si quis hodie nauem Demetrianarũ nauium similem uideret, id est quindecimremẽ uel sedecim, ut Græci appellant, ἑκκαιδεκήρη, πεντεκαιδεκήρη, rem omni æuo inauditam uidere se existimaret. Legũtur et apud antiquos nauigia triarmena, id est tribus uelis insignia. Atheniẽses aũt classiarijs opibus et copijs claruisse, cũ ex Thucydide, tum ex Plinio nouimus, qui libro septimo de ijs loquens, qui uariarum artiũ speciminibus editis enituere: Laudatus, inquit, Ctesiphon Gnosius æde Ephesianæ Dianæ admirabiliter fabricata: Philon Athenis armamentario mille nauium. Legimus apud eundem Plutarchum in Antonio, in bello Actiaco Antonium præter copias terrestres circiter quingentas naues pugnaces habuisse, in quibus permultæ octonûm ordinũ atq; etiam denûm fuerunt, alioquin omnibus armamentis egregie instructæ: ex quibus cum optimas elegisset, à triremibus ad decemremes quatuor & uiginti millia pugnatorũ imposuit, cum classe conflicturus esset. Magnum autem fuisse numerum nauiũ electarũ ex eo apparet, quòd cũ Cleopatra cum LX. nauibus et Antonius quinqueremi aufugisset, trecentæ captæ in eo prælio esse narrantur à Plutarcho: quo fit ut pauciores cẽtenis militibus in singulis nauibus fuerint. Hodie maiorem numerum stipant (ut audio) in aciem maritimam prodituri. Verum onerarias naues primæ magnitudinis duntaxat negotiatorias, sed tamen quæ tormentis muniuntur, non ultra centũ et octoginta culeos ferre dicunt, id est nonaginta tonellos, ut nauiculariorũ uerbis utar. Minimæ enim magnitudi-

Onerariæ naues.

nis onerarias quadragenarias esse aiunt: mediæ notæ septuagenarias & octogenarias: maximas aũt quæ in mari occiduo uideãtur, ferè centenarias, raro maiores esse. Tonellum ego trimodium culeum appellauerim: tres enim modij nostri tonellum unũ efficiunt, id est culeum geminatũ. Ita fit ut maxime onerariæ nostri tẽporis plerunq; nõ maiores sint illis, quas Cicero in Lycia fuisse dixit: de nostris loquor, nam Germanorũ naues duplices et triplices nostrarum esse dicũt. Octogenariæ enim naues ducenta & quadraginta modia nostra capiũt: at duo millia amphorarũ, ducenta & quinquaginta modia nostra æquasse docuimus. Est aũt à formula nauicularium factitantiũ, ut in singulos culeos duplares bina millia põdo numerent: tanti enim pẽdere uini tria modia nostra dictitãtur: sic fit ut salis aut alterius grauissimæ mercis uectura ad bina millia pondo hac appellatione nuncupetur: ut si nauis centũ et octoginta millia pondo ferre commode possit cũ instrumento machinario, ea octogenaria uocitetur. Ex prædictis igitur patet quãtæ fuerint antiquorũ naues, etiã si pauciores olim milites pro portione in naues imponebant, quàm pro nostri temporis more, quantũ coniectura assequi ex historicis possumus. Etenim si quis omnia quæ commemorauimus diligenter animaduerterit, iudicabit (ut spero) nõ fallaci me coniectura ductum esse in mensuris indagandis. Non me latet apud Aeginitam legi minam Atticã sedecim uncias habere, & Romanam uiginti. Sed nec Pauli autoris adnotata illa esse puto, nec si Pauli sint, ad rem quam agimus pertinere. Sumptum est enim illud dictum ex medicorum usu, ut supra ex Celso adnotauimus, nõ ex antiquitate. Nunc ad id redeundũ quod penè præterij. Dixim⁹ supra duodequinquagenos nũmos ex auri libra percussos, cui dicto pugnare uidetur id quod dicitur libro decimo Codicis imperatorij in l. Quotiens, in titulo, de susceptoribus: duobus scilicet & septuaginta solidis persolutis acceptã ferri librã auri debere. Quapropter adnotandum habuimus, id non de aureis priscis intelligẽdum, qui ad formulas primas nummi aurei exacti sunt, aut

Culeus trimodius.

Libri auri in iure.

pau-

paulo ab ijs imminuti: nam imminutũ postea esse põdus formarum ex his uerbis Isidori intelligim⁹. Solidus, inquit, apud Latinos alio nomine sextula dictus est, ideo quòd his sex, uncia cõpleatur: hunc autem uulgus solidũ aureum uocat, qui solidus dicitur, ideo quia nihil illi deesse uideatur. Solidũ enim antiqui integrum dicebant: & totum hoc dictum Isidori adiuuat Pomponij autoritas in l. Numismatum, in titulo, de usufructu in Pandectis his uerbis: Numismatum aureorũ uel argẽteorũ ueterũ, quibus pro gẽmis uti solent, usufructus legari potest; immutata enim forma percutiendi nũmi, qui ueteres nummi extabant, non nũmi uice, sed gemmarũ & rerũ in delicijs habitarũ censebantur, quo modo fit hodie. Antiqui aurei (ut diximus) binas drachmas pẽdebant, hoc est senos scrupulos, et quaterni in uncias signabãtur, sic ex libra Romana duodequinquaginta fiebant, hoc est ex duodecim uncijs: pondere autem imminuto, ex binis drachmis terni nummi fieri cœperunt, hoc est seni ex uncia. Ita fit ut auri libra duobus & septuaginta aureis impleretur, licet antiqua libra nummaria centenas drachmas caperet, ut mina Attica, ut sæpe iam dictum est. Numismatis autem imminutio eo tempore facta est, quo Romani imperij opes tenuiores factæ sunt principum multorum nequitia, qui luxu perditi, priuatorum opes tributis exhauserunt: quanq̃ Romanæ uires sese ipsæ confecerunt, cum Augusti plures eodẽ tempore ab exercitibus facti, ciuilia bella & intestina pro externis gererent: sic mundus ad inopiam redactus, tenuiore pecunia uti cœpit, id quod necesse fuit, cum multum pretijs rerũ decessisset. Hoc idem Frãcia experta est: Si quis enim huius temporis numisma cum antiquo examinet exploret'que, dimidio uberius illud hoc inueniet & pondere & indicatione, atque eo etiam amplius. Nos enim Philippeos habuimus geniatos plus sesquisolato pendentes. In his genius est alatus liliata insignia tenens: Extant & alij Philippei sceptrati nonnulli, alij etiam soliati, rege intus trabeato, iura pro potestate reddente: ibi maiestatem regiam planè expressam agnosceres, qualem hodie ne-

Solidus.

Numisma extenuatũ.

Prisca Franciæ numismata.

mo meminit, rege utroq; uestigio leonibus innitente. Hi *triplici for ma percussi sunt, sed q minima signati sunt, binos solatos trahũt: qui maxima & grauissima, ij pondus habent secundũ* Eduardeos *Angliæ maximum, eiusq; proximũ.* Hoc *genus omniũ quæ uidi(tãetsi nullius generis non habui quod quidem hodie extet) scite formatum erat.* Hos *& rosatos* Eduardeosq; *pondere superant* Carolei Aquitaniæ, *qui fortes appellantur: in quibus dux armatus genu nitens leonẽ manibus* Herculis *more elidit: sed superiorũ indicatura pecuatorũ similis est, quos* Ioannes *rex signauit, triplici et ipsos forma & magnitudine, omnes primã auri notã obtinentes.* Quãto *autem hodie ieiunior sit et exanguior (ut ita loquar) res nummaria, ex eo certe constare potest, quòd qui* Francici *extant nummi equites peditesq; olim uiginti solidis ualentes, (unde* Francicos *hodie quoq; appellamus) nunc solidis quadraginta edicto etiam principis æstimantur, pluris etiã in foro permutabiles.* Quòd *si inquirere in finitimas nobis prouincias institeris, eandem apud eos, ut apud nos olim & hodie rationem reperies: prorsus quasi confinibus prouincijs* Francia *constituendæ rei nũmulariæ rationem præscripserit, id quod optima ratione iudicare quis potest.* Neq; *consistere cõmercia potuissent, quæ nobiscũ semper finitimi miscuerũt, nisi eandem auri notã afferrent quam acciperẽt.* Itaq; *quandiu aurum primariũ signatum est in* Frãcia, *tandiu ipsi quoq; finitimi populi eodẽ genere usi sunt.* Nunc *autẽ & nostratis, & externi nulla uncia nisi concreti uisitur & ærosi.* Verumenimuero *qui hodie extant imperatorij aurei post priscos illos didrachmos signati, ponderi prædicto non respondent à sanctione imperatoria taxato.* Vidimus *enim &* Constantini Magni, *&* Iuliani *&* Magnẽtij, *et aliorum recẽtiorum, sed in omnibus quos expendimus ita imminutum põdus erat, ut seni & semis non planè unciã æquarent, septeni excederent.* Vnum *etiã* Iustiniani *principis uidimus quẽ nobis ostendit* Christophorus Longolius *uir egregie doctus, & rerum antiquarũ studiosus: sed ne is quidẽ iam dictis grauior erat.* Quare *supradi-*

Longolius.

prædictam legem de duobus & septuaginta solidis ideo latam puto, quòd imminuto põdere nummi, libræ quoq; aureæ æstimatio & pondus sensim imminuebatur: quapropter ne tandẽ imminutio inualescẽs, rem nummariã conturbaret, imperator certũ modũ imponere uoluit: quanq̃ si quiuis legem illã diligenter cõsideret, nõ tam in uniuersum statuere de auro signato uidetur, q̃ de auro tributario, ut fortasse indulgentia principis aliquid antiquis pensitationibus remittere lege illa uoluerit: id enim sæpe fit, ut maneant antiqua uectigalia, aut pensitationũ uocabula, & tamen minore summa aut æstimatione stipendiarij defungantur. Cur autem aurei solidi quoq; dicantur, his uerbis Lampridij *declaratur in* Alexandri *uita:* Vectigalia publica in id contraxit, ut qui decẽ aureos sub Heliogabalo *præstiterant, tertiam partẽ aurei præstarent, hoc est tricesimam partẽ: tumq; primũ semisses aureorũ formati sunt: atq; etiam cum ad tertiã partem aurei uectigal decidisset, tremisses, dicente* Alexandro *etiã quartarios futuros, quando minus non posset: quos quidem iam formatos in moneta detinuit, expectans, ut si uectigal contrahere potuisset, & eosdẽ ederet, sed cum non potuisset per publicas necessitates, conflari eos iussit, & tremisses tantũ solidosq; formari.* Hactenus *Lãpridius.* Intelligimus *igitur aureos integros appellatos esse integros eo tempore, quo semisses & tremisses fieri cœperunt.* In *iure autẽ ciuili quod nunc habemus, non una aurei æstimatio est, ut multi existimant, nec semper septuagenos binos in libras accipiendos censeo, sed pro tp̃e aliquid statuentium principũ æstimationem faciendã: ut, uerbi gratia, in lege prima de uarijs & extraordinarijs cognitionibus* Vlpianus *de honorario aduocatorũ loquens, ita inquit:* Licita *autẽ quantitas intelligitur pro singulis causis usq; ad centũ aureos.* Centũ *aureos hoc in loco pro duobus auri pondo intelligo.* Nam Vlpianus Alexandri *tempore scripsit, nondũ imminuta prisci numismatis forma, nisi si pauca scrupula auaritia ipsorũ legitimo põderi detraxit, ut supra docuimus.* Visuntur *enim hodie* Mamææ *matris eius numismata:*

Aurei æstimatio in iure

Honorariũ aduocatorũ.

& ego omnium imperatorum uidi eadem forma ab Augusto ad Commodum Cæsarem. Sed ad hoc quod diximus, non solum argumentis, sed etiam Taciti autoritate comprobare possumus, qui libro undecimo de tempore Claudij principis loquens: Continuus inde (inquit) & sæuus accusandis reis Suillius, multiq; audaciæ eius æmuli, nam cuncta legum & magistratuum munia in se trahens princeps, materiã prædandi patefecerat: non quicq̃ publicæ mercis tã uænale fuit, q̃ aduocatorũ perfidia, adeo ut Samius insignis eques Romanus quadringentis nũmorum millibus Suillio datis, et cognita præuaricatione, ferro in domo eius incubuerit. Igitur incipiente Caio Silio consule designato, consurgunt patres, legem' que Cintiam flagitant, qua cauetur antiquitus, ne quis ob causam orãdam pecuniã donũ' ue accipiat. Deinde obstrepentibus ijs quibus ea cõtumelia parabatur, discors Suillio Silius acriter incubuit, ueterum oratorũ exẽpla referẽs, qui famã in posteros præmia eloquẽtiæ cogitauissent pulcherrima, alioquin & bonarũ artiũ principẽ sordidis ministerijs fœdari, ne fidẽ quidẽ integrã manere ubi magnitudo quæstuũ spectetur: quod si in nulli⁹ mercedẽ negotia ineãtur, pauciora fore: nũc inimicitias, accusationes, odia et iniurias foueri, ut quomodo uis morborũ, pretia medẽtibus, sic fori tabes, pecuniam aduocatis ferat. Et paulo infra de Suillio et alijs aduocatis loquẽs, qui causam diuersam tuebãtur: Cæsarẽ, inquit, circunsistunt anteacta deprecantes, & postquã annuit tacens, incipiũt. Quem ullum tanta superbia esse ut æternitatem famæ spe præsumat, usui & rebus subsidiũ præparari, ne quis inopia aduocatorũ potentioribus obnoxius sit: neq; tamen eloquentiã gratuito contingere, omitti curas familiares, ut quis se alienis negotijs intẽdat: multos militia, quosdã exercendo agros tolerare uitã: nihil à quoquam expeti, nisi cuius fructus ante præuidetur, prompta sibi exempla: quantis mercedibus P. Clodius & Caius Curio concionari soliti sint, se modicos senatores, qui à republica nulla nisi pacis emolumenta peterẽt: cogitaret plebẽ quæ toga enitesceret, sublatis studiorũ pretijs etiã studia

Lex Cintia.

studia peritura, ut minus decora. Hæc ita haud frustra dicta prin ceps ratus, capiendis pecunijs statuit modum usq; ad dena sestertia, quæ egressi, repetundarum teneretur. Qui locus tribus uerbis corruptus est in exemplaribus quæ circunferuntur. His uerbis Taciti apparet Vlpianũ licitam quantitatẽ appellasse eam quæ Claudiano senatusconsulto taxata erat eo tempore quo aduocati inuidia maxima flagrabãt ob delationes & perfidiã præuaricantiũ. Dena aũt sestertia dena millia nummûm sestertiûm ualẽt, ut satis ostẽdimus, hoc est centies centenos sestertios: atqui nos alibi docuimus et ratiõe & autoritate, singulos aureos cẽtenos ualuisse nummos, hoc est uicenas quinas drachmas, ita ut auri ad argentum proportio maior esset duodenaria. Quare planum fit dena sestertia & centenos nummos eandem fuisse summã: sed Vlpianus aureos dicendo, temporis sui consuetudini seruiuit iam obsoleto more loquendi per sestertia. In lege Nonnulli, de accusationibus, Digestis: Pauper dicitur, qui minus quàm quinquaginta aureos possidet. Quinquaginta aureos auri libram intelligo propter Hermogenem eius dicti autorem, qui æqualis Alexandri imperatoris fuit. In lege Si duobus communia, de legatis: Iustinianus uarie pretia mancipiorum taxauit: minimum autem pretium non infra uiginti solidos, maximum non supra octoginta intendit. Solidos non dubie aureos eius temporis intelligere debemus, qui subsesquipli erant priscorum aureorum, ita ut triceni solidi uicenos aureos ualerent. Qua ratione fit, ut minimũ pretium serui triginta nostri aurei fuerint, summum autem, cẽtum & uiginti, quæ æstimatio longe minor est illis, quas in præcedẽtibus ex Plinio & alijs collegi, pretijs scilicet iam rerum omnium deminutis. Sed nec illi aurei recentiores auro obryzo signati sunt ut antiqui: ex quo apparet recentiores principes numisma bifariam minuisse, pondere scilicet & auri indicatura, quomodo & nostri fecerunt, & totus deniq; occidentis orbis, id quod institutum aiunt, ne aurum nobilissimum et argentũ purũ quod duodenarium appellant, usu ac collybo dettereretur. Plinius

autor

autor est Liuium Drusum in tribunatu plebis octauã partem æris argento miscuisse. Et rursus alibi: Miscuit, inquit, denario triumuir Antonius ferrũ: miscentur æra falsæ monetæ, alij è pondere subtrahunt. Denariũ nunc appellamus Caroleum nummũ argẽteum, qui antiquũ sestertium ualet. Assem autẽ appellare possumus, quem duodenarium uocamus, & ita in partes diuidere, ut antiqui suum assem diuidebant, in sui generis partes, quadrantes sextantesq; dicentes: sic unciæ loco erit denariolus, quẽ Græci chalcum dicunt: sic quinarius & senarius, uel quincunx & semis, qui quinos & senos denariolos ualent sestertios dudum signauimus, qui duos solidos & semissem ualerent, sed iam rari uisuntur, facti enim nõ placuerunt. Extant & trepondij pridẽ signati grossi, curij uocitati ab autore prædiuite auorum memoria. Centussem dicere possumus pro ea summa quam alternis propè uerbis negotiatores centũ solidos appellant, ut decussem pro decẽ. Licet enim uerba antiqua in usum nostrum interpolare, quæ quidem æui situ non putida facta sunt. Vidimus post quadrienniũ edictũ præconio promulgatũ, quo omnibus numismatis priscis usus abrogabatur, tam nostratibus q̃ externis, perinde quasi nullus nummus locabilis esset, qui non æqualis nostræ memoriæ fuisset: quod edictũ unius hominis impotentia principi extuderat, qui omnia penè omniũ magistratuũ munia sui iuris ac potestatis fecerat, quũ muneris sui uices proprias uix tertio quoq; actu obiret. sed q̃uis minax ac tumultuosum præconiũ, cõsensus hominum iure optimo neglexit, præsertim autore sublato de medio: quod enim tandẽ edictum iniquius excogitari potuit, & in maiores nostros magis iniuriũ, quàm monumenta memoriamq; regum perpetuo delere? Eo enim mandato id agebatur, ut optimum quodq; numisma conflaretur, & inde pecunia notæ omnino deterioris quassáq; signaretur. O improbum inuentũ, & si fieri posset memoriæ hominũ eximendum. Olim magistratus Romani, et post eos republica sublata, principes iconicos se fingi in numismate uolebant, quasi nomen suum latissime longissimeq; prodituri: quo nomine

Denarius noster.

Assis partes hodiernæ.

Centussis.

Numismata antiqua pessimo instituto, nostro tempore aliquãdiu abrogata.

mine ad nostram usq; ætatē permāsit eorū memoria, uelut statuis per totū orbē erectis. Quod cum nostri principes olim imitati essent, similē eis gloriā ætas nostra inuidisse olim dictitabatur, unius hominis uel paucorū crimine, tametsi utinā ipse seculū suū nostrūq; hac una nota inussisset. Huiusmodi hominū uel temeritatē, uel rusticitatem arguit lex prima de ueteris numismatis potestate, undecimo libro Iustiniani Codicis, his uerbis: Solidos ueterū principū ueneratione formatos, ita tradi ac suscipi ab ementibus & distrahentibus iubemus, ut nihil omnino refragationis oriatur, modo ut debiti pōderis sint & speciei probæ: scituris ijs qui aliter fecerint, haud leuiter in se uindicandū. Verū ea quæ diximus de amphora et mēsuris cæteris, rursus in dubiū uocabuntur, cum locus ille Plinij succurrerit ubi de uino Opimiano loqtur. Quare etsi procul à me abesse suspicionem illam uolo, quasi obtrectaturientis more hominis & delatoria (ut dicitur) curiositate in commentarios inquisiuerim scriptorū nostro seculo clarissimorū atq; existimatissimorū, facere tamen nequeo, quin in operis huius coronide Hermolaū Barbarum uirum summa laude dignū, iterū ad disquisitionē doctorum hominum reuocē: non quòd manibus uirorū doctorū diē dicere gaudeā, qui uadimoniū obire apud superstites nequeunt, sed quod ueritatē asserere in lucē uolens, locupletes eius rei uades, quos nobis uiuens reliquit, citādos omnino ad hoc iudiciū duxi: præuaricationis enim insimulari aut certe obliuionis possem, si locū illum Plinij silentio præterirē, qui ut ab Hermolao intellectus est, id quod nos diximus de uncia euertit, ob quod omnino fuit res in iudicium deducenda. Plinius igitur libro decimoquarto de uini generibus loquēs, quæ in autoritate fuerunt: Alicui anno, inquit, fuit omniū generū bonitas, L. Opimio cōsule, cum C Gracchus tribunus plebis seditionibus agitatis interemptus, ea cœli temperies fulsit (cocturam uocant) solis opere, natali vrbis sexcentesimo trigesimoquarto: durantq; adhuc uina ducētis ferè annis in speciē redacta mellis asperi. Etenim hæc natura uinis in uetustate est: nec potari per se queunt, nisi peruincat aqua,

Locus Plinij de uino Opimiano.

Coctura.

cat aqua, usq; in amaritudinẽ carie indomita: sed cæteris uinis cõmendãdis minima aliqua mixtura medicamẽta sunt: quo fit ut eius temporis æstimatione in singulas amphoras centeni nummi statuãtur. EX *ijs tamen usura multiplicata semissibus, quæ ciuilis ac modica est, in Caij Cæsaris Germanici filij principatu annis centũ sexaginta singulis uncias uini cõstitisse nobili exemplo docuimus, referentes uitem Pomponij Secundi uatis, cœnamq; quam principi illi dedit: tantum pecuniarum detinent uini apothecæ.* Hunc locum ita legit Hermolaus, & ita se emendasse testatur, quem in altera editione enarrans post explicatam de usuris retractionẽ: Vt redeamus, inquit, ad propositum, Si amphora, id est (ut Festo placet) octoginta uini libræ sub Opimio centum nummis ualuit, faciunt autem octoginta libræ nongentas sexaginta uncias, efficitur ut semisses usuræ, hoc est nummi seni annorũ centum sexaginta nongentos sexaginta nummos inferant, atq; ita singulæ uini unciæ singulis nummis usuræ nomine constiterint. Hactenus ille cum dixisset, quasi penso suo absoluto, ad alia transit, cum magna (ut uidetur) securitate compertæ rei defunctus. Primũ siue hoc dixerit Festus, siue non, id quod datur accipio, id est uini amphoram octoginta librarum esse: hac enim ratione efficitur, ut sextarius sit unciarum uiginti. Nam quum duodequinquaginta sextarijs amphora impleatur, si libris duodequinquaginta totidem besses addas, ut sint duodequinquagies uicenæ unciæ, fiunt octoginta libræ. Quin & ipse Hermolaus in priore editione: Amphora, inquit, uini quadrantal latine dicta Festo Pompeio, congios octo cõtinebat, id est sextarios XLVIII. sextarius uncias uiginti Festo, sed Africano libras duas aut tres, nunquam tamen plures duabus heminis: ita fit ut singulæ amphoræ LXXX. Festo, uel XCVI. Africano aut certe CXLIIII. uini pondo capiant: quibus in XII. uncias resolutis, efficiuntur aut nongentæ sexaginta unciæ, si octoginta pondo sunt: aut mille centum quinquaginta duæ, si nonaginta sex: aut mille septingentæ uiginti octo, si centum quadraginta quatuor. Ex quibus

uerbis

uerbis tametsi ambigere magis q̃ ratione colligere doceamur, tamẽ (ut dixi) quod à me stat, id cupide accipio, & in rem meam uerto: hac enim autoritate probo sextariũ uel dipõdiũ fuisse id qđ astruere conor, uel certe unciarũ uiginti, cum apud Pliniũ legatur quindecim unciarum esse, id est libræ & quadrantis, quod nullo alio testimonio subsistere potest. Verum illud non concedo, ut uncia uini duodecima libræ pars sit: nec in sextario uncias uini uiginti esse dico, sed duodecim, et in amphora quingẽtas septuaginta sex, quas Hermolaus nongentas sexaginta esse putauit, id quod ante ex Martiale abunde probatum est: alioquin sextarius qui citra cõtrouersiam in duodenos cyathos diuiditur, nõ unciarum uicenûm, sed duodenûm tantum esset, si uncia uini apud Plinium ad pondus nõ ad mẽsuram referretur, quod nec Pliniano sextario, nec Pompeiano congruit, quodq; Hermolaum non animaduertisse mirum est, præsertim cum Plinium in manus accepisset: quota est enim uncia pars libræ, tota est cyathus sextarij: & uncia tam ad quotam partem, quàm ad pondus refertur apud autores, & (quod maius est) interdum ad longitudinem uel crassitudinem, ut in primo libro ostensum est à nobis. Plinius libro XVIII. de medica loquens: Si sit humidũ solum herbosum'ue, uincitur, et desciscit in pratũ, ideo protinus altitudine unciali herbis omnibus liberãda manu potius q̃ sarculo. Vncialem altitudinem pollicarem intelligo, id est digiti & trientis ut Frontinus autor est. Nimirũ Hermolaus blandiente calculo deceptus est: siquidem cum centies sexagies senos nummos cũ octuagies duodenis uncijs ad unum quadrare subducenda ratione inuenisset, ilicet non excussum quod arridebat admisit: ultra enim addubitare eum non sinebat deprehensæ usurarum rationis fiducia gestiens: quod tamen affirmare uereor, ne plenum sit audaciæ. Ipse enim Hermolaus de altera sua editione ad Antoniũ Caluum scribens Venetum patritium, ita inquit: Peruenit quidem res ad umbilicum, sed nullus tamen dies est quo non fiat aliqua accessio: nunc cum impressoribus agitare cœpi lente, de industria

rem

rem differens, ut diutius in fermento sit: nihil time, diligentiã adhibituri sumus, qualem in altera editione prætermissam sæpe mecum questus es. Et paulo inferius: Multo aũt, inquit, plus operis et laboris adij quàm putabam, quòd omniũ rerum quæ in cœlo et sub cœlo sunt gnarũ esse oportet, qui Pliniũ profitetur intelligere, tãto magis qui castigare. Hæc uerba significant Hermolaũ magnam animaduersionẽ adhibuisse secundæ castigationũ editioni. In hoc igitur loco ego numerũ nummorũ deesse dico, sicut & in alijs quibusdam locis apud Pliniũ, qualis est ille libri decimiseptimi in principio de Lucij Crassi domo: & libro XXXIII. de argento Carthagini imperato, ut in superioribus adnotauimus. Quare sic legẽdum puto: Quòd ut eius tẽporis æstimatione in singulas amphoras centeni nummi statuantur, ex ijs tamen usura multiplicata semissibus quæ ciuilis ac modica est, in C. Cæsaris Germanici filij principatu anno centesimo sexagesimo singulas uncias uini constitisse nobili exẽplo docuimus: ut sensus sit apertus hoc modo, et omnino extricatus, sicq; Pliniũ locutum intelligamus. Quare si eius tẽporis. uel sic: Verũ si temporis Opimiani æstimatione in singulas amphoras centenos nummos statuas, ex his tamen usura multiplicata semissibus in Caij Cæsaris principatu anno centesimo sexagesimo, & reliqua. Verba sunt enim Plinij, coniectura assequẽtis id quod dicit: Si, inquit, consulatu Opimij uinũ illud centenis nũmis ualuit, (id quod uerisimile est) & interusurij semissium ratio habeatur, necesse fuit anno cẽtesimo sexagesimo, quo tempore Pomponius cœnam Caligulæ dedit, uncias uini singulas tot nũmis constitisse. Hermolaus hũc locũ castigans duo uerba mutauit, illud quo sit pro quod ut, & singulis pro singulas legens. Anno autẽ centesimo sexagesimo lego, sensu ita exposcẽte, et alioquin ab antiquo uno exemplari admonitus. Hic etiam periclitari libet & aliquid comminisci, ut ineũdæ huius rationis formam aperiamus, utq; si nobis collimare non cõtigerit, post nos existat aliquis qui à scopo nõ aberret: sic enim artes consummatæ sunt, alijs super alios commentantibus, ani-

Locus Plinij emendatus.

Collimare.

bus, animorumq; contentio ad eam tandē peruenit quā Græci Eu stochiam, id est animorū & oculorū intentionem nō aberrantē ap pellant, nostri collimationē dixerunt, quasi tragulā quandam perspicaciæ ad inuentionis scopulū limis oculis intendentiū: quanquā sunt qui collineationē appellare eam malint, à lineis uisualibus in unum locū contentis. Hoc ueluti iure gentiū utentes, post doctissimorum hominū sententias, & nostram in mediū sæpe in hoc opere attulimus: nec qui post nos sententiā dicturi sunt, assentiēdi magis quàm censendi exemplū amplectentur si operā prolixe literis impenderint, alioquin chartarū inani dispendio tot libri noui sub præla quotidie mitterētur. Id modo ne referat Gallus an Italus sit qui ad scribendū animum appulerit. Quod non ideo dico, quasi hoc nobis instituto Italia literarū bonarū magistra interdixerit, quæ nulli non laudē suam benignitate summa ut bona quoq; sua impartit: sed nostratiū hominū improbitas memoriæ semper obuersatur, cui nunquā satis uidebor respondisse: qui utinā ipsi tam Italos q̄ Italiā amauissent, melius enim (ut arbitror) & nobis & honori suo consuluissent. Semisses igitur usuræ centū & LX. annorū, id est centies sexagies seni nūmi (ut Hermolaus dixit) nongētos sexaginta nummos efficiunt: quibus si sors addatur (quā ipse omisit) fiūt mille & sexaginta: ita Hermolai ratio procedere non potest, cum sortis & usurarum ratio habenda sit. In amphora aūt octo & quadraginta sextarios esse constat, & duodecim cyathos in sextario, quos numeros si inter se ducas, fiunt cyathi quas uncias Plinius dixit, quingēti septuaginta sex. Si ergo apud Plinium sic legas, singulas uncias binis constitisse, & subintelligas nummis: quod fieri ex præcedentibus potest, duo & nonaginta nummi plures erunt, quàm ut summa eorū duplicata mille & sexaginta nummis ad unū congruant: summa enim cyathorū duplicata, mille centū & quinquaginta duo erit: Ita Plinius duobus et nonaginta nūmis usuras auxerit. Quòd si usuras usurarū reputemus, octauo quoq; anno & quinto mense anatocismus renascitur, id est centesimo & uno mense: qua ratione cen-

Eustochia.

Italici.

ne centum annis usura subnascens, duodecies senos nummos peperit, id est duos & septuaginta: & sexaginta annis, paulominus duos & quadraginta, qui fiunt simul pro fœnore iterato centum & quatuordecim. Ita Plinius exacte uidetur ratione supputasse. Anatocismum autẽ usitatũ fuisse antiquis notius est quàm ut ostendere necesse sit: quapropter fortasse non uini apud Plinium sed binis legendum est, nam uini uerbum omnino eo in loco non cõgruit ut superuacaneum: sic fiet ut sextarius quatuor & uiginti nummis constiterit, id est solidis nostris uiginti, quod omnino magnũ fuit pretium: cũ ea ratione amphora, quæ octaua pars est modij nostratis, duodequinquaginta Frãcicis cõstiterit, qui hodie quatuor et uiginti ducatis ualent: cũ nemo nostra memoria apud nos binos modios uini pluris uẽdiderit quantũuis cara annona: ita uini pretium centũ & sexaginta annis duodecies penè multiplicatũ erat, cũ singulæ amphoræ millenis cẽtenis quinquagenis binis nũmis uenderẽtur: & tanti cyathus post tot annos uẽditus est, quanti sub Opimio sextarius uẽdebatur. Hæc ratio etsi speciosa uidetur, tamen admittendam affirmare non ausim. Adhuc enim ita ratio inita est quasi non modo incolume uinũ, sed etiã non imminutũ fuerit. Nihil igitur ex amphora centenûm nũmûm Plinius deperijsse centum sexaginta annis existimauit, præsertim cũ ad crassitudinẽ mellis asperi redactũ esse dicat. Ego uero ex uino nostro coniecturã faciẽs, id uinũ ad septimas minimũ partes exuctũ fuisse cẽseo: cui dispendio si nũc addas id quod intercidit in alia atq; alia uasa semper etiam ipsa aliquid sorbẽtia, trãsfundendo, id quod tot annis necesse fuit, totiesq; mutatis dominis & apothecis: uix decimã quanq; amphorã post tẽporis tantã intercapedinẽ residuã fuisse credo: ut fortasse non binis nũmis sed uicenis legendũ sit: id uerba ipsa Plinij mihi significare uidẽtur, cũ inquit: Tantũ pecuniarũ detinẽt uini apothecæ: nec alia res maius incrementũ sentit ad uicesimũ annũ, maius'ue ab eo dispendiũ non proficiente pretio. Vina enim significat ad uicesimũ annũ ita cõmode ueterascere, ut usuras etiã semisses pensitare

Anatocismus antiquis usitatus.

ſitare poſſint: ſed ſi ultra aſſeruētur, ut nullo pretij augmēto mirū in modum deminuātur. Sic igitur colligo, quaſi ipſa per ſe caries cōgios octonos quos amphora capit, ad totidē ſextarios contraxerit æuo ipſo abſorbente: deinde ut diffuſionis & tranſuaſionis diſpēdium ſextarios ad beſſes aut dodrātes redegerit, teſtis ipſis ſemper combibētibus. His duobus intertrimētis ſi ſpecimina guſtātibus data, iuncturāq; cauponationis heminariæ quadrātariæq; addideris & quod aliâs intercidit, quis iam addubitet ad uicenos nummos pretium in uncias extendere, quod ſemiſſes uſuræ ad binos nūmos & ultra intēderant? Id quod ſi admittamus, ſextarij ſinguli nummis ducenis quadrigenis conſtiterunt, id eſt ſexagenis denarijs. Qua ratione pretiū paulominus centū & uiginti partibus auctum eſt centum & ſexaginta annis, quod fortaſſe nō incredibile erit, ſi quis reputet quòd minima aliqua mixtura (ut Plinius dixit) medicamēta erant, cæteris uinis cōmendandis: ut portione per hoc magna exorptū uinū eſſe intelligamus: in quo exucto liquore uini uis remāſiſſet incolumis & uiuida. Hoc quū admiratione dignū eſſet, ideo Plinius retulit, ita ut nobile exemplū uēditi plurimo uini appellet: id tamen minus mirū facit piſcis mullus Romæ ab homine priuato octo millibus nūmûm emptus, id eſt ducētis aureis noſtris. Hoc enim creditu difficilius eſt q̄ amphoram uini præſtātiſſimi et medicamentarij ducentis & octoginta octo aureis uæniſſe: tanti enim amphora ſupradicta ratione conſtitit. Hanc etiam opinionē adiuuare poteſt id quod Plinius libro duodecimo inquit de Opobalſamo loquens his uerbis: Nec manifeſtior alibi fraus, quippe millibus denariûm ſextarij empti uendente fiſco, trecētis denarijs uæneunt. Si enim Plinij tēpore cū largior iam fœtura ſucci eius erat, ſinguli ſextarij ſynceri liquoris centenis aureis uendebātur, nō magnopere mirū eſt inuſitatæ atq; omni æuo inauditæ uetuſtatis uinum, quod medicamenti loco cederet, ſenis aureis uænū iſſe. Verū illud ipſe miror, quòd anno Opimiano.i. natali ipſo uini Opimiani, Plinius ſingulis amphoris cētenos nummos taxandos exiſtimauit:

Opobalſami pretium,

qua ratione culeus nostras, id est sesquimodius Parisinus tribus argenti libris ualuit, hoc est triginta aureis nostris. Quod si eo anno omnium generũ bonitas fuit in Italia, *cuius tot uini nobilitates Plinius libro supradicto enumerauit: quonã modo fieri potest ut tanti amphora uænierit? præsertim cum feraces uites habuerit ut idem autor tradit: quippe in Gallia ut gelicidiũ, uredo & sideratio sequens, & has cœli iniurias procella excipiens, summã caritatẽ inferant, id quod memoria mea non semel contigit, nemo tamen meminit hac in* vrbe *modiũ uini qui amphoras octo capit, duodecim aureis uænire, duntaxat uernaculi: tametsi hic habeamus omnium propè generũ, id est albi, helui & intense rubẽtis, nigriq;, quæ nulli importatorũ cedunt duntaxat iugi usu mensæ, tametsi pretio aliquantulum cedant nõnullis importatis, quæ strenuiora esse creduntur titillandis palatis.* V*inosiorũ hoc hominũ iudicio factũ, qui uina nostratia, id est agri* Parisini *retuso mucrone esse dictitant: nec satis lancinare linguas gustu feruido & acuto.* Alioquin *sanorũ iudiciorũ consensu constat uina* Francica, *id est* Parisina *omnibus numeris bonitatis præcellere, tametsi halitu ut illa externa uertiginem non cieant. Sed ne illa quidẽ aduentitia & caput tentantia quauis inopia uini supradictũ pretiũ excedunt: quod de ijs intelligi nolo, quorũ singulæ potiones uno conuictu dantur. Qualia sunt* Lusitanica, *pseudocretica, & omnino quæ sapæ uice sumuntur: & pro* Liberi *bellarijs cedunt.* Verum *de pretio uini audiamus* Colu*mellã sic dicentẽ libro tertio: Quippe ut deterrimi generis sint uineæ, tamen si cultæ sint, singulos utiq; culeos uini singula eorũ iugera peræquabunt: utq; trecentis nummis quadragenæ urnæ uæneant (quod minimũ pretiũ est annonæ) consument tamen septem culei sestertiûm duo millia & centũ nummos.* Ea *porrò summa excedit usurã semissium.* A*tq; hic calculus quẽ posuimus, græcini continet rationẽ: sed nos extirpãda uineta censemus, quorũ singula iugera minus quàm ternos culeos præbent.* Minimũ *pretiũ annonæ* Columella *esse dicit, quũ trecenis nũmis quadragenæ urnæ uæneunt,*

Vini pretiũ apud antiquos.

neunt, id est uiginti amphoræ, quod perinde est ac si dixisset quum singulæ amphoræ quinis denis nummis uæneunt. Si igitur uilissima annona uinũ in amphoras quindecim nũmis erat: existimo mediocri annona amphorã tricenis nummis uẽdi solitã: ut summa fuerit annona, quadrageni quini uel quinquageni nummi: dira et prodigiosa etiam sexageni, aut summũ septuageni. Sed caritatis annonæ ac uilitatis ratio duplex, alterã copia & penuria moderatur, alterã prima ultimaq; nota mercis facit. Huius igitur loci explicatio sit in medio posita, ut pro captu cuiq; cõmimisci quicquã liceat: ne in immensum crescat hic liber, si lites litibus resoluere pergeremus: esse enim huius incœpti eam rationẽ uidebam, ut si indulgere stilo uoluissem, connexa rerũ series in altũ sæpe relatura nos esset: ac nihilo secius tamen libens feci ut locum quendã ex libro Columellæ transcriberẽ propter insitã ac peruulgatã opinionẽ inter nostros de uitiũ cultu, & eius agricolationis alea. Is igitur autor docere uolens uberrimũ esse uinearũ redditum: Atq; ut omittam, inquit, ueterem illã felicitatem aruorũ, quibus & ante iam Marcus Cato, & mox Varro Terentius prodidit singula iugera uinearũ sexcenas urnas præbuisse: his certe tẽporibus & Nomẽtana regio celeberrima fama est illustris, et præcipue quã possidet Seneca uir excellentis ingenij atq; doctrinæ, cuius in prædijs uinearũ iugera singula culeos octonos reddidisse plerunq; cõpertũ est. Nam illa uidentur prodigialiter in nostris Ceretanis accidisse, ut aliqua uitis apud te excederet uuarũ numerũ duûm milliũ: ut apud me octingentæ stirpes insitæ, intra bienniũ septenos culeos peræquarẽt: ut primæ uineæ centenas amphoras iugeratim præberent: cum prata & pascua & syluæ, si centenos sestertios singula iugera efficiant, optime domino consulere uideãtur. Nam frumenta maiore quidẽ parte Italiæ quando cum quarto responderint uix meminisse possumus. His uerbis Columella clarissimus autor rei rusticæ, testatur nullum genus agriculturæ aut prædij fructuosius esse uinea. Ostendimus supra iugerũ minus esse besse arepenni Parisini:

De cultu uitium.

 quanquam

quãquam Columella libro sexto dicat semijugerum à Gallis arepẽnam uocitari: & idem autor censet extirpandũ uinetum esse, quod minus tribus culeis, præbeat in iugera, id est sexagenis amphoris. Varro libro primo: In qua terra, inquit, iugerũ unum denos et quinos culeos fert uini, quot quædã in Italia regiones. Sed ut has Varronis uineas raræ felicitatis omittamus, Senecæ uineas Columella octonos culeos ferre solitas tradidit, id est cẽtenas et sexagenas amphoras in iugera. Quod quia rarũ fuit, rursus ijs omissis alias uideamus quæ mediocres habebantur, id est quæ cẽtenariæ erant quinq; culeos reddẽtes iugeratim. Vt igitur cẽtenas amphoras, id est duodenos modios nostros & semodiũ uinea mediæ notæ præbuerit, & singulis amphoris minimũ annonæ pretiũ statuamus, id est quinos denos nũmos, mille ac quingentos nummos aniuersario uectigali reddidit. Quòd si mediocrem annonam æstimare uelimus, hæc summa duplicabitur, ut sint ære nostro quinq; & septuaginta aurei coronati: hodie ex iugero & triente Romano, id est iugero Parisino si quis centenas amphoras annuatim ferret, id est duodecim modios nostros & semissem duntaxat uini non minimæ notæ, quam nostri familiarẽ appellant, hic Baccho litasse dictitaretur: rariq; sunt in hoc agro qui tantum percipiant etiam infimæ notæ, & tamen apud Columellam hic reditus iugeri Romani mediocris inuenitur: quare planũ fit uinearũ cultũ apud nos non suopte uitio, sed cultorũ, damnosum existimari. Quum enim hic ferè rei rusticæ tractationẽ ignoremus, & qui nobis fodiũt & putant, omnia ex cõmodo suo faciãt, fit plerunq;, ut nec exacte nec tẽpestiue cultus uitiũ absoluatur, quũ in vrbe existẽtibus dominis opus in agro fiat. Propterea Plinius libro decimooctauo: Profecto, inquit, opera nõ impensa cultura constat, & ideo maiores fertilissimũ in agro oculũ domini esse dixerũt: atq; ita loquor quasi uinitores peritos habeamus, cum uix decimus quisq; artem suam nouerit. Inde fit ut sumptus uineæ fructum sæpe deuoret: quod tamẽ ne deterrimo quidem cultu ijs contigit qui uitiferum solum eligere nouerũt. Sed

cum

cum iam omnis collis campusq; uitibus conuestiatur, necesse est inscijs cultoribus plurima uineta nō respondere, præsertim in hoc tractu in quo carbunculatio à gelicidio alternis propè annis sentitur. Quare cum à prima germinatione usq; ad quintum nonas Maias (qui dies ultimus est decretorius uitibus) gelicidium timeatur, & huic periculo exemptis iterū uis maior impendeat, quæ nullo nō anno alicubi stragē infert, simul uredine ab æstu caniculæ, aut aquæ cœlestis inopia uuæ sæpe retorrescant, id quod cum hæc proderem egregium prouentum uinearum bona ex parte perdidit, nisi aut diligentia aut felicitas adiuuet, est ferè quod expensum uitibus queribundi feramus. Quanta autē priscorum frugalitas & q̃ strenua fuerit diligentia in agricolatione, ex lectione Varronis & Columellæ in uniuersum patet, cuius uelut unum specimen illud adnotasse satis erit, quod Varro libro primo de uinearū cultu loquēs ita inquit: Saserna scribit satis esse ad iugera octo, hominē unū: et Columella libro XIIII. Nam ut amplissimas impēsas uineæ poscāt, non tamē excedunt septē iugera unius operā uinitoris. Hodie autē quotus quisq; uinitor tribus iugeribus sufficit? Ita fit ut uineas non uinitoribus colēdas locemus, sed cultorū mancipibus. Propterea in agro Parisino uineta magno excoluntur, cū multis in locis Galliæ paruum sumptum q̃uis feraces uites poscant: quod et incuria dominorum, & ignauia uinitorū ita inueteratum est, ut constitui apud nos res rustica nequeat, rusticis unanimi cōspiratiōe tuētibus quod à maioribus acceperunt. Verum (ut ad Plinium redeam) si centenos nummos in amphoram statuamus anno Opimiano & centenas amphoras in iugerum, qui mediocris est prouentus Columellæ, uideamus quonam tandem redditus euasurus sit: centies centeni nummi decem millia nummûm fiunt, quæ nos ducentis quinquaginta aureis æstimare solemus: quo fit ut nō immerito fortasse Pliniana exēplaria eo in loco suspecti postularim, quomodo et in alijs nonnullis locis, officio (ut mihi quidem uidetur) studiosi hominis functus qui in medium consulit. Nam illud Columellæ in loco

Fertilitates soli memorabiles.

à nobis antea citato: Nam frumenta maiore quidem parte Italiæ quãdo cum quarto responderint, uix meminisse possumus, cũ quartodecimo legendũ esse notius est quàm dici debuerit, ex Varrone libro primo cuius hæc uerba sunt: Quare obseruabis quantũ in ea regione consuetudo erit serendi: ut tantum facias quantũ ualet regio ac genus terræ: ut ex eodẽ semine aliubi cum decẽ respondeat, aliubi cum quindecim, ut in Hetruria locis aliquot. In Sybaritano dicunt etiã cum centesimo redire solitũ. Nec mirũ id Italiæ tribui, cum Plinius tradiderit agrum Babyloniũ cum quinquagesimo fœnore messes reddere, diligentioribus agricolis etiã cum centesimo: de quo Herodotus in primo ita inquit: τὸν δὲ τῆς Δήμητρος καρπὸν ὧδε ἀγαθὴ ἐκφέρειν ἐστὶ ἡ Βαβυλωνίη χώρη, ὥστε ἐπὶ διηκόσια μὲν τὸ παράπαν ἀποδιδοῖ, ἐπειδὰν δὲ ἄριστα αὐτὴ ἑαυτῆς, ἐκείνη ἐπὶ τριηκόσια ἐκφέρει. *Id est, ad cerealẽ autem frugẽ usq; adeo bona est regio Babylonia, ut plerunq; ducena reddat: ubi autẽ bonitate sese ipsa uincit, ibi etiã ad tricena. Plinius libro quinto: Libyphœnices appellantur qui Byzantiũ incolũt: ita appellatur regio* CCL. *millibus passuum per circuitũ fertilitatis eximiæ, cum cẽtesima fruge agricolis fœnus reddente terra. Et libro decimooctauo: Tritico nihil est fertilius, hoc enim natura ei tribuit, quoniã eo maxime alat hominẽ, utpote cum è modio si sit aptũ solum, quale in Byzantio Africæ campo, centeni quinquageni modij reddãtur: cũ centesimo quidẽ & Leontini Siciliæ campi fundunt alijq;, & tota Betica, & in primis Aegyptus. Hoc dictũ Plinij nõ conuenit cum uerbis Ciceronis superius à nobis citatis de agro Siculo, cũ decimo reddẽte. Non hyperbolice igitur dominus noster in euangelio Matthæi capite decimotertio, fructum summũ ad centesimã frugẽ auxit. Verba Plinij libro decimooctauo hæc sunt à Theophrasto ad uerbum traducta: Babylone tamen segetem bis secant, tertio depascunt, alioquin folia tantũ fierẽt. Sic quoq; cum quinquagesimo fœnore messes reddit exilitas soli, uerum diligentioribus cum centesimo. Sic enim Hermolaus recte emendauit. Theophrastus libro octauo de*

Tritici fertilitas in Africa.

uo de Stirpibus: τὸ δὲ τρίζον τὰ πρόβατα ἐπαφιᾶσιν. οὕτω γὰρ φύει τὸν καυλόν· εἰ δὲ μὴ, φυλλομανεῖ, γίνεται δὲ μὴ καλῶς ἐργασαμένοις, πεντηκοντάχοα, ἐὰν δὲ ἐπιμελῶς, ἑκατοντάχοα. Et ta*men in antiquis exemplaribus & in impressis ante* Hermolaum *sic legitur : Sic quoq; cum quintodecimo fœnore messes reddit exilitas soli, uerum diligentioribus cum centesimo quinquagesimo, quod mirũ est, cũ ad uerbũ* Plinius *locũ* Theophrasti *uerterit, nisi quòd duo illa uerba, exilitas soli, apud* Theophrastũ *non sunt, nec uidentur conuenire, cum* Theophrastus *pieram terrã illam appellet, id est pinguem, &* Plinius *ipse præpinguẽ & densam, ut potius felicitas quàm exilitas legi debeat: & mirũ sit* Hermolaum *hæc uerba ex* Theophrasto *agnouisse, cum exile solum contrarium sit læto & affluenti.* Quod *autẽ sequitur:* Neq; *est cura difficilis: quàm diutissime aquari gaudent, ut præpinguis et densa hubertas diluatur, sic emendandũ censeo ex antiquo uno libro : quàm diutissima aqua riganda.* Theophrastus. ἡ δὲ ἐργασία τὸ ὡσπλεῖστον χρόνον ἐμμένειν τὸ ὕδωρ, ὅπως ὕλην ποιήσῃ πολλήν. πίειραν γὰρ οὖσαν καὶ πυκνὴν τὴν γῆν δεῖ ποιῆσαι μανήν. Id *est, cultus aũt est ut ꝗ pluri mo tempore resideat aqua, & multã herbæ materiã faciat.* Pingue *enim solum et densum oportet rarũ fieri.* Idem Plinius *capite sequẽti:* Similis *ratio sed felicitas maior* Babyloniæ Seleuciæ, Euphrate *atq;* Tigri *restagnãtibus: quoniã ibi rigandi modus manu temperatur.* Alioquin *etiã aquari uerbũ hoc loco nõ conuenit.* Cum *de agro nostro qui pinguissimus esse uulgo dictitatur, agricolas multos interrogarim, nunquã exculpere potui ut cum decima fruge reddere semen faterentur, nisi siquãdo summa anni ubertate id contigit, uel in nouali recens proscisso.* Quo *magis mira illa felicitas agrorũ uideri debet : sed & in eo culpã aratorũ nostrorum esse crediderim, nam* Varro *cum quintodecimo in* Hetruria *respondisse dicit, quũ* Columella, *uix cum quartodecimo respondisse meminerit, quod nõ effœto solo, sed negligẽtia agricolarũ factum puto, qui à pristina diligentia iam* Claudij *imperatoris uel* Neronis *tempore desciuerant,*

Plinij locus.

rant, sub quo Columella scripsit. Verum animaduertenda Columellæ uerba supradicta: Cum prata, inquit, & pascua & syluæ, si centenos sestertios singula iugera efficiant, optime domino consulere uideantur. Ex quibus uerbis conijci potest quantũ sestertius ualeret: quippe hodie prata scimus & uidimus, quæ annuos quaternos Frãcicos domino pẽsitare solita sint fœnisici in lustrũ oblocata, ita ut cõmode secũ eo pacto putet actũ: Atqui centũ nũmi æstimatione nostra duobus aureis et semisse ualuerũt. Sed quoniã diximus qualis fuerit redditus uinearũ, restat ut uideamus quantũ fuerit pretiũ. Columella libro quarto: Vinitor licet sit emptus sex uel potius sestertijs octo millibus, cum ipsum solũ septem iugerũ totidẽ millibus nummorũ partũ, uineasq; cum sua dote, id est cũ pedamẽtis & uiminibus binis millibus in singula iugera positas duco. His uerbis Columella uineã cõseri in singula iugera tribus millibus nũmûm significat: quibus si operã uinitoris addas, quatuor iam erunt millia, sine usuris biẽnij semissibus quo uinea nouella cessat. Hæ ducentos quadraginta nũmos ualent, ita singula iugera amplius centenis aureis nostris conserebãtur. Plinius uero eo in loco ubi Opimiani uini meminit, de arte colendæ uineæ loquẽs: In nostra, inquit, ætate pauca exempla consummatæ huius artis fuere. Verũ eo minus omittenda, ut noscantur etiam præmia, quæ in omni re maxime spectantur. Summam ergo adeptus est gloriam Acilius Stelenus e plebe libertina LX. iugerûm non amplius uineis excultis in Nomentano agro, atq; æque quadringentis nummis uænundatis. Magna fama et Vetuleno Egilao uel potius Aegilao perinde libertino fuit in Campaniæ rure Linternino, maiorq; etiam fauore hominum, quoniã ipsum Africani colebat exiliũ: sed maxima eiusdẽ Steleni opera Rhemmiũ Palæmonem aliâs grammatica arte celebrem in hisce XX. annis mercatũ DC. millibus nummûm in eodem Nomentano, decimi lapidis ab vrbe diuerticulo. Est autem usquequaque nobilitas uinetis per omnia suburbana, ibi tamen maxima: quoniam & neglecta per indiligentiam prædia perhauriat, ac ne in pes-

Animaduertẽdus locus.

Pretium uinearum.

in pessimis quidem elegantioris soli hæc aggressus excolere, nõ uir tute animi, sed uanitate. Quæ primo notata mira in illo fuit. Pasti natas enim de integro uineas cura Stelenum imitatus, ad uix credibile miraculũ perduxit intra octauum annum CCCC.M *. nummûm emptori addicta pendente uindemia: cucurritq; nõ nemo ad spectandas uuarum in ijs uineis strues literis eius altiores, contra id pigra ciuitate sibi patrocinante, nouissime* Annio Seneca *principatu traditiõis ac potẽtiæ quæ postremo nimia fuit super ipsum: minime utiq; miraturi* Anneum *tanto prædij eius amore captum, ut non puderet inuiso aliâs et ostento futuro tradere palmam eam emptis quadruplicato uineis intra decimum ferè curæ annum: digna opera quæ in* Cecubis *Setinisq; proficeret, quando & postea sæpenumero septenos culeos singula iugera, hoc est amphoras centenas quadragenas musti dedere.* Ac ne quis uictam in hoc antiquitatem arbitraretur, idem Cato denos culeos redire ex iugeribus scripsit. Hunc locum (ut arbitror) ita legebat Hermolaus, in quo ex pridem impressis tria aut quatuor uerba mutauit, ut uidere est in eius castigationibus: & cum prius CCCC. nummûm legeretur, ipse millibus recte addendum censuit. Ego uero hunc locum mendis adhuc scatere puto, & duobus in locis ab Hermolao corruptum: quem quia emendari à me non posse uidebam, transmittendum diu censui: sed quoniam aliud exemplum non succurrebat unde ostendere id quod nunc agitur possem, consilium mutaui, ita tamen ut seruatis anxie antiquis exemplaribus, addito quod comminisci potui, locum aliquanto magis perspicuum minusque mendosum referrem. Hermolaus in altera editione hunc locum declarare cupiens: Videtur (inquit) Steleni uinetũ primo CCCC. mil. uænisse, tum DC. millibus mercante Palæmone, non à Steleno, sed ab emptore primo, demum quadruplicato pretio comparatum à Seneca. Ego aliter censeo, quare sic legendum existimo: Sed maxima eiusdem Steleni opera Rhemmio Palæmoni aliâs grammatica arte celebri in hisce XX. annis mercato rus sexcẽtis millibus num-

Plinij locus.

bus nummûm in eodem Nomentano. Ex uetustissimo libro in quo hæc per datiuum leguntur, Palæmoni & celebri: nec mercatũ, sed mercatorijs, ex quo mercato rus legendũ dico: alioquin frustra Plinius dixisset in eodẽ Nomentano, si de uineto superiore ipse intellexisset. Maxima igitur fama fuit Palæmoni opera Steleni. Est enim opera septimus casus non accusandi; nec Palæmon opera, id est agricolationes Steleni mercatus est, sed ad rus emendũ opera Steleni usus est, qui iam documentũ industriæ suæ ac solertiæ dederat uænundato uineto CCCC. millibus nummûm. Sequitur: Est autem nobilitas uinetis (uel mercis ut in omnibus antiquis legitur) per omnia suburbana, ibi tamen maxima, quoniã neglecta per indiligentiam prædia perhauriat. Malim, ut in antiquis & pridem impressis legitur, parauerat: hoc sensu: Quum aliâs uineæ magno ibi uænirẽt propter uicinitatẽ, tum illa maxime Palæmonis in pretio erant, quia illa cõparauerat negligentia dominorũ coli desita, ex quo noualiũ uice censebantur: quod Plinius significat dicens eũ uineas pastinasse, quod renouasse significat. Vix tamen hoc congruit cum Columella libro quarto, quum in ponenda uite restibilis uineti ultimã conditionem esse censeat. Quare fortasse Plinius uanitatẽ in eo arguit: sed uanitatẽ in eo intelligo potius quòd uineas de integro pastinauit quasi restibile uinetũ & cariosum, quum uineæ tantum neglectæ indiligẽtia cultorũ fuissent, nec repastinatione indigerent. Et inferius: Cura Stelenum agricolã imitatus, lego, cura Steleni dum agricolã imitatur: sic enim antiqua habẽt exẽplaria. Et rursus inferius: Cucurrit'q; non nemo ad spectãdas uuarum in ijs uineis strues, literis eius altiores pigra ciuitate sibi patrocinante. In pridem impressis, altioribus pigra in ciuitate legebatur, sed Hermolaus illud in expungendũ censuit, & altiores legendum, hoc sensu: habuisse causam Palæmonẽ grammaticũ quamobrem agrorũ curã literis anteponeret, cum ad id desidiã ciuitatis sibi patrocinantẽ uideret. Ego autẽ altioribus reponendũ hoc modo censeo. Literis eius altioribus pigra uicinitate sibi patrocinãte, hoc sensu

Pastinare quid sit.

Plinij locus.

sensu: ut uicini quibus confines uineæ Palæmoni multo minus red debant diligentia pari non excultæ, referrent causam tanti prouẽtus in doctrinã Palæmonis, qui grammatica arte celebris fuit, satyrici testimonio qui inquit:

— Cede Palæmon. Et rursus: — Odi

Hanc ego quæ repetit uoluitq; Palæmonis artem.

Meminit & Quintilianus. Huc pertinet illud eiusdẽ Plinij libro decimooctauo: Caius Furius Cresinus è seruitute liberatus, cum in paruo admodũ agello largiores multo fructus perciperet, quàm ex amplissimis uicinitas, in inuidia magna erat ceu fruges alienas pelliceret ueneficijs: quamobrem à Sp. Alpino curuli die dicta metuens damnationẽ, cum in suffragiũ tribus oporteret ire, instrumentum rusticũ omne in forum attulit, & adduxit filiã ualidam, atq; (ut ait Piso) bene curatã ac uestitã, ferramẽta egregie facta, graues ligones, uomeres ponderosos, boues saturos, postea dixit: Veneficia mea Quirites hæc sunt, nec possum uobis ostendere aut in forũ adducere lucubrationes, uigiliasq; & sudores: omniũ sententijs itaq; absolutus est. Sic igitur uicinitas non nauatæ in cultu operæ, sed doctrinæ cuidã reconditæ tribuendã censebat ubertorẽ fructuum perceptionẽ. Sequitur, ut nõ puderet inuiso aliâs et ostẽto futuro tradere palmã eam emptis quadruplicato uineis. Vbi in uetusto alias regiones, & ostentaturo legimus, in alio ostentatur: quare legendum censeo, inuisuro alias regiones & ostentaturo: ut intelligamus Palæmonẽ tanto pretio ea regione exactũ, alium locum quæsiturũ in quo ostentare pretiũ industriæ suæ posset. Reliqua ita corrupta censeo, ut sensus cõmode elici nequeat. Veniamus nunc ad id quod quærebatur. Si sexaginta iugera quadringentis millibus uænierũt, quæ decem millibus aureorũ à nobis æstimãtur, sex iugera mille aureis constiterunt, ut in singula iugera centenos sexagenos senos & semissem statuere debeamus. Si hoc pretium ex Columellæ ratione æstimetur, non uideo cur summã laudem propter hoc adeptus sit Acilius, quod Plinius inquit: propterea suspectum

Plinij locus.

ctum numerum habeo, nam & in quodã antiquo legi LX. iugerũm non amplius uineis excultis in Nomentano agro, atq; æque numero uænundatis, ut fortasse sic Plinius scripserit, atq; æque numero sestertiũm uænundatis. Qua ratione summa laus fuit in singula iugera centenis millibus nummũm uineam uendidisse, alioquin non magnopere creuisset pretiũ, quod non conuenit cum cultu ruris alterius, quod quadruplicato intra decimũ uenditum est, cuius etiam uindemia pendens quadringẽtis millibus nummũm addicta est. Rus autẽ illud cuius Plinius modũ non posuit, centuriã intelligo de qua Columella loquẽs ita inquit: Centuriã nũc dicimus (ut Varro ait) ducentorũ iugerũm modũ, olim aũt ab centũ iugeribus uocabatur cẽturia: sed mox duplicata nomẽ retinuit. Cato centuriã uitiariã posuisse uidetur centũ iugerũm cũ inquit, habere oportere quindecim mancipia uinearũ iugeribus centũ. In oliueto modica centuria (inquit Varro) erat ducentorum iugerũm. Ergo hic si centenariam uineam intelligamus, sexcentis sestertijs emptam, singula iugera in suburbano senis millibus constiterunt, id est centenis quinquagenis aureis coronatis, & pretio quadruplicato intra decimum annum, sexcenis, in quibus diligẽti cultu eousq; profectũ est à Rhemmio, ut octauo anno uindemiam pendentem in iugera centenis aureis uendiderit, quod Plinius miraculũ uix credibile dixit. Vt enim octonos culeos in singula iugera statuamus, hoc est uicenos modios Parisinos quinis aureis uindemia cuiusq; modij constitit. Hæc tamen summa multo minor est superiore, si sexagies sestertiũm legamus, & rus centuriam fuisse intelligamus. De his uineis loquens Columella libro quarto, & Senecæ blandiens tunc potentia & autoritate apud Neronẽ præualenti, ita inquit: His certe temporibus & Nomentana regio celeberrima fama est illustris, & præcipue quam possidet Seneca uir excellentis ingenij atq; doctrinæ. Cuius in prædijs uinearũ iugera singula culeos octonos reddidisse plerunq; compertum est. Ego autem compertum habeo in præfectura Parisiensi uineta esse, quæ etiam hunc numerũ exces-

Centuria.

cesse-

cesserint in singula iugera nostra, quæ illic sunt maxima. Igitur quadruplicatum pretium quater & uicies sestertiûm fuit, quod nũmo nostro sexaginta millia aureorum ualet: Ex quo apparet Senecam non frustra prædiuitem appellatum esse à Iuuenale: nam & ipse apud Tacitum libro decimoquarto ad Neronem inquit: *Quartusdecimus annus est, ex quo spei tuæ admotus sum, octauus ut imperium obtines: medio temporis tantum honorum atq; opũ cumulasti, ut nihil felicitati meæ desit, nisi moderatio eius.* Et paulo infra: *Ego'ne equestri & prouinciali loco ortus, proceribus ciuitatis annumeror? Inter nobiles & longa decora præferentes nouitas mea enituit? ubi est animus ille modicis contẽtus? Tales hortos instruit, & per hæc suburbana incedit, et tantis agrorũ spatijs tam lato fœnore exuberat? una defensio occurrit quòd muneribus tuis obniti non debui. Sed uterq; mensuram impleuimus, et tu quantum princeps tribuere amico posset, & ego quantum amicus à principe accipere. Mihi subueniendũ est, cum opes meas ultra sustinere nõ possim: in hoc uitæ itinere senex, & leuissimis quoq; curis impar, præsidium peto: iube opes meas per procuratores tuos administrari, et in tuam formam recipi: quod temporis hortorum, aut uillarum curæ seponitur, in animum reuocabo.* Verba sunt Senecæ ab amicis admoniti, quòd ab inimicis apud Neronem insimularetur, quasi ingentes & priuatum supra modum euectas opes quotidie augeret ut Taciti uerbis utar. Instãtem igitur perniciem prouidẽs, ad principem ultro adijt, immensi census cessionem facturus ut uitæ consuleret, quod obtinere ei non licuit. Nunc si reputare uelimus quantæ fuerint illæ opes, audiamus Suillium Senecæ inimicum & inter alia quoque exprobrantem apud eundem autorẽ libro XIII. his uerbis: *Qua sapientia, quibus philosophorum præceptis intra quadriẽnium regiæ amicitiæ ter millies sestertiûm parauisset? Romæ testamenta & orbos uelut indagine eius capi. Italiam & prouincias immenso fœnore hauriri.* His uerbis cũ superioribus intelligimus Senecã magnos reddit⁹ ex agris et fœnore pecuniæ habuisse.

Seneca prædiues appellatus.

Seneca ad Neronẽ accusatus.

Quòd

Quod si sestertiûm ter millies quarto iam anno imperij Neronis quæsiuerat, ut Suillius dixit: quid existimemus eum habuisse octauo eiusdem imperij anno, quãdo orationẽ illã ad Neronem habuit? Ter millies (ut alibi diximus) census fuit maior Crassiano, hoc est septuagies quinquies centena millia aureûm huius temporis. Olim autem à censu notæ erant opes hominũ, non ut nunc occultæ, professio enim necessitatis erat. Cæterũ ex prædictis feracitas uinearum antiquarũ declaratur, cum Plinius dicat: Ac ne quis uictã in hoc antiquitatem arbitraretur, idem Cato denos culeos redire ex iugeribus scripsit: & ut redditus optimus intelligeretur, subdidit Plinius, efficacibus exẽplis non maria plus temerata conferre mercatori, non in Rubrum litus Indicum' ue merces petitas quàm sedulum ruris larem: sed tanta copia in Cecubis & Setinis Falernisq; non fuit, quæ primæ autoritatis erant, ut ex Plinio & Columella nouimus: Nomentanus enim ager feracitate non autoritate præstãtiæ illustris erat. Propterea addidit ea uerba Plinius, digna opera quæ in Cecubis Setinisq; agris proficeret. Prodigio autem simile est uitẽ unam, id est unam stirpem excessisse uuarum numerum duorũ millium, quod Columella dixit, & id dictũ de uite pergulari puto. Vnde idem alibi: In Albano generis Aminei uitis notas habuimus, numero quidẽ perpaucas, uerum ita fertiles, ut in iugo singulæ ternas urnas præberent: In pergulis autẽ singulæ denas amphoras peræquarẽt. Nunc citetur locus Plinij libro decimo octauo, ubi de summa fertilitate loquitur: Ciuitas, inquit, Africæ in medijs sita arenis Syrtis petentibus Leptim, quæ magna uocatur Tacape, felici super omne miraculũ riguo solo, ternis ferè passuum millibus in omnem partem. Fons abundat, largus quidem sed certis horarũ spatijs dispensatus inter incolas. Palmæ ibi prægrãdi subditur olea, huic ficus, fico punica, illi uitis, sub uite seritur frumentum, mox legumen, demum holus, omnia eodem anno, oĩaq; aliena umbra aluntur. Quaterna cubita eius soli in quadratũ, nec ut à porrectis metiãtur digitis, sed in pugnũ contractis, quaternis

Fertilitas stupenda soli.

denarijs

denarijs uænundantur. Super omnia est biferā uitem bis anno uindemiare: & nisi multiplici partu exinaniatur ubertas, pereāt luxuria singuli fructus: nunc uero toto anno metitur aliquid, constatq́; fertilitati nō occurrere homines. Hactenus Plinius. Age ineamus rationem: Quaterna cubita, plena et iusta, in quadratū hexapoda nostram faciunt, id est tricenos senos pedes: quæ mensura octingēties multiplicata duodetriginta millia & octingētos pedes explet. Nos enim superius docuimus iugerum Romanum octingētas hexapodas habuisse. Sic fit ut iugerum Romanū eius soli Africi duodecim millibus & octingentis sestertijs nummis constiterit, quæ ære nostro trecentis & uiginti aureis coronatis ualent: & tamen ita rationē subduximus, quasi plena cubita fuerint. Magna est hodie opinio agri nostri suburbani, qui uliginē contrahit à colluuie urbis, holeribus & acetarijs et raphanis & leguminibus seritur, & interim pergulis circumuestitur, ne hyeme quidem nisi sæuissima cessans: sed pretium eius ut arbitror ad tertiā partem illius Africani nō accedit. Vnum autē restat dicendum, quod consulto in finem operis dilatum est, ut in mentione domini nostri fastigium operi imponatur. Matthæi decimo legitur, ὁ διδάσκαλος ὑμῶν οὐ τελεῖ τὰ δίδραχμα; Magister uester non soluit didrachma. Et rursus: Vade ad mare & mitte hamū, & eum piscem qui primus ascenderit tolle, & aperto ore eius inuenies staterem, illum sumens da eis pro me & te. πορευθεὶς εἰς τὴν θάλασσαν βάλε ἄγκιστρον. καὶ τὸν ἀναβαίνοντα πρῶτον ἰχθὺν ἆρον. καὶ ἀνοίξας τὸ στόμα αὐτοῦ εὑρήσεις στατῆρα. ἐκεῖνον λαβὼν δὸς αὐτοῖς, ἀντὶ ἐμοῦ καὶ σοῦ. Sic tamen proprie uerti potest: Magister uester non pensitat didrachma? per interrogationem. Est autem didrachmū nummus binas drachmas ualens, quomodo & tetradrachmū quaternas, quod uerbum apud Liuium legitur, ut supra adnotauimus. Cassius ad Ciceronē. Nam iam ternis tetradrachmis triticum penes Dolobellā est nisi si quid nauibus Laodicenorū supportarit, cito fame pereat necesse est. Famem instantē significat ex caritate frumenti, quum medimnus duo-

Soli Lutetiani fertilitas.

Didrachmū.

Tetradrachmum.

denis drachmis uæniret, id est seni modij Romani et semisextarius noster ducato uno. Liranus apud Matthæũ, drachmã senis denario lis æstimat, et sic qlibet, inqt, capitaneus domus soluebat annuatim duodecim Turonenses. Ego autẽ tantũ didrachmũ ualuisse quantũ septem solidos nostros Turonicos dico. Hoc est septies tãtum quantum Liranus existimauit. Exodi trigesimo capite dicitur: Siclus XX. obolos habet: media pars sicli offeretur domino. Qui habetur in numero à uiginti annis & supra, dabit pretiũ. Diues non addet ad medium sicli, & pauper nihil minuet. Iosepus libro septimo belli Iudaici de triumpho Vespasiani loquens quem egit de Iudæis ui subactis: Stipendium, inquit, ubicunq; degerent Iudæis indixit, binas drachmas singulis annis inferre in Capitoliũ iussit, ita ut antea Hierosolymorum templo pendebant. Intelligimus ergo id quod in Exodo dicitur, typum fuisse tributi quod Iudæis à Romanis iniunctum est: non enim primum à Vespasiano id factum est, sed ab Augusto qui censum imperauit Iudæis Cyrino præside. Vespasianus autem non in Iudæa tantum hoc tributum indixit, sed Iudæis ubi terrarum cunq; agerent. Didrachmum igitur denos obolos Hebraicos ualebat, sed duodenos Atticos: nec didrachmũ in singulos patresfamiliarũ, ut Liranus censuit, hoc est in capita familiarum, sed in singulos homines statutum, quomodo olim semisiclus in numerum hominum, id est uiritim non domesticatim constitutus, in eos quidem qui maiores uiginti annis essent: quod perinde est, ac si binas operas in sacra publica conferre iuberentur: nam drachma merces est diurna, ut supra docuimus de denario diurno loquẽtes, cuius fit mentio Matthæi XX. Stater igitur tetradrachmus erat, ut & antea dictũ est. Nunc igitur in hac mentione stateris, æstimentur, si fieri potest, diuitiæ hominis unius priuati, quantũ meminerim maximæ. Pythius is est Bithynius, quem Herodotus in VII. prodidit Dario Persarum regi uitem auream & platanum donauisse. Posteaq; Xerxi Darij filio quũ in Græciã infesto exercitu tẽdens Celænis urbe Phrygiæ iter faceret, obuiam profectũ, regem

Tributum Iudaicum.

Stater.

ipsum

ipsum atq; omnẽ eius exercitũ hospitio suscepisse, xenijsq; magnificis donauisse, pecuniã etiã in id bellũ præbiturũ se pollicitũ: quam pollicitationẽ admiratus Xerxes, astantes percũctatus est quisnam hominũ esset Pythius, q̃q; pecunijs abundans, qui hoc ultro spopondisset. Cui cũ respõsum esset, illũ esse Pythiũ, qui patrẽ eius Dariũ uisendo illo munere uitis ac platani aureæ donauisset, ac tum quoq; nihilominus hominũ ditissimus secundũ regẽ esset. Rursus admiratus Xerxes, & ad Pythiũ conuersus, sciscitari cœpit q̃ ingentis pecuniæ fidutia ad pollicitationem illam uenisset. Ad ea Pythius, quum ad mare, inquit, Græciæ descẽdere te audissem, statim opũ mearum rationem inire aggressus sum. Iam tum enim in animum induxeram pecuniam tibi dono dare in bellum id gerendum. Subducta igitur ratione, argenti quidem talenta duo millia, auri uero myriadas quadringentas, staterum Daricorum septem millibus minus habere me comperi quæ tibi dono dare statui: mihi autem uictus ex mancipijs & agricultura suppetet. His uerbis Xerxes delectatus, ut tecum, inquit, paria faciam, pro hac liberalitate hospitem te meum facio. Quadringentas uero myriadas nummûm de meo explebo datis tibi chiliadibus septem, ut quadragies centenis millibus Daricorum staterum nihil desit. Proinde quæ hactenus possedisti possideto, memento'que talem te semper præstare. Hæc enim te faciẽtem, nec in præsens, nec in futurum pœnitebit. Hæc sunt enim uerba Xerxis apud Herodotũ. σοὶ ὦν ἐγὼ ἀντὶ αὐτέων γέρεα τάδε δίδωμι, ξεῖνόν τε σε ποιεῦμαι ἐμόν. καὶ τὰς τετρακοσίας μυριάδας τοι τῶν στατήρων ἀποπλήσω παρ' ἐμεωυτοῦ, δοὺς τὰς ἑπτὰ χιλιάδας, ἵνα μή τοι ἐπιδέες ἔωσι αἱ τετρακόσιαι μυριάδες ἑπτὰ χιλιαδέων, ἀλλ' ᾖ τοι ἀπαρτιλογίη ὑπ' ἐμέο πεπληρωμένη. κέκτησό τε αὐτὸς τά περ ἐκτήσαο. ἐπίστασό τε εἶναι αἰεὶ τοιοῦτος. οὐ γάρ τοι ταῦτα ποιέοντι οὔτε ἐς τὸ παρεὸν, οὔτε ἐς τὸ μέλλον μεταμελήσει. *Plinius libro XXXIII. de immensis opibus hominum singulorum loquens: Congregate, inquit, & excedẽtes numerũ opes, quota tamen portio erunt Ptolemæi, quem Varro tradit*

Diuitiæ Pythij memorabiles.

Pythius Bithynius.

Pompeio res gerente circa Iudæam octona millia equitum sua pecunia tolerauisse. Mille conuiuas totidem potorijs uasis, mutantem uasa cum ferculis, saginasse. Quota uero illæ ipsæ (neq; enim de regibus loquor) portio fuerit Pythij Bythinij, qui platanũ aureã, uitẽq; nobilem illam Dario regi donauit. Xerxis copias hoc est septies LXXXVIII. millia excepit epulo, stipẽdium quinq; mensium frumentumq; pollicitus, ut è quinq; liberis senectuti suæ in delectu unus saltem concederetur. In antiquis exemplaribus legitur mille millia hominũ excepit. Vterq; autẽ numerus mendosus esse uidetur ex Herodoto, qui peditatum Xerxis ex Asia contractum ter et uicies centena millia hominũ fuisse dicit præter seruitia & frumẽtatores: præter classem cuius magnũ numerũ facit. Hunc igitur numerum hominum Pythium hospitio suscepisse uerisimile est, quoniã tantas copias terrestres habuit Xerxes, quum in Phrygiam uenit. Nam posteaquam Hellespontũ transijt numerus exercitus seruitijs & comitatu supra quinquagies auctus est, ut in superioribus dictũ est, quum de chœnice loqueremur. Sed Plinius fortasse Herodotũ autorem non secutus est, sed Trogum, qui Xerxem ex regno suo septingenta hominũ millia coëgisse dicit, et trecẽta ex auxiliaribus. Quare Plinius scripsisse existimari potest septies octoginta millia, ut subintelligatur centena uerbum, ut supra docuimus: ut sit septies cẽtena octogintaocto millia. Quod si ex Herodoto restituere placet, sic legẽdũ: Decies septies octoginta millia. Nam Herodotus præter peditatum etiam octoginta millia equitum fuisse autor est. Cum autem Plinius dicat Pythium quinq; mensiũ stipendium & frumentum exercitui Xerxis pollicitũ esse, quinq; filiorũ suorũ nomine, ut tantũ uni uacationẽ militiæ impetraret, existimo quadragies centena millia staterũ Daricorũ, tanto exercitui in stipendiũ et frumentũ coëmendũ sufficere in quinq; menses potuisse. Vt igitur minimum numerũ sequamur, id est septingenta millia, fac ut singuli in mensem ternos aureos coronatos acceperint, hac ratione in singulos menses stipendium uicies semel centenis millibus stetit,

quæ

quæ summa quinquies ducta ob quinq; menses centies quinquies centena millia efficit. His equitatus stipendiũ addẽdum, quibus trecenta millia auxiliariũ addere nunc nolui, quia nondum contracta erant auxilia, quæ post transitũ Hellesponti sese Persis adiunxerũt ex Macedonia, *Thessalia,* Epiro, *&* Græcia. *Nunc igitur de stateribus* Daricis *uideamus. Stateres quidã* Alexãdrei, *quidã* Darici, *quidã erant* Philippei. *Sed stater aureus minã argenti ualebat.* Pol*lux,* ὁ δὲ χρυσοῦς στατὴρ μνᾶν ἠδύνατο. καὶ τὴν ἐν τοῖς σταθμίοις τὴν μνᾶν τῆς ῥοπῆς στατῆρα ὀνομάζουσι. *Aureus, inquit, stater minam ualebat: nam & in ijs quæ appenduntur pondus minæ staterem nominauerunt,* καὶ ὅταν εἴπωσι πεντεστάτηρον, πεντάμνον δοκοῦσι λέγειν. *et quum dicunt pentastaterũ, id est quinq; staterũ pondere, dicere uidentur pentamnon, hoc est quinqueminale.* Hoc *si est uerum, stater unus aureus quaternos minimũ aureos nũmos* Romanos *ualebat: quatuor enim aurei* Romani *quadringentos nõ amplius sestertios ualebant, ut satis demonstratũ est, ut fuerint stateres aurei unciales, cuiusmodi ferè* Lusitanici *hodie aurei uisuntur denis aureis æstimabiles.* Demosthenes πρὸς Φορμίωνα. Φορμίων δέ φησιν ἀποδοῦναι Λάμπιδι ἐν Βοσπόρῳ ἑκατὸν καὶ εἴκοσι στατῆρας κυζικηνούς, ὁ δὲ κυζικηνὸς ἐδύνατο ἐκεῖ εἴκοσι καὶ ὀκτὼ δραχμὰς ἀττικάς. Phormio *autem dicit reddidisse se* Lampidi *in* Bosphoro *centum & uiginti stateres* Cyzicenos. *At stater* Cy*zicenus duodetriginta* Atticas *drachmas ualet. Et paulo post:* τῶν μὲν τὴν ἑκατὸν εἴκοσι στατήρων γίγνονται τρισχίλιαι ἑξήκοντα. ὁ δὲ τόκος ὁ ἔγγειος ὁ ἐφεκτὸς τῶν τριάκοντα μνῶν καὶ τριῶν καὶ ἑξήκοντα, πεντακόσιαι δραχμαὶ καὶ ἑξήκοντα. *Atqui centum & uiginti stateres fiunt tria millia trecentæ sexaginta.* Fœnus *autẽ terrestre sesquisextum, triginta trium minarum & sexaginta, quingentæ fiunt drachmæ & sexaginta. His uerbis apparet staterem* Cy*zicenum paulominus tribus aureis coronatis ualuisse, sed* Atticos *stateres &* Persicos *uberiores multo fuisse & pondere & indicatura conijciendum est: &* Persicos, *cum* Babylonium *talentũ ephe*

Stater multiplex.

ctam proportionem ad Atticum habuerit. Stateres autem aureos hic intelligimus ex iis quae sequuntur: etiam si Pollux stateris appellatione non magis aureum quàm argenteum intelligendum censuerit. Sed notãda uerba Demosthenis. Tria millia trecentae sexaginta. Et rursus: Triginta trium minarũ & sexaginta. Vbi drachmas subintelligi uoluit, communi more loquendi apud Graecos, ut apud Romanos nummi intelliguntur, ut alibi saepe diximus. Quo modo autem apud Romanos argentea numismata drachmalia signabantur Atheniensium imitatione, & aurea didrachma erant, sic apud Athenienses & Persas & Macedonas stateres aurei geminato pondere signabantur, hoc est octonis drachmis. Certe numisma unum hoc triennio argenteum uidi, cuius lemma erat ΛΥΣΙΜΑ'ΧΟΥ ΒΑΣΙΛΕ'ΩΣ, Lysimachi regis: cuius pondus tunc nõ examinaui, nec alioquin nũmum magnopere considerandum duxi, quòd nihil tum harũ rerum cogitarẽ, quare nec mihi oblatum mercatus sum. Hoc aũt anno quũ anxie perquirerem, & ter quaterq; argento repẽdere paratus essem, in tertias, quartasq; manus peruenisse cõperi, et tandẽ hinc exportatũ: sed quũ ab iis percũctarer, qui maxime meminisse uidebãtur, quantũ põderis traheret, aiebat unus se existimare semũciale numisma fuisse. Id ille mihi facile persuasit, quòd alter maius etiã põdus meminisse se dicebat, et ea mihi magnitudo numismatis oculis obuersabatur, quae (ut minimũ) aequaret denariũ Mediolanẽsem: Resciui etiã à tertio in cuius tũc manu eẽt, id est cui ipse id dono dedisset (in quartã enim manũ uenerat) sed uidere mihi postea nõ cõtigit. Siue aũt stater is fuerit, siue non: Daricus tamẽ stater nõ minus denis aureis nostris ualuit, id est argẽti mina: qua ratiõe fit, ut quadragies cẽtena millia Daricorũ, quadringenties cẽtena millia coronatorũ ualuerint. Nunc igitur apparet Pythiũ Bithyniũ nõ modo septingẽtis et octoginta millibus, sed planè decies cẽtenis millibus atq; adeo decies septies cẽtenis, et equitatui praeterea et classi stipendiũ et frumentũ suppeditare in quinq; mẽses potuisse. Hic obiter nõnihil dicendum de mi-

Stater Lysimacheus.

De stipendio militari.

de militari stipēdio: cuius modus cū parū antehac statui potuisset, historia Cornelij Taciti Romæ nuper edita restitutis aliquot libris, nobis occasionē dedit, et ansam aliquid de eo explicādi. Stipendiū militare quo tēpore institutū fuerit, Liuius libro IIII. ab vrbe condita docet de Anxuris expugnatione loquēs his uerbis: Oppidū uetere fortuna opulentū tres exercitus diripuere, eáq; primū benignitas imperatorū plebē patribus cōciliauit: additū deinde oīm maxime tēpestiuo principū in multitudinē munere, ut ante mentionem ullā plebis tribunorū' ue decerneret senatus, ut stipendiū miles de publico acciperet, cū ante id tēpus de suo quisq; functus eo munere esset: nihil unq̄ acceptū à plebe tāto gaudio traditur. Idē paulū infra: Postremo indicto iam tributo edixerūt etiā tribuni auxilio se futuros, si quis in militare stipendiū tributū nō cōtulisset. Patres bene cœptā rē perseuerāter tueri: cōferre ipsi primi: et quia nondū argentū signatū erat, æs graue plaustris quidā ad ærariū conuehentes, speciosam etiā collationē faciebāt. His Liuij uerbis apparet cur æra merere milites dicātur, curq; ærariū dictū sit, ab ære scilicet graui nondū argenteo nūmo percusso. Tacitus uero libro I. ab excessu Augusti, de seditione Pānonica loquēs quæ circa initium principatus Tyberij cōtigit, ita inquit, uerba seditionē agitātium referēs: Quādo ausuros exposcere remedia, nisi nouū ac nutantē adhuc principē precibus uel armis adirēt? Satis per tot annos ignauia peccatū, quòd tricena aut quadragena stipēdia senes, et pleriq; trūcato ex uulneribus corpore tolerēt: ne dimissis quidē finē esse militiæ, sed apud uexillū retentos, alio uocabulo eosdem labores perferre: ac si quis tot casus uita superauerit, trahi adhuc diuersas in terras: ubi per nomen agrorū uligines paludū, uel inculta mōtium accipiant. Enimuero militiam ipsam grauē infructuosam, denis in diem assibus animam & corpus æstimari. Hinc uestem, arma, tentoria, hinc sæuitiam centurionū & uacationes munerū redimi. At Hercule uerbera & uulnera, durā hyemē, exercitas æstates, bellū atrox, aut sterilē pacē sempiterna: nec aliud leuamentum q̄ si cer-

tis sub legibus militia iniretur, ut singulos denarios mererent, sextusdecimus stipendij annus finẽ afferret, ne ultra sub uexillis tenerentur, sed ijsdem in castris præmiũ pecunia solueretur. An prætorias cohortes quæ binos denarios acciperent, quæ post sedecim annos penatibus suis reddantur, plus periculorũ suscipere? Et paulo post: Responsum est à concione, mandata esse Clementi centurioni quæ præferret. *Is orditur de missione à sedecim annis, de præmijs finitæ militiæ, ut denarius diurnũ stipendiũ foret, ne ueterani sub uexillo haberentur. Et rursus de instaurata seditione loquens: Igitur uolutatis inter se rationibus placitũ, ut epistolæ nomine principis scriberentur, missionẽ dari uicena stipendia meritis: exautorari qui senadena fecissent, ac retineri sub uexillo cæterorũ immunes, nisi propulsandi hostis.* His uerbis apparet ueteranos milites aliquando tricena stipendia implere solitos, aliquando quadragena, aliquando uicena: nec ullum tempus perpetuo statutũ fuisse. Simul ueteranos militia exautoratos non statim missionem adipisci solitos, sed indulgentiore militia sub uexillis retineri quoad præmia & colonias acciperẽt. Ex quo planius intelligitur id quod Tranquillus in Tyberio scribit: *Atq; etiã missiones ueteranorũ rarissimas fecit, ex senio mortẽ, ex morte compendiũ captans.* Uerũ ut supradictis Taciti uerbis intelligimus denos asses diurnũ stipẽdium militare fuisse, ita eadem uerba hoc significare uidentur denarium maius stipendium assibus denis fuisse: ut fortasse hoc adiuuare id possit quod superius hoc eodem libro diximus de denario quem Vitruuius sedecim assibus ualuisse tradidit Augusti tempore: quanquam olim signato statim argento denarius decem assibus ualuisset. Quam rursus opinionem euertere uidetur Plinij dictũ libro tricesimotertio his uerbis: *Postea Annibale urgẽte, Q. Fabio Maximo dictatore asses unciales facti: placuitq; denariũ sedecim assibus permutari, quinariũ octonis, sestertiũ quaternis. Ita respub. dimidium lucrata est. In militari tamen stipendio semper denarius pro decẽ assibus datus.* Hoc igitur lectores uiderint, ac statuerint

Veterani.

Asses stipendiarij.

pro

pro suo quisq; captu, aut arbitratu, quando id summã rei à nobis cõpertæ et explicatæ labefactare nõ potest, ut alibi diximus. Milites aũt Romanos diurno stipẽdio denariũ meruisse congruit cũ eo qđ ex Thucydide scripsimus, de classiario milite qui suo ministriq; nomine binas drachmas merebat apud Athenienses. Tricenæ drachmæ, id est stipendiũ menstruum tribus aureis coronatis ualebant. Centuriones uero duplex stipendium, & equites triplex merebãt. Quare Liuius libro septimo ab vrbe condita: Aeque, inquit, impotens postulatum fuit, ut de stipẽdio equitũ (merebãt aũt triplex ea tempestate) æra demerentur, quòd aduersati cõiurationi fuissent. Hac ratione Liuij equites nouenos nostros coronatos merebant in mensem: nunc nostri octonos & semissem merent. Prætoriani autẽ milites duplex stipendiũ merebãt, qui castra circa urbem habebant quasi stipantes principẽ. Erant enim & prætoriani milites & cohortes urbanæ, quod Tranquillus his uerbis significat de Augusto loquens: Legauit prætorianis militibus singula millia nummûm, cohortibus urbanis qngenos, legionarijs trecenos nũmos. Licet igitur hinc æstimare opulentiã imperij Romani sub Augusto, qui centũ et quadraginta legiones sub signis prouinciatim dispositas habuit, cum unaquæq; legio minima æstimatione in annuo stipendio ducena millia aureûm coronatorum ferret, etiam sine equitũ stipendio. Denæ enim cohortes quingentariæ in legionibus erant, & centuriones duplex stipendium habebant. Auctum autẽ postea militum stipendium fuisse ex eo apparet, quòd Tranquillus ait in Domitiano: Addidit & quartũ stipendiũ militi aureos ternos. Hæc uerba significare uidentur sub Domitiano quartũ incrementũ milites accepisse. Sed Tranquillus dubium id nobis reliquit utrũ menstruos aureos an potius annuos intelligamus: ego tamen mẽstruos intelligo. Milites etiã præter pecuniã annonas & sagula & frumentũ interdum accepisse legimus apud historicos, & præsertim apud Lampridium in Alexandro. Non me præterit Flauium Blondum libro sexto Romæ triumphantis hæc aliter tradidisse: sed ei non

Stipendiũ militare.

assensus sum. Hæc ut libro nostro tumultuarie adderem me compu lit Franciscus Deloinus *iudicum unus centenariæ famigeratæq; cu riæ: qui ut est inter iuris peritissimos antiquarũ rerum studiosissimus, huius loci* Taciti Cornelij *tempestiue me admonuit, quũ altera forte editione liber noster ad hunc locum impressus esset: ut si po stridie admonitus essem, locum nullũ hæc additiúcula inuẽtura ca pacem sui fuerit. Librũ apud nos attulerat uir literarũ sacrarum professor facũdissimus omniũq; bonorũ autorũ conquisitor & inda gator sagacissimus* Guilielmus Paruus, *agẽs in comitatu principis, sacerq;(ut ita loquar) oricularius eius. Eum librũ* Deloinus *cum ab eo utendũ rogasset, aut iure potius amicitiæ præcupide sumpsisset, (unus enim tantum apud nos erat,) me quoq; ipsi ambo legere eum uoluerunt, ut in aliqua libri hiulca parte id quod de stipendio militari* Tacitus *scripserat, adsuerem. Hæc ferè sunt, quæ de re nummaria mensurisq; dici potuerũt: cuius rei semina se libasse* Hermolaus Barbarus *longe ingenio nobis doctrinaq; multiplici præstans in glossematis illis gloriatus est quæ in* Pliniũ *edidit gloriæ suæ segetem, ac materiam, quẽ tamen autorẽ sic quoq; ad nos peruenisse dico, ut seminarium laudum studiosis omnibus in eo quotidie renascatur, etiam si ille primitias decerpsit. Sed quum ipse multa de talẽto, sestertio & libra colligẽtis quidẽ more nõ deligẽtis cõmemo rasset, poterã, inquit, plura, sed quæ carptim, cursimq; uelut semina materiæ difficillimæ libauimus, dilato in aliud tẽpus pleniore commẽtario sufficiant.* Mihi *uero ille farraginẽ autoritatũ diuersissima tradentiũ, immo(ut planè dicã) segetum antipathiam miscuisse uidetur, & in unum semina dissidentia confudisse, ex quibus frugem aliquã bonam quonã modo sperare potuerit & promittere non intelligo, aliorum autẽ erit iudicium.* Nos *commentationis ab eo promissæ, sed erronea(nisi fallor) indagine incohatæ, cæcas & perplexas ambages à capite rem exorsi, ita explorasse uidemur, & à limine statim introrsus perspectas luculẽtis uestigijs remeabiles fecisse, ut in* Meandros *potius digressionũ insinuasse(sic enim*

Epilogus huius operis.

Hermolaus Barbarus.

enim res ferebat) quàm in labyrinthum quendam disputationis iudicari debeamus. Deprehensi aliquibus in locis hæsimus, uel uerius substitimus, nusquam tamẽ aut flexu præuaricationis, aut saltu reticẽtiæ uel obliuionis, aut deniq; præcipitio temeritatis elapsi, ponderum & mensurarum tractationem ita explicauimus, ut res natura inter se cognatæ, nominum etiam communionẽ & ueluti gentilitatem agnoscerent. Horum librorum editione tertium iam aut quartum sub prælo repetita, cum & nostra & omnium (ut audiebam) opinione nihil tam meum unius, immo uero tam proprium, atque adeo peculiare, quàm ponderum & mensurarum reiq; nummariæ tractatus atq; constitutio esse uideretur, in hisce libris enucleata nostræq; ætati & posteris haud dubie restituta, abhinc paulominus biennium Lugduni inter aulicos agenti liber forte mihi oblatus est, sub nomine Leonardi Portij Vincentini uiri iuris consulti, nusquam gentium ipse (ut ita loquar) atque ante tempora seculaq; editus. Cuius cum unam & alteram chartam legere, reliquasq; celeri manu euoluere tantum mihi licitum esset, summam iam tum eius operis & argumentum, magnificamq; professionem, non item genium animaduertere potui, nec post ea quicquam eius libri aut uidi aut audiui, quoad uere, ut opinor, iã adulto idẽ liber instauratitius in hac urbe passim uænire ac circũferri cœpit, mirifico titulo, aureosq; monteis tantũ non pollicente, nec unũ illud modo cornu copiæ à priscis decantatum, sed gemina Amalthææ cornua præ se ferente: nullum etiam tum ipse nec loci nec temporis indicẽ habens, præter insigne officinæ Frobenianæ: eũ aũt nuper dono mihi datũ summa cũ ipse cupiditate nec uero sine uoluptate percurrissem, stupore primũ insolito perculsus et correptus, ecce autẽ inquã mecũ ipse, deinde animo agonẽ iam meditante suppresso, diu rem silentio transmittendã esse duxi: idq; animo nõ admodũ ægro fecissem etiam in posterum: nisi rei indignitatem amici perpẽdentes sensim hoc extudissent, intelligere iam ut non nollem in meam utiq; necẽ coitionẽ eẽ factã: futurũq; omnino affirmassent, si pergerem

In Portium Leonardum.

rem

rem in tam atroci consignatáq; iniuria placidis hominibus trãquillitatisq; amantibus nimiũ me probare, fraudem ut capitalẽ atq; postea inexpiabilem in meipsum admitterem. Quasi uero (aiebant illi) si furem nocturnũ uir bonis ac moderatis moribus uideat omnia sua cum ramento expilantẽ & exportantem, Cratetis ille animo conniuere debeat & renidere, aut ori digitos apprimere ne silentium rumpat. Est enim hæc iniuria huiuscemodi qua percellere existimationem ille tuam conatus est, efficietq́; (nisi strenue tu tibi affueris) ut in iudicium primò quoq; tempore ipse rapiendus sis: bonisq́; & æquis hominibus de furto tam manifesto calculus, ac de coitione circumuentioneq́; porrigendus: aut solum tandem tibi exilij causa uertendum, certe quidẽ publico tibi carendũ sit. neq; enim tu nõ uides Budeæ quod omnibus perspicuum est, eum ipsum librũ ad pudorem utiq; tuum suggillandum quoquo circũferri gentium, reumq́; te uaniloquentiæ hoc facinore conflato, consulto, cõpactoq́; apud omneis esse factum: quippe qui summam inuenti fidutiã toto opere tuo de Asse & partibus eius præ te tuleris: atq; ut tuum, ut inauditum, ut bona fide prolatũ, decimũ iam annũ in ære tuo numeres ut si quid unquam: cuius tamen uindecim Portius nuper sibi nec opinatum inuenit. Huiuscemodi autẽ uaniloquentiæ fraudem multamq́; planè capitalẽ esse merito quiuis censeat, eoq́; in te capitaliorem, quòd alia studij legitimiq́; specimina antea tu in publicũ dedisti: quæ quis tandem ipsa tua fuisse credat, si quidẽ hæc palma post decennij fidutias à te abiudicetur? quando uero hic minus non cuiusuis est argumẽti atq; translatitij (nullũ enim, ut opinor, post hominum memoriã simile tantã in scenam & par ei prodijt) quàm potero breuissime exordium eius ipse tenoremq́; congruum exordio enarrabo. Annum abhinc plus minus decimũ Baptista Egnatius uir de literis eximie meritus, annotationes in Suetoniũ edidit: in quibus à principio statim Leonardi Portij qui cũ mihi res agitur, hisce uerbis meminit quæ subijciã: exponens enim illud ex Cæsaris dictatoris uita: Forũ de manubijs incohauit, cuius area super sest. millies

millies consistit: indicareq́; uolens locum esse corruptum & obscurum, aliáq; huiuscemodi loca antea fuisse non intellecta: attulit autem, inquit, huic malo opem primus (quod ipse sciam) Leonardus Portius Vincentinæ nobilitatis præcipuũ decus, libello iam abhinc quinquenniũ huic uni rei destinato, in quo summa breuitate & diluciditate priscos numeros argenti, et auri usum apud ueteres, numismata & eorũ pretiũ attigit. Et paulo post: Nos igitur, ut ingenue fateamur, Portiũ secuti, mille sestertia non millies legendum existimamus: quoniã ea summa fidem omnẽ excedat. Nam si millies sestertium legas, erit tanta pecuniæ uis profusa ut iniri ratio uix possit: sed à Plinio dissentiet, et reliqua. Hæc in annotatiõibus illis cũ legissem, incessit ilico mihi suspicio, et si non magnopere anxia, nescio quid iam strui et adornari ad nostri imminutionẽ Assis: præsertim cũ de eo loco Trãquilli li. tertio de Asse ita scripsissem: Ego ut sestertiûm millies legam apud Tranquillum adduci nõ possum, cum ea summa fidem omnino excessura sit si superficiẽ operis pro portione areæ æstimandã relinquamus: potiusq; sestertia mille, et apud Plinium sestertijs mille & ducentis probarim, si alterum eligere cogar: & si omnino minor summa est quàm ut Plinius inter miranda poneret: quare nihil constituo nisi hoc tantũ quòd hic locus corruptus est. Hactenus ego in libro de Asse. Ex eo igitur loco præcipue suspectare fraudẽ cœpi: Assiq; meo metuere ab illo Vincentino cecropide: placere enim aliquantulũ Assem nostrũ in Italia quoque secundoq́; rumore excipi, docti aliquot uiri fidem mihi fecerant: unde inuidiã iam enasci porroq́; exarsuram ex literis eorum subodorabar. Verum ipse cum Egnatij elogium illud uidissem ab homine Tusco admonitus (ut fit inter loquẽdũ) statim ad Egnatium scribere constitui, & erat scribendi iam ante occasio oblata. Ioãnes enim Golierius uir elegans, Insubriæ quæstor, Egnatij amicus ut ex Suetonij editione clarum est, affirmabat Egnatiũ cõtrahendæ inter nos amicitiæ causa ultro ad me scripsisse. In mea igitur epistola ad Egnatium, cum multa ad eam rem qua de re nunc agitur,

agitur, pertinentia: tum uero uerba hæc ſcripta erant quæ ſubieci-mus. Te autem non oſcitanter librum meum legiſſe è commētarijs tuis intelligo in Suetonium editis. Portio uero & mihi ut candide & grauiter teſtimonium te accommodaſſe mihi credere imperaui: (Hoc enim & ætas tua poſcit, & uitæ adhuc actæ honeſtas: eaq́; ampliſſima in urbe autoritas quam te obtinere audio) ita præclare actum eſſe mecum interpretor, quod non unus (ut arbitrabar) ab omnibus diſſentire uideor qui poſt auorum noſtrorum memoriam ſcripſerunt de ſeſtertijs & talentis & eorum æſtimatione. Sed & Portiana commētatione & Egnatiano calculo inuētum meum cōprobatum eſt poſtquam liber meus trans alpes legi cœptus eſt. Id demum deprecor ne libris quinq; de Aſſe & partibus eius editis: et quoquogentium (ut audio) iam dilapſis altera etiam editione emendatioribus, ipſe ære non meo negotiari per prouincias ſed mutuatitio uidear: neq; enim ante hoc tempus uerſuram facere ſolitus ſum ut famam aucuparer nomēq́; inter copioſos ac claſſicos dare poſſem: quominus nunc in animum inducerem ea trans alpes mutuari, quæ non modo in patria, ſed etiam in Italiæ luce uenditarem & ubiq; terrarum. Nec tamen Portio quod ſuum eſt inuideo, modo id ſine ulla mea captione obtineat: & eſt res huiuſcemodi fortaſſe quæ duorum eſſe poſſit: certe tu eadem de re duos (ut aiunt) parietes illeuiſti. Hæc non eodem contextu in ea epiſtola: ſed tamē ijſdem uerbis ſcripta erant. Hodieq́; epiſtola ſtatim poſt edita cum alijs multis noſtris, huius dicti teſtis futura circūfertur, eius dies eſt quintus Calend. Decemb. anno ſupra milleſimum quingenteſimo duodeuiceſimo. Huic ipſi epiſtolæ reſcripſerit Egnatius, nec ne reſcripſerit neſcio, certe nihil ad me peruenit, cum interim Grolierius multa Egnatij uerbis excuſarit, ad extremū etiam eum reſcripſiſſe dixerit et ſcire ſe affirmarit. Hæc prima ſeſtertij ſtructura: hic natalis nominis Portij: hæc incunabula (ut audio) Portianæ nobilitatis quod quidem ad literarū decus pertinet. Hoc deniq; primordium eius telæ quæ poſt ſeptenniū detexta eſt filo nec candido

nec

nec tam scite intorto q̃ perplexo, atq; ita detexta ut quidẽ & textus & uerba eius præferũt, tumultu aut Gallico aut Germano ab homine actuosissimo Portio absolutã esse telam diceres: cum tamen tempore breuiori nobilis illa Penelopeia pertexta sit identidẽq; retexta. Tantæ moræ causam, incœptiq; tam præcipitis et uæsani remoram cum ego inquirerẽ, præcipuã esse causam reperi, quod homo interim recta (credo) conscietia fretus, liquida mẽte præditus, occasioni imminebat si quid mihi accidisset, quo licẽtius eam laudis nostræ hæreditatẽ cerneret: placabilius enim homo perit⁹ actũ iri meis cum manibus ab sese q̃ mecum intelligebat. Sed graue tardas expectare colos, homini (ut opinor) uisum est. Quare aleam iecit, ingenium periclitatus est: & uiuo uidentiq; (quod aiunt) ereptu- rum hanc palmam se sperauit: cum interim in toto opere nullum sit artificium, nisi rusticum atq; hircosum: nullus prætextus nisi squallidus & sordidus: nullum commentum lepide uafrum, planoq; dignum: omnis operis fidutia in impudentia proiecta, in uanitate putida, in audacia præcipiti eaq; inermi posita est. Quo fit ut huius criminis persecutio uel recriminationis potius atq; defensiõis, unica sit & simplex mihiq; expedita. Hoc dico: si cui forte animi causa nugis feriato tantisper esse uacet & libeat, cui quidem aliquando ipsi in Asse nostro animi etiam causa fortasse aliâs aliquot dies succisiuos occupare contigerit: is Portij librũ percurrito, id si facere uel oscitanter institerit futurũ esse recipio, ut uno, eodẽ, continuato perpetuoq; furto, omnia Assis mei inuenta, oẽs autoritates, sestertia omnia, omnia pondera, omneis mensuras, eorumq; uocabula omnia, totidemq; numero, non uno plura, nisi quid me fugit, nõ dico ingeniose sublecta, solerter & uerecunde suppilata, iudicet, aut artifici manu decerpta: sed ut furto tricapitali latrocinioq; atrociore, palã et aperte cõpilata exclamet atq; auersa: id porrò furtum cũ tã immane sit, et fœdũ, ipsum tamen furẽ tam manifesto teneri (o hominem perhebetem) ut inficiando esse non possit: seu indicia argumentaq; certissima, seu uestigia ad furtorum conge-

riem

riem ferentia male structam & inconditam: seu testimonia quæramus exceptione maiora. O facinus inconsultũ, etiam si de iure ipse responsitare publice titulo libri sui profiteatur. Iam primum uisendum illud ingenij furacis degenerisq́; monumentũ, ad nepotes trinepotum (ut credo) manaturũ, sine die, ac consule, aut Venetorum duce, nullo anno dominico editum & peruulgatũ: quantã habet indicij uim, quantã signi argumentiq́; ad fraudẽ explorandã? ad circũuentionem Assis mei demonstrandã? ad coitionem in caput meũ factam, in lucẽ proferẽdam? mitto quòd omen habet ad librũ publĩco decreto sic damnandũ & antiquandũ, ut etiã in actis ciuilibus animi tam degeneris (ut Codro sit nobilior) memoria circũcidatur atq; oblitteretur. At commendationem atq; testimoniũ habet Baptistæ Egnatij, uiri & mihi amici, ut refellere pudeat, & probitate et doctrina præditi, ut pigeat: Addam etiam si libet prolixe de me & magnifice meriti, ut postea ostendam. Sed tamen nec amicitiæ ius atq; officium: nec eius uiri existimatio integra (quam libẽter & prolixe fatebor, si hoc unum factum recipere me sinat quoad hanc controuersiam cum eo deciderim) inhibere me possunt, quominus lege agam in causa capitali, ac iure meo ostendam ipsum sibi in ea re non satis constitisse, idq́; beneuolẽte deo amicitiæ præside facturum esse confido: eatenus certe ne testimonio eius lædar. Itaq; homine & literarũ elegantium perito, & ciuilis iuris non experto, non iniquo (ut spero) in hoc quoq; utemur, ut refelli testimoniũ suũ non ægreferat in causa hominis nimium sibi amici. Dedit enim clarius atq; luculentius animi autoritati specimen quasiq́; desponsi iam inde annotationibus editis, quàm ut ad prudenteis iudices & seueros elogium illud suum eblanditũ quoquo modo uel expressum testimonij pondus habiturum existimare debuerit. Nec (quod bona eius uenia dixerim amicitiaq́; constante) id literis bonis est operam nauare commendabilem, amicitiæ prærogatiuã conscientiæ anteferre conspicuæq́; rei euidentiæ: & quod alterius esse occupationis iure ignorare iam si uelis non possis, id blanditijs & ambitui quasi pro

potestate

potestate tribuere & elargiri. Certe quidē cum uiro cætera mihi probato, hoc expostulare cum bonorū æquorūq; hominū uenia, cum pace diuina licebit atq; eius etiā ipsius (ut spero) cum gratia, quod delatū mihi loco et tēpore opportuno testimoniū in annotationibus supradictis, nullā meā ob culpā nouo exēplo irritū facere uoluerit. Quid enim aliud id esse dicā, quod idem ipse nullo die, nullo anno diuersum illi testimoniū atq; etiā è diametro oppositū aliud emiserit? absit ut uiri tū mihi amici, tū apud omnes doctrinæ merito gratiosi, obtrectare nomen in animū inducā: id demū in querelā deducere me testor quod sine causæ quā nunc ago dispendio atq; præuaricatione præterire nō possum. Hoc dico, hominē primariæ existimationis inter linguæ latinæ instauratores, eiusmodi testimonium Portio, id'q; iterū, ferre nō potuisse, ut non religione obstringeret animū suum, officinæ'q; illustris fidē atq; autoritatē suggillatione afficeret. Quod'q; domesticæ ipse amicitiæ, quod necessitudini procaci atq; flagitatrici lōge plus æquo ultra'q; aram Mineruæ tribuerit (ut nūc germanā omittam religionē) id uero doctis hominibus, duntaxat æquitatis & honestatis consultis atq; retinentibus, nulla probare facundia, nulla autoritate poterit. Ecquis enim unq̄ meminit tale exēplum esse proditū? tu'ne cū sis summa existimatione celebris, eximia eruditione præditus: in albū iudicū inter primos relatus, causam omni iure lapsam, nullius patrocinio meritā, una tua ut tabella superiorē facias? ius'q; suapte ui certissimū, uniuersorum præiudicio confirmatū tuis autoritatibus præiudicatū, tēporis præscriptione constitutum, ratum & fixum, cōuellere aut labefactare una subscriptione audeas? nec quæstionē modo rei consensu consilij iudicatæ atq; finitæ referas (id enim fortasse etsi in re tam liquida ridiculum est, tamē exemplo non malo fieri posset) sed etiā homini à te non alieno, in iusta possessione acquiescenti ac securitate sopito, indicta causa rem abiudices, quā non modo iure gentiū atq; humaniore, sed etiā ciuili atq; usu longo suam fecerat? uide quæso etiā atq; etiā ut id ius esse possit, uide ut id in me exēplum statueris nō

pessimo publico. Aiunt qui Egnatium nouerunt, fide, religione, pudore, spectatũ uirum atq; probatum esse: nihilq; minus unq̃ ex ingenio suo moribusq; fecisse: siquidẽ eius opera id factum est, nec item aliâs ipsum dissimilem sui fuisse: & quidem ipse mihi libentius nihil persuaderi sino, quàm homini obreptũ esse tanto tempore, aut odio certe, tædio, & assiduitate extortum id officium munus'que amicitiæ inauspicatæ, ut Venetijs uir dignitatis retinentissimus, de statu suo non decedere sed declinare sustinuerit, offensionem ut uitaret necessitudinis Vincentinæ, odiosæ. Flagitatricis, quæ æquum, bonum & honestum conniuere perpulit aut annuere importunæ immani'que confidentiæ. Sed mox id fortasse, nunc quod agitur agamus. Elogium igitur illud iam alterum totius'que libri editionem ut suspectam postulauimus, indicio tam uehementi, argumento'que tam suapte ui constanti, uix ut elidi possint uestigio ita impresso coitionis in meum Assem factæ, ut deleri iam nequeat. En tibi alterum indicium ab eiusdem Egnatij persona in hoc mimo argumento'que adumbrata. Nam cum iandiu obsoleuit iste mos inter eos qui suapte fidutia freti sunt, epistolas commendatrices à doctis eblandiendi: tum uero nunquam ijs libris eas prætexere in usu fuit, qui rerum uisendarum antea'que inauditarum professionem præferrent, quippe quod satis eos uendibiles faciat aut index aut titulus. At liber Portij eum titulum habet, eiusmodiq; rerum explicationis sponsorem, unde non iam lactis haustum gallinacei sperare, sed etiam Tantali talenta possis, ut fuit olim in prouerbio: adeo hominem in literis infantem non puduit cothurnos sibi grandioreis aptare: credo ut risu hominum liber exciperetur. His & iam dictis accedat indiciorum signorumq; cohors quingentaria: ex libri lectione otiosa, lectori non hebeti, ad euertendam huius strophæ architecturam: utique cum ea antistropha quam beneuolente prouidentia obstruere Portianis insidijs in mentem tum mihi uenit cum ad Egnatium scripsi, eam'que epistolam peruulgandam ideo esse duxi, quod repetita die testimonium Portiano Se-

ſtertio perhiberi uidebam, cum ante biennium in Italia Aſſis meus ut probus, ut bona fide pe[illegible] paſſim admitteretur, hominum æquitate ut cenſeo in ho[illegible]ulgente ob egregiam uoluntatem potius quàm d[illegible] longo interuallo ipſe animaduerti, cum me[illegible] quibuſdam in locis neglectas & inconditas. Eſt autem Portij ſtructura cum inſcite & abſurde digeſta, tum uero ipſa in uniuerſum machina qua me cum Aſſe meo de gradu deieciſſe primarijs proximo nunc (ut audio) triumphat: adeo inconſulte ab homine iuris conſulto adornata, ſic imperite librata, primore ut aſpectu inſidias prodere, atque ut prædo etiam ipſe cuius negotium agitur, & fœdam coitionem & diu me ditatam impoſturam, & ſeſe etiam ipſum impoſtorē ſtolid[illegible] planum'q; planè bardum indicare uideatur: uſqueadeo difficile eſt in tus premere erumpentes notas conſciētiæ. Verum age fac rem uafre & ſolerter eſſe concinnatam ab eo: eſto ut omnia etiam ſint ab iſto conſentanee congruenter'que attexta ijs quæ in annotationibus orſa fuerant, atque ijs quæ in libro Portiano prætexta ſunt, do illi ut ab inſtituto commēto ad ſummam operis manum nihil offenſionis fuerit: audiamus iam teſtimonium uiri grauis atque eximiæ fidei, teſtis non à me rogati, non mihi autorati, nulla neceſſitudine niſi literaria coniuncti, ſed forte (ut ſperò) fortuna oblati, uel diuina potius prouidentia quæ hactenus à meliore cauſa ſtetit: is eſt Andreas Alciatus, non meus, ſed Portij: non noſtrâs, ſed tranſalpinus: non mei ordinis, ſed iuris conſultorum hodie decus lautioris doctrinæ probatæ'que merito, quam non ægre cum iuris prudentia iungi poſſe docuit, exemplum'que induſtria ſua prodidit: in cuius ego ordinis olim offenſionem inconſulto fer uore incidi. At in eodem ordine Portius magnifice ſeſe infert: in ea officina ut manceps pro imperio (ut fertur) ac poteſtate agit, eo denique nomine præcipue cenſetur: nam literarum humaniorum ſtudium autorum'que priſcorum lectionem atque emendationē, non ſucciſiuis horis, ut alij ſolent, ſed tumultuarijs tantum

N 2 furti-

furtiuisq; destinauit ut eius uerba indicant. Neq; uero Alciato *aut mutuum perhibeo testimoniũ, aut ita perhibeo ut causæ & tempori seruiã, nec rursus ille mihi liberalius æquo testimoniũ impertit, ut me in ære suo habeat: qui homini in* Italia *negotianti usui esse non possum, præsertim in suis iam copijs domesticisq; uersanti.* Pridem *etiam cum ei succensere͂ (iure an iniuria nihil ad rem pertinet) sed cũ ad* Longoliũ *scribens, quodã loco quererer* Alciati *iniuriã, quod eum dicere͂* Assis *nostri documēta in* Dispũctionũ *quodã loco ab eo fuisse eleuata, quasi aut copia autoritatũ defecta, aut ieiuniore argumentatione comprobata q̃ ut præcidere ansas cauillãdi possent, si quis improbius inficiari uellet: cum contra ego contendere͂ ita à me omnia plana facta & penè demonstrata, ut confessione͂ omnibus uiderer expressisse quãuis pertinacibus, ita illi epistolæ ad me* Alciatus *rescripsit, ut stomachari potius eum et acriter & diserte, quàm à me gratiã ea epistola inire uelle quiuis arbitraretur.* Ea *epistola in tertio* Dispũctionũ *eius libro inserta est quæ* Basileæ *non pridem instauratæ sunt: ibi ille quodam loco:* Nam *cũ liber hic tuus (inquit) nuper fuisset editus,* Venetijsq; *ego cũ* Egnatio, Portio, *quibusdãq; alijs doctis uiris de eo uerba facere͂, asseruissetq;* Portius *eiusde͂ se argumēti libellũ scripsisse, eumq; de sinu prompsisset, egregie tractata ab eo pleraq; deprehendi: nam & denarij æstimationem ex numismatis illis quæ cum hac nota ✱ nusquã non reperiuntur recte inibat: indeq; ad nummi, ad argentei quoq; sestertij ualore͂ rationabatur.* In *eo à traditionibus tuis dissentiebat quod decies sestertiûm, decies centena millia minime interpretabatur, sed cæterorũ qui uulgo scripserant sententiã ferè probabat.* In *hũc ego cum antilogias (ut ait ille) afferre͂, exq; tuis argumētis confutare opinione͂ hanc aggressus essem, ijs ille omnibus ita respondebat, ut cum tu ex collatione autorũ ostendisses eam loquēdi formulam inter se differre, ipse apud eos autores hoc differre non negaret: sed ideo non probari ut decies sestertiûm magis decies centena millia quàm decies decem millia uel decies mille significaret: aiebatq;*

tatq́; posse ita dissolui ut uno in loco de sestertijs nūmis actum credamus, alio de sestertijs argenti: quas acuti hominis et in legalibus studijs exercitati responsiones cum non carere cauillo assererē, nihil tamen tunc ut in tumultuario sermone occurrit, & reliqua. Hiccine eiusmodi testis ut reijci ab homine pudente citra ruborē possit? nonne uero hoc eiusmodi testimoniū est, atq; ita oblatū sic ab homine aliud tum agente prolatū, ut ipsa (ut ita dicā) ueritas protulisse uideatur? mihi quidē uidetur. Age per me iam licebit ut Andreas Alciatus, iuris imprimis consultus, uir integra opinione praeditus, Mediolani atq; Auenione illustris iuris interpretatione, commentus hæc esse causa mea, si quidē credi potest, existimetur: nisi insigni elogio, eoq́; præscriptione maiori id eius testimoniū adiuuetur & confirmetur: quandoquidē impudentia proiecta & deplorata nunq̄ ita deprehēsa est ut inficiando nō sit, nisi ita in angustū redegeris eam ut uersare se nequeat. Idem Egnatius cuius epistola columen est atq; ornamentū ascititium, uel amuletū potius, illius libelli rerum comploratarū nobis restitutoris, cuius amuleti fidutia in publicum è tenebris exijt, atq; ex illo sinu Portij sese tandē protulit: ipse inquā Baptista Egnatius, quē honoris causa toties nominādum habui, in ijsdem annotationibus in Suetoniū, cū id esset quod supra cōmemorauimus de Portio suo præfatus, post unam & alteram chartā, expositurus illud in Augusto: *Senatorū cēsum ampliauit, ac pro octingentorū millium summa duodecies sestertiûm taxauit*: hæc uerba de me scripsit: *Ingenui (inquit ille) est hominis fateri per quē didiceris: & me hercule hunc locū perobscurū, nec ulli quod legerim cognitū, Budæus ex Gallia uir à secretis regis primarius feliciter attigit: cuius eo libentius mentionē facio, quod annotationibus suis in Pandectas antea satis celebris, & tralationibus quibusdā Plutarchi nobilis, nuper editis quinq; de Asse & partibus eius libris, adeo clarus euasit, ut non possit non summopere ab omnibus cōmendari: qui duodecies sestertiûm & centies & millies differre plurimū à duodecim centū & mille docuerit.* Cuius sen-

tentiam eo libentius sequor, quod non minus doctrinæ præ se fert q̃ candoris. Huius elogij uerba nonne ita ab homine graui & probo contestata esse uidentur scriptoq́; consignata, ut integra tum mente et composita hominem fuisse intelligeres: id utiq; iam inde agente prouidentia ut fauces strangularet Egnatij elogium Portianæ confidentiæ? nonne is testis è familia Portij ac penè è sinu eius productus est: ut causam iure lapsam, calumnia sola fultam, tanti temporis silentio desertam, constantis deniq; famæ præiudicio damnatam, etiam iugulare uideatur? Hic existit quæstio, utrum aqua hæreat (ut aiunt) in his Egnatij testimonijs, nec ne hæreat? Hoc enim omnino constituẽdum est hanc controuersiam iudicaturis. Etenim si Egnatius memor erat supradictorũ uerborum quæ in annotationibus de me scripserat, quonam tandẽ modo in illa epistola libelli Portiani uindice atq; uẽditatrice hæc uerba scripsisse eundẽ ipsum credamus? Et iacuisset hæc sanè pars rei literariæ, nisi Portius noster cum maiorũ suorum gloria celebris, tum sua laude illustris, rẽ obscuram primus tentare ausus, feliciter illustrasset. Equidem cum hæc scribens atq; alia eius epistolæ uerba perpenderem, propius nihil factum est, quàm ut dicerem atq; ducerẽ Egnatium huius editionis consilio parum affinem esse, quo fit ut nunc superiore illa nostra uerecunda atq; amica expostulatione bona ex parte eum liberem. Quis enim credat homini singulari eruditione, summa grauitate, integra existimatione prædito, tanti fuisse amico tali quo iure quáq; iniuria obsequi, ut offendere eo obsequio non modo ad populum, sed etiam ad ordinem amplissimũ Venetijs, ad primoresq́; doctorum non recusaret, cuiusmodi in ipso senatu complureis esse nouimus & uidimus? ipse quidem certe adduci non queo ut credam illam epistolam ab Egnatio esse scriptam, ac ne subscriptam quidẽ, aut alio modo agnitam quàm patientia pœnitendæ, si integrũ esset, amicitiæ accommodanda. Neq;, quod quidam aiunt, libens mihi persuadeo, Egnatio esse obreptum homini acri & circunspecto, eoq́; minus quod alij causabundi dictitant, amicorum crebris allegatio-

gationibus, multorumq́; annorum ambitu eblanditum tandem ipsi ac pene id extortum recusanti & auersanti, diu deniq; postulati iniquissimi omen reijcienti, ut id aliquando committeret, ipse illiberali ut obsequio personæq́; suæ indecoro obstringeret cõscientiam, cum eo quoq; ut famæ discrimen ad primores populumq́; adiret. Quo magis detestandam immanis huius furis importuniq́; procacitatem esse quiuis iudicet, qui in huiuscemodi quoq; postulatis morigeram esse debere amicitiam existimauit, exemplumq́; capitale cõsignatum literis testatumq́; prodidit in caput utiq; amici uiri probati incubiturum, nisi eo nomine amicitiam famosam & infaustam clare ipsi renũtiarit prima quaq; occasione: certe quidem digna est epistola, quam maxime subditiciam quiuis qui Egnatiũ nouerit existimare possit. Sin id negetur, ita certe ab eo scriptam neglectim & defunctorie, ac uelut reclamante conscientia, dissimile ut eam esse cæterarum suarum scriptionum uoluerit, ut ipse quoq; sui esse dissimilis tantisper sustinuit. Postremo quiduis potius quàm libenter, aut sponte, atq; integra uoluntate eam epistolam scripsisse, quã propter prouideret ipse ilico posse secum agi tabulis obsignatis famosaq́; actione. Atq; hæc ita dico, ut ijs probandis, Egnatio magis consultum homini ita de me merito, q̃ causæ meæ cupiã, ne ille aut inter se pugnantia, aut tanto nomine tã clara existimatione indigna prodidisse uideatur. Etenim fac esse ut ille quæsitæ autoritatis oblitus, iugi eadẽ suppliciq́; postulatione hominis opibus et factione subnixi uictus, suasorũ autoritate perpulsus, intercapedine septennij exoleuisse elogiũ illud crediderit quod in manibus hominũ adhuc fuit, eritq́; in posterũ, cuius tandẽ Portius testimonio iam utetur? cuius patrocinij fidutia liber ille manifestò cõfestim deprehendendus, è latebris exiens in publicũ prodibit? cuius fidẽ implorabit ubi omniũ conuicio, ut impudẽtia tantũ perdita cõcerpẽdaq́; uanitate cõcretus, omniũ conuicio exceptus erit? nisi uero si quis erit qui iurisconsultorum placitis audiendum testimonium eius dicat qui aduersus fidem testationis suæ uacillarit, aut nisi scriptis eiusdem ho-

minis credendum est fidem sibi mutuo derogantibus. Neq; enim se stertiûm duodecies & centies & similia, in lucē explanationis primus è tenebris obscurissimis adduxi Egnatij testimonio: & non illa epistola liminaris, Portio palmā eiusdē inuenti deferens palāq; pronuntians, falsam habet inscriptionē, siquidem Egnatius constanter testatus est. Neq; ipse tum Egnatius meminerat quæ de Portio ante scripserat in illis annotationibus: ac de me elogiū pronuntiatum, non præceps, sed meditatū: non quodlibet, sed elaboratū: non parce, sed benigne delatū non meminerat: nam aut utrunq; obliuione transmiserat, aut neutrū: nec uero si rursus utrūq; meminerat, non etiā recordabatur quanto se crimine id scribēdo alligabat, quāta religione obstringebat & propemodū scelere. Simul enim subibat ipsi utiq; cum tabulæ à se obsignatæ in publicū prodijssent, secum ex ijs ipsis agi posse non modo inconstantiæ, sed etiā iuris gentium uiolati, nisi si non id est uiolare ius gentium, quod Franco aut Gallo homini iusto mancipio quæsitum sit, id prædoni improbissimo ambitiose aut alioqui indulgere & elargiri. Eat igitur eat inquam Portius, amicis'que succenseat, qui epistolam illam furtiui inuenti assertricem, absurde atque inscite prodeuntem subornauerunt. Ita homini deprehenso, destituto, patrono, testibus, testimonijsq; defecto, id solum superest suam ut in classem præpropere redeat, et publico posthac careat, quando impudētiæ (quæ præsentis interdum numinis instar habet) litare hoc sacro non potuit: atq; ita redeat, ut si hactenus tam immani importunaq; audacia defunctus sit, clementer secum superos egisse inferosq; fateatur. Mihi uero præter indicia, signa, argumenta, documentaq;, quæ affatim tum aliunde suppeditant, tum ex Asse meo scatent, & exuberant, testis est unus refutatione maior ut antea docuimus, clare, dilucide, uocaliter, pro testimonio loquens, fidem ille quidē sibi cū cōstantia & grauitate astruēs tum opportunitate, id adeo ut hoc uno firmamento si cætera non suppeterent, causa mea non modo niti et stare, sed etiam causæ aduersariæ longe præstare posset, ac plures

tribus

tribus(ut ita dicam)mereri, accedente utiq; prærogatiua composi tionis Assis nostri, non inconditæ, non indigestæ, nō tumultuariæ, sed accuratæ, sed solicitæ, sed sese urgētis & anxiæ: postremo quæ notas omneis habet indiciaq; probæ mentis nec male sibi consciæ: cum iste contra uelut alias res agens, librū argumentosum supina securitate calamo incōcinno percurrere uideatur potius quàm scri bere: ut intelligere quiuis possit qui librū eum post Assem meū lege rit, omnia ex Asse nostro in Sestertium Portianū nullo negotio es se transcripta: quanquam nō tam transcripta esse iudices, quàm re gesta ab homine crassa(ut dicitur)Minerua horridaq; imbuto, illo tis, tetris, callosisq; manibus summas rerum decerpente. Hominem uanissimum Portiū, liuoreq; simul ac stolida ambitione cæcum, qui Egnatium uirū & doctrina singulari et industria celebratū ac de ipso multorū opinione supramodū meritum iam inde ab annotatio nibus editis, sic per ora mortaliū traducere sustinuerit fidutia ami citiæ sanè inauspicatæ: consilio tam stolido, tam cæco, tam præcipi ti, fidem ut illi, testimoniū sibi atq; patrociniū in causa profligata ademerit: adeo cuius hominis elogio librū suum approbare publice meditatus est, eius ipsius autoritatē eadē se opera eleuare præ stu pore non sensit. En scitā concinnamq; imposturā tot annis medita tam & instructā scilicet quàm auspicato susceptā et excursam, tam secunda aui prolatā et editam: Verumenimuero operæ erit(ut opi nor)pretiū unum aut alterū libri lepidi & elegantis cōmemorare locum, ut inde specimen lectores sumant probitatis autoris. Iampri mum libro primo: Accedit, inquit, ad comprobationē cōputatio pul cherrima Ciceronis in oratione tertia in Verrē, cū ex libellis publi canorum conatur detegere Verris furta: quæ cum mihi naturam huius aduerbij duodecies præcipue demōstrauerit: quid de illius et aliorum similiū significatione ut decies & uicies & reliquorū ob seruauerim, hinc sumpta occasione obiter, & reliqua. Deinde post quam rem à nobis paucis uerbis explanatā, longa ipse & perplexa disputatiōe obscurare conatus est, uidelicet ut in duobus libellis ali

quid salte non furtiuu dixisse uideretur, ex amoena tande digressione tanq de asino (quod aiut) ita decidit ut ad furta quasi ad uia institută rediret. In hoc, inquit, loco addatur locus Gellij, qui multipliciter huic meae comentationi suffragatur. Nos aut in I. Assis nostri libro utranq; autoritate citauimus, subductaq; ratione plene explicauimus, cu eo ut in illo Ciceronis loco inueti nostri fidutiam primu collocasse nos testaremur. Idem porrò Portius cu de aureo numismate, auriq; ad argentu proportione copiose in Asse nostro tractata et explanata, nonulla pingui Minerua homo rusticus qua si Samio uase hausisset, in suumq; libru atrameto sutorio dignu turbide, lutuleterq; transfudisset: Ex his, inquit, declarabitur ratio satis obscura, & ut existimo usq; nuc ignorata. Hic hic quaeso lector aestimet, nuquid haec asseueratio hominis summa (credo) fide praediti: (cu decus sit patriae) fide arrogat ijs quae ab Egnatio in annotationibus scripta sunt? an mendaciu potius laudatori suo in libelli fronte adumbrato exprobrat & obijcit? Neq; uero Egnatij tantumodo, cuius testimonia istius impudeti stoliditate inter se collidun- tur, fide haec asseueratio labefactat, sed etia Alciati de decies et ce ties sestertium summa fide testificatis. Quis igitur huic ia libro fidem habeat? omni fide casso, omni autoritate lapso. Quis ipsi libri autori, uel sestertiu nummu credat, omnibus ia copijs, omnibus facultatibus nuc euerso? cu nuper sestertijs, taletisq;, aere, auro, argeto, loge copiosior omnibus aequalibus, maioribus, superstitibus ac fato functis existimari uellet: ita que ad coelu uaniloquentia repente quasi somni uehiculo sustulerat, haud scio an de coelo praecipite inconsulta gloriae cupiditas detraxerit ac turbarit. His similia sunt quae ille de stipedijs militaribus, de censu senatorio, de mensuris me dacissime sibi ascripsit. Quod facinus diu ac multu admiratus sum ab homine esse susceptum qui tum iurisconsulti appellatione censeretur, tum in ditione Venetorum auum ciere, ut fama est, non obscurum ac porro etiam posset. Sed nihil aeque obstupui, quàm duo loca Plutarchi à nobis enarrata plenè & explicata, eu esse ausum ut sua

ut sua

ut sua, ut ante inaudita, ut sibi palmaria cōmemorare: ut quo in loco numeros omnes impudentiæ etiā suæ, suisq;, Portius supergressus est. Vnus est in Antonio de sestertiûm decies, alter in Pompeio de opibus Romani imperij, quæ etiā (si diuis placet) sustinuit homo illiteratus palàm dicere se è Græco exēplari latine emēdasse, cum interim in horū altero homo circūspectus, ita se interuersa inuenti gloria implicuerit, ita furti mēdacijq; laqueis induerit & irretiuerit, ut adhuc in luto fœdissimæ ac flagris dignissimæ hallucinationis hæreat. Nam cū Plutarchus scripserit Romani imperij uectigalia post Pompeij triumphū ad octo millia & quingētas myriadas excreuisse, hoc est, ut Latini loquuntur, ter millies & quadringenties cētena millia nūmûm, ut nos in tertio libro de Asse docuimus, iste literariæ lucis instaurator, antiqtatis interpolator, ætatis suæ decus, summā auxit decuplicato, è chiliadibus myriadas faciēs flagitiose & portentose: eāq; appellat octuagies quinquies decies millia aureorū Italicorū. Quem locum ut opinor emendabit cū Græce melius didicerit, aut cum iterum Assem nostrum legerit atq; intellexerit. Pergit etiam porro, blandoq; errori atq; arridēti indulgens, arctius sensim arctiusq; suis se commentis implicat uaniloquentissime, quoad furta furtis cumulans, improbe tandem expilata, stolide astruēdo destruit. Vt aūt intelligeres animosum ipsum strenuumq; furem esse, nec aceruos tantos Assis nostri primoribus (ut aiunt) digitis delibasse: non satis habuit ipse tot sestertia, toties sestertiûm, talentorum tot millia, tantam æris, auri, argenti uim à nobis iandiu publice exposita & consecrata, uno spiritu confidentiæ depeculari: usuras etiam eorum centesimas, semisses & alias: (o durum acerbumque creditorem) floccifactis sanctionum interdictis, ut debitas abstulit. Quin & palmarium plaudendumque inter suos fore existimauit epulatuque dignum in prytaneo, si spolia & Gallica & opima cum ramento auferret, gētisq; Francicæ nomē memoriæ eximeret. Eadē porro solertia, eadē doctrinæ fidutia erectus, simul collectæ (credo) antea opinionis in li-

in literarũ elegantiũ professione prærogatiua fretus, mẽsurarum restitutionem emetiens, omniáq; operis à me ut susceperã præstiti hominumq; assensu probati, corollaria contrectans, ut quodq; bellissimum fuit raptuq; facillimũ, abstulit, in illamq; sarcinã furtorũ tumultuariam cõgessit: neq; enim uacabat digerere homini (ut ipse inquit) negotiosissimo: qui tamen (quod mirêre) rem diu expositam & iacentẽ, atq; à nullodum præ magnitudine atq; intractabilitate sublatam, aliud agens ipse, atq; obiter tentatã, primoribus (ut dicitur) digitis suscepit, sustulit, circuntulit cum stupore hominũ: huiuscemodi enim operis absoluti rationẽ uisendi etiã etiãq; libri amoena lectio præfert. Id uero ægre (ut opinor) quãplurimis probabit, etiam si omneis tribus stultorũ laturum se sperauit, quod ex tãta rerum copia cum permulta cõpilando, plurima missa facere præ imperitia infantiáq; cogeretur, nihil tamen intactũ reliquerit, nihil non præcerptũ & libatũ: adeo uideas omnia Assis nostri insignia, omnia loca illustria, ab homine iurisconsulto Portio, suillo pene more obtrita & conculcata. Hic est Portius lectores, qui Hermolao Barbaro usuræ centesimæ indagationẽ instituenti facem primus intelligentiæ prætulit. Quo facilius contra inculcatã opinionẽ homines sibi, persuadeant non temere, nõ ab re, non immerito qua de re nunc agitur, decus palmãq; sibi abripuisse. Sic enim inquit libro secundo de uino Opimiano loquens: Hac computatione obiter usuræ semissium cõprehenduntur, quas nostris seculis diu non bene cognitas, mihi olim applaudebã uel solum uel inter paucos intellexisse. Postea longo interuallo Hermolaũ inter nostræ ætatis literarũ assertores eminentissimũ, in prima editione ignorasse: in secunda non suo fortasse inuento, sed ex alicuius relatione cognouisse animaduerti. Enimuero hominẽ liuidum (exclamet hic aliquis) qui tan diu errare homines ordinis sui passus sit: ac fortasse etiã (ut est liuoris ingenium) ad hodiernũ usq; diem siuisset, nisi aut Hermolaus aut alius id facere instituisset. En cui iniurato nõ secus credas quàm utraq; manu aram tenenti & adiuranti: en qui cum in tenebris mi

ces

tes: en cuius oratio natales generosissimos indicet & clamitet. Cur autem homini candido in mentē tanto interuallo uenerit, Hermolaum hominē Venetum laudationis prætextu hac nota præstringe re, quasiq; statuæ eius caput auferre, rationē inire nullā potui, nisi ut crederemus non ab Iucundo architecto Veronensi amico olim meo, Hermolaum erroris primū admonitum fuisse, sed ab amicis familiaribusq́; Portij rem proditā Hermolao, quibus simplicius arcana sua credebat: cuius rei laudē sibi non esse ab Hermolao honorifice delatam, uir æquitate summa merito nimirū succensuit. Id quod facile ijs persuaderi poterit, qui etiā me cōmentarios eius usq; Vincentiam suppilandos mandasse arbitrabuntur, ut inde libros illos de Asse componerē. Verū ut finis principio, & utrunq; medio congrueret, utq; omnia eodē spiritu confidentiæ uecordis & conclamatæ apta, & coagmentata esse sciremus, librū triuialis ac sutorij artificij pari coronide claudendū, eiusdēq; impudentiæ clausula absoluendū esse duxit. Ad rem enim magnopere pertinere rat⁹ sum, ipsa autoris uerba referre: Iam satis, inquit, superq; sit mihi homini occupatissimo, et uarijs et molestissimis curis implicito, & (ut alia omittam) iam decē filiorū patri, sestertio iam pluribus annis perfecto, ad demōstrādos antiquorū mores hæc pauca insuper aggregasse: Pleraq; uero alia quæ olim studio uigente cōmentauerā negotia nunc supprimunt, quæ tamen & ipsa aliquando fortasse edētur, si uita, et otiū suppetat. Dedisset huic Philoctetæ Hercules aut arcum suū aut clauā: nōne nobis omneis ærūnas exantlasset, ad mōstra è literis exterminanda? Quid hoc homine facias? aut quid si eum ames, ipsi faciendū libro iam iterum emisso prolatoq; censeas? Quidnam aūt potius quàm ut attritæ frontis crimen atq; ignominiam, excusando stupore præcordiorū auertat & deprecetur? Hic dicerem nec ne diu addubitaui, quod compertū habeo ab oculatis testibus, de præclara illa commentatione lingua uernacula elucubrata, duobusq; amicis credita, ut latina fieret stilo q̄ appositissimo ad fidem faciendā ab autore ipso esse scriptā: siue negotijs auocatum

fuisse

fuisse credere debeamus, id quod ipse eã ob causam (ut opinor) non semel testatus est, siue hominẽ elegantia Accursiana imbutum piguit hac ætate stilũ reconcinnare: ita in libri cõpositione latina architecti opera tantũ functus est, præterq̃ in infimo calce operis, id est in ea clausula quã proxime trãscripsimus, in qua structuræ suæ specimen ideo nobis dedit, ut res satis uulgata perspicua quoq; fieret. Atq; hæc quæ diximus, ab eo scripta sunt peruulgataq́; Venetijs non uerecunde, cum ante duodeuiginti menses quinq; libri nostri de Asse & partibus eius ibidem impressi fuissent, in officinaq́; Asulana omni die, omnibus horis uulgo contrectarentur. Hic quæro si huiuscemodi facinoris quod nõ sine suggillatione ac dedecore patriæ admissum est, ab actore publico quæstio postuletur: aut si me aliquãdo tũ meo, tũ publico nomine iuris præsidiũ, ordinis amplissimi fidẽ, senat⁹ imperijq; clarissimi nomẽ implorãte, in eo enim senatu olim multas horas sedere honoris gratia mihi cõtigit patritiorũq; indulgentia, cũ res seriæ et uisendæ me arbitro agerẽtur: sed si ut est huius facti indignitas uenerãdisq; cõuctus æquitas, me iniuriã conquerẽte quæstio ea de re decreta exerceatur ecquis hũc hominẽ seruare aut Tullius aut Demosthenes, ecquæ oratorũ cohors noxæ et pœnæ eximere poterit? quis cũ eo descendere in causam, quis subscribere audebit? Age iam si sententiæ de inaudito crimine, cõpertoq; & cõuicto rogẽtur, ecquis est qui non extremũ aliquod exemplũ in istũ edendũ esse censeat, ut patria ipsa religione ignominiaq; soluatur: in eoq; reo statuendũ qui rem inauditã ausus est, ne quis in posterum alligare imperiũ illustre tetro facinore audeat? atq; ita ut iurisconsulti in eam sententiam cupide certatimq; transeant, quorum ordo istius scelere haud dubie impiatus est nisi in eum seuere ilicoq; uindicetur. Fabius libro quinto: Nec mihi uidentur, inquit, Areopagitæ cum damnauerũt puerum coturnicum oculos eruentem aliud iudicasse, quàm id signum esse perniciosissimæ mentis multisq; malo futuræ si adoleuisset. Si id Areopagitæ in puero exemplum prodendũ censuerunt ob malæ mentis indolẽ,

quid

quid in uirum ipsi, quid in senem statuissent ob inexpiabile mentis deploratamq́; proteruitatẽ? Ecquis porrò post hominũ memoriã & in ciuili uita cõpositus, & claris natalibus ortus, & inter iurisconsultos professus, tam proterua ac profligata mente fuit, ut simili commento instituerit, alieni tantiq́; laboris fructũ, alienæ laudis copiosam satis messem, nõ dico carpere et imminuere, aut hic illicq́; libare et sublegere, (hoc enim trãslatitiũ crimen esset) sed usq́;quaq; ducta falce uanitatis furtiq́; permetere? idq́; adeo, optimã ut partẽ auferre, reliquam proculcare mallet: quàm id saltem integrum relinquere quod auertere non posset? Iam uero ut ne improbus esse sibi tantisper dum animo exulcerato satisfecisset, meditatus sit, idq́; dolori liuoriq́; condonare debeam, num etiam tanta secordia, ea in curia prædituũ esse me existimauit, ut uiuens, uidẽs, sentiens, pignorum tam multorũ taliumq́; possessionẽ, in qua plena securitate acquiescebam, interuerti atq; diripi à quoquam, nedum à Portio *uincentino sinerem? Ego'ne ut tantum tribuerem aut Vincentinæ nobilitatis uertici, aut maiorum gentium iurisconsulto, ut ei Francici nominis fasces industriæq́; nostræ mediocris submittendus esse ducerem? ut harpocratica infantia prædoni vincentino patientiã accommodarẽ? ut septem liberorũ parens mariũ et superstitũ (quoniã ipse eo se quoq; nomine admirari uidetur) ijs debitã, despõsam, destinatãq́; hæreditatẽ, insano penè labore florẽtis ætatis uigẽtisq́; cõparatã agere ferreq́; Portiũ Vincentinum & expilare perpeterer ignauo silẽtio? nec furtum illud atrocissimũ atq; immanissimũ, luculentãq́; prædã auersam ac diuexatã, conspicuã ciuili uociferatu testatissimamq́; facerẽ? in sinu (credo) indignari atq; ingemiscere uirum bonũ oportebat, eamq́; in optima parte bonorũ illatã calamitatẽ, iniuriãq́; deuorare, aut inter domesticos tantũ mussitare queriq́; religiose. Sanè uero quoniã mihi res est cũ hoie et æquo & moderato, honesti pariter decoriq́; respiciẽte. Nã per diuos iã immortales, quotusquisq; faceret, hoĩm quidẽ recta fretorũ cõsciẽtia, nec sui nataliũq́; immemorũ, ut quũ atrocissima iniuria famosáq; ab eo*

homine

homine affectus esset, unde minime metuẽdũ uidebatur: hominũq; fidem implorare quiritando æquitatẽq; posset, non lege uti mallet ciuiliq; præsidio, quo famæ consuleret, quàm inerti uerecundiæ indulgendo, silentiũ fouere, blandamq; tranquillitatẽ amplecti parẽtem degeneris ignominiæ? At etiam homo omni lepore orationis, omni scribendi peritia nisi formularia defectus, autolycũ (ut Plautus inquit) furem se fore confidebat, et furtũ quãuis luculentũ, q̃libet manifestum, ita immutaturum sperabat aut dissimulaturũ, ne agnosci à me posset manifestoq; comprehendi, cum suo indicio ut sorex ipse manifestus sit. Quis enim unquã tam stolide, tã absurde, tam putide huiuscemodi argumenti fabulã in medium attulit? adeo cui nec ius nec fas nec æquũ ob oculos uersabatur præ animi libidine nulla mea culpa ægri atq; saucij, is nec me nec meos, nec se nec suos, nec decorũ ætatis & personæ suæ, nec hominũ iudicium respexit nisi quo modo gliscenti in dies cupiditati clausis oculis obsequeretur. Atqui istam audaciã atq; insolentiã obstupescere magis homines olim atq; execrari poterunt, quàm eius modũ rationemq; inire. Quam enim aut insolentiã, aut cõfidentiã, aut hominũ contẽptum esse dicas, hominẽ quod ad literarũ bonarũ doctrinã pertinet, terræ filium et lumbricũ, librarum, sestertiûm, talentorũq; tantã uim, ponderum mensurarũq; numeros, modos, uocabula, recta, prisca, Romana iuxta latinaq;, adhæc priscorũ monumentorũ restitutionem atq; emendationẽ, rei antea lapsæ deformis iacentis & inconditæ constitutionẽ ac reconcinnationem promittere, proferre & profiteri, qui ne libellã quidem unã argenti probi, puri, sui, ut fuit olim in sermone, in toto eo libro ostendere uere posset, si (ut factũ iam oportebat) ad iudiciũ quoddã seuerũ Areopagiq; simile obtorta ceruice raperetur? tantum'ne operæpretiũ Portius homo nouus rei literariæ afferret? antiquitatis partẽ cõploratã restitueret Portius? disceret ergo latine Portius si id sibi credi cuperet. Fama est hominẽ superis, inferis, mortalibus æque iratũ atq; infensum, quod mihi eius rei palmã quantula est illa cunq;, ab omnibus deferri, oculis ægris

lis ægris cerneret, præsertim quòd Venetijs libri mei essent editi uænalesq́; in tabernis haberentur, eò mœroris euasisse atq; æmulationis ut has intemperias in luculentã noxam suam ciuerit. Olim enim paucula de sestertio nummo denarioq́; utcunq; deprehẽderat, ut quibusdã ex hominibus audiui qui rem probe nosse poterant: quibus tamen ex ipsis aureã sibi statuã aliquando ad diui Marci consecratum iri sperauerat: à qua spe cũ decidisset, os istud silice durius ut sermo eius indicat, non modo frictione atterere, impudẽtiaq́; loricare (ut ita dicã) statuit, sed etiã in dei hominũq; offensionẽ impingere: ad quẽ tandẽ cũq; exitũ res euasura esset. Neq; uero aliud quicq̃ pensi habuit ut uerba eius clare demonstrãt, nisi ut nos homines q́; nostros ad quos etiã ipsos hæc res atq; iniuria pertinet, hoc libello prolato rumperet atq; ureret: sic enim futurũ existimauit: eademq́; opera à suis ciuibus plausum se præstigiæ laudẽq́; assecuturum. Quasi uero Itali literarũ elegantiæ pridẽ dudũq; magistri, iam degeneres esse cœperint, à maiorũq; moribus instituti sq́; desciscere: ut iam nõ sua doctrina industriaq́; cõmendabili apud exteras gentes inclarescere malint, hæreditariãq́; gloriam tueri & retinere, quàm maligna eruditione atq; subdola exterorũ laudẽ peruellere ac lancinare (ut deterioris notæ scriptores pauci facere nuper instituerunt) aut aperta barbaráque improbitate diripere & auertere. Itaq; stolidus homo longe (ut audio) opinione falsus est, qui in causam tam inuisam atq; ignominiosam incubituros doctos homines arbitratus est, nec noxam contagij pariter cũ omine auersaturos. Quod nisi aduerso ipse numine atq; aui inauspicata extra suam classem periclitari ingeniũ instituisset, nimirũ nunquã id commisisset, ut aduersus duorũ hominũ elogia grauissima imposturam populo facere aggrederetur, uanitatisq́; immanitate atq; confidentiæ iudicij publici acumen præstringere. Quanto enim & ad deũ innocentius, & ad homines cõmendabilius, & ad opinionẽ doctrinæ quoquomodo aucupandam homine erat appositius, si post illud Egnatij in annotationibus de ipso testimonium multorum opinione

O æquo

aequo liberalius: et alterũ Alciati in Dispunctionibus sanè benignũ quoq; ipsum & prolixũ (ut nũc meã testationẽ ad Egnatiũ omittã) non inuitus facere uisus esset, ut quod meum erat unius omniũ con cessione, compluriũ etiã bona pace, ipse quoq; mihi saluum nec controuersiosum esse sineret? nec illum liuorẽ quo statim à contestatione illa nostra ad Egnatium uri coepit, tandiu in stomacho illo cru do fouisset, inde ut uomica maleuolẽtiae enata & cõcreta ipse cum rumperetur, egerere eam purulentam atq; expectorare foedissime subactus esset. Nunc autem inuidiae atque confidentiae intempe rijs usqueadeo & transuersus homo et praeposterus actus est, ut in Assis nostri sanè copioso tractatu, quasi in stagno quodã praegran di, uerriculo rapinae tractim ducto, nihil sibi reliquũ fecerit, quod altero ductu inde posset auferre si iterum conaretur idem facere. At uero prudentioris erat paulo pudentiorisq; furis uelut in antiquitatis quodam sinu sic expiscari singula, ut lectissima quaedam in de sumeret, unde non aeque perspicuum & clarum futurum esset furtũ, aut ita circunspecte & modeste sumere, ut ego nec speciose conqueri possem si uellem, nec actione experiri ignominiam irrogante. Sed scilicet id agebatur hoc incoepto tam praecipiti, non ut ille librorum de Asse compendium scripsisse, sed ut mihi scribendĩ commentarium praescripsisse, argumentosaeq; commentationis collegisse existimaretur, quasi'que materiam exasciatam dedisse, id certe mihi haec uerba quae sequuntur, quodam loco scripta libri pri mi, significare uisa sunt hominis sensus expiscanti. Sed cum ingenui sit, inquit, si quid boni perficere non possumus, saltem uoluisse prae se ferre: satis erit mihi homini nogotiosissimo, & alia professione distracto, alteri cui otium & ingenium magis suppetat, occa sionem praestare perficiendi quod incohaui. Hic quaeso lectores qua si iudices cognoscite ingenuum propositum hominis iurisconsulti. Ita enim omnia stringit in transitu & perplexe, ut mihi uelut homini literarum tãtum cultus ascriptitio, caetera immuni & temere feriato, utpote curis omnibus muneribus'que uacãti, in summis ipse

publicis

publicis priuatisq́; immersus animi occupationibus, thema de Asse & partibus eius scribendi proposuisse, primaq́; manu(ut dicitur) incohasse uideatur. Liniamēta igitur duceret ille præscriptor operi nostro congruentia, ut non ego prioreis occupasse, atque ut tardo bardoq́; homini anteuertisse crederer, sed ut ad illa Portiani Sestertij præscripta Assem meum concinnatum fuisse & confectum similius esset ueri. Sic enim fortasse factum esset, ut rei nuper inuentæ, milleq́; annorum interuallo latinitati relatæ decus cum controuersum mihi fecisset, inter planos proteruioreis coronam ipse sibi lemniscatam referret. At nunc unus omnium uaniloquorum ineptissimus, omnium oculis ad risum designatus, passim cauillis expositus, quid aliud q̃ ignominiā laturus est quā sibi ipse cæca æmulatione inussit? Ne autē tragœdias ciere cupidius uidear, libenterq́; prosequi, uela nunc indignationi atq; stomacho contraham, res iam ut suapte natura tragicæ similis in cōmœdiam uertat. Nuper cum in amicorum circulo familiari sermo (ut fit) excitatus de hoc Portiano facto, ut commemorando fuisset, liber etiam ab uno in mediū prolatus, chartulatim percurreretur, ad summā rerum in trāscursu colligendā, insignioraq́; furta ex Asse nostro recognoscenda, incidimus tandē in eum locū Ciceronis quem supra cōmemoraui, de furtis Verrinis ab accusatore deprehensis ex tabulis publicanorū. Cuius loci gloriā Portius ita sibi uendicat et tribuit, ut sanctissimo iureiurando paratū & gestientē adiuuare furtiuæ uendicationis fidutiam credere eum possis. Ibi cum ego q̃uis renidens librū legerē, subamarulēte tamen fremere uiderer & commoueri rei indignitate, quæ ut ubiq; ipsa fustuariū in eo libro mereretur si digna animaduersione facinus uindicaretur, ita ijs in locis capitalis est, in quibus locis iste non iam imponere opinioni publicæ (desperabat enim tot oculis tā acribus nebulā uanitatis se offundere posse) sed scurrili improbitate stomachū lacessere hoīm æ[illegible]orū, cōmouereq́; cōcupiuit. Cuiusmodi est hic locus, et alter de usuris ex Columel. ab eo si credimus emēdatus, cū ijs quos supra recēsuimus, in qbus homo nul

lius frontis, specimina atq; exempla impudentiæ perditæ proderẽ posteritati, pulchrũ esse arbitratus est, hisq́; uelut insignibus quibusdam spectãdis instaurãdæ antiquitatis cõmentarium distinguẽre: uerũ ut dixi, cũ in eo essemus stupẽtis admirationis, ut iam præsidiũ alexicacon ori pectoriq́; ductu dextræ pleriq; opponeremus, (ut ferè assolẽt qui prodigia depellũt, aut aliquid uehementius abominantur) atqui inquit is qui librum protulerat, & Verrina furta Budeæ & Portiana *ijsdem è tabulis (ut uideo) maxime inclaruerunt, ut fortasse* Vincẽtinus *iste* Portius *generis illud decus à* Verre Romano, *nobili atq; inclyto expilatore duxerit.* Certe quidem *ut* Portius Verri, *sic* Portiana *furta* Verrinis *furtis festiua satis atq; ominosa allusione respõdent, quibus etiã nec inaudita illa quidem audacia, nec impudentia cedunt antea inusitata.* Proinde *cũ* Portij *libellos duos, quasi expilatoris cuiusdã insignis sarcinas inculcatas cũ expenderis, illud tibi eiusdẽ oratoris in quinta (ut opinor) oratione cõtinuo subibit, ut exclames:* Quod *huiuscemodi unq̃ lectores* Euerriculũ *in illa prouincia fuit, in illoq́; illustri Venetorum imperio?* Vt *enim ille* Verres Siciliẽsis *omnia euersa, detersa, cassáq; reliquerat et inania, ita iste* Verres Sestertianus *pauperiẽ longe latéq; in fortunis tuis fecit, quas tu fortunas in primis censeri in rebus tuis uelle præ te semper tulisti, ut optimo iure à te quæsitas nec deteriore possessas.* Enimuero *(inquit alter) aduerso hũc* Mercurio *furũ numine, furtiuũ hoc facinus suscepisse* Verrẽ *istum* Sestertianũ *talentarẽq; oportet, quãlibet sibi solers atq; ingeniosus esse uisus sit:* Quippe *qui ne teruncium quidem ex tot talẽtis è toties sestertiũm, in rem suã uertere homo imperitus potuerit.* Nam *quid omnino autoritatis priscæ, quid documẽti, quid probi numismatis ad astruendũ* Sestertiũ *suũ cõtulit, ob qđ furti & cõcepti & manifesti crimine nõ misere sese fœdéq; alligauerit? si quidẽ singulas species persequi, ac non in unũ uniuersumq; furtũ cumulate experiri, expedire tibi cõuenireq; censuisses?* Ita *huic improbo* Tãtalidæ, *ob uaniloquẽtiam incredibilẽ pro* Tantali *talentis (ut dicitur) prisciq;*

ærarij

ærarij reſerati gloria furaciter contrectata, capitalis ignominia quaſi ſaxum impēdet: uſq; adeo è re ille ſua magis, exiſtimationeq́; patriæ fortaſſe conſiliū cœpiſſet, ſi in iuris triuialis ſtudio in quo labor ei ſucceſſerat, ut audio, acquieſcere ad extremum ſibi perſuaſiſſet: nec ſero & inauſpicato gloriam è literis elegātibus homo ineptus quærere inſtituiſſet, eorū æmulatione extimulatus felicius literis imbutorū qui inde non pridē cœperunt magnopere ſtudiū iuris cohoneſtare. Certe quidē (inquit alius) cōſultius fuiſſet homini urgentiſſimis (ut ipſe inquit) negotijs impedito, extra ſuam claſſem iſta ætate nō proſilire, atq; ex iuris cōmentarijs tanquā è uaſto quodam turbidoq́; ponto in quo ætatē ipſe cōtriuit, expiſcari licentius quod ſibi potiſſimū duceret: ut ex more eſt hominū qui iure recepto probato'que in inſtitutū euaſit, maiorū ut inuēta poſteri excipiāt, ac pro ſuis utātur: ex quo fit ut eximie ab antiquis dicta, recētiores mutato tantū ſcribendi loco in ſuā laudē tranſcribant: ea'que ratione ea diſciplina amplior in dies ac luculentior fiat: id'q; maiorū gētium iuriſconſulti cū faciunt, tam bonis id moribus cōuenire arbitrantur, quàm ſi auorū oſſa legerent, atq; in religioſo quodam loco familiæ ſuæ conderent. Quorū iſte alumnus ac diſcipulus, Aſſem utiq; tuum & partes eius, quæ ſatis ad ſtomachū doctorum facere exiſtimabat, ſua itidem facere ſeptē annos uertēteis meditatus, atq; inter monumēta ingenij ſui cōdere, hoc tantū præter illū morē ordinis'q; inſtitutū uidetur mihi feciſſe, quòd te adhuc ſuperſtite id auſus eſt facere. Ibi ille primus, equidem, inquit, exiſtimo Portium Vincentinū cum cerneret tot annorū conſenſu, occupationis'q; iure ualidiſſimo eam laudē induſtriæ tibi ſemel eſſe delatam, quaſi rei nummariæ atq; omniū Aſſis partiū, uocabulorū'q; inde emanantiū enarratione abſoluiſſes, unde ſeſtertiani cognomen ſibi gētiq́; ſuæ in poſterū condturū ſperauerat: neq; id quidē modo, ſed etiā talentici: facinus illud præ mœrore atq; ægritudine animi conſciuiſſe, ab audacia utiq; ſtrenua'q; confidentia conſilium mutuatus ac iuris ſubſidium. Videbat enim homo acutus, altero etiā anno Egnatij an-

*notationibus Aſſem tuum anteuertiſſe:cum nominis Portiani nata lis æqualis eſſet illis annotatiōibus.*Itaq; *quod de Agamēnone apud Homerum Achilles inquit,amiculo ille impudentiæ fretus ac loricatus,haud dubitāter fecit,ut res ex Aſſe decerptas, in libellum'q; collatas, Venetijs primum,deinde in Germania, quando repetita die retrorſus'q; ementita omnino non licebat,nullo ſaltem anno,nullo loco edendū ipſe mandaret,crederet ut quis poſſit in inſula Thomæ Mori hominis ingenio & doctrina illuſtris,librū eſſe editum, quo ex libro legem normam'q; haberemus æſtimandi antiqui numiſmatis: nimirū ut nulla non alia promulgatione ea prior haberetur quæ nulli eſſet ſecunda , aut certe quæ nullius antegreſſæ omnino meminiſſet.Quare quod antea Budæe memini te dicere , facilem & ſimplicem huius criminis perſecutionē eſſe,id ualeat ſanè quatenus ad te ad tuos'q; pertinet, cui ſatis eſt fortaſſe uindicias uincere, ne in fraudem ex contemptu ignominioſam incidas , non item quatenus ad nomen omne Francicū: huius enim genio ueluti donarium quoddam lydium Aſſem tuū dedicaueras, cuius de iure quicq̄ remittere planè eſſet præuaricari . Quocirca falſi crimē,cū publicam animaduerſionem habeat, quæſtio de eo publica ſubſcriptione p ſtulanda eſt à ſenatu longe hodie omnium ampliſſimo, ſub cuius ditione hoc crimen admiſſum eſt,in cuius etiā fide literarū bonarū genius pridē eſſe cœperat,tutela'q; iuris ad eas pertinentis. Siquidem,inquam,q̄ poſtulatu id æquū eſt & in procliui ſitū, tam mihi quoq; cordi futurū eſſet,ſi pœnā ille penderet:nūc uero in ea eram ſententia,ut ſi ius meū obtinere, luculenta'q; noxā uitare alia actione potuiſſem,rē meā à fure condicere ut iuriſperiti loquūtur,q̄ furti experiri queribunde atrociter'q; mallē. Vereor aūt ne ut homini in patria nobili(ut opinor)iuris'q; ſcientia claro euenit , quærēdæ ut laudis cupiditate,aut aliâs inſtinctus, ſciēs,prudens, meditato & cōſulto cōmitteret,tranſuerſus uanitate mentis ut raperetur et auferretur: Sic & mihi quoq; uehemētius contendenti Archilochiū quippiam exciderit pluſquam cauſa poſceret,unde ex ingenio meo*

erupiſſe

erupisse uiolentius atq; exisse è potestate mētis uisus sim. Cuius rei opinionem aut moliri, aut admodū imminuere poterit (nisi fallor) injuriæ acceptæ indignitas, quā oculis auribusq; legēdo audiēdoq; haustā, diu nequicq̄ deuorare nixus sum & cōcoquere. Verum altera libri editio, id est Germanensis, mihi patientiam lacessere & prouocare, amicis eo amplius conscientiam haud dubie exprobrare uisa est. Quorum autoritati hoc tribuēdum esse duxi, ut audaciam proteruiloquentiamq; retunderē hominis mihi infensi, nullā aliam ob causam, quàm quia res ita nata cum instituto meo tulit, integrā ut eam palmā auferrem hominū iudicio, cuius palmæ frondē ipse unam fortasse aut alterā prærepturus ille fuerat si mihi anteuertisset: Sic enim ipse mihi credere imperaui, ut benigniore me utatur, quem ne teruncio quidē dignatus est. Proinde optimū quenq; lectorum æquissimūq; oro atq; obtestor, ut quæ antea dixi, nō tam à me scripta cupide, quàm rescripta queribūde ipsi interpretētur. Nam quæ accusationis speciē primore fronte præferunt, si digne æstimētur, si res tota perpēdatur, non obiecta magis quàm responsa uidebuntur. Quid enim aliud ille liber, quàm mihi totā furti fuciq; factitati inureret, nisi à me refelleretur? At id fieri non potuit quin autoris ipsius caput cum fortunis peterem, neque conficere huiuscemodi monstrum libri potui ut non uitalia ferirem ac repeterem: qui cum ab homine prorsus ipse nemine quicquam ea de re quæ nunc agitur, accepisse me asseueraui, non scripto, non uerbo, non nutu: quid aliud quàm flagitioso mendacio atque adeo periurio me obstrinxi, siquidem ipse Portius drachmas singulas ueritatis in singula talenta miscuit uanitatis. Nisi uero hominis integræ fidei asseueratio (qualem me existimari cupio) concceptis uerbis de scripto pronuntiata, non habet instar iurisiurandi: ut fœdiorem existimare lectores istius oris mentisq; duritiam debeāt, qui à fronte libri ad calcē inoffenso cursu asseuerationis usus est in mensuris iuxta & ponderibus in nummarioq; tractatu, etiā si multis in locis titubare conspicue solitus est, atque ita hærere

in luto dissimulationis undiq; deprehensæ, ut pedem expedire inde nequeat, nec nisi fœde lutulentũ efferre: in loco etiam uideas hominem salebrã unam & alterã superantẽ saltu præuaricatricis impudentiæ. Quotus igitur quisq; cõmitteret duntaxat hominũ uocalium, ut cum rationũ summam sibi direptã esse, cum uitæ actæ decus ereptum cerneret, cum fortunarũ capitis'q; periculũ facessitũ, nec nisi implorata suorũ exterorũ'q; fide intelligeret res suas seruare posse, periculũq; arcere, nõ quàm posset exaudibilissima uoce furẽ, raptorẽ, expilatorẽ'q; proderet, omniũ'q; coëuntiũ aspectui subijceret. Age porro, si taciturnitatẽ in huiuscemodi calamitate sibi ignominiæ, si fraudi luculẽtæ, si noxæ capitali, futurã esse sciret: num etiã tum aut furis existimationi consulendũ, aut lateribus suis parcendũ esse censeret, ne conuiciũ furi faceret? & in sinũ potius inertis patientiæ atq; tranquillitatis confugeret, quàm ad arã legum, industriæ'que uirilis opem ac præsidiũ? etenim proh superũm hominũ'q; fidem, num ille me aut irraucuisse, aut animũ iam despondisse, aut omnino inter homines agere desiisse, aut denique (quod aiunt) artem desiuisse arbitratus est, qui huiuscemodi se iniuriam lucrifacturum credidit? an potius ita me floccifecit, ut etiã experiri cõcupiuerit quousq; irasci destomachari'q; possem? Certe si quid ei ipse esse aut uiri aut etiã hominis uisus essem, nunquã me tam contempsisset, ut etiam ex hominũ numero delere se confideret, qui inita (ut aiunt) subducta'q; ratione rem tam improbã tandiu meditatus est. Quare uenia (ut opinor) dolori nostro dãda est ab optimo quoq; uiro: quandoquidem nec gemitu sedari potuit, nec annua bima'ue die exolescere. Lateris cõtentione opus erat, ut conscietiæ rectæ animo'q; obsequerer, ut rei indignitatẽ testarer etiã atq; etiã. Accedit quod cum instituto meo indulgere hac ætate statuissem, iniuriæ'q; magnitudinem modice placide'q; excipere, contentus obiter atq; aliud agens hominẽ perstringere (rei enim euidẽtiam maiorẽ esse censebam aliquando, quàm ut uocẽ meam magnopere posceret) hoc uide sis inquiunt unus et alter amicorum, famæ

meæ studiosi ac mihi cōdolescētes, homo Vincētinus in tua summa'q; tuorū futura ignominia gloriā ut sibi atque suis nō mediocrē quæsitum, si non hodierno fortasse tempore, at certe in posterū. Dū'q; tute secordem patientiam damnosam'q; amplecteris, ille improbus triumphū quendā Gallicum plaudēte patria acturus est, trophæa'que erecturus. Ibi ego (quid enim iam aliud) ut uideo, inquam, uiri amici uestrum de hac re iudiciū, homini prouocanti ut planè respō deam necesse est, quandoquidem nec iacenti oratione indicari, nec animo non affecto refelli tanta iniquitas potest, nec præceps impudentia molli fronte retundi. Ita'q; facturū spōdeo ac recipio prima quâq; occasione, ne mihi & patriæ in tanto articulo defuisse dictitet. Hic aūt locus ad id maxime aptus opportunus'que uisus est, cum librū recognoscerē atq; locupletarem rogatu mancipis chalcographorum. Quid tum (dicat aliquis) doctioribus igitur te præferendum censes? Siquidē uni tibi hanc operā uindicas in commune nauatam. In hoc uno ego uero, cæteris in rebus ijs libens cedo quibus omnia propemodum debeo. sic sua hactenus cuiusq; fuit in reparatione latinæ linguæ palma. Hoc ius non modo æqualiū nostrorum, sed etiam posteritatis erit, etiam si ius obtinere nunc Galli apud iudices Gallos nequeunt. Neq; uero prærepta unius aut alterius rei gloria, commentandi quoq; in posterū materia consumpta, quæ adhuc larga superest. Hoc tantū refert quòd clariorū quidem illi aut pluriū palmarū decora tulerunt: ego fortasse inter exigua ingenia qualibet acquiescere palma & debeam & possim: sed alios ita uelim animatos esse, nostrates præcipue, quorū maxime gratia hoc opus suscipiendū duxi, ut maximū quodque decus sic in medio positum esse putent, ut ingeniū tantum & diligentiā referre non genus & cœlum putent. Sic fiet ut in huius laudis curriculo Italia omnium gentiū magistra, lampadē (quod aiunt) Galliæ nō tradat, sed commodet: aut tradat quidē sed fiduciariā uel precariā, uel potius det utendā usu nobis et illis promiscuo. Quid ni enim speremus quod alijs non negatū est qui longius remoti sunt? Rumpantur li-

Misopatrides.

cet Misopatrides, id est patriam ciuesq́; suos exosi. Natura Gallos hac dote non fraudauit, tāetsi huius ætatis moribus, uel paucorū hominum uitio qui rerū arbitriū tenēt, factū est, ut literarū bonarū studiū nihil ad reipublicæ moderamen pertinere uideatur. Rempublicā semper appellare institui abusiue fortasse, in qua plurima ad priuatā utilitatē referri existimātur. Propter quod uidemus eò iam maiestatē publicā decidisse, ut censu ciues opibusq́; multo magis, q̄ sensu & probitatis moribus cēseantur. Hinc illa stulta ac ridenda quorundā reputatio, qui nulla prorsus arte memorabili imbuti, ob uulgares quidē ut apud Romanos facultates, ut apud nos propemodum principales, nō se modo copiosos, sed etiā (si dijs placet) beatos arbitrātur: quū si ad Romanos modulos diuitis appellationem metiamur, perpaucos hodie norimus præter primores procerum, quorū census centies & quinquagies sestertiûm æstimetur.

Comparatio diuitiarū nostri temporis cum antiqua opulentia.

At tantā summā Pallas homo libertinus accepit, idq́; decreto Romani senatus, ob id quòd referendū ad curiā cēsuisset de fœminis, quæ se seruis cōcubitu miscuissent, eaq́; relatione statutum, ut quæ ignaro domino ad id prolapsa probaretur, in seruitutē sui consensisse uideretur. Cuius rei autorē Tacitū, Pliniūq́; oratorē habemus. Idq́; senatuscōsultū postea à Iustiniano principe sublatū est. Quis autē hodie eorū qui aurū metiri non numerare dicūtur, uel etiā qui pala uersare aureos grūmulos dictitātur, ducēties sestertiûm possidere creditur? At Aesopus tragœdus post cœnas illas luxu stupēdo memorabiles, tantundem hæredi filio reliquit, unde margaritas ipse sorbendas conuiuis apposuit non mediocris pretij. Age, Curio tribunus plebis nonne sexcenties sestertiûm æris alieni habuisse memoratur? quod perinde est ac si nunc dicas quindecies cētena millia aureorum: tanti tamen & pluris Cæsar ciuis adhuc Romanus nondum dictator, in Gallia res gerens, conciones eius ad populum licitatus est & redemit. Paulus consul Romanus mille et quingentis talentis eidem Cæsari eodem tempore autoritatem sui consulatus addixit, ea demum lege ut Rempublicam exagitanti patiētiam

accom-

accõmodaret. Iam senatores Romanos qui defecti facultatibus di cerentur, quingena quotannis sestertia solitos accipere à principibus constat, queis honestam (sic enim aiebant) paupertatem tolerare possent innocenter. Nunc uero quotus quisq; tantum habet pensitationis annuæ, si paucos gentilium regis excipias? Contra Nero perditis iam rebus, senatum Romanum coëgit centies sestertiûm sibi quotannis pensitare: quam summã sine stupore meminisse iam nemo potest. Mitto quòd Ciceroni oratori qui semper à Romanis tenuis existimatus est, superficies ædium senatus consulto non minoris quinquaginta millibus aureûm nostrorum æstimata est, et uillaticum ædificium pluris quàm duodecim. Seneca etiam uir philosophus, ut ex eius monumẽtis apparet, sed rerum actui summo præpositus à Nerone, quadriennio ter millies sestertiûm quæsiuit, quod certe necesse est ut fidem scriptis eius & autoritatem deroget. Si enim scripta eius æstimentur, nemo unquam animosius calcasse diuitias, & pauperiem securam astrictius eo amplexus fuisse uidebitur. Tarius Ruffus (quod pene omisi) infima natalium humilitate consulatum militari industria meritus, circiter mille sestertiûm liberalitate Augusti congestum agris coëmundis exhausit, ut autor est Plinius libro decimooctauo quo in loco millies legẽdum est. Seneca autor est Lentulum Augurem eodem Augusto principe quater millies suum uidisse, quanti hodie decem primorum Galliæ patrimonia esse uix possunt, etiam quãti plurimo uænire possunt æstimata. Ab hoc numero principem tantum & generum eius eximo, cui regnum debetur si regi superstes fuerit. Quonã modo igitur beatos existimare possumus, qui omneis cogitationes suas, omneis animi sensus, omneis uitæ actiones, omnia publica, priuata'que officia, & uiuendi denique moriendi'que rationem ad cumulandas opes referunt, qui in priuatis hodie fortunis esse non nisi despicabiles possunt? Vnum tantum genus hominum excepi necesse est, quod omnium ipsum generum minime esse exceptum oportebat. Hi sunt sacerdotes, quos nunc fermè solos secundũ reges & principes

Seneca.

Tarius Ruffus.

Lentulus ditissimus.

cipes opulentos esse cernimus & plurimũ opibus tribuere: quod genus unum reges inter amicos habent, in quo se suamq; admirentur potentiam. Nulla enim æquæ parte uitæ beatores ipsis mortalium esse licet. Hic mihi quæ memini uidiq; reputãti, exclamare subit, miseram te simul & fortunatã Franciã, tu ut maiorũ placita senatusconsultis sacrosanctis confirmata, tot annorũ usu comprobata, ambitione nunc scelerata antiquare contendas? & singularẽ prærogatiuam pontificatui summo non eblanditã, non expressam, non emẽdicatam, sed maiorũ nostrorũ merito postulatã, exornatam, repensam, ut tibi uni iure prisco, à maiorũ gentiũ pontificibus prodito in rerum sacrarũ cõstitutione uti liceret, nunc indultæ legis abusu festines ire perditũ? unde igitur tibi frontẽ peculiarẽ illam sanctionem citandi qua tu tantopere gloriare uelut decore quodã religionis? unde libertatẽ aut fidutiam Christianissimã te uocandi, si non qua religione eximiũ nomen, legemq; pietatis tuæ testem comparasti, eadem religione tu ipsa retinere uis? O plaudendũ erratũ hostib⁹ tuis illis qui hoc tibi felicitatis regniq; fortasse palladiũ, uelut cœlo delapsum munus inuident, quo uel ablato uel intercidente tu perinde fortunata esse non potes. Vide quæso ne te nimiũ terrigenis illis credas quos ob id gigantes appellauit antiquitas, qui titulo sas amplitudines architectantes, Aloidarũ exemplo theomachiam meditari uidentur. Nam ut illi immaniũ spirituum homines Pelion Ossæ aduoluẽtes, & ijs rursus Pindũ & Othrin Lapitharũ sedẽ subuehentes, in cœlum tandẽ scandere, & superis uim afferre cogitabant: sic isti pontificatus & antistitia alijs alia adaggerantes, ipsa strue dissentanea rerũ male cohærentiũ, uim inferre superis sacrisq; canonibus quos patres innocẽtia prædíti suaserunt, merito dictitantur. Horũ nonnullos nec prudẽtia nec doctrina commẽdabiles uir quidã acer apud nos quũ uideret, dicere haud infacete solebat, absurdos oportere esse choragos illos aut certe dissolutos, qui Herculis Titanumq; personas uenustulis cupidinibus temere et sæpe accommodarent. Harum enim rerum culpã à capite & uertice Christia-

Palladiũ regni Frãciæ, sanctio pragmatica.

Gigantes terrigenæ.

Christiani nominis publicus consensus arcessit, qui nisi recte constitutus sit, inferiora ab eo membra morborũ causas trahunt. Quare in uotis esse piorum identidẽ uidemus statim atq; illa indignitas oculis obuersatur, ut aut columen ecclesiæ componat prouidentia, aut certe aliud cõmodius & congruentius fastigiũ reponat. Id'que merito in uotis est. Columine enim uitioso uel infirmo, tectũ ædis sacræ aut corruat necesse est, aut fœde collabefactetur, tum subinde turbinibus et procellis omnia intus pateant, errorũ nebulæ subeant, decumbẽtibusq; pruinis interiora frigeant, ut ne ignis quidẽ ille charitatis æternus ultra manere possit. Neq; uero me latet ipsa domus fundamenta in petrã firmissimã artifici manu iacta, nulla ui posse conuelli uel subrui, non aërea, non terrena. Nam ne operis quidem compages diuina manu coagmentata, ullo disturbari machinamento potest: sed decor operis in aspectu & expolitio emendata non manent, ex quibus autoritas ut ædibus sic ædi cõparatur. Nunc autẽ pietas & religio huius ædis æditua magno uociferatu queruntur eam proportionẽ asseruatam non esse, quam architectonicæ manus primũ modulatæ sunt, id quod caput esse constat dedecoris luculenti. Huius inconcinnitatis causam homines ad Mercurium referunt institorẽ, qui iam inde ex quo lumen mũdi regere, & auriga summi currus esse cœpit, non ut olim Phaëton quum se in currum luminosum sustulisset, conflagrationẽ orbi intulisse, sed tenebras potius teterrimas offudisse dictitatur: unde factũ esse cõstat, ut in castris sacrosanctis plerunq; nihil recte atq; ordine constitutum esse uideatur. Primũ uix decimus quisq; ordines ducentiũ decumana porta ingredi existimatur, deinde laxissime quidã tendentes uix gregario militi locum uestigialẽ relinquunt. Adde quòd nec manipulos recensere, nec cohortes ipsi concenturiare nouerũt. Quid quòd plures stationes obtinent, qui uni satis esse nequeunt? quid si etiam omneis eas deserentes, longissime per urbes expatiari uidentur, hostilis ipsi incursus & populationũ securi, nec minus stipendia illis procedunt, quàm si ab statiuis pedẽ transuersum non disce-

Alludit ad ignẽ Vestæ.

discederēt? Iam illud cuiusmodi esse dicemus, quòd qui pluriū uicē gerunt, ij immunes plerunq; solēt esse, ut ne uitē quidē saltē centurialem in speciē teneant, cuius metu munifices in opere milites contineant? quid qui perpetuā immunitatē habent, regū & principum latera indecore stipātes, æterna animi destinatione à statuis castris domini emansitantes? qui si disciplina castrorū ualeret, pro castris ipsis uigiles excubare deberēt. Hæc fierent si in augustali ordines & uacationes nō uænirent? si non atra inauspicataq; Celæno cōtactu suo fœdissimo res purissimas atq; sanctissimas quotidie impiaret? Etenim per CHRISTVM *ipsum sacerdotij conditorem, utrum qui scelerata porta in ecclesiam castrēsem irrupisse se sciūt (de quibusdā loquor nō de plurimis) in ecclesiam ouantē & cœlestem admissum iri se putant? num commerciū aliquod superis esse sperant cum ijs qui cothurnatis flagitijs se sacraq; christiana conscelerare nō timēt? Proinde uideamus qdnā habet simile hodiernus antistitū status et sacræ ciuitatis procerū, cū* CHRISTO *ciuitatis eius conditore & comitatu ipsius. Nonne si in uniuersum cleri nostri faciē cultūq; cōsideres, dicere cogaris sponsam (ut ita dicā) sponso nuntiū remisisse, suasq; ipsum sibi res eam habere iussisse? Ille paupertatis assertor, & ærūnosorum signifer, cohorte etiā pullata semper stipatus erat. Hi opibus circunfluentes & delicijs otioq; torpidi, cōspicui in aula uolūt esse sericato lautoq; comitatu: atq; inter hos (si superis placet) Hieroduli quidā uidentur homines sacræ seruituti mācipati, quos ne in publicū quidē prodire moribus deuotorum cōuenit, nisi operam interim religioni & pietati nauare uideantur. Ille cum nihil possidere uisus est, tum suos omnes asseclas omnium fortunarum possessione deiecit. Hi unde illi deiecti sponte decesserant, quum eorum sint successores, uelut interdicto recuperatorio opulentam etiam bonorum possessionem reposcunt. Auspice igitur Mercurio contracta sponsalia non pronuba pietate, nec charitatem nec reuerentiam coniugij sacrosancti retinent, nec ad frugem aliquam bonam salutaremq; perueniunt. Age quanam tādem*

dem causa sacrosanctos esse se uolunt? nempe quòd homines insignibus CHRISTI *amicti inter arma orthodoxa inuiolabiles semper fuerunt, non aliter atque caduceatores hodie paludati inter acies commeant. Si igitur gestamina & exuuiæ* CHRISTI *sacrosanctos eos ac reuerendos faciunt, nonne cultus et habitus Christicolis dissentaneus profanos eos facit, quod quidem in ipsis est?* O *stultam hominum opinionem.* Atqui *si ueneranda cruce quasi claua* Herculis Alexicaci, *si lituo summoueri se turba ab eis patitur pullata iuxta & purpurata: si magistratibus & honoribus fungentes, fasces eis ciuiles & prætextatas summittunt, & quidem cum summa animi æquitate, ampliora utique ea insignia existimare debebant: quæ* Teletarches *ipse* CHRISTVS *cerimonijs suis consecrauit, & quibus etiam sceptra regum summitti nonnunquam constituit, quàm fastum luxu conspicuum, qui proceres tantum & potentatus decet, & quo uno suspici se maxime diuites à plebecula uolunt.* Quòd *si cæteri hominum ordines exemplo ab eis prodito exuere dei reuerētiam & pontificale obsequium in animum inducerent, consecrataq; à maioribus patrimonia sacrosancta non haberent, nec piaculum esse putarent eos uiros uiolare quos* CHRISTVS *dominus noster delicias suas uocauit: quid istis tandem fieret quîs citra culturam & sementem (ut aiunt) omnia nasci uidemus?* Erubescant *igitur aliquando, & caueant ne animos saltem militareis & feroces exoluant religione: & quandoquidem ipsi sacra profanis permiscuerunt, uideant etiam etiam'que ne eorum licentiam uuulgus hominum albam (ut dicitur) amussim esse interpretetur, quæ discrimen sacri profani'que sustulisse iam uidetur.* Sed *quando in opulentia regia & reddiubus opimis summa eorum felicitas sita est: quæro quo tandem titulo ea se possidere credant: neque enim quolibet titulo fructus suos faciunt.* Atqui *ut omnia genera rerum legitime quærendarum recenseant, nullum (ut opinor) aliud inuenient quo iuste atque innocenter hæc possidere possint quàm pro donato.* At *hoc titulo possidenti non satis est*

Amussis *alba.*

rem

rem sibi esse donatam opinari, sed reuera donatã esse oportet: alio quin eam usu facere suam nõ potest, quũ titulo careat. Mitto quòd siquid mei iudicij est (ut utar antiquo uerbo sententiã dicentium) hæc non eis donata dici debent, sed fidei commissa: quod uerbũ non modo fidem bonã, sed etiam necessitatẽ rerum restituendarũ agno scit: id quod si non in omnia, certe in ea sacerdotia ualet quæ fiducia contracta aut deferuntur aut conferuntur. Sed quoniã prisca iam seueritas uetustatẽ non præferre creditur, ut id quod dictum est prætercam, certe peculiari se titulo seu fidei commissum seu donatum tenere non negabunt. Quod si fateantur, num etiã tum fructus ita suos facient, ut & helluari, & obligurire, & per luxũ pro fusissimum absumere ex animi sui uel libidine uel sentẽtia possint? nisi uero non peculiare esse potest quod à domino seruus, & clericus seruus accipit, in coloniã ipse dominicã sua sponte ascriptus. Accipit autẽ in Francia aut à domino protinus paracleto suffragatore, quod rarũ est, aut à summo domini atriensi, quod frequẽter euenit: quod autẽ secus quæritur id est sacrilega indicatione, id à prædone possessum in ius transire non potest. Sic fit ut nihil peculij habeant quod non sit profectitiũ, & ut ad calendariũ factitare debeant & diurnũ: nisi si fortasse antistitũ actus lege euangelica tabularum conficiendarũ necessitate solutus potest esse, quũ antistes aut cœnobiarcha nunquã officio perfunctus esse uideatur, antequã omnia pensa familiæ exegit accurate. Neq; enim antistites promi condi penus dominicæ censentur esse, & summæ rei familiaris dispensandæ præesse, & non uniuersi actus cui præsunt ratio ad nũmum eis constare debet. Nam quòd placita maiorũ inferiores & minutulos actus pontificialis liberalitatis et muneris esse uoluerũt, id ideo factũ esse clarũ est, quod ut uicariorũ olim errata atrienses præstabãt, sic illorũ isti tenentur uel perperã uel negligenter trãsactis, usqueadeo ut eorũ reliquamenta horũ fide stare credantur & affirmẽtur ab autoribus classicis. Quoniã uero hæc meminisse nequeunt qui bonam partẽ ætatis inter aulicos agũt omni lege solutos

(etiam

(etiam si legitimam ipsi personam standi in eo conuētu habere non putantur) de summo sane iure decedamus, & de suo ac domestico & cōtubernali tantū actu tabulas eos proferre postulemus. Fac igitur (quoniā id mediocre est) in paginā acceptorū decē esse millia aureorū relata, quantulā eius summæ partē expensam domino ferre possunt, qui nihil aut parū in usus pios uertunt? Age recitentur expensorū nomina, proh superi immortales, in cupedias, in delicias popinales, & in luxū mensariū, in equitiū numerosum & elegans, in instrumentū lautū episcopij, in supellectilē, in uasa argentea, in uestē stragulā & peripetasmata, in stipendiū cohortis honorariæ sericatorū & calamistratorū, in auitiū & accipitrarios, in uenaticū ministeriū instrumētūq;, in ferculorū structores, in scurras, in ludios, in acroamata, in thymelicos, in eos quos à cauillis habent & à uoluptatibus, in deliciarū mille nomina. Adde etiā si placet, in aleā, & in ea deniq; quæ non nisi subditiio nomine in rationes referuntur, & quæ in ea cadunt quæ feriatos oblectant, et animi causa uel morigeris uel aliter obsequiosis expensantur. In his nominibus ita consumptā acceptorum summā inuenies, ut uix decima pars in erogationes pias & in rem dominicā supersit: et hactenus ita loquor homo obliuiosus quasi in libros coëmundos nihil attribuatur, & in eos quos antistites nostri (ut credo) à studijs habere solent. Certe multi sunt eiusmodi, multi inquā sunt, queis omnino decebat bonis interdictū esse, & curatores, ut furiosis dari, aut aliâs mente captis, id quod nullo iure pontificio cautū esse mirū est. Ecquæ enim esse maior dementia potest, quàm si seruus per nequitiā peculiū dilapidet à domino profectū seuerissimo, qui uitæ & necis horrendæ liberā potestatē habeat? Quomodo igitur helluones sacri patrimonij paria cum rationibus domini facient ad extremum, qui nihil nunc pensi habere uidētur quominus amplissimorū sacerdotiorum reditus in delicias & nugas & fastū ab eo ordine abhorrentem prodigāt? atq; ita prodigant, ut non sibi tantū damnosi & exitiabiles esse, sed etiā conspicua luxuriæ periculū & errorē contuētibus

In luxum pontificalē.

tibus creare uideantur? qui quum eos nec dei nec legum uident esse metuentes, sensim et ipsi sacræ legis exuunt reuerentiã. Nisi uero putamus prægrandes à maioribus nostris uberesq́; possessiones, nõ modo gentilitijs hæreditatibus detractas, sed etiã iuri humano & commercio exemptas, ut libidini et uoluptati sacerdotali seruirent, opimaq́; prædia optimo eos iure ac nulli uectigalia tenere uoluisse: eorum ut assectis cincinnatulis prælautoq́; cultu nitentibus stipendia pensitarent: aut prædia & prætoria coëmpta magno atque ædificata, propinquis relinquerent? Dominus noster è prouincia iamiam decessurus palàm uociferatus est, se uiam esse & ueritatẽ: Num igitur aut ipse aut eius euestigio sequaces hæc exempla prodiderunt? Nuncubi in ea uia quã inierunt, harũ rerum uestigia reliquerunt? Ecquando autẽ hæc uestigia in montẽ ferre sacrum uisa sunt? postremo ecquis hanc uiam secuit eorum quidem quos decreta pontificia inter diuos referendos esse censuerunt? Verum (ò superi boni) quonã modo CHRISTI imitatores esse possunt, qui & parens ipse charitatis et assertor summittentiũ se animorũ fuit, si familiæ domini benigne non faciunt, aut si animo sublimipeta eminere super cæteros & suspici omni modo gestiunt? O religionẽ neglectam, ò mores euersos & præposteros. Hi fartores & cupedinarios, & luxus uoluptatisq́; institores adiuuant, quos frugalitatis & continentiæ autores esse decebat, ut domestica parsimonia quæsitis, egentium & destitutorum multitudini opitulari possent. Quòd si ij qui profana patrimonia uel hæreditate uel iusto mancipio acceperunt, conficiendarum rationum lege non sunt soluti (id enim responsis eorum cauetur qui diuini iuris prudentes fuisse perhibentur, nec ratione caret. Nam quis nostrum non precario possidet quicquid habet & uectigale possidet? Sed nos exitiabili errore ducti, aduentitia nobis omnia esse credimus & omni præstatione libera quæ titulo quocunq; ciuili parauimus). Si igitur profanæ facultates, & omni religione puræ, ita tamen affectæ sunt primogenio iure, & ita in fide summa positæ rerum omnium conditoris,

qui quiduis quocũq; tempore pignerari pro potestate potest, ut uni cuiq; mortalium accepti debeat & expensi ratio apud deum consta re, nisi nexum ad extremum uult inire: quid ijs fiet seruis nequam qui nihil non habent peculiare, & nulla non in parte peculij contur bare noscuntur? utrum uerba pro rebus creditori eidem & domino sperant se reddituros? At is nomina se exacturũ fœneratoria acer bitate prædixit. Nunc centesimo comite feroces & opibus æmulis regiæ opulentiæ, maxima tum pecunia miseri appellabuntur. Num igitur debita tũc trãscribere licebit, aut expromissores dare? quos? Nullus enim præsto erit qui expensum sibi aliquid ferri uelit, eorũ quidem quibus dominus fide sua dari iussit, nec dominus acceptum feret quicquid non in pias aut honestas erogationes expensum est, atq; in rem suam uersum, & in pauperum. Age quonam'tandẽ mo do rationes suas domino approbabunt, qui omnia uel pleraque non CHRISTO, nõ paracleto, nõ sanctis suffragijs, sed Mercurio, sed cõmercio, sed sacrilegæ ambitioni accepta retulerunt? Restat ut uel alogistiam meditẽtur, si obtineri in eo iudicio potest, aut ad dicti protinus non ducantur sed trahantur. O Cimmerias huius ui tæ tenebras, quæ plerunq; trans nebulam præsentis sensus non cer nit: fit autem nescio quomodo ut mens humana uel aulicis delini- mentis uel uoluptarijs titillata, ultra id non prospiciat quod adest uel quod instat. Intestinos enim oculos præstringũt fulgetræ quæ dam micantes imaginariæ felicitatis, quæ per assentationum (ut ita dicam) nubila salutationum'que illiberalium eliduntur in illa rapida tempestate tollentis eos fortunæ. Accedũt ambitio & cupi- ditas oculorum meræ suffusiones, quæ ueras rerum species eos ui- dere non sinunt, imagines ludibundas oculis obtendentes, uisus lu- dificatriculas. Qui si ad secessum studiorum annos saltem uitæ iam uergentis ac decliuis compararent, atque oraculorum conspi- cilijs sacrorum'que speculaminum uterentur, futura sanè ut præ- sentia certissime cõtuerẽtur. Supradicti uero erroris germana est præteritorũ obliuio surrepens, Etenim qui futurã animorum con-

ditionem non prouidentes, delicijs uitæ præsentis libenter acquiescunt: (si tamen in hac uita deliciæ esse possunt) ij meminisse nequeunt arbitrũ eundẽ & creditorẽ deũ ex edicto suo perpetuo ius dicturũ esse interminatũ: ut Cassianã quidẽ sententiã horrere debeamus, nisi planè stupidi & capti mente simus. Nam cũ edictũ tot præconijs tam minacibus proditũ, tot actuarijs exceptũ, tot scribis tam grauibus perscriptũ, tot testibus classicis obsignatũ habeamus et probatum, quorũ etiam partim nõ dubitarunt capite cauere quæ repromisit dominus aut interminatus est, partim omnibus fortunis oppositis fide sua esse iusserunt: quid causæ est quin sciẽtes prudentesq; impingamus in offensionẽ eius à quo prouocatio non est, sicut nec apud eum deprecatio simul ac in iudiciũ uentũ est: immo uero quin uiui uidẽtesq; ab hoste teterrimo obtorta gula trahamur? Cur igitur nos hæc ueritatis inuolucra, maiestatẽ etiam sapientiæ si ad manum aspicias, præferẽtia, quasi uisa quædã per nebulã (ut aiũt) primi somni concepta, despicari pergimus? nisi uero hæc despicari non uidemur, qui iustitiæ diuinæ seueritatẽ non timemus, tum illis tot oraculis intentatã quotidie lectitãdis, tum rerũ euẽtis districtã ad quæ nõ animaduertimus, uelut ad inculcatas sanctiões antiquatæ iam legis auribus occallescẽtes. Scilicet hoc illud est: omneis rationes nostras in benignitate & misericordia herili repositas habemus. Hac spe deterrima mãcipia hilariter uitã ac nequiter agimus. Quin igitur accingimur ad eam benignitatẽ quoquomodo prouocandam? Videamus per superos immortales ne contẽptus hic sit potius diuinitatis, quàm meditatio quædã ueniæ consequẽdæ. Cõmenta sunt ista ueteratoris spiritus, qui primæ noxæ suasor & impulsor, in hanc errorũ Odysseã genus humanũ deduxit. Quanquam impudens est atq; improba nostra hæc deprecatio, nõ causam perorandam meditantiũ, sed dissolutam misericordiã oscitanter implorantium, utiq; qui ex uinculis scelerũ & delictorũ unicuiq; nostrũ causam esse dicendã sciamus, iudiciũq; semel subeundũ nulla prouocatione. Nunc quãdo unũquenq; blandiri ignauiæ ac iniquitati suæ iuuat,

iuuat, uideamus quo iure, qua actione, qua formula cernere eā hæreditatem possimus, quam CHRISTVS *dominus noster testamēto illo suo in procinctu nūcupato sequacibus sui reliquit. Si quis (inquit) uult post me uenire, tollat crucē suam. Hæredes suos futuros tollere crucē, quenq; suam, & se sequi è uestigio iussit: alioquin indignos hæreditate sua pronuntiauit. Quibus uerbis quid aliud agit, nisi eis qui in albū æternæ prouidentiæ referendi sunt, præscribit, ut per ea uestigia quæ ipse inter mortales agēs impressit, æternam beatitudinē inuestigandā habeant: ut per huius seculi ærumnas atq; inculpatæ uitæ salebras ad summā tranquillitatē & securitatē transeāt, quæ legitima pars est hæreditatis quā* CHRISTVS *ipse familiæ suæ spopondit, & adeundā reliquit. Hanc hæreditatem si summo & legitimo iure (quod ius quatuor tabularum appellare possumus) adire iam nequimus: (quandoquidē diuorū & beatorū reliquias quasi ossa gigantū heroumq; miramur, quorū similes nullos edunt ætates iam effoetæ) ac certe libētes faciamus ut formula quadā indulgentiore æternam bonorū possessionē aut petamus aut postulemus. Id enim sanè perinde fit ac si legitimo & antiquo iure inter hæredes cēseremur, siue summū ius dominus id est euangelicum seculis infirmioribus remisit, siue potius ita nunc credi ex usu uitæ delicatioris est. Sed uideamus quæso ut secundū tabulas bonorū possessionē petamus, quandoquidē nec iniustas eas tabulas nec inductas aut irritas esse nouimus. Neq; uero bonorū possessores erimus aut hæredes, et nō commoda incōmodaq; hæreditaria iure in nos transibunt, siquidē bonorū appellatio in utranq; partem ualet, etiā indulgentiore iure, quod prætoriū uocant. Ita fit ut nec hæredes esse* CHRISTI, *nec bonorū possessores queamus, si præsentis uitæ delicijs perfrui laboramus. At nos uelut agnatione quadam infirmioris naturæ & posthumæ licentiæ, nec iam eam legem ferētes quam deus immortalis sanguine* CHRISTI *sui charissimi sanxit, testamentū diuinū & æternum ruptū iri nobis diro errore persuademus, aut irritū tandē quoquomodo factum iri quasi uero*

si uero dominus idem & pater ad hæreditatem impios liberos ser uosq́; contumaces admissurus sit: nec alios olim obsequentiores & bonæ frugi quæsiturus, in quos caducas partes transcribere hæreditatis suæ possit: tametsi id testamentum quonammodo rumpi potest, quũ in eo nullus præteritus sit? etiam si primis ceris pauperes instituti sunt, & ab eodem gradu exhæredes facti diuites sarcinis præditi. Quare si supplicia impiorũ euitare, & superũm præmia mereri concupiunt, hoc uidere debent & præcipue antistites, cum quibus nunc nobis res est, nec per redundanteis opes uitã delicatã traducant: sed ut seruatoris nostri exemplo, qui ærumnosam suis uitam præscripsit & indigã, sarcinas & ipsi suas mulis (ut dicitur) Marianis conuehant: quod nihil esse puto, q̃ inter cruciatos dominum signiferum è uestigio sequi. Huc adde charitatẽ comitem fidelissimam, digitũ transuersum à uiro bono non discedẽtẽ. Adde animi æquitatem in spem semper intentã, quasiq́; uiatici largam benignamq́; suppeditatricẽ: iam intelliges nullũ esse hoc mollius uehiculum, etiã si per prærupta, et cõfragosa, uia nobis ineunda sit. Quis autẽ hæc reputans compotes eos mentis existimare possit, qui quũ uni pontificatui uix queant satis esse, alterũ etiã addere uel plureis non dubitant? quis non mente captos sacerdotes iudicare, qui modũ utriusq; paginæ nullũ esse arbitrantur, quũ ipsi maxime inita, atq; subducta ratione actum suum domino probare teneantur? At nunc pontificatui cœnobiarchiam, quasi coniugem adiungere, tam solenne apud nos cœpit esse, ut mancus pontificatus, aut celebs alioquin esse uideatur, perinde atq; si semiuirum coniugẽ esse cõtendas, qui cum uxore concubinã non habeat. Ego uero hæc in plerisq; sacerdotibus tam inter se diffidere censeo, q̃ coniugẽ & pellicẽ in hominibus profanis: etiam si de hac re iurisprudentũ antiquorũ responsa annos ferre (ut dicitur) hac ætate non uidentur, mundo iam præcipiti. Quanquam quid aut confidentius admitti aut amentius potest, q̃ eum diẽ nõ extimescere, quo dominus noster sententiã laturus est de cuiusq; meritis, iisdem ipsis cõscriptis et assidẽtibus et uitæ dissi-

Muli Mariani.

tæ dissimilitudinem istis exprobratibus, quos potestatis in nos suæ autores nobis laudant? In quo admirari subit hominum uæcordiam uel dirum quendam furorem, qui successorio iure putant ad se à CHRISTI *pedissequis potestatem, non etiam sanctitatis & continentiæ demissæ necessitatem, transmissam & delatã.* Enimuero *palmariũ illud (credo) apud deũ inuentũ, fiducia contracta antistitia retinendi quæ inter se aliâs colliduntur titulis dissidentibus: uidelicet quasi perpetuæ fiduciæ non instar plenũ habeãt tituli legitimi quod ad fruenda quidem sacerdotia pertinet, aut quasi impostura fieri possit diuinitati.* Quid enim refert mandati an negotiorum gestorum teneantur: an ex cõtractu uel quasi, cum utraque actio bonam fidem agnoscere debeat? Proh dei hominum'que fidem, gratum id esse prouidentiæ credam, ut qui uirilem operam implere non uidentur, ter aut quater, & ultra antistites appellentur, & qui tres ciere sacros canones nequeunt, ternis sæpe lituis turbam doctorum summoueant? Illi'ne ut fiduciaria legitimis antistitia coniungant, quasi in hominum penuria singuli multorum prouincias obire nunc cogantur, quum tot graues uiros, doctrina & moribus commendabiles uitam primorum (ut ita dicam) dignitorum fuctu ursino more tolerare uideamus? Præclarum uero exemplum, & in uniuersum ad religionis orthodoxæ decus atque incrementum pertinens, homunculos bonarum artium ignaros, titulosis & multorum uersuum appellationibus insignes haberi & augustos: quum interim docti uiri, ac uitæ sanctioris ornamentis prædití, puris nominibus nuncupati, ac capite tantum censi, cum suggillatione cultus diuini egentes uitam transigant? Profecto si uere res humanas æstimare possemus, nos magis mõstrificos istos esse quàm Geryones illos in fabulis decantatos iudicaremus. Concionator quidam perlepidus & facetus cauillari non pridem ita eos solebat, ut diceret, huiusmodi istos sibi uideri quales sunt quæ in ædibus sacris mutulares statuæ pilis aut columnis imponuntur: ut enim illic simulacra quædam uelut oneri cedentia uide-

mus, quæ uel mutulorũ uicem sustinent, uel extra abacos mutulorũ proiecta sunt, eamq́; speciẽ intuenti præbẽt, ut magnopere niti ope ri ferendo atq; insudare uideantur, quũ re uera sensu sint carẽtia, ac nihil ipsa facie nitentiũ saxeam adiuuent firmitatẽ: ita atlantes istos summis scapis columnarũ in fano domini superpositos, titulosa illa amplitudine appellationũq́; maiestate, uenerandorũ senum instar sanctitatemq́; præferre tum speciẽ luculentam præbere gra uissimorum patrũ sanctuarium domini fulcientiũ, & cœlũ (ut ita dicam) sustinentiũ. Sed stupidã eorum ignorantiã, aut incuriã dissolutam intuenti, patere nihilo eos strenuiores statuis lapideis esse, quod ad munia quidẽ sacrosancta pie ac religiose obeũda pertinet, & ad maiestatẽ legis diuinæ inter homines religiose & accurate conseruandã: quod firmamentũ est maximũ ædiũ diuinarũ. Proinde ut monstra hominũ antiquitas nunquã cœlo delapsa esse cẽsuit, sed terrigenas eos et poëtæ & sacri uates appellauerũt, ut gigantum nomen indicat, & ad perniciem mortaliũ editos esse cecinerunt, eorũ internicionẽ aut diuinæ potentiæ, aut heroicis ærumnis utriq; dedicãtes: Ita nos precari sperareq́; debemus summũ quendã pontificem cũ suo senatu q̃primũ exiturum, qui diuino numine instinctus, cũ ob alia in re ecclesiastica constituenda promerita, tum uero ob hunc ipsum laborẽ Herculis Alexicaci appellatione nobilitari uelit, quin & ipsum iam extitisse credere fortasse debemus: etenim q̃ nũc summæ rei Christianæ præest, lætis auibus renũtiatus, tantam etiã alioquin expectationẽ sui excitauit, ut insignẽ omnino ac nobilẽ facturus pontificatũ suum clarissimis institutis putetur. Esse autẽ istos gigantes elogio grauissimo illius sapientis apparet, qui in parabolis symbolicis inquit: Vir qui aberrauerit à uia iustitiæ, in conuentu gigantũ requiescet. Atqui nos uiã iustitiæ esse diximus quam CHRISTVS nobis præiuit inter mortaleis agens. Ipse enim præmonstrator fuit uiæ ferentis in cœlum. Ipse eorum fuit Hercules portentorũ, quæ ne uirtus quidẽ heroica cõficere aut superare potuit. Porrò gigãtũ pedes in draconũ uolumina desiisse

Atlantes.

Leo x.

Gigantes.

fabulæ

fabulæ tradiderunt. Quo figmento prisci significare uoluerunt nihil rectum istos homines, nihil arduũ cogitare, sed omneis eorum actus, omneis animi sensus humi serpere, uel uerius deorsum uergere ad inferos. Hæc decora, hæc monstra ex religione recta & clarissima & in cœlũ semper intẽta tolli, cum optimus quisq; hodie & grauissimus primi, secundi, & ultimi sacerdotũ ordinis poscit, & hoc unum in uotis habet, tum interest exempli in uniuersum recte atq; ordine constitui rem clericã et ecclesiasticã: ne reliqui ordines ultra tam grauiter opinentur de ordine sanctissimo sacerdotum, cuius omnia facta, dictaq; magnopere pertinent ad exemplũ. Atqui necesse est, ut nostræ memoriæ antistitũ licentia luxu plena, stultitiam priscis exprobret, qui disciplinæ tenaces euangelicæ, uoluptatem ac diuitias procul à contubernio suo summouerunt: aut ut eorũ sanctimonia impietatis istos insimulet ac manifestos reddat, qui fortunæ magis quàm ueritati litare cupiẽtes, religionem orthodoxam (quantũ in eis fuit) in insulas relegarunt deliciarum nescias. Quis enim est hodie qui nesciat & prædicet eò seueritatẽ ecclesiasticam maiestatẽq; decidisse, ut quos disciplinæ exactores esse seuerissimos oportebat, omniumq; officiorũ arbitros & præitores ad pietatẽ religionẽq; pertinentiũ, hi remissiorẽ uitã & licentiæ atq; incuriæ plenã non modo amplecti, sed etiã foueri tueriq; uideantur? Hosce autẽ homines quis credat, quum hoc faciãt, fidẽ bonam rectãq; agnoscere? Quin & eò iam uenisse nos puto (dicã enim quod sentio) ut sine culpa fortasse is cessare nequeat qui neglecta cõstituturus, cõuulsa restitutrus, incondita digesturus ab omnibus existimatur. Fit enim mire interdũ ut publica expectatione maior multo grauiorq; persona summos honores gerẽtibus imponatur quàm ut munere suo translatitia laude peragẽdo perfuncti esse uideantur. Quis autẽ nescit haud ita pridẽ selectos lapides sanctuarij, ita uel dispersos uel disiectos fuisse, ut collapsa ecclesiæ maiestate ipsa iam dei sponsa ueluti fidei cõiugalis oblita nõ modo à sponso secubare, sed etiã nullo pudoris respectu per triuia

plateasq; euagari licenter uideretur, merereq; prouinciatim? quis pastores ipsos ueluti fugitiuos, nō dico gregis desertores, sed etiam factos abactores nō meminit? quid ipsos præsulum coryphæos nōne ita præpostere se atq; impure gessisse uidimus, ut quos ad cōpositi decoriq; status habitum & speciem formare chorum decebat, et eam saltationem docere, quæ emmelia dicta est ab emendati motus & pacati compositiq; concinnitate, pyrricham illi ipsi (ò summam indignitatem) præire, id est armatam non dubitarent, à sanctitate prorsus ordinis abhorrentem. Ita'ne uero qui ad sacra et spiritalia certamina prodeuntium, summi unctores erant, & qui tum pij fortasse belli autores esse debebant, pro aris & finibus sacris in profanos & impios populos decernendi, ijdem ipsi lanistæ christianarum uirium uideri maluerunt, ut ad internicionem nominis sacrosancti inter se confligerent? Quum hæc igitur ita euenisse constet, atq; eas res ab illis fuisse gestas, ut alter uir ingeniosior quàm religiosior, de calice iræ domini, alter uir uehemens & acer, etiam de furoris bibisse hausisseq; uisus sit, uterq; autem dum animo suo nimiū obsequitur, fas nefasq; miscuisse: hic eo amplius pollutorum sacrorum religione augustum & sacrosanctum uerticem obstrinxisse compertus sit. Consentaneum est utiq; ut Leo *qui diuino (ut credimus) numine, illis de medio sublatis, et fortasse de cœlo tactis subinde in locum eorum suffectus est, is nunc orbe propemodum tranquillo et composito, architectonica iam ratione dominici diuersorij maiestatem instaurare laboret, priscis etiam modulis aut certe pristinis adhibitis: nam & ipse suffectus statim nutantem sanctuarij cōpagem celeri manu stabiliuit: sic enim res nata ferebat, ut structorum manibus adhibitis præsentissimi consilij tibicine fulciret, atq; ordinis interim amplissimi concordia ueluti consibularet.* Proh *superi immortales, qui status ille fuit, qui decor rei clericæ, quæ religionis reuerentia, quum omnia prope in hoc orbe quà sacra quà profana, uæcordiæ frenis regerentur, fatali inclinatione mundi? quum primigeniæ noxæ suasor, à* CHRISTO *quondam*

Emmelia.
Pyrricha.
Leo X.

dam detectus animorum possessione, immo uero scissa gaudens discordia palla, ultro citro, commeans, furoris faces utrobiq; suggereret, & Romæ quasi in arce religionis incendiũ misceret? et hinc senatus stultitiæ & temeritatis (ut ingenue fatear) illinc peruicaciæ inusitatæ ac fanaticæ frontem fronte conterentes, ut ille propheta inquit, decreta futilia impiáq; conscriberent in æde Bellonæ coacti: quum cleri magister sanguinarius, effractis timoris diuini repagulis, feras (ut ita dicam) in populum contumacem quidem (neq; enim inficias eo) sed tamen populum domini immitteret, & Gallorum partes earumq; fautores diris execrationibus deuouens, scelere plusquam tragico orbem penè totum religione solutum in deuotos concitaret? Id quod cum in religionem à populo (ut assolet) & pia nobilitate traheretur, mirum est quòd ij qui decretis utrinq; interfuerant, uel eorum autores fuerant, religione alligari sese non intelligebant: qui utinã iam planè exoluti sint tanto pietatis uulneri cicatrice nunc obducta Leonis prudentia. Enimuero si (quod ominari nolim) religionis ipsi uertici aliquid acciderit, uel sacri senatus pius ille impetus ita relanguerit, ut extemporali semiruti fani reconcinnatione acquiescere in animũ induxerit, nec sartũ ac tectum contuberniũ domini præstare ad prisci perpetuiq; edicti formulã contẽderit (dũtaxat quantũ ferre ratio huius ætatis potest, neq; enim ad uiuũ ulcera in corpore tam delicato resecanda censeo) quid aliud q̃ inani expolitione, aut tectorio quodã specio si consilij perlucentẽ ruinã interlitam esse temerarius rumor cauillabitur? Cuiusmodi culpam reprehensam esse ab Ezechiele scotinoate puto, capite decimotertio oraculorũ suorum. Quid uinea domini, nonne ita degenerauit in labruscas, ut primo quoq; tempore repastinanda uideatur, & ex situ & carie neglĩgetiæ, pastino quodam restituenda censuræ? Certe manum poscit ipsa & flagitat solertis & industrij uinitoris, qui palmites fructuarios et munifices à pãpinarijs et inanibus internoscat. Nam quũ uel inscitia uel incuria pampinatorũ maxima adhuc quæq; uitis ita in materiẽ inanẽ

frondesq;

frondesq; eluxuriauerit, ut uinitores non fructui sed stirpibus con sululisse uideantur: factũ est, ut immunes pampini plurimis singu li statuminibus non modo impedati, sed etiã impediti omnia late oc cuparẽt, & uitibus recte exputatis & frugiferis locus in uinea nõ esset, aut ita certe locus præũbratis esset, ut statumine eas uel nul lo uel infirmo uinitores adminicularentur, nec fructus eorũ in so lem prodire, & exemplo esse posset. Atq; *in hac deformitate cul turæ & penuria fructuariorũ palmitũ, subsidiarij nunc rari sub mittuntur, qui quidẽ spem certã proximi fœtus polliceri existimen tur.* Hæc *igitur animaduertere etiã etiamq; summũ domini uinito rem necesse est, & falce canonicæ censuræ ad eũ modũ circunci dere quẽ unaquæq; stirps ferre posse uideatur, ut in restibili uine to eam faciem agnoscamus quæ nõ abhorrere dicatur ab ea forma quam dominũ eiusq; operarios uineæ colendæ prudẽtes olim insti tuisse notum est.* Neq; *non eadem deformitas in agricolatione cer nitur & cæteris in partibus familiæ domini.* Iamprimũ *latifundia ijs uillicis cõmittuntur, quorũ delicatæ manus et otiosæ callo nun quam obduruerunt stiua in sulco tenenda præsularis disciplinæ.* Deinde *operariorũ decurias in agrum inductas uidemus, partim libere licenterq; spatianteis, partim opus arbitrariũ nullo sub mo nitore facienteis.* Horrida *uero culturæ facies quum in centuria li fœcundoq; aruo uideas grandiores glebas obiacentes, ac scamna quædã cruda nullo uomere iterata doctrinæ probabilis, q̃ agrico la remissus & præuaricator transmisit insubacta.* Cuiusmodi *esse scimus sacerdotes quosdã primarios omniũ artium imperitos et ru des, nullo animi ornamẽto excultos, nulla crate rerum aduersarũ occatos et subactos, ut ad frugẽ aliquã bonã uitæ sanctioris perue nirent:* Qualesq; Homerico *uerbo, inertia terræ pondera appella re possumus.* Hic *est enim fermè habitus, hæc similitudo quorundã sacerdotum, de quibus nũc loquimur, qui in circũfluenti opulentia saginati, otioq; ac securitate marcẽtes, & uelut in cœno uolupta riæ uitæ luxusq; redundantis obruti, ut inertes in aruo sulci qui li mo ob-*

Inertia terræ pondera.

mo obducti sunt, ne semen quidē sibi creditum reddunt, nedum fructum afferunt cum fœnore multiplici. Deus *immortalis, cuiusmodi antistites eos esse, aut sacerdotes dicemus? quid animi habere, quid pensi & cogitationis credemus? quā æternorum bonorū segetem ipsi ex hac sui aliorumq; cultura demessum ire sperant? Laudent ipsi unum tantū harum rerū autorē, eorum quidē qui publica religione consecrati leguntur, & ego dabo manus. Inferorū'ne igitur supplicia plebeculæ terricula esse credūt, et ea quæ de æterna beatitudine scripta sunt, argumenta theatrica?* Q*uam spem autem salutis habere possunt, qui cum sint principes sacerdotes meridie in scopulos impietatis impingunt? & quū splendore uitæ prælucere familiæ dominicæ deberent, erroris nobis et hallucinationis caliginem terrā ob oculos offundunt?* A*tqui in hac ætate quicquā à uia ueritatis deflectere, nibil aliud esse puto quàm impingere in scopulum meridie, id quod inquit* E*saias sacrorū uatum* Homerus: Etenim *per deum per'q; ueritatē ipsam, possunt'ne aliquo tempore mortales cognitā magis ueritatē & cōpertam atq; comprehensam tenere, & manibus deniq; palpare, et ad manū cōtueri, quam nobis habere diuinitus contigit, post omniū errorum præstigias explosas, et post redditā religioni orthodoxæ plenā tranquillitatem.* Heu *pietas, heu prisca fides:* Maiores *nostros publicis decretis cōsecratos et inter diuos relatos, certa et explorata ueritatis persuasione dimouere nemo ne admotis quidē cruciatibus potuit, quū tamen adhuc omnia errorū caligine permixta uiderentur, nec ea fide abducere in quā semel sacramento dicto uenerant, cum omnia adhuc passim bellis intestinis arderent.* Nos *in ueritatis contubernio nati, uberibus sapientiæ lactati, in gremio (ut ita dicā) doctrinæ supernæ educati, sed delicijs secularibus coaliti & deprauati, ad solem conniuemus, oculos caligantes ad nebulas detorquentes, quas è terra inferne'q; exortas ipsi non ignoramus.* Qui *si ueritatē satis animaduerteremus, nō ipsam modo mortaliū contubernalē dum sacris operantur, sed etiam quæ se totā eis indulget hauriendam in*

Esaias sacrorum uatū Homerus.

cordisq; recessus penitus admittendam, sanctifico illo crustulo quo animos humanos ueritas ipsa CHRISTVS *quotidie pigneratur & uendicat: superi boni quàm ex alta contemplationis specula fastum & opulentiam non iam secularem, sed uix etiam lustralē contemneremus? Quàm ridiculos esse istos, quàm miseros iudicaremus, qui immaneis titulos suspicientes, Optimos propemodū Maximos appellari sese gestiunt? Sed quis iam sacris operantium satis hoc agere uidetur? ut antiquo uerbo sacrificali loquar. Equidem magnopere ipse admirari soleo, cum me in penetralia animaduersionum abstrusi, tantam humani animi acrimoniā tam uehementer hebescere ad ueritatem comprehendendam, & memoria tenendam.*

In præceptorū CHRISTI *cōtemptores.*

Quum enim humanarum legum sanctiones uel minantes supplicia uel spondētes præmia, ita uel hortando uel uetando imperij sui maiestatē retinere uideamus, ut strenuissimus quisq; uel æterni nominis cupidissimus, præ cupiditate referendi præmij uel palmaris uel compendiarij, rationē propemodū nullā temporariæ lucis habere existimetur: prudentissimus autē quisq; ac sui amantissimus, ita minacibus edictis obtemperet, ut non nisi uæcordes homines aut lucis tædio capti, in fraudē quoquomodo capitalē incidant, qui fieri posse dicemus, ut tot christianæ legis capita homines sanè mentis pro nihilo penè ducant? Quippe cū humanæ leges, quæ quidem aliquid uetēt, minaces tantummodo esse soleāt si quid secus dolo malo admissum sit: lex charitatis & innocentiæ, qua nemo nō æquali sorte tenetur, non minus modo horrēdis & inauditis antea, sed etiam præmij et operæpretij cētuplicata pollicitatione, atq; adeo sexcētuplicata sancta est. Et nihilo secius mens humana spiritalibus auribus capta, pollicitationes iuxta atq; interminationes diro stupore publice priuatimq; trāsmittit. Videlicet sic natura cōparatū est, ut cordatissimi ad sensilia præcepta mortales, ad intelligibilia atq; in spe aut expectatione posita, excordibus similes sint. Quod futurū

Threnodiæ.

prouidēs uates deo plenus in funebri carmine, quas threnodias uocant, funere elatam ecclesiæ maiestatem in uniuersum queribunda

uoce cecinit, & sigillatim animæ cuiusq; christiano sacramento initiatæ: Ait enim ecclesiam uel animam humanam, quæ quondam diuinæ disciplinæ tenax, templum domini dicebatur, & scamnum pedum eius (quippe cuius mores et instituta è uestigio sequebatur) obrepente sensim rerum caducarum desiderio de cœlo ita esse detractam, ut quæ prius rerum æternarum contemplatione cœlesti uita præsumpta, inter superos agere uidebatur, & imaginaria diuinitatis intelligentia acquiescere, nunc cœlo delapsam, in caligine multiplici erraticorum effectuum esse mersam, ut propemodum dominus in obliuionem sui sanctuarij uenisse uideatur: ac ne id quidem modo, sed etiam regnum Hierarchicum & principatus eius, atq; ordines mirifice distinctos descriptosq; euertisse, aut certe ipsa contaminasse: eorum etiam castella, ac propugnacula disturbasse, cornu eius confregisse, & brachium suum quod prius ei porrigebat ad hostem propulsandum, retrorsus auertisse, & postremo in eo regno omnia uasta igni flammisq; reddidisse. Quibus uerbis mystice exauditis, quid aliud q̃ CHRISTVM intelligimus ut ecclesiæ, ita animæ sacris suis initiatæ sponsum, infensum eidem spõsæ, ex cõtubernio ipsam suo depulisse, id est ex innocẽtiæ & sanctitatis statu, atq; adeo ex editissimo theoriæ gradu ignominiose deiecisse, quasi stupri compertam: atq; eam ob rem ilico factum esse, ut hostiles copiæ peruigiles excubias agentes, ecclesiæ uel animæ præsidia satellitio diuino uacua nactæ, pro arbitrio suo irrumperent, & præsidiaria manu in potestatem redacta, arce etiam religionis potirentur, uel animi principatu. Ita quum principes ordines Hierarchiæ, & mentis atq; intellectus humani principatum, aduersarij humanæ naturæ potentatus uelut in deditionem acceperint, à quibus nũc res summa uel ecclesiæ uel animæ magna ex parte regitur, quum subeunte rerum fluxarum amore pietas & ratio depulsæ rerum perdiderint habenas: quid superest, nisi ut ambitione & & cupiditate & libidine omnia utrobique ardere uideantur? Quas ob res Threnodus ille uates lamentabili carmine dolorẽ suũ

testatur,

testatur, multiplici tropo orationis inculcatū. Dolet enim atq; moe ret ipse salutem comploratā generis humani sibi uideri ob fractam ab clero huius ætatis tesserā (ut ita dicam) hospitij, atq; amicitiæ, inter diuinam pridē humanamq; naturā in ara cruciata CHRISTI sanguine confarreatæ, unde adoreā æternam sperare mortalibus, & in cœlestiū collegiū cooptari licebat, si iure gentium stetissent quod CHRISTVS promulgarat. Ecquis est autē obsecro qui si statū ecclesiæ, motum, flexum, habitum, affectiones denique corporis & animi & sessiones ipsas æstimet quales non pridē uidimus, ullam rationē haberi oraculorū, aut omnino sacrorū monumētorum iudicet? quasi uero non monodias in funus animarū entheus ille uates, sed planè næenias effatus sit. Non pontificiā iurisdictionem ita degenerasse cernimus ex charitate prisca, ut ubi æqui boniq; & benignitatis sinus solebat esse, ibi litiū officina capturarūq; improbiorū nunc esse uideatur? Inde illa formularū aucupia, & rituum pontificiorū cautiones ad circūscribendā familiā domini concimnatæ. Inde multarum compendia præsulibus enata, acceptorū paginas luculēter augentia. Indidē sacrilegæ nundinæ earū rerū, quæ in cōmercio humano sine piaculo esse non possunt. Mitto nūc tesseras non modo ueniales, sed etiā uænales, impunitatē scelerum, & solutionē sacrarū legum sordida benignitate largiētes. Itaq; sacrosanctos canones melioribus annis factos, ut ijs uelut regulis uita clericorū dirigeretur, & uelut patrū præscriptis posteri formarentur, iam in amusseis plumbeas euasisse quis non uidet? quales olim fuisse canones Lesbiæ structuræ tradit Aristoteles. Nam ut canones plumbei & molles non structurā operū tenore æquabili dirigunt, sed ex structorū cōmodo & arbitrio flexiles structuræ accommodantur, sic canones pontificij ex usu ecclesiæ antistitū flexiles plumbei & cærei facti sunt, ut iandiu instituta maiorum & sanctiones pōtificiæ non moribus regendis usui esse, sed (propemodum dixerim) argentariæ factitandæ autoritatē accōmodare uideantur. Quotus enim quisq; qui gratias factas annalium legum, & colli-

& collidentium inter se sacerdotiorum æstimarit uacationes istas legum, & non solutiones uocarit? nec istos non una aut altera lege aut munere digna aliqua de causa, sed planè sacramento solutos esse contenderit? Hæc cum finiũ christianorũ luculentis dispendijs expiata sæpe sciamus fuisse historiarũ testimonio, numine non obscure iram suã in suos distringente: mirũ est sanè quòd sacrosancti potentatus solutos se esse omni lege confidunt, propterea quòd instituti pótificijs principes sacris inaugurati è cœlo iura petunt, ne de maioribus quidẽ sceleribus capitis causam dicẽtes. Miseri ipsi quidem si apud supremũ disceptatorẽ miniore transigi conditione censent, scelesti & deplorati sic illic omnino nõ disceptari sperant. Qui si aliquando recordari possent diuino tribunali apparere toruum illud satellitiũ Minois & Radamanthi, pœnas, furias, erinnyas & alastoras, eas ipsas animas captantes, quas in reatũ impulerunt: certe quamuis animo excæcati & uæcordes, tamen toto corpore cohorrescerẽt. Solenne tamen regibus Franciæ semper fuit rerum suarũ summã ijs hominibus credere quorum secus uel consulta uel admissa ipsi uindicare nequeant. Nostra ætas uidit unũ in rerũ actu summo liberoq; præfectũ, qui à uinea domini procul agẽs rationes imperij nostri ex sentẽtia animi sui putabat, inscite aut incõmode circũcidens: in quo actu aulicũ omne ministeriũ ei subseruiebat. Hic uir quidẽ haud improbus fuit, animiq; haud degeneris, sed regendis fatis intẽtus anginariũ pyrũ uorauit: unde Frãci propemodũ strangulati ne queri quidẽ aut expostulare sunt ausi, quoad ille inter aulicos simul & uiuos agere desiisset. Qui etiam ipse cum in opulento fastu sese ingurgitauisset, haustũ inde calicẽ erroris nobis exitiabilis iuratissimis amicorũ successorumq; propinauit, cuius utinã manibus omniũq; prædictorũ summus ille iudex errorum gratiã ad extremũ fecerit. Sed enim (quod dicere cœperamus) status ciuitatis orthodoxæ è sede seueritatis & disciplinæ cõuulsus, manũ quandã Pæoniã poscit, ut apte & placide in eam reponatur, luxataq; ecclesiæ mẽbra in artus suos aliquando redeant:

Q. sic fiet

ſic fiet ut principes eccleſiæ non auro obryzo, non argentea ſupelle-ctili, nõ opimis obuẽtionibus, et numeroſis titulis opum ſuarũ magnitudinẽ metiãtur: quæ gazas regũ prouocare, nõ diuitias priſcorum antiſtitũ æmulari uidẽtur, ſed bonis internis, ſed copia doctrinæ, ſed ijs animæ CHRISTO *deſpõſæ dotib⁹, quæ in cordis ſcriniolis, tanq̃ in gazophylacijs myſtici fani condũtur. Etenim qui ad ſuperos uiã nõ modo affectare, ſed etiã alijs ſternere munireq́; uolũt exiſtimari, quiq́; id omni titulo omniq́; functione munerũ ſuorũ profitẽtur, ij* CHRISTVM *diuinitatis emiſſariũ, ac ſalutis humanæ ſponſionisq́; magnificæ ſequeſtrẽ neceſſe eſt ut ſequãtur, qui eam uiam primus ſecuit & aperuit: ſi non eueſtigio, ut maiorũ illĩ gentiũ pontifices olim fecerũt, at certe proſpectu quàm longiſſimo. Hæc uia cũ unica ſit (una eſt enim tantũ ueritas) eã quoquo modo ingrediendũ nobis eſt, nam & ipſe præmonſtrator ſuperne delapſus, non modo illac ire, ſed etiã uenire eos iuſſit, quos in numeros æternos delectus ſui retulit. Nunc uero cũ ab hac uia principes noſtri orbis ordines, profani iuxta atq; initiati diuerſiſſime expatientur, quid inde ſequatur nemo oculatus nõ uidet: etiã ſi omnes ferè infra pulpitũ exiſtẽtes muſſare nõ dubitant. Quæ (malum) autem inſania eſt hanc errori publico indulgere patientiã? Ego'ne ut credam fidem eos bonã agnoſcere, qui ſub exuuijs domini noſtri, aram & ſacra tenentes, & ipſum deniq; dominum exoſculantes, eiuſdem ipſius placita & inſtituta floccipendant, eisq́; diuerſiſſima pugnãtiaq́; amplectantur? Aſſeclæ & comites* CHRISTI *dum inter homines agebat, quibus ille decedẽs è prouincia, uelut iuratiſſimis miniſtris prouincias detulit, quoad in illis fuerunt, nauiculariã ſolicitã factitãtes, in procellis agitati, nihil ſui habuiſſe, nihil unquã ſibi poſſediſſe tradũtur. Iſtos aũt qui illorũ prouincijs ſucceſſerũt, eadem cum illis poteſtate præditos (id quod ipſi gloriabunde prædicant) proh ſuperi, nõ pudet argentariã facere, opulentiamq́; redundãtem omni ſibi ope uendicare & cumulare, à qua illi inter diuos relati eorũ ipſorũ autores cupide ſe abdicabãt, diſciplinam ipſi*

In prauos CHRISTI *aſſeclas epiſcopos.*

parẽtis

parentis sapientiæ et ueritatis consertis (ut aiunt) dignis retinentes. Ecquid aũt esse abhorrẽtius & magis dissentaneũ ab innocẽtia & simplicitate discipulorũ CHRISTI potest, q̃ sacerdotem ad altare sacra facere, et interim comitatũ eius sericatũ, comptulum, calamistratũ, uersicoloribus insignem, machæra succinctũ, altera manu capulo ferri subnixũ, altera accipitrẽ gestãtem, sanctuariũ dominicũ stipare & oberrare mensæ sacræ summoto clerico ministerio; gesticulatione gaudentẽ proterua et profana? At huiuscemodi spectaculi indignitatẽ oculis sæpe detortis exorbere obmurmurãtes cogimur. Itaq; eo iam indignitatis atq; insolentiæ uentũ esse populus uociferatur, ut quos Hieronomos esse decebat, hoc est sacræ disciplinæ & institutionis magistros et exactores, autores ipsi fuerint dissoluendæ atq; explodendæ continentiæ. Vnum eius rei remedium præsentissimũ esse certum est, sic in constituenda aliquando re clerica & ecclesiastica, opimorũ redditũum circũfluentia ad certũ quendã modũ decentẽq; circũcidatur, pro captu & dignatione cuiusq; isonomia tandẽ non ciuili et populari, sed ex proportione geometrica relata, quod ius est optimatũ. Hæc enim sentina degrauans exhaurienda est omnino primo quoq; tẽpore, ne sacrosancta nauis pessum eat tandẽ coorta quadã tẽpestate maiore. Hoc autem Leonẽ decimũ pontificum uerticẽ, & symphoniacorũ domini chorostaten præstare, cũ moribus eius, et doctrinæ, tum uero auspicijs initi ab eo pontificatus conuenit: ut & ipse & amplissimus purpuratorum patrum senatus, tanquam in naui apostolica iam expeditiore sedentes canere turbæ nauticæ celeusma uideantur. Absit enim absit inquam ut quod de Iulio siue iure siue iniuria creditum est, superis eũ & mortalibus fucum factitare cogitasse, & cõcilij obtentu frustrari bonorũ & sapientiũ expectationẽ piam, id de eo quoq; suspicemur pontifice maximo qui difficillimo tẽpore et rebus propemodũ perditis & profligatis omnium seniorum suffragijs renuntiatus esse dicitur: prærogatiua tribu doctrinæ suffragãtium & indoli magnæ spei atque pontificiæ: id'que ijs comitijs in quibus nec

Hieronomi.

bus nec uitiũ ullũ obueniſſe fama eſt, nec obnũtiationẽ ullã extitiſſe, aut interceſſionẽ cuiuſquã, quæ cõſpiranti patrũ uolũtati poſſet quoquo pacto incõmodare. O præſentiſſimã uim numinis, quã ſuffragia ineuntes patres (ut uocãtur) reuerendiſſimi hauſiſſe repente creduntur. Verum id præcipue homines tũ ſtupebant, morẽ tanto interuallo relatũ obſeruãdi de cœlo, atq; id eo tẽpore quũ id minime futurũ quiuis exiſtimaret. Adde quòd eius eſt ſi cuiuſquã pontificij iuris cõſtitutio, qui literarũ ſtudiũ quod iandiu à publica quidem beneficentia per pontificũ inſcitiã incuriãq; frigebat, memorabili in omne æuũ exẽplo excitatũ ire dictitatur. Atqui ego hunc decimũ claris olim rebus actis decumanũ fore ſpero, quãdoquidẽ ueteres omnia decumana magna eſſe cenſuerũt. Is igitur cũ deo beneuolente labantẽ ſacroſancti ordinis maieſtatẽ cõfirmabit, et priſcũ decus ac dignitatẽ clero populoq; reſtituet. Verumenimuero ut redeam ad id quod dicere inſtituerã, quũ translatitij & penè uulgares priſcæ ætatis cenſus, ingẽtes hodie & penè inuſitati exiſtimentur mũdo iam uergẽte ad pauperiẽ, ego demiſſi animi & anguſtæ mentis eſſe arbitror, toto (ut dicitur) pectore incũbere ad cõparandas opes, quũ ea in re gloriã aut famã in poſterũ nemo poſſit aſſequi, ac ne uoluptatẽ quidẽ niſi per tranſennã ſentire. Nã ut hians auaritia ingẽtia lucra cũ ſumma deuorat uoluptate, ſic raptim deuoratorũ ſaliua nunquã in os recurſat: ut cibus etiã ſuauiſſimus in ingluuiẽ trãſmiſſus inexplebilẽ, nullo delectat edentẽ reguſtatu: quo fit ut auaritiam ferè intendi uideamus pro portione quæſtus. Quare in literata innocẽtia ut olim ita hodie & ucrioris uoluptatis & ſolidioris gloriæ maius & copioſius argumentũ eſſe cenſeo. Siquidẽ homines ingenio mediocri præditi, in ſapientia inquirẽda omnibus ueſtigijs monumẽtorũ quæ maiores reliquerunt, quum in dies maiora ea inueniant atq; impreſſiora, uoluptate quoq; ſenſim fruuntur acriore, etiãſi inuentis illis haudquaquã acquieſcãt, quũ rerum humanarũ captus implere auidã mentẽ intelligendi nequeat: eadẽq; eſt ratio unicuiq; in memoria ingenij ſui atq; induſtriæ prodenda,

denda, qua nulla hodie nec eminentior nec diuturnior poteſt eſſe gloria. Auaris autẽ & quæſtuarijs quid aliud immodici quæſtus faciũt, niſi curarũ aceruũ anxietatũq́; exaggerãt? adeo qui magnarum opum congeries ſtruũt, malorũ quoq; ſibi & perturbationum (ut aiũt) iliadas pariũt. Eant igitur philopluti diuitiarũ amore perditi, quos CHRISTVS ut Craſſianos magis q̃ chriſtianos limine ſuo repulit, uitæ ſuæ inſtitutũ admirẽtur ſi lubet ut beatũ. Studium etiã literarũ irrideant ut inane & ieiunũ, duntaxat nõ quæſtuoſum, quæ philologia nũcupatur. Nos enim nobis perſuaſimus ijs incrementorũ gradibus quibus multi hodie ad ſummas opes uel honores ſummos ungulis (ut dicitur) omnibus arrepẽtes euadũt, aſcẽſum in cœlũ non arduũ eſſe ut uulgo dictitatur, ſed præcipitẽ potius ac urgentẽ deorſum. Mitto quòd CHRISTVS pauperũ ſe uindicem & aſſertorẽ, diuitũ reiectorẽ frequẽti cõcione profeſſus eſt. Non dico quòd interpolli humanitate per CHRISTI ſacramentum, poſt eiuratũ mundi faſtũ in purifica perfuſione luſtralis ei⁹ aquæ qua natura humana ſibi natalibuſq; reſtituitur, alia prorſus ſtudia hominũ eſſe cõuenit, q̃ ut ad tẽporariũ aliquod bonũ ſpectare uideãtur. Iſta non ad normã ueritatis, nõ ad exẽplũ CHRISTI & ad canonẽ uitæ per innocentiã agẽdæ nunc exigimus: ſcimus hãc rationẽ licentia temporũ ita exploſam eſſe, ut aureis iam non habeamus ferẽdæ ueritati. Vt omnia hæc tranſmittã, nõne etiã ſenſus humani iudicio longe uidẽtur aberrare, qui titulofis nominibus aucti, & nomenculatura honorũ uel prædiorum feroces, quaſi his cothurnis fortunæ in uiros prægrãdes euaſerint, puſilli tamen eſſe quaſiq́; ridiculi grallatores uulgo intelligũtur: utpote qui nullis aut paucis bonis ſuis atq; animi locupletes eſſe noſcantur? Atqui hoc ferè huius ætatis fert cõditio in Francia præcipue, ut homines ſingulari ignorantia præditi, ſæpe etiã ingenti luxu perditi, ſummis ac multis honoribus præditi ſint. Nam & illi ipſi ſi aut oculis aut mente quoquomodo cernere germanã huius uitæ beatitudinem poſſent uerasq́; diuitias, haud dubie ſuam ſortẽ deflerent ut inopẽ

Philoplutos carpit.

& egentem. Cuius rei inter prudenteis compertæ & confessæ, au torem tamen laudabo tum scriptorũ omnium opiniosissimũ, tum re rum humanarũ æstimatorem callentissimũ. Nam ut Tiresias olim Thebanus qui utrunq; humanitatis sexũ uicissim habuisse traditur, idoneus iudex esse uisus est apud quẽ Iupiter & Iuno disceptarent utrius sexus maior esset uoluptas: Sic Solomon qui ditissimus idem sapientissimusq́; fuisse elogij sacri autoritate creditur, unus est (ut opinor) omnium qui hoc possit rectissime iudicare, & in cuius sen tentiã pedibus omnes ire debeamus. At is in eo libro qui autore in certo (ut multi opinantur) inscribitur sapientis Sapientia Solomo nis, ita de sapientia loquens capite (ut opinor) septimo inducitur: Antiquiorem eam sceptris habui ac solio regio, et diuitias nihil esse duxi cũ ea cõparatas. Et rursus: Venere aũt mihi bona omnia unà cum illa, & innumerabilis opulentia in manibus eius. Sic enim uer ti debuit ille locus, etiã si honestas pro opulentia eo in loco & alibi in eodem libro sæpenumero legatur. Magis mirum est totũ eum li brum admirabili ac recõdita doctrina plenum, ab ignaro interpre te uersum esse: quo apparet quantam ignominiam irrogarint diuo Hieronymo ij qui eam traductionem eius esse asserunt. Ignorãtiæ autem interpretis omnino hoc tempore, hac literarũ claritate, hoc pontifice non ferendæ, unum aut alterum dare specimen satis erit. Primũ in eodẽ capite ita legitur: τροπῶν ἀλλαγὰς καὶ μεταβολὰς καιρῶν, ἐνιαυτῶν κύκλους καὶ ἀστέρων θέσεις. Dedit, inquit, mihi deus ut scirẽ solstitiorũ uicissitudines & mutationes tẽporũ, anno rum orbes & stellarũ situs. In ea autẽ editione quã ignari literarũ græcarũ, sacrosanctã esse contendunt, ut iure recepto cõprobatã, ita legitur: Vicissitudinũ permutationes & cõsummationes tempo rum, & morũ mutationes, diuisiones temporũ, & anni cursus, & stellarum dispositiones. Ex quibus uerbis nullus sensus cohærẽs eli ci potest: quid enim morum mutationi cum temporum consumma tione? quis autem non percipit interpretem præter absurdam inter pretationem et cæsurarum confusionẽ, etiam æquiuocatione dece- ptum

Solomon.

Interpretis li ri Sapientiæ errata.

ptum in uerbo tropon, quod sola accentus distinctione solstitiorum & morũ significat? Sequitur in eadẽ editione: Vim uentorũ & cogitatiões hominũ διαλογισμοὺς ἀνθρώπων quod ego sermocinationes uertissem, hoc est disputandi rationes. Quid illud quale est capite secũdo ubi Epicureorũ sententia taxatur qui interitũ animæ cũ corpore asserũt, in qua sententia Plini⁹ secũd⁹ fuit: ὅτι αὐτοσχεδίως ἐγεννήθημεν, καὶ μετὰ ταῦτα ἐσόμεθα ὡς οὐχ ὑπάρξαντες. ὅτι καπνὸς ἡ πνοὴ ἐν ῥισὶν ἡμῶν. καὶ ὁ λόγος σπινθὴρ ἐν κινήσει καρδίας ἡμῶν. οὗ ἀποσβεσθέντος τέφρα ἀποβήσεται τὸ σῶμα. Id est quia temere geniti sumus, & posthac erimus uelut nõ existentes: quoniã fumus est spiritus in naribus nostris, & modica scintilla in motu cordis nostri, qua extincta corpus euadet in cinerẽ. Interpres noster uel ignorantia, uel supina emẽdandi exẽplaris inertia lapsus, ita transtulit, & eũ secuti sacri interpretes ita legũt: Quoniã fumus afflatus est in naribus nostris, & sermo scintillæ ad cõmouendum cor nostrũ, quia extinctus cinis erit corpus, uidelicet quasi nõ ὀλίγος σπινθὴρ, sed ὁ λόγος autor libri scripsisset. Illud nõ minus ridiculũ capi XII. Deuoratores sanguinis & autores parẽtes animarum inauxiliatarũ perdere uoluisti: ubi autores pro obtruncatores uersum est ignorantia linguæ. καὶ αὐθέντας ψυχῶν ἀβοηθήτων ἐβουλήθης ἀπολέσαι. & obtruncatores animarũ destitutarũ perdere uoluisti. Hic enim loco αὐθέντης idẽ significat quod αὐτόχειρ, licet aliquãdo autorem significet. Eodem capite: Tu autem dominator uirtutis cum tranquillitate iudicas, & cum magna reuerentia disponis nos. σὺ δεσπόζων ἰσχύος, ἐν ἐπιεικείᾳ κρίνεις. καὶ μετὰ πολλῆς φειδοῦς διοικεῖς ἡμᾶς. Sic uerti uere potuit: Tu potẽtiæ imperitãs, ex bono et æquo iudicas, et cum multa indulgẽtia regis nos. Quis enim unq̃ epiiciã tranquillitatẽ uertit? Hæc obiter adnotata sufficiũt ad id quod nunc agimus. Sed Solomon rursus de sapientia loquens capite octauo eiusdẽ libri: μύστις γάρ ἐστι τῆς τοῦ θεοῦ ἐπιστήμης, καὶ εὑρετὶς τῶν ἔργων αὐτοῦ. Id est initiatrix est enim scientiæ dei & inuentrix operum eius: qui locus itidem oscitan-

ter interprete transactus est. Proinde si Solomon omniũ rerũ humanarũ diuinarũq; intelligẽtissimus, sapientiã initiatricẽ scientiæ dei operumq; eius inuestigatricẽ appellauit, & regiã opulentiam præ sapiẽtiæ possessione aspernabilẽ esse dixit, atq; etiã cũ sapiẽtia omnia bona sibi obuenisse quasi cõmitatũ eius affirmat: quanto magis compendij studiũ posthabere debemus studio literarũ? siquidem hoc studiũ perducere nos ad intelligentiã sapientiæ potest. Intelligentiam autẽ admirationẽ ciere solet, & admiratio desideriũ eius inuestigãdæ. At inuestigatio adeptionẽ parit, & adeptio fruitionem: ita fruitio beatos facit, in suprema sorte humani fastigij constitutos, quã Democritus Euthymiã uocauit, quasi dicas felicem et rectã animi constitutionẽ: cuius hanc summã maxime esse dico, ut res omneis sensiles & caducas altissima mente calcemus, intelligibiles & æternas semper animo uolutemus. Id enim demũ est humani sacramenti intelligentiã tenere, quũ animũ sublimẽ in rerũ humanarũ æstimatione, demissum & supplicẽ & æterni boni postulatione seruamus. Hæc illa est humilitas apud priscos posita ignominiæ loco, à CHRISTO aũt autore manãs, cuius propria est illa functio in animo ut quisq; optime sese noscat, quod dictum antiquitas ueritatis imprudẽs, autori tamen deo consecrandũ putauit. De hoc animi habitu cũ innocẽtia coniũcto dici illud uerissime potest:

Euthymia.

Ingrediturq; solo & caput inter nubila condit.

Sperati porrò summi boni atq; etiã promissi pign⁹ hic nullũ maius habere possumus, q̃ illã Euthymiã, donũ haud dubie diuinũ, quo uitam illã cœlestẽ quodãmodo præsumũt quibus id diuinitus datũ est: qui orbis est ex omnibus numeris humanæ felicitatis aptus in sese semper cernuus, id est in bona sua & animi, nõ in externa pronus: aliud nec principiũ nec finẽ aliũ quærẽs in hoc seculo quidẽ quàm in sese positũ. Hæc est in uita humana summi boni medulla, quã ueluti thesaurũ in sacrario sapiẽtiæ conditũ tot philosophorũ classes omnem lapidẽ moliẽtes (ut est in prouerbio) inuenire nequiuerũt. Existimabant enim nõ ex deo sed ex sese ita aptũ esse sapientem, ut

in eo

in eo planè sitũ esset an ipse talis esset. Nos autẽ ex sacris monmentis accepimus arbitriũ tantũ nostri iuris esse, rectã aũt firmãq; animi constitutionẽ muneris esse diuini, sed ita promiscui ut nulli recte atq; ordine id petenti negetur. Huius summi boni formam habitumq; describens ille sapientũ (ut ita dicam) Plato in parabolis ita inquit: Beatus homo qui inuenit sapientiã. Longitudo dierũ in dextera eius, et in sinistra illius diuitiæ & gloria. Ex quibus uerbis patet beatitudinẽ huius seculi in inuentione sapiẽtiæ sitã esse: nec immerito. Lõgitudo enim uitæ atq; anni uiuendi in dextera eius, & in sinistra eiusdẽ opulentia & gloria. Atenim hæc de sapientia in cõfesso sunt apud omneis q se probatæ et ueræ persuasiõis tenaces uideri uolunt: quis enim negare audeat quæ oraculorum instar habent? Sed quæ nos hodie studia literarũ uocamus, nihil eò pertinẽt: quid enim literis priscis cum studio sapiẽtiæ, quæ à CHRISTO genus ducit? Quare sapiẽtiæ oracula in rem nostram uertere non possumus, quibus per mæandros multiplices seculariũ scriptorũ discendi curriculũ auspicãtibus, ad nullã unquã metã labor euasurus esse uidetur, ac ne ad legitimã quidẽ aliquã aut frugiferã scientiã peruenturus. Quippe qui numerosæ aut disertæ orationis aucupio sensus omneis accõmodantes, in luto semper hæremus lectionis illecebrosæ & blandientis: ex eorũ (ut arbitror) numero quos grãdilo quus ille uates Ezechiel cap. XXIII. Chaldæorũ pigmẽtis et Babyloniorũ lenocinijs nimiũ captos esse testatur: earũ rerũ usu animũ polluisse uociferãs, rebusq; diuinis cõmẽtãdis atq; animaduertẽdis ineptũ reddidisse. Quo loco ego ascẽsores equorũ appellatos ab eo eẽ cẽseo, q eloquẽtiã uel metricã uel nũerosam et oratoriã figurisq; distinctã nimiopere concupiscũt oratione prosa & pedestri, nõ contenti sensa mentis & cõceptus simpliciter indicare. Huic inertis segnitiæ patrocinio atq; oblectamento nũc ut obiter respondeã, symbolicum illũ concionatorẽ excitabo, qui capite septimo cõcionis suæ ita inquit: Lustraui uniuersa animo meo, ut scirem, & cõsiderarẽ & quærerẽ sapientiã & rationẽ, et ut cognoscerẽ impietatẽ stulti

Summũ bonum.

& errorem imprudentiũ, uel ut græce legitur, circuiui ego & cor meum ut cognoſcerẽ & conſiderarẽ, & quærerẽ ſapientiã & calculum, & ut cognoſcerẽ impij amentiã & moleſtiã & erraticũ circuitum. ἐκύκλωσα ἐγὼ καὶ ἡ καρδία μου τοῦ γνῶναι καὶ τοῦ κατασκέψασθαι, καὶ τοῦ ζητῆσαι σοφίαν καὶ ψῆφον. καὶ τοῦ γνῶναι ἀσεβοῦς ἀφροσύνην καὶ ὀχληρίαν καὶ περιφοράν. Dico igitur eos qui ad philoſophiã hodie ſtudiũ ſuũ collaturi ſunt, ſapientius eſſe facturos, ſi non à rudimentis literarũ ſtatim ad eam tranſierint: ſed uelut gnaui ac ſtrenui indagatores, per omnia omniũq; diſciplinæ monumenta ſapientiã ueſtigauerint: non ut ij ſolent hodie qui ſapientiam quæſtui habere inſtituentes, tẽporis cõpendia ſequuntur doctrinæ diſpẽdio, quæ numeroſiſſima pars eſt ſtudentiũ in omni genere diſciplinæ. Vt enim aues in locũ arduum ſubuolaturæ, non à ſolo protinus eum locũ rectis lineis petunt, ſed uolatu uerticoſo eo cõmodius euadunt & facilius: Sic animus humanus in contẽplationem ſapientiæ melius per cochliã iuſtæ diſciplinæ ſcandere & intelligentius poteſt, quàm ſi protinus ab infimo genere doctrinæ ad ſummum genus diſcendi cõpendio euaderet, ſcanſilem diſciplinarum ſeriem tranſiliens. Hoc modo Solomon encyclopædiæ gyro luſtraſſe ſe omnia ingeniorũ monumẽta ſignificat ut ego quidẽ interpretor: noſq; hortari uidetur ut per omnia philoſophiæ ſecularis & priſcæ dogmata, ueſtigia ſapiẽtiæ ſiqua ſunt (ut certe multa ſunt) colligere nõ grauemur, ac lucũ ſaltũq; opacũ & abſtruſum in quo ipſa ſtabulatur, iuſta et perpeti indagine accurataq; cingamus: ſic fiet ut quũ ad ſtudia ſanctiora & monumenta ſacroſancta peruenerimus, & uelut ad cubile ueritatis et ſapientiæ proprius acceſſerimus, iacẽtem quidẽ illic ſed inuolutã ipſam certius agnoſcamus. Hac uia & ratione cum & commodior eſt & certior ſapientiæ indagatio: tum uero quũ ad ſpeculandã ipſam ex edito euaſeris, uberior eſt multo conſtantiorq; contemplatio, nec tam facile de gradu intelligentiæ et perſuaſionis certæ deijcitur, qui molli aſcẽſu et anfractuoſo euaſit, q̃ is qui recta per arduũ aſſilijt uel arrepſit. Etenim

Solomon Encyclopædiã nouit.

nim per deũ immortalẽ quid aut præstãtius esse ad doctrinæ maie statem putamus, aut ad cõpertæ ueritatis fiduciã firmius & stabilius, quàm quũ per infima mediaq; studia ad culmen speculaminum subuectus sis: nosse uel angustas porticus, in quibus Stoici sessitando & soritas aceruãdo ærũnosas cõtriuerunt ætates: uel excipulas amœnas ab illo uersuto animarũ aucupe in hortis concinnatas, in quibus Epicureorũ animi omni abstersa religione uoluptate ad extremũ deliniti sunt: uel erraticas & expatianteis ambulationes Peripateticorũ, qui tantã uim differendi in nugis consumpserunt: uel deniq; copiã ubertatemq; dicendi in academia illa famigerata, odoranda tantũ non etiam tractanda aut propius aspicienda ueritate profusam: ut nunc eos omittã qui nihil constituendo et de omnibus addubitando annos bonos perdiderunt: quasi in labyrintho philosophiæ currendũ cõstituissent: sed quando harũ rerũ omniũq; priscæ doctrinæ cognitio, uel oratiõe prosa uel metrica traditæ, sine latinæ linguæ peritia cõparari nõ potest, quæ etiam ipsa græcæ linguæ adiectione fit adminiculatior: hic discendi cursus certis mansionibus distinctus sit necesse est: quarũ modum & rationem uel hominum propositum, uel ingenium, uel fortuna temperat. Quare qui hunc orbem doctrinæ quodã rectæ rationis circino ita circumscripserit ut uel augere uel contrahere pro re nata aut ingenij captu aut uitæ instituendæ necessitate nouerit, is si intra eum orbem ita includat eloquentiã ut per omneis eius partes æqualiter fusam teneat quasi in corpore sanguinẽ, is demũ mihi uidebitur ad sapiẽtiam inuestigandã uberrimũ quoddã uiaticũ atq; etiã amplissimum attulisse. Neq; nunc de eloquentia illa mirifica loquor rerũ omniũ tractandarum arbitra, quã fusiorem esse ampliorémq; uolũt quàm ut illa circuncurrente linea præstitui aut definiri possit. Hoc ego instrumentum philosophiæ ex opibus (ut ita dicã) Chaldæorũ atq; Aegyptiorũ coactũ, præstantius esse arbitror ad uitã hanc etiã per uoluptatẽ (honestã quidẽ et probabilem) transigendam: quàm diuitiarum cumulos quãlibet opulẽtos, non stoicis ipsis confectarijs, sed

aulicis

Sectæ philosophorum.

Encyclopædia.

Eloquentia.

aulicis (ut nouimus) auctarijs aceruatos, adde etiã (si placet) & ad futurã uitã per gloriã illã adipiscendã, quæ mortuorũ apud posteros memoriã in perpetuũ renouat, cũ in manibus hoĩm libri eorũ semper uersentur uiuantq́; .i. ingeniorũ morũq́; simulacra tempore non peritura. Cõtra aũt diuitiæ etiã Persicarũ aut Lydiarũ æmulæ, quũ in uita uel auaris anxiã solicitudinẽ, uel profusis ignominiam, liberalibus etiã interdũ stultitiã ab assentatoribus pariant, q̃d post mortẽ cõferunt, nisi si (quod rarũ est) in pias largitiões erogationesq́; misericordiæ exhauriãtur? Oĩm (ut opinor) diuitũ Crœsi & Midæ noĩa multo famigeratissima fuerunt. At ille calamitate & summo atq; ignominioso uitæ discrimine magis q̃ diuitijs inclaruit, hic auribus asininis nõ aureis insignibus innotuit. Ex eo enim in prouerbiũ uenit quod multos otacustas.i.auricularios & emissarios haberet, rumorũ captatores & sermonũ delatores, cuiusmodi habere solent principes mali qui stimulãte cõscientia securi esse nequeũt. Pythius Bithynius longe ditissimus hoĩm priuatorũ fuisse memoratur, de quo superius diximus. Is tamen munificẽtia inusitata magis q̃ opibus celebratus est, qui platanũ aureã uitẽq; illã famigeratã, Dario regi donauit: Xerxis copias.i. supra decies cẽtena millia hoĩm epulo suscepit, & insuper frumentũ & stipendiũ exercitui quinq; mensiũ pollicitus est, ut maximo ex quinq; filijs uacationẽ militiæ impetraret. Ob quã postulationẽ à Xerxe indignabũdo hac pœna barbarica multatus est: ut filiũ suũ occisum in duas partes dissectũ aspiceret, cũ inter ambas corporis medietates ab utraq; uiæ parte disiectas exercitus pertransiret: qua calamitate maxime Pythius fortasse nobilitatus est. Qui igitur fieri potest ut diuitiæ felices in hac uita possessores sui faciant: aut nobiles in posterũ? Mihi quidẽ diuitiæ nihil aliud quàm tragicum choragium uidentur esse, ad usum temporariæ scenæ à fortuna accommodatũ. Quid enim esse dicas aliud uitã administratiuã, q̃ scenã quandam hominũ personatorũ operã suã & industriã populo ostentantium, ludos (ut ita dicã) edente diuina prouidentia? Hoc igitur choragio si recte

Vera huius uitæ gloria.
Crœsus & Midas.
Otacustæ
Pythius Bithynius.
Diuitias eleuat.

si recte atq; ordine actũ quisq; suũ peragãt. Sin secus eueniat, futurum esse dico ut male ac damnose cum eis fortuna egisse uideatur, quæ ut choragus temerarius & præposterus eam ipsis personam imposuit uel impegit potius, cui ferendæ non erant. Eorũ igitur qui honestiores personas gerũt cũ plurimos in actu suo conturbare uideamus (ut apposito uerbo utar) eorũ tandẽ errata nedũ reliquamẽta præstent necesse est ij uelut fortunæ ac temeritatis ministri, qui nulla publicæ charitatis ratione ducti, quũ eos promouerent, fide sua etiã ipsos esse iusserunt. Sic enim fert ratio supremi ac posthumi ratiocinij, etiã si iure moribus cõstituto fide eorum esse non solẽt apud homines. Tandẽ aũt appello non seculũ unũ & alterum, sed lustrũ unũ fortasse aut summũ tria, uita enim in potentatu diuturna esse non solet. Tandẽ igitur ratio cuiusq; functionis & actus à CHRISTO summo diuinitatis (ut ita dicã) institore, et generis humani creditore atq; etiã fœneratore cẽtesimario reposcetur. Etiã si Galliæ nostræ moribus (proh misera populi cõditio) omnia atriensium errata, conturbamẽta, reliqua secus admissa, & quæcunq; promi condi præmordẽt, suffurãtur, cõpilant & interuertũt, mediastini luunt. Nam quũ sint ipsi ad omnia mandata nõ modo expositi, sed etiã dicto audiẽtes, quicquid actores uel uicarij, promi uel suppromi nõ modo delirarint uel conturbarint, sed etiã quicquid acciderint, circunciderint, suppilauerint, etiã ut respublica ab ipsis actoribus idoneis & locupletibus suũ seruare possit, tamen præstare solent, et si peculiũ nõ habent (ò morẽ iniquissimum) nexum statim ineunt. Sic magnis reis apud nos licet ob noxã plebẽ dedere, & alijs super alias pecunijs imperatis succidaneam culpæ suæ subdere. Expeditius enim id esse uisum est q̃ aut reos istos cothurnatos, aut eorũ fortunas pignerari, qui si crimẽ fateri aut culpam agnoscere cogerentur, sacra opertanea in uulgus efferrẽtur, quibus nemo nõ initiatus esse solet eorũ qui nutu oculi summa quæque circũagunt, qui linguis fauere norunt in articulo, aut diris obstrepere ijs quibus collibuit. Quæ causa fuit ut nonnulli aliquãdo

inter

inter reos recepti, patronos potentes inuenerint, à quibus impẽdenti supplicio & penè præsenti erepti, quæsitores etiã ipsos subinde fortunis euerterent. O magnã, ò beatã, ò memorabilẽ gloriã illius Briarei, qui non modo legibus reos & populi uotis, sed etiã Ioui & summæ curiæ raptim potuit excutere: ob id (credo) facinus recte manes eius conditos existimare debemus. Is fuit cui nullum unquam fortuna præter summũ et ultimũ obsequiũ negauit, quẽ quæstorũ ærarij natio ut deum Aesculanũ summa ueneratione coluit: eius enim præsentissimo numine seruati sunt aliquãdo mãcipes argentariã factitantiũ, quũ ob repentinas quorundã diuitias opulentissima factio inuidia summa flagraret. Vt aũt luculentius potentiæ suæ specimen ederet, reis primum ampliatis, mox codicillos ueniales nouo exemplo inuito ac frementi principi extudisse dicitur, atq; ita formulã tẽperasse, ut nec deprehensi rei crimen agnoscere cogerẽtur, et iudices rei cõpertæ & cõuictæ, summi Curionis amicos inter reos in posterũ recipere uetarẽtur: quo uelut euerriculo omniũ delationũ atq; animaduersionũ tantã impunitatis fidutiã feroci hominũ generi instaurauit, ut legibus hodie non teneri ea factio existimetur, cui princeps omnia concredidit, ut pro qua sponsor semel et probitatis expromissor interuenit petasatus ille curio. Iure igitur moribus nostris cõstituto non modo magnis reis sed etiã sceleratissimis licet sordes suas in caput populi et in oculos ordinũ excutere, atq; eo amplius feras in plebem immittere: si earum fremitum in cauea sustinere nequeant, quo nullũ unq̃ atrocius scelus Nero dicitur excogitasse, nec tamẽ peregisse. Quid enim est aliud feras in plebẽ immittere, q̃ uolones profligatissimos nullo stipẽdio sed fide tantũ autoratos, per rura palãteis, bacchãteis, grassanteis, plebeculã tributis exhaustã obterẽteis circũagere? nisi uero eos circũagere non uidẽtur qui stipendio fraudatis (ò scelus tricapitale) liberũ permittunt diripiendi arbitriũ. At uero iure perpetui edicti quo edicto ad summũ tribunal propediẽ ius dicetur, noxa caput sequetur, certe ordinũ ductores qui causas rerũ male gestarũ haud

ita pri-

ita pridem dederunt, non modo addicti sed etiam uincti dabũtur, Gordijq́; nodo constricti, id est eo scelere quod ante diem extremũ soluendum non curauerint. Hi sunt enim ipsi qui noxam luculentam nocuisse noscũtur, quos nunc plebis suspirantis miserescere nõ subit: qui si leges ualerent in aulicos, actus utiq; eorũ quos potẽtiæ suæ ampliãdæ præficiũt institores, aut quos transuersi propinquitatis amore promouẽt, noxis omnibus solutos liberosq́; præstare deberent. Nunc quum impune id faciũt, potẽtiæ suæ blandiũtur, nec quantumuis in rebus secularibus considerati, uidere hoc mentis oculis hebetibus, & noctuinis queunt, uersuram se facere ingẽti stipendio. Deus enim fortunatis hilaritatem sæpe, consceleratis & impijs impunitatem sæpissime fœneratur. Hoc est cur gaudeant, cur felicitate & potẽtia sua fruantur maximi curiones Franciæ. Quãobrem sese sortemq́; suam illam splendidam admirentur, & nos ciuili iure uiuenteis atq, in ordinem redactos, ex edito ipsi loco et legibus inaccesso despiciant. Quidni enim sibi placeant quibus diuinitus datum est ut boni iuxta ac mali meriti homines quos uisum sit, in illas Macarũn insulas euocẽt quasi in coloniam suam, quas ipsi beatorum putãt sedem esse perpetuam. Insulas istas ego actus primarum & secundarum partium in rerumpublicarum administratione esse censeo, in salo & iactatione ambitionis et cupiditatis sitas. Hac enim ratione tantum isti hominum beatores esse possunt, ut fauonio inconsulti fauoris quos uelint uel homines uel familias ex obscuris natalibus in locum illustrem sinuatis uelis prouehant. Contra'que quos oderint, aut qui eorum placitis et instinutis incommodi esse uideantur, aquilone quodam transuerso procul ab emporio honorum disiiciant, aut omni aura efferentis sese famæ suppressa, in uadis destitutos consenescere sinant: aut si maior aliqua eos transuersos egerit offensio, insigni aliquo naufragio fortunis omnibus ut euertant. Dictata sunt ista aulicæ iurisprudentiæ, quam curia illa profitetur, non summo iure, non ex æquo et bono iudicans, sed iure moribus illis constituto et ciuili aduerso

In eos qui in dignos promouent.

ex dia-

ex diametro. Cuius tamen interpretes sunt maximi curiones et coryphæi: ad quorũ mores & placita aulici quidã recocti iuris illius consultissimi responsa sua tẽperant. Huius curiæ illud esse institutum dicitur, ut de rebus omnibus sacris, profanis, bellicis ac pacatis referatur, de paucis iudicetur: ut in maximorũ Curionũ non modo sententiã sed etiã nutũ ac uoluntatẽ eatur: nec pedibus tantum transeatur ut olim in Romano senatu, sed & manibus et uultu assensioni atq; etiã assentatiõi scite asseruiatur. Illud sanè memorabile post aliquot hosce annos contigisse dicũt, ut quũ ferè omnia decreta per discessionẽ facta sint de rebus quidẽ arduis, nullũ tamen per dissensionẽ aut diuisionẽ sententiarũ factum sit: usqueadeo uel pedarij in sententiã principũ trãsilire didicerũt, uel ipsi potius sententiarum principes censendi ansam consultis præciderũt: quo minus miremur tam claros exitus rerũ nostrarũ extitisse, quas in superos & mortales mirifice suscepimus. Superi boni, quàm erit illustre, quàm splendidũ, quàm memorabile ad posteritatis opinionẽ, rebus bene consultis à quibusdã qui sese utriusq; uertices iuris existimari uolebant, factũ esse ut liberi parentẽ, inofficiosum quidẽ, sed parentẽ tamen, & gens pientissima summã arcẽ sedemq; religionis inuaderẽt, ob idq; piaculum maiestatẽ clarissimæ prouinciæ pristinosq; spiritus, subito dei numine decidisse: ut Galli abstersa præsentis animi crista lepores esse sibi galeati uiderentur: plusq; in calcaribus spei quàm in ensibus ponerẽt. Equidẽ haud libens summũ in rerum administratione locũ mereri uelim, si tantũ ipse munus quoquomodo obire possim, ut simile aliquod dedecus aut portentũ auspicijs meis accidisse prodatur. Præstare enim arbitror nomen uiri probi & honesti memoriæ prorsus eximi, quàm male & incommode posteris innotescere. En propter quod ciuilis uitæ trãquillitatẽ, studiorũ amœnitatẽ, & deniq; uitæ æternæ contemplationẽ posthabere debeas, ut in oculis uel auribus unius prouinciæ per theatrũ aulicũ cum strepitu comitũ clientũq; transueharis, aduersis sæpissime cuneis, gradibus, & orchestra: tãetsi ut maxime secũdo populo

te osten-

te ostẽtes, tamẽ si trãseũtis gloriæ spectes celeritatẽ, hoc quidnam est aliud q̃ ueluti plausum inanẽ per transennã mereri? Nam ut illud mittã quòd grãdi plerũq; ætate, quòd uersatili scena, quòd lubrico ac præcipiti ferè proscenio prodeũt, certe quũ alij actores receti gratia flagrãtes subierũt in cuneos aut in ordines, necesse est exacti ueteres ut facessant, aut inter theatricũ ministeriũ turpiter subseruiãt.

— Tunc Tartarus ipse
Bis patet in præceps tantum tenditq; sub umbras,
Quantus ad æthereum cœli suspectus Olympum.

Etenim quũ latine loquentiũ cõsuetudo eos olim in cœlo esse diceret, qui omniũ ore celebrarẽtur præ potẽtia, uel rerum egregie gestarũ gloria: ego tragicos istos reges & tẽporarios quũ ex flagrantissimæ gratiæ præcipitio deciderũt, in tantũ frigus delabi uideo, ut penè exẽptos ex memoria credas, è numerisq; expunctos. Ita fit ut in Tartarũ rigentissimũ ruisse uideãtur, cũ ij qui nullo iã famæ plausu excipiũtur, latine frigere dicãtur. Quãta est aũt eorũ sublimitas, quãta eorũ admiratio, quãtus omniũ suspectus, quum uelut fortuna succollãte tollũtur, altero tanto maior est deorsum altitudo, quũ ab ea destituti insultantiũ oculorũ cõiectu (sic enim euenire ijs assolet) uelut quodã fascino exarescere uidẽtur: tot enim miseros homines oculorũ radijs lãcinari necesse est, quot in hominũ ipsi obuios aspectus incurrerint, dũ quisq; ob præteritã obseruantiã nõ liberã sed obnoxiã, pœnas sibi deberi putat. Sed fateamur sanè ut sunt humana, eos esse felices: tãtummodo hoc exigamus ut actus ipsi suos recte ac decore peragãt, & quisq; eorũ uideat quid sui sit muneris, quã personã sustineat, quantũ ab ea oneretur. Nũc aũt cũ ita mores inclinatos esse uideam⁹, partim ut ambitio et cupiditas, partim dissoluta disciplina grauitatẽ & honestatẽ è medio sustulerint, quis eos felices existimare possit? nam quomodo nõ miser esse potest, qui in cothurno uel prætexta, uel comitis personam uel sup parasitantis induit, ut latus cingere maximi curionis, & officiosus esse potẽtibus uideatur? At hoc factitari ab ornatissimo quoq; uidemus,

Frigere in aula.

mus, ut qui id non faciat, is aut absurde uerecundus esse aut refractarius aut aduersis placitis prouidentiæ natus existimetur. Quid qui in põtificio cultu, & sacrosanctæ dignationis habitu scurrileis actus imitantur & uelut in tragico amictu mimos & planipedes actitãt? (nam id ita usitatũ est, ut qui paulo modestiores sunt, ij et alijs inuisi sint, & magnã laudẽ hac una uirtute mereãtur) nũ etiã illos felices esse dicemus? neq; uero alienã ipsi personã ab illoq; suo fastigio abhorrentẽ libẽtes & cupidi induũt, et eos sortis suæ orna tusq; nõ pudet, neq; nõ eos sortis suæ aut pœnitet aut pudet, & nõ sunt planè miseri: et hi sunt, quos hodie propemodũ solos diuites esse diximus. Ita patet quid sequatur si paulo argutiores esse pergamus. Linguis enim fauere necesse est, cũ ad sacrosanctos uentũ est.

De ijs qui se totos studijs literarũ dederunt.

Quare multo mihi fortunatius esse eorũ institutũ uidetur, qui literis se totos quàm qui opibus dederũt comparandis. Dũtaxat quibus Solomõis uoti liceat esse cõpotes, ut nec malesuada egestate eousq; urgeãtur, quo secus de uirtute atq; honestate iudicẽt, nec rursus diuitijs redundãtibus in cogitationes uanescãt, aut erraticas aut impias. Nam quũ literarũ peritia ad oblectationẽ frui, et uitæ per uirtutẽ ac decus agẽdæ, tãquã instrumẽto uti solẽt: tũ eo amplius post huius uitæ cursum memoriã sui in æuũ prorogare hac eadẽ facultate possunt. Quinquã hæc fortasse naucifaciẽda ducerẽ, nisi etiam præstantis doctrinæ adminiculis uti bonos et graueis uiros ita existimarem, ut cõtra temerarios casus celsi semper et recti esse pergerẽt, & aduersus fortunæ infestioris impetus animo præsentiore confirmarẽtur: sicut ad humanas iniquitates eosdẽ ita se cõpositos, collectosq; tenere par est, ut quicquid obuenerit, uelut decretũ prouidentiæ æqui boni faciãt.

Quis tenor studiorum tenendus sit.

Est aũt is tenor studiorum tenẽdus, ut à carceribus discendi per spatiosum illud stadiũ disciplinarũ, quæ liberales dicũtur, ad metã seculariũ literarũ proueniant, et in flexu ne cõmittant, ut aut acquiescendũ esse aut diutius hærendũ putẽt. Sed quo curriculũ totũ peragant, rursus à meta ad carceres et ad emissariũ denuo aliud spatiũ non currant sed ingrediantur & incedant:

cedant: quod pronũ iam ipsum est, & spei bonæ plenum salubrisq; uoluptatis: siquidẽ cum in eo est spatio exhausti iam laboris orbicularis fructus præsentarius, quũ uelut indagine cinctã ueritatem tenebunt, tum etiã multo maius præmiũ futurum æternũq; speratur. Est enim ea demũ uera ratio philosophandi, non fallacẽ studiorum amœnitatẽ, non inane nomen beatitudinis persequens, sed recta & honesta uia ueram & solidã gloriam haud inauspicato petessens. Hanc uiam quærendæ doctrinæ summũ illud par amicitiæ Gregorius & Basilius Græci, *& eorũ ætati suppares* Hieronymus & Augustinus *cũ tenuissent, et ante eos omnes* Cyprianus & Lactãtius, *et deinde* Hilarius, *aliiq; antesignani partiũ christianarum maiorũq; gentiũ theologi, quorũ hodie respõsis ad interpretationem diui iuris utimur, ad extremũ iudicio iam solido ad sacrosanctum studiũ sapientiæ, quasi ad Bulææ Themidis oracula uenerunt, quã consiliatricẽ latine appellare possumus. Scire enim auebãt homines ingeniosi quo modo uiam inire possent ad propositum finem, quasi in patriã ferentẽ, quã ciuitatẽ amplissimã esse constat nomine* Vranopolin, *superis hominibusq; communẽ dũtaxat qui nihil in sese impie aut perfide admiserint: in eaq; regiã esse sapiẽtiæ, quam prouidentiã antiqui latini ut* Græci *pronœã uocitare uoluerunt: in qua numeris omnibus scientiæ atq; intelligẽtiæ beatissimæ animi humani simul cũ omni ministerio & stipatu diuinitatis fruũtur, cũ ordinibus illis scilicet cœlestibus inenarrabili ratiõe descriptis.* Hos Esaias *prophetiæ decus, argentũ et aurũ suũ ad* CHRISTI *obsequiũ cultũq; testatur attulisse, quo uerbo tum rerũ intelligentiam nullo errore concretã, sed ad puritatẽ excoctam, tum eloquentiæ nitorem splendorẽq; significat. Has enim illi prisci opulentas fatultates in scribendis eloquendisq; rerũ diuinarum enarrationibus consumpserunt. Verum hoc iis probare non possumus, qui ignorantiæ patrocinantes, eloquentiam ut curiosam, à sacrisq; studiis alienam recusant: ob id semper inuisam inertiæ, quòd forulis omnibus antiquæ bibliothecæ excutiẽdis, ac diu multumq; discendo*

Bulæa Themis.

Eloquentia ignaris tantũ inuisa.

nullũ ad quæstũ ab ingenuis cõparatur. At nos philosophiã argẽteã supellectili sacris operantẽ, augustius et amplius sapiẽtiæ litare cõ tendimus, q̃ si samijs aut plũbeis sacra libamina auspicetur et pere gerit. Quis enim in sacris, fictilibus uasis aut stanneis usus est, quũ idem ipse argẽteo instrumẽto nõ careret? Illud uero rursus summo- pere uidendũ ne quod sanctuario domini usui esse potest, id in si- mulacra impietatis confletur, aut in usus uoluptatis aut alioqui in- quinetur. Quare ego miserabilẽ eorũ esse sortẽ cõtẽderim, qui quũ magnã iam partẽ laboris exantlauerint uel in flexu acquiescunt ut diximus, quasi pẽsum encyclopædiæ cõfecerint, uel diutius adhære scunt in humanioribus literis animo iam senescẽte, nimio utiq; uenu statis eloquẽtiæ, ac leporis amore capti & irretiti, eorũ planè simi- les qui apud Homerũ in diuerticulo uiæ ad patriã ferẽtis, aut Lo- tophagorũ sodalitate, aut Sirenum cãtu deliniti patriæ meminisse nõ possunt. Nã quid est aliud socios nauim in patriã tẽdentẽ egres- sos, Vlyxis in patriã festinãtis et uiæ peragẽdæ semper instantis reminisci noluisse, quàm in uita huius seculi uoluptatẽ illectricẽ sa luti prætulisse? Vlyxes aũt nobis quidã fuerũt ij quos ante dixim⁹, orthodoxæ persuasiõis. i. collimãtis philosophiæ uindices, nõ pallia ti illi quidẽ Vlyxes, sed pastophori: qui multa & uaria eruditione imbuti, quũ oĩa penè genera philosophãdi partim pererrassent, par tim præterijssent, salutẽ suam tandẽ anxie sociorũq; perquirebant, quæ nihil est aliud q̃ aditus in patriã. Talis enim statim Vlyxes il le famigeratus describitur à poëta. Atq; ut ille uir heroici spiritus & polytropus ab Homero dictus. i. multifaria ingenij dote, multi- plici morũ cognitione, uersatiliq; solertia præditus, inferos adijsse dicitur: sic qui in cœlũ mẽte scãdere, ad plenãq; cõtemplationẽ di- uinarum rerũ euadere cogitat, cõmodius mihi facturus esse uide- tur, si uenĩeteis annos in rerũ humanarũ intelligẽtia bona ex parte cõtriuerit, et maturo iam sacris disciplinis ingenio, ad uerã philo- sophiã se cũ omni cõmentandi apparatu cõtulerit. Quod mihi per inde esse uidetur, atq; si quis ex floraliũ spectaculo ad Eleusinia my steria

Samijs uasis non litandũ.

Ad Lotophagos hærere.

Vlyxes.

Polytropus.

ſteria trāſeat et quaſi migret. Quuicquid enim à uetuſtate ſacrorū noſtrorū exorte diſcimus, id ego præuiā ac præcurrentē diſciplinā eſſe iudico ad uerā et theologicā philoſophiā nos deducentē. Et eā ob rē à Græcis propædeumata dicta .i. ea documēta quæ præſciſcere nos oportet priuſquā accedamus ad rerū grandiorū arcanarumq́; cognitionē. Hoc labore exhauſto, uelut cōfecto ſex dierū labore, tū demū ſabbatiſmū domino dicare moribus chriſtianis cōuenit, & ſanctuariū ſapiētiæ iam feriatos adire. Ibi uidere eſt hiſtoriam mirificā, euētus uarios, carmina pluſquā heroica & cothurnata, cōciones panegyricas, orationē figuratam ac uerſicolorē, tropis diſtinctā et formis ſententiarū, omninoq́; locutionē humano captu auguſtiorē atq; ſublimiorē. Adde ſymbola Pythagoricis multo argutiora, dicteria ſententioſa, ſcotinis inuolucris ſenſuū implicata, ut profanas aures fugiāt, ambagesq́; omne genus multipliciter inuolutas. Quid dicā omnē rerum naturā nō humano ſed diuino ingenio indicatā & apertā? omneis hominū mores, omneis ſenſus humanos brutosq́; explicitos? res omnino capaces præſtantiſſimarū mentiū, dignasq́; quibus non modo toto (ut dicitur) pectore incumbere, ſed etiā quibus illiqueſcere toto corpore atq; intabeſcere debeam⁹. Huius ultimæ et ſummæ cōmentationis maieſtati, poëtica & oratoria oratio copiaq́; omnis diſſerēdi eloquēdiq́; ratio, cōcedat neceſſe eſt: ut humani captus altitudo ingenij faſces diuinis ſummitat monumentis et oraculis: et quidē ita ſe feciſſe uir ſummæ doctrinæ Gregorius Nazianzenus teſtatur, cuius autoris exemplū imitari percupide debemus, ne literarū cognitione ſecularium quaſi bacillo arūdineo nixi, in ueritatis cognitione & uiæ philoſophicæ progreſſu grauiter cōcidamus. Sed citetur teſtimoniū locupletiſſimi autoris ueritatis, & in literis ſecularibus in primis eruditi. Qui uelut in literis diu multūq́; negotiatus & feliciter, inuēto tandē unione, & ſummi boni teſſera, peragrādi finē facere cōſtituit: eūq́; liceri fluxa rū rerū contēptu, atq; in eo uno poſtea acquieſcere. Sic aūt ille ait:

Propædeumata.

Lectio ſacroſancta.

Memorabilis locus.

Gregorius Naziāzen⁹.

Μοῦνον ἐμοὶ φίλον ἔσκε λόγων κλέος, ὃυς συνάγειραν

Ἀντολίη ἀΰοις τε καὶ ἑλλάδος εὖχος ἀθῆναι.
Τοῖς ἔπι πολλ' ἐμόγησα πολὺν χρόνον. ἀλλὰ καὶ ἀντῶν
Πρηνέας ἐν δαπέδῳ χριστοῦ προπάροιθεν ἔθηκα.
Εἴξαντας μεγάλοιο θεοῦ λόγῳ, ὅς ῥα καλύπτει
Πάντα φρενὸς βροτέης στρεπτὸν πολυειδέα μῦθον.
Sola fuit cordi nobis facundia, quantam
Orbis eoa manus simul occiduusq; coëgit
Tractus, & illustres Graecorum gloria Athenae.
Sed simul ac tandem multo peperisse labore
Contigit ante pedes CHRISTI *afflictam ipse reliqui.*
Cedit enim summi sermoni numinis omne
Humanae mentis uarium ac uersatile uerbum.

Quibus uerbis intelligimus uirũ illum summo ingenio praeditum, summo studio deditum, multam ac diuturnã operam eloquẽtiae & poëticae dedisse, ad quarũ rerum studiũ tota mente ferebatur. Sed quum tandẽ uenisset ad studiũ sacrae philosophiae et sacramentũ salutis humanae intelligere coepisset, cuius fuit unus CHRISTVS *interpres et antistes, ilico ipsum illa omnia literarũ ornamenta in conspectum domini abiecisse, uidelicet agnoscentẽ & animaduertentem quicquid in literis secularis philosophiae ac philologiae uidisset longe id abesse à diuinis oraculis, atq; à sermone ipsius diuinae sapientiae. Sacra enim scripta omnẽ haud dubie elocutionẽ mẽtis humanae uincere intellexit, quamlibet figuris distinctam orationem ac multiplici eloquio elaboratã, prae diuini sermonis ui ac fulgore obscurari atq; elanguescere. Ego quidẽ certe in ea sum opinione ut existimem tropos oratorios multo sublimiores efficacioresq; in sacra lectione inueniri, quàm in priscorum Graecorum Latinorum'ue monimentis, posseq; oratoriã phrasim fieri ea lectione multo locupletiorem: sed id persuaderi ijs uix potest, qui humanorum scriptorum lepore ac suauitate capti, horridi statim & refractarij stili lectione deterrentur. Neq; uero concinnitatem eloquentiae in sacrosanctis libris requirere, sed uim sublimitatemq; sententiarum conse-*

De sacrosanctis scriptis.

consectari debemus, etiam si haustos inde sensus in scripta uenustiora transferre, & pigmentis externis reddere floridiores, nec ius nec fas prohibet. Præstãtissimæ enim gēmæ argento potius crasso quàm auro includuntur, ne thecæ nitentis aspectus, quoquo modo pertinere aut accedere ad æstimationem tam pretiosæ rei uideatur. Et alioqui deus arcere profanos uoluit ab oraculis suis, qui orationis pigmenta & elegantiæ lenocinia, non sensus arcani & mystici nucleum eliciendum putant. Hic autem existit illa Theophrasti querela de breuitate uitæ, quæ uelut in tyrocinio philosophiæ sanctioris flagrantes animos destituit. Iamprimum Talthybius ille cœlestis Esaias præconio urbano et eleganti, ac figuris illuminato, aduentantis sapientiæ & ueritatis sacramentum uociferans, sacrisq́; (ut ita dicam) leporibus diuinisq́; salibus conditus & iucundus, à quo tandem satis explicari per totam uitam potest? Hunc sequitur (ut ita appellem) Idæus, Troiæ captiuitatem fatidico præconio atque lamentabili municipibus suis pronuntians: cuius explicatio mirificam quandam enarrationem commentationem'que poscit. Hos duos sequitur numerosa turba uatum (quos salutigeros proprie appellare possumus) res cœlestes entheis rapsodijs effata humano captu omnino maioribus. Horum enim uocibus altiloquis quidem & canoris, sed parum in hoc mundi strepitu exauditis, humanæ conditionis sacramentum prouidentia in omne æuum deprædicauit. In uniuersum autem sacros illos uates camœnas quasdam altiores esse dixerim arcana cœlestia per satyram cantitantes, eorum'que uaticinia eodem pertinentia, citharam quandam augustam esse & cœlestem paracleti plectro in uarios modos numeros'què pulsatam: cuius psalmata percipere eorum est demum, qui aures à cãtu profano feriatas, quod rarum est, sacrisq; carminibus initiatas habent atq; dicatas. Iam uero ipse trismegistus (sic Solomonem uoco) antistes sapientiæ, germanæq; philosophiæ pares, nõne tribus libris cũ eo qui sapientia Solomonis inscribitur, omnia philosophiæ placita figurate complexus est? ita

Quare uerborũ phucũ respuãt res sacræ.

Esaias.

Hieremias.

Solomõ trismegistus.

philosophũ ab incunabulis instituens, ut affectibus ad obsequiũ redactis mentẽ tandẽ in arce Mineruæ, & in ipsius (ut ita dicã) cõtubernio sapiẽtiæ iã sese indulgẽtis benigni⁹ collocet: id est aũt summũ bonũ, quod annos plus mille hũana philosophia omnib⁹ indagãs naturæ uestigijs nõ antequã se indicãte sapiẽtia & prodẽte inuenire potuit. Sed parentẽ eius penè omisi lyricũ illũ uatẽ omni quãlibet heroico uate longe sublimiorẽ: cuius poëmata humanarũ diuinarumq́; rerũ descriptione argumẽtosa, ipsum (ut ita dicã) MERCURIŨ interpretẽ postulãt: quẽ ego CHRISTVM interuentorẽ diuinæ atq; humanæ naturæ proprie esse cẽseo, cœlit⁹ ipsum ad genus hoc mortale delapsum, mãdataq́; cœlestia deferentẽ humanitatis habitu. HIC est enim sermo, hoc uerbũ, hæc ratio, quibus diuinitatis principiũ summũ, arcana sacramenta mortalibus enarrauit, quo etiam ipso ante usus erat uniuersi architecto, naturæq́; cõditore: ob idq́; à summo euãgelista logos Græco uerbo uocatus est. Ecce tibi in *sermone (ut aiunt) ipsa sapiẽtia, q̃ genus humanũ næuo illo primæuo inustũ, purifico rore uelut aquula smectica .i. emaculatorio lauit, atq; è cõditione obnoxia, Orciq́; adeo lõgo nexu et mãcipio exẽptũ natalibus restituit.* Hæc *libris quatuor didascalicis (quæ euangelia uocantur) bona ex parte figuratis, philosophiã quã olim Socrates è cœlo in terrã deuocarat, è terra rursus in cœlũ supraq́; cœlos oẽis erigit.* Etenim *quæ ille symbolicus cõcionator ambagiose & allegorice de sapiẽtia dixerat, ipsa de sese sapiẽtia proloquitur aperte & luculẽter: tãetsi griphos illa quidẽ interim ex cœlesti symposio allatos mortalibus proposuit, nectar ambrosiãq; magnopere redolẽtes: atq; ut olim* Promethe⁹ *ignẽ æthereũ è cœlo* MINERVÆ *usus cõsilio rapuisse dicitur hominibusq́; dedisse, sic dei sapiẽtia ignẽ æternum charitatis humano generi cõmunicauit: cuius scintillas quasdã pseudophilosophia in disputationũ suarũ fomitibus asseruabat, è* Iudæa *utiq; quasi è ciuitate cœlesti quoquo modo petitas.* Hũc *ignẽ æternum nostra ætas extinctũ atq; etiã oppressum penè uidit, æditorum sanctuarij nõ tantũ negligẽtia, sed etiam uæcordia.* CHRISTVS

Mercurius est CHRISTVS.

CHRI-

STVS aũt.i.ueritas et ſapiẽtia, uelut Ianus quidã gemin⁹ utriuſq; naturæ particeps, utrũq; teſtamẽtum diuinitatis, inſtrumentumq; utrũq; indagandi ſummi boni coniũxit, finẽ æui priſci cũ principio renouati mũdi connectẽs, dierũq; ipſe antiquorũ inſtaurator innocẽtiæ fermè priſcæ mortales reſtituit. Iam uero ſapientiã ſequitur è ueſtigio ſuus ille Hypophetes Paulus, uir ad unguem diuinæ manus factus, atq; inter oẽs ueritatis emiſſarios lectiſſimus, eius fani ſapientiæ architectus, cuius formã ſymbolica graphide antiſtes ille ſapiẽtiæ Solomon quondã deliniarat. Idẽq; ſacra ſapiẽtiæ ijs gentibus impertiuit, quæ antiquiſſimo decreto myſterijs arcebãtur ut indignæ ac profanæ. Hic eſt qui claſſico prædicãdæ ueritatis edictũ alterius natalis in Aſia et Græcia tã ſtrenue et ſublimiter quàm clare atq; exaudibiliter promulgauit, ut qui mũdi aut dæmonis mãcipio hæreditario tenebãtur, uelut altero matris enixu ingenui naſcerentur, priſcaq; noxa ſoluti. Quid ille liber unus euãgelij Ioannis, nonne ſacrariũ penè totũ ueritatis cõtinet? Hic eſt ille ſeruus domini receptitius, qui ſapiẽtiæ ipſi ſuper cœnã incũbens, hauſtã diuino numine ſapiẽtiam inenarrabili libello poſteritati tradidit. Eiuſdem Apocalypſin.i. annales rerũ nondũ geſtarũ, quid aliud quàm Parcarũ cõmentaria eſſe cẽſeas? Illic enim effuſa uaticinia omnẽ ſeriẽ fatorũ, oĩa prouidẽtiæ calẽdaria in poſterũ continẽt, etiã ſi Oedipode (ut aiũt) cõiectore indigẽt. Iob aũt alũn⁹ ille ſapiẽtiæ, inſtitutionem ſacrorũ cõtinet Athletarũ: qui liber unus dramaticus ueluti ſpectaculũ quoddã uiſendũ eſt, Philoſophus ſcilicet cõſummatus & abſolutus edẽs ſpecimẽ ſui. In eo fortuna plagis multiplicibus ſæuiẽs, æquanimitas nuſq̃ inſtãti urgẽtiq; aduerſariæ manus dãs ac succũbẽs, uelut in cãpo tolerãtiæ, & aduerſitatis infeſtiſſimæ committũtur. Quo ex agone tandẽ æquus animus uelut Hieronices.i. ſacri certaminis uictor, Agonothetæ dei iudicio pronũtiatur. Iam libri quinq; Moſis (ut rẽ à capite, quod dicitur, arceſſamus) cũ ſapiẽtiæ architecturã atq; opificia naturæ primordia, tẽporis incunabula, uitæ tyrociniũ continẽt: rurſus luſtrationẽ orbis, ſacrorum

STVS Ian⁹ geminus.

Paul⁹ Hypophetes ſapiẽtiæ.

Sacrariũ ueritatis.

Apocalypſis Parcarũ cõmentariũ.

cerimoniarũq́; ritus, religionisq́; natales & pietatis mirifice descri ptos: iuris etiã gentiũ elementa, legũq́; fundamenta cõplectuntur, quibus humani mores diuinitus cõfirmati sunt. Tũ uero in illis pro uidentiam planè est agnoscere, ex altissimo sinu diuinitatis se pro ferentem, summi etiã boni adipiscendi ratione humano generi indulgentissime exordientẽ. Certe quidẽ Geneseos liber historiã quãdam admirabilem refert & ænigmaticam prouidẽtiæ, augustioris cuiusdam fastigij natalẽ hominibus immortalitatemq́; beatissimam mortalibus parturiẽtis. In his aũt libris res arcanæ à profanisq́; mẽtibus abhorrentes, ita proditæ sunt diuina solertia, ut ad prosopopœiarum ueritatẽ, figurarum nouitatẽ, affectuum mirificam expressionem, accedat sublimitas sententiarũ atq; sensuũ gemina tergeminaq́; diuinis ingenijs interpretũ enucleata. Super oĩa uero est beatæ iamiã futuræ uitæ, si sapimus, securitatisq́; sempiternæ, summoq́; bono acquieturæ æstimatio, mirifice illa quidẽ in ijsdem multifariamq́; adũbrata, tanta spe animos, tamq́; certa profundens ac pignerãs, dũtaxat fide bona lectitantiũ, res omneis ut temporarias calcare tãtisper despicereq́; cogat. His alijsq́; sacrosanctæ disciplinæ monumẽtis (nõnulla enim prætereo prudens) uidere est per nebulam captus humani ingenij, quæ præmia eos maneant, qui calcatis fortunis tẽporarijs & caducis, in expectationẽ summi boni spes omneis suas rationesq́; cõtulerunt. Sed quũ tot ansas certissimæ doctrinæ nobis dederit prouidẽtia, mirum est quòd sapientiã tenere quasi lubricã, fluxã, aut euanidã non possumus. Quid igitur in causa esse dicamus? utrũ quòd spes præferuida in diem longiorem sibi stipulari nequit: at sapientia labores et molestias repræsentãs, præmia & lætitiã in futurũ pollicetur? an potius quòd acreis sensus ad sensilia pcepta et cõcreta, hebetes ad intelligibilia et abstracta nobis natura dedit? Primũ hoc dico, studij sapiẽtiæ fructũ etiam non aspernandũ in hac uita repræsentari. Deinde summi boni expectationi nõ magis annos quàm annũ, nec dies quàm diẽ, nec horas q̃ horam cedere, ut uiceuersa summi mali timori atq; horrori. Semper

enim

enim nos excubare sapientia iussit, & ad omne momentum diei & noctis accersentis fati præstolari uadimoniū. Vt aūt his copijs doctrinæ sacræ in corde humano instructis, & tanquā in procinctu stātibus, nō regna, nō potestates, nō diuitiæ cōparantur aut administrantur, sic oēs animi sensus suapte natura petulātes & cōtumaces, ita ad obsequiū rationis redigūtur, ut homo pacē & constantiā secum seruare possit: quod summū bonū cum philosophia prisca in uniuersum esse censuit, tum uero CHRISTVS *sapiētia proautor & cōstitutor, extremum elogium condens, legati loco quàm amplissimi comitui suo reliquit. Quāta igitur animi alacritate, quàm strenue, quàm constāter incumbere ad supradictorū librorum lectionem debemus, & eo amplius ad eorū philosophorū qui amplis disertisq; cōmentationibus res figurarū inuolucris cōditas, in lucē eruere pijs enarrationibus scriptionibusq; contēderunt? Nam quicquid laboris in literis & studijs secularibus consumpserimus, eius laboris largissimum fructū in illa lectione demetemus, si tamen defecato (ut dicitur) ingenio, si perpurgata mente ad id studium accesserimus. Illud enim studiū, ut rudimentum discendi existimare debemus, hoc ut progressum & fastigium: si quidem ex hoc scientiæ fonte perenni atq; inexhausto quāuis magnifica, quāuis copiosa, quamuis sublimis manare potest oratio, si modo nobis stipendia quidem implere in utroq; studio contigerit: in hoc uero demū præmia sperare operæ nauatæ et emeritæ. Quid autem gentilitia scripta ad intelligentiam sacrosanctæ doctrinæ conferant, malo diuo Hieronymo credi ad magnum tum oratorem Romanum scribenti quàm mihi hoc arrogare ut demonstrare nitar. Tum primum autē peruenisse nos ad illam euthymiam, philosophiæ antiquæ ut decantatam sic incognitam sentiemus, animos (ut ipsi aiebant) humanos beata undiq; securitate imbuentem, quum fidutia cōpertæ ueritatis laborum omnium rationem constare nobis intelligemus. Hanc Euthymiam Esaias eleganti metaphora fidutiæ contubernium appellauit: in quo animus humanus à rerum humanarum lectione &*

Tranquillitas animi.

Euthymia.

commen-

commentatione emeritus, rerũ cœlestiũ & æternarũ cõtẽplatione pascitur, delectatur, fruitur: sed scilicet tot tãtasq; res nõ capiunt angustiæ cordis humani, nisi curis turbulentis uacui, nec alias res agẽtis. Quantũ est aũt in ea meditatione intelligere philosophiam ante CHRISTI aduentũ uelut planũ quendã fuisse, uel præstigiatorem ingenijs humanis uarie illudentẽ, cuius Dædalea cõmenta atheos & uoluptarios aliaq; portẽta sectarũ excitauerũt, id cõ Paulus ille Vranognomon assertorq́ue orthodoxiæ, testatus est ad Colossenses scribẽs. Nos igitur germanã philosophiã religiose adire uenerabundiq́; debemus, ut quũ à lectione gentilitiorũ scriptorũ quasi à uoluptarijs fabularum argumẽtis, ad sapiẽtiæ & ueritatis fanũ semel accesserimus, ueluti studio iam serioso uernãtes senectutẽ priscæ ignorãtiæ paulatim exuamus, ac nouũ quendã & instauratitiũ hominẽ libẽtes induamus. Hæc enim una est disciplina humanæ naturæ magistra, quæ hominis gubernacula exculpere stolidis sensibus potest, & intellectui ac menti tenẽda porrigere et moderãda, etiã si naturæ ui atq; imperio appetitus est proreta. Quare hõies qui nõ bonis tantũ externis, sed etiã æternis studẽt, hoc uidere etiã atq; etiã oportet, ut quod nautæ prudẽtiores facere dicuntur, ut sacrã quandã anchorã ad extremũ salutis subsidiũ habeant, hoc ipsi imitari contendant, contraq́; turbidiorũ affectuũ æstus & iactationes fortunæ, lectione sacra uelut anchora passim & semper utãtur. Hoc enim retinaculo ac rationis subsidio sæuiente tempestate ita nos firmare cõuenit, ne transuersi in scopulos noxiæ alicuius offensæ, aut in uada curarũ externarũ uento quodã cupiditatis repẽte rapiamur. Proh deus immortalis, estne aliquis tã aduersis placitis prouidẽtiæ natus, duntaxat eorũ qui Palladis sacramẽto bona fide dixere, qui quũ hæc animo accurate reputauerit, desultoriaq́; fortunæ uicissitudinẽ perpenderit, ac uitæ humanæ breuitatem, nõ Crœsi & Midæ diuitias, Tantaliq́; (ut aiũt) talẽta pro nihilo ducẽda præ solida philosophantium felicitate iudicet? et eos qui opum externarũ possessione in medio posita, quasiq́; inter homines cu-

De uera philosophia.

Paulus.

Animaduerte.

De cõtẽnendis diuitijs præ studio sapiẽtiæ.

nes cupiditate & auaritia præditos controuersa, ad ultimum unæ diem fortuna disceptãte contẽdunt, nõ dico de precaria possessione rerũ, atq; in fortunæ mãcipio ditioneq; posita, sed de asini (quod Græci dicũt) umbra uel litigare uel laborare, uel sese misere afflictare? Ego uero etiã (id quod ijdẽ Græci in prouerbio dicũt,) oẽs istos thesauros nõ in cellulis cordis, sed in promptuarijs fortis fortunæ et temeritatis cõditos, carbones tandẽ recte existimãti uisum iri contenderim. In quibus enim bonis maxime mens humana nimia sui diffidẽtia imbuta, iure gentiũ & ciuili cõtra naturã recepto, parare sibi præsidiũ subsidiumq; cõsueuit: eorũ bonorũ affluentiũ ope non tam adiuuari diuites plerunq; quàm aduri quis nõ uidet? Num quis hoc nescire potest quosdã aliquãdo uæsana stimulãte cupiditate per fas nefasq; census suos auxisse? cuius ordinis esse dicuntur, quos exẽteratores reipub. uocãt, & eos ipsos tamẽ ut fuit aliquãdo reipub. nostræ cõstitutio religiose adiri oportebat, si quid æqui boniq; à principe (ò summã indignitatẽ) impetrandã haberes. Hoc genus exagitat hiantis auaritiæ peruigil & inquies cogitatio, quæsitis iam semper aliquid acquirẽdi: ob quod eam prisci poëtæ Alecto uocauerũt, nomine sanè apposito & cõgruo, furiarũ unã esse dictitantes, quas inter ministeriũ Orci dedicauerũt: & ego beatos eos putẽ quos consceleratis animis dttatos esse sciã, sed sint uel fuerint tam hominũ felicissimi quàm omniũ fortunatissimi, atq; opulẽtissimi esse uel fuisse noscũtur, nũ ideo eorũ sortẽ suspicere & æmulari debẽt, qui à philosophia didicerint, ijs tandẽ cũ Orco rationẽ esse habendã? Mitto nũc spintrias aulicos improbe ingeniosos, ex genere ærusoatorũ: qui rerũ noxiarũ inuẽtores, acuti & solertes uideri populari pauperie nõ uerẽtur, dũmodo in aula innotescãt nihil pẽsi habẽtes. Iam uero Sisyphidas illos quàm beatos esse dicemus qui ethelodoliæ mãcipati (sic enim appellatur spõtanea seruitus) saxũ illud ambitionis irrequieto labore subuoluũt non modo humeris & ceruice, sed etiã uertice? Saxũ inquã illud prægraue & asperum, quod interdũ ab aulæ summo gradu in mediũ relabitur, et nonnũ-

quam

quam ad ultimum tam præpostera plerunq; fortunæ improbitate, ut in illa schola ima summis ingenia nõ modo permixta uideamus, sed etiam superposita. Miseram uitæ sortem, atq; ut cætera suauẽ esse fateare, eo quidem certe grauem ingenuis animis, & propemodum enecantem, quòd ambientium natio, quasi ex histrionio genere oriunda semper personata uidetur, & gesticulatrix esse. Hæc autẽ molestia ambitus comes, sensus degeneres & obnoxij, actusq; per omnia illiberalissimi, introspicienti patent, ijs qui primore rerum aspectu acquiescunt, non patent. Siquidem ut aulicæ potentiæ strepitus & fastu & comitatu frequenti beatus, uibranti quodam fulgore oculos contuenteis præstringit, et præ admiratione sui coronas circunfusas summouere specie luculenta uidetur: sic si trans splẽdorem inanis tectorij perspicere possis, uel liberos eorum actus intra scenam populo iam non seruientes uidere, ibi tum ibi tristia omnia ac lurida anxietate scatentia apparent, prorsus ut tetri ergastuli speciem illic uideas ingenuis et candidis moribus inaccessi. Verum (ò lubricum ambitionis errorem) quid illud esse dicam, quòd cordati alioquin uiri, nec cupiditate trãsuersi, quum id quod diximus & dicant & sentiant, uinculáq; ergastuli excipulosa prouideant, fit tamen ut si propius adire detur, in ea se scientes prudẽtes'que induant: quum tamen id ipsi maxime fugitare uideãtur? Vtrum quòd iam memores in re præsenti fiunt? an potius insinuantes in locum illecebrosum, oculis & sensibus & mente capiuntur? utrum stulta fidutia freti quasi exuendi nexus rationem teneant, periculum facere incognitæ rei uolunt? et eas plagas inire quæ mihi tenaciores Vulcanijs illis uidẽtur, quæ Martis Veneris'que stuprum irretiuisse dicũtur? quas Homerus in Odyssea tradidit nec uisibiles nec solutiles nec ui quãtalibet fuisse eluctabiles. Scilicet ille est error æternus mẽtis humanæ, quæ carceres ambitionis transiliẽs, non percipit ita pronũ esse id stadiũ ad mediũ usq; spatium, & inde ad metã sensim arduũ: ut illic nullo sufflamine procurrentes bigæ cõtineri, hic urgeri ad metã nulla cõtentione possint: tum

demum

demum aurigans altior iam ſpiritus ſera intelligentia docetur nullum modũ aut finẽ ambitionis eſſe, quum ſemel rationis frenos momorderũt cupiditas & elatio præceps quaſi Aethon *&* Podargus *equi duo iugales. His enim bigis genius ille lucifugus: (quẽ appoſitiſſimo (niſi fallor) nomine* Laoplanũ *appello quaſi mũdi totius popularem impoſtorẽ) ſapiẽtes multos huius ſeculi per theatrũ reipu. adminiſtrãdæ plauſibili ſpecie trãſuehit, & ſæpe trãſuerſos rapit. Sed ut apud* Homerũ Vulcanus *Martẽ et* Venerẽ *irretitos, omniũ deorum oculis ſubieciſſe narratur, ut de ijs quiſq; ſuperûm ſententiam ludicrã & cauillatoriã ferret, illiq́; in rebus* Veneris *deprehẽſi pœnas ſtupri penderent, in cõplexu obſcœno & pudẽdo omniũ cauillis expoſiti: Sic in cæcis illis interdũ laqueis uidemus homines antea exiſtimatiſſimos, non modo ſatyriſcorũ iocis ludibrio haberi, ſed etiã bonorũ grauiumq; uirorũ calculũ atrũ mereri. Etenim qui ad honores aſſumpti quos obnixe ambiuiſſe noſcũtur, nihil iam penſi habere manifeſto reuincũtur q̃ ſibi conſtãter factisq; ſuis cõgruenter loquantur: aut ita ſe in pleriſq; rebus agendis gerunt, nihil ut quicq̃ laborare uideãtur q̃ cõuenieter priſtinæ uitæ degãt qua magnopere antea probabãtur: qd aliud q̃ fateri atq; etiã profiteri uidentur, ſe quæ olim recte, quæ grauiter, quæ conſtanter egerunt, non uirtuti & probitati, ſed ambitioni perditæ et cupiditati dediſſe? An etiam fortaſſe ſecundæ res acrioribus (ut ita dicam) ſpecillis explorant mentes hominum? & inde ortum illud dictum:* Magiſtratus oſtendet uirum, *ut inquit* Ariſtoteles. O *ſenſus inops plerunq; humana prudẽtia, quũ eo ſe abũdare maxime arbitretur. Viſendũ uero ſpectaculũ pſeudocatones irretitos uidere uel* Roſcios *aulicos, aduerſo omniũ cuneorũ graduũ rumore ſe in dies magis ac magis in maculas implicãtes: quũ interim triſteis frontes atterẽtes dictitent ſummopere ijs plagis extricare ſe cupere: planis illi quidẽ triuialibus omnino improbiores humi decumbentibus, qui quiritatu ſubdolo uiatores ludificari ſolẽt, fidem hominum implorãtes ut manum ſibi porrigant. Itaq; illud iam priſcum nũc omniũ ore in iſtos*

uſurpa-

usurpatur: tollat eũ qui nõ nouit. Ego quidẽ certe in ergastulo piratico ad scalmũ alligatus esse malim, q̃ in illis plagis deprehẽsus oĩm ordinũ probra impudẽter obaudire. Sed præclarũ illud quòd ibidẽ uidimus, Cynicos & momos triduo Harpocrates factos: tanta uis est medicati calicis quem Circe illa Dædala curionũ magistra ijs aliquãdo propinat quos ad sacra sua opertanea intromittẽdos censuit. At uero modesti & graues, ut apes exarmatæ aspernabiles, uirtute tantũ & probitate macti hactenus iussi sunt esse. Itaq; ualeant isti, omnesq́; in Aristippea schola philosophãtes, quos ego non philosophos sed sophophilos uoco, nõ amorẽ aut morũ aut sapiẽtiæ, sed sciã quandã uafraḿq; amicitiã profitẽtes, quorũ est illa cyria (ut dicitur) doxa .i. placitũ imprimis ratũ approbatũq́;: Amicitiã citra aduersam fortunã, ultra aras colendã esse, qualẽ illam fuisse Theseiã fabulãtur ad inferos usq; cũ fortuna sequacẽ. Docti enim & probi istorũ uitã offensatricẽ esse intelligẽtes, execrari et auersari debẽt: alioquin philosophiæ fructũ quonã mõ sperare possunt, qui gratuitã sibi operã & statariã poscit? Qui aũt in castris ambitionis & cupiditatis indecore stipẽdia æraq; merẽt, nõ statiuis illi mãsionibus sed Nomadũ moribus gaudent. Quomodo aũt tranquillitate animi gaudere, aut omnino rationẽ quandã certã & probabilem sequi possunt .i. humanã uitã agere, quos immodicis affectibus obsequẽtes, nunquã secũ (ut dicitur) uiuere, nunquã apud se esse nouimus? Age quãdo eorũ sensus uacare ratiõis postulatis credemus, eiusq́; monitis auscultare, qui in ea officina opificiũ exercẽt in qua festo profestoq́; noctu & interdiu nõ cessatur? nũcubi aũt securi et alacres animo sunt, qui nullũ portũ tutũ, atq; à iactione & tẽpestate curarũ remotũ respiciũt? Hoc quũ in omnes ualet ambitione perditos: tũ uero exitiabile propè est ijs quorũ uitæ institutũ secessum ac secretũ sibi poscit, quales sunt qui aris ascripti ab aula non abnoctant. Iamprimũ aulicæ ambitionis comites sunt necessitas colendi eorũ qui primos curionũ ordines ducũt, & studiũ sese illis uenditandi per omnia obsequia. Has sequitur timor offendendi eorũ qui

gradu aut ſtatu dimouere ac deijcere poſſunt, aut ad maiora ſenſim aſpirãtes deturbare & percellere. At *hæ ſunt remoræ quædam tenaciſſimæ omniũ actionũ à ſeueritate atq; integritate proficiſcentium.* Ead*ẽq; officij fungẽdi auocamẽta in eos quoq; ualẽt qui procul ab aula ciuileis ordines regẽtes, fauonio quodam aulico impleri actionũ ſuarũ uela & proceſſuũ cupiunt: id quod nullo non tẽpore factitari à ſolertiſſimo quoq; ambientiũ conſtat, ex quo ſordere cœperunt & faſtidiri mores planè ciuiles & urbici.* Hoc genus iam *olim ſeueritatis aciẽ obtudit in omni parte adminiſtrandarũ rerũ, atq; in omni ordine ferè maieſtatem integritatis imminuit.* Neq; *enim aliter incorruptus honos integritatis & officij unicuique uel curiæ uel ordini conſtabit, quàm ſi inter hos & illos erũt cõmercia dirempta.* O *uenefica beneficia quæ à præpotentibus manãt.* Adeo *nõnullos uideas pridie ferociter probos, mãdatáq; potentiæ aulicæ ingenue abnuẽteis, poſtridie ita in obſequiũ cõpoſitos, ut in naſſam curionũ beneficẽtiæ ceruices prius inflexas inſeruiſſe nõ dubie iudices: Siquidẽ nulli crimini uirtus adumbrata minus inficiãdo eſſe poteſt.* Quis *enim nõ intelligat eos inter metũ ab illis, & pudorẽ ab his atq; ab honeſtate, uerſare ſentẽtias & in omneis partes uacillabunde torquere: ne in alterã partẽ magis uergãt quàm uel ambitioni inſtitutæ uel honeſtati cõuenit?* Sol*ẽne eſt aũt rerũ potiẽtibus cuiuſq; ordinis decus uel aulici uel ciuilis uno uel altero autoramẽto ita ſibi obſtringere, ut in omni parte reipub. uirtus libero motu uel habitu uerſare ſe nequeat: uſq; adeo adminiſtratiuæ uitæ et prætextatæ ratio moribus hominũ inique comparata eſt, niſi uirtus ſibi ſemper inſtãs aduerſus inſidias eiuſcemodi excubet.* Ita *fit ut toga ciuilis in uniuerſum modũ ſuũ uel claſſem ſupergreſſa, & alienæ culpæ cõtagione uel imbuta uel aſperſa, maieſtatẽ retinere ſui honoris uix putetur.* Hæc *cauſa uiros cætera egregios in offenſionẽ ſæpe iudicij popularis impegit.* Hi *aũt et huiuſcemodi errores ſunt eorũ hominũ qui* Mineruã *ſapientiæ præſidẽ potentemq;, non in* Athenæo *(ut ita dicam) ſed in larario uenerãtur & colunt.* Nam

Minerua in Athenæo nõ

S Athenæum

in lar ario co lenda.

Athenæum, id eſt ædem Mineruæ, ego inſtrumentum utrunq; fidei noſtræ eſſe puto: in eo nos ſapiẽtiam quærere oportet & uenerari repertã, nõ ut ij homines faciũt qui ſenſu humano freti, omnia ſibi cõſulta domi, id eſt in ſuopte ſenſu eſſe confidunt: quos erroris luculenti freno ſe & alios ſæpe rexiſſe cõpertum eſt. Vt igitur uiris prudẽtibus & doctis ad rerũ publicarũ adminiſtrationẽ accedere, & honores magiſtratusq; gerere ac petere interdum laudabile eſt & magnificũ, contráq; hæc omnino repudiare et auerſari, inertis fortaſſe aut ignaui animi iure exiſtimetur eſſe, id enim fert omnino ratio diſciplinarũ ciuiliũ: ſic toto (quod aiunt) cœlo (ut appoſite loquar) errare mihi uidentur qui ſe ambitioni uæcordi quaſi equo effreni furẽtíq; uehendos permiſerunt: ij ſunt enim qui nullo certo uitæ degendæ atq; inſtituendæ conſilio ferũtur, ſed quo eos cunq; impetus tulit, & qua fortunæ temeritas aditum præbuit & tranſitũ, inconſulto feruore rapiũtur. Atqui huiuſcemodi nubigenas illos fuiſſe crediderim quos poëticæ fabulæ centauròs nominauerunt, homines quoſdã ſemiferos, in equos deſinẽteis: Quo figmẽto quid aliud q̃ eos homines ſignificari putemus, qui ex humanis ac cõpoſitis ſenſibus in ferociã tandẽ equinã degenerãt? cuiuſmodi illos eſſe uidemus, qui rebus ſecũdis inſoleſcẽtes, mox è poteſtate rationis exeunt ſenſibus moderãtis, tũ ciuilitatis ac priſtinæ ſortis oblitii, eos qui in ſuo ordine ſe cõtinẽt, aut qui moribus municipalibus uiuunt, & eo acquieſcũt quos ſors ciuilis tulit & natalium modus, aſpernãtur, & uelut à ſe propulſant ferino calcitratu. Hos ſtimulat nõ calcar æmulæ uirtutis ad decus aliquod eximiũ ſecundo rumore cõparandũ, quod incitamentũ eſſe ſolet generoſis mẽtibus ad publica munera capeſſenda, aut ad ſuſcipiẽda magna egregiáq; facinora, ſed inanis quædã aura uel popularis uel aulica, qua proceſſus ſui uela ſinuari futiles homines gaudent atq; triumphant: ob id fortaſſe centauri appellati, quaſi inani aura inſtincti, nec ſolidam ipſi nec uerã gloriã conſectantes. Quin & ipſis parentẽ eſſe aiunt euanidã quandã nubẽ, eorũ (ut interpretor) indicẽ uanitatis, ipſam

Centauri.

pro

Pro Iunone Ixioni eorũ genitori suppositã ludibrio memorabili. Est enim Iunõ dea præses (ut antiqui uoluerunt) legitimi uériq; potentatus atq; honoris. Proinde ualeant isti Ixionidæ literarũ studij & philosophiæ derisores, & in amplexus se effundant uitæ sibi deamatæ. Nos enim literarũ amore præoccupati riuales eorũ esse nequimus, ut imaginaria rerũ secundarum fruitione certissima bona mutemus, quæ à philosophiæ amœnissimo studio manare didicimus. Vt autem hedera procerissimam quanq; arborem complexa, non ante eam dimittit, quàm sensim exuctam & uiuido humore exhaustam ad tabem necemq; perduxit nexu tenacissimo: sic ingenia præclarissima quæ sese prorsus ambitioni dederũt, non ante quàm aliquid eis secus accidit, ab eius contubernio lento tenaciq; explicãtur. Id adeo facile est ex euentu iudicare. Quem enim unquam istorum urbana officia reducem habuerunt libero ultro citroq; cõmeatu? quisnam autẽ uestibulo istius ambitionis aliquo casu exactus, ita postliminio in ciuilem uitam rediisse uisus est unquam, ut non exulare magis in urbe q̃ aulica prouincia decessisse uulgo existimaretur? Solenne tamen illis esse cõstat qui mordicus postes aulæ, fibulasq; prætorij omni ope retentant, uota clara identidẽ laribus in reditum nuncupare, quasi urbanæ uitæ desideriũ ultra ferre nõ possint: Scilicet hic regibus labor est, aut ea uoluntariorũ comitũ inopia premũtur, ut inuitos istos promissis ingentibus aut precibus retentẽt: Videlicet Gallia tam inops est uirorũ, aut reges nostri nõ habẽt unde præmia sequacibus sui persoluãt, ut unus & alter muneris obeundi in sanctiore cõsilio aut in senatu castrẽsi et uiatorio necessitate teneãtur. O uanissima semper ambitio, in mendacijs tam apertis fidẽ tuam labefactas? ecquis est hodie tam in rebus aulicis peregrinus, aut omnino in moribus hoĩm iudicãdis tã minime malus, tã hebes, tã choridon, tã stupidus, quin statim querulis istorum uerbis illud prouerbiale reclamet: Quære peregrinũ? Est enim clarior istorũ Callipidarũ frustratio q̃ ut quenq̃ non rusticum fallere queat aut quoquo modo latere. Nũ eos quotidie pedatim descẽdẽtes

Iuno.

inde uidemus quo singultim festinare uideramus? quod si per detractationẽ stationibus suis uel sacris uel profanis nõ absunt, qui cõuenit quũ quotidie cõmeatum flagitare se dictitẽt, nũquã impetrare eos posse? uel quũ in dies ampliora munera sibi suisq; impetrare noscãtur, nõ summa eos animi æquitate muneribus aulicis asseruire? De ijs ut arbitror silendũ est (ne sacrosanctã existimationẽ lædamus) qui augustã illã causiã nõ uitæ sanctitate, nõ illæsæ famæ cõmẽdatione, nõ probabili aliquo cõsilio mereri, sed aulici ambitus decẽnali seruitute, sed amplissimi honoris suggillata reuerẽtia, sed fastus & insolẽtiæ spiritu instigãte aliquãdo uisi sunt. O rem præclarã, & christianis institutis congruã, honorẽ sacrificũ aulicis officijs mereri. Absit aũt ut id aut dicã aut sentiã quod quidã incommode faceti cauillãtur, aulã solere Gallicã scurras albatos rasosq; circunferre, qui etiã ludibrio haberi se nec ignorẽt nec ægreferant. Illud certe præterire nequeo quod uidimus, nondũ planè cõploratis pontificibus epitaphios illis agonas in aula quasi parẽtalia certamĩna ab istis excitari, nõ ludicros sed capitales, tam aduerso rumore ut puderet nos audire. Vtinã aũt huius culpæ rei arcesserẽtur qui in omni uitæ parte uitiũ aut peccãdi licentiã profitẽtur. Sed quid illis futurũ est qui frontẽ præ seueritate obducere nõ desinunt, & turpiũ facinorũ exẽpla prodere nõ erubescũt? & post hæc etiã simulatio fallere nos sperabit? Mitto nunc sectoriã eorũ improbitatẽ qui exuuias sacras nõ modo uiuentiũ sed etiã stãtium ambulantiũq; petũt, quãdoquidẽ magnorũ uirorũ autoritas huic crimini ut alijs obtẽditur. Reuertar ad illos purpuræ cãdidatos qui obscuris sæpe natalibus orti, & nullo ingenij ornamẽto prædití, regibus æquales uideri aut assidere uolũt. Quid enim est quod tãtopere iam admiremur beatulas illas causias, quæ sordere in Frãcia præ multitudine, eorũq; leuitate uidẽtur, qui ne in sacrosanctis quidẽ & uisendis gestaminibus augusti uel uenerãdi esse possunt. Pridẽ id decus ut eximiũ et opimũ regalibus tantũ extis promitti uidebatur, ut decebat, nũc minorũ etiã honorũ auspicijs & plebeiæ fortunæ nõ negari

In competitores sacerdotiorũ factiose dimicãtes.

gari

gari uidetur ex quo inauratis cornibus hostiæ passim litare cœperunt. Quis enim hos iam magnopere suspiciat, qui haud ita pridem unũ uiderit dibapha purpura ferocẽ æmula cãdoris beatissimi: quũ cohortẽ ipse purpuratã quocũq; post se traheret, inter eos tam eminens quàm inter galeritas upupa? Species igitur nũc eadem & dignatio, autoritas ad populũ nõ eadẽ. Neq; uero in uniuersum honoribus autoritas sua restituetur & maiestas, priusquã sordidis aut pusillis ingenijs summæ decora uirtutis petere fas esse desierit, & sacrosanctos amplissimosq; ordines rerũ nostrarũ summa nũdinari capitale esse cœperit: quod utrunq; nobis uidere utinã mox contingat. Summa aũt disputationis eò pertinet, ut intelligatur eorũ gloriã qui summũ bonũ in loculis cõdiũ esse putãt, uel fascibus aut infulis maiorũ auspiciorũ adhærere, mortuis illis superstitem esse non posse: ijsdẽq; sæpe moriẽtibus aut gradu potẽtiæ deiectis (quod mortis instar ciuilis putatur esse) pro sperata gloria infamiã agnasci, aut certe perpetuã ignominiã. Eius rei quũ innumera sunt antiquitatis documẽta, tũ uero recẽntia proferre nunc exẽpla possemus si id ad rẽ pertineret. Quotũ enim quẽq; uidimus aut meminimus istorũ integra persona atq; integro statu decessisse (ut iuris uerbo loquar) qui nihil nõ uiuẽtes honori tribuerũt? Porrò autẽ ut fugacissimus semper splẽdor est gloriæ pigmẽtis adumbratæ: sic ueræ, eminẽtis & expressæ claritas nulla carie, nullo situ uetustatis exolescit: et est eiusmodi gloria nõ in æs aut in auro incisa, ut illorũ, sed stilo exacuto & nitido impressa cedrinis in tabulis quæ carie non intereunt, ut quæ restibili traducũ natura prodatur in omne æuum. Atqui huiusmodi est gloria non opũ cõgestarũ, nõ uitæ per summos honores indecore trãsactæ, sed rerũ egregie uel gestarum uel scriptarũ, quæ in alios aliosq; traduces propagãda, æternitati dedicata quodãmodo uidetur. Porrò aũt ut sine aqua & igni sacrificium aut cõsecratio nõ rite peragitur, sic sine stilo & eloquentia nulli⁹ aut principis aut populi gesta ad posteros inclarescere possunt, & æternæ memoriæ commendari & cõsecrari. Proinde etsi

Vera gloria & expressa.

Eloquentia publice necessaria.

antehac memoria nostra quidam homines officinæ magistratuum honorumq́; præfecti, cupide fecisse noscũtur, tum ut studiosi & literati, tum innocẽtia modestiaq́; præditi parũ plausibile nomen in adytis aulicis habuerint, quasi ab actu rerũ reiectanei: contra'que imperiti & procaces, et in tenebris perspicaces, uel earũ rerũ ama ces in quæ cõmercio proborũ prudẽtiũq́; non fuerũt, plerasq́; reip. partes nominũ suorũ fama læta, tristi, ancipiti replerint, non ideo relanguescere studiosorũ contẽtio debet aut philosophantium. Est enim est abunde philosophis geminos illos fructus sperare Euthymiam et Euthanasiã, res duas q̃ maxime expetẽdas. Illã scilicet beatam & constantẽ numeris omnibus securitatẽ, dũtaxat quod ad bona corporis & fortunæ pertinet: hanc hilarẽ animi ac spe bona perfusam in morte æquitatẽ. Illis autẽ perdite ambitiosis quonã esse maius suppliciũ potest in uita per aulicã gesticulationẽ agenda, q̃ hominẽ in corde conditũ, qui nõ nisi ueritati seruire potest, ab homine externo conspicuoq́; dissidere, qui scenæ tantũ ipse ac populo se ostentat, ad oculosq́; theatri quasi ad speculũ nõ afformat sed effingit? quis enim istos Chamæleontes ignorat, reconcinnantes sese identidem ad mores aulicæ potentiæ, ut tabulas olim suas clarissimus ille pictor Apelles reformare solebat ad uulgi iudiciũ? Est autem id natura comparatũ, mentẽ male sibi consciã cũ homine externo & uultuoso dissidere hominẽq́; etiã hominis pudere, quũ ui ueritatis cæca tormẽta adhibentis fateri quisq́; cogitur apud acta rogitantis conscientiæ suæ, se nõ eum esse hominẽ quem uultus profitetur. Atqui isti quos solertes aulicos & ueteratores appellari uidemus, quũ per omneis uitæ actus personati ludiorũ more uideãtur, nõ intelligo q̃dnã affirmare possint serio se in republica aut bona fide egisse: certe in ijs quæ ad uerũ fiũt locus præstigijs nullus est: Bona fides se ad manũ aspiciendã & cõtrectandam præbet: simulatio se uultuum inuolucris multiplicibus occulit & uersicoloribus. Proh superi immortales quid est si hæc impostura et fallacia non est? si enim cõpositi istorũ uultus cũ cordis motu turbulẽto dissidẽt,

Euthymia. Euthanasia. Cõtra simulationẽ aulicam.

Chamæleontes aulici.

quonam

quonam tandẽ modo insontes esse possunt? Atqui hoc poscit ueritas quã nobis CHRISTVS nõ modo in terris agẽs præiuit, sed etiã lege promulgata præscripsit, ut quando natura sympathiam esse inter mentẽ & frontẽ eius indicẽ cẽsuisset, summopere id uideremus: ne homo qui in fronte eminet & toto se promit aspectu, simul is sermo qui ore uersatur, & in aures se insinuat, ab eo homine eoq; sermone dissiderẽt qui extra præcordia caput nõ exerẽtes, interiores uocãtur. Quid autem totos dies precamur & à deo petimus nisi ut fiat uoluntas eius in cœlo & in terra? At id quid aliud significat, nisi nos docet & hortatur ut corpus cum animo cõgruat? materia à forma nõ discrepet? Homo ipse interior, et exterior idem sit? Quid igitur ijs hominibus facias? quid cũ ijs disseras qui aulicarũ cerimoniarum antistites esse uolunt, & simul probitatis opinionẽ atq; etiã sanctitatis aucupari? proinde qui utilitatis aut potentiæ assequẽdæ nimiũ studiosi, ad istorũ mores se afformare contẽdunt, ut summis curioribus industriã suã probent: ij non modo literis, & honestati salutẽ, sed etiã CHRISTO & ueritati ut dicant necesse est. Ita sequitur si Stoicis cõsectarijs eos urgere pergamus, ut hanc ab inuitis confessionẽ exprimamus: ad gloriã se & beatã uitã comparandam non supernate uia, ærumnosa quidem ipsa et confragosa, sed infernate plaustraria & militari progredi: et hanc autem et illam ineuntibus uiam uadimonium tandem ad summum tribunal obeundũ est: quod in incertũ diẽ cõstitutũ, nullis nec opibus nec fascibus comperendinari potest. Quando igitur ipsi aliud semper agentes (ut dicitur) causam sibi dicẽdam meditari uidentur? qui aduentante sæpe summi et ultimi imperij uiatore et interdum lictore, diem uel perendinũ uel crastinum dicturo, consilia de ineundis (ò cæca mens hominũ) honoribus nouis agitãt. En cur disciplinarũ cultũ, literarum elegantiã, humanitatẽ, leporẽ, amœnitatẽ homines abijcere debeant, et philosophiã deniq; ipsam rerũ humanarũ diuinarũq; interpretẽ, tranquillitatis ac securitatis parentẽ quod summum in hac uita bonũ est: ex qua non opes uulgares et aspernabiles sperare

Sermo interior.

& parare, sed uelut ex cornu Amalthea summa omnia possunt haurire & copiosa. Quid enim nõ inuenias in Pandectis illis germanæ philosophiæ? sed scilicet hæc homines in terrã in eiusq; uiscera cernui & intẽti, Alcinoi (ut dicitur) apologum esse credũt, aut Arimaspea carmina, res quidẽ illa uisendas, sed à nullo uisas enarrantia: eosq; Phæacas esse putãt, qui animi bonis capti, eò spes oẽis suas referãt quo nemo uiuus accessit, & unde nemo redijt. Sic plagiarius ille dæmonarches lucifugis emissarios animos humanos solicitans, à doctrina philosophiæ abducit, & uelut ex Iouis liberatoris præsidijs, sic à præceptis CHRISTI deductos & abstractos aulico nexu astringit. Inde illa præclara axiomata aulicacademiæ, in eos semper mores uergere in quos aula prona sit: Corpore & anima aulicæ potentiæ asseruiendũ esse ei quidẽ, qui aliquo in numero esse uelit. Fortunatos magis quàm probos obseruãdos atq; colẽdos esse. Eum demũ recte in officina aulica perpolitũ esse, qui omneis numeros simulationis teneat. Impudentiã & dissimulationem præsentissima duo numina uiris acribus & industrijs esse. Odia & simultates in loco ponendas esse, uicissimq; resumendas. Nunquã offensionẽ condonandã nisi fortunatis esse. Inimicos in articulo oppressos ad internicionẽ proculcare. Tum illa plutacademica in æde Plutonis inter oracula cõsecrata: Qui rem facere uelint, diuinis præceptis aliquãtisper obaudiendũ esse. Tãti esse unũquenq; quantũ possidere uideatur. Qui pauperiem fugere per fas nefasq; nesciant, ijs superos nõ dubie iratos atq; aduersos esse. Male de se hæredibusq; mereri, qui religiose rem ampliat. Strenuissimi cuiusq; atq; ingeniosissimi esse penates suæ gentis architectari, uel promouere quàm potest amplissime, in eisq; rem augere quàm cumulatissime. Qui in hac uita inter armentarios censi sint, in futura etiã subulcos fore: primarũ enim classiũ homines, in altissimo quoq; ordine cœlitũ proportione beatos ac diuos fore credunt. His & huiuscemodi proloquijs homines in Plutonis porticu philosophãtes, dogmata mirifica astruunt, in quorũ assiduis cõmentationibus ego

Alcinoi apolog⁹ apđ Homerum.

Arimaspea carmina.

Axiomata aulicacademiæ.

Plutacademica proloquia.

ego nullam erroris intercapedinem et uacationẽ esse puto. Etenim quum timor domini autor nobis esse debeat omniũ rerũ expetenda rum atq; fugiendarũ (nam absq; eo digitum tantũ exere et peccabis ut inquit ille) quonã modo rationis habenis regũtur qui plus fortunæ & temeritati casuum, quàm ueritati atq; pietati tribuunt? in quos inuehens Esaias uatũ facile princeps, fortunæ eos mensam apposuisse testatur ac super eam libasse. Aut qui cõuenit eã uitã hallucinatricẽ non esse atq; offensatricẽ, quæ per densissimã caliginẽ rerum humanarũ ingrediens (quã uitã aulicã esse dico) nulla prælucente face sapientiæ aut doctrinæ salubris, rapide promouetur? Atqui sapiẽtiæ præcepta & monita nemo satis sine oraculis nouit: et eorũ oraculorũ antistes est philosophia. Ita patet sine philosophis aut sine philosophia uitã recte institui ac cõmode nõ posse. Quum enim mẽs humana, quæ principatũ animæ tenet, iudiciũ rerũ facere sine sensibus corporeis emissarijs suis nequeat, illi autẽ partim suapte hebetudine hallucinãtes, partim ab noxio genio, circulatore ipso & archiplano solertissimo, circunuenti, rerum sensiliũ species falsò ad eundẽ principatũ deferãt: fit ut mẽs in arce humani corporis sedẽs, nec cauẽdas res nec admittẽdas iudicare probe sciteq; possit agnoscere. Accedit quòd prouidẽtia quos in albũ illud suum atq; æternũ retulit, eos fortunis interdũ euersos, alioqui quoq; male multatos exercet, & per tolerantiã insontẽ & inculpatã ex sententia sua probat: istos aũt fortunatos & temeritatis alũnos arbitrio suo ipsorũ & prudentiæ permittit, cui nimium ipsi confidunt. Quos genius ille impostor excipiẽs, præstigijsq; allectos sibi mancipans, ideo quietos à molestijs, & sartos (ut dicitur) & tectos ab omnibus tuetur incommodis, incautiores ut eos securitate inoffensa, in dies efficiat. Scit enim in huiuscemodi homines liberã sibi cũ uolet manuũ iniectionẽ fore. Inde ille stupor humani iudicij euentus rerũ admirãtis, atq; in errorẽ sæpe eorũ reuoluti & implicati qui negãt prouidentiã. Superi ac diui uestrã fidẽ: adeò'ne erroris perpetui nebula nos offudit tenebrarũ ille præses, ueritatẽ rerum

Memorabile dictũ Esaiæ.

Philosophiã homini esse necessariã.

Relati in album æternæ prouidẽtiæ.

Geryones tergeminus.

ut cernere ne sole quidẽ illustrissimo possimus? Adeo'ne Geryones ille tergeminus superbia, cupiditas et uoluptas (tres aduersariæ potestates è terra et inferis enatæ) infestus est ætati nostræ, ut sapientiæ præcepta toties inculcata memoria fideli cõplecti, et compressis (ut dicitur) manibus retinere nequeamus? nonne omnia quæ uidemus, à deo prædicta sunt? an alterũ tandẽ Herculem expectamus post CHRISTVM *Alexicacũ, qui mõstra hæc è terra atq; ab inferis ad hominũ perniciẽ emissa cõficiat? an ut iterũ ad Troiã magnus mittatur Achilles? et iterum* CHRISTVS *humanitatis decus redeat, oculis'q; nostris conspicuus occurrat? O cœli et terræ omniũ'q; animorũ conditor optime ac maxime, omniũ seculorũ illustrator et insignitor, omniũ errorũ explosor, et morũ emendator, qui regnis et prouincijs præstites genios et cõsiliatores eorum'q; rectoribus prouide statuisti, qui'q; principũ mẽtes freno tuæ prouidẽtiæ regens, flexanimo sæpe numine à studio rerũ noxiarũ et exitiabiliũ, ad honestissimũ quodq; propositũ saluberrimum'q; detorques: erit'ne seculo nostro tẽpus quãdo homines suo magis ac proprio cẽsu et dotibus à te profectis, q̃ fortuita possessione rerũ fluxa'q; publice censebuntur? neq; enim ante id tẽpus futurum uidetur ut solidæ germanæ'q; uirtutes in Frãcia elucescãt, q̃ tu in delicijs habere existimaris: quãdo antehac raras prodeunteis in publicũ uidere nobis licuit, etiamsi in umbraculis secessus et priuatæ uitæ latuisse credimus. Vnde factũ hisce paucis annis, ut per omneis ordines illa quæ dicuntur Catorthomata apud nos requirerentur, id est præclara quædã uirtutis exempla, numeris omnibus officij publici absoluta, quasi officia in administranda repub. ad amussim uirtutis directa et emẽdata. Nam cũ in paucis familijs seminariũ beatorũ haberemus atq; copiosorũ, quid mirũ est si inuisa publice uirtus, ab ijs'q; è proscenio exacta qui choragiũ nostrum in potestate sua improbe tenuerũt, post scenã latere uoluit, aut in cuneos se stipare promiscue sessitantiũ? quãdo nec ei stare in medio licebat per tẽporũ iniquitatem, nec in ordinibus sedere promptũ erat per sordes omnia nundinantium.*

CHRISTVS uere fuit Hercules Alexicacus.

Exclamatio cõtra iniquitatẽ tẽporũ.

Catorthomata.

nantiū. Falsò igitur literarū studiosos nonnulli criminantur ut umbratili uita marcētes, ut in luce atq; celebritate torpentes, ut rebus gerendis honoribusq; inutiles. Nam qui in solē prodire, & aulā interuisere sine contēptu sui literarūq; suggillatione nequibāt, nō inuiti faciebāt fortasse ut in exhedras & porticus, & in omnia uirtutis & philologiæ diuersoria se conferrēt, quasi in præsidia quædā philosophiæ amœnissima. Neq; enim tum innocēter actuosum esse, nec gratuito licebat integraq; existimatione in publicū prodire ut quidē erat hominū opinio. At uero ijdē ipsi si mox fortasse edictum principis exierit (paulisper enim ariolari iuuat) ut homines iā non prædijs, non supellectili, nō alijs pignoribus obnoxijs fortunæ, sed cultu atq; ornamēto ingenij, & mūdo (ut ita dicā) nō muliebri, sed uirili cēseātur, in quibus nihil licet fortunæ pignerari: ijdē inquam ipsi caput ilico prolaturi sunt nō abiectū, non abditū, nō demissum, sed aduersus fortunæ et tēporum iniquitatē ut conditū sic erectū, quos nōnulli opinione falsa ducti gaudere nūc putāt blattarū cōtubernio: et q tū nō nescij eorū improbitatis qui fatorū uim modūq; in Frācia tēperabant, boni tamen consulebant studio se literarū, auocamento reipublicæ amœnissimo distineri: ij si aditus publicos patere uirtuti senserint in posterum, ad professionē sui nō inter proletarios, sed inter mente cordeq; censos continuo coibunt, omniq; instrumēto uitæ ciuilis per uirtutē agēdæ. Tūq; illi classici fortasse ludibrio habebuntur, qui nullum testem locupletē aut fide dignum esse credunt, qui non idem copiosus sit opibusq; circūfluēs. Neq; uero philosophia lucifuga est, neq; iners, neq; otij gaudens ueterno, neq; desidiose sellularia ut multi criminātur, neq; nō ipsa rebus gerendis uacare potest, & forensia induere prætextaq; uideri, cum tempus ita tulit, et decus eam ad id prouocat: sed dissimulationem, sed fœdam assentationē, sed desultorias amicitias, anniuersariasque morum mutationes auersatur: nec sub comico uultu tragicas simultates occulit, quibus rebus nostro tempore in aula maxime quæsita est autoritas & retenta. Quemadmodū autem Socrates olim

olim philosophiam è coelo in urbes deuocauit, et coëgit de rebus ad ciuilitatē pertinētibus disputare: sic philosophos quosdā rebus gerēdis idoneos, in forū ingredi aliquādo & in publicū prodire decet, industriāq; suā approbare in repu. egregie ac strenue administrāda. Quòd si interdū studiosi homines in celebritatē uel ciuilem uel aulicā nō prodeunt: non ob id delitescūt, sed uelut ex cōspicilio secessus, iactationes atq; æstus ambitionis obseruāt, et in eos homines perspicaci æstimatione inquirūt quos fortuna famaq; omniū oculis auribusq; exposuit. Quis enim eo tēpore libēs in rerū actu uersaretur cū quidā ob redundāteis opes nec innocenter quæsitas nec sine publica calamitate, beati & primarij homines aq; etiā summæ sortis haberētur: qui si nūc ad calculū seuere reuocarētur, talentū unū auri puri, probi, sui (ut fuit olim in sermone) demonstrare nequirent? quum uiri ingeniosi & cultu doctrinæ elegātis perpoliti, aut quacūq; eximia facultate cōmendabiles, à comitijs aulicis explosi, & tanquā sexagenarij de pōte deiecti esse dicerētur? quū fecunda uirorū bonorū doctrina fugeretur, totoq; orbe accerseretur quod priuatim fructuosum, in uniuersum luctuosum esse ab omnibus cernebatur? quum re nulla magis homines crescere quàm cothurnatis facinoribus tragicisq; ausis cœpissent, nō legū cōstitutionūq; conniuētia, quas multas sanè & præclaras habemus, sed præpotentiū hominū coitione, qui oīa præsidia reipub. cōstituendæ occupauerant? quū in sinus priuatos & exiguos amplissima respub. clarissimaq; cessisset, quæ in capite redimito, grandi quidē ipso & augusto sed infirmo iamq; nutanti sedere nō poterat? quū inopes repente facti diuites, mutationē fortunæ fastu & improbitate sermonis profiterentur? quum ij ferè soli opima decora ab optimo principe ferrēt, quos nobis malorū omniū sementē fecisse nobilitas nō obscure ferebat, & populus obmurmurabat? quū summæ cupiditatis & licētiæ omni lege pudoreq; solutæ uirus lenta cōtagione manās, omneis penè bonos mores & honestos paulatim imbuisset? denique cum in ea quæ à cura rerū humanarū diuinarūq; curia (ut opinor) appellata

est, ita

est, ita sibi quisq; gentilibusq; curaret & solicitus esset, ut maximus quisque curio maxima incuria maiestatis publicæ ac diuinæ teneri crederetur, ij'que maxime negotia reipublicæ populo facesserent, quos caput & fortunas opponere pro populo decebat, ac uitæ etiã discrimine intercedere nequid grauius aut turpius in rempub. decerneretur? Hæc enim omnia cũ nostra ætas & meminit & uidit, tum uero aliâs plerunq; imperij nostri felicitati incõmoda fuerũt. Cumulus aũt indignitatis fuit, quũ iam eò uentũ esset ut nauclerus tantæ nauis fatali incuria uel fidutia potius inconsulta, nec in prora, nec in puppi sederet, ac ne impudẽte quidẽ tẽpestate nautarum officia uicesq; recognosceret: nec qui ad clauũ sedebãt rerum communiũ iacturã ad se pertinere magnopere arbitrarẽtur, docti iam olim ex naufragio fragmentũ arripere: certũq; etiã nauclero ipsi esset extremã potius necessitatẽ expectare, q̃ nouo supplemento prorã puppimq; propemodũ iam inanes explere. Quum charitate frigente, hiante maxime auaritia, ardẽte inuidia & simultate, languente pietate, exolescẽte sceptrorũ pristina maiestate, iam nec superi, nec mortales extrema deformitatis exẽpla ferre possent. Hæc et huiusmodi alia ideo frequẽtius in hoc opere meminisse mihi subiit, quòd homines ipse queribũdos identidẽ meminerã eas res ætate nostra Frãciæ cõtigisse, quæ gentẽ bello paceq; clarissimã in orbẽ degenerũ socordiumq; populorun coëgisse uidebãtur: siue id culpa unius contigit, siue fatali inclinatione rerũ. Atqui maior esse nulla potuit indignitas, q̃ summa nobilitate & doctrina à gubernaculis inclytæ gentis deiectis, quasi flosculis regiæ coronæ decussis, homines haud clara sorte nataliũ ortos, summa infima et media in potestate habere, qui nec ius nec fas nec æquũ bonũq; nossent, nec bonis æquisq; omnino bene cuperent, triaq; tantũ illa uerba fari possent: do, dico, addico: quũ regni opulẽtissimi bona quibus collibitum esset ita dilargirẽtur, ut sibi necessitudinibusq; suis bellissimũ quicq; reciperẽt, reliqua præcerperẽt. Vnde cõtigisse uidemus, ut in gurgustijs quidã nati educatiq;, domos ac stirpes architectati sint grandiorum

diorum penatiū æmulas, quæ triduo excitatæ, publicoq́; dispendio expolitæ, haud scio an mox collapsuræ sint, si summus tandē Iupiter in membranas cœlestes respexerit, ut est in Græcorū prouerbio, id est si merita cuiusq; ex actis diuinitatis & commentarijs supernis recognouerit. Nuper *autē quum res nostræ in eo ferè statu essent, proh suprema prouidentia, quodnam nobis documentū tuæ potētiæ flexæq́; felicitatis dedisti?* Nam *quum hæc postrema simul scriberētur à nobis, simul liber sub prælis impressorum supra dimidiam partē exactus esset, ecce calēdis Ianuarijs sublato rege* Ludo*uico (cuius utinā cū manibus deus gratiose & clemēter egerit) tanta uno die mutatio rerū facta, ut qui prius digito cœlū attingere posse sperabāt, protinus humi serpere demissoq́; animo uiderentur, nec funebribus lachrymis (ut assolet) sed ueris & intus obortis lugere & deplorare: usqueadeo occasus ille multis salubris (ut quidem nunc spes est uniuersorū) paucis esse maleficus & noxius uisus est. Sideratos esse diceres qui ante triduū omnia ad se cū fortuna trahebāt, ut ferè est solēne in uicissitudine huiuscemodi rerum. In uniuersum aūt is erat habitus animorū & uultuū, ut diuturnas sordes reipub. excussas esse crederes, ut in luctu* Hilaria *sanè festiua celebrare uideremur. Secutus est unus & alter dies per munificentiā & benignitatē trāsacti iādiu desuetas, quū rex nouus idē primusq́;* Franciscus, *sed regere iandiu eruditus ac populo charissimus, tyrocinium regni faciēs, ingenij sui specimē ordinibus præberet salutatū coëuntibus. In quo sceptrorū auspicatu, quū ipse intētissime obseruarē, uerba multa audiui feliciter ominosa, signaq́; adnotaui: quæ si ratū nobis auspiciū nō faciāt ad id quod publica uice optamus & speramus, nō uideo quid posthac mētes humanæ augurari debeant, aut quādo nobiscū prouidētia in gratiā reditura sit.* Certe *in funere tripudiū solistimū fuit, & festa frōs reipub. quicquid inde præsagiendū fuit.* Nam *et ante triduū fulmē læuū per totā propè* Frā*ciam extiterat, quod ante nemo meminerat eo tēpore ne in uno quidem loco accidisse: omnimoq́; ea tunc hominū constans erat opinio,*

Mors regis Ludouici XII.

Franciscus rex.

Prodigiosum fulmen.

hacte-

hactenus expiata nostra esse peccata, Franciciq; regni maiestatem suo genio restitutã. Post id prodigiũ una & altera nox intercesserat: uenit ad me homo mihi & affinitate coniunctus, & amicitia summa deuinctus Frãciscus Deloinus, regius consiliator in prima & honoratissima decuria curiæ cẽtenariæ, inter primos iuriscõsultorum his & literis & studijs maxime & fauens & incumbens. Is quũ me in hoc opere ualde intentũ offendisset, cuius finẽ urgebam ne impressores opus accelerãtes mihi anteuerterẽt, instituit mecum hac de re contẽdere: nõ tã quòd à me ea de re dissentiret ut postea intellexi, q̃ ut mecũ disserẽdo ab nimia me auocaret scribẽdi contentione: incaluerat enim mihi animus præsentiũ tunc rerũ indignitate meditãda. Tum uelut proludẽs, quũ ponè stans uidisset quæ scribebam: Ohe, inquit, odiose facis atq; refractarie, qui tẽpori & fortunæ animum accommodare non labores. Quid enim tãtopere studium hoc sapiẽtiæ aut liberalis omnino doctrinæ exosculare, quod frigere nunc in aula tu quereris ignorantiæ patrona? Inania enim nunc nomina uidemus doctrinæ & uirtutis algere, & studia literarum damnosa amantibus sui esse. Quid mirũ, inquam, quum & ea quæ de superis inferisq; traduntur, quæq; tot sacris monumentis, tot oraculis, tot sanctarũ animarum elogijs contestata sunt, uix tertius quisq; istorum non argumẽta tantũ dramatica esse putet, si quidem hominum mentes ex habitu gestuq; serioso, non ex sermone tantum specioso æstimentur: tantum abest ut huius temporis aula doctrinæ & uirtutis amore teneatur. Tum ille: Quin igitur Budæe utilitati consulis? eorũq; exemplis admoneris, qui magno ætatis oleiq; dispẽdio ingeniũ atq; animum literarũ studio excolẽdum censuerũt? præsertim quum tu ipse clamites stare Gallica ingenia in hac scena non posse nisi alios hellanodicas (sic enim ut arbitror appellatis ingeniorũ iudices) Frãcia nostra nacta sit. An tu aliter cẽses inquã, qui scias quosdã rerũ arbitros nostratium hominum ingenia laudare non solere, nisi more fascinantium? à quibus cum beneficij loco peteretur, ut linguis tantum fauerent, ut quondã solebat in

Franciscus Deloinus.

Hellanodicæ

bat in sacris Harpocrates, nō satis illi quidē habuerunt, quos meritos non nescirent, testimonio suo fraudasse, nisi etiā eos premerent apertissime. Quando igitur, inquit, inanis studiorū messis hactenus ferè decoxit in Frācia, & nūc maxime ingeniorū flos esse tibi frugiperdus uidetur, quin aliud interim consiliū ipse capis è re nata? & à studiorū cultu damnosaq; obseruātia ad colendos mores huic ætati placēteis contentionē istam animi cū omni instrumento atq; ornamēto eius trāsfers? Sanè uero inquā quasi liberū sit et integrū animo Mineruæ autorato iam quinq; & uiginti stipendijs, abrupto nūc mentis impetu & penè præcipiti ad Iunonis transire præsidia, positaq; doctrinæ et philologorū cādida, in cādida protinus ambitus & petitorū uideri, hoc'ne est decori & honestatis rationem habere? etiā si eo cultu permultos omni arte ac facultate liberali defectos, ad horrea usq; summa uidemus copiosos esse factos. Quid ni est? inquit ille. Sero Phryges sapiunt:

Flos frugiperdus.

Omnis Aristippum decuit status & color & res.

Valeant inquā ista inter eos qui ad rē faciendā attentiores esse solent nimiūq; solertes. Ego Aristippeos istos uersicolores nō probo: quotus enim quisq; honestatis & constantiæ studiosorū faceret, ut in quibus partibus consectādis militareis annos, & uenientem uitæ partē uigentēq; cōtriuisset, earū postea partiū causam, hominū aut temporū iniquitate dānaret? quid si igitur in his statiuis diuinum numen uersari libētius atq; præsentius existimaret, num etiā tum ille cum fortuna in diuersa præsidia transiret? At enim fors fortuna humanarū rerum arbitra, maiora illic supplemēta & uberiores cōmeatus suggerit, & suggerat sanè, num ideo tu malis, aut quiuis bonorū & grauiū, inter Autolycos illos cēturiari qui comitū turba clientūq; lautorū stipatu nos summouent, q̄ inter destitutos Aristides cēseri qui cōposita et insonti fortuna acquiescūt? Equidē quod ad me attinet, nec Aristippeū placitū uersatilis philosophiæ probo, ut aliū atq; aliū utilitatis causa subinde me faciā, nisi si salua tueri id modestia possim & constātia: quod quemadmodū fieri possit nō uideo:

Autolyci solertes depeculatores.

uideo: nec Pythagoricā illā metēpsychosin agnosco, ut repente aliū me quàm literarū amantē esse uelim, aut nunc anthropolatres esse possim, qui prius phileleutherus fuerim. Nec enim Vertumno tam *benigno natus sum, ut ab hoc uitæ instituto quod certa ratione ac meditata probaui, ad aliud ab eo diuersissimū transeā: nec si maxime cupiā, liberū esse id mihi sinent ij qui sciūt summis illis Aristippeis Democritū gelasinū me semper esse uoluisse. Sed uide, inquit, ut ita rationē istā tuā subducas retinēdi literarū amoris, ne ad mā ticam (quod aiunt) res tibi reditura sit. Ad manticā autē? An putas prouidentiā tantū de philosophia permisisse fortunæ, quā uitæ instituēdæ atq; degendæ magistrā nobis dedit, ut ad inopiā subsidiorum uitæ redigere eam possit? Nihil agis mi Francisce, etiam si magna tua apud omneis autoritas, apud me maxima semper fuit. Neq; enim quod tibi in consilijs grauissimi uiri ijdem'q; doctissimi factitāt, ut in tuā sæpe sententiā transeāt, doctrinæ id eximiæ & existimationi tribuentes, id ego nunc imitabor in hac controuersia, quæ in meo magis foro quàm in tuo disceptatur. Iamprimū nō semper ijsdē præcentoribus hortamenta canentur in Francia, ut omnē spem in posterū uectores abijcere debeant, aut iacturā studiosi facere exantlati iam laboris. Adest tempus fortasse quod multi non prouident, quū in studia literarū incubuisse laudis summæ loco ponetur. Quare etsi aura fauoris istorū Aeolorum nos prorsus destituit, non cōtinuo est cur uela processus huius literarij reflaccescere sinamus, quæ fauonio ipsa spei bonæ in portū quendā certū & hospitalem consilij fixi, ac meditati feruntur. Deinde (id quod rei caput est) cū omneis opes nostras omneis spes & copias non in ædem Saturni sed in arcem Mineruæ cōgessisse nos meminerimus, quid est quamobrē magnopore angamur ne in dispendiū tandē locularium studiorum cursus exeat? mirū uero quin in compendiū quæstum'q; luculentū. Atqui ego præclarū esse puto, ne strigmēta quidem clarissimi certaminis seruare uoluisse, nedum oleū et operam nos doleā in eo perdidisse, tantū abest ut locularia ista commoda*

Aeoli in aula

T respi-

respiciam: Et *est diuina benignitate unde studiosam ætatem tolerare possimus, non modo ex horto, sed etiam è macello: sed fac esse improbiorem fortunam, quid tum? subsidium rei familiaris à parsimonia non sordida aut pudenda, sed honesta & liberali petemus.* Hoc *enim præstabilius esse putamus quàm ut fortunatorum fastui philosophiæ nunc alumni lenocinari sustineant.* Equidem *ex literarum studio didici philosophiam suffugiũ esse tutissimum atq; amœnissimum inter optimam conscientiam destitutis & iniquissimam fortunam.* Habet *enim habet inquam illa tolerantiam æquanimitate conditam pro anodyno calamitatum.* Hic *amor, hæc amœna nobis mansio, hoc studiũ iucundissimum, quàm prudenter à nobis susceptum nunc non disputo: quando istis lucripetis approbare id nequeo, constanter quidẽ certe & obnixe retentum.* Mirum *uero (ut nunc ex æquo tecũ procul ab arbitris & familiariter agam) nisi tu aliquo ambitionis illicio captus es, qui hoc mihi consiliũ serũ & indecorum afferas, q̃q̃ aliud fert fortasse uitæ tuæ ratio, quæ in celebritate summorũ uirorum uersans, & ostentationi necessario subseruiens, libera prorsus esse & intacta ab ambitione non potest: ad quam alioquin quoq; procliuũ esse te animaduertisse uideor, natura magis q̃ iudicio.* Quare *mea quidẽ causa licet de hoc negotio in utranq; (ut aiunt) ut conquiescas.* Facilior *autẽ hac de re ratio est cum ijs qui doctrinam et literarũ peritiã quæstui passim habẽdam esse censent: nam ego à studio philosophiæ honorariũ fortasse esse petendum, non idem operæpretiũ duco, si tamen ipsa per se non satis putatur esse.* Est *enim est huiuscemodi philosophia, multa ut in ea plerunq; desiderentur, sed pauca flagitẽtur.* In *quo uitæ instituto, minimo iure fortunæ bona nostra possidemus, et decessionis diẽ cessisse è prouincia à deo nobis iniũcta nunq̃ nõ existimamus: æquitas aũt animi & mens paucis contenta, reliquiq; affectus animi comites philosophiæ, in quo alio uitæ genere æque inueniũtur? super omnia est obfirmata semper ratio aduersus supremam necessitatẽ, animiq; præsentia excubans ad obeũdum æquanimiter uadimoniũ mortis,*

Anodyna medicamẽta

mortis. Philosophiam semper uocamus nō uanam, non tumidā, non disputationibus rerum naturaliū elatam commentatricem, nō mantica & squalore insignem, ac sese populo uenditantem: sed sapientiæ illum amorem quem Græci Vranoscopum dicunt, quasi in cœlum semper arrectum: Earum rerum indagatorem, quæ non persuasione gentium à maioribus tradita, non commentis & speculaminibus humanarū mentium constant, sed quæ elogijs diuinis, & oraculis testata sunt humanum captum excedentibus. Vt aūt qui peregre proficiscuntur, quum ad urbes aliquas sermone hominum celebratas uenerunt, eos quos appellant Xenagogos adhibēt qui eos ad loca urbium earum memorabilia deducant, res'q; uisendas cuiusq; loci demonstrent, quo modo hodie Venetijs urbe inclyta factitari uidemus, (quotus enim quisq; id nō facit eorum peregrinorum qui cognitionis cupidi succisiuas horas rebus agendis detrahūt?) sic homines in hac uita peregrinanteis studio literarum uti decet quasi quodam Xenagogo: si ijs quidem ipsi natalibus orti sint, aut aliâs idonei qui eas res uisant & speculentur, quæ cognitu quammaxime dignæ existimantur: quanquam huiusmodi institutio quam antiqui liberalem ideo appellauerunt, quòd & ciues ciuiliores & homines humaniores facit, ad uitam istam ualet quasi peregre trāsigendam hilarius et commodius. Philosophia aūt illa sublimipeta (quam ob id docti & pij uiri Vranophronē uocauerunt) non modo Xenagogos, sed etiam eo amplius Psychagogos Christianis esse solet: eius enim studiū animas à cogitatione rerum sub sensum cadētium concretarū'q; abductas, ad sublimiū et cœlestiū rerum speculationē subuehit, mirificis'q; eius studij illectamētis eò tandē perducit, quo animæ suapte natura & cōditione uergūt. Hoc unum studium soli deo se probat, nec ut alia studia literarū populo se uēditat. Agedū Francisce cōpone nunc cum hac tranquillitate uitæ aulicā turbulētiam, istorum'q; beatorum obnoxiam obseruantiam, ad quam tu me hortaris, & aude q̄uis argutus & disertus unum ultra uerbū addere. Iamprimū (quandoquidem tu mihi, ut dicitur, bilem concalefecisti)

Philosophia proprie appellata.

Memorabilis locus.

Xenagogi.

Liberales artes cur dictæ sint.

Philosophia Vranophrō Psychagogos'q;.

Conuenæ et Apolides in aula.

Elogiũ uitæ aulicæ.

cisti) in illa cõuenarũ ciuitate uel apolidũ potius qui sine lare, sine sedibus uiuunt, quonã tandẽ pacto recte uita institui potest? nisi uero componi rite penates possunt? et uitæ ratio recte atq; ordine in eo loco constitui, ubi colluuies ambitionis, cupiditatis, simulationis, imposturæ, curiositatis delatoriæ, fraudis ueteratoriæ, inuidiæ fascinatoriæ, superbiæ titanicæ, fastus deniq; & impotẽtissimæ insolentiæ diuersoriũ habet, & cõmune conuenticulũ: ubi nunquã supremis curis locus est, nunquã rebus ultimis cõsulere uacat, imæ ternumq; prospicere. Visendus uero conuẽtus, in quo stropharũ opifices, noxiarũ rerũ spintriæ, nec dicẽdi censendiq; artifices, nec iusti iniustiq; prudẽtes, primas sæpe & secũdas summa indignitate ferunt. Hic est enim aulicarũ rerũ status, aut certe fuit memoria nostra, ut est opinio constãs inter prudẽtiores, qui quãdiu futurus sit, in manu est prouidẽtiæ. Ecquis est aũt honestatis amans & cõpositæ uitæ, qui non modo sine molestia, sed etiam sine rubore possit in eo comitatu uideri, in quo omniũ sentẽtijs itur in potentiorũ laudẽ dignorũ iuxta indignorũq;? in quo rumorũ aucupes, criminũ consarcinatores, auræ temerariæ captatores, assentandi artifices, blãditiarũ magis quàm eloquẽtiæ gnari, in omnẽ obsequẽdi necessitatem sese industriãq; suam potẽtiæ uenditãtes, diuini cultus uel nescij, uel neglıgẽtes: hominũ uiuentiũ inter diuos relatores officiosi & comes atq; etiã elegãtes acresq; esse dicũtur? Veritatis aũt tenaces, curã honestatis atq; integritatis antiquissimã habentes, liberalioris institutionis retinẽtes, pudori imprimis consulendũ esse atq; existimationi ducẽtes, aut rustici aut tardi aut socordes iudicãtur? Quis enim aut edictorũ cœlestiũ prudẽs, aut interdictorum metuens nõ prorsus ineptire inter aulicos semper uisus est, aut etiam delirare? quare in eo licẽtiæ & erroris gurgite demersi, nec in cœlum postea suspiciũt, nec unquã inde ita existunt ut emersisse uideãtur: id quod clarissimis quotidie exemplis innotescit. Prorsus quidem (inquit ille) si ita in ambitũ & fastũ sese ingurgitarint, ut regressus ipsis ad uitam ciuilẽ postea liber non sit, aut sui obliti sint, cuiusmo-

Crimina aulici cõuẽtus.

cuiusmodi nõnullos helluones honoris & pecuniæ nouimus, quorum hians perditaq́; cupiditas quærẽdo intenditur. At uero liberaliter homines instituti, et literarũ studio perpoliti, certos cuiusq; rei numeros esse sciunt, intra quos tantũ moueri modestia dictante didicerunt. Tibi uero Gulielme eo facilius ansam cupiditatis atq; ambitiõis porrigo, quòd te in re ferè nulla immodicũ animaduerti præterquam in literarũ studio, à quo nec rei unquã familiaris iactura reuocari, nec ualetudinis incõmodæ tædio potuisti. Vidi enim te & misertus sum annos plus septẽ ita infirma ualetudine, ut uelut dioscuri alternis uiuus mortuusq́; uiderẽre. Itaq; libẽtius te in eum (ut ita dicã) campũ immitto, in quo te longius latiusq́; non expatiaturum scio. Idq́; maxime ut istam philologiã amicam tuam & iugẽ contubernalẽ crimine magno liberes. Scio enim medicos amicosq́; multã sæpe tibi capitalẽ interminatos, nisi eius amore (ut propè dixerim) insano interdiceres tibi primo quoq; tẽpore: qui te lenta tabe exugere exesseq́; cõpertus est. Quandiu enim quæso hãc fœminæ mihi affinis & dilectæ pellicẽ in thalamo & geniali interdũ lecto retines? Quam usqueadeo deperire uideris ò coniugũ omniũ uirorũq; ingratissime atq, inuenustissime, ut non uxoris blanditijs, non suauijs eam unquã posthabueris, etsi tot te illa pignoribus perquam tibi charis uinctũ tenet & obstrictũ, quippe quæ his triũ te liberorũ iure decẽnio reddiderit & auctũ & ornatũ, cũ etiã alioqui tibi sit è sententia: Qui te sæpe commentantiẽ obturbant iucũdo quiritatu, unica cũ sororcula lusitantes, puerititerq́; supplositantes tripudio quodã ueluti solistimo. Quid si igitur (inquam) moderationis frenos in illa uitæ licentia momorderim, atq; inter indomitos illos hominũ affectus, philosophiæ iugum proterue excusserim: nũ tu præsto eris auriga cũ uoles qui mihi moderere? sed fac me tecũ sentire, et in hac re quoq; autore te, ut in plerisq; alijs uti uelle, qui fieri id posse putas, ut qui moribus municipalibus nõ modo imbutus est, sed etiã in ijs ita callũ obduxit, adeo contraxit habitũ planè ut fingi denuo ac omnino reformari non possit, & ut in prouerbio est

Dioscuri Castor & Pollux.

 uerna-

uernaculo, qui iam maduit et contractus est: is ad aulicos ritus nũc afformare sese aut certe assimulare ementiriq; aulicũ hominẽ possit? Hoc enim perinde esse puto, atq; si me natura uerecundum, iubeas exuto statim pudore frontem acriter perfricare ad summam usq; impudentiam: quod quemadmodũ tueri possis, ipse certe nõ uideo, præsertim qui me à teneris (quod aiunt) unguiculis noueris. Verum esto, frõtem quoquo modo perfricare potero, etiam'ne sermonem ita effingere, ut fronti duriori sermo etiam adulterinus cõmentitiusq; subseruiat? Hæc alijs q̃ prona sint nescio, mihi certe habitus illos gestusq; et flexus corporis sermonisq; nõ tenenti, nec alioquin etiã gnaro figuratæ istius aulicæq; urbanitatis, si quãdo inter illos Logodædalos loquor & flexiloquos, identidem solœcismũ admittere contingit, etiam si lepidus esse aut disertus loquitando mediter: non enim numeros assequi possum aulicæ istius elegantiæ, quæ suam quandam palæstram habet anniuersaria mutatione menstruaq; interpollabilem: sine cuius peritia moueri, aut proloqui nemo non inconcinne potest risumq; (ut opinor) non in circulis ciere. Iam uero uestem illam ancipitem aulico utiq; homini penula magis necessariam, an tu habilem esse censes philosophiæ alumnis? quid? cothurnis illis aulicis quemadmodũ pares esse possumus? Theramenes illos à te intelligi uolo, qui ita tẽperare officia, ita iura amicitiæ interpretari nouerũt, ut inter simultates exercẽtes ipsi utrinq; gratiam summam ineant, quũ neutris plenũ germanũq; officiũ exhibeant. Hæc & alia permulta eius institutionis documenta quum nec tenere satis possim, ingenij fortasse refractarioli uitio, nec in ore sedeant Romanæ affecto mancipatoq; facũdiæ, per me licet ut alij natura sciti & elegantes, illustreis se & beatos faciant in uita tenebricosa: me uero lubentẽ curia illa nunq̃ tenebit, quũ etiã si maxime cupiam, ne longo quidem usu suũ facere & perpetuũ possit. Quin & ut imperare mihi possim istos fortis fortunæ conciliatores colere, stipare, & eorũ fastidia perpeti, (neq; enim aut turpe esse credo eos homines obseruare quibus apud principẽ gratia flagrare

grare splendereq́; cõtigit, si non eosdem ad populũ & ordines infamia atq; inuidia flagrare uideamus, nec ita me hebeti ingenio esse puto ut non id efficiã si uelim quod omnibus obuiũ est et pronũ.) Vt igitur istos beatores hominũ liberali quadã obseruantia, prosequi possim, nõ tamen eorũ riualis esse uelim, ut eam quoq; uitã adamem quã ipsi cõfertis (ut dicitur) manibus amplexantur. Siquidem ut est hodie aulicarũ rerũ status & facies, uix tertius quisq; hominum ratione͂ habere futuræ uitæ atq; æternæ uidetur: usqueadeo uæsanus ille amor honorũ & diuitiarũ, excordes homines immemoresq́; reddit. Prorsus certe (inquit ille) si quide͂ est nimius, tibi enim hac de re assentior, ut meministi sæpe me tecũ disputare solitum. Etenim cũ in corde hominis religioni nostræ auspicato initiati persidere amor rerũ diuinarũ debeat, atq; etiã deus ipse humanæ animæ sponsus, quasi in thalamo sic in corde cum pacta sibi anima acquiescere: (hoc enim poscit Christiani hominis sacrame͂tum in prima lustratione susceptũ) is certe cor habere non uidetur, qui mentem ad captũ rerum cœlestiũ natam, ac dei consortiũ, ad commoda fortunæ & externa ita trãsfert, ut nunq̃ apud deũ, ac ne apud hominem quidem ipsum homo esse uideatur: id est sua negotia & propria æternáq; curare, sed alias semper res agere, ut est in prouerbio. Etenim scelerati illi spiritus, Orci emissarij, earũ sæpe rerũ sequestres (ut uidetur) atq; interue͂tores, quæ in aula transigũtur, ambitionis et cupiditatis affectibus uelut uncinis cardiulcis corda hoı̃m etiã doctissimorũ è sede sua euellunt, ut exe͂plis lucule͂tis post memoriam tuam meamq́; cognitum est: adijciunt enim subdoli instinctores suauitatem quærendi aut uoluptatem honores assequendi, cum quibus uelut catapotijs quæ anodyna uocant medici, hamus ille cardiulcus, id est eximendo cordi aptus, nullo sensu uoratur. At uero philosophia uitæ instituendæ magistra cordatos homines reddit, humani etiam ipsa alioquin animi excitatrix ad uirtutem capessendã. Istos enim aulicæ disciplinæ alũnos, hamo iam uorato & pernicie intus grassante uidemus futuri æui securos malis suis

Curia aulica excordes homines facit.

Anodyna catapotia.

Philosophia cordatos facit.

indormire somnum Epimenidis: nec anteq̃uã uadãte in crastinum uiatore mortis, quicquam summæ & ultimæ curæ animo agitare. Tunc trepidos illos uideas, uel uerius stupidos disiecta uasa sua ue lut in tumultu colligẽteis: et ut sero fortasse quoquo modo resipiscẽ teis, sic nondũ Adrastiæ legis formulã intelligenteis, qua formula causam ipsi ad summũ tribunal dicturi sunt. Hæc est enim iustitiæ summæ seueritas ex bono illa quidẽ atq; æquo iudicãs, non ex iure gentiũ, non ex humani sensus placitis, non è principũ ordinũ huius seculi responsis. Cuius interpretationem deus idem & homo sacris quatuor uoluminibus eorũq; appendicibus enarrauit, ijs quidẽ qui aures nõ audiẽdæ tantũ, sed etiã exaudiendæ atq; etiã hauriendæ æquitati sortiti sunt. Philosophia uero è contẽplationis specula aduentantem mortẽ prouidẽs, cuius diem cessisse homini iam inde ab auspicatu uiuendi spirandíq; intelligit, uix unquam opprimi aut oc cupari morte necopinata potest. Cõpositos enim penates illa suos seruans, in procinctu semper excubat, quasi nũquam nõ illo imminẽte tumultu quẽ in horã incertam prædixit is imperator, qui pro uigiliarũ tessera Herculis ærumnas militibus suis dedit. Ipse enim CHRISTVS *uerus fuit Hercules qui per uitã ærũnosam omnia monstra superauit & edomuit. Hæc & alia huiuscemodi philosophiæ dictata mihi excidisse putas, qui me inescatũ illicijs aulicorũ cauillaris? Cuius rei suspicionẽ ita à me abesse uelim, ut tamen hãc esse sententiã meam intelligas, aulicã uitam sapienti non statim ut sphingẽ quandã exitialiter ambagiosam præsumpta in uniuersum atq; in omne tẽpus opinione fugiendã esse aut auersandã: sed eam instituendæ uitæ rationem uel ætate hominis, uel sorte oblata, uel necessitate tẽporis tẽperari, uel cõmoditate debere. Atq; ut obsignatis tam literis tecũ agam, qui modo philosophiã nec inertẽ ad res gerendas esse dicebas, nec solifugã: nunc ipse pedẽ efferre eam extra pomœria uetas, atq; adeo propemodũ extra limen ædium priuatarum, uidelicet quasi ad solẽ & puluerẽ caligaturã, aut quasi conniuentium illum sermonẽ aspectumq; nõ laturam. Vide igitur ut constanter*

stanter hæc tibi & congruẽter dixeris. Mihi quidẽ multa ferre uidetur ciuilis & humanioris institutionis ratio, multa tẽporũ conditio, multa ingeniũ cuiusq; et captus, & naturæ aptitudo ad hoc ad illud genus uitæ uersatilis, quũ res hoc familiaris postulauerit: quæ omnia obseruare debẽt (ut opinor) literarũ studiosi, ne studium ipsi ignauũ animi tantũ, & uoluptatis instituisse causa, nõ etiã ad subsidium uitæ accõmodasse uideãtur. Hoc quũ Cato, cum Brutus ille Ciceroni probatus, cum Seneca, cum alij permulti literarũ eruditione præditi factitarũt, ut à studiorũ secessu ad celebritatẽ rerum administrandarũ trãsirent, tum etiã publicarũ hodie rerũ interest magnopere. Quin & ad priuatarũ imaginũ claritatẽ, et nominis cuiusq; gentilitij illustrationẽ id ipsum suapte ui maxime ualere solet, etiam si nunc friget temporũ iniquitate, ut tu antea questus es ipse. Proinde ut Crassus orator ille nobilitatus elogijs Ciceronis, in eiusdẽ autoris dialogis inquit, se quũ honores antiquo more prehensandi singulorũ peteret, (sic enim tum ferebat ambiendi ratio) solitum esse à se Scæuolã socerũ suum iurisconsultũ grauissimũ dimittere, cũ ei ita diceret se aliquãtisper esse uelle ineptũ: sic si olim aut propediẽ tẽpus existat, quũ uiri doctrina eleganti perpoliti, inter aulicos agere honeste ac cõmode possint, cur non etiã libẽtes faciant ut quod moribus ciuilibus conuenit, pace philosophiæ ad aliquot annos uerecunde suscipiãt, ad aliud'q; institutũ uitæ non migrent, sed cõmeent? id quod si fieri per occasionẽ oblatã bona philosophiæ uenia nequit, quid causæ est tandẽ quin literarum studiosi, ut caudices marcidi tantũ in tenebris fulgeant? Enimuero Budæe, ut philosophiæ studiosi circunferre philosophiam mansionatim nequeũt: sic ab literarũ ipsi amore quasi quodã Lysania comite nunq̃ derelinquuntur, qui molestias omneis insuetæ uitæ discutit. Peractis autem stipẽdijs honestæ ambitionis quæ nullo ipsa certo numero præfiniũtur, sed alia quadã ratione modũ suum sortiuntur: tum demum philosophia receptui canẽs, iterum sibi reddit homines quasi q; natalibus, sic ingenio restituit, quos aut ambitio ciuilis aut cupiditas

Philosophia loco & tempore ad res gerẽdas prodire ex umbraculis debet.

Lysanias comes, tristitiæ discussor.

pidıtas non improbata in claris ingenijs, liberæ seruituti ac tempo rariæ mancipauerant. Quòd si refractaria illa uitæq; infensa phi losophia uiri gaudentes studiosi, inexpiabili odio dissidere cum ratione ciuili aulicaq; perseuerarint, quid aliud quàm in mãtica Cratetis (ut aiunt) extremum fati uadimoniũ expectare dicentur. Hæc est mea hac de tota disputatione sententia, quam ut fusius ipse (ut opinor) atq; eloquentius dixisses: ego censentis more & deliberantis, ut in curia summa solemus, non exornãtis more dixi. Quasi uero, inquam, tu leuiter hanc artem dicendi attigeris, in qua tibi iam par esse non possum, ut uideo, ut nisi te studiũ istud iuris nimiopere teneret, in quo tu matutinas horas pomeridianas'que collocas: (nec immerito, ferè enim primarij uiri eo studio inclaruerũt) scri bendi nobis occasionẽ facile prærepturus fueris. Vnus aũt tu à regno hoc cõdito inuẽtus es, qui modũ in ea re tenere possis quæ modum nullũ nouit, annos & dies ut præstituas stipẽdijs cupiditatis æra in comitatu principali merẽtis: et rursus cũ emeritã ipsam quo quo modo senseris, uelut causariæ aut ueteranæ missionẽ à ratione ut imperatrice postules. Quis uero post hominũ memoriã missionẽ ante ab aula postulauit, q̃ uno ipse aut altero stipendio ære dirutus fuit? quasi uero ratio ambitionem & cupiditatẽ exautorare possit, quas liberũ arbitrium sacramẽto ita obstrinxit, ut non milites illæ quidem, sed deuotæ potius dici debeant. Cedò nunc unum igitur quem uel in præcipiti canitie missionẽ impetrasse fateamur, nam multos numeris expunctos ipsi nouimus, qui falsò inter causarios uoluntariosq; profitentur, periti autem rerum nouerunt planè exautoratos esse, quibus illi frustra fucũ factitare nituntur. Proinde Deloine aut tu ex sententia animi non loqueris, aut parũ nosse uidere naturam et pellaciã eius belluæ quã uulgus hominũ curiam, perspicaciores autem Androsphingem uocitãt: cuius ambages dissoluere si aulicarũ rerum homines consultissimi nequeunt (quotus enim quisq;, ut dixi, explicare semel ab eis se potuit?) quomodo temerarium nõ est eam rem arbitrij nostri futurã existimare? Mitto

In mantica Cratetis phi losophari.

Contra auli cos qui ratio nem & hone statem receptui canentẽ non audiũt.

Androsphix.

nunc

nunc quòd si eius uitæ dies atros ac candidos numeres, multis parti bus maiorem illorum numerum inuenies, etiam si eos tantum spe-ctes qui potentiæ successu obseruantiam omnium ad se trahunt, ne dum si unum è multis consideres, quibus anguste & incõmode ten-torium habere in castris tumultuarijs illis nõ statiuis necesse est: in quorũ manipulis similes nostri si sacramẽto adacti sint, cẽturiari so lent. Atqui, inquit, sic existimo uirũ literarũ uere studiosum, hone statis amantẽ, & dei metuentẽ, nunq̃ ita deprehẽsum, ita indagine q̃libet apta, nexa, arctaq; cinctũ esse, quin liberũ arbitriũ à philoso phia uindice hominũ & assertrice cõmonefactũ, & excitatũ, eas plagas (ut aiunt) ipsi summissurũ sit, quibus nõnulli perdite ambi-tiosi circunclusos esse se fingunt, nullo interlapsu exituq; relicto. Hic etiam tu delicias facies, & fortuita hospitia angusta'que causabere, homo credo uitæ uagæ & peregrinæ insolens: ceu uero nesciam Italiã te & urbem Romam non semel adijsse difficillimo tempore, partim animi causa, partim cum potestate: cum tu liberã legationem suscepisse dicerere uisendæ Italiæ gratia, quã tu admi-rabare, et in ipso etiã aulæ comitatu pridẽ munia obiuisse. Sed rur sus quòd me illicio aliquo inescatũ esse dicebas, qui soles omnia con citatius in huiuscemodi eloqui: num tandẽ tibi uideor, aut grauita-tem magistratus mei imminuisse, aut anteactæ uitæ opinionẽ qua-lis est cunq; de me, cuiuis homini aut causæ aduerso rumore addi-xisse? Addidisti etiã me tibi esse uisum ad ambitionẽ pronũ, nõ tam proposito q̃ ingenio. Nã etsi ambitionẽ honestã claris ferè ingenijs aut cognatã esse uideo aut agnatã, gestientis tamen ambitionis cul pam, quam turpẽ semper esse cẽsui, haud libẽter agnoscã: & tamẽ ioculari hac tua reprehẽsione admonitus, uereor ne quid imprudẽs in ea re admiserim, ut est humana cõditio: aut ex statu cõstãtiæ et grauitatis alicubi exciderim, ut imminuisse maiestatẽ huius magi-strat⁹ atq; ordinis uidear. Amabo te mi Budæe si qd in me tale ani maduertisti, obiurgato me strenue, ac pro ea amicitia quã iã tot an nos colimus. Nosti enim me nihil unq̃ antiquius bonorũ et grauiũ exi-

stima-

Loc⁹ animaduertendus.

ſtimatione habuiſſe, duntaxat ſecundum rectã conſcientiam, cuius deus unus & ſolus explorator eſt. Cum aũt iudicium tuũ nũquam aſpernatus ſim, tũ uero maxime intelligo tibi me notũ eẽ, utpote cui in uſu familiariſſimo indicare me quamſimpliciſſime ſoleã, ſimul illud memini ſæpe te mecũ ita eſſe collocutũ, nihil ut cõmodius eſſe poſſe diceres uiro in magiſtratu conſtituto, ad magnoſq; honores aſpiranti, quàm ſi amicum ſibi unum delectũ ac probatũ adhiberet caſtigatorẽ, aut certe emiſſariũ & ſubauſcultatorẽ, qui ad ſe uelut iure ſuo referret cuiuſmodi eſſet populi de moribus eius actibuſq; iudicium: quæ actio eius motuſq; cunctorũ plauſum frigus'ue, quæ aduerſum rumorẽ ordinũ, quæ bonorũ & grauiũ calculum mereri uideretur: ſic enim futurũ eſſe, ut iure improbari nõ poſſet qui oĩm propè arbitratu ſeſe emẽdauiſſet. Hoc aũt cum pauci animaduerterent, hactenus factũ eſſe, ut egregij ſæpe uiri ſuummos ſtatim honores adepti, ad populũ (ut dicitur) & ordines offenderẽt, ſuarũ ſcilicet ipſi inconcinnitatũ ignari, quæ per ora tot hominũ magno ſtrepitu peruulgãtur. Quod uero ad me attinet, ut ambitionis ſuſpicione uindicare me non admodũ laboro: ſic hoc deprecari peruelim, ne cupiditas trãſuerſum egiſſe, aut extra numeros probitatis et honeſtatis extuliſſe uideatur. Nec enim mei obliuiſci ipſe poſſum, nec perſonæ quã mihi cum literarũ ſtudium flagrantiſſimum, tum uero collegium grauiſſimũ ampliſſimumq; impoſuit, in quod non pœnitendis (ut opinor) auſpicijs ipſe adoptatus ſum. Sed quid ego hæc tecũ nequicquam? qui me propemodũ ab incunabulis & crepũdijs noſti, & cui me iam tot annos explorandũ bona fide ad manumq; aſpiciendũ præbui? ut notiores animi mei ſenſus omnes ei ſacerdoti eſſe nõ poſſint, quẽ à confeſſionibus religioſis habeo, quàm tibi Budæe mens mea pernotuit. Ibi tum ego renidẽs, equidem, inquam, Deloine uideor te non leuiter commouiſſe: cuius rei indices ſunt malæ iſtæ tuæ pleniores inſolito rubore ſuffuſæ: id quod niſi ut facerẽ in mentẽ mihi ueniſſet, nunquam iſti facundiæ utiq; par eſſe potuiſſem. Etenim quis tibi hoc cõcedat, ut mihi te ſemper Scæuolam,

uolam, & quũ uoles etiam ut subinde Crassum præbeas? Vt enim si quid in foro tuo possim (tuum aũt uoco in quo primaria esse autoritate te dicũt homines doctissimi) sed ut si quid ad intelligentiam enarrationẽq; iuris uestri ciuilis cõminisci aliquando & afferre in medium possim, quod ex ea penu prompserim quæ uobis iurisprudentibus usualis esse nõ solet (cuiusmodi nõnulla in annotationibus nostris scripsimus in Pandectas editis, et itérũ fortasse scribemus, siquãdo eò animũ retulerimus) id totũ iudicio tuo tuiq; similiũ submitto. Sic te uicissim decebat amicitiæ saltẽ iure doctrinæ mihi fasces in ea re summittere, qua in re nõ ætatulã quidẽ (quod uehemẽter doleo) sed ætatis bonã partẽ te stimulãte cõtriui, etiã si ui maiore ingenij tu in eadẽ ipsa re nos superare uideare: quippe ius hoc poscere amicitiæ nostr, ut inter differendũ simulata interim et affectata uel infantia uel inscitia, ab amico uinci te patiare: cũ si nihil de contentione remittas, possis animũ eius ægritudine nõ leuiter sauciare. Itaq; quãdo te nihil mihi (ut uidebã) condonaturũ, uincere alia ratione nõ poterã, non inuitus ipse feci ut acriore altercãdi uelitatione te è statu peruicacis facũdiæ depellerẽ: quæ copiosius uerba uobis iurisconsultis non usitata fundere, quàm ut è libris tantum iuris haustam esse quis eam credat: quanquam haud admodũ lubens facio, ut eam tibi facultatẽ tantam concedã homini in alijs studijs occupatissimo, quam omniũ difficillime artiũ cõparari contendere tecũ soleo. Sed enim id penè muto quod nuper de te affirmaueram. Ambitiosum esse te natura dicebã, non proposito, nunc natura ab ambitione abhorrere te uel uerius ab ambitu dico, nõ itẽ fortasse proposito. Nemo est enim omniũ quos noui ingenio & doctrina præditos, qui minus te prehensare homines, aut colere potẽtes, & omnino numeros implere ambitus iusti atq; efficacis aptus sit: si quidẽ oportet eos qui hoc scite facere uolũt, quo iure quaq; iniuria morigeros se spondere postulantibus, ad festiuosq; uultus semper esse fictos et compositos, etiã si probi uiri esse animo obfirmauerint. Alioquin frustrari nemo potest aut deuorare molestiã adeuntium,

tium, æqua, iniqua, expedita, perplexa improbe postulantium: quorum in odium & iurgium etiam incidas necesse est, quasiq; in campo & inter comitia offendas atq; impingas, si quid æqui boniq; nō obsequiose dixeris. Ita qui ritus eius disciplinæ tenere uelit, hunc necesse est duplicem quam uocant philosophiam & ancipitem nosse: ut exotericus ipse sit & esotericus: nec idem intestinus homo sit & externus, sermo tantum speciosus & urbanus ac uultus blandus & festiuus inter se non discrepent. Ad hanc autem disciplinā et alias quas homines ambituros percallere oportet, cum parum te docilem semper animaduerterim, miror cur tibi in mentem uenerit Aristippi meminisse, quem omnis (ut inquis ipse) decuit status & color & res: quasi uersatile mihi sit, & tibi cum uoles futurum sit ad ista ingenium. Quo modo autem tu non ineptam sententiam hanc tueris contra tuum institutum, qui quum non ignores illic hominum iudicia atq; etiam proposita ferè esse corruptissima, eis tamen suadeas in eo conuentu esse uiuendum qui in simplicitate & candore morum spes omnes suas repositas habeant? Neq; etenim mihi ludibundi sunt oculi, quibus in occursu & in circulis isti uenustuli gratiosi esse didicerūt: nec lepores illos urbanitatis aulicæ noui, quibus pro illecebris logodædali ad aucupandā famam scitæ comitatis et emerēdam utuntur. Quum ille rursus sermonem excepisset, nuntius regiæ mortis disputationem abrupit consternatione subita. Post aliquot autem dies cum eum domi offendissem otiosum (interuisere enim sæpe inuicē solebamus) continuo ut assedimus: Ecquid, inquit, Budæe aliud tibi in mentem uenit de disputatione nostra? an in sententia permanes? Vides enim triduo eam mutationē rerum factam, ut iam alius omnino sensus publicæ mentis existat, diuersiq; mores esse inolituri putentur: ut ferè omnia circūagit & plurima inuertit regni noui exortus: certe uox famæ publicæ iucūdissima ad aures omniū fermè ordinū uenit natali huius regni. Atqui eò, inquā, penè euasimus, ut non facundia tantū tibi huius disputationis palmam sed etiā rerū euentus fortasse daturus sit. Nam si festis huius

princi-

principatus auspicijs rerum gerendarũ progressus respõderit, erit omnino cur uirtus et doctrina exeant ex umbraculis, et ferre solẽ, ut dicitur, puluerẽq; non renuãt: Id adeo licet ex præteriti et præsentis tẽporis contẽtione æstimare. Quum enim ante orba respublica summis magistratibus eẽt, maximaq; munia partim uicarijs operis obirentur, partim omnino non obirentur: primũ nihil nec recte satis nec ordine (id quod necesse erat euenire) fiebat: deinde uelut abdicatis uel abrogatis magistratibus informis ac destituta respub. iniurijs intestinis externisq; exposita & obuia iacebat. Cuius indignitatis causam nunc magnopere non inquiro: id tantum dicam quod fama circunfert, in duas illa quidem sententias diuisa: partim hominum culpam à uertice ipso arcessebant, qui bona magis uoluntate, quàm strenua & cordata solertia fuisse à multis existimatur: partim ad actores ipsos rerũ dispensatoresq; copiarũ summum crimen referebãt, qui hebetes oculos domini non uerẽtes, nec ab auribus eius magnopere metuẽtes, quas obfirmatæ obaudiẽtiæ cera obstructas esse confidebant, in libera administratione summæ rerũ remissi fuisse dicũtur, et tumultu securi (sic enim homines tũ sobrij loquebãtur) aut nimiũ sese in arduis consulẽtes, ut prudẽtes dictitabant. Cõmune aũt utrisq; crimen ab hoĩm sermone illud erat, quòd orbæ rerum summæ tutores ut suspecti postulari nõ poterant, cum honorarij ex diadematico genere adhibiti nulli essent, qui custodes saltem administrantiũ in speciẽ esse uiderẽtur: ex qua rerũ deformitate (ut parcissime loquar) secuta est ea Frãcici nominis suggillatio, quæ sine insigni mutatione rerũ discuti nõ poterat. Affuit igitur precibus nõ publicis sed populi dũtaxat, ut speramus, tutelare numen Frãciæ, quũ calendis Ianuarijs rex socer fato functus Frãciscum nobis regem æquo animo reliquit, ut filiam quoq; suam reginam relinqueret. Proh superi immortales quid hic primum quid postremum exequar? Iampridem calendæ Ianuariæ quid non polliceri ad instaurandam rei Frãcicæ formam ac dignitatem uidentur? quo die strenæ uice aurea (ut antiquo uerbo loquar) fortuna ad eum

Frãciscus calendis Ianuarijs rex appellatur.

ad eum regem trāsiuit qui & corpore & animo implere uices summi imperatoris possit ut si quis unquam maiorum. Deinde nominis eius omen nonnè certā spem præmōstrat illustrādæ gloriæ nostræ: cum à condito hoc imperio Franci nūc primum de suo uocabulo denominatum habere regem cœperint? Iam uero manus illæ cinctrices summorū magistratuum, nonne militū mentes afflictas insolita ignominia, humiq́; propemodū serpentes ordinū omniū animos triduo ita erexerunt, ut altiores etiam pristinis spiritus excitarint? prorsus ut magnificū quoddā atq; amplū huius regni principiū fuerit hoc maxime nomine. Nullum enim auspicatius esse poterat (ut quidem est hominū iudicium) quàm ut pacis belliq́; artes lōgo summorum magistratuum interregno consopitæ, statim uelut è somno diuturno expergiscerentur: Quare Cācellario primo quoq; tempore dicto, uiro eximiæ doctrinæ & industriæ, cum in purpura summa probatæ, tū aliâs principi ipsi spectatæ & cognitæ, quid aliud quàm ueluti iustitium diuturnū solutū esse uisum est? Est enim ille magistratus inter togatos summus: cuius domus (quod Nomophylacium dicitur uerbo prisco) iuris custodia, legum ac constitutionum præsidium, oppressorū asylum, flagitiosorū scopulus, æquitatis officina, ara supplicū, & iure summo lapsorū adminiculū esse debet. Atqui (inquit ille) cum de eo magistratu in annotationibus tuis loquerêre, originemq́; eius à Minois tempore repeteres, nullis propè finibus munia eius circunscripsisti, quasi unus ille honor ad se summam omnium rerum munerūq́; traheret, cum principis uires propemodum impleret, præsertim ut est hodie ratio gerendi eius honoris. Nunc ut uideo partes eius magistratus tanquam Nomophylacis tantū exequeris, quasiq́; antistitis cuiusdā æqui & boni & uiuæ legis indulgētiæ, cuius interpretationē à benignitate principali postulaturi, nomophylaciū uelut oraculum quoddā clementiæ principalis suppliciter adeunt: quem magistratū quādiu desiderauimus, tandiu æqui boniq́; oraculū obmutuisse creditur: quod nūc quum luculento aditu princeps patefecerit, et alias quoq; partes inaneis in republi-

Cācellarius Franciæ.

Nomophylacium.

republica constituenda repleuerit, utiq; imperium iuri & legibus, & dignitatē suam imperio, & regnum deniq; ipsum sibi restituisse dicetur: sed perge porro. Omnia enim hæc quæ nunc dicis, in causam meam uertam, quasi nō tibi aqua sed mihi iam soli fluat. Quid mea refert? inquam, quum iamiam tibi herbam porrecturus sim, quòd ad controuersiam quidem ipsam, non quòd ad me pertinet: iuuat etiam me uictum à te in publica lætitia fateri: ita te superiorem fecit non tua tantum facundia aut mea mala causa, sed euentus felicior: cuius utinā expectatio ita nobis satisfaciat, ne tibi rursum huius rei quā coniectura iudicauimus, controuersiam olim ipse referre possim. Atqui, inquit, non uideo Budæe quid ultra causaturus sis, omnia nunc uides ex sententia animi tui contigisse. Cancellarius is est factus quem tu maxime exoptabas, non tua magis causa quàm omnium qui in literarum studium spes suas contulissent. Is est Antonius à Prato, uir non modo literarum amore captus, sed etiam literarum amantissimus, qui cum doctis in uniuersum & ingeniosis nimirum fautorem se præbebit, & apud hunc nostrum Augustum alterum Mœcenatem, tum uero proprius & æternus tibi erit suffragator: utpote qui iandiu (ut nosti) omnia tua causa cupiat: id quod & si tibi auditum compertumq; esse non dubito, ipse tamen tibi fidem facere uberiorem debeo, quicum ille pridem dudumq; familiarius sermonem his de rebus factitauit: de quo hoc tibi tantum dicam, quoniam parcus esse soleo (ut nosti) in laudibus hominum uiuentium. Hunc (nisi fallor) habebis imitatorem, & (quod maius est) æmulum Guidonis à Rupeforti, summi illius uiri, cuius tu memoriam (ut arbitror) illustrissimā apud posteros reddes clarissimo aliquo elogio: ut quidem te semper affici erga illius manes uideo, siquando in sermone mentio eius incidit. Prorsus, inquam, recte opinaris, si quidem ipse aliquid possim dicendi facultate: neq; enim est aut fuit unquam hominum quisquam cui secundum parentes plus me debere existimarem, etiam si nihil est aut fuit quod ei acceptum referre possem; ut qui eo tempore mortuus sit quo mihi

Antonius à Prato cancellarius.

Guido à Rupeforti.

absenti & propemodum inuito optime cupere ac magnifice cœperat. Ita fortuna cui nihil adhuc præter otium literariũ debeo, obstitit ne illius beneficia calendariũ meum implerent uel augerent: tu enim nosti frustra me ab eo nuntijs & literis eius chirographis accersitum, cum ego ualetudinem tum mihi incommodissimam excusarem, ille autem existimaret per detractionem ualetudinariũ me esse & falsò causarium: & iterum me admonens ægreferret ignauo me literarum studio animum maioris fortunæ despondisse, eo me maxime nomine increpitans (o uirum summa laude dignum) quòd eam ignominiæ notam & literis & suo tempori inurerem, quasi docti homines neglecti tum uiderentur & abiecti, cum tamẽ nulla arte homines memorabili præditi, opima interdum decora, opinione doctrinæ temeraria ferrent. Gratum est autẽ mihi quòd eius uiri nunc memoriam refricas nunq̃ non uiris bonis iucundissimam: cuius utinam tam uere imitatorem hunc Antonium spopenderis, q̃ ego libenter hanc stipulationẽ ab eodem ipso fecerim si liceat: ad quod etiam eum suapte sponte animatum esse fama est: id quidem certe decet. In utroq; enim eorum ingenij ac fortunæ partes ita æquæ fuerunt, ut utri plus debuerit ille, hic nunc debeat, uix cõstituere possis. Ille summo magistratu honorificentissime delato nõ petenti accersitus, statim eò euasit unde altius subuehi non poterat: hic nihil nõ facile & scansim assecutus est, quo togæ prætextæ aspirare ius fuerit. Verum ille præstantissimi ingenij ornamentis instructus, et fortunæ adminiculis erectus, quum fato concessisset, memoriam sui magistratus clarissimã reliquit atq; testatissimam: Hic eandẽ sortẽ adeptus, quid in extremo eodẽq; summo uitæ actu sit gesturus, quod fastigium laudis anteactis uitæ partibus aditurus, adhuc in expectatiõe est: quare (quod est in prouerbio prisco) hic magistratuum uertex qualis sit, ipse uir mox ostenderit. Nunc quoniam tu tantopere me urges, causam haud dico quin doctrinæ & uirtuti ex secessu prodeundũ sit, & generosa ambitione documẽtum sui dandũ, uel in atrio regiæ uel in aula interiore, si pateant

tis aditus: nō etiam si inter miscellaneā turbam possint quouis modo irrumpere aut arrepere. Hoc tamen exigā ut doceas, *cæteris in partibus rempublicā ita esse constitutā, ut illis uelut matronis quibusdam pudicis & honestis, tuto & citra pudoris suggillationē liceat in publicū prodire. Scilicet, inquit, ab armatis istis metuis, qui nescio qua fama excitati primas & secundas parteis suas hoc rege sperant fore. Ego autē accinctos uiros ita rerū potituros arbitror, si non plus armis q̄ consilio tribuant: cuius rei argumentū duco ab ipso loricatorum uertice, quem omnium uotis expetitum princeps rei summæ militari præfecit. Nempe ducem, inquam, Borbonianū dicis? Illum ipsum, inquit, superi boni quem uirum, quantum principem, q̄ magnum futurum ductorē si numini diuino (ut speramus) res Francicæ cordi fuerint. Atqui, inquam, memini quum auspicādo regno princeps cancellario statim creato, hunc magistrum equitum absentem tum dixisset, ut uotis hominum & famæ flagitanti satisfaceret: quanta omnium lætitia, quàm certa spes quam'que magnifica expectatio per omne genus hominum excitata sit. Quis enim rei summæ costitutionem non speraret, qui censuram militarem magistratum desitum & penè obliteratum reuocatam uideret? Deinde cuius prudentiæ fuit, quàm recte uoluntatis, regem ut primo quoque tempore, sic non tumultuarie, non propere eum ducem ense quidem dictatorio, sed illi hæreditario cingere: quem claris documentis cognitum, fama iandudum auguratrix, & prærogatiua uota omnium ordinum designauerant?* Magnum erat per *se censuram armorum, quasi'que regimen restituisse morum militariū: Nomen enim ipsum eius honoris multum habet reuerentiæ ad disciplinam rei militaris utcunque retinendam: sed maius multo fuit ei duci iniungere qui generis splendore augustus, moribus generosis insuper uenerandus, belli pacis'que artibus æque pollens, in prætexta, in paludamento uisendus, in consessu, in procinctu cordatus, domi & militiæ, in urbe & sub signis gratiosus: Martis (ut ita dicā) & Palladis suffragia tulisse uidebatur. Atq; equidem*

Dux Borbonianus magister equitū

Deloine nunc in memoriam mihi uenit eius temporis quod hisce an nis uidimus, quum tu rebus afflictis mœstus, tanquam præsciscente animo diceres, te uiam unã salutis uidere, si dux Borbonianus sum mæ rei militaris admoueretur. Nam cum autoritas multum, tum morum maiestas plurimum in ductoribus exercituum ualent, quibus hic dono quodam Palladis præditus est: eum uero omneis uirtutes habere dictitabas huius regni tutelares. Quas esse pietatem imprimis aiebas & religionis reuerentiam, prudentiam, continẽtiam, liberalitatem, magnanimitatem, et consulendi peritos prudentesq; solertiã, quæ regum maximorumq; ducũ summa laus semper fuit. Addebas seuerum simul & clemẽtem esse, eo tẽperamento ut nunquam iracundus nisi in animaduertendis indignitatibus aut sceleribus uideretur: & cum firma ac decora corporis constitutione natura præditus esset, ad naturæ commoda accessisse educationis disciplinam dicebas sub socru fœmina cordatissima, quæ numeros omneis memoriter teneret instituendorum principum: quippe quæ regis filia eadem & soror regnum olim secundo rumore administrasset. Itaq; quum eum regem habeamus, qui cum specimẽ sui tum aliâs tum in decursione militari, & simulacro splendidissimo pugnæ iustæ factitauisset, ad regnum statim assumptus est, & mox magistrum equitum gentilem suum dixit, eum uirum (ut uno uerbo absoluam) quẽ fata rebus nostris alleuandis debebant: cuius si ætas maior indoli responderit, ne Momus quidem Aesopi inueniet quod in eo reprehendat, eademq; prouidentia princeps reliquas reipublicæ partes constituturus esse uideatur: non inuitus faciam ut in tuã tandem sententiam transeam, & uiris studiosis etiam autor sim ut in spem accingantur capessendæ reipublicæ: quippe si ad liniamenta præscripta ætatis florentissimæ princeps regni sui cursum uirilem peragere contenderit: haud periculum erit, ne uirtus aulicæ superbiæ ut dudum mancipetur. Absit enim ut hoc rege, his proceribus, his consultis qui rerum potituri esse existimantur, uirtus & doctrina tam turpiter in aula seruientes cultuq; indecoro cernantur

tutelares regni uirtutes.

tur

tur quàm olim Hercules in Lydia. Vidimus quam indolem futuræ maiestatis princeps in tyrocinio, id est nondum Remis inauguratus ostendit: quanto honore, quantis liberalitatibus Cæsarem (ut ita dicam) suum, sororis suæ uirum, ducem optimum & regiæ indolis prosecutus sit: quos uiros summæ rerum secundum se præfecerit, quanta pietate parentem olim indulgentissimam, nunc officiosissimam colere & obseruare instituerit: ut si ad huius auspicatus præscriptum uniuersam ipse formam principatus deliniarit: spondere ausim apocatastasim quãdam insignem priscæ Francorum gloriæ extituram. Francia quidem certe tantarũ rerum expectatione excitata, animos illos alacreis denuo iam sustulit, quos haud ita dudum tacta de cælo abiecerat. Existimant enim omnes supplicationibus populi cataractas cæli apertas esse, & lucem nobis redditã. Cuius spei cum omen haud aspernandum habemus à nomine Francisci regis ductum, tum uelut repromissore deo acquiescimus: qui signis et ostentis clarissimis lætitiam nobis publicam ratam fecisse existimatur. His tam magnificis, tam regijs rerum administrandarum primordijs si hoc quoq; accesserit, ut literis & doctrinæ honos habeatur à principe & primoribus, haud scio an nihil sit quod addi ad regni amplitudinem possit. Id quidem certe fidenter affirmauerim ad posteros memorabile maxime fore, nos ex obsoleta & tristi socordiáq; facie regni, nulla aut diurna certe tantum temporis intercapedine in magnificentissimam regni speciem atq; alacerrimam transiuisse, unamq; tantum noctem confinium fuisse sceptrorum squalentium atq; nitidissimorum: usqueadeo numen aliquod Vertumni repente nos circumegit, uelut theatro quodam uersatili, quod utinam benignitate diuina fauste & feliciter regi, rectoribus, nobisq; regendis eueniat. Vidimus dudum Gallici nominis genium antea semper cultum ac nitidum planipedis habitu in theatrum tot finitimarum gentium sub choragis imperitis & bona ex parte pusillis inductum. Iidem (ut spes est) uidebimus propediem in cothurnum pristino altiorem excitatum. Si modo qui summam rerum tenebunt

nebunt hoc intelligere intellectumq́; meminisse poterunt, Mineruæ, quàm Bellonæ numen maius ac præsentius semper ab Alexandro Magno Romanisq́; ducibus existimatum esse, qui imperia ipsi maxima ac clarissima omnis æui condiderunt. Vt enim magister equitum dux summus, & polemarchi creati uiri decora multa militiæ meriti quasi optiones eius allecti, bellicis in rebus speciem quandam magnificam & tanto imperio dignam præbebunt, recte atq; ordine constituentes omnia: sic in rebus pacatis consiliarios adhiberi necesse est earum rerum administrandarũ prudentes, quæ procul à classicis transiguntur, aut ipsos bellicarum rerum consultos quasi quosdam Nestores utraque facultate pollere: id quod fieri nequit si literatos oderint, aut spreuerint: magno enim errore regibus olim nostris ac summæ nobilitati persuasum est, Galliæ campos naturam, Martis (ut aiunt) orchestram esse, non etiam musarum odeum uoluisse, in quo regum ac ducum gesta clarissime celebrãtur. Qua de re quoniam multa in præcedẽtibus libris diximus, non necessarium hic habeo longius rem prosequi. Proinde fastigiũ principale nihil generosius instituere, nihil augustius uelle potest, quàm ut rebus bellicis quasi in tumultu constitutis, literarum studiosos excitare quamplurimos contendat: partim à consilijs ei futuros, munerâq́; togata ac ciuilia obituros, partim res nostras monumentis literarum illustraturos, id quod Alexander Magnus quũ maxime exoptaret, uix assequi potuit: ob quod Achillem felicem identidem appellabat, cui contigisset ipsi post mortem Homerum præconem rerum suarum habere. Reges autem nostri ne Chœrilos quidem suarum rerum scriptores habuerunt, ut qui nihil existimarent literas pertinere ad memoriã sui suorumq́; æternitati prodendam: qua temporum incuria factum ut res eorum gestæ & instituta patria autorum silentio sepulta sint, uel ita memoriæ prodita, ut autores pudendos magnarum rerum laudare uereamur. Quam gentis nostræ ignominiam si reges & proceres satis æstimare potuissent, præclare cum uiris literatis hactenus actũ esset.

Verum

Verumenimuero quando ea quæ ad hunc principatum pertinent nunc primum ineuntem, non tam in commendatione ac laude posi ta sunt quàm in coniectura atq; expectatione, sustinendum nobis ulterius iudicium ad progressum usq; rerum magnifico iucundoq; omine incohatarum: ne si quid secus acciderit (quod ominari nolim) aut in rebus secundis atq; plausibilibus proceres mãdragoram (ut fit) biberint, præpropere ipsi occasionem res inexploratas laudandi admirandiq; arripuisse uideamur. Quod quum dixissem, & ille annuisset, dirempto hoc colloquio sermonem alium quæsiuimus. Eam autem disputationem nostram simul animi causa huic operi attexendam esse duxi, simul ut monumentum esset æternum (ut spero) amicitiæ nostræ. Deloinus enim & Budæus insigne par amicorum in hac urbe existimatur esse.

FINIS LIBRI QVINTI ET VLTI
mi Gulielmi BUD*æi Parisiensis à secretis regijs, de*
Asse & partibus eius, diligenter recogniti
& aucti. In typographia Soteria-
na ad calculum Ro-
manum.
M D XXVIII.

GVLIEL-
MI BVDAEI PARI

siēsis, secretarij regij, de Asse & partibus eius, Breuia- rium.

SVPPVTATIO GALLICORVM nummorum ad Cruciatos Germanicos.

Quinq; denarioli Turonici ualent uno Cruciato Athesino.

Caroleus nummus ualet duobus cruciatis.

Coronatus aureus ualet quatuor capitibus, quos testones uulgus appellat, hoc est, octoginta Cruciatis uel paulo plus, præsertim si sit solatus.

Grossus Parisiēsis ualet sex Cruciatis. Tantidē ualet Grossus Argentoratensis, uulgo eyn schilling gros.

Solidus Turonicus, hoc est, duodenarius, quē uulgus Gallorū Dussenum uocat, ualet duobus Cruciatis ad supputationem Basiliensem: Ad Lugdunensem uero duobus denariolis amplius.

Caroleus ualet decem denariolis Turonicis.

Solidus Turonicus ualet duodecim denariolis Turonicis, hoc est, duobus cruciatis.

Supputatio Assis & partium eius ad monetam Basiliensem.

As uel Assis, res quæuis in parteis duodecim diuisa. Est aūt liquidorū, ut Assis uini: Pōderū, ut libra: Monetæ, ut alibi solidus, alibi Plaphardus, alibi duodenus. Hæreditas etiā Assis dicitur, ut sæpe apud historicos & iurisperitos. Itē zodiacus, et omnino (ut diximus) res quā in parteis duodecim partimur. Exēplū de moneta Basiliensi.

1	Vncia	ein helbling.
2	Sextans	ein rapp, aliâs ein angster.
3	Quadrans	dry helbling.
4	Triens	ein fierer.
5	Quincunx	ein krutzer, aliâs ein funfer.
6	Semis uel semissis	ein halben plaphart, aliâs ein sechser.
7	Septunx	siben helbling.
8	Bes uel bessis	ein duppel fierer.
9	Dodrans	ein halben schuuitzer batz.
10	Dextans	ein halben Costentzer batz
11	Deunx	eylff helbling.
12	As uel Assis	ein plaphart, aliâs ein schilling.

GVLIELMI BV DAEI PARISIENSIS, SE-

cretarij regij, Breuiarium *de Asse.*

AS, QVI ET ASSIS DICItur, *in duodecim uncias distribuitur.* As *quaternos denariolos nostros ualuit, & pauxillo plus. Sic fit, ut duo asses & semis sestertium faciant, id est,* Caroleum *nostrum & semissem denarioli.*

Duo *Asses, sextans dicebantur, quod numisma paruum fuit, cuius meminit* Plinius *&* Liuius.

Q*uadrãs etiã nũmulus: & ualebat Assis quartã partem, &* Triens *tertiam. Semis autẽ duos quadranteis ualebat.*

Apud Græcos drachma in sex obolos diuisa est, et in triẽteis, quadrãteisq;. Sesquiobolus Athenis erat Romæ *sestertius.*

Sestertius, & nummus idem erant apud Romanos.

Sestertius æstimatione nostra decẽ Turonicis *denariolis, & semisse denarioli ualuit.*

Denarius *quaternos sestertios nũmos ualebat, hoc est, quaternos* Caroleos *nostros, & binos denariolos* Turonicos, *ex eo dictus denarius, qđ pro decẽ Assibus locaretur æreis et cederet in solutũ.*

Sestertius ex eo dictus est, quod duos Asses, & semissem ualeret. Q*ua ratione quaterni sestertij denarium* Romanũ *ualebãt.* Et *sestertius dictus, quia tertius semis est, duo sunt solidi Asses, et semis: hic etiam nummus dicebatur, & argenteus erat.*

Libra Romana, *quæ & mina, & pondo dicitur, centenos denarios, seu quod idem est, centenas drachmas habebat.* Cum *igitur denarius quaternos sestertios æquaret pondere & æstimatione, liquet in libra* Romana *quadringentos fuisse sestertios, & duabus libris et selibra, mille sestertios: qua ratione fit, ut sestertia singula*

numero

numero plurali millenos sestertios ualeant, hoc est, duas libras, & semissem. vt enim sestertius nummus dicitur, ex eo quòd duos asses & semissem ualebat, hoc est, duas libras æris grauis, & selibram. Ita sestertia numero plurali & genere neutro ideo dicuntur, quòd singula duas libras & selibram argenti ualerent, hoc est, ducentos & quinquaginta denarios, siue mille sestertios, quod idem est. Sic fit, ut decem sestertia, & decem millia sestertiûm nummorum pro eodem ab antiquis dicerentur.

Mille sestertij, æstimatione nostra, uigintiquinq; coronatorum ualent. Dicitur autem mille sestertij, & mille nummi: uel mille sestertiûm, & mille nummûm: uel copulate, mille sestertiûm nummûm.

Cum autem mille sestertij, id est, ducenti quinquaginta denarij, duas libras argenti, & semissem ualerent, sequitur ut libra Romana, quæ & mina dicitur & pondo, decem aureos coronatos ualuerit. Coronatos aūt ita intelligi uolo, ut singuli trigintaquinq; solidos ualeant, quod est legitimum pretium.

Igitur decem millia nummûm, uel decem millia sestertiûm, quod idem est, ducentos, & quinquaginta aureos coronatos ualebant. Hæc etiam decem sestertia dicuntur, cum singula sestertia, singula millia significant.

Decies sestertiûm, idem est quod decies centena millia sestertiûm, quæ summa centies maior est decem sestertijs. Idem est enim decies sestertiûm, quod mille sestertia. Cum enim singula sestertia millenos nummos sestertios ualeant, si mille sestertia millies multiplices, fient decies centena millia, quem lingua uernacula millionem uocant.

Decies igitur sestertiûm, centies ducentos & quinquaginta aureos ualet, hoc est, uigintiquinq; millia. Sic fiet, ut millio Romanus uigintiquinq; millia coronatorum ualeat.

Hoc igitur tenere oportet, quod quemadmodum, cum à nummis sestertijs, ad sestertia genere neutro fit trāsitus, numerus millies

lies multiplicatur. Ita cum ad eam loquutionem uẽtum est, quæ per aduerbia numeralia enuntiatur, sestertia singula conduplicata crescunt: ut uerbi gratia. Si centum sestertia dicam, centum millia sestertiûm intelligere debeas. Quod si centies sestertiûm dicã, non iam centum sestertia, sed centies centena sestertia, seu centies centena millia sestertiûm, intelligendum sit.

Vt autem facilis, & obuia sit unicuiq; earum summarum intelligẽtia, quæ apud autores identidẽ legũtur, hoc meminisse oportet, quod sequitur: ut quæuis summa etiam in digitos deduci possit. sine calculis, aut abaco.

Decem sestertia	ducenti quinquaginta aurei.
Viginti sestertia	quingenti aurei.
Triginta sestertia	septingenti, & quinquaginta.
Quadraginta sestertia	mille aurei.
Quinquaginta sestertia	mille ducenti, & quinquaginta.
Sexaginta sestertia	mille & quingenti.
Centum sestertia	duo millia & quingenti.
Ducenta sestertia	quinq; millia.
Quadringenta sestertia	decem millia coronatorum.

Census equestris sub Iulio Cæsare.

Quingenta sestertia	duodecim millia & quingenti.
Sexcenta sestertia	quindecim millia.
Octingenta sestertia	uiginti millia.

Census senatorius ante Augustum.

Mille sestertia	uigintiquinq; millia.
Mille ac ducenta sestertia	triginta millia.

Census senatorius sub Augusto.

Notandum quod supra mille sestertia Romani ferè semper per aduerbia loquebantur, infra mille nunquam per aduerbia loquuti sunt, hoc modo.

Decies

Decies sestertium, id est mille sestertia, uigintiquinq; millia.
Duodecies sestertium *triginta millia aureorum.*
Censu senatorius sub Augusto.

Quindecies sestertium *triginta septem millia & quingenti.*
Vicies sestertium *quinquaginta millia.*
Tricies sestertium *septuaginta quinq; millia aureorum.*
Quadragies sestertium *centum millia aureorum.*
Quinquagies sestertium *centũ uigintiquinq; millia aureorũ.*
Sexagies sestertium *centũ quinquaginta millia aureorũ.*
Centies sestertium *ducenti quinquaginta millia aureorum.*
Tanti æstimatus est unio Cleopatræ.

Quadringenties sestertium *decies centena millia, id est, millio. Millies mille, id est, millio.*
Tanti æstimatus est à Plinio ornatus Lolliæ.

Millies sestertium *uicies quinquies centena millia, id est, duo milliones, & quingenta millia.*
Bis millies sestertium *quinquagies centena millia.*
Census Lentuli auguris sub Augusto.

Quater millies sestertium *decem milliones dicuntur, hoc est, centies centena millia.*
Decies millies sestertium *uigintiquinq; milliones.*
Quadragies millies sestertium *centum milliones.*
Vicies septies millies sestertium coëgisse Tiberius dicitur, id est, sexagintasex milliones, & quinquaginta millia aureorum coronatorum, ut nostro sermone loquar.

Libra Romana in duodecim uncias & semunciã diuiditur, & uncia in octonas drachmas. Sic fit ut centenæ drachmæ libram & minam, seu pondo faciant.

Drachma in terna scrupula diuiditur. Sic fit ut sint uicena quaterna scrupula in uncia. Parisienses drachmam grossum appellant,

lant, & scrupulum appellant denarium, & binæ drachmæ sterilini quinq; dicuntur, id est, quadrans unciæ.

Hæc de pondere dicta sufficiant.

GRAECORVM SVPPVTATIO.

Mina apud Græcos idem est quod libra & pondo apud Romanos: hæc centum drachmas continebat, hoc est, ter centum denarios Romanos, seu quadringentos sestertios.

Mina igitur decē aureos coronatos ualuit. Et drachma tres solidos Turonicos & semissem, quanti scilicet denarius Romanus æstimatus est à nobis, hoc est, quaterni nummi.

Talentum multiplex fuit, ut in libro nostro latissime enarratum est: sed talentum Atticum quod plurimum celebratur ab historicis, sexaginta libras ualuit, seu minas, hoc est, sex millia denariorum, uel drachmarū, quæ sexagies denos coronatos ualēt, hoc est, sexcentos.

Talentum	*sexcenti aurei.*
Decem talenta	*sex millia aureorum.*
Quindecim talenta	*nouem millia aureorum.*
Viginti talenta	*duodecim millia*
Quinquaginta talenta	*triginta millia aureorum.*
Centum talenta	*sexaginta millia.*
Ducenta talenta	*centum millia & uiginti.*
Quadringenta talenta	*ducenta & quadringenta millia.*
Mille talenta	*sexcenta millia.*
Duo millia talentûm	*mille & ducenta millia.*
Decem millia talentûm	*sexagies centena millia.*

Tanti funerasse Alexander Ephestionem dicitur.

BREVIARII BVDAICI
DE ASSE,
FINIS.

צִיר אֱמוּנִים לְמַרְפֵּא

Orandum est ut sit mens sana in corpore sana.

Οὐκ ἔςι ὑγιείας κρεῖττον οὐδὲν ἐν βίῳ.

ለሕዝ፡ዘሀጥበብ፡ኬውክ።